M. V. Kratochvíl

MAGISTER JAN

TÖRVIK

AJALOOLINE ROMAAN

Miloš V. Kratochvíl

MAGISTER JAN

•

TÕRVIK

TALLINN 1965

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“

T
K 72

Originaali tiitel:
Miloš V. Kratochvíl
MISTR JAN
Praha 1951
Československý spisovatel

*

Miloš V. Kratochvíl
POCHODEŇ
Československý spisovatel
Praha 1953

Tšehhi keelest tõlkinud
L. Metsar

Illustreerinud
A. Saldre

Kunstiliselt kujundanud
R. Pangsepp

MAGISTER JAN

I

1

«Vaadake seda põrguahelat! Sellega seovad kuradid teid kinni ja hakkavad teid piinama. Aga nüüd ajage kõrvad kikki ja värisege: Mina, keda te näete siin enda ees, mina ise olin põrgus!» Kähisev, ärakarjutud hääl tuleb pika kondise munga kõrist, kes seisab Týni kiriku külgportaali astmetel. Mees tõstab pea kohale jämeda ahela, rebib ning katkub seda, kuni ketilülid klirisedes kõlisema löövad. Räme rauakõlin ja munga kisendamine tungivad kriisates ning tärisedes inimeste kõrvu, kes on kogunenud väikesele väljakule Týni kiriku ees. Munga piklik tahumatu nägu meenutab hobuse kolpa. See on kahvatu, kollakas ja seda elustavad üksnes tumedad torkivad silmad; nende jahe pilk libiseb väsimatult üle kuulajate nägude, tungib inimeste silmateradesse ja luurab nende omades, kus munk on hirmu- ja õudustunde jälgi märganud. Kõik see, kuidas munk kätega vehib, kehaga vingerdab, ennast kikivarvule upitab ja uuesti maha kükitab, kett keha ümber mässitud, kõik see meenutab laadakaupmeest, kes teeskleb vaimustumist oma träänist, kusjuures tõtt räägivad ainult tema silmad: need luuravad ostjat, keda tüssata. «Armuline jumal läkitas öösel minu juurde ingli,» karjub hobusepeaga munk, «ja see viis mu põrgusse, et ma oma silmaga näeksin sõnul väljendamatuid piinu, mis ootavad seal teid, vaesed patused. Veel praegu jooksevad mul judinad üle ihu, kui tuletan meelde, mida kõike ma seal tähele panin! Oh, õudus, õudus! Nägin, kuidas kuradid küpsetavad patuste hingi keeva õli sees, kuidas nad

torgivad neid valgeks kuumutatud vikladega ja kisuvad neil lõhkilõigatud kõhust soolikaid. Ja seda teevad nad väsimatult, igavesti ja igavesti!» Jälle vibutub munga ahelat hoidev käsi pea kohale: «Kes ei usu, vaadaku seda ahelat! Ma ise kiskusin selle ära ühe kuradi küünte vahelt, ja kui issanda ingel mind põrgust välja juhtis, võtsin keti kaasa kui tõendi, et ma tõesti põrgus olin. Vaadake: siin ja siin — kas näete neid vagusid, mida kuradi küüned on kündnud?»

Kisakõri kummardub hoogsalt ettepoole ja pistab ahela esimeses reas vahtijate nina alla; need katsuvad tahtmatult taanduda. Kuid vahepeal on nende selja taha trüginud uudishimulikke ja muidu molutajaid, samuti leidub trepi jalamil juba hea hulk mehi, naisi ja lapsi. Väike väljak, mida ümbritsevad Týn, Ungelti värav ja kirikuportaali vastas asuvate kodanikumajade fassaadid, on täis tunglemist. See kasvab lakkamatult, seda toidab jalakäijate vool, mis suubub siia kitsa tänava kaudu Staré Město väljakult või läbi Starý Ungelti värava.

Väljaku väiksus aeglustab ringleva rahvasumma liikumist. Enamik vahib ammuli sui ebatavalist vaatepilti kirikutrepil, tagapool olijad tõusevad kikivarvule ja ajavad kaela õieli. Inimesed jälgivad kisendava munga kramplikku rabelemist, ja kui nad tema karjetest ning grimassidest tüdivad, juhivad nad üksteise tähelepanu suurele rautatud kastile, mille ees põrgus käinu vehkleb, ja teisele mungale, kes istub kasti kõrval väikese laua taga. Erinevalt kondisest kisakõrist on teine munk paks, liikumatu, just nagu oleks ta oma rasvasesse ükskõiksusesse vajunud. Osavõtmatult laseb ta kogu selle lärmi kõrvadest mööda ja hoiab tursunud lauge vaevaga poikvel. Munkade kõrval seisavad mõned palgasõdurid, niisama ükskõiksed ning osavõtmatud nagu paksmagu laua taga. Nad toetuvad kõige mugavamas poosis hellebardidele või nõjatuvad seljaga vastu kirikuseina. Oma südames kiruvad nad igavaid teenistuskohuseid, mis sunnivad neid munga kriiskavat häält nii lähedalt kuulama; nimelt esitab munk täna juba teab mitmendat korda nende ees ühte ning sama laadapalagani.

Palgasõdurid silmitsevad tusaselt trepi veeres seisvat rahvahulka — jumal teab, mis lõbu inimesed sellest kaagutamisest leiavad! Ometi on ju hoopis etem see silmamoondaja seal, keda palgasõdurid üle rahvasumma peade

näha võivad. Vastasmaja kangialuses on keegi komödiant laotanud vaibaräbala sillutiselapile, mida ta on suutnud pealtvaatajate keskel vaba hoida, ja esitab parajasti kaelamurdvat vigurit: mees on nõtke keha tagaspidi looka painutanud, nii et nüüd vahib tema nägu kõverdatud põlvede vahelt jälle ettepoole, pealtvaatajatele otsa. Põlvede taha klammerdatud kätega hoiab ta paigal oma kõverdatud jäsemete kramplikku kaost, pingutus värvib ta näo tulipunaseks; hammastega hoiab ta vana koonusekujulist kübarat ja piilub silmadega, kust talle nõutsipõhja mõni heller visatakse. Kuid prahalased on seda vaatepilti loendamatutel laatadel juba näinud ja seepärast ei hakka mündid kõlisema, pealegi kui komödiandi vastas seisab täna hiilgavam, käratsevam ning ebatavalisem võistleja.

Maduinimene laseb kirudes mütsi hambust, harutab sõlmeaetud käed-jalad lahti ja seisab nüüd hingetuna ning vaesena, selg vastu majaportaali nõjatatud; nii palju inimesi — nii palju inimesi ja mitte ühtegi hellerit!

Nelipühade laupäeva õhtupoolik on meelitanud tänavatele linnakodanikke ja nende emandaid majadest, kus teenijapiigad ja majapidajannad sellal koristavad ning küürivad, pürjelitütred ja teenijatüdrukud aga ehivad uksi ja aknaid roheliste okstega, et homset kevadpüha tervitada. Ka maainimesi võib kohata Praha tänavatel; nad on toonud laastudest ja vitstest punutud korvides, rätikusse seotult või ka süles müügile kitse- ja lambatallesid, kodulinde või vähemalt mune, et pühadekraami müümisega oma alaliselt kõhnu tengelpungi natukegi tüsedamaks muuta. Tagasihoidlikult istuvad nad seinte ääres ja majauste kõrval, sirutades käsi oma kaubaga arglikult möödakäijate poole. Rändkaupmehed trügivad juba vilunumalt rahvahulga seas ja kiidavad kärarikkalt oma kaupade võlusid, kooke, kringleid, vürtse ja igasuguseid odavaid klaas- ja metallehteid.

Ent rohkem kui pürjeleid, käsitöölisi, kaubitsejaid ja ostjaid leidub Praha tänavatel täna ja alati neid, kes ei suuda endale mitte midagi osta ja kellelt ka keegi teine mitte midagi ei osta, sest nad võivad pakkuda ainult oma käsi, mille eest keegi ei maksa, ja siis tulevad juba — viletsus ja nälg. Need inimesed on päevilised, sulased ja töötud käsitöölised, kõik need, kellel nädala kestel ülimalt kaks-kolm korda avaneb võimalus teenida armetu

paluke, millest elamiseks vähe ja suremiseks palju. Mispärast ei peaks neil laupäeva õhtupoolikul külluses vaba aega olema ja mispärast ei peaks neid kõikjal leiduma nagu prügi? Kui mitukümmend niisugust tuleb praegu ühe käsitöölise kohta, kel tööd on, ja kui mitusada ühe kaupmehe ja ühe rikka pürjeli kohta! Seę linn, milles ei kuulu neile ainsatki kivikest majaseintes ega ühtegi lonksu vaatides, mis nad on patriitsimajade ja trahterite vägevatesse keldritesse kokku kuhjanud, on tegelikult nende oma. Mis loevad neile nelipühad ja kõik teised pühad, millega kirik nii heldelt on iga nädalat õnnistanud? Üksnes seda, et iga pühitsetud päev tõmbab kriipsu järjekordsele võimalusele leiba teenida. Ometi on kehvikutelegi kevadised tänavad paremaks koduks kui nende laudonnide, sulastetubade ja öömajade läppunud ning niiske külmus. Värske õhk kõditab ninasõõrmeid ja kopse, ehkki tühjas kõhus kribiv nälg end seejuures teravamalt tunda annab, kuid koos kevadeaimusega tõmbuvad musklid pingule ja käed kibelevad millestki tõsisemast kinnihaaramise järele, olgu selleks kas või ümbritsev maailm; raputada seda ja pigistada sellest välja killuke elamisväärset elu kehvikulegi!

Näe — seal töötatakse! Isegi tänasel päeval, õhtupoolikul!

Päeviliste salk, kes liigub Staré Město väljakult Týni platsile, seisatab nagu käsu peale poolelioleva, tellingutes Týni kiriku torni ees.

Mööda tellinguid lähevad inimesed ja — töötavad. Töötavad!

Päeviliste pilgud jälgivad ahnelt kirveste välkumist puuseppade käes, päeviliste kämblad pigistuvad tahtmatult rusikasse, nagu tunneksid nad peos kirvevart. Niimoodi kirvest hoida! Sellega jälle kord vaigust puutüve raiuda, kirvest viibutada, laasida, tahuda — töötada! Töötada ja õhtul palka saada...

All torni jalamil pöörleb suur sõtkeratas; selle telje ümber mähkub köis, mis vinnab ühe raske palgi teise järel üles tellingutele. Ratta sisemuses tallab mees, tallab ettepoole kallutatud keha kogu raskusega; käed käivad kahel pool külgi nagu pendlid ja mehe silmade nüri, mitte midagi nägev pilk on otsekui naelutatud põrandalaudade külge, mis tema jalgade all lakkamatult liiguvad.

Ei, seda meest — seda meest ei kadesta keegi nende hulgast, kes kunagi on töötanud kirve, vasara või peitliga materjali kallal, mis tegija käte all on saanud uue kuju. Kes kunagi on teinud esemeid, see ei saa kadestada meest, kes teeb üksnes — samme; kuigi ka tema oma lõputu kõmpimisega enesele mõne helleri välja sõtkub. Mees rattas näib sellisena, et teda ei suuda miski iial peatada, et ta tallab ka öösel, vahetpidamatult, nagu peaks ta sõtkuma surmani, mille saabumist ta vististi ei märkakski, sest ta on lakanud olemast inimene.

Juba tahavad päevilised oma silmad süngest vaatepildist lahti kiskuda, kuid teritavad sel hetkel — hoopis vastupidi! — pilku: mees rattas kallutub korraga kahtlustäratavalt tugevasti ettepoole, sooritab masinlikult veel paar sammu, kuid ta käed kompavad juba nõutult ratast, mees lööb vaaruma ja vajub külili põrandalauale. Ratas peatub hoobilt, hakkab võnkuma ja pistab äkki vastupidises suunas pöörlema, kuna plokil asuva palgi raskust enam miski ei tasakaalusta. Kiiremini ja hoogsamini tuleb tala ülevalt allapoole, hüplemisel annab ta mürtsudes pihta tellingutele, ka ratas pöörleb kiiremini ja kiiremini, pillutab oma sisikonnas armetuks tombuks muutunud inimkeha. Juba prantsatabki palk vastu maad — ratas jääb seisma. Viskab sees oleva mehe põrandaveerele. Tema üks käsi ripub liikumatult üle ääre. Allalennanud palgi tekitatud tolmupilv hajub aeglaselt.

Mürtsatus on küll vaevalt kellegi tähelepanu enesele tõmmanud, kära ja müra on ehitustöödel alati enam kui küllalt. Ja nõnda teavad õnnetusest üksnes pealt vahtinud päevilised ja mõned lähemal asunud puusepad tellingutel. Aga veel enne, kui kaks esimestena ligi rutanud puuseppa liikumatu keha ratta seest välja on tirinud, on kohal ehitusmeister. Teda ei huvita puuseppade tegevus ega inimkeha, teda ei huvita, kas mees on surnud või üksnes meelemärkuseta. Meistri pilk peatub seismajäänud rattal ja libiseb siis kõhetute ning armetute päeviliste salgale, kes seisavad tema ees. Töö ei tohi seisma jääda ja ratas ei tohi pöörlemast lakata!

«Ühte meest on vaja!» hõikab meister.

Ei, nad ei kadestanud seda meest, kes rattas maha kukkus, nad ei kadestanud teda — kuni ta ratta sees tallas. Aga nüüd — nüüd on ratas tühi ja ootab! Kus on endiste puuseppade ja müürseppade uhkus, kui kehas kisendab ja

käsutab nälg? Korraga ümbritsevad kõik meistrit, igaüks katsub ettepoole trügida, et meister teda märkaks.

Ehitusmeister astub lähemal viibijate juurde, valib neist kiire hindava pilguga kaks ja pigistab vilunud käeliigutusega nende käe- ja jalalihaseid.

«Lase käia!» käsutab ta meest, kelle kasuks ta on lõpuks otsuse langetanud. Ning sellal kui teine pettunult taandub, astub valitud mees nobedasti rattasse ja hakkab kogu keharaskust mängu pannes esimesi samme tegema. Jälle pöörleb sõtkeratas, kriiksub ja ragiseb selle puutelg, endiselt kostab kaubitsejate hõikeid ja maainimestest müüjate tagasihoidlikke hüüdeid ning endiselt kuulutab munk Týni kiriku portaali ees kähisevalt:

«Ma värisen veel praegugi teie pärast, vaesed patused, kui tuletan meelde, missugused õudused teid põrgus ootavad!» Tema pilk otsib ahnelt vanaeitede ja külainimeste nägusid, kust ta tabab kõige selgemini jälgi hirmust, mis ta põrgupiinade kirjeldamisega neile inimestele peale on ajanud. «Kuid ärge heitke meelt! Õnneks ei ole te veel kadunud. Veel oleme siin meie, püha kirik, kes ulatab teile päästva käe. Püha isa Johannes XXIII [1] kuulutas välja kõikvõimsa patukustutuse, mis kaitseb põrgu ja selle piinade eest. Ja neid patukustutuskirju — pange imeks ja rõõmustage! — võib igaüks teie hulgast endale osta. Siitsamast meie käest! Kes annab kuuskümmend krossi, selle vabastab jumal sajaks päevaks põrgupiinadest, kes annab vähem, see ostab end vabaks kuuks ajaks, nädalaks. Iga päev loeb! — Ma näen, te ei julge nii suurt õnne uskudagi, aga see on tõesti nõnda. Niisugusel lehel,» kahmab oraator ühe patukustutuskirja indulgentside kuhjast, mis asub laual teise munga ees, ja lehvitab seda kuulajate nina all, «sellel lehel siin kinnitame teile: nii palju kui te maksate, nii paljudeks päevadeks vabastab jumala ääretu armulikkus teid põrgupiinadest.»

Väsimatult nagu murdlaine kaljut, taob oraatori hääl rahvahulka, ent nii nagu kaljud, jäävad ka inimesed liikumatuks ja munga pilgud murduvad ükskõiksete nägude vastu. Need pilgud libisevad palgelt palgele, põrkavad mossis nägudele, kortsus kulmudele ja pilkavaks naeratuseks kõverdunud huultele. Üksnes siin-seal õnnestub tal märgata jõllis silmi ja kohkumisest poikvel suid. Kuid siis on alati tegemist mõne pürjeliemandaga või vana maamehega.

Nüüd aga kostab rahvahulga tagumistest ridadest koguni pilkavaid hääli:

«Kena küll! Kellel on raha, saab taevasse, aga meie oma tühjade taskutega läheme otseteed põrgusse.»

«Nagu ei elaks me siin maa peal isegi küllalt kibedas põrgus.»

Munk ajab õieli kõhna kaela, millel asub piklik kondine pea. Sel hetkel sarnaneb ta raisakulliga, kes otsib saaki. Ta silmad puurivad enese ees seisvat rahvasumma, luuravad häbematuid vahelehüüdjaid. Kuid kõikjal leiab ta vaid suletud suid, liikumatuid nägusid.

«Igaüks peab oma lunastuse ära teenima,» karjub munk vihaselt, kui on loobunud asjatust otsimisest. «Kes rohkem ohverdab, sellele antakse ka rohkem andeks. Kuid see pole veel kõik, kallid ristiinimesed,» pöördub ta uuesti rahvahulga poole, «igaüks, kes annab raha meie pühade indulgentside eest, ostab muidugi oma hingele lunastuse, aga peale selle osutab ta teene ka Jeesusele Kristusele enesele, kelle kirikut praegu metsikud täitmatud hundid lõhki kisuvad. Kaks antipaavsti ei tunnista Johannes XXIII paavstitiitlit ega aujärge ja tahaksid neid endale haarata: Benedictus Prantsusmaal ja neetud Gregorius Itaalias. See koerapoeg ja antipaavst meelitas oma nõusse isegi Naapoli kuninga Vladislavi, et too meie püha isa Roomast välja kihutaks! Nõnda pole Kristuse asemikul nüüd paika, kuhu ta rahus oma pea võiks panna.

Ma tean, et kui te seda kuulete, on teil kõigil, kes te siin viibite, kange tahtmine sõjariistad kätte haarata ja paavstile appi rutata. Näen, et te naerate — muidugi rõõmu pärast, kui kujutate ette, kuidas te püha isa vaenlasi nüpeldate,» pilluvad munga silmad õelaid välke pilkajate näkku, kuid ta ei julge reeta, et on nende grimasside tõelisest mõttest aru saanud. «Aga kui te ise ei saa Kristuse asemiku kaitseks lahingusse minna, toetage vähemalt oma rahaga püha sõda! Aidake minema ajada

[1] Paavst Johannes XXIII-t (Baltazar Cossat), kes valitses aastail 1410—1415, peab katoliku kirik antipaavstiks; Rooma paavstide nimestikku pole tema nime kantud, niisiis juriidiliselt ei ole sellist paavsti ka eksisteerinud. Sellega seletubki, miks 1958. aastal paavstitoolile valitud Veneetsia patriarh Angelo Roncalli võttis endale nimeks Johannes XXIII, mitte aga Johannes XXIV, — *Tõlk.*

Jeesuse vaenlased, aidake võim ristirahva üle tagasi anda ainsale seaduslikule paavstile, Johannes XXIII-le!»

Munga ärakarjutud hääl hakkab juba kurku kinni jääma. Pärast seda pikka ettevalmistust otsustab ta asuda otserünnakule. On juba ülim aeg kasu lõikama hakata. Tema katse ei tohi nurjuda. Ettevaatliku pilguga uurib ta kokkukogunenud kuulajaskonna esimest rida, ja juba tungib tema pilk vaese külataadi silmadesse, kes seisab kõige ees, munga ähvardustest ning lubadustest täiesti tummaks löödud. Taat hoiab kaenla all tallekest, kelle jalad on kinni seotud. Hirmunud ning januse looma piinatud ilme reedab samu kohkumistunnuseid mis maamehe nägugi, kus suu on ammuli ja silmad jõllitavad raugalikust kortsuräost.

«Tere tulemast, taadike!» Kahe sammuga on munk vanamehe juures. «Jumal ise juhtis su sammud meie juurde. Sa tunned, et su eluõhtu on juba käes, ja seepärast tõttad sa end pattudest vabaks ostma. — Vaadake kõik seda ristiinimest — ta toob meile seda, mis tal on!» Ja juba tõmbab munk tallekese vanamehe kaenla alt.

Rabatud maamees toibub alles siis, kui tal on loom juba käest võetud. Jõuetult kahmab ta tühja õhku tallekese järele, kelle munk on vahepeal juba indulgentsidelaua alla heitnud. Alles siis, kui loom kaeblikult määgima hakkab, päästab see häälitsus ka kohkunud vanamehe keelepaelad valla:

«Aga mina — mina pean ta ära müüma.»

Kuid hobusepeaga munk ei tee sellest väljagi.

«Kirjuta talle viis päeva lunastust,» hõikab ta laua taga istuvale mungale ja pöördub jälle rahvahulga poole:

«See hea vanake sai õigesti aru, et raha ei aita inimest mitte põrmugi. Hauda me seda kaasa ei võta, kuid indulgentsid on talle vägevaks toeks jumala palge ees!»

Vanamehel, kes on nii ootamatult oma tallekesest ilma jäänud, tõmbuvad silmad uduseks. Ta kõrvades kõlab lakkamatult munga hääl, kes ute tema käest vägisi ära võttis, nüüd topib talle keegi pihku mingi lehe, inimesed tunglevad tema ümber, juba on ta surutud esimesest reast tahapoole, rahvasumma, kes siin trügib, tammub, liigub ja tõukab õnnetut vanameest nagu puupakku, mida jõevool kaasa viib.

«Pügada nad oskavad, eks?»

Sulane, kes seisab paari omasugusega kiriku sissepääsu vastas asuva maja ees, osutab peaga indulgentsimüüjate suunas.

«Et neid ka jumal välguga selgest taevast maha ei lööl»

Keegi vanamees, samuti vaid räbalad seljas, kes seisab päeviliste ees, pöörab ennast hääle suunas:

«Maailma lõpp on lähedal! Märgid ilmuvad juba. Kolm paavsti on ristirahva ära jaganud, keisrit ei ole ja meie hea kuningas Václav — olevat teine hinge heitmas. Räägitakse, et Praha Hradis peetakse kedagi lakkekaussi ja näidatakse teda kuninga pähe. Olevat teine kuningarüüsse riietatud, kuid tegelikult valitsevad nemad, aadlimehed ja preestrid. Tuleb viimsepäeva kohus, tuleb!»

«Mina kuulutaksin neile otsuse ka ilma viimsepäeva kohtuta,» katkestab sulane vanamehe kaebliku ennustamise. «Neile indulgentsimüüjatele seal, meie preestritele, raehärradele, kõigile... Nad võivad osta indulgentse kas või vakaviisi, ikkagi ei päästa see neid.»

Rahvahulga sumin, kaubapakkujate kisa, harjuskite hääled, ehitusplatsilt kostvad kirve- ja vasarahoobid panevad värisema õhu, mis on küllastatud tolmust, higist ja vürtside ning pakutavate kaupade lõhnadest. Siin-seal kiljuvad tüdrukud, kes rahvatulvas on sattunud liiga ülemeelikute poiste lähedusse. Riidevoltide vahelt õngitseb saaki sale vargakäsi, kompab ettevaatlikult halvasti peidetud rahakotti, silmamoondaja aga esitab samal ajal oma räbaldunud kulissidega näitelaval järgmist vigurit: juhusliku pealtvaataja kõrvadest, juustest ja ninast nõiub ta esile hellereid, mis aga — kahju küll! — ei suurenda tema kokkukerjatud rikkust, sest samad mündid on ta pidanud ise juba enne oma peopesa kurdudesse peitma.

Ainult kirikuukse kõrval seisvad palgasõdurid silmitsevad ühesuguse osavõtmatuse ning unisusega kogu seda kärarikast sagimist; vaid aeg-ajalt muudavad nad asendit, et kirikumüüri oma kangeks jäänud selja jaoks kindla toena paremini ära kasutada.

Ja siis on siin veel keegi, kes ei pane tähele mitte midagi sellest, mis tema ümber sünnib — mees sõtkerattas. Samm sammu järel tõstab ta masinlikult ühe jala teise ette lõputul palverännakul, mis teda aga krüpsu võrragi koha pealt edasi ei vii.

Hääled, sammude müdin ja kära väikesel väljakul

meenutavad keeva pudru podinat kivikatlas. Lärm kajab vastu majaseintelt, muutub tugevamaks, kerkib aknasimsside ja katuste poole, kuni jõuab kõige ülemiste tellinguteni, mis ümbritsevad poolelioleva torni sihvakaid külgi. Seal kujuneb lärmist kokkusulanud häälte summutatud, ebamäärane kaos, millest kostavad üle kindlad ning selged kirvehoobid ja puu ning metalli pihta langevad vasaralöögid. Rahvahulga voorimine ja voogamine all tänaval on vähenenud sipelgate sagimiseks, millel puudub mõte, ja pisike mungarüüd kandev kuju, mis kepsleb trepil mütsidest ja tanudest tasapinna kohal, meenutab kinnasnukku, mille paneb elama ning tõmblema nukutantsitaja käsi.

Tellingute kõige kõrgemal korrusel, mis ulatub juba tublisti üle kõrge kirikulöövi karniisi, seisab jässakas puusepp; hoogsalt vehkides tahub ta männipalki, mis kaotab kirvelöökide all oma ümarikkuse ja võtab neljakandilise tala kuju. Korrapäraselt langevad metalltera hoobid ja nende all kasvab täpselt ning korrapäraselt tala vorm, mis seni oli varjul palgi ümarikkuses. Väsimatult välgub kirves ja puusepa pilk paitab sündiva tala siledat ning tasast pinda. Kui tala ots üle tellinguveere nihkub, torkavad all kihiseva virvarri taustal silma selle otstarbekad ning arukad kontuurid.

Puusepa pilk, mis nüüd juba tahutud osa kanti on sihtinud, tabab viimase mõttelisel pikendamisel väljakul rabeleva munga väikest kogu.

«See on laadatola. Kargleb seal, nagu oleks tal parm kõrvas.»

Puusepp paneb kirve käest ja hakkab hoolikalt noppima lõhestatud laaste, mis end tahutud pinnast tõrksalt turri ajavad. Tema karukerest tuleb kuuldavale ka karuhääl, mille peale tõstab pilgu mees, kes istub karniisil, mõni süld tellingutest allpool.

See on noor nägu, noor ja lõbus; lai naeratus laseb hammastel särada. Noormees istub kaksiratsa kimääri kerel, mis kiviräästast tänava kohale sirutub. Tema teeb siin tööd; peenikese peitliga nikerdab ta liitekohta, kus kimääri keha kirikumüüri külge kinnitub.

Kuid kiviraiduri naerule ei vasta puusepp naeratusega.

«Ja neile seal püstitame me jumalakoda!» vihiseb kirves uuesti ägeda hooga puutüvesse.

Kiviraiduri naeratus muutub irvituseks. Tema pilk libiseb piki kimääri turja peani, millel kikkiaetud kivised nahkhiirekõrvad on saanud kindlad ning teritatud, saatanlikud kontuurid. See on noormehe töö. Kimääril on pooleldi inimese, pooleldi looma lõust, tontlik segu itsitamisest ja õelusest! Kimääri keha katavad soomused ja tema kotkaküüned klammerduvad karniisi külge; vastu keha surub ta kilejaid draakonitiibu, millest skulptuuri kandvad varvad läbi pistetud; viimaste otsad tulevad nähtavale küüniste juures. Oma teost silmitsedes lööb kiviraiduri nägu kiiresti särama, rõõmsalt kompab tema pilk siledat pinda, ümaruste täpset proportsiooni ja skulptuurisse kätketud pinget. Näib, et kogu raidkuju sööstab hoogsalt õhku. Kivi on kaotanud oma raskuse, ta on elav, ablas ning röövimishimuline, ja ta on õel! Jah, niisugune peab ta olema, ja niisugust on õnnestunudki noormehel luua. Seal too mungatola all ja siin see kimäär üleval karniisil.

Tänasel hommikupoolikul kuulas kiviraidur natuke aega munka. Tegelikult küll ei kuulanud, vaid uuris teda tähelepanelikult. Seda tahumatut hobuselõusta, kus suure kondise nina all jahvatavad väljaulatuvad lõualuud. Kogu seda nürimeelset, barbaarset pead, mida elustavad üksnes torkivad silmad madala kandilise lauba all, silmad, milles võimutsevad üksnes kurjus ja ahnus. Joon-joonelt vajutas kiviraidur selle näo mällu. Niisugusena meisterdab ta oma järgmise kimääri. Ta tegi otsuse silmapilkselt. Eelkõige seepärast, et teda viis sellele mõttele vormide ja joonte mäng. Nüüd ta teab, et tegi õige otsuse, teab seda pärast puusepa lausutud sõnu.

Ja nõnda vastab kiviraidur puusepale:

«Mine nüüd ikka, Jíra. Neile seal me kirikut ei ehita. Endale, ehitame, endale. Nemad seal... nad on nagu minu kimäärid. Sellised vastikud kaanid jumalakoja küljes.»

Veel põgus pilk kohale, kus paikneb kimäär. Kõik konarad on juba siledaks nühitud, kuju on valmis. Siis korjab noormees tööriistad kokku, heidab jala üle kimääri turja teisele poole ja läheb piki karniisi tellinguteni, ronib mööda palke kõrgeimale korrusele.

Siit avaneb avar vaade igasse külge. Tema ees lebab Praha linnajagude kivine meri, kokkusurutud Staré Město tihedalt asustatud laineline pind, kus majad on

tugeva kindlusemüüri rõngasse topitud; vabalt jõekaldani laiuv Nové Město ja teisel pool Vltavat paiknev Malá Strana, mis ulatub Hradčani kõrgendikuni. Müüristiku ja katuste lained, mis liikumatusesse kivistunud, on täis hoogu ning jõudu. Katuseharjad paiskuvad järsult ülespoole ja alanevad siis jälle üksteise järel pikkamisi ning sujuvalt, kindlalt ning uhkelt kõrguvad majade frontoonid, ja sellest kaosest sööstavad taeva poole kabelite, kirikute ja katedraalide tornid, sihvakad kivinooled, täis hämmastavat kergust ja õhkõrnade kivipitsidega ehitud kante ning fiaale[1]. Ja keset seda kirevust, keset tardunud, lopsakalt ning rahutult kokkuseatud loendamatuid meekärgi, harmoonias ning kaoses, millel samuti ei puudu oma varjatud korrapärasus, seal, kuhu pilk tornist enam ei suuda tungida, jätkub töö majade ja kirikute katuste all ning siseruumides, et kristalliseeruda ilu ning mõtiskluste uutes vormides: leebelt naeratavate veetlevate madonnade graatsilistes kujudes, ristilöödute valupiinades, kes laotavad oma kannatused ristipuul maailma kohale, võlvkaarte võluvuses, peene peitliga nikerdatud roietes ja poltides, teravkaartes, mis kannavad mängides neile usaldatud müüristiku raskust, küünlajalgadena kasutatavates vermitud kujukestes, tsiseleeritud karikatesse ja kastikestesse monteeritud kalliskivides, värvilistes seinaornamentides ja dekoratiivportaalides, kappadele ja kirstudele nikerdatud kirevates lilledes.

«See kõik on meie kätetöö,» naeratab kiviraidur ja pöördub Jíra poole, «meie . . .»

Kord läks ta piki tänavat, kus asus — kõvasti maa sees kinni — vana väike kivikirik, pigem küll tahutud kivimürakatest ehitatud tugev rotund, millel oli kõigest üks uks ja kitsad, laskepilusid meenutavad aknad. See sarnanes kivist seenega, mis kõikides ajalainetes püsima jäänud. Sajandite kestel olid nad tema ümber vooganud, tema kohal kokku löönud, suutmata tema ümarikkusest kinni kahmata või tema kerest kivikillukestki murendada. Kui noormees silmitses rotundi seina, suuri koorena kollaseid kiltkiviplokke, näis talle, et nendel leidub veel praegugi sadade müürseppade ja ehitajate käte jälgi, kes olid plokid üles vinnanud ja kivi kivi peale ladunud.

[1] Fiaal — saletornik, gooti ehituskunstis akna ja uste ehisviilude ja tugipiitade pealis. — *Tõlk.*

Ammugi on muutunud põrmuks selle kiriku ehitajad ja needki, kelle jaoks see ehitati, kuid ümmargune väike kirik püsib ikka, tugev, veetlev vorm, töö ja mõte, mis muudetud tegelikkuseks.

Ja kui ta silmitseb nüüd enese ees laiuvat linna, valdab teda uuesti sama tunne, ent ta ei tea, kuidas seda oma seltsimehele väljendada. Kui ta raiub kivisse oma mõttelennu ja unistuste vilju — kas ei tee ta seda enese ja kõikide inimeste rõõmuks? Need, kes ta tööle palkasid, kes raha andsid, et neile kerkiksid majad, raekoda, kindlused — nende nägusid ta töö juures ei näe ja need on talle ükskõiksed nagu esemed, millel pole tema loominguga midagi ühist ja mis on täiesti kõrvalised.

Kuidas väljendada sõnas, mida me hingepõhjas tunneme? Mis on nii silmipimestavalt selge ning õige, et harutab lahti sellegi, mida me üksipäini eneses tajume? Jah, vasara ja peitliga oskab ta seda väljendada ja — ja järgmine kimäär saab seal all asuva munga õela hobusepea.

Suure vaevaga kisub noor kiviraidur ennast oma mõtetest lahti:

«Kas sa veel ei tule?» Ta torkab tööriistad vöö vahele ja valmistub tellingutelt alla ronima.

«Ei. Töötan täna õhtuni,» lausub Jíra ja tema nägu tõmbub tusaseks. «Mul on viimane võlaosa veel maksmata ja preester tuletas juba meelde.»

Kiviraidur seisatab redeliotsa juures. Rõõm, mis noormeheslinna silmitsedes loitma oli löönud, kustub. Ta teab, missugune mure puuseppa vaevab. Tollel suri elatanud isa ja muidugi — polnud raha teda matta. Aga preester nõuab maksmist, võta raha kust tahes. Kuid pole tõesti kusagilt võtta. Siiski ei taha noormees oma kaaslast süngete mõtete küüsi jätta ja katsub Jírat sellest asjast irooniaga üle aidata:

«Halva ameti oleme endale valinud, Jíra. Kahe krossi eest teeme nädal otsa tööd, preester aga piserdab kadunukest korraks pühitsetud veega — ja ongi tal meie nädalapalk taskus.»

«Ta ähvardas mind,» pomises puusepp, «et laseb taadi kalmistumüüri taha matta. Pidin teda paluma nagu kerjus, et ta poole matmistasuga nädal aega kannataks. Aga ikka puudub mul veel poolteist krossi. Närime

ainult kuiva leiba ja sellestki on nappus. Peab lapsed kerjama saatma.»

Mida selle peale kosta? Kiviraidur hakkab mööda redelit alla ronima, kuid peatub veel kord. Nüüd on põranda kõrgusel näha üksnes tema pea, nagu oleks laudadest tasapind sellę maha lõiganud. Pea vahib puuseppa ja taevalaotust, mis pikkamisi niiskesse sinasse mähkub, vastavalt sellele, kuidas tumeneb hele pärastlõunane valgus ja värvid ning õhk selguse kaotavad.

«Tead, Martin,» toetub Jíra kirvele ja kõneleb vaikselt, kuid tema laias rinnakorvis kõlab isegi summutatud hääl kõva metallina. «See ei või olla jumala tahtmine — ei või olla. Aga need, kes niimoodi käituvad ja kõnelevad, need on tõelised antikristused, kuigi nad on pühitsetud mehed ja kannavad rinnal risti. Neil peaks...» Kuid siis lööb Jíra käega ja asub uuesti tööle.

«Ma tean, mis peaks tegema,» hakkas Martin naerma. «Neil peaks tengelpungad ära võtma. Siis kärvaksid nad kindlasti, sest rahakotis asub nende süda.»

Kirvehoobid on viimaks vihale Jíra rinnas voli andnud ja nüüd tulevad tema suust sõnad ühes taktis kirvelöökidega:

«Preestrid aelevad kullas ja patus nagu langetõbised, aga ka meie teeme pattu, kui vaikime ja jätame nad nuhtlemata.»

Martin viivitab veel silmapilgu. Ta teab, et nüüd on Jíra oma armsaima kõneaine juurde jõudnud, kuid — kuid nüüd on puusepp vähemalt vihane ja kirub ja nõnda hakkab tal kergem. Martini kakskümmend eluaastat sunnivad teda tellingutelt lahkuma. Seal all on ju Johanka, tema silmad, suu ja naeratus.

«Õigus, Jíra,» jätab ta puusepaga lõbusalt hüvasti. «Magister Janil on sinu näol tubli õpilane. Niisiis — nägemiseni homme Betlemas!»

Juba ronib ta kiiresti alla, kuna tema pea kohal hakkavad uuesti reeglipäraselt kaikuma kirvehoobid.

Majas «Kella juures», mis asub Staré Město väljaku nurgal Týni torni vastas, puhastavad ja ehivad tütarlapsed aknaid. Nad on roninud laudadele, pinkidele ja väikestele redelitele, et küündida aknaraamide ülapiidani, kuhu nad kinnitavad rohelisi kase- ja pihlakaoksi, mille väikesed läikivad lehed on kevadmahlast niisked.

Tütarlaste sihvakad kehad ja valged käsivarred, mis ülespoole sirutuvad, kerkivad tänaval voogava rahvasumma kohale nagu nooruse ja rõõmu õrnad leegid. Kõige kõrgemal seisab Johanka peotäie roheliste okstega, aga enne kui ta neid kinnitama hakkab, peab ta vajutama oma näo sellesse pehmesse rohelusse, mis lõhnab magusalt ning värskelt. Johanka suleb silmad — korraga on ta metsas, hõredas ning valgusküllases metsas, kus sihvakad kasetüved hällivad nõtkelt kevadtuules, mis paneb värisema puulehed ja rohule langevad päikeselaigud.

«Roosiõisi noppides rõõmust särab silm,
kallim on armsam kui kogu maailm!»

Johanka peab laulma. Mis on laulul, mis on armastusel pistmist kogu selle väljas toimuva maskeraadiga? Teised tüdrukud laulavad kaasa. Ja kaks tamburiiniga rändmuusikut, kes parajasti mööda longivad, jäävad seisma ja asuvad tüdrukute laulu agaralt saatma. Korraga koguneb nende ümber poistesalk, ja juba on ülemeelikud käed mitu tüdrukut töö juurest eemale kiskunud. Paarid moodustavad ringi, hoitakse teineteisel õlgade ümbert kinni, võidetakse endale väike plats möödakäijate keskel, torupill ja tamburiin lisavad oma osa, ja juba hakkab ring kiikuma, paremale, vasakule...

«Tule meie hulka, Johanka!»

Johanka naeratab tantsijatele üle õla:

«Ei su valge rätik mind teie hulka too,
tantsuringi astun vaid kallimaga koos!»

«Ja nii siis tuledki minuga koos!» Juba tõstavad kaks tugevat käsivart Johanka laualt maha.

«Martin!»

Johanka silmad löövad särama, nüüd ta enam ei viivita. Usaldusväärne tuttav käsi laskub tütarlapse õlale, paar lülitub tantsuringi, ligistikku, külg külje kõrval hõljutavad nad laulu rütmis keha, paremale, vasakule...

«Johanka!»

Rahvahulga peade kohal kaiguvad kellalöögid. Pärastlõunane missa on lõppenud. Kirikuuksest hakkab ilmuma usklikke.

Kohe jätab munk väljakul sagiva jõugu sinnapaika ja tormab uue saagi kallale. Siin võib suuremat menu loota:

«Jumalasõna tegi lahti teie südamed, kallid usklikud! Nüüd tehke lahti oma kaukad ja tõendage, et olete head kristlased, kes rohkem kui kõiki maiseid hüvesid hindavad oma hinge päästmist!»

Esimesed usklikud väljuvad kiriku uksest. Kõige ees sammub rässakas aadlik, seljas uhke rüü; purpuris, karusnahkades ja kullas, näib ta võimu ning ülbuse kehastusena. Tema ükskõikne, hoolimatu pilk ei märkagi trepi ees seisvaid inimesi, see jääb külmalt ebamäärasesse kaugusesse vahtima. Vasakul pool kõnnib tema naine, peas moodne koonusekujuline burgundia kübar, mille kõrgest tipust hõljub maani peenike valge loor. Aadelliku paari taga astub mukitud paaž, kes hoiab kullatud kettide otsas kahte hurta. Suurniku hooletu viipe peale asetab paaž paksu munga ette lauale väikese koti; paksmagu ärkab jalamaid oma ükskõiksusest, puistab koti sisu nobedasti lauale ja hakkab kiiresti münte loendama. Tema käte alt aga hakkab teine munk raha kokku kraapima ja seda rautatud kasti kaanes olevasse avasse puistama.

«Kakssada päeva lunastust! Kakssada päeva!» karjub munk trepi ees seisva rahvahulga suunas. «Vaadake alandlikku ristiinimest, kes põlgab ajalikku rikkust!»

Järgmine aadlik, kes tuleb kirikust ja kuuleb munga karjumist, lausub irvitades oma kaaslasele:

«Kuid sellest meie ajalikust varast paistab püha kirik kõvasti lugu pidavat.» Kibeda ohkega viskab ta kuldraha indulgentsimüüjate ette. «Kirikule kuulub juba rohkem külasid ja talusid kui meile.»

Sellal sammub esimene suurnik juba mööda trepiastmeid alla. Paaž, kes on oodanud, kuni munk laua taga patukustutuskirja täitmisega valmis jõuab, tõttab nüüd selle püha saagiga oma isandale sõnakuulelikult järele. Samal ajal murrab enesele teed läbi kiriku ees logelejate jõugu suurniku kaaskond kandetooliga ja oma isanda hobusega. Hõljuv ning uhkelt rõivastatud aadlikuemand kaob kandetooli ukse taha ja «alandlik ristiinimene», kes on oma kõrvi selga hüpanud, ajab rüsinal otsa rahvasummale; inimesed taanduvad tõugeldes ähvardavate hobusekapjade ees.

Nüüd seisatavad indulgentsimüüjate laua ääres kolm rikast pürjelit, Staré Město pürjermeister ja tema nõunikud Stumpfnagel ja Hanfstengel.

Tüse Stumpfnagel mõõdab üleoleva pilguga munka laua taga, osutab lihava sõrmustatud nimetissõrmega lahkuvale aadlikule:

«Kui palju ta andis?»

«Sada kakskümmend krossi, isand,» seletab munk teenistusvalmilt, «sada kakskümmend!»

Nõuniku kulmud laial madalal laubal kerkivad üllatusest, lihavad põsed lähevad pungi, hetke ta kõhkleb, siis pistab oma tüseda käe mahukasse kaukasse, mis on kahe jämeda hõbeketiga tema vöö külge kinnitatud.

«Mina annan sada kaheksakümmend!»

Ta ütleb seda võimalikult valjusti, vaatab võidukalt ümberringi, kuid kummardub siis korraga kirjutava munga kohale ja asub tähelepanelikult patukustutuskirja täitmist jälgima.

Pürjermeister, kes on samuti mõned mündid lauale pannud, pöördub nüüd kahjurõõmsalt teise nõuniku poole:

«Noh, naaber, nüüd näita sina, kui kõrgelt sa oma hinge päästmist hindad!»

Hanfstengel, kõhetu sapine vanamees, pöörab tusaselt pilgu pürjermeistrilt ära, kuid märkab sealsamas kümneid irvitavaid nägusid rahvahulga esimestes ridades, kes on pürjermeistri märkust kuulnud. Närviliselt kehitab nõunik õlgu, kuid nähes, et midagi pole parata, hakkab viimaks samuti tengelpungas tuhnima. Ta uurib tähelepanelikult, kui palju raha ta lagedale on toonud, poetab siis mõned mündid nobedasti taskusse tagasi ja viskab kõhna ülejäägi indulgentsimüüjate ette. Pahaselt nähvab ta:

«Hinge päästmine, hinge päästmine... Hinge asemel võiksite pigem sellele mõtelda, kuidas toda Naapoli kuningast kaabakat Roomast välja kihutada! Ma ei saa Itaaliast pipraterag, kui seal niisugune korralagedus valitseb,» pöördub ta vihaselt munga poole. «Teie paavstide lakkamatu nääklemise tõttu läheb äri allamäge! Millest ma siis elama pean?»

Kuid mungast kisakõri eelistab vastamisele saavutatud edu kiiret ärakasutamist:

«Näete, missugune püha ekstaas valdab neid jumalakartlikke mehi. Nad näpistavad raha kõhu kõrvalt, et endale igavest lunastust ära teenida!»

Kusagilt rahvasummast kostab mürgine hüüatus:

«Kas kuulsite? Ta on mures pipra, mitte hinge pärast!»
Inimesed pahvatavad naerma.

«Stumpfnagel, kunas sa hakkad meile õigetel kaaludel leiba kaaluma?»

«Kus raenõukogu nüüd oma nõuniku näppudele vaatab!»

«Võiksite oma patud parem meie juures lunastada!»

See hüüe, mis tuleb kuuldavale väljaku vastasküljelt, sealt, kus seisab salkkond päevilisi ja töölisi, leiab vastukaja kogu rahvasummas. Pürjermeister kõhkleb hetke, laseb pilgul üle kirikuseina ääres konutavate relvakandjate käia; neid on neetult vähe. Kiiresti vahetab ta nõunikega arusaava pilgu, siis liituvad kolm meest väikeseks salgaks, ja paksust Stumpfnagelist õhutatuna seavad nad sammud kiiresti lähima redupaiga, Starý Ungelti värava poole.

See-eest aga ei tea munk, mida ette võtta:

«Kes seda hüüdis? Vait!»

Väljaku nurgas hakkavad noored üliõpilased laulma:

«Kõla, ristirahva rõõmuviis,
maa peal kätte jõudnud paradiis:
tapa, röövi nagu jaksad,
kui sa selle eest vaid maksad,
indulgents teeb hinge patust priiks.»

Rahvahulk lööb lainetama. Selle keskel teeb endale küünarnukkidega teed väikest kasvu kõhetu preester, kes oma kehalisest mannetusest hoolimata kõigest väest pingutab, et Ungelti värava juurest kirikuni jõuda. Kui ta on trepini saanud, jookseb ta kiiresti üles mõlema indulgentsimüüja juurde. Ja alles nüüd, kus ta seisab siin rahvahulga silma all, reedavad tema kramplikult tõmblevad näolihased ja leegitsevad silmad kogu jõudu, mis on selles väikeses kehas varjul.

«Mis kord see siin on?» pöördub ta munga poole. Ta ei karju, kuid tema kuri sisisev hääl on selgesti kuuldav. «Misjaoks teil on siin palgasõdurid? Kas te ei oska inimestel suud lukku panna? Ja mida need siin teevad?» Tema pilk puurib vigaseid kerjuseid, kes põlise kombe kohaselt istuvad kirikutrepi ääres, kus nad oma paised ja köndistatud ihuliikmed vaatamiseks välja on sättinud. «Kihutate nad jalamaid minema! Kuidas nad julgevad kerjata siin, kus kõik almused kuuluvad pühale isale?»

Rahvasumm haarab preestri sõnadest kinni ja tõlgitseb neid omamoodi:

«Täna tohib siin ainult paavst kerjata!»

«Ärge nende pühitsetud kerjuste leivapalukest nahka pistke!» karjutakse santidele.

Preestri käeviipe peale jätavad palgasõdurid vastumeelselt kirikuseina toetamise. Just nüüd, kus hakkas nalja saama, pidi ennast niisugune parm siia vedama! Hellebardivartega hakkavad nad kerjuseid ära ajama, aga need vajuvad palgasõdurite eest käkaskaela rahvasumma ja kaovad sellesse nagu sohu sulpsatanud kivi.

«Kas näete, kuidas püha kirik ligimesearmastust teostab?»

Nagu ussist nõelatuna pöördub kõhetu preester hääle suunas, mis tuli rahvahulga tagumistest ridadest. Ta märkab noorukit, kes istub oma naabrite õlgadel ja ulatub nõndamoodi üle inimeste peade. Poisi noor nägu õhetab löövast pilkehimust.

«Kas sa, preester, oled piibli ära unustanud?» karjub noormees. «Kristus hoolitses vaese haige Laatsaruse eest, aga sina kihutad Laatsaruse uksest välja!»

Inimesed, kes ainiti preestrit vahivad, teritavad kõrvu ja muutuvad süngemaks. Juba tahab preester korravalvuritele märku anda, kuid mõtleb siis ümber — sellest jultunud poisist palju halvemad on tema sõnad, need tuleb rahvahulga ees jalamaid tühjaks teha:

«Kes julgeb meie võimu üle kohut mõista ja meie otsuste õigluses kahelda? Iga päev missa ajal loon mina Kristuse uuesti, neitsi Maarja aga tõi tema kõigest üks kord ilmale. Ainult nõdrameelne võib meie vastu mässu tõsta! Meile, preestritele, on jumal andnud õiguse inimesi kas taevasse või põrgusse saata!» Ja alles nüüd juhib ta käskiva žestiga palgasõdurite tähelepanu noormehele, kes ikka veel rahvasumma seest välja ulatub.

Ähvardavalt pööravad valvurid hellebardid rahvahulga vastu, kelle seas käib tume pomin. Mõned naised kiljatavad hirmunult, kuid noormees naerab:

«Ähvardate põrguga, et rahva käest raha saada — näeme isegi!»

Sellele järgnevad uued erutatud hüüded:

«Kas kuulsite? Preester seadis end jumalaemast kõrgemale!»

«Äritsete taeva ja põrguga!»

Väljaku nurgast, sealt, kus seisavad üliõpilased, hüütakse noormeestele, kes julget kõnelejat ikka veel õlgadel hoiavad:

«Tulge, poisid, peksame need kaubitsejad kirikust välja!»

«Anname nuuti, nagu tegi Kristus!»

Palgasõdurid rõhuvad rahvahulgale juba kõvasti peale ja püüavad enesele käsitöösellide juurde teed teha. Kuid järsku kaob korravalvuritel nende eesmärk silmist — see on rahvasumma sisse vajunud.

«Mis sa teed?» pahandab naerdes noormees, kes säilitab vaevu tasakaalu, kui temast vasakul asuv kaaslane oma õla järsku alt ära tõmbab.

«Peame jalga laskma, Martin. Nad tulevad sind kinni võtma.» See on samuti käsitöösell, kuid tunduvalt noorem, ja tema kohkunud nägu vahib nüüd murelikult üle inimeste peade, et näha, kuhu palgasõdurid on juba jõudnud. See-eest teine, Martinist paremal pool asuv nooruk, kes kirve järgi otsustades on puusepasell, irvitab rahulikult:

«Aga mis siis, kui täna vahelduse mõttes nemad jalga laseksid?» Muheldes kõigutab ta kirvest ja silmitseb ümberringi seisvaid naabreid. Lai naeratus paljastab tema valged terved hambad. Lähemalolijad pahvatavad valjusti naerma:

«Noh, poisid, kas hakkame peale?»

Siin leidub päevilisi, käsitööselle, sulaseid, mõnedel on tööriistad käes — nii nagu nad otse töölt siia tulid —, teised on tühjade kätega, liiga pikka aega juba tühjade kätega. Nemad ei naera, kuid nende silmad löövad külma helgiga läikima, suud omandavad karmi joone, kokkupigistatud lõuapärad panevad põselihased tõmblema.

Üliõpilased ei lakka käsitöölisi kutsumast. Nende ülemeelikud ässitused tungivad siia läbi erutatud rahvahulga sumina.

Käsitöösellide silmad on ootuseärevuses kiindunud Martinisse. Neil on tunne, et tema peab otsustama. Tema alustas rünnakut, las annab ka pealetungisignaali.

Ka Martini käed pigistavad tahtmatult kiviraiumisvasara vart. Tema laup kattub viha ja pingelise mõttetegevuse tõttu kortsudega. Jíra oli ütelnud: «Ka meie teeme pattu, kui jätame nad nuhtlemata . . .» Ja Martin teab, et piisaks väikesest tõukest, ainsast sõnast, ainsast

liigutusest. Ta teab seda, kuigi ta ei vaata otsa nendele kümnetele meestele enese ümber, kellesse elu jooksul kannatatud viletsuse ja pideva ülekohtu tõttu on ladestunud talumatult palju viha. Jíra — mida ütles tema, Martin, natukese aja eest Jírale: «Magister Janil on sinu näol tubli õpilane!» Jah, magister Jan.

Martin teab korraga, missugune otsus teha:

«Ei, ootame, mida ütleb meile magister Jan!»

Käsitöölised silmitsevad teda ja mõistavad teda. Tal pole vaja rohkem seletada. Lõtvuvad käelihased, mis kirveid ja vasaraid pigistasid.

«Homme on pühapäev . . .» lausub keegi ja kõik teavad, mida ta selle all mõtleb: homme jutlustab magister Betlema kabelis. Ja millest muust ta ikka kõneleb kui indulgentsidest? Tema kõneleb alati sellest, mis parajasti kõige rohkem ahistab ja meeli erutab. Jah, ootame, ja homme kuuleme õige vastuse, kõige õigema vastuse.

Palgasõdurid takerduvad juba rahvahulga esimestes ridades. Ega nad suuremat agarust ilmutagi; neid on kõigest käputäis ja ümberringi seisvate inimeste pilgud, näod ja sõnad ei ärata korravalvurites mingit liigset innukust. Niisuguses inimtulvas on hellebard rohkem tüliks ja pead kogu aeg tähele panema, et sõjariista teravikku kõrgel õhus hoiad ja kedagi ei vigasta. Sellele raevusele preestrile peab piisama asjaolust, et nad tema käsku kuulda võtsid, kuid tema pärast nad ennast jalgade alla sõtkuda küll ei lase. Pealegi kostab just sel hetkel kõrvu palgasõdurite ülema hääl, ta kutsub oma mehed tagasi. Nood kuulavad meeleldi sõna, rahuldudes lõpuks sellega, et tegid vähemalt natukegi rohkem ruumi kirikutrepi ees.

Kolm käsitööselli tulevad kitsa tänava kaudu Staré Město väljakule.

Noor puusepp pàtsutab noorimale kiviraidurile sõbramehelikult õlale:

«Lõid kartma, mis, Stašek?»

Nooruk punastab, kuid vaatab siis kaaslasele kindlalt otsa:

«Ega ma enese pärast kartnud, Jan, vaid Martini pärast.»

Kuid Martin ei kuulagi oma kaaslasi. Ta seisatab nurgamaja ees, mille puhastatud akende kümned värskelt pestud ruudud lausa säravad ning raamid ja uksepiidad on

roheliste okstega pärjatud. Kuid lauad ja redelid on maja eest juba kadunud ja pole siin enam ka seda inimest, keda Martini silmad otsivad. Sel hetkel astub keegi tema selja taha ja katab tal silmad soojade peopesadega.

«Johanka!» pöördub Martin järsult ümber.

«Ootasin teisel pool tänavat,» naerab tütarlaps, «kas sa mind otsima hakkad.»

Nad seisavad ligistikku ja kõnelevad silmade ning teineteisest hoovava lõhna abil, mida nad sisse hingavad.

Jan ja Stašek hakkavad Johankale rutates jutustama, kuidas Martin indulgentsimüüjaid ründas, kuidas palju ei puudunud, et inimesed oleksid palgasõduritele ja preestrile kallale tunginud, ja ka sellest, missuguse otsuse Martin tegi.

Tütarlaps kuulab, vahtides ainiti kallima silmadesse. Kui ta nendesse vaatab, näib talle, et need muutuvad suuremaks ja tulevad lähemale. Korraga tõmbab ta Martini enese ligi ja suudleb teda. Kuumalt ning tugevalt.

Keegi noormeestest ei naera. Üksnes Johanka, keda täidab tore õnnetunne:

«Kõige eest, mis sa tegid, Martin!»

Carolinumi[1] väikeses auditooriumis seisab Hus pinkide vahel. Teda ümbritseb salkkond üliõpilasi. Kõik naeravad. Husi säravates silmades väreleb vaikne naer, üliõpilased aga lõkerdavad valjusti, taltsutamatult. Ja nende naer muudaks just nagu heledamaks saali valged seinadki, millele langevad suured nelinurgad läänekaarde vajuvast pärastlõunapäikesest, ja valgemaks ning vabamaks muutub kogu ruumgi, mis on sisustuse suure hulga tõttu umbne ning kitsas, sest kateeder ja kaks kitsast pingirida koos kirjutuspultidega võtavad peaaegu pool saali enese alla.

Viimaks vaigistab magister lõkerdavaid noormehi rahuliku käeviipega:

«Nõndaks, sõbrad! Ja nüüd tööle. Täna kavatsen teile dikteerida paavsti läkituse musternäidise.»

Silmapilkselt jooksevad üliõpilased oma kohtadele. Nobedasti seavad nad valmis paberi ja hanesuled, asetavad

[1] Carolinum — **Praha ülikooli** peahoone; ülikooli asutas keiser Karl IV 1348. aastal. — *Tõlk.*

ettevaatlikult lauale tindipoti, kui on selle vöö küljest lahti päästnud.

Hus võtab kateedril istet. Päikesepaiste langeb tema täidlaste huulte ning tihedate kulmudega habemeta näole, mida raamivad meelekohtadelt õlgadele voogavad mustad juuksed. Tal on selged sinised silmad ja need vaatavad nii puhtsüdamlikult ning siiralt, et näivad suured ning sügavad.

«See on näidis läkitusest . . .» Hus teeb väikese pausi, vaatab üliõpilastele kogu aeg silma ja lõpetab: «. . . mille paavst Johannes XXIII saatis meie kuningale.»

Kuulajad nõksatavad, vaatavad üksteisele tähendusrikkalt otsa. Siis muutuvad nad jälle täiesti tõsiseks, ja pärast niisuguse diktaadi väljakuulutamist on nad veel rohkem põnevil kui enne. Privileege andvad dokumendid, notariaalsed ürikud, paavsti breved ning bullad, samuti ka privaatkirjad ja -aktid, mille näidiseid nad ülikoolis õpivad, ei ole kunagi põhinenud tegelikult eksisteerivate ürikute ja dokumentide täpsetel koopiatel; need on üksnes täiusliku stiili ja kõikide ettekirjutatud ürikuvormelite musternäidised. Kuid Hus pole kunagi dikteerinud kasutusel olevate formulariraamatute järgi, milles leidub juba valmis kujul musternäidiste täielik kollektsioon. Üliõpilased teavad, et Hus koostab ise ürikunäidised, ja ootavad seda suurema uudishimuga diktaati, mis paljutõotavalt käsitleb elavat paavsti ja kuningat kui läkituse saatjat ja adressaati.

Üliõpilased võpatavad, kui vaikselt avaneb uks ja sisse astub veel üks tudeng, Prokůpek, kes on hiljaks jäänud. Ta teeb kerge kummarduse kateedri suunas ja läheb kikivarvul kiiresti oma pinki. Hus noogutab talle sõbralikult ja ootab hetke, kuni hilineja end kirjutamiseks valmis on seadnud. Üliõpilastele ei jää märkamata, et nende kaaslane on erutatud — punane nägu ja ekslev pilk pole ainult tõttamisest ja hilinemise häbist tingitud. Prokůpek märkab naabrite küsivaid pilke, kallutab end kõrvalistuja ligi ja sosistab ikka veel hingeldades:

«Juba hakkasid indulgentse müüma. — Kas magister rääkis juba sellest?»

Küsitu raputab vaid tummalt pead, sest Hus alustab dikteerimist:

«*Ego Johannes, episcopus, servus servorum Dei* . . . Mina, paavst Johannes XXIII, jumala sulaste sulane, läkitan

Václavile, Tšehhi kuningale, tervituse ja püha õnnistuse. — Teen Sulle käesoleva kirjaga teatavaks, et meeles pidades Kristuse käsku: «Armasta oma ligimest nagu iseennast!» panin ma just praegu kõige kohutavama kirikuvande alla mõlemad antipaavstid — Benedictus XIII ja Gregorius XII. Kumbki neetud antikristus ei tunnista minu paavstitiaarat ega trooni, millele üksnes minul on seaduslik õigus. Juba siis, kui ma olin Bolognas kadunud paavst Aleksander V asemikuks, osutasin ma teeneid Kristuse armastusekuningriigile maa peal, sest ma pagendasin, panin vangi, andsin timukate kätte piinata ja mõrvasin igaühe, kes hakkas vastu meie pühale isale.»

Kirjutavaid üliõpilasi haarab rahutus. Nad taipavad esimeste lausete põhjal, et diktaat on teravalt ründava iseloomuga. Nad hakkavad küünarnukimüksude ja silmapilgutustega üksteise tähelepanu mainitud asjaolule juhtima. Hus jätkab rahulikult:

«Minu kurja keelega vastased koguni laimavad mind, et mina olevat mürgitanud oma eelkäija paavstitoolil ja et mina olevat sundinud kardinale vägivallaga ennast paavstiks valima. See oli puhas juhus, et minu sõjavägi just sel ajal Bolognas viibis, kui seal kardinalide valimiskolleegium koos istus. Samuti pannakse minu arvele oma lihase venna mõrvamine! Ja seda üksnes sellepärast, et mõrvatu kaunis abikaasa viibis minu lossis. Niisamuti süüdistatakse mind ebaõiglaselt loendamatutes röövimistes, abielurikkumistes, missade ja palvete hooletusse jätmises ja jumal teab missugustes muudes pisiasjades. Kui Kristuse asemik ja kogu ristirahva pea seisan ma siiski kõrgemal kõikidest niisugustest kahtlustustest, nii nagu ei käi minu väärikusega kokku ka kalli aja raiskamine kohustustele, mis on kohased preestritele ja kloostrivendadele.»

Husi kuulajad lakkavad üksteise järel kirjutamast. Neile on selge, et sedapuhku pole tegemist diktaadiga, vaid nad kuulavad hoopis satiiri, mille magister on loonud enese ja nende lõbuks. Muidugi mitte ainult lõbuks — mürgiste ja pilkavate sõnanoolte taga on selgesti tunda julma tõelisust, mis satiirilise pilke saatel esile tungib. Sellest hoolimata pahvatavad üliõpilased naerma, nad ei suuda end enam vaos hoida.

«Siiski olen ma praegu ajutiselt raskustes,» jätkab Hus kõrgendatud häälel, «sest mulle tungis kallale Gregorius

XII palgasulane, lurjuste lurjus Vladislav, Naapoli kuningas.»

Kannatamatult nihkuvad üliõpilased magistrile lähemale ja sirutavad kaela — nüüd siis tuleb jutt indulgentside müümisest!

«Seepärast kuulutasin ma tema kui ketseri vastu välja pühä ristisõja. Ehk küll seni ükski kohus ei ole Vladislavi vastu ketserluses süüdistust tõstnud ega teda hukka mõistnud, ehkki tema sõdalased on kristlased nagu meie kõik, aga mis võib veel suurem ketserlus olla kui mõõga tõstmine minu vastu. Olen ma ju võitud nii kõige pühama õiga kui ka oma vaenlaste — see tähendab ühtlasi ka püha kiriku vaenlaste roojase verega.»

Nüüd rõhutab Hus iga sõna, mis on sepistatud teraskõvaks ja ihutud nõelteravaks:

«Kuid selleks pühaks sõjaks on vaja raha. Palju raha, võimalikult palju raha! Selleks ei piisa kümnisest, mis voolab minu kassasse kogu kristlikust maailmast, selleks ei piisa tribuudist, mida ma võtan peapiiskopkonna, piiskopkonna, abtkonna andmise eest ja isegi siis, kui luban maapreestrile äärmiselt vaese kihelkonna. Seepärast müün ma juba järglusõigust seni hõivatud kiriklikele ametikohtadele, benefiitsidele,[1] kihelkondadele — kas või kolmele-neljale kandidaadile üheaegselt. Ja lõpuks annan ma benefiitsi sellele, kes teistest kandidaatidest kõige rohkem raha maksab. Kuid ka sellest on vähe. Nõnda mõtlesin ma välja uue sissetulekuallika: otsustasin süütegude ja pattude andeksandmist müüma hakata. Minu vastased ja teised jumalasalgajad kinnitavad küll, et patustele võib süütegusid andeks anda üksnes jumal, aga kas ei ole minu kätte usaldatud püha Peetruse võtmed, et ma nendega inimeste hinged lukust lahti keeraksin? Kui ma ,aga võin usklike südameid avada, siis võin kindlasti sedasama teha ka nende rahakottide ja -laegastega!»

Üliõpilased naeravad laginal ja taovad rusikatega vaimustatult vastu lauda. Hus ootab, kuni noorukid uuesti vaikseks jäävad. Nende naer on nii vali, et nad ei märkagi, kuidas avaneb uks ja selle lävel seisatab professoritalaari kandev kogu.

[1] Benefiits — kindlate tuludega seotud ametikoht roomakatoliku kirikus. — *Tõlk.*

Hus märkab tulnukat esimesena ja tõuseb kohe püsti, et talle vastu minna. Alles nüüd pööravad ka Husi õpilased pea ukse poole, kus näevad professor Páleči kahvatut nägu. Pilk selle mehe valjusest moondunud näkku, milles tõmblevad närviliselt põselihased, pühib naeru jalamaid kõikide huulilt. Otsekui oleks auditooriumile korraga tume vari langenud.

«Naerge, naerge...» lõikub Páleči ebameeldivalt kuiv hääl saabunud vaikusesse. «Kahjuks pole praegu just sobiv aeg naljaheitmiseks.»

Üliõpilased vaatavad hämmastunult üksteise otsa. Páleči süngest kogust, kahvatust näost ja häälestki hoovab pahaendelist ahistust.

Kuid samas pöördub Páleč Husi poole:

«Magister, tulin sulle järele. Kõikide teaduskondade professorid on kutsutud jalamaid nõupidamisele, ülikool peab võtma seisukoha...» Kuid korraga ta peatub, mõõdab üliõpilasi põgusa pilguga ja lõpetab lause mitte midagi ütlevate sõnadega: «...väga tungivas küsimuses.»

Korraga on auditoorium tulvil uudishimu. Üliõpilased muutuvad rahutuks ja tunnevad korraga ebamäärast viha. Mispärast vaikib Páleč nende ees kõige tähtsamast asjast? Kas nemad, üliõpilased, siis akadeemilisse perre ei kuulugi? Nende rahutud pilgud lendavad Husi poole.

Hus noogutab vastuseks Páleči kutsele. Siiski tajub ka tema kohe pingelist õhkkonda.

«Pole midagi parata, sõbrad,» pöördub ta õpilaste poole ja lisab Páleči salatsemisest tekkinud mulje leevendamiseks rahuliku naeratusega:

«Arvan, et lähen jätkama sealt, kus me praegu siin katkestasime. Vahepeal võtke edasi Vergiliust, tõlkige «Bucolicat». Sina, Prokůpek, lõpetad loengu...»

Páleč tõmbab kulmu kortsu ja lööb silmad maha, et poleks vaja üliõpilastele otsa vaadata.

Ja nõnda, sellal kui auditooriumis kõlavad juba pastoraali meloodilised värsid: «*Tytyre, tu patula recubans sub tegmine fagi*»,[1] väljub Hus Páleči kannul, kes on juba natukese aja eest koridori läinud.

[1] Tytyrus, lebades maas, all vägeva pöögipuu puhkas *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

Carolinumi aulasse on kogunenud vabade kunstide ja teoloogiateaduskonna magistrid ja bakalaureused. Nad istuvad tugitoolides, siin-seal pinkidel ja seisavad gruppidena. Tseremoniaalse istumise rituaal on ilmselt rikutud ja ülikooli aukandjad viibivad siin ilma oma *insigne*'deta [1]; neil on seljas tavalised talaarid või preestrirüüd, mõnel ka mantel, nii nagu nad provintsidest kibekiiresti siia on jõudnud. Põnevil näoilmes ja erutatud vestluses peegeldub ootamatu nõupidamise erakordne tähtsus.

Kui Hus ja Páleč sisse astuvad, hakkavad jutukõmin ja sumin pikkamisi vaibuma, sest parajasti tõuseb püsti ülikooli rektor, magister Hradeci Marek, et nõupidamist avada. Ta on juba vana mees, kuid tema hääl kõlab veel kindlalt ning veendunult:

«*Spectabiles, magistri, domini doctissimi!*[2] Põlise kuulsusega Carolinum, vanim ülikool riigis ja väljaspool selle piire, on tšehhi rahva au ja südametunnistus. Kui on tarvis olnud suuri otsuseid teha, on pöördunud tema poole oma kõhklustes kuninglikud õukonnad, ilmalikud ja vaimulikud vürstid. Kuulsad välismaised ülikoolid on suhtunud Carolinumisse nagu oma targasse õesse.

Tuletage vaid meelde, missugune suur tähtsus anti meie kõrgema kooli arvamusele, kui hiljuti meie poole pöördusid Pariisi Sorbonne'i ülikool, kardinalide kolleegium ja tema majesteet kuningas Václav, et me aitaksime jagu saada fataalsest lõhest, suurest skismast[3], mis on purustanud kristliku kiriku ühtsuse. Tol ajal elas meie ülikool läbi suurt kriisi, ja see oli tšehhi rahvas, kes suutis nendel rasketel silmapilkudel vabastada Carolinumi võõramaalaste ülemvõimu alt, mille hiljem kinnitas ka kuningas Václav Kutná Hora mälestusväärse dekreediga.[4] Ja niipea kui ülikooli valitsemine läks mainitud otsusega selle

[1] Insigne — võimu või au tunnus (näit. valitseja kroon ja valitsuskepp, piiskopi mitra ja karjasekepp jne.). — *Tõlk.*

[2] Lugupeetud dekaanid, magistrid, õpetlased! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*

[3] Skisma e. kirikulõhe sai alguse aastal 1378, kui itaalia kardinalid valisid Roomas paavstiks Urbanus VI ja prantsuse kardinalid Avignonis Clemens VII. Kirikulõhe vältas 40 aastat. — *Tõlk.*

[4] Mainitud dekreedile kirjutas kuningas Václav IV alla 1409. a. Kutná Horas. Ülikooli valitsemine läks sakslastelt üle tšehhidele. Viimased valisid Carolinumi rektoriks Jan Husi. — *Tõlk.*

kuningriigi õigete poegade kätte, astusime meie avalikult ning julgelt välja kirikureformi ja Pisa kontsiiliumi [1] kokkukutsumise eest. Kahjuks suurendas see kontsiilium, kes pidi valima ainsa seadusliku paavsti, nende arvu, kes kisklevad Kristuse asemiku trooni pärast, hoopis kolmele inimesele. Nüüd võitleb kolm paavsti püha Peetruse võtmete pärast ja tülid, taplused ning laostumine ristirahva hulgas jätkuvad. Võitlevad pooled materdavad üksteist needmiste ja kirikuvannetega, nad relvastuvad usu ning usklike kahjuks sõjariistade ja rahaga.

Ilmalik raha- ja kullajaht selle ebakristliku sõja pidamiseks tõi neil päevil meie maale paavst Johannes XXIII emissarid, kes on asunud kogu kuningriigis suureulatuslikult indulgentse müüma. Seejuures kinnitavad nad, et niisugusel viisil aidatakse ainukest seaduslikku Kristuse asemikku, kes niimoodi saab võitu mõlemast antipaavstist ja seab jalule lõhestatud kiriku ühtsuse.

Niisiis, kelle poolel on tõde?

Ma rääkisin juba Praha ülikooli kuulsusest. See täidab meid küll uhkustundega, kuid ühtlasi paneb see meie peale suure vastutuse. Ja selle vastutustundega tulebki meil sedapuhku võtta seisukoht käimasoleva indulgentside müümise suhtes. Sest see on küsimus, millele ootavad ülikooli vastust nii Praha kui ka kogu maa, eelkõige aga ootab seda meie südametunnistus.»

Kõrges saalis vaikib rektori hääl. Koosolijad, kes enne nõupidamist sumisesid nagu ärritatud mesilased tarus, on nüüd tõsised ja vaiksed. Näib, et kõiki rõhub koormav minevik, mille rektori sõnad silmade ette manasid, minevik, mis hakkab vaagima iga siin öeldavat lauset ja teeb siis otsuse: kas see on väärt kõlama selle ülikooli aulas?

Rektor Marek, kellele erutumine oma kõnest on tagasi andnud leegitsevad silmad ja sirge rühi, võtab istet ja silmitseb — juba jälle auväärne ning vana — nüüd tuhmi pilguga nägusid enese ümber, nägusid, mis varjavad sisemist pinget; kindlasti murrab see jalamaid esile, niipea kui esimene kohalviibijaist sõna võtab.

Hus silmitseb nõupidamisest osavõtjaid, kuni märkab magister Jeronými, kes seisab magister Jakoubekiga külgmise seina ääres akna lähedal. Mõlemad naeratavad —

[1] Pisa kontsiil aastal 1409 pidi taastama kristliku kiriku ühtsuse ja likvideerima skisma. See kavatsus nurjus. — *Tõlk.*

rohkem silmade kui suuga — ja Hus läheb aeglaselt nende juurde. Tema rahulikul ning sõbralikul näol püsib endiselt tasakaalukas ilme, millega ta üürikese aja eest auditooriumist lahkus.

Viimaks palub sõna uus oraator. See on Štěpán Páleč. Niipea kui ta on otsustanud kõnelema hakata, valdab teda juba erutus. Kiirel sammul läheb ta poodiumile tühja rektoritooli kõrval — Marek istub kõrgemal asuval külgmisel pingil, mis on määratud professoritele — ja hakkab rääkima teraval, läbilõikaval häälel, mis pärast rektori põhalikus toonis kõnet loob hoobilt närvilise ärevuse õhkkonna:

«Kui palju aastaid juba kaitseb meie ülikool suure reformaatori ja kiriku piitsutaja John Wiclifi kuulsat testamenti! Ülikool kaitses seda saksa doktorite vastu, peapiiskopi vastu, isegi paavsti kuuria vastu. Te teate, et mind ennast kutsuti sellepärast Rooma kohtu ette, et ma pooldasin Wiclifi õpetust. Mind piinati ülekuulamistel ja peeti mitu kuud türmis. Sellest võib kõige paremini jutustada meie keskel viibiv mees, kes tegi koos minuga läbi selle kannatuste raja — siin ta on, meie kõikide armastatud õpetaja Znojmo Stanislav!»

Kõikide pilgud pöörduvad Páleči väljasirutatud käe suunas. See osutab raugale, kes istub tugitoolis professoorite pinkide ees ja tõmbab ennast nüüd kohkunult kössi, häiritud nii suurest tähelepanust.

«Ja nüüd küsin ma,» jätkab Páleč veel rohkem erutatud häälel, «mida ütleks meie kuulus inglise eelkäija, evangelistlik doktor ja *reformator magnus ecclesiae* [1], mida ütleks Wiclif niisugust laadi simoonia [2] kohta, mida paavsti emissarid praegu indulgentside müümisega ajavad? Kindlasti mõistaks ta säärase teo kui patu, sõgeduse ja — ma ei karda seda öelda — ketserluse hukka.

Kindlasti ei ole meie hulgas mitte ühtegi, kes pooldaks indulgentside müümist. Mina oma Kouřima kihelkonnas keelasin paavsti selle bulla teatavakstegemise, milles räägitakse indulgentsidest.»

Kogu paatos ei takista Pálečit lühikest pausi tegemast, mis on mõeldud selleks, et see otsustav avaldus kuulajatele vägevamalt mõjuks.

[1] Suur kirikureformaator *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

[2] Simoonia — kiriklike ametite omandamine või jagamine raha eest. — *Tõlk.*

Jeronym pöördub muiates Husi poole:

«Mitte ei saa aru, kas Páleč kavatses kõnelda indulgentsidest või enesest?»

«Olen täielikult nõus rektor Marekiga,» jätkab Páleč, «et meie kuulus kõrge õppeasutus peab oma seisukoha selles asjas teatavaks tegema. Kuid sellest on vähe! Ülikool peab indulgentside müümise pidulikult hukka mõistma, ja veelgi enam, peab pöörduma kuninga poole üleskutsega, et ta äritsemise ära keelaks ja paavsti emissarid maalt välja kihutaks! Niisugune on minu ettepanek.» Páleč vaatas võidukalt ringi: «Ja ma soovin, et akadeemiline pere selle poolt hääletaks.»

Saal lööb ärevalt sumisema. Kahekaupa ja väikeste gruppidena asutakse mõtteid vahetama. Otsusekindlad ja tõsised mehed vahelduvad niisugustega, kes ettevaatlikult sinnapoole piiluvad, kus inimesed on pead kokku pistnud, kus ärevalt kõneldakse. Suur osa õppejõude avaldab elavalt oma nõusolekut Pálečiga, mehed kogunevad tema ümber ja sekundeerivad talle kärarikkalt.

«Mina kuulsin, *magistri doctissimi*, et indulgentsikaupmehed müüvad oma sedeleid kuninga palgasõdurite kaitse all.» Jeronými hääl kaigub aulas ja tema märkuse argipäevasus on teravaks kontrastiks Páleči kõrgelennulisele retoorikale. Need, kes on isekeskis salapäraselt susistanud, vaikivad ja jäävad jahmunult kõnelejat vahtima. Jeronym, pikk, laiaõlgne, kerge muie suul, seisab mugavas poosis, käed puusas.

Páleč, kes viibib ikka veel poodiumil, mille tõttu ta üle kuulajaskonna ära paistab, võpatab tugevasti ja pöördub Jeronými hääle suunas.

«Midagi niisugust ma ei tea ega tahagi teada! Mina isiklikult ei kahtle põrmugi, kuidas kuningas minu ettepanekusse ... kuidas kuningas ülikooli ettepanekusse suhtub. Alati toetas ta meid, kus me ka kiriku puhastamise eest ei võidelnud. Ta toetas meid meie võitluses, et vabaneda välismaiste magistrite ülemvõimu alt ülikoolis. Ja kõige parem näide hiljutisest minevikust: ta seisis minu sõbra Husi eest, keda ta suutis kaitsta Rooma kuuria enese kallaletungi vastu! Kas ei ajanud kuningas maalt välja koguni peapiiskop Zbyněkit? Kas ei võtnud ta ära varandust nendelt preestritelt, kes tõstsid Husi vastu kaebuse ketserluses?»

«Ajad muutuvad ja meie koos nendega, ütleb vanarooma luuletaja.» Jeronými näolt on nüüd kadunud viimanegi muigeraas. Tema hääl kõlab tõsiselt ja hoiatavalt. «Mispärast toetas kuningakoda seni Husi? Sellepärast, et Hus võitles kiriku vastu ja kuninga eest. Ta kuulutas, et kirik peab olema allutatud ilmalikule võimule, et kirik peab kuninga sõna kuulama. Aga praegu vajab kuningas Václav Rooma paavsti, et too aitaks tal kaotatud keisrikrooni tagasi saada.[1] Teate ju, kuidas ta veel ikka usub, et saab selle endale uuesti pähe panna. Kuid kas võib keisriks saada ketserite kuningas?»

«Siiski pole mitte midagi muutunud,» katkestab Páleč Jeronými jutu, «ja järelikult puudub põhjus, miks peaks muutuma kuningas ja tema suhtumine meisse.»

«Arvad?» vastab Jeronym endise tasakaalukusega. «Johannes XXIII juba saatis siia oma indulgentsimüüjad. Igaühe, kes nende vastu välja astub, kuulutab paavst kindlasti ketseriks. Ja tema eeskujul kordavad seda Euroopas kõik, kes asuvad paavsti poolel. Saksa vürstid ja kuningas Sigismund — need karjuvad täiest kõrist kogu maailmale tšehhi ketserlusest. Sigismundile on see teretulnud, tal enesel käivad neelud Václavi keisrikrooni järele. Kas arvad, et kuningas Václav rõõmustab, kui Tšehhia uuesti paavsti kaebuste, süüdistuste, needuste ja interdiktide[2] tulipunktiks muutub?»

«Magister Jeronym!» Páleči hääl on lõikav ning mürgine. «Liiga kaua aega oled sa olnud diplomaatilises teenistuses ja seepärast pole sinu jutt lihtsa talumehe ega Wiclifi õpilase, vaid diplomaadi oma!»

«Kas sa arvad, et üks välistab teist?» naeratab Jeronym.

[1] Saksa-Rooma keisririigi koosseisu kuulusid peale Saksa vürstiriikide veel Itaalia, Tšehhia, Burgundia jne. Keiser oli valitav. Nõnda hoidsid feodaalid ära keskvõimu tugevnemise ja oma õiguste kärpimise. Václav valiti keisriks pärast oma isa Karl IV surma aastal 1378. (Viimase valitsusajal 1347—1378 oli Praha keisririigi pealinnaks.) Võitluses feodaalidega sai Václav lüüa ja 1400. aastal tagandasid riigivürstid ta keisritroonilt. Nüüdsest peale oli ta ainult Tšehhia kuningas. Tema järglane keisritroonil, Ruprecht, suri 1410. a. Uueks keisriks valitud Sigismundi, Václavi venda, tunnustasid seitsmest riigivürstist ainult kolm. Nõnda rippus keisrikroon tegelikult õhus, ja võitlus selle valdamise eest pakkus šansse ka Václavile. — *Tõlk.*

[2] Interdikt — jumalateenistuste ja kiriklike kombetalituste keeld, mis pandi linnadele, piirkondadele ja tervetele riikidele, et neid kuulekusele sundida. — *Tõlk.*

«Muide, kui sa oleksid mind tähelepanelikult jälginud, siis oleksid märganud, et ma vastasin ainult su küsimusele, kas ülikool peab tegema kuningale ettepaneku indulgentsidega kaubitsemine ära keelata. Me tulime siia ju selleks kokku, et teha teatavaks ülikooli seisukoht indulgentside suhtes, ja sée olid sina, kes hakkas rääkima kuningast — sina, lihtne talupoeg ja Wiclifi õpilane,» ei jäta ta kurikavalalt lisamata.

«Igaüks sai aru, et ma rääkisin kuningast seoses kogu küsimusega,» kaitseb Páleč end ärritatult.

«Lugupeetud magistrid ja bakalaureused,» kõlab nüüd Husi hääl, mis otsekohe tõmbab enesele kõikide koosolijate tähelepanu. «On hea, et me kuulsime, mida meile siin kõneles sõber Jeroným. Aga nüüd asja juurde. Kes me oleme? Me oleme ülikool. Meil ei sobi nõu anda, kuni seda meie käest ei küsita. Meil ei sobi nõu anda kuningale, mida ta peaks tegema ja mida mitte. Kuid samuti ei tohi me oma otsust langetada selle järgi, mis kuningas on teinud või tegemata jätnud. Kindlasti aga sobib meil — ja see on koguni meie kohus! — avalikult teatavaks teha oma seisukoht nii tähtsas asjas, nagu seda on indulgentside väljakuulutamine ja müümine. Vaevalt ma teis eksin, kui teen ettepaneku, et meie ülikool teataks, ta mõistab hukka indulgentsidega kaubitsemise kui ebakristliku tegevuse, mis on vastuolus pühakirjaga ja Jeesuse Kristuse õpetusega. Seda avaldust me ei tee mitte ainult magistrite ja bakalaureuste, vaid ka üliõpilaste nimel. Me ei tohi neid unustada, sest ilma üliõpilasteta me oleme null. Oma otsust aga ei tee me sõltuvaks mitte kellestki muust kui ainult iseendist!»

«Ülikooli niisugune avaldus, mis ei tugine kuningavõimule, on sama mis piitsaplaks vastu veepinda,» pahvatab Páleč.

«Enne meenutas *rector magnificus* meile siin meie kõrge kooli kuulsust ja tähtsust. Ja meie arvamusel saab olla kaalu sedavõrd, kuivõrd kindlameelsed me oleme. Me peame näitama ennast oma eelkäijate väärilisena, kelle varjud on täna meiega, kuulavad meid ja vaevad meie sõnu ning südant. Jah, siin viibivad Vojtěch Raňků, meie ülikooli professor ja Pariisi Sorbonne'i rektor, Litomyšli Mikuláš, teoloogiamagister ja erakordselt ettenägelik nõuandja, Kolíni Štěpán, tuline isamaalane, Jenek, silmapaistev matemaatik, Rakovníki Mikuláš, kuulus luuletaja, Jan

Štěkna, väljapaistev muusikamees, ja paljud, paljud teised, kelle nimesid ei jõua üles lugeda. Need kõik langevad nagu kivid kuristikku, kui ütleme end hirmu, meelekindlusetuse või arguse tõttu nende pärandist lahti. Me kõik teame, et see pole kerge katsumus, mille me enesele kaela tõmbame, kui astume välja paavsti uue korralduse vastu. Ent kui me karistame väikest preestrit, kes nõuab usklikult krossi pihilevõtmise eest, kuidas me võime siis vaikida paavsti tegevuse puhul, kes ebakristliku indulgentsikaubaga nöörib kogu rahvast? Mida muud tuleb meil teha kui meenutada apostel Pauluse sõnu kirjast Korintose rahvale: «Olge valvsad, seiske usuväes, pidage ennast mehiselt ülal, saage tugevaks ja tehke kõike armastusega.» Te mõistate: armastusega jumala, tõe ja inimese vastu.»

Hus ei kõrgenda häält, ta kõneleb vaikselt, kuid ometi kuulavad kõik teda pineva tähelepanuga; tema kõne ajal astuvad kuulajad üksteise järel sammukese lähemale, nihkuvad Husi poole igast küljest, kuni lõpuks piirab teda tihe inimsumm. Selle taga haigutab tühi aula, kus kõigest kaks kogu on oma kohale jäänud: tugitoolis kössitav Znojmo Stanislav ja rektoripoodiumil seisev Štěpán Páleč, kelle käed on kramplikult rusikas ja kelle kokkupigistatud huultest on veri ära valgunud. Ta ei suuda oma pilku lahti kiskuda Husi rahulikult näolt, mis paistab siia üle tummas harduses kuulajate peade. Ja vaikus, talumatu vaikus, millega avaldatakse oma heakskiitu nende võlvide all äsja kõlanud sõnadele, just kui vajutaks Páleči vastu maad, suruks ta põrmu. Peab lõhkuma, peab purustama selle neetud võluvõimu! Ja nõnda paotuvad Páleči kramplikult kokkupigistatud huuled ja saali tungib hämmastavalt kähisev hääl:

«Ärgem hõljugem pilvedes, vaid seiskem maapinnal! Peame arvestama maiseid jõudusid. Ma lahkun ja katsun kuninga nõukogu jutule pääseda. Kutsun rektor Marekit ja vabade kunstide teaduskonna dekaani minuga ühinema.»

Ja vastust ära ootamata tormab Páleč koridori.

Kohe täitub aula kõnekõminast. Kujunevad erutatud grupid, üks räägib teisest üle.

Üksnes Husi ees seisev paar — Jeroným ja Jakoubek — jääb tummaks. Nad vaikivad, kuid mõtlevad kõik ühte ja sama. Nad mõtlevad kaaslasele, kes täna nendest nii äkki

eraldus, kes osutus korraga nii sõjakalt kärarikkaks, lausa silmatorkavalt agressiivseks. Jeronými huulte ümber mängleb irooniline naeratus, sügavalt mõttesse vajunud Jakoubeki silmad vahivad ainiti põrandale, üksnes Husi pilk on nagu kinni naelutatud ukse külge, mille taha Páleč kadus, ja tema ilmes seguneb pettumus kaastundega. Kui suuri sõnu teevad alati need, kes katsuvad niimoodi oma nõrkust varjata!

4

Vägevate, paksude müüride ja tornidega tõuseb Malá Strana peapiiskopiloss üle oma ümbruskonna madalate majade. Nende kõrval paistab see oma tugeva müüri tõttu ligipääsmatu, külma, võimsa kindlusena. Seda massiivset kiviehitust elustavad üksnes kitsad teravatipulised aknad, mis meenutavad altkulmu luuravaid silmi.

Kuid selle kõva soomusrüü all on varjul toad, mis säravad portjääride ja vaipade mahedatest värvidest, toad, millele annavad kergust peenelt nikerdatud mööbel, tugitoolid, lauad, lugemispuldid, kus helgivad valges pärgamentköites raamatud; ja õhuliste värvide ning kullaga kaetud raidkujud ja statuetid lisavad oma osa sellesse luksuseuputusse. Värvirikkus ja kuld kaunistab rõivaid ka prelaatidel, kes on kogunenud täna peapiiskopi töötuppa, et tervitada kõrget külalist, paavsti legaati Lodovico Brancaccit. Purpurpunased rüüd vahelduvad kullaga tikitud valgete riisadega ja ainult professor Bori rangelt must professoritalaar erineb siin teistest. Sadadesse kolmeharulistesse kandelaabritesse pistetud küünlad hajutavad õhtusse kalduva päeva hämarust oma mesise valgusega ja peegelduvad leegitsevalt kuldtoimelistel poortidel, laiadel pannaldel, sätendavatel sõrmustel, peekritel ja kannudel, mis asuvad läbisegi tugitoolide kõrval taburettidel.

Seltskond tunneb end vabalt, prelaadid seisavad väikeste rühmadena või istuvad tugitoolides; ladinakeelse vestluse heliseva sära summutavad pehmed portjäärid, üksnes siin-seal kostab peekrite kokkulöömisel tinane kilksatus ja kallatava veini vulksumine.

Legaat istub aukohal. See on tugeva kehaehitusega itaallane, nurgelise sõjamehekerega, ja ka tema riietus meenutab vähe kõrget vaimulikku aukandjat. Tema reisi-

ülikond on rüütli oma; selle metallplaadikesi ja rõngassärki ei küüni katma õlgadelt vabalt allarippuv punane kardinalimantel. Ainult ühes suhtes erineb tema raudrüü tavalisest — seda katavad peenelt vormitud ornamendid ja figuraalsed stseenid. Pantseri rinnakilbile on osav tsiseleerija verminud Jupiteri kuju, kes rabab välguga taevalaotusesse kihutava kolmikrakendi juhti. Legaadi vähimgi liigutus paneb tema rinnal tärisema suure kuldristi, mis ripub jämeda keti küljes; nii nagu raksatab metall vastu metalli, nõnda raksatab Kristuse märk raudrüül paikneva paganliku reljeefi pihta. Brancacci käed, mis lebavad mugavasti põlvel, hoiavad idamaise tegumoega inkrusteeritud pistoda. Legaat peaaegu ei pööragi sellelt silmi, oodates ükskõikselt, mida hakkavad talle rääkima ning seletama kõik need, kes keerlevad tema ümber teenistusvalmilt ning alandlikult nagu planeedid päikese ümber, kuigi püüavad näida rahulikud ja enesekindlad.

Kõige närvilisem on peapiiskop. Esimest korda viibib tal külas paavsti esindaja. Peapiiskop, kes on ammugi harjunud olukorraga, et teda ümbritsevad ainult sõnakuulelikud käsutäitjad, teab, et see purpurmantlit ja raudrüüd kandev tugev mees võib ta üheainsa sõnaga hädasse ning raskustesse paisata. Nagu poleks tal muresid isegi küllalt! Kui ta peapiiskopi koha enesele kätte võitles — ah jumal, kui palju ta selleks närve ja raha kulutas! —, arvas ta, et sellega ostab ta enesele rahu vanaduspäevadeks ja muretu äraelamise. Sellest ajast saadik on ta küll mõndagi saavutanud, kuid rahust pole nähtavasti enne surma juttugi. Ja selles kõiges on süüdi see neetud Hus! Tuhnis segi Praha peapiiskopkonna õndsaliku rahu, nagu juhtub siis, kui virutad kepiga sipelgapessa. Kui see kõik poleks nii hirmus keeruline! Husi kallal murdis oma hambad eelmine peapiiskop Zbyněk, tema enda kihvad aga on liiga raugastunud, et julgeda midagi seesugust üritadagi. Muidugi, oleks kuningas Václav tõeline kuningas ja kiriku ustav poeg, siis oleks kõik teisiti. Aga see libe Hus ostis kuninga ära — pasundab, et kuningas on kõige kõrgem maaisand, kõik peavad tema sõna kuulama ja tal on õigus kõiki karistada. Nii ilmalikke kui ka vaimulikke ilmlike asjade ning pattude puhul. See salakaebaja — kuidas ta nimi nüüd ongi? Noh, sellel pole tähtsust — ahhaa, Jan Protiva! Nojah, preester Protiva tõi talle, peapiiskopile,

kord hämmastavad märkmed, mis ta oli kirja pannud Husi jutluse ajal Betlema kabelis. Hús lausunud tollal: «Kui kuningas on jumala järel kõige kõrgem isand Tšehhi kuningriigis, siis peab tal olema õigus ka vaimulikke karistada ja õigele teele juhtida, kui nad patustavad. Ja kuna kõige leebemaks õigele teele juhtimise abinõuks on varanduse äravõtminè, noh, võtku siis kuningas pealegi kõlvatutelt vaimulikelt varandus!» Kui osavasti oskas see nupumees kuninga kõige tundlikumat pillikeelt näppida! «On selge,» huilanud Hus kuningale ja tšehhi aadlikele kõrva, «et kui kiriku varanduste käsutamisõigus sõltub paavsti, peapiiskopi ja meie preestrite heaksarvamisest, kuningal ja aadlikel aga ei ole vähimatki võimu nende üle, siis lakkab kuningas olemast kuningas ja suurnikud lakkavad olemast ilmalikud isandad.»

Neetute neetu! Peapiiskop mäletab seda asja hästi, ent senikaua kui püsib kuninga ja Husi liit, ei usu ta, et õnnestuks toda Betlema mässajat vaikima sundida.

Peapiiskop ohkab ja tema raugalikud õlad vajuvad veel rohkem kössi. Tema pilk libiseb piki helkivat kuldset ehteketti, millega tema kõhetud, kondised sõrmed kogu aeg lakkamatult on mänginud. See on erakordne ehe, mida ta on harjunud kaelas kandma: pikk kett koosneb aina kuldmüntidest, mis on omavahel mõne väikese traatlüliga osavalt ühendatud. Nõnda liiguvad kuldsed kettakesed küllaltki vabalt, et ehitada neist väike torn, nagu teevad seda rahavahetajad oma laual, kuid siis raputad ketti ja mündid reastuvad jälle kuulekalt oma lõputuks ringiks, mis ümbritseb Praha patriarhi kaela.

Nüüd kallutab end keegi peapiiskopi meelekoha ligi. See on doktor Bor.

«Sooviksin ainult ühte asja,» lausub ta ja tema kõhetu nägu kattub kahjurõõmsa kurrurägastikuga. «Et võiksin näha Husi ja Páleči nägu, kui nad saavad teada, et vader Václavile läheb kolmandik indulgentside müügi puhaskasust.»

Peapiiskop itsitab, tundes head meelt, et keegi ta nendest rõõmututest mõttemõlgutustest välja rebis. Ta pilk libiseb legaadile. Kuid korraga kivistub peapiiskopi nägu, naeratus nagu pühitakse tema palgelt. Legaadi silmad puurivad teda, ajendatuna Husi nime kuulmisest.

Ja nüüd hakkab ka legaat kõnelema:

«Isa peapiiskop, kuulen, et siin mainiti selle mässaja

nime. Kas sa ei arva, et nüüd oleks õige silmapilk kirikuvande ja interdiktiga tema vastu välja astuda?» Ta ütleb seda otsekui muuseas, ilma igasuguse laitusevarjundita, kuid juba järgmise lause puhul võib tunda, kui kavatsetult ta ühe sõna teise kõrvale sätib, et nende raskus täiskaäluliselt peapiiskopi kuulmenahkadele langeks: «Sellest on juba küllalt palju aega, kui sa said paavsti bulla, milles Husile just need karistused ette olid nähtud.»

Ongi käes! Peapiiskopi sõrmed vallanduvad, kett libiseb tal käest ja mähkub kuldse ahelana ümber tema hüvaku randme. Paavsti bulla... Jah, see on tal siin, siinsamas raamatukapi kõrval massiivses sekretäris, hoolikalt luku taga. Ja nagu saaks ta nõndaviisi piinlikku vastust edasi lükata, tõuseb peapiiskop ja läheb tõttaval vanainimesesammul kirjutuslaua juurde. Mispärast kõik korraga vait jäid? Mispärast valitseb siin nii talumatu vaikus, et laegas näib lausa väljakutsuvalt kriiksuvat? Jah, siin ta on. Peapiiskop võtab peidupaigast bulla, suudleb kõigepealt kahe siidnööri otsas rippuvat tinapitserit ja rullib siis pärgamendi lahti. Ta silmad peatuvad teksti korrapärastel kirjaridadel ja jalamaid on tal legaadi ähvardavas küsimuses peituv hädaoht meelest läinud, sest kohutav kirikuvanne, mis pärgamendilt oma ohvrit luurab, on joobnustav allikas, millest küllastub nüüd kogu peapiiskopi õelus; viimast on temasse aastate jooksul kuhjanud hirm, vihkamine, mured ja vanadus.

«Siin see on. Jah, siin see on.» Nüüd julgeb ta juba üle pärgamendiveere nuuskivat pilku legaadile heita. «Kuid õige silmapilk pole veel tulnud!»

«Ja millal see viimaks tuleb?» krimpsutab Brancacci ülbelt nägu.

Doktor Bor, kes vihkab Husi veel rohkem kui peapiiskop, on valmis äärepealt sekkuma, kuid rauk teeb talle käega nii käskiva liigutuse, et professor ei julge suud avada.

Peapiiskop vaikib hetke, tema pilk vilab ringi, nagu otsiks midagi, mis aitaks tal seda asja legaadile kõige paremini selgitada. Korraga lööb ta nägu särama. Ta astub raamatukapi nurga juurde ja osutab raugaliku sõrmega näilisse tühjusesse, raamatuselgade poole:

«Vaata, isa legaat, just praegu laskub siin väike ämblik oma niiti mööda allapoole. See on Hus. Aga heie, üksainus nõrk heie, mis veel ämblikku hoiab, on kuningas. See on

tema viimane tugi. Niipea kui heie puruks kistakse, niimoodi . . .» — peapiiskop, kes ilmselt ei taha kleepuvat niiti puudutada, kisub heide oma kuldketiga puruks — «siis kukub ta maha ja me lööme ta lömaks sellesama bullaga.» Seejuures vajutab ta mahakukkunud ämbliku jalaga sodiks.

Saalis pole kuulda kärbse pirinatki.

Ka legaat vaikib.

Peapiiskop läheb uuesti sekretäri manu, suudleb jälle tinapitserit ja asetab paavsti bulla aupaklikult laekasse, mille ta hoolikalt lukustab.

Kuid nüüd ei suuda professor Bor end enam vaos hoida:

«Söandan kinnitada, et just nüüd jõuab kätte õige silmapilk. Ja nimelt — niipea kui Hus indulgentside vastu välja astub.»

Siiski peatab tema jutu ka seekord peapiiskopi kuiv peenike hääl:

«Et sa mõistaksid, kõrgeauline külaline, me kutsume oma kallist doktor Bori õigusega ketserite hirmuks — ta ei jõua ära oodata ja näeks oma ülikoolikolleegi suurima heameelega juba tuleriidal. Niisugune käitumine teeb talle muidugi au, kuid ma kardan, kallis doktor, et Hus ei ole niivõrd rumal, kuivõrd sina oled kaval. Hus ei või ometi nii sõge olla, et raiub ise läbi oksa, millel ta istub. Selle peame meie joonde ajama, kui saabub paras aeg ning võimalus.» Ja peapiiskopi näole valgub salakaval, õel naeratus.

Legaat kehitab õlgu. Tal on juba kõrini nende siinsete kõhklejate lõpututest arutlustest. Oleks tema siin nende asemel, tema juba oskaks Husiga sada imet teha. Aga see pole lõpuks tema asi ja teda ei saadetud mitte selle küsimuse pärast siia. Husiga ähvardamist kasutas ta seepärast, et neid prelaate enne oma peamise ülesande juurde asumist natuke hirmutada. Ta peab indulgentside müügi abil Tšehhiast võimalikult palju raha välja pigistama.

Ja nõnda lööb ta pistodaga vastu risti ja raudrüüd, et tüütule vestlusele lõppu teha, ning lausub hooletult:

«Noh, see on ajutiselt teie asi. Ma rõhutan: ajutiselt! Muide,» naeratab ta tähendusrikkalt, «ka Rooma kuurias jäeti Husi protsess mõneks ajaks kõrvale — kaalukatel põhjustel. Aga asume nüüd asja juurde, mille pärast

mind siia saadeti. Tahaksin teada, kuidas teil on korraldatud indulgentside müük provintsis?»

Kohe tõuseb teenistusvalmilt üks prelaat:

«Jaotasime kogu peapiiskopkonna ringkondadeks ja igas ringkonnas renditasime indulgentside müügi ülemdiakonitele ja kihelkondade vaimulikele. Me ei jätnud välja mitte ainustki kihelkonda.»

«Kui palju rendilevõtjad müügi pealt saavad?»

«Kümnendiku.»

«Kas see pole liiga palju? Niimoodi jääb puhaskasust peaaegu pool Tšehhiasse.»

«Isa legaat,» tõttab peapiiskop selgitama, «võtsime nõuks äratada müüjates nii suurt huvi kui võimalik, et ka puhaskasu oleks nii suur kui võimalik.»

«See peab olema nii suur kui võimalik,» sekkub legaat energiliselt. «Ärge unustage, et teie kuningriigil on tähtsad põhjused veenda püha isa oma truuduses. Teate isegi, kui tungivalt vajab tema pühadus abi ja eelkõige raha, teate samuti, missuguseks pühaks eesmärgiks seda vaja läheb. Noh, me anname teile võimaluse näidata, et teie sõnad ei lähe tegudest lahku. Pidage meeles, et tegude põhjal hinnatakse ning vaetakse teid.» Siis lisab ta vaiksel, kuid ähvardaval toonil: «Ma ei kadesta kedagi, kelle vaagen Rooma kaaludel ülespoole kerkib ja kes leitakse kerge olevat.»

5

Lihtsad puust küünlajalad, mis asuvad paljastel tammepuust laudadel, valgustavad õppejõudude söögisaali. See on lihtne, valgendatud võlvlaega, seinad laudadega üle löödud.

Sel hetkel on söögisaal juba tühi — parajasti lahkub hüvasti jättes veel kaks õppejõudu. Kolm üliõpilast kraamib laudadelt taldrikuid, vaagnaid ja lusikaid.

Ainult nurgas ühe laua otsa ümber on veel väike rühm magistreid istuma jäänud, Hus keskel, Jeroným ja Stříbro Jakoubek tema paremal ja vasakul käel. Nad istuvad vaikides tühjas saalis, valge lae all, nõudekolingi on juba lakanud ja üliõpilaste sammud hääbuvad suletud ukse taga. Hus istub, küünarnukid lauale toetatud, mõttesse vajununa, ja tema käed mudivad leivatükki. Ainult Jeronými ees seisab tinapeeker veiniga.

«Meie kallil Pálečil on suu Wiclifist laia juttu täis, aga ainult senikaua, kui ta kuninga kuuehõlmast kinni hoiab.» Jeroným ei ole ikka veel vabanenud muljest, mille tekitas Páleči tänane esinemine õppejõudude koosolekul. «Poolas öeldakse, et kirp karu kasukas ei karda isegi lihuniku koera.» Kuid siis lööb ta käega, nagu tahaks tüütut mälestust eemale peletada, ja tema nägu elustub järsku: «Ma pole teile veel ütelnudki — valmistun Leedusse ja Venemaale sõitma. See peaks eriti sind huvitama,» pöördub ta Jakoubeki poole. «Õigeusukirik pidavat veel praegugi kinni varase kristluse eeskirjadest ja kombetalitustest. Tahan seda seal vaadata, selles veenduda. Ma juba hakkasingi kreeka keelt õppima.» Kõnelemise ajal on ta silmad nooruki omadeks muutunud, süttinud — vaimus viibib ta juba teel. Kuid korraga pahvatab ta naerma: «Aga enne seda tahan teid siin veel indulgentsimüüjate vastu aidata.»

«Idapoolsed maad kiskusid end õigel ajal Rooma hoora küljest lahti,» lausub süngelt Jakoubek. Ta on Husiga üheealine; Husi tasakaaluka rahuga võrreldes näib teda lakkamatult põletavat sisemine lõõskav leek. Ainult rahulikud sinised silmad, silmad täis leebet õrnust, on kummalises vastuolus selle kirgliku näoga. «Rooma ahnuse ja ülbuse katkutõbi sinna ei ulatunud. Aga küll meiegi siin terveks saame, kui juurime kiriku kehast välja kullahimu. Vaimulikkond peab loobuma varandusest ja ilmalikust võimust. Ja eelkõige peame seda tegema meie, preestrid ja jutlustajad.» Hoolimata öeldud lausete kirglikkusest ei tee Jakoubek ühtegi žesti ega kõrgenda häält. Ainult tema päraniaetud silmad lisavad sõnadele veenvust. Kuid silmadessegi naaseb leebe rahu, kui ta viimaks ütleb: «Ja me peame selle eest hoolt kandma, et see reform saaks teoks kõikjal ning täielikult, et see saaks teoks rahumeele ja armastuse vaimus.»

«Nagu lammas andis nõu hundile, et too laseks vabatahtlikult oma hambad maha ihuda,» ohkab Jeroným.

Ka Hus hakkab naerma:

«Vend Jakoubek, juba poolteist aastatuhandet näitab pühakiri inimestele teed pääsemise ja õndsuse poole, räägib vaimulike alandlikkusest ja apostellikust vaesusest. Kuid siiski ei järgi maailm neid nõuandeid. Kus peitub põhjus? Kas pühakirjas või inimestes? Muidugi mitte

pühakirjas, sest pühakiri on tõde. Järelikult on viga inimestes. Missugustel inimestel lasub suurim vastutus Kristuse õpetuse järgimises? Kindlasti kirikul ja selle teenritel. Kuid mida on teinud vaimulikud neile usaldatud õpetusega? Nad jätsid endale ainuõiguse Kristuse sõnu seletada, lukustasid pühakirja oma varakambrisse ja võtsid selle usklikelt ära. Nõnda tegid nad endist jumala puutumatud esindajad maa peal, ja mida nad iganes ütlevad, selle kuulutavad nad pühaks seaduseks. Arusaadav, et alatute inimestena kuulutavad nad ainult niisuguseid seadusi, mis toovad neile kasu, ja piiblist valivad nad üksnes seda ja üksnes sellisel hulgal, mis toetab nende kõrkust ja võimupüüdeid, ning selles vaimus seletavad nad ka pühakirja.

Mida on siis tarvis teha? Võtta vaimulikelt ära nende ainuvalitsus Kristuse evangeeliumi üle, anda kõigile usklikele tagasi pühakiri, pista inimestele pihku piibel, et kristlased ise leiaksid selles armastuse ja õigluse seadused. Siis lakkab vaimulik olemast kohtunik inimeste üle, siis saab pühakiri nõuandjaks ja kohtunikuks nii inimestele kui ka vaimulikele. Kui tohutult kergendaks see meie tööd ja võitlust, mis tänapäeval, sel languse ja hukatuse ajastul, meil otsekohe ees seisavad. Sest mida me peame kõigepealt tegema? Me peame inimestele paljastama sügavad lahkuminekud kristliku õpetuse ja kristlike õpetajate kõlvatuse ning ahnuse vahel, Kristuse sõnade mõtte ja nende eluviisi vahel, kes on omavoliliselt enda kätte haaranud Kristuse sõnad, et nende abil inimesi valitseda. Just need lahkuminekud peame kõigepealt paljastama ja neid avalikult kuulutama nii paljudele inimestele kui võimalik. Alati ja kõikjal. Nii sõnas kui kirjas, iga oma teoga ja eeskuju andmisega. Viis, kuidas me toimima peame, on lihtne, väga lihtne: aitab sellest, kui rääkida tõtt — kõnelda tõtt, kaitsta tõtt, teenida seda, elada tões, ja kui vaja, ka surra tõe eest.»

Langetatud pilgul kuulavad sõbrad Husi, sest neid lummab sedavõrd häälekõla, mis kastab neid oma läbipaistva puhtuse ning leebusega, et nad ei söanda selle hääle kuulamisele lisaks inimese näkku vaadata, kelle suust see hääl kõlab; mõlemale näib, et neile öeldud sõnad on juba täielikult kõigest kaduvast puhastatud, et need sõnad pärinevad igavese tõe enese allikast. Husi sõnades tunnetavad nad jõudu, mis on suur oma tarkuse ja võimas

oma puhtuse poolest, kuid seejuures nii lihtne, nagu on lihtne ja mõistetav kõik loomulik ning tõepärane.

Magistrid vaikivad kaua, nagu oleksid nad oimetud. Esimesena toibub Jeroným. Ta tõstab järsult pea, nagu tahaks vabastada end koormast, mis on surelikule liiga suur. Tema tõsises, mehelikult kaunis näos, mida raamivad pikad juuksed, hakkavad kõigepealt silmad maisesse maailma tagasi pöörduma. Nende pilk langeb Husi kätele, mis tema kõnelemise ajal on jätnud leivatükiga mängimise. Mudivad sõrmed on sellest valmis rutjunud väikese leivast lusika. Jeroným naeratab:

«Mis sa teed?»

Ka Hus naeratab, saab oma teost teadlikuks ja pöördub samuti meeleldi tagasi selle maise maailma pisikese, materiaalse eseme juurde:

«Näed, kätel seisis meeles. — See komme pärineb ajast, kui olin veel vaene üliõpilane. Isegi lusikat ei jõudnud ma endale osta. Nõnda meisterdasin selle iga kord leivast. Noh, ja kui olin hernepudru ära söönud, pistsin lõpuks kinni ka lusika.»

Jah, nüüd on nad jälle siin, õppejõudude söögisaalis, tuttavate seinte vahel, tugeva tammelaua ääres, kus õhtustasid. Rahulik küünlavalgus, puhas hele lagi ja pruunide puuseinte soojus ümbritsevad neid lepliku rahuga.

Sel hetkel kriiksub uks ja söögisaali astub kaks tumedas rõivastuses kogu. Jeronýmile ja Jakoubekile tunduvad need korraga õigupoolest ilmutusena teisest maailmast, kuigi nad näevad selgesti kahe professori, Páleči ja Stanislavi vägagi tuttavaid kogusid. Páleči pale on kahvatu ja just nagu seestpoolt tuhaks põlenud, tema pingul näos tõmblevad lihased, silmade vaade on ekslev ning ebakindel. Tema käsivarrele toetudes tõstab vaevaliselt jalga jala ette rauk Stanislav, kelle huuled värisevad ja kelle silmis helgivad pisarad.

Esimesena tõuseb laua tagant Hus ja läheb kiirustades oma vanale õpetajale vastu. Armastusväärse aupaklikkusega aitab ta rauga lähima pingi juurde talutada, millele Stanislav raskelt istuma vajub. Siis koonduvad kõikide pilgud Pálečile. Too on jäänud seisma istuva rauga kõrvale, käed koos, sõrmed kramplikult vaheliti. Kellelegi otsa vaatamata alustab ta masendatud häälel:

«Kuningas . . . kuningas võttis indulgentside müügi oma kaitse alla . . .»

Husi näos ei muutu midagi. Ta lükkab pingi lähemale, nii et jääb istuma oma õpetaja vastu. Ka Jakoubek ja Jeroným tõusevad laua tagant ja tulevad lähemale.

Páleč ootab, mida keegi selle ootamatu uudise puhul ütleb. Tema pilk libiseb ühelt teisele. Ta on täis kannatamatust, et nad viimaks ometi kõnelema hakkaksid, ja ühtlasi kardab esimest sõna. Kui saaks neile selle ise suhu panna! Ta teab, mida neilt kuulda tahab, mida tal tarvis on kuulda, siiski valdab teda korraga ebakindlus, kui kuuleb üksnes hädavajalikku ning vältimatut.

«Niisiis ei seisnud kuninga palgasõdurid asjatult indulgentsikirstude juures.»

See ongi ajutiselt see vältimatu, mis kõlab siin praegu Jeronými rahulikus naljaheitmises.

«Noh, ja mis edasi?» katkestab lõpuks Hus vaikuse, mis muutub Pálečile talumatuks.

Páleč elavneb, kortsukesed tema silmade ümber löövad võbisema, innukast veenmistahtest muutub hääl lõikavaks. Ta prahvatab:

«Sellisel juhtumil — sellisel juhtumil ei jää meil loomulikult muud üle kui taganeda.»

«Meil? Kellel?» küsib Hus rahulikult. «Sinul, minul, meie õpetajal siin?» noogutab ta Stanislavi suunas. «Ja siis Jeronýmil, Jakoubekil?»

«Meil — saad ju aru, ülikoolil!»

«Anna andeks, ma ei mõista,» raputab Hus pead. «Hästi, kuningas otsustas indulgentside müümist toetada. Mis selle tõttu muutus? Mis selle tõttu meis muutus?»

Siin see ongi. See, mida Páleč kartis. Ta tunneb enesel kõikide pilke.

Need kõrvetavad, põletavad teda. Ah, ta mõistab liigagi hästi, mis Husil mõttes on. Ja mida rohkem Páleč sellest teadlikuks saab, seda rohkem hakkavad temas pead tõstma viha ja hirm; ta peab vestluse kõrvale juhtima teemalt, mis ähvardab teda paljastada, mis ähvardab teda noolena tabada:

«Kas sa siis ei mõista? Või ei taha sa mõista? Me ei või ometi kogu ülikooli ohustada! Seni oli meil oma võitluses Rooma vastu kuninga toetus, kuid nüüd kuningas meid kaitsma ei hakka. Rooma kuuria loovutas talle . . .» Páleč teeb hetkeks pausi, kuid jätkab siis sõnu tugevasti rõhutades: «. . . osa indulgentside müügist. Kolmandik puhas-

kasust läheb kuninga taskusse. Kui me nüüd indulgentside vastu välja astume, siis astume välja ka kuninga vastu.»

Jeroným ei suuda hoiduda mürgisest märkusest:

«Ja siis hüvasti meie prebendid [1] ja ülikoolikateedrid!»

Kuid Páleč ei pööra silmi Husilt. Temalt ootab ta otsustavat vastust. Nüüd'ta enam ei väldi Husi pilku, vastupidi, vaatab ise Husile kindlalt silma, nagu võiks ta sealt lagedale sundida, välja kiskuda sõnad, mis vabastaksid ta kogu sellest ähvardavast, süüdistavast ja peaaegu hingematvast koormast. Ja siis juhtub kõige halvem, mis Pálečit võiks tabada: Husi rahulik pilk pöördub temalt kõrvale ja peatub täis armastust ning aupaklikkust vanal Znojmo Stanislavil.

«Magister Stanislav,» lausub Hus pehmel, vaiksel häälel, «sina olid minu õpetaja. Sina olid esimene, kes juhtis mu vankuvad sammud tõe teele. Mäletan, kuidas sa paljastasid mu alles otsiva pilgu ees ilmalikuks muutunud kiriku pahed ja kuidas sa õpetasid mind nägema selle allakäigu põhjust vaimulike kulla- ja võimujahis. Iialgi ei suuda ma sulle selle eest küllalt tänulik olla, ja kui ma praegu niimoodi sinu poole pöördun, pead sa kuulma mu sõnades kogu armastuse jõudu, mille sa minusse istutasid, — armastuse tõe vastu ja armastuse sinu vastu, magister Stanislav. Seepärast ma nüüd tahangi eelkõige kuulda sinu arvamist selles küsimuses.»

Aeglaselt tõstab vana Stanislav pilgu Husi poole. Meeleliigutuses, mis muudab uduseks tema silmanägemise, kaotavad Husi näojooned oma teravuse ja hakkavad kokku sulama selle nooruki omadega, kes kerkib esile Stanislavi mälestustest. Jälle näeb ta enese ees noore üliõpilase nägu, mis talle kuidagi teadmishimuliselt otsa vahib. Üliõpilane haarab ahnelt iga sõna, mis kostab kateedrilt õpetaja suust. Jälle uurivad nad üheskoos Wiclifi traktaatide kirglikke lauseid, nõustuvad tema seisukohtadega ja vaimustuvad neist. Siis lähenevad nende teed üha rohkem teineteisele, nende vaated konsolideeruvad ülikooli seinte vahel ja poleemilistes teostes, kus kumbki oma sulega võitleb õige ürituse eest, suure inglise reformaatori puhastatud õpetuse kaitseks. «De simonia [2]» — jah, niisugust pealkirja kandis see Wiclifi traktaat, väike mahult, kuid

[1] Prebend — vaimulikule makstav tasu jumalateenistuse pidamise eest. — *Tõlk.*

[2] Vt. märkus lk. 37.

hiiglasuur tähtsuselt ja löögijõult. Täpselt ning kindlalt paljastas Wiclif kiriku saamahimulise ahnuse ja vaimulike kõlvatuse. Siis kandsid nad need inglise tähelepanekud üle kodumaisele kirikule ja — rüü, mille oli karmidest hukkamõistvatest otsustest õmmelnud Wiclif, läks ka siinsele vaimulikkonnale selga nagu valatud. Siinsed jumalagulased püherdasid samades pahedes.

Ja mitte ainult elutute traktaatide uurimine ei lähendanud teineteisele kunagist õpetajat ja õpilast, hiljem juba kahte professoritalaaris sõpra; ka tegelik elu tõestas nende mõttekaaslust. Kui palju aastaid on sellest möödunud? Võrdlemisi vähe, ei ole veel tervet aastakümmetki. Tollal andis peapiiskop Zbyněk Stanislavile ja Husile korralduse uurida imesid, mida sündis hämmastaval hulgal Brandenburgi maakonnas Wilsnacki külas. Seal põles kirik maha ja kohalik preester leidis tuha seest armulaualeiva, millest tilkus tõelist Kristuse verd. Hommikust peale toimusid külas haigete rongkäigud. Nemad, Stanislav ja Hus, pidid tervekssaanuid küsitlema. Kaks naist, kes ime läbi nägijateks saanud, tunnistasid, et nad ei ole iialgi pimedad olnud, mees, kes olevat armulaualeiva puudutamise tagajärjel terveks saanud, suri tegelikult juba järgmisel päeval. Kõige veenvama tunnistuse andis Praha kodanik Cáchi Petřík, kes asetas Wilsnacki altarile ohvriannina suure hõbedase käe, et tema oma käsi terveks saaks. Wilsnacki preestri õnnetuseks jäi Petřík veel kohale ja nägi, kuidas preester näitas usklikele järgmisel päeval hõbedast kätt kui tõendit, mille kinkis kirikule mees, kelle käsi siin ime läbi terveks sai. Kuid Petříku käsi ei paranenud sugugi. Imed osutusid pettuseks, mille Wilsnacki preester välja oli mõelnud, et oma kirikust tulutoovat palverännakupaika teha. Pärast tagasitulekut kirjutas Stanislav koos Husiga sellest traktaadi «De sanguine Christi», «Kristuse verest». Kaheksa aasta eest! Sellest saadik on Stanislav viiekümne aasta võrra vananenud. Ja needap need on, kes ta murdsid, need, kelle vastu väljaastumiseks tal nüüd enam jõudu ei ole. Need aastad pärast seda... Wiclifi õpetuse pooldamise pärast ajasid vaimulikud Stanislavi paavsti kohtu ette. Juba teel, Bolognas, vahistas Stanislavi kardinal Baltazar Cossa, röövis ta puupaljaks ja heitis vangitorni. Kulus mitu kuud ja kuningas Václav pidi palju vaeva nägema, enne kui vangla uksed avanesid. Kuid sedagi

veel ühel tingimusel: Stanislav pidi oma veendumustest lahti ütlema, need valeks tunnistama. — Raugale ei meenu praegu hetkekski Páleč, kes koos temaga toda kannatuste rada oli käinud; ta mõtleb ainult Husile, oma lemmikõpilasele, keda näeb siin enda ees niisama selgesti, nagu näeb seniajani Bologna vangitorni müüre, ligaseid niiskusest ja hallitusest, mille külmus tänaseni rauga kontides istub.

Stanislavi silmalau alt paisub pisar ja kukub rauga rinnale:

«Ah, pojake, mu pojake . . .»

Ta käed värisevad, ta tahaks neid Husi pea peale tõsta, kuid siis vajuvad need põlvedele nagu linnud, kel pole enam jõudu lendamiseks.

«Mida võin sulle ütelda mina, vana mees, kel üks jalg juba hauas? Ainult ühte — nemad, nemad on hirmus tugevad. Sain seda oma nahal tunda. Nad sõtkuvad põrmu igaühe, igaühe, kes neile vastu hakkab.»

Hus noogutab aeglaselt:

«Ja nõnda nad murdsid sinugi.»

Tema vaikses hääles ei ole etteheite varjugi, ainult kurbus, valulik kurbus.

Siinkohal sekkub ärritatud Páleč:

«Saa aru, mida see tähendab, kui me kaotame nüüd kuninga toetuse! Siis tuleb meil seista üksi kogu maailma vastu. Ja võta arvesse veel sedagi: kui paavst tõmbab indulgentside müümisesse ka kuninga, siis tähendab see, et ta peab neid erakordselt tähtsaks . . .»

«Mitte niivõrd indulgentse, kuivõrd seda, mis ta nende eest saab,» ei suuda Jeroným end tagasi hoida. Kuid Páleč ei lase oma juttu katkestada:

«Kui me niisuguses olukorras indulgentside vastu välja astume, ei lõpe lugu ainult konfliktiga, vaid võib viia suhete täieliku katkemiseni kogu kirikuga!»

Hus lööb käega:

«Kuulen teid kõnelemas kuningast, kirikust, paavstist, kuid see kõik on ju hoopis kõrvaline asi. Peame jääma küsimuse põhituuma juurde, peame kõnelema sellest, kas õigel ristiinimesel tuleb kuulda võtta käske, mis on selges vastuolus Kristuse õpetusega. Aga kust te leiate pühakirjast õigustuse asjaolule, et vaimulikud müüvad raha eest pattude kustutamist? Patud võib inimesele andeks anda üksnes armuline jumal. Selles peitub asja tuum, mitte aga selles, kes andis käsu indulgentside müümiseks.»

«Jan Hus,» hakkab nüüd kõlama vana Stanislavi hääl, «tuletà meelde meie suurt reformaatorit — olgu õnnistatud tema mälestus! — Konrad Waldhauserit [1], kes juba keiser Karli ajal astus välja simoonia vastu; tema üle peeti paavsti kuurias kohut. Protsessi ajal ta suri. Vaga eluviisiga jumalasõnakuulutaja Kroměříže Milíč [2], kes seadis jumala seaduse kõrgemale kiriku ilmalikust võimust, anti inkvisiitori kätte ja suri enne protsessi lõppu Avignonis. Siis meile kõige lähem, Praha ja Pariisi magister Janovi Matěj [3], kes piitsutas kõike ilmalikku kiriku õpetuses ja kutsus üles varakristliku kiriku õilsaid põhimõtteid taastama, — ka tema mõisteti süüdi ja ta pidi oma veendumustest lahti ütlema. Need kõik olid kiriku ustavad pojad, kõige ustavamad. Nad kõik piitsutasid kirikut, sest tahtsid seda pahedest vabastada. Kuid sina lähed nendest kaugemale, sina ei kõhkle ületamast piiri, millest nemad ei julgenud üle astuda. Sina tahad minna kiriku v a s t u.»

Pikk kõne on rauga täielikult väsitanud. Ta istub kössivajunult, väriseb üleni ja ootab hirmuga, mida Hus vastab.

Ka kõikide teiste silmad kiinduvad Husisse. Jeronýmil on need usaldavad ning julgustavad, Jakoubekil leegitsevad ja Pálečil sellised, kus vaheldumisi välgatavad lootus ning hirm.

Kuid Hus kehitab vaid kergelt õlgu.

Siis pahvatab Páleč:

«Tahad sa üksi kõikide vastu minna?»

«Üksi?» Husi kulmud kerkivad üllatusest. «Ma pole üksi. Vaata,» osutab ta Jeronýmile ja Jakoubekile. «Ja tule vaata Betlemasse mõnel pühapäeval, kas või homme. Pean otsustama koos nende kõikidega, mitte aga nende eest.»

Magister Stanislav vahib Husi anuval pilgul:

«Vähemalt ühte tõota mulle, kallis poeg! Et sa kõik hästi läbi mõtled, enne kui midagi ette võtad. Hästi järele mõtled kõige üle. Kõige üle!»

[1] K o n r a d W a l d h a u s e r (1320—1369) — tšehhi kirikureformaator, kes piitsutas kõrgema vaimulikkonna rahaahnust. — *Tõlk.*

[2] K r o m ě ř í ž e M i l í č (surn. 1374) — tšehhi kirikureformaator, kes nõudis kiriku varanduste sekulariseerimist. — *Tõlk.*

[3] J a n o v i M a t ě j (1350—1393) — silmapaistev tšehhi kirikureformaator, kristliku utoopilise kommunismi esimesi kuulutajaid. Võib-olla kuulas Janovi Matěj jutlusi üliõpilaspõlves ka Hus. — *Tõlk.*

Hus ei naerata, kuid siiski kiirgab tema näost leebet rahu, mis keskendub nüüd jälle vana õpetajat silmitsevasse pilku ja tema häälde:

«Kuidas ei peaks siis inimene hoolikalt ning ausalt järele mõtlema silmapilgul, kus ta vaeb oma elu mõtet?»

Nõnda ütleb ta Stanislavile ja teistele, et on teadlik tohutust vastutusest, mis lasub tema õlgadel. Et ta peab kõige pärast vastutust kandma nii oma südametunnistuse kui ka kõikide nende inimeste ees, kes on kinkinud talle oma usalduse, kes toetuvad talle oma nõrkuses ja viletsuses, kes on pannud talle ülesande, et ta neid juhiks, ja kes ühtlasi ka teda juhivad, nende tuhandete ees, kes kuulavad teda Betlemas, ja nende uute tuhandete ees, kelle kõrvu ulatub tema sõnade vastukaja. Jah, nende kõikide ees peab ta vastutama oma otsuse tegemisel. Need, kellele ta on jutlustanud, ootavad nüüd, kuidas ta toimib. Tema aga ootab nendelt omakorda usaldust, armastust ja kannatlikkust. Aga milleks sellest siin kõnelda? Jeroným ja Jakoubek mõistavad seda sõnadetagi, Páleč ei taipaks niikuinii. Ja nõnda pöördub Hus oma viimase lausega ahistusest vabiseva Znojmo Stanislavi poole:

«Kuidas ei peaks siis inimene kõige kohusetruumalt järele mõtlema silmapilgul, kus ta otsustab võib-olla oma elu ja — surma üle?»

Kõik vaikivad. Öeldule pole enam mitte midagi lisada.

6

Maiõhtu niiskus laotub kiiresti üle kergelt soojenenud maapinna. Jõe poolt puhub külm tuul. Taevatelgil pole kuud, mistõttu Vltava lai veepind on süsimust; tuule tekitatud väikesed lained laksuvad vastu lamedat porist kallast. Iga samm jätab järele sügava jalajälje, mis täitub nii kiiresti veega, et see jõuab ka kulunud kingade aukudest sisse tungida.

Algul katsub käsitöösell Jan mööda kuivemaid, kivisemaid kohti sammuda, kuid loobub varsti asjatust pingutusest. Niimoodi ei jõua ta oma väikese katlaga iialgi jõe äärde. Ei jää muud üle kui minna otse, hoolimata mudast ja porist!

«Kallid vaesed, rõõmustage,
elu meil kui roosiaed:
riietest meil ihu lage,
varvas saapast välja kaeb.»

Jan ümiseb sammutaktis laulda, ja marsib pimeduse tõttu äärepealt jalgupidi jõkke. Kui ta väikese katlaga vett ammutab, voolab must sopp tal ka veel saapasäärest sisse. Tühja kah, see ei loe enam midagi, vähemalt ei tunne ta tagasiteel, kuidas tal oma koorma all jalad veelgi sügavamale porri vajuvad. See pole põhjus, et laulmast lakata.

«Lauda istugem kõik vaesed,
lapsed, raugad, mehed, naised.
Meie kokad osavad
udust putru keedavad,
pimedusest linnupraadi —
vihmast teeme sulevoodi.»

Õnneks ei ole tal vaja kaugele minna. Nii, juba ongi ta hoone juures. Kompab käega mööda laudseina, kuni leiab puust ukseriivi. Suurt puust küüni, kuhu ta sisse astub, valgustab nõrgalt lõke, mis leegitseb vanadest roostetanud raudvarbadest tehtud kolmjala all. Peale lõkketule vilguvad ruumi hämaruses mõned pirrud, mis on siin-seal kõvaks tambitud savipõrandasse torgatud.

Piki küüniseinu on paigutatud tahumata laudadest tehtud rohmakad narid. Pirrutuli ei ulatu neid valgustama. Seetõttu näivad need vormitute kokkukuhjatud räbala- ja õlehunnikutena ning lõkketule loites liiguvad küüniseintel nende varjud nagu voogavad lained. Ainult siin-seal nende tumedate kuhilate sees võib valendavate laikudena näha oma närustesse tekkidesse mähkunud inimeste nägusid.

Ja kuigi laudadevahelised praod on sambla ja riide-räbalatega kinni topitud, ei kaitse sein külma eest, mida tungib sisse rõskete laudade kaudu ja imbub ruumi niiskest savipõrandast. Seepärast ei lahkugi enamik selle armetu ulualuse elanikest laiadelt naridelt, kus nad on oma tagasihoidliku majapidamise sisse seadnud. Inimesed liibuvad üksteise ligi, et kokku hoida kehadest hoovavat soojust, ja ainult siin-seal istub mõni mees ristis jalu ääril, parandades mingit tööriista või katsudes tõrvatud nööri abil päästa aina lagunevaid pastlaid. Jan paneb katla kolmjalale, leek valgustab nõu kriimulist ja muhklikku välispinda, mis annab tunnistust pikkade kasutamisaastate kestel saadud loendamatutest hoopidest.

«Noh, kokapoisid,» lausub Jan naerdes Martinile ja Stašekile, kes kükitavad kolmjala ääres, «keetke meile täna maitsev vltava supp!»

Nimelt on öömajalistele söögi keetmise kord sel õhtul kolme käsitööselli käes. Kindla korra järgi vahetuvad siinsed elanikud ainsa katla juures, et kõigile ühiselt toitu valmistada. Tõesti, selleks pole oskust ega kogemusi vaja, sest veest, kuhu poetatakse kuivanud leivakoorukesi ja mõni õnneliku juhuse läbi leitud toiduraas, ei suuda kokad mingit suppi keeta, vaid ainult lahjat, vedelat ning magedat leent. Kuid see on kuum, ja see on ka ainus, mida temalt soovitakse.

Kui vesi katlas keema hakkab ja esimene aurupilv õhku tõuseb, ilmuvad küüni pimedatest nurkadest nagu käsu peale laste kogud. Lapsed ronivad naridelt alla, õhtusöögi ootus tõmbab nad ligi, nad tulevad lõkke äärde ja võtavad selle ümber istet; ahne tähelepanuga jälgivad nad iga noormeestest kokkade liigutust. Kahvatutest aukuvajunud nägudest säravad usalduslikult kannatamatud silmad.

«No nii, mida me endale täna siis keedame?» lausub Jan naerdes lastele. «Kahju, et unustasin turult hirvekintsu osta. Jah, mis parata, Stašek, käi naabrid läbi ja kogu leivakoorukesi supi jaoks!»

Käsitööselide juurde astub naine ja sirutab käe mõne kanakondiga:

«Meie lapsed leidsid need.»

Martin kõhkleb:

«Võib-olla jätad need endale? . . .»

Kuid naine raputab naeratades pead. Sellal on ka Stašek oma ringkäigult tagasi jõudnud ja puistab katlasse peotäie leivakoorukesi.

«Nüüd kuluks veel natuke rasva ära,» targutab Jan. «Stašek, too mu katlake siia. Üleeile keetsime selles kamaratükki, võib-olla on rasvakirmet veel seinte külge jäänud,» seletab ta lastele, kes teda ahnelt kuulavad. «Nii, sulpsti!» laseb ta ulatatud katlakese keeva vette. «Varsti saab valmis, varsti saab valmis.» Sel hetkel märkab ta laste keskel mähitud jalaga poisikest: «Noh, Honzík, mis jalg teeb, valutab ikka veel?»

Poisike naeratab, väristab keha nagu kutsikas, keda silitatakse, kuid ei vasta, kuni äkki prahvatab:

«Vaata, mis ma oskan!» Ta tõstab maast puupulga, mil-

lega hakkab aeglaselt ning väga keskendunult savi sisse tähthaaval kraapima: J—A—N.

«Kae tudengit!» naeratab käsitööselI, täis siirast imetlust. «Nii et sina oskad siis oma nime kirjutada?»

«See ei ole minu nimi,» lausub poiss, kes on löönud säfama uhkustundest oma oskuse üle, mida nüüd nii avalikult kiidetakse.

«Noh, sind ometi kutsutakse Janiks, eks?»

«Mina olen Honzík, aga see Jan on — noh, muidugi — magister Jan!»

«Ah nii! Saan aru,» noogutab käsitööselI tõsiselt, siis vaatab oma sõprade poole: «Tubli poiss, mis?»

Kõik naeratavad lapsele.

«Seda õpetas sulle Prokůpek?» küsib poisilt Martin.

«Ma ise õppisin!» kuulutab poiss, kes tunnustusest ja rõõmust üleni õhetab. Sel hetkel paneb keegi raske käe õrnalt poisi juustele. Poiss tõstab pilgu — isa! Rässakas päeviline seisab oma poja kõrval ja jutustab käsitöösellidele meeleldi, halvasti varjatud uhkustundega:

«Mis sa poissi räägid! Kui Prokůpek meid õpetama tuleb, on jõnglane ninapidi juures. Ja kui see üliõpilane meile tähti sehkendab, vahib poiss talle otse silma sisse ja hakkab neid kohe maapinnasse kraapides järele tegema. Tore?»

Honzík naeratab õndsalikult. Ta on meelitatud asjaolust, et muutus täiskasvanute tähelepanu keskpunktiks:

«Ma oskan kirjutada ka veel «Betlem».»

«Hea pea,» noogutab päeviline. «Varsti oskab ta meist paremini lugeda ja kirjutada. Selle kunsti õppimine nõuab meilt ränka vaeva, kuid Prokůpekil jätkub meie jaoks kannatust. Seal allpool, metsaraiujate juures, käib jälle teine tudeng, samuti Husi õpilane. Räägitakse, et magister ise olevat neile soovitanud meid õpetada.»

Salgaga liitub vana sulane, kelle tööst vaevatud selg on juba looka vajunud, nagu koolutaksid seda rasked töö- ja kannatusaastad. Päeviline osutab peaga tema suunas ja naerab:

«Ka see mees õpib, kuigi tal on aastaid kõvasti turjal!»

«Mis see loeb, et ma vana olen?» naeratab ätt; tema naer paljastab hambutud igemed. «Kirjatarkus on nagu — nagu, noh, nagu nõidusevärk! Ütled sõna, paned selle kirja, ja tuleb teine mees ja loeb selle läbi — ja see ongi täpipealt sama sõna, mille sa ütlesid. Ta ei kao, ei lenda

tuulde nagu see, mille sa ainult suusõnal ütled. Ja Prokůpek rääkis, et niimoodi on alal hoidunud palju säärast, mida ütlesid mitmed targad mehed, kes on juba ammu põrmuks saanud. Aga seesinane maailm vajab tarkust, tõelist inimlikku tarkust, vägagi vajab. Noh, ja minagi — kuigi mu eluõhtu on lähedal — tahaksin elada niikaua, et saaksin vähemalt ühe korragi piibli läbi lugeda. Sedasi. Ja kas teate miks?»

Ta pöördub käsitöösellide poole, näol äärmiselt kelmikas naeratus:

«Sellepärast, et piiblis on kõik tõsi ja õige, ja see on hoopis midagi muud kui see, mis preestrid meile seletavad.»

Vanamehe nägu nooreneb, ta noogutab lõbusalt ja loivab jälle oma nari juurde.

Jan segab kulbiga viimast korda katla sisu:

«Valmis. Paremaks ta enam ei lähe.»

Igast kandist astuvad nüüd ligi mehed ja naised, käes kausid ja katlakesed, kiiresti kogunevad lapsed vanemate ümber.

Enne kui Jan alustab supijagamist, võtab ta mütsi peast:

«Õnnista, issand, ka seda meie kehva kõhutäidet.»

Siis hakkab ta suure kulbiga ammutama ning täidab väikesed ja suured nõud, mida inimesed üksteise järel tema ette asetavad; igaühele nii mitu kulbitäit, kui mitu hinge on perekonnas. Jan tegutseb rahulikult ning kiirustamata, ja niisama kannatlikult ootab iga inimene, kuni jõuab kätte tema kord. Keegi ei karda, et talle ei jätku.

Viimaseks jääb naine, kes palub Jani, et see tema perekonna jao katlasse jätaks:

«Lapsed ei ole veel tagasi jõudnud.»

Stašek märkab tema murelikku nägu:

«Kas tahad, ma lähen neid otsima?»

«Kus sa neid leiad,» laseb naine pea norgu. «Läksid teised õhtu eel tänavale.»

«Läksid kerjama,» lisab naise eest puusepp Jíra, kes istub naril ja ihub oma kirvest. Nüüd tõmbab ta sõrmega hellitlevalt piki kallihinnalise tööriista tera. Kirves on kaitsnud tema perekonda veelgi suurema viletsuse eest, millesse võib langeda päeviline, kelle kogu varandus on vaid tema kaks kätt. «Siin ei ole midagi häbeneda, naine,»

lausub ta tusaselt. «Me pole oma hädas süüdi. Häbenema peavad need, kes meile vähe palka maksavad, ja see preester — see, see jumalateener!»

Kõõnis valitseb vaikus. Inimeste pead on kummargil kehva õhtusöögi kohal. Nüüd viimaks saab Jan mahti märjad jalavarjud maha tirida ja külmetavaid jalgu kustuva lõkke paistel soojendada.

Sel hetkel kriiksub uks ja sisse poeb kaks inimkogu: umbes kümneaastane poiss ja tüdruk, kes äkki nutma purskab ja Jíra naise juurde tormab:

«Ta võttis meilt ära kõik meie armuannid,» kurdab tüdruk läbi nuuksumise.

Jíra nagu visatakse jalule ja ta heidab küsiva pilgu poisile; see on jõudnud juba lõkke äärde, kus ta seisatab, näost kahvatu, kuid silmad kuivad. Tema lapsekäed on rusikas.

«Tõmbasin talle, kuid ta oli tugevam,» lausub poiss, ja tema hääles ei värele kahjutunne, vaid viha. «Meil oli seitsme helleri ümber, kui puutusime silma kerjusmungale. Ja . . . ja tema väänas need mul peost välja.»

Laste ema tuleb kiiresti, et täita nende jaoks kauss leemega.

«Ära nuta, mu tütar,» vaigistab ema tütarlast.

«Niisugune kuri, kuri,» nuuksub tüdruk.

«Ta karjus,» jätkab poiss karmilt, «et ainult kerjusmunkadel on õigus armuandidele. Sõimas meid, aga ise on niisugune . . . niisugune . . .» Ja alles nüüd puhkeb poiss nutma.

«Tule siia, poeg,» kutsub Jíra ta enese juurde. «Ära nuta, kuid pea hästi meeles, mis sinuga täna juhtus. Seda läheb sul elus tarvis, et sa nad alati ära tunneksid ja teaksid, missugused nad on.»

Sellal astub Jíra naise juurde noor neiu ja annab talle kaks leivakääru:

«Võta need laste jaoks. Nad on nii kohkunud. Ma ei taha täna süüa.»

Naine kõhkleb, kuid neiu naeratab talle julgustavalt, nii et ema lõpuks leiva vastu võtab:

«Tänan sind, Anežka.»

Tuleasemel hõõgub vaid peotäis süsi, leek on ka pirrud peaaegu savipõrandani nosinud. Hämarus tiheneb, öömaja nurkades valitseb juba pilkane pimedus. Ja pimedus lämmatab inimeste hääledki; kõik vaikivad, ja kui keegi nüüd

suu lahti teeks, siis ütleks ta kindlasti välja just selle, millele kõik mõtlevad.

Et purustada rõhuvat vaikust, mis ei vasta Jani iseloomule ega eale, hakkab käsitöösell korraga naeru kihistama:

«Kas teate, kuidas munki püütakse? — Kui tahad püüda mõnda munka, sea lõks üles ja pane sinna kross söödaks, ja kui ka miili kaugusel mõni munk või preester peaks leiduma, kindlasti haistab ta raha lõhna ja ronib püünisesse.»

Kostab mõni naeruturtsatus. Tabav nali ja naer purustavad vaikuse, päästavad järk-järgult keelepaelad valla.

«Nad kummardavad kulda, mitte jumalat, kenad jumalateenrid küll!»

«Naeravad juute, et nood tantsisid kuldvasika ümber. Aga mis nad ise teevad? Üheainsa kuldkarva eest selle vasika sabast oleksid nad valmis omaenda isa maha lööma.»

«Kraabivad ja kraabivad kahe käega raha kokku. Kirikusse mine nagu laadale, ainult siis, kui sul on raha taskus. Niisugune mungalurjus ei häbene lapsigi paljaks röövida — ja pagana pihta, milleks nad seda kõike teevad? Kas nende kõht vajab rohkem toitu kui teistel inimestel? Ei! Kui nad laseksid meid oma lauda istuda, siis ei õgiks nad meist rohkem, vastupidi, vähem, sest meie oleme lakkamatult näljas. Ja seljas ei kanna nad ka rohkem kui ühte rüüd! Just nagu oleks kuld nad ära teinud ja nagu oleks kuld ühtlasi ära nõidunud terve maailma ja meiegi armetu virelemise siin maa peal.»

«Niisuguseks nõidumiseks ei ole sul mingisuguseid kuntse vaja,» kõlab nüüd pimedusest hambutu vanamehe hääl, ja kogu selle jutu kestel, mida ta puhub, väreleb tema hääles kelmikas lõbusus. «Selleks on sul ainult ühte asja tarvis: armasta raha. Ainuüksi raha. Mitte inimesi ega kallimat, vaid raha! Olen kõige selle üle tublisti järele mõtelnud tollest ajast peale, kui mul ihuliikmed enam hästi sõna ei kuula, kui must enam õiget töömeest ei ole, nii et mul on aega mõtelda. No küll tuleb inimesele igasuguseid asju pähe. Võtame kas või selle: vaene varastab nälja pärast leiva, ja kui ta tabatakse, siis mõistavad raehärrad ta süüdi ja lasevad tal käe maha raiuda. Inimesele, kes kätega oma peatoidust teenib, tähendab see sedasama, nagu löödaks ta maha. Aga võta nüüd sama pagar, kellelt

vaene varastas; see küpsetab väiksemaid leibu ja petab inimesi valesti seatud kaaludega; ta teeb seda juba aastakümneid, selle varastatud puhaskasu eest on ta endale terve maja ehitanud, aga mida temale tehakse? Mitte midagi. Kuigi ta on tuhat korda suurem kurjategija. Aga — aga tema on rikas, tema on linnanõunik või siis istuvad tema sugulased raekojas. Ühesõnaga — raha kaitseb teda, aga näljast pikanäpumeest ei kaitse mitte keegi. Olid ajad, kus meie kuningas Václav ümberrõivastunult turul käis, leiba kaaluda laskis — ja siis oli pagaritel vesi ahjus: ujutati teisi toredasti korvi sees Vltavas, kuningas laskis neilt leivad ära võtta ja vaestele jagada. Aga tänapäeval tundub see juba muinasjutuna. Kuningas on haige või hoitakse teda lossis vahi all, kes teab. Ja raekoda? Noh, vennas, see juba rikka pürjeli ja kaupmehe vastu kätt ei tõsta, sest linnanõukogus istuvad niisamuti üksnes rikkad pürjelid ja kaupmehed.

Vaimulikud hakkasid issanda jumalaga äritsema. See toob kõige rohkem sisse, sest selles sehvtis ei ole neil ühtegi võistlejat karta. Ja nõnda nad ongi kõige rikkamad ja tahavad ikka rohkem ja rohkem saada nagu igaüks, kes on kulla meki suhu saanud.

Ja nii see kaunis maailm, mille issand jumal lõi armastusega ja rõõmuks inimestele, ongi kulla läbi tuksi pandud.»

Vanamees jäi vait. Et tema hääl oli värisev ning nõrk, pidasid kõik vaikust, et ükski sõna kaotsi ei läheks. Nüüd, kus vanamees on oma jutu lõpetanud, kestab vaikus edasi ja kõikide mõtted koovad kangast sellest ainukesest peenikesest lõimeniidist, mis neid kõiki ühendab; see kangas on peenem ämblikuvõrgust ja siiski on ta kootud kõige rängematest valudest ja vaevadest.

Ainult vastasnurgas, kus magab noor neiu, kes Jíra naisele leiba andis, ainult tema lõimeniidi otsas võbiseb unistus kaunist maailmast, sest tema südame on see vangi võtnud. Ja süda paneb ta suugi vaikses laulus liikuma:

«Mu kallis, elu on kui ime
sest saadik, kui me armusime,
lõid lahti roosid ja lõhnab hiis,
maa pealgi — jumala armust — on olemas paradiis.»

Korraga prantsatab uks ristseliti lahti ja sisse rüsib kuus jõhkrat linnavahti, kõigil raudrüü seljas ja hellebard käes. Nende rohmakad kogud varjavad täielikult

seitsmenda kontvõõra, kes jääb ukselävele seisma. See on väike kõhetu preestrinäss, hapu kollase näoga. Oma väikesest kasvust hoolimata ajab ta nina püsti ja tema õelatest silmadest kiirgab võidurõõmsat pahatahtlikkust. Laul katkeb nagu lõigatult, kõik pööravad pead, närvipinge veab näod ja suud viltu.

«Noh? Kas te jumalateenrit tervitada ei oska?» hakkab preestri hääl krägisema. «Mispärast te risti ette ei löö?»

Kuid mitte ükski käsi ei liigu. Ainult lapsed liibuvad emade ligi.

«Kas puusepp Jíra on siin?» karjub preester raevukalt.

Jíra ajab end täies pikkuses püsti, käes hoiab ta ikka veel kirvest, mille teritamist ta jätkas.

«Olen siin.»

«Kas maksad mulle võla ära?» põrutab preester.

«Järgmisest palgast annan sulle.»

«Kas sa ei tea, et minu poole pöördutakse sõnadega «auväärne isa»?» karjub preester. «Sa arvad siis, et ma tulen veel kord sinu poole, sellesse räpasesse urgu?»

«Ma pidin maksma pagarile,» lausub Jíra. «Olin talle leiva eest võlgu.»

«Nii et pagar on sulle tähtsam kui su hingekarjane,» vahutab preester vihast. «Te ei mõtle mitte millelegi muule kui söögile! — Hästi, pane kirves käest ja tule siia.»

«Noh, kas saab juba?» karjub preester, kui Jíra nõutult kõhkleb.

Siis asetab puusepp kirve narile ja läheb linnavahtide ning preestri juurde.

«Ümber piirata — ja kirves siia!» käsutab äkki preester.

Kiiresti piiravad neli palgasõdurit Jíra ümber, pööravad oma hellebardide teravikud tema suunas; viies hüppab sellal kärmesti nari juurde ja kahmab kirve, mille ulatab preestrile. Kõik käib nii kähku, et enne kui Jíra jõuab toibuda, seisavad kõik kuus palgasõdurit jällegi langetatud hellebardidega uksel preestri ees nagu kõrge müür.

«Mis te mu kirvest tahate?» karjatab Jíra.

«Kirves maksab kolm krossi,» ütleb preester; tema hääl on nüüd jälle rahulik ning tuim. «Sinu võlg on poolteist krossi, poolteist saavad palgasõdurid oma vaeva eest.»

«Te võtate mu kirve? Aga ... aga millest ... ma elama hakkan?»

Jíra ei suuda ikka veel toibuda.

«See on sinu asi. Sul on ometi käed otsas — tee nendega tööd.»

Sel hetkel astub puusepa kõrvale käsitöösell Martin. Kuigi tema silmad vihast leegitsevad, püüab ta rääkida kindlalt ning rahulikult:

«Preester, ära ole sõge! Kui sa võtad temalt kirve, peab ta hakkama päeviliseks. Siis teenib ta hädavaevalt ainult enesele kõhutäie, kuid Jíra peab ometi ka naist ja kahte last toitma!»

«Mis sa oma nina siia topid?» katkestab preester Martini jutu. «Olgu mulle tänulik, et ma ei lasknud teda raudu panna. Lähme!» käsutab ta palgasõdureid, pöördub ümber ja kaob pimedusse, saadetuna linnavahtidest.

Jíra seisab ikka veel liikumatult nagu ägedast tuulekeerisest oimetuks löödud.

Ka teised mehed, kes on samuti püsti tõusnud ja lähemale tulnud, jäävad seisma. Naised ja lapsed on koondunud kohkunud kobaraks.

Jíra käed tõmbuvad rusikasse, kohutav viha ajab ta selja sirgeks, suu ei leia sõnu selle õeluse ja alatuse kohta, millega see preester siin teo ning sõnaga oma tõelise palge paljastas. Ja nõnda pääseb Jíra huulilt vaid needus:

«Tõprad! Neetud penid! Antikristused!»

7

«See, kes õndsaks saada ihkab,
paastub, joogivettki vihkab;
tahad näha taevaust,
otsi veinis lunastust.
Vett joob ainult künnihärg —
trimpa, sinu käes on järg!»

Kõhetu üliõpilane, kelle lõdvad koltunud põsed vein hõõguma on pannud, tõuseb oma pingilt, toetub vasaku käega ebakindlalt lauaplaadile ja osutab peekriga laua otsas istuvale kiilaspäisele eakale preestrile. Ja kogu joomaseltskond möirgab refrääni:

«Ja nüüd ütle hehhehhee!
Mille nimel võtame?»

Niisiis on nüüd toosti järg võõrustaja ning majaisanda preester Vojtěchi käes. Ta tõuseb, vein ei ole veel jõud-

nud talle mõjuda, ja võtab peekri, sest lauakõne on tal juba valmis mõeldud. Üheksa ootusrikast nägu pöörduvad tema poole. Peale üliõpilase on siin mõlemad indulgentsimüüjad Týni väljakult, Püha Klimenti kiriku preester Protiva, seesama, kes oli Týni kiriku ette tulnud korda looma ja kerjuseid minema kihutama, siis väike preestrinäss, kes on ammugi unustanud Jíra ja tema kirve; nende pühade meeste vahel istub neli noort naist, näod mingitud, kleidid sügavalt dekolteeritud. Kõik need inimesed on meelitanud Filipp-Jakobi kiriku preestrimajja rikkalikult kaetud laud, mis laiub siin nende ees triiki täis vaagnate, nappade ja kannudega; kõige selle keskel troonib suurel hõbekandikul kuldpruuniks praetud mahlane hani.

Võõrustaja tõstab aeglaselt karika ja viivitab meelega, et piduliste kannatamatust suurendada.

«Niisiis — pühima isa terviseks!» tahab Vojtěchi otsust kiirendada kondine indulgentsimüüja.

«See juba oli!» protesteerivad mõned hääled.

«Selle viiendiku nimel, mis te indulgentside müügist endale saate!» teeb ettepaneku üliõpilane, osutades karikaga mõlemale mungast äritsejale.

Kuid peoperemees vehib tõrjuvalt käega.

«Jätke naljad, auväärsed vennad, sest teen ettepaneku tõsta peeker selle nimel, mis meil iga tubli ristiinimese südant kõige rohkem vaevab! Ma joon selle päeva auks — ja see pole enam mägede taga —, millal me praeme, nagu seda laual olevat hane, Husi ennast!» [1]

«*Pereat! Pereat Hus*!» [2] karjuvad preestrid ja mungad, ja kõik — naised kaasa arvatud — kummutavad peekrid tilgatumaks.

Kahjurõõmus naeratus preester Vojtěchi näol annab maad vihkamisest täidetud julmusele; preester haarab noa ja hakkab sellega vehkima:

«Niimoodi — niimoodi talle . . .» Ja lause lõpetamise asemel sähvab ta noa ägedasti süütu prae sisse. Teised tõttavad kibekiiresti lihajagamisest osa võtma, pidades selle suure agaruse juures siiski silmas, et nad enesele hea tüki saaksid. Ainult lihav munk, kes on kõige rohkem purjus, jätkab oma endist tegevust. Ta püüab veinist tönt-

[1] Nimi «Hus» on käändevorm sõnast «husa», mis tähendab tšehhi keeles «hani». — *Tõlk.*

[2] Hukkugu! Hukkugu Hus! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*

siks muutunud jämedaid sõrmi oma noore lauanaabri korseti vahele toppida.

«Enne söök ja siis töö!» põrutab mungale libu, sest munga tüütu sekeldamine segab tal oma taldrikut rahulikult ning põhjalikult täis kuhjamast.

Ühe hetkega on hani tükeldatud. Vaagnale jääb kõige lahjem tükk koos selgrooga, mida kõhetu preestrinäss hakkab pettunult järama.

«Oleks ka juba viimane aeg sellele Husile ots peale teha,» ütleb hobuselõustaga indulgentsimüüja, kes veeretab sõrmede vahel hanekoiba, mida ta ahnelt närib. «Kogu Praha on tema ässitust täis. Täna, kui ma indulgentse müüsin . . .»

«Palugem jumalat, vennad,» matsutab preester Vojtěch oma portsu suus; ta sarnaneb kiskjaga, kes järab oma saaki, «et Hus sedapuhku lõksu langeks ja indulgentside vastu välja astuks. Niipea kui ta seda teeb, on tema laul lauldud.»

«Me ei või sugugi nii kindlad olla, et ta seda julgeb,» sõnab Protiva korraga kõrgendatud häälel.

«Kes — meie?» sekkub kurjalt võõrustaja.

«Noh, meie — peapiiskopi konsistoorium.» [1]

«Vaata, kus mul konsistoriaalnõunik väljas,» kihistab paater Vojtěch õelalt naerda. «Ära tee ennast tähtsaks, vennas! Ole rõõmus, kui sind peapiiskopi lossi eeskottagi lastakse, ja ka siis peab sul õige rasvane kont hambus olema. Näe,» pöördub ta kondise munga-indulgentsimüüja poole, «preester Protiva käib Betlemas Husi jutlusi kuulamas ja teatab nendest konsistooriumile.»

«Aga kust saab lossirahvas kõige kaalukamad argumendid Husi vastu?» hakkab solvatu kiidukukke mängima. «Minult.»

«Nende salakaebuste pärast sind Betlemast välja visatigi!» õrritab tülitsejaid purjus üliõpilane, kes on vahepeal haneliha kinni pistnud ja viidab nüüd aega oma kauni lauanaabriga: ta püüab huultega näitsiku punaseks mingitud suust kompvekki ära kiskuda.

«Pea suu, kutsikas!» karjub üliõpilasele peoperemees. «Mida võivad endale lubada omavahelises vestluses auväärsed vennad, seda sina ei või!» Siis pöördub ta uuesti

[1] Konsistoorium — kirikuvalitsemise administratiivne organ. — *Tõlk.*

indulgentsimüüja poole: «Meie armas preester Protiva oli nimelt esimene jutlustaja selles neetud kabelis — et sinna välk sisse lööks!»

«Sõima aga pealegi!» ei suuda Protiva ikka veel rahuneda. «Preester Vojtěch on nagu marus,» seletab ta joomakaaslastele, «et mitte keegi ei tule tema jutlusi kuulama; pühapäeval tormavad inimesed temast mööda ja otseteed vastas asuvasse Betlemma!»

«Kui ainult temast! ... Hoopis hullem on, et ka kiriku kassast!» Selles üliõpilase häda ongi, et ta ei suuda oma teravat keelt hammaste taga hoida.

Juba tungibki peoperemees tudengile ähvardavalt kallale:

«Missugune jultumus! Tuled siia alati üksnes õgima ja pealekauba teed mu veel täis?»

«Teised ei hakka mulle pakkuma,
pean teiega jooma ja lakkuma,»

trillerdab üliõpilane.

Paater Vojtěch, kellele vein pähe hakkab tõusma, võtab talle lahmamiseks hoogu, kuid tudengi veetlev naaber astub hädaohtu sattunu kaitseks kiiresti välja ja viskub preester Vojtěchi embusse:

«Auväärne isa, ära minu tudengit sandiks löö!»

Üliõpilane ruttab kärmesti meelte rahunemist kasutama:

«Rahu, pühad vennad! Valitsegu rahu teie vahel! Näen, et olete erakordselt üksmeelsed oma pühas vihas selle meie kalli kiriku vaenlase vastu.»

«Just, just,» kiidab preestrinäss agaralt järele, «kõik kiriku huvides.»

«Ja seepärast, *fratres venerabiles,*[1] andugem üürikeseks ajaks vagale mõtisklusele.» Ning ta hakkab laulma, pinistades juba sõnakuulmatuks muutuvate sõrmedega oma lauto keeli:

«In nomine Bacchi et Veneris et pleni Ventris,
Bacchust, Veenust ja Täiskõhtu ülistab mu keel,
domini, end hoidke kolmest patust eluteel!
Patt on see, kui üksipäini magad,
patt, kui istud tühja veinikannu taga,
aga rängim patt, see päris patulaugas:
kui on rahast lausa lage sinu kaugas!»

[1] Auväärsed vennad *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

Laua teises otsas nihkub kõhetu preestrinäss Protivale lähemale. Siin vaimulike meeste hulgas, kelle vastu ta suurt lugupidamist ja kadedust tunneb — kõige rohkem aga tunneb ta seda nende rasvaste sissetulekute vastu —, on ta täielikult kaotanud oma ülbe kõrkuse, millega ta päraalis jõeäärses öömajas. Siin on ta alandlik ning tagasihoidlik, sest teda rõhub rängalt tema palavaim soov:

«Auväärne isa, ma sain väga hästi aru, et sul on konsistooriumis suur mõju. Kas sa ei saaks ... Ma olen vaene, mul ei ole raha, et endale mõnda paremat kogudust osta. Minu kogudusse kuuluvad ainult puruvaesed. Kui ma neilt nõuan, mis kirikule kuulub, siis pean linnavahid kaasa vedama ja igasugust rämpsu pandiks võtma. Kas sa ei saaks nõnda korraldada, et mulle antaks õigus kusagil indulgentse müüa?»

Preester Protiva vaatab ootamatule palujale ülalt alla:

«Sa ütlesid just praegu, et sul ei ole raha. Kuidas saan ma sind soovitada, kui ma ei tea, kas sa selleks ülesandeks kõlbad?»

«Oleksin rõõmus ... Oleksin tänulik,» laliseb preestrinäss. «Loovutaksin poole oma osast sellele, kes mind aitaks.»

Protiva muutub jalamaid tähelepanelikuks:

«Mitte siin, lollpea! Tule homme minu poole.»

Kuid peoperemees on siiski üht-teist kuulnud, ehkki ta hakkab juba purju jääma.

«Mis te seal? Täna ei aeta siin äriasju.»

«Kuni elad, seni viska viina,
hauas aega tunda janupiina,»

sekkub üliõpilane.

Ja just siis, kui kõik on karikad huultele tõstnud, kostab tasane koputus välisukse pihta.

«Vikatimees tuleb meile järele!» laliseb tüse munk ja kähvab siis üliõpilasele: «Leidis ka aja hauast laulu lüüa!»

Tüdrukud kisendavad, esimesena toibub Katuška:

«Jätke jampsimine, see on Dorka! Kutsusin ta siia, meid on kõigest neli, üks teie hulgast jääks kuivale. — Sind ma ei arvesta,» kisub ta end vabaks paksu munga embusest, kes tüdrukut kinni püüab kahmata.

«Toon siia selle Dorka või mis ta nimi on!» võtab peoperemees laualt küünlajala ja läheb tuikudes eeskotta, ilma et ta teisest käest karikat ära paneks.

Vastas olev uks, mis välja viib, on lahti. Tähistaeva sumeda hämaruse taustal paistab kössivajunud naisterahva kogu. Preester astub veel ühe sammu ja tõstab küünlajala. Valgus langeb kõhnale kahvatule naisele, kellel on räbaldunud rõivad seljas. Süles hoiab ta ilmselt rinnalast, kes on üleni tumeda räti sisse mässitud.

«See küll oodatav viies ei ole,» taipab paater Vojtěch, ja juba hakkab temas pead tõstma viha häbematu tülitamise pärast. Ta põrutab naisele, kes kohkunult veel rohkem kössi vajub:

«Mis sa tahad?»

«Anna andeks, kõrgeauline isa,» — naise hääl väriseb hirmust ja nutust — «aga mu ristimata lapsemaimuke on suremas ja ma tulen sind paluma, et sa ta ristiksid, enne kui . . .» Järgnevad sõnad mattuvad meeleheitlikku nuuksumisse.

Preester pistab karjuma:

«Oled sa hulluks läinud? Nüüd õhtul?»

«Ta sündis eile,» lausub naine sosinal. «Ja täna . . . Kardan, et ta sureb paganana.»

«Lase jalga, mul pole aega,» teeb preester kindla otsuse ja pöördub minekule.

Naine hakkab meeleheitlikult halama:

«Jeesuse Kristuse nimel, preester, sa jätad ju taevavärava mu inglikesele avamata . . . Ta sureb . . . Ma tõin sulle raha . . .»

Paater Vojtěch peatub, pöördub poolenisti ümber:

«Kui palju?»

«Kross ja kaksteist hellerit, kõik, mis meil majas oli ja . . .»

«Seda on vähe. Ristimine maksab kaks krossi — kas sa seda ei tea?» Nähes, et naine pistab jälle halisema, lausub paater etteheitvalt: «Inimestel nagu polekski aru peas! Kuhu ma jõuaksin, kui ma sakramentide eest mitte midagi ei võtaks? Kirikul on ka oma väljaminekud, mis on seotud teie hingede päästmisega.» Preester on juba kannatamatu. Nüüd paiskub veel uks ka tema selja taga valla, eeskotta tungib toast naeru ja naiste kiljumist. See, kes ukse avas, hõikab preestrile:

«Too see linnuke juba tuppa, ega ta ainult sinu oma ole!»

Niisiis peab paater Vojtěch selle loo kiiresti lõpetama. Ta tõukab naise välja ja lööb ukse oma selja taga kinni,

et preestrimajast kostvat lärmi summutada. Küünlajala paneb ta maapinnale, karikat aga hoiab endiselt käes.

«Mis sinuga küll teha?»

Ta mõtleb hetke, kastab siis kaks sõrme veinipeekris märjaks ja piserdab rätikusse mähitud väikest keha:

«Ristin sind *in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* [1]. See on missavein, see on püham kui pühitsetud vesi. Noh, anna raha — ja matmisega saate isegi hakkama.»

8

Hus istub oma toas laua ääres ja kirjutab. Tal on professoritalaar ikka veel seljas, ta pole saanud mahti ümber riietuda. Akna taga valitseb õhtuhämarus; klaasruutudelt peegeldub üksainus põlev küünal, mis seisab kirjutaja ees. Sulg krabiseb paberil. Hus on paberilehe kohal kummargil, tuhmilt kostab tema kõrvu tuba kraamiva üliõpilase tasaste sammude kaja. Nüüd võtab Prokůpek kamina juures istet, puuhalud on sinna juba valmis pandud, vaja ainult tael läitehagude alla pista ja süüdata. Tuleraud räksib ja helesinised sädemed lendavad väikeste tähtedena.

Üürikese aja pärast hakkab leek vuhisema.

Husi pilk libiseb paberilt kaminale.

Kaua vahib ta tulle, kuni selle lõõsk tungib tema silmateradesse ja hakkab seal tantsisklema, silmipimestavalt, sädemeid pilduvalt, kuigi see on oma tulisest allikast tähelikult eraldatud.

Hus paneb sule käest, tõuseb ja hakkab toas edasi-tagasi kõndima.

Üliõpilane põlvitab ikka veel kamina ees ja jälgib hoolikalt magistri palveränna kut. Laua juurest ukseni ja jälle tagasi sammub Hus, käed seljal, pea püsti, nagu vaataks ta kaugusesse, läbi toaseina, läbi õhtupimeduse, vaataks tänasesse päeva, homsesse . . .

Korraga seisatab ta Prokůpeki ees, tõmbab tooli lähemale, istub, ja kui ta rääkima hakkab, on tema nägu jälle niisama tuttav, rahulik ning sõbralik, nagu õpilane on harjunud seda vestluste ja loengute ajal nägema.

«Jajah, Prokůpek,» naeratab Hus, «ilusasti põleb sul tuli kaminas, ilusasti. Näed — nii palju leeke ühestainsast

[1] . . . isa, poja ja püha vaimu nimel *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

sädemest. Kuid praegu hõõguvad sädemed ka Prahas, kogu kuningriigis, eks? Inimestes, inimeste südametes . . . Ja kord löövad leegid lõkkele. Vanad roomlased põletasid oma surnud. Nad uskusid, et tuli puhastab.» Prokůpek silmitseb magistrit, ta· süda tõmbub kokku tundest, milles armastus seguneb hirmuga. «Jah, mis on surnud, mis on oma aja ära elanud, see tuleb põletada. Ka inimeses tuleb kõrvale heita kõik, mis on vanaks saanud, mis on surnud ja vale.» Hetke pärast lisab Hus vaikselt: «Isegi kui inimesel tuleb seejuures hukkuda.»

Prokůpek teab, et magister kõneleb pigem iseenesele kui temale, ent siiski on ta erutatud: armastatud õpetaja peab teda selle vääriliseks, et talle oma salajasemaid mõtteid usaldada. Ta põlvitab magistri ees, et õpetajale lähemal olla, ja räägib rutukalt:

«Magister, me kõik armastame sind väga, usume sinusse täielikult!»

«Tean, pojuke, tean,» võtab Hus nooruki pea oma käte vahele ja vaatab tema avameelsetesse silmadesse.

Kuid Prokůpek ei suuda seda enam tagasi hoida, mis näib tahtvat tema rinda lõhkema panna:

«Ei, ma pean sulle ütlema, ehkki sa seda kõike ammugi tead, pead teadma. Sul, magister — sul on tuhandeid õpilasi. Peale meie, kes me sind ülikoolis kuulame, on sul neid kõikjal Prahas, kõik need, kes käivad Betlemas. Ja tead, mitu tükki meie hulgast käib ka, nagu sa meile nõu andsid. Me õpetame inimesi lugema, päevilisi ja sulaseid. Kui sa teaksid, kui innukalt nad veerivad, higistavad ja — kui õnnelikud nad on. Me käime nende juures peretubades — sa peaksid seda nägema. Teised ümberringi kuulavad ja — ja nõnda see levib, suust suhu; mida sina räägid Betlemas kolmele tuhandele, seda kuulevad nädala jooksul üheksa, kaksteist tuhat inimest. Inimesed on janused nagu põuane maa ja nad on toredad, head, tugevad. Sa ei aimagi, mida iga sinu sõna neile tähendab! Iga sinu sõna . . . Ja nüüd, nüüd — need indulgentsidega kaubitsejad! Võib-olla oleksid inimesed need juba täna maha löönud, kuid nad ei julge midagi ilma sinuta otsustada, ja nõnda nad ootavad, mis sina homme ütled. Kõik ootavad seda.»

Hus vaatab nooruki päraniaetud silmadesse. Ta näeb nendes tuhandeid, tuhandeid teadmishimulisi, küsivaid, kannatamatuid pilke. Ta nägu muutub tõsiseks, käed vajuvad nooruki meelekohtadelt alla. Hus istub nüüd sirgelt, tema näol mängleb kaminatule kuma. Põlevate halgude raksumine lõikub teravalt läbi vaikuse, kui tuli purustab puusäsi.

«Sa ütled, nad ootavad minu sõna.» Husi hääl on tasane, nagu ei tulekski ta selle mehe suust, kes on Prokůpekile nii lähedane. «Aga kust mujalt mina oma sõnad võtan — kui mitte nendelt? Nemad õpetavad mind oma kannatuste, hädade, hüljatusega, kogu oma eluga. Nemad on mu jutluste, mu otsuste ja järelduste allikas; sealt valin ma oma sõnad, nagu mesinik võtab mett kärjest, kuhu tuhanded mesilased selle kokku on kandnud. Nõnda on lugu, pojuke.»

Hus tõuseb ja läheb akna juurde. Selle taga valitsevas pimeduses on veel üleval või heidavad juba magama — nemad. Nemad, kes homme tema ette astuvad ja oma küsimuse esitavad . . .

Hus ei tea, kui kaua ta on akna all seisnud ja pimedusse vahtinud, kui kuuleb oma selja taga ukse kriiksumist. Ümber pöördudes näeb ta lävel Páležit.

«Andesta, et tülitan,» lausub tulija. Tema näos ja hääles avaldub veel suurem ebakindlus ja erutus kui nende viimase kohtumise ajal.

Hus annab käega märku, et tulija sisse astuks, kuid Páleč jääb paigale, osutab peaga üliõpilase poole ja lausub:

«Tahaksin sinuga nelja silma all rääkida.»

Üle Husi näo lendab kerge vari. Ta kõhkleb viivu, kuid otsustab siis külalise soovi täita.

«Jäta kamina kütmine,» pöördub ta Prokůpeki poole, «ma ise panen puid peale. Võid magama minna.»

Páleč ootab, kuni üliõpilane on toast lahkunud, alles siis astub ta sisse:

«Arvatavasti tead, mispärast ma tulin . . . veel kord.»

«Ei tea,» vastab Hus ja läheb kaminasse puuhalge lisama. «Arvan, et me oleme juba kõik ära rääkinud, kui see külaskäik on ikka jälle tingitud suhtumisest indulgentsidesse.»

«Just sellest,» kinnitab Páleč.

Kui Hus seepeale vaikib, läheb Páleč kärsitul sammul laua äärde, kus lebavad Husi täiskirjutatud paberilehed.

«Kirjutad?» küsib ta, et aega võita.

«Valmistan ette homset jutlust,» vastab Hus rahulikult.

Páleč kummardub ahnelt paberite kohale, aga vaevalt on ta pilk mõne rea haaranud, kui ta ajab end täis hämmastust ja kohkumist sirgu:

«Sa siis ikkagi ... sa tahad siis tõesti inimesi indulgentside vastu ässitada?»

«Inimesi ässitada?» kehitab Hus õlgu. «Tahan neile ainult selle kaubitsemise kohta tõtt ütelda.»

«Sina ... oma igavese tõega.» Pálečil ei ole enam midagi kaotada, nüüd tuleb kõik ühele kaardile panna.

«Eksisteerivad ometi mõned tõed, mis on igavesed,» ütleb Hus. «Näiteks — kuritegu jääb kuriteoks, olgu selle sooritajaks kas taskuvaras, kes näppab kuldraha, või paavst, kes tahab paljaks röövida kogu rahva, terve riigi.»

Ei puudu palju, et Páleč lööks kohkunult risti ette:

«See on ju ülim jumalateotus!»

«Või oled sa teistsugusel arvamusel?» küsib Hus rahulikult.

«Mida mina arvan või ei arva, sellel ei ole vähimatki tähtsust. Loeb see, mida ma võin ja mida mitte. Ja praeguses olukorras ei või ma mööda sinu hukatuslikku teed minna.» Páleč vajub korraga armetult kössi. «Millest ma elama hakkan? Tead ju, et mul pole raha. Ja oma kogudusest jääksin ilma ...» Siis lisab ta agaralt: «Ma olen sullegi veel võlgu. Isegi seda ei suudaks ma tagasi maksta.»

Hus pöörab selja, et Páleč tema nägu ei näeks. Missuguseks armetuks näruks võib küll inimene osutuda!

«Selle võla pärast pole sul vaja muretseda,» sõnab ta kõlatul häälel. Vaevalt on ta võitu saanud üha tugevnevast vastikustundest, kui pöördub ümber, paneb Pálečile käed õlgadele, et too ei saaks kõrvale põigelda, ja vaatab talle otse silma sisse:

«Sõber Štěpán, tule mõistusele! Kas sa ei mäleta seda naljakat kõnekäändu, mille keegi meie kohta sepitses? «Saatan sigitas Wiclifi, Wiclif sigitas Stanislavi, Stanislav Páleči ja Páleč Husi.» Sina olid ju tollal hoopis tulisem kiriku reformeerimise pooldaja kui mina. Hoopis ründavam, hoopis sõnakam! Ja nüüd tuled sa mulle niisugust asja rääkima? Kas sa siis ei tunne, kuidas sa reedad iseenese? Kuidas sa rebid katki sidemed oma helge minevikuga? Kuidas sa võid nii jultunult lahti ütelda kuulsusrikastest traditsioonidest, sellest puhta ning ausameelse mõtlemise üllast ning ülirikkast maailmast, mis õpetas,

juhtis meid ja andis vaimutoitu meile ja sullegi, Štěpán, ka sulle! Sa ütled lahti ülikoolist, meie õpetatud eelkäijate ja poeetide pärandist, ideaalidest, millega meid ümbritsesid kõik need targad mehed, kes on siin sajandeid võidelnud headuse ja kauni elu eest. Kas sa ei tunne, et kui sa nüüd oma südames tõe reedad, siis tõukad sa end ise välja rahva seast, kelle õieks ning viljaks sa seni olid? Kas sa ei tea, et pead oma sõnade ja tegudega rahvale ausalt tagasi andma selle, mis tema sinule on andnud? Štěpán — Štěpán! Ära vannu alla katsumishetkel!»

«Sa oled saatan! Saatan, neetud saatan!» Páleč kisub end Husi käte vahelt lahti ja taganeb kogu kehast värisedes ukse poole.

«Saatan?» Hus naeratab kurvalt. «Olen sinu sõber, Štěpán.»

Ootamatu kahetsus valdab ka Pálečit. Ta tormab Husi juurde:

«Kas sa arvad, et mina ei ole sinu sõber? Olen, Jan, olen! Nii nagu ennegi. Ja kõik, mis ma rääkisin — seda rääkisin ma kui sõber, kui tõeline sõber, kes soovib sulle head, kes tahab sind päästa! Kui sa astusid indulgentside vastu välja ülikoolis — lõppude lõpuks oli see teaduslik diaputt ja see ei kohusta sind mitte millekski. Siis vaidlesid sa vastu mulle ja Stanislavile, hästi, aga, aga seda kuulsime üksnes meie, kes me seal viibisime, sinu kõige ustavamad sõbrad! Kui sa aga astud indulgentside vastu välja homme Betlemas tuhandete kuulajate ees, siis pea meeles, et sind kuuleb kogu Praha, kogu maailm! Siis ei ole sul enam võimalik taganeda, siis rebid sa puruks kõik sidemed meie kirikuga, sind ähvardab kohutav üksindus ja sa ise tõmbad enesele kaela kohutava nuhtluse. Ära seda unusta! Seepärast palus magister Stanislav sind, et sa veel kord põhjalikult, väga põhjalikult kõik läbi mõtleksid ja kõike järele kaaluksid, enne kui astud viimase sammu, enne kui langetad otsuse. Seda ütles sulle Stanislav, sinu vana õpetaja, kes sind armastab, ja seda ütlen sulle ka mina, sinu vana sõber!»

«Sõber Páleč on ühel pool, sõbratar Tõde teisel pool. Kumbki neist räägib erinevat juttu. Kelle poole ma pean hoidma?»

See pole küsimus, see on vastus.

Ja Páleč taipab seda, mõistab. Talle saab selgeks: on saabunud lõpp.

Lõpp . . .

Pettumus, meeleheide ja ühtlasi ka häbi ning teotus võivad temas tekitada ainult üht: viha ja vihkamist. Juba tõstabki see võimsalt ning ägedalt pead, peaaegu lämmatab Páleči:

«Hästi. Tee, mis tahad! Ma hoiatasin sind! Mina pesen oma käed puhtaks, ma ei taha sinuga enam mingit tegemist teha! Sa ise süütad tuleriida oma jalgade all!»

Järsult pöördub Páleč ümber ja tormab toast välja.

Husi silmade ees paiskuvad uksepooled valla ja mürtsatavad siis kinni.

Kui Hus on üksi jäänud, hakkab ta kummalisel kombel rohkem mõtlema Pálečile enesele kui sellele, mis Páleč oli rääkinud. Pilt pildi järel kerkib tema silmade ette: Páleč kateedril dispuutide ajal ülikoolis, neil kangelaslikel teoloogilistel turniiridel, kus saksa professorid ründasid Wiclifi õpetust, mida Páleč koos Stanislavi ja Husiga tuliselt kaitses. Páleč oli ägedam ning hoolimatum kui Hus ise. Siis tegi Páleč koos Stanislaviga läbi katsumused Bologna türmis. Stanislav tuli tagasi löödud ning murtud mehena, aga Páleč oli ka pärast seda — ei, Hus ei mäleta, et tema sõnades või traktaatides oleks mingi muutus aset leidnud! Endiselt oli ta «mesimagusa autori» — nõnda kutsus Páleč Wiclifit — truu õpilane ning kaitsja. Muidugi muutus ta ettevaatlikumaks, vältis sellest saadik juhtiva osa etendamist suurtel teaduslikel dispuutidel ülikoolis, kuid tänasel koosolekul suures aulas . . .

Jeronýmil on muidugi õigus: Páleč astus ainult senikaua indulgentside vastu välja, kuni arvas, et nende vastu on ka kuningas. Kuid tegelikult ei ole asi sugugi nii lihtne, see pole ainult hirm Kouřima kihelkonda ja ülikoolikateedrit kaotada. Ehk küll ka need mõlemad on Pálečile tähtsad, peitub kogu selles loos veel midagi enamat. Husile tuleb teravalt meelde väike juhtum, kuigi ta täpselt ei tea, mida see tegelikult tähendas. Ta vaidles Pálečiga selle üle, kuidas tõlgendada ühte kohta püha Augustinuse teoses. Täiesti tavaline ning väike vaidlus, nagu seda õpetlaste keskel iga päev ette tuleb. Tookord olid nad mõlemad kummargil käsikirja kohal ja võitlesid tõlgendamise pärast piiblitsitaatide abil. Lõpuks õnnestus Husil Pálečit veenda, et too eksib. Páleč võttis selle omaks ja tunnistas naerdes koguni lüüasaamist, sest õnnestunult

lahendatud ülesanne tekitas temas rahulolu ning head tuju. Kui ta selja sirgu ajas ja käsikirja kinni vajutas, märkas ta korraga, et kogu nende jutuajamist kuulab pealt veel üks magister, kes seisab seal lähedal lugemispildi taga. Hus ei suuda tänapäevani unustada muutust, mis sõbra näos välgukiirusel toimus; nägu moondus täielikult, sellesse tekkisid solvatud edevuse, raevu ja vihkamise õelad jooned. See kestis üksnes hetke, kuid täna täiendab see jooneke suurepäraselt Páleči kuju, kes tahtis ülikooli koosolekul juhtimist enda kätte võtta, kes ei talunud vastuvaidlemist ja lõi näost surnukahvatuks, kui enamik magistreid koondus Husi ümber ja võttis kuulda teda, mitte aga Pálečit. Muide, Páleč on pahane ka Husi õpilaste üle, kui ta võrdleb neid oma ärahirmutatud kuulajatega, kes majesteetliku professori loengutel valjusti hingatagi ei julge.

Ja tänane õhtu . . . Ei, iialgi ei andesta Páleč Husile seda õhtut. Páleč ise taganes, sellal kui Hus oma veendumustele truuks jäi. Me anname võõrale kergesti andeks tema patud ja eksimused, aga kui raske on meil andestada sellele, kelle ees me oleme paljastanud oma puudused. Löö kedagi, solva teda, küll ta sulle andestab, aga ära anna talle iialgi tunda, et tead tema nõrkust. Siis saab temast sinu vaenlane, surmavaenlane. Just nõnda juhtub ka Pálečiga: ta siirdub nende ridadesse, kelle vastu ta varem võitles, ühineb nendega ja on viimaks ägedam katoliiklane kui paavst ise. Mispärast on reetmise tee hallidest aegadest peale nii muutumatu: väikesest kõrvalekaldumisest suure ärapöördumiseni ja lõpuks täielikuks vaenlaseks muutumiseni, nii et su sõbrast saab su vaenlaste sõber? Alati juhtub niiviisi, kui inimene seisab kõikuval alusel ja kui tal pole mehisust, et alistuda tõe käsule, mis teda juhib ning paremaks muudab.

«Miks ei tulnud Páleč täna sellest rääkima? Peitub ju asja tuum selles ja mitte milleski muus! Pole tähtsust, kas kuningas indulgentside müümist toetab või mitte ja missuguseid tagajärgi väljaastumine nende vastu mulle toob. Asja tuum peitub ainult ning üksnes selles, et inimene, kes kaldub kõrvale tõest, mida ta on tunnetanud ning mille ta on omaks võtnud, satub eksiteele ja vajub viimaks hukatusse.

Aga Páleč kinnitas, et ma saadan end ise hukatusse, kui jään tõe juurde.» Nüüd peab Hus endamisi naeratama.

«Páleč ei eksinud. Teerada, millele ma astun, ei või siin maailmas lõppeda teisiti kui surmaga tuleriidal. Järelikult, nii minu kui ka Páleči arvates on lõpp ikkagi ühesugune: hukatus, surm. Nii või teisiti. Jääb üle vaid küsimus: kumb surm on halvem?

Elu ja surm. Kummale on tarvis mõtelda? Elule! Mida peab elu kestel tegema? Tunnetama, mis on hea ja mis on halb, ja siis halva vastu võitlema, head aga toetama, tugevdama — alles see tähendab elada. Tulgu selle eest ka suurimaid ohvreid kanda.

Niisiis ei seisa minu ees valik: kas elu või surm? Minu ees seisab midagi muud: kas säilitada oma elu, mis lakkaks siiski olemast elu, kui olen porri tallanud ning reetnud kõik selle pürgimused, kogu selle jõu, rikkuse ja viljakuse; niisugune elu oleks hullem kui surm, sest siis ma kannaksin lakkamatult valvel olles oma surma iseeneses. Või elada edasi niisugust elu, mis on täis ilu, küllust ja igavest uuenemist, kuigi see toob mulle väga kiiresti kaasa maise elu lõppemise.»

Hus tõuseb ja hakkab toas edasi-tagasi kõndima. Korraga tunneb ta suurt rõõmu liikumisest, just nagu rõõmustaks iga jalalihas, et võib pingule tõmbuda ja jälle lõtvuda, kopsud hingavad mõnuga põleva puu soojust, silmad libisevad mööda toa intiimset miljööd, kogu keha haarab ülev tunnetus. «Ma elan!» Hoogsalt ning ainuvalitsevalt võtab võimust mõte, mis hakkab nõtkelt, ahnelt ja metsikult käsutama: «Elada! Elada!» Kuid selles meeletus elujanusöödstis, mis ähvardab kõik kaalutlused laiali paisata ja minema pühkida, muutub kaminatuli korraga leegitsevaks tuleriidaks ja akna taga valitsev läbitungimatu pimedus kurdiks, tummaks, süsimustaks, ähvardavaks tühjuseks. Magistri hinges peavad elu ja surm ägedat ning vihast kahevõitlust.

Järsku jääb Hus seisma. Ta katab silmad kätega, nagu tahaks ta end ümbritsevate maiste asjade eest peita, tema süda hakkab peksma.

Tema vaimusilma ette kerkivad näod, mis talle homme Betlemas otsa vaatavad. Sada nägu... tuhat nägu... Ja kõikidel üksainus küsimus: «Jan Hus, kuidas käitud sa praegusel katsumise hetkel?»

«See, mida sa homme kuulutad, otsustab lõplikult su saatuse.» Umbes niiviisi ütles siin üürikese aja eest Páleč.

«Mõtle hästi järele, enne kui sa midagi ette võtad. Mõtle hästi järele kõige üle, kõige üle,» soovitas Stanislav.

Aeg on täis saanud ja suure otsustamise silmapilk on kätte jõudnud.

Ta kõne olgu nüüd: jah, jah — ei, ei.

Hus võtab käed näolt. Kiiresti läheb ta akna juurde ja avab selle. Jahe õine õhk silitab meeldivalt nägu. Valgusega kohanenud silmad näevad algul üksnes süsimusta pimedust. Kuid siis hakkab see tihe hämarus varjundeid omandama. Õise taeva taustal kerkivad esile katuste piirjooned, tumedatelt harjakividelt ja kandetaladelt peegeldub nõrgalt seinte valevust. Husi pilk libiseb tänavale. Just tema maja vastas mustendab midagi; seal seisab väike rühm inimesi. Nüüd lööb see lainetama: inimesed võtavad mütsi peast.

«Tere õhtust, magister,» ütlevad mõned mehehääled summutatult.

Hus kummardab ja vastab tervitusele.

«Kas minu juurde?»

Ei, muidugi mitte. Nad tulid niisama jalutama, ringi vaatama... Aga kui märkasid, et magistri aken on valgustatud, jäid seisma... Ujedalt täiendavad hääled seda lühiklikku seletust, ei ütle alustatut lõpuni välja, kuid Hus taipab ka seda, mis ütlemata jäetakse.

«Kui olete siiamaale tulnud, siis tulge ka üles.»

Hus ei tunne neist kedagi, ei võigi tunda, kuid ta teab, et nad tulid tema maja ette ja seisid seal jumal teab kui kaua. Kui nad talle nüüd uuesti kinnitavad, et neil ei tulnud üldse pähegi teda tülitada, usub ta neid, kuid ühtlasi teab ka hästi, et nad tahtsid tema läheduses viibida. Ehkki ise nähtamatuks jäädes.

Hus peab neid koguni tükk aega keelitama, et nad tema kutset kuulda võtaksid. Viimaks hakkavad nad trepist üles tulema ja astuvad Husi tuppa; hambutu vanamees, puusepp Jíra ja kolm käsitööselli: Martin, Jan ja Stašek. Hus ei tea nende nimesid, ja ainult kolme nooruki kohta tuleb talle ähmaselt meelde, et ta on neid niimoodi üheskoos juba kusagil näinud — vist Betlemas. Sellest hoolimata aga on need tundmatud inimesed talle väga tuttavad. Neid ja nendetaolisi näeb ta igal pühapäeval Betlemas, ta tunneb nad ära avameelsest pilgust, millest hoovab usaldust ja poolehoidu.

Husil ei jätku toole, et kõigile istet pakkuda, kuid kolm käsitööselli istuvad kamina juurde põrandale ja nõnda jääb üks tool ülegi.

«Te olete minu kuulajad?» pöördub Hus nende poole otsese küsimusega.

Mehed noogutavad.

«Mis tõi teid minu maja juurde? Kas tulite minult midagi küsima?»

Ei, ei tulnud. Aga täna on Prahas nii palju juhtunud... Need indulgentsimüüjad ja — see on lihtsalt häbi. Seetõttu libisesid nende mõtted kohe magistrile. Ja nõnda tulid nad jalutama ja jalad ise tõid neid tema maja ette.

Jälle täiendab üks mees teise juttu, jääb mulje, nagu kõneleks nende kõikide asemel ainult üks inimene.

«Ja küllap mõtlesite, mida mina selle kohta ütlen?»

Mehed hakkavad naerma. Käsitöösellid päris laginal, Jíra ainult silmadega, vanamees aga pigistab oma huuled kokku, nii et suunurgad kortsulises näos teravalt silma torkavad.

Need naeratused muudavad igasuguse vastuse tarbetuks. Neis peitub nii suur usaldus ning enesestmõistetav veendumus, et ka Hus ei saa neile teisiti vastata kui niisamasuguse naeratusega. Páleči tulekust saadik on see esimene naeratus ja selle tõid talle need mehed siin. Ja nad tõid talle palju rohkemgi kui see naeratus.

Hus hakkab neilt pärima nende elu, töö, palga, perekonna kohta, tehes seda sõbralikult ja pannes kõik kõrva taha nagu alati, kui ta uute inimestega tuttavaks saab.

Varsti on kõik elavas vestluses. Kui nad siia akna alla tulid, tahtsid nad ainult sellele mehele lähemal olla, kelle juures nende mõtted viibisid, nagu ei suudaks nad tema homset jutlust ära oodata; aga nüüd jutustavad nad magistri pärimiste peale talle oma elust, teevad seda täiesti sundimatult, annavad vaba voli kõigele hinge ladestunule, mis nad siia tõi.

Jírast purskab uuesti viha hiljutise ülekohtu pärast: preestri alatu tegu, mille tõttu ta kirvest ilma jäi, kerkib Husi silmade ette, mehe jutustuse kaudu, kes tahub oma sõnad teravaks, nii nagu tema käsi on harjunud palgiotsi tahuma. See pole kaebekõne, vaid tunnistaja jutt, kes toob õiglasele kohtunikule uue süütõendi. See kohtunik viibib suurel, paljusid tüliküsimusi hõlmaval protsessil, kus uut süütegu kaalutakse koos tuhandete muude pattudega. Kui jõuab kätte Martini kord, usaldab see Husile jalamaid oma kavatsetava kivikuju plaani: ta teeb kondise indulgentsimüüjaga sarnaneva kimääri. Ja niisama enesestmõistetavalt räägib vana päeviline, kuidas ta õpib lügema, et saaks piibli põhjal kätte, missugune on õige maailmakord.

Jah, see kõik, mis need mehed siia tõi ja mis nad ütlemata jätavad, niisamuti kui seegi, mis nad siin räägivad, see kõik moodustab terviku, mille juured asuvad samas pinnases, ainsas suures põhiküsimuses. Selles küsimuses, mis on kerkinud Husi ette, et ta sellele homme vastaks. Indulgentsidega kaubitsemine, ahned preestrid, kes kiskja kombel tuhnivad vaeste taskutes, pühakiri, mida kirikutegelased moonutavad, see kõik sulab kimääri saatanlikuks maskiks. Kimäär laiutab kõikjal, ta on võtnud usklikelt Kristuse tõe ja inimestelt leiva, ja nüüd valmistub ta kogu maailma alla neelama.

Ja küsimus kõlab nii: kas vaikida ja alistuda või kõnelda?

Husi külalised tõusevad püsti, nagu oleksid nad tekkinud vaikuses korraga teadlikuks saanud, kui kaua magister nendega juba on vestelnud ja kuidas nad teda on tülitanud.

Hus surub kõigil kätt.

«Tänan teid, sõbrad. Te rääkisite mulle palju tähtsat ja õigel ajal. Tänan. Kuni homseni — nägemiseni!»

Viis käepigistust.

Viis pilku.

Üks tõsikindlus.

9

Kevadiselt nooruslik ning selge hommikupäike kallab Betlema kabeli ja selle ees asuva väljaku valgusega üle. Kuid kõigest läbitungivad päikesekiired, mis panevad Betlema valged müürid särama, ei ulatu sedapuhku väljakusillutuseni, sest kogu platsi täidab rahvamurd, kes mesilasperena on kogunenud kabeli ukse ette ning ulatub vastas asuvate majadeni ja lähimate tänavate nurkadeni. Kabel ise on puupüsti täis.

Rahvasumm väljakul ei kirenda värvilistest rõivastest ega sära kuldpoortidest, kalliskividest või karusnahkadest; jämedast villast hamed, kuued, mis vihm on halliks leo-

tanud ja päike luitunuks pleegitanud, karedad riidesordid ja kotiriie muudavad rahvahulga ühtseks väljaks, mis on mullakarva nagu küntud põld. Üksnes naiste hoolikalt pestud ning pleegitatud pearätid ja sõbad elustavad seda pruunikashalli pinda jaanikakardena.

Rahvahulk seisab summvaikselt. Tuhanded suud on kinni pigistatud, et hingamist vaigistada, tuhanded kehad ei julge end liigutada, sest kabeli sisemusest tungib kaugele väljakule hääl, mida kõik kuulda igatsevad. Ja tagapool tänavanurkadel seisjad püüavad näljaselt vähemalt kauge hääle kõlagi, ootavad kannatlikult, kuni jõuavad nendeni suust suhu sosistatuna mõned laused eespool asuvatelt õnneseentelt.

Mida lähemale Betlema uksele, seda selgemini kostavad sõnad, mis kabeli sisemuses valjusti kostavad kõrvu kolmele tuhandele inimesele, kes mitte ainult ei kuule, vaid ka näevad jutlustajat. Kolm tuhat nägu vaatavad ühes suunas: kantsli poole, kus seisab — Jan Hus.

«Kristus pani ametisse vaimulikud, et nad oleksid inimestele hoolitsevateks ja headeks karjasteks, kes hoiavad oma karja headuse, õigluse ja äratundmise niitudel. Kuid vaimulikud käivad neile usaldatud tallekestega ümber nagu tapaloomadega, kes lasevad ennast vastupanuta noa alla viia, astudes sõnakuulelikult lihuniku kannul, kui see neid köie otsas talutab.

Jah, nad tahavad, et te oleksite sellised — pimedad, kurdid ja sõnakuulelikud. Seepärast püüavad nad hoida teid teadmatuses, seepärast on nad pühakirja seletamise teinud oma ainuõiguseks ja seepärast on nad kuulutanud end ainsateks vahemeesteks jumala ja inimeste vahel. Kes julgeb nende tegude üle otsustada Kristuse sõnade põhjal, selle kuulutavad nad suure kisaga ketseriks ning mässajaks ja katsuvad teda oma valelikes kohtutes ning ebaõiglastel koosolekutel vaikima sundida.

Kuid tõeline kristlane ei tohi karta midagi ega kedagi peale jumala. Niisiis, hoidkem Kristuse peeglit selle ahne ning valeliku kiriku näo ees ja silmitsegem, missugune kole lõust meile vastu vahib:

Kui väike nirk tahab kägistada saaki, mis on temast kümme korda suurem, siis kargab ta sellele kõrisse ja imeb nii kaua oma ohvri verd, kuni viimane nõrgaks muutub. Niimoodi imeb kirik sajandeid meie rahva elumahlu, ripub küünte ja hammastega rahva rikkuse küljes. Pale-

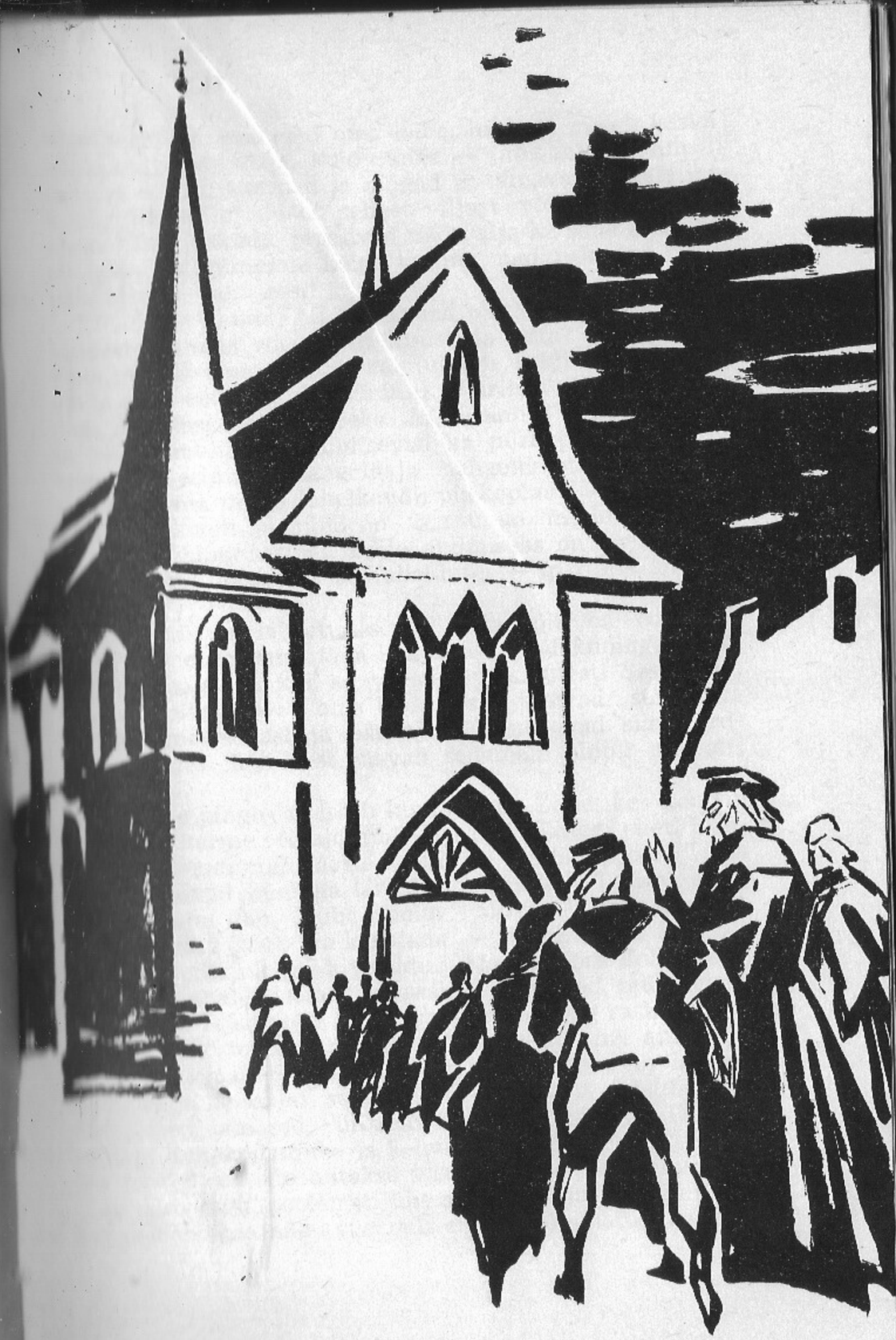

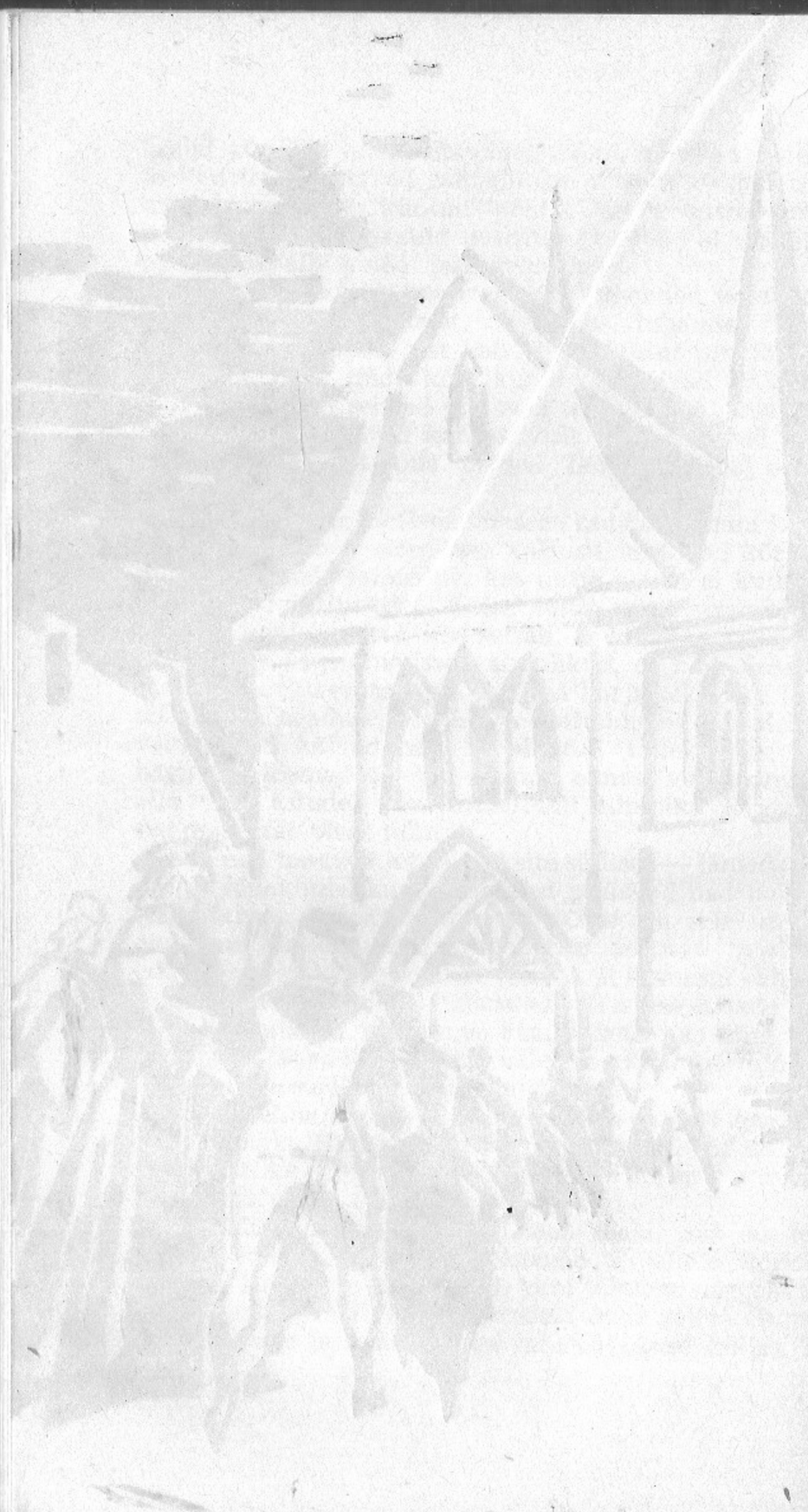

higis teenivad inimesed oma leiba, harivad maad, kasvatavad magusaid vilju, kuid ennäe — juba tulevad hüpelles ligi nirgid, kaarnad ja rongad ja tungivad kallale inimeste tööviljale. Ja et sellest viljast võimalikult palju enese kätte kiskuda, pressivad nad välja ka selle eest, mis on igale ristiinimesele kõige kallim: nad pakuvad hinge päästmist — raha eest!

Tahad last ristida? Maksa! Tahad pihtida? Maksa! Tahad viimast võidmist või surnut õnnistada lasta? Jälle maksa! Kõik, mis Kristus usaldas vaimulikele usklike heaks, andis ta neile tasuta, kuid vaimulikud äritsevad nende hüvedega oma taskute täitmiseks. Ja niisamuti nagu preestrid ja külavaimulikud, kaubitsevad ka piiskopid ja peapiiskopid ja esimene hangeldaja hangeldajate hulgas — paavst! Tema müüb kihelkondi, piiskopkondi, peapiiskopkondi, abtkondi ja nüüd on ta asunud müüma ka seda kõige kallihinnalisemat, mille andmiseks on õigus ainult jumalal oma lõpmatus armuhelduses — pattude andeksandmist!»

Nüüd siis on lausutud sõna, mida kõik on oodanud. Sõna, mis on toonud täna siia inimesi nii kuningalossist, jõukate majadest kui ka vaeste hurtsikutest. Sest kõik, kes igal pühapäeval oma kodust siia tulevad, sõltumata tiitlist, ametikohast ja päritolust, muutuvad siin võrdseks, nendest kõikidest saavad sedamaid ainult magistri kuulajad.

Esimeses pingireas istub kuninganna Žofie, kes kannab tumedaid karme rõivaid, millel ei leidu ühtegi ehet. Kahvatu, keskendunud näoga vaatab ta kantsli poole. Tema kõrval istuvad kuninga lähimad nõuandjad, Lažani isand Lefl, Chlumi Jan, Dubá Václav. Maas — sest ka kivipõranda pind tuleb ära kasutada — istuvad kolm käsitööselli, Jan, Stašek ja kiviraidur Martin koos Johankaga, ning kaugemal, paremal ja vasakul, puusepad, müürsepad, päevilised. Teises reas istub tugev mees, lõug raske mõõga käepidemele toetatud, ja puurib kantslit oma ainsa silmaga — tema teist silma katab must side. Siin istuvad pinkidel ja seisavad seinte äärde surutuna käsitöölised, üliõpilased, sulased, ülikooli õppejõud, siin on läbisegi väeseid linnakodanikke ja kehvikuid — siin on koos kõik, kes teavad, et siin antakse vastus nende küsimusele.

Ja päris taga, poolenisti ühe samba varjus, seisab mees, kes peidab oma nägu sügavalt silmile tõmmatud kapuut-

siga ja mungarüü laia varruka katte all hoolikalt kirja paneb mõningaid kohti Husi jutlusest — see mees on maskeeritud preester Jan Protiva.

«Indulgentsimüüjad tulid meie maale nagu kaarnakari, et siit viimnegi kullaterake välja nokkida. Neil on ahned nokad ja nendega tustivad nad pürjelite laegastes samasugusel viisil, nagu nad õngitsevad nendega raha vaeste kõhnadest tengelpungadest. Nad ei tunne halastust ja nende südamed on kivist, täis kõrkust ja valskust. Nagu labased hangeldajad asetasid nad oma tollivõtmisekirstud jumala altarite ette ja kisendavad, et neil on vägi ning võimus raha eest patte andeks anda. Säärase toore valega solvavad nad jumalat ja petavad inimesi. Aga neile on iga vale hea, kui see ainult raha toob.

Piibel õpetab, et inimene võib vaid õiglase elu ja jumala käskude täitmisega õndsaks saada. Kas räägib sellest bulla, millega paavst Johannes XXIII indulgentside müümise välja kuulutas? Või kutsub ta usklikke üles voorusele, jumalakartusele ja headele tegudele? Sellest kõigest ei ole bullas sõnagi. Ta räägib ainult rahast, mida himustab valelike ning ebakristlike indulgentside eest. Ja vaimulikud plaksutavad käsi, rõõmustades, et nüüd alles hakkab kulda ja hõbedat kaukasse voolama, kui inimesed neid usuvad. Selle bulla järgi tuleb välja, et kui saatan ise siia ilmuks ja endale indulgentse ostaks, siis saaks ta taevasse.

Kas saab sellest veel häbitumat pühaduseteotust olla?

Aga võib-olla kasutavad siis paavst ja tema vaimulikud seda nurjatult väljapetetud raha vähemalt otstarbel, mis võiks jumalale meelepärane olla?

Ka sellele annab vastuse indulgentsibulla: ristirahvalt nõutakse raha sõja pidamiseks teiste paavstide ja Naapoli kuninga vastu. Kristus õpetas, et armasta oma ligimest ja veena oma vihameest hea sõna ja armuliku teoga. Paavst aga ässitab kristlasi tapma, ja kes ei aita mõõgaga, seda kutsub ta üles tema sõda rahaga toetama.

Oma bullas ei kõhkle ta seda verevalamist pühaks sõjaks nimetamast. Tõesti, Johannes XXIII oleks väärt pühakupaistet, kui osutuks pühaks tema võitlus, mida ta peab oma ilmaliku võimu kindlustamiseks, maavalduste laiendamiseks ja oma ilmaliku võimutäiuse suurendamiseks kogu maailma ulatuses. Sest selle, ja ainuüksi selle eest võitleb paavst.

Niisiis ei ole püha sõja väljakuulutamine ega meie kuningriigi usklike paljaksröövimine tekkinud mitte armastusest ja neid ei saa võtta meie issanda Jeesuse Kristuse tahtmisena.»

Kui Hus hetkeks vaikib, käib läbi rahvahulga kerge sumin, nagu hingaksid tuhanded kabelis viibijad kergendatult. Nüüd oli selgel sõnal välja öeldud, mis igas kuulajas oli küpseks saanud; nüüdsest alates seisab see neil silma ees nagu massiivne väljatahutud kuju. Mitte mingisugusele ebamäärasusele või kõhklemisele ei jää enam kohta.

Suust suhu kandub kirikupinkidelt välja platsile vaikne sosin. See sarnaneb kerge kevadtuulega, mis puhub minema lume sulamise järel kevadise maapinna külge pidama jäänud viimase leheprügi.

«Missugune põrgulik kullaahnus on haaranud kiriku,» jätkab Hus, «alustades paavstist ja lõpetades viimase kleerikuga, ahne saamahimu, mille tõttu imetakse raha kõikidest kristlikest rahvastest ja riikidest, et oma ihulikke vajadusi rahuldada ja uhkust taga ajada!

Sest vaadake, milleks kasutavad vaimulikud neid tulusid!

Vaadake nende uhkeid rüüsid, mis kumavad kullas, purpuris ja sametis — aga Kristus kandis linast kuube ja käis paljajalu. Vaadake nende uhkeid paleesid, losse ja kloostreid, mis upuvad rikkusesse, nende aitasid, mis on veinivaate ja rasvatünne täis — aga meie issandal polnud kohta, kuhu pead panna! Vaadake, missuguseid sätendavaid kalliskive kannavad nende konkubiinid, üheainsa niisuguse juveeli eest võiks toita sadat perekonda kogu aasta!

Kas sarnanevad need inimesed Kristuse õpilaste ja jüngritega, kellele issand ütles: jätke kõik oma varandus, kui te tahate minu järel käia?

Ei, need ei ole head karjased, sest nemad ainult pöavad oma talledelt villa ja hindavad neid villa tiheduse ja saadava kasu järgi. Tõesti, nende kohta maksab pühakirja sõna: «Kes võtab vaeselt leiva, on verejänuline inimene!»

Ja siiski ei ole ainult need halvad karjased üksipäini süüdi. Süüdi on ka iga kristlane, kes nende pattudesse leplikult suhtub ja kurjale vastu ei astu! Sest iga kristlane on ka jumala ja tema tõe eest võitleja ja peab iga oma teoga sõdima patu, saatana, antikristuse vastu! Ja kes

muu on antikristus kui niisugune vaimulik, kes teenib jumala asemel kuldvasikat ja järelikult ka põrgut?!»

Nüüd pole kabelis kuulda hingamist, riiete kahinat ega ühtegi liigutust. Kuulajate kehad on tardunud kiviks, sest kogu elu on koondunud tähelepanusse, kõrvadesse ja silmadesse, mis ripuvad jutlustaja huulte küljes. Meeste ja naiste näoilmes ei ole enam mingit erinevust. Viha ning kibestus põlevad silmades ja kiirendavad hingamist. Käed tõmbuvad rusikasse ja veri vasardab meelekohtades.

«Kuidas siis vastu astuda kurjusele, mis levib kirikust üle kogu kristliku maailma? Kuidas vastu astuda vaimulike ahnusele ja nende püüetele ilmalikku võimu haarata?

Et kogu kurja juureks on ainult rahahimu, siis saab asja parandada ainult sel teel: rebida välja see juur, mis saadab mürki kogu kristluse puutüvesse.

On tarvis vaimulikelt ära võtta raha, varandused ja ilmalik võim ja jätta neile ainult nii palju, et nad muretult elada saaksid. Sest ega piiskopki ühe korraga rohkem söö kui puulõikaja, ja ega ta rohkem rüüsid selga aja kui ainult ühe, et see teda kataks ja soojendaks. Ja kui see on tehtud, kaoksid jalamaid kaklused tulusate kohtade pärast, altkäemaksude andmised ja võtmised aukandjate keskel, lõpeksid paavstide riiud, sest võtke koertelt kont ja nad lakkavad purelemast. Ja kui vaimulikele suletakse tee tengelpungade ja rahalaegaste juurde, siis ei hakka nad sakramentidega enam äritsema, vaid jagavad neid tasuta, nagu need neile usaldati.

Siis hakkab kirik täitma oma algset missiooni ja pöördub tagasi puhta kristluse ajastusse, millal usklikud mööda metsi ja üksildasi paiku püha Gregoriuse kannul kõndisid, paludes ja anudes, et ta piiskopiametisse asuks; tema aga tõrkus kaua aega, sest ta ei tundnud ennast selleks kutsutud olevat. Nimetage mulle tänapäeval üksainus piiskopkonna taotleja, kes niimoodi tõrguks ja end peidaks!»

Üle Husi näo libiseb kerge naeratus ja kohe naeratavad ka kuulajad. Kuid järsku kõrgendab Hus häält, nii nagu tormi-iil hetkelise pausi järel uue jõuga viljapõldu rullib:

«Kirik ise oma võimu vabatahtlikult muidugi käest ei anna. On tarvis teda selleks sundida. Aga kes peab seda tegema? Kindlasti need, kellele on usaldatud ilmalik võim

maa peal — kuningad ja vürstid. Nii nagu ilmalikul valitsejal tuleb kuulata vaimuliku sõna jumalariigi asjades, nõnda peab vaimulik kuulama ilmaliku isanda sõna maistes asjades.»

Nüüd hakkab Husi hääl müristama, jutlustaja silmad välguvad nagu tulised taevatähed:

«Ja kui ka need keelduvad Kristuse kogudust aitamast — siis teeb seda nende eest rahvas ise. Sest eelkõige usaldas Kristus oma õpetuse lihtsate inimeste kätesse, et nad selle vastu võtaksid ja seda hoiaksid. Ta ei kutsunud enese juurde kuningaid ega rikkaid, vaid vaeseid kalamehi ja teisi harimata inimesi. Rohkem kui õiglast kuningat ja õiglast vürsti armastab jumal vaest naist, kes täidab tema käske. Sest kui esimesed täidavad ainult oma kohust, mille nende amet neile peale paneb, siis viimane teeb seda omal tahtel, puhtast südamest. Rahval on nimelt püha õigus ja kohustus võtta, kui õpetlased ja võimumehed teda petavad, oma saatuse juhtimine enese kätte!»

Hus lõpetab. Kantsliveerele toetatud käed, must talaar, leegitsevate silmadega kahvatu nägu — sellisena vaatab ta alla rahvahulgale. Tema hääle kõla on lakanud, kuid vaikses harduses seisavad kuulajad ikka veel liikumatult.

Ent see hääletu pinge on ainult vaikus enne tormi. Niipea kui Hus ümber pöördub, et kantslist alla tulla, niipea kui kaob tulipunkt, millesse kõikide pilgud olid koondunud, lõtvub jalamaid ka side, mis köitis inimesi ja nende mõtteid, ning rahvasummas puhkeb stiihiline reaktsioon. Hüütakse magistri nime, karjutakse, emmatakse üksteist, valatakse pisaraid ja surutakse üksteise käsi, et sel kombel rõõmsalt kinnitada eneses pulbitsevat jõudu.

Martin oma lahutamatute sõprade ning noorte päeviliste ja käsitöösellidega — nad justkui ei oska selle jõuga äkki midagi peale hakata, mida nad tundsid magistri sõnadest enesesse hoovavat. Nende lihased on pingul, et kujutletavat koormat uppi paisata, nende käed sügelevad kuuldud sõnade teokstegemise järele. Rahvarikas ruum tundub neile korraga kitsas — nad tahavad pääseda välja, nende tuhandete keskele, kelle kohta nad aimavad, et need seal väljas liituvad nendega ühtseks tervikuks, mis on vihast ärevil ja täis tegutsemisiha. Sõnagi lausumata trügivad nad ukse poole, süda kihutab neid kangastuvat kujutluspilti viibimatult teoks tegema. Johanka tõttab Martinile järele.

Kui Hus on kantslist alla tulnud ja sammub käärkambri poole, sirutuvad tema suunas kümned käed, inimesed langevad põlvili, teised tõstavad parema käe, mille sõrmed on vandetõotuse andmiseks kokku pandud. Kui Hus möödub kuningannast, teeb ta viimasele kummarduse, ja kuninganna vastab sügava peanoogutusega. Tšehhi isandad vaatavad Husile kindlal pilgul otsa. Nüüd astub tema juurde ühe silmaga Jan Žižka[1].

«Sa rääkisid meile,» ütleb ta, «ja me kõik saime sinust aru. Kui sa hakkad kõnelema selle maailma vägevatega, siis ära unusta, et see mõõk,» — ta tõstab oma relva üles — «on sinu teenistuses. See räägib niisugusel keelel, millest nemad aru saavad.»

Hus möödub Jírast. Nende pilgud kohtuvad ja neis pilkudes on koos tervitus, tänu ning vestlus.

Käärkambri ukse juures ootavad Husi Jeroným ja Jakoubek. Erutatud Jakoubek surub Husi kätt. Tugevasti, mitu korda, sõnatult. Jeroným naeratab rahulikult:

«Kui sul mind kunagi vaja läheb...» Ja sirutab talle parema käe.

Kaks kämmalt ühinevad, pilgud seovad kahte silmapaari.

Nende selja taga tühjeneb kabel pikkamisi. Nagu ei suudaks inimesed end lahti kiskuda kohast, kus nad täna nii palju läbi elasid. Väljakult ulatub siia ärev sumin. Ja korraga hakkab sellesse tungima laul, mis leiab iga sõnaga üha laiemat ning laiemat vastukaja:

«Kristus, meie juurde tule,
meile valitsejaks ole...»

«Nad laulavad sinu laulu,» ütleb Jeroným Husile.
Ja laul kõlab veel valjemalt:

«...julgust südamesse kalla,
et su riik võiks meile tulla!»

10

Rahvahulk väljakul hakkab liikuma, kuid ei valgu laiali. Üksmeelsete parvedena voolab see tänavatele, mis viivad linna südamesse, kus inimesed tahavad oma vihale voli anda. Sadadest ja tuhandetest kõridest karjutakse needusi ning ähvardusi indulgentsimüüjate pihta.

«Kihutage rahavahetajad templist välja!»

«Roosake neid nuutidega, nagu tegi Kristus!»

Rahvahulga kohal veereb lärm nagu kõmisev kõuepilv. Lärm ja laul:

«Paavsti, kuningat, muid saksu
tunneme, ja nende jaksu;
võtavad piiskopid maksu,
aadel viimse pressib sust,
aga preestrilt ära taha,
kui sul pole taskus raha,
vähimatki halastust!»

Hei, Praha, kivine ja sajandite kogemustest tõsiseks muutunud linn, kuidas sa korraga nii nooreks oled saanud! Sa oled ülemeelik ning tormakas, mürgeldad ja laulad, su tänavate tuiksooni täidab veri, mis lakkamatult voolab ning pulbitseb. Ja see veri on täis elu ning jõudu — aastakümneid hoidsid sa seda kütkeis kuurides, hurtsikutes ja peretubades, eemal oma kaunist kehast, Vltava poolt kallastel, linnamüüride niiskes varjus ja kaugetes kolgastes väljaspool müüregi, kus asusid selle verega koos ka viletsus, pori ja külm. Sa ei lasknud seda oma ilusate majade keskele, aga näe, kuidas see sind praegu tervitab nagu noor armas tütarlaps varakevadel.

Inimesel on raske käia üksipäini, kui ta ei saa oma viha ja unistust kellegagi jagada. Nõnda läheneb inimene inimesele, ühine soov liidab inimesed parveks, parv aga kasvab ning käratseb, juubeldab kivimajade vahel, otsekui kõmiseks metall võimsatest hoopidest.

Ikka ja jälle, päevast päeva täidab Staré Město väljakut rahvahulk, kes koguneb raekoja ette, karjub raehärrade akende all, et need roogiksid Praha puhtaks indulgentsimüüjate jumalateotuslikust katkust. Ja öösel, kui seadus nõuab rangelt vaikust ning rahu, kõmisevad pimeduses kümedalt nende sadade inimeste sammud, kes ei ole jõudnud end päeva ajal vihast ning kibestumisest tühjaks karjuda. Linnanõukogu istub suletud akende taga, valvet raekoja ees on kõvendatud. Kuid Týni kiriku ees, Vyšehradis ja Praha Hradis, kuhu indulgentsikastid on üles seatud, ümbritseb nii palju relvastatud mehi munkadest äritsejaid, et nende juurde ei suuda trügida isegi see, kes tahaks nende käest patukustutuskirja osta.

[1] Hussiitide tulevane kuulus väejuht. — *Tõlk.*

Rikkad kaupmehed on sulgenud oma poed ja varustanud laouksed raskete riividega Kuid väikekaupmehed on oma trääni nagu alati vankuvatele turulaudadele välja ladunud, aga näe — mitte keegi ei osta ainsatki leiba ega kala.

Avarate patriitsimajade elanikud on asunud kõige kaugematesse kambritesse, kuhu ei ulatu lärm tänavatelt, ja ainult aeg-ajalt hiilib üks või teine akna juurde, paotab selle ettevaatlikult, vaatab vargsi välja, uurib ning luurab: kaltsakad, pööbel! Ja muidugi tudengid — aga, issand jumal, ka ausad käsitöölised! Sellid ja meistrid. Ja siis veel . . . Ah, niisugused siis ongi need verivärsked linnakodanikud Nové Městost!

Ühe või teise patriitsimaja tagauksest hiilib välja kiirkäskjalg, et viia raekotta kiri, milles vannutatakse nõunikke: tehku nad lõpp sellele mässamisele, lasku käiku hellebardivarred, poomisnöörid, timukakirves! Õudus ja hirm ei leia sõnu ega karistusvahendeid, mis hävitaksid ja muudaksid sõnakuulelikuks need, kes siin ringi kõnnivad ja karjuvad, sest seda pööblit lahutavad rasketest kulla- ja hõbedakirstudest ainult maja sein ja rauaga pealistatud uks.

Raekojast aga tõttab käskjalg käskjala järel Hradi, kuid tema majesteeti kuningat ei ole jälle Prahas. Missuguses oma jahilossis küll vedeleb see vastutustundetu hullumeelne, kes peab kaitsma meie poode, ladusid ja rahavahetamiskontoreid, meie raha, kogu meie varandust? Milleks muuks ta meil siis on, see kuningas, kes istub juba kõrvuni võlgades, mida ta meile nagunii tagasi ei jõua maksta?

Meie oleme linna tuumik ja alus! Meie isad tulid siia Saksamaa kaugetest nurkadest ja ehitasid Tšehhi kuningale Praha linna! Vanaisalt isale ja isalt pojale siirdus uhke omand, kasvas ning kosus. Meie pingutuste, osavuse ja kavaluse viljana mitmekordistus ta. Äritsemise, laenuandmise ja krediidi abil kasvas meie varandus päevast päeva, ja nüüd peaaegu ei leidugi linnas niisugust maja, mida me võlaorjuse lõas ei hoiaks. Ja seda kõike ausalt ning seaduse põhjal! Sest kui sa tahad ehitada maja või asutada töökoda ja sul ei ole raha, siis me laename sulle lahkesti, ja on täiesti õiglane, et sa siis ise ja su lapsed ja su lapselapsed igavesti, niikaua kui õigus jääb õiguseks, iga aasta meile maksavad. Nõnda me hoiame kogu linna

peos ja oleme selle tõelised isandad, nagu me oleme isandad ka raekojas, turul, ametiasutustes ja kohtutes, kus me peame istungeid, juhime ja valitseme. Kes muud kui meie, kõige vägevamad, kõige rikkamad, meie, Praha linna rajajad, meie, saksa soost põlispürjelid?

Ja nüüd söandab sihuke sandikari meile ettekirjutusi teha? Algul annavad vaimulikele käske ja keelde, aga kus need paljasjalgsed oma pimedas märatsemises piiri mõistavad pidada! Kui asi sellega piirduks, tõesõna, meil vaimulikest kahju ei oleks, sest nende maavaldusi ja losse on juba nii ohtralt, et see hakkab meie ja aadlisoost isandate omandit pigistama. Poole oma maavaldustest on kirik saanud testamentidega — küll on kavalpead! Pipra ja safraniga ei teeni iialgi seda puhaskasu mis sakramentidega. Valisid endale teised kõige minevama kauba! Aga mis parata — vägev peab toetama vägevat ühiste vaenlaste vastu, nende vastu, kellel ei ole mitte midagi või kellel on vähe ja kes seetõttu on kõige ohtlikumad.

Kui hästi me aru saame, et viimastega on ühe mütsi all need tõrvased ning räpased käsitöölised ja kõik need «pürjelid» Nové Městost, kes ei ulatu meile põlvinigi! Pole teised õieti veel kodunedagi jõudnud oma linnakönniga väljaspool meie müüre![1] Jumal on tunnistajaks, et kadunud keiser Karl — olgu ta igavesti kiidetud ja pidagem teda tänutundega meeles! — ei aimanudki, missugused näljased täid ta meie lugupeetud pürjeli kasukasse sokutas, kui asutas Nové Město. Vedas sinna tšehhi saunikuid ja andis neile — linnakodaniku õigused! Aga anna kuradile sõrm ja juba tahab ta võtta terve käe. Ja nüüd tahavad siis Nové Město matsid ka raekotta trügida ja Staré Město käsitöölised ning verivaesed pürjelid üürgavad koos nendega sedasama laulukest. Tahavad raehärrad olla, tahavad valitseda — päris naeru ajab peale!

Ja kogu seda mässu ning möllu teeb kõige ohtlikum rahvas, linnakehvistu, kelle osaks siin maailmas on ainult töötada ja sõna kuulata.

---

[1] Kiirelt arenev majanduslik elu nõudis XIII—XIV sajandil senise Praha asula ümberkujundamist. Nõnda tekkis tema territooriumile kolm iseseisvat linnalist üksust: Staré Město (1230), Malá Strana (1257) ja Nové Město (1348). Igaüks neist oli müüriga ümbritsetud. — *Tõlk.*

Hus, neetud, tuhat korda neetud Hus! Või tema julgeb ütelda, et need inimesed, see pööbel ja rämps peab võtma enese kätte maailma paremaks muutmise? Hullumeelne, kurjategija, igasuguse korra ja rahu hävitaja, see läheb sulle kalliks maksma!

Käärimine ja rahvakogunemised ei lakanud. Kui need mõni päev natuke vaibusidki, puhkesid nad järgmisel päeval seda võimsama lainena. Hulgad kogunesid kirikute ümber, tungisid jutluse ajal pühakodadesse — ja häda preestrile, kes tabati sellelt, et ta soovitas usklikel indulgentse osta. Püha Jakobi kirikus karjuti preester maha, nii et see põgenes hirmunult. Teises kirikus peletati vaimulik kantslist koguni malakate ja kirvestega ähvardades.

Linnavahid olid abitud ja katsusid ettenägelikult eemale hoida, sest nende hellebardid ja mõõgad olid nii suure rahvahulga vastu nagu mängukannid. Oma palga pidid nad küll välja teenima, aga see polnud jällegi nii suur, et tema eest oleks tasunud oma nahka mõtlematult turule viia. Ja kuninganna palgasõdurid, keda kamandas hetmanina rüütel Voksa, jõudsid imelikul kombel alati liiga hilja kohale.

Püha Haveli turuplatsil võib rahvahulk end vabalt välja sirutada, nagu vang, kes kitsast kongist värske õhu kätte on pääsenud. Rahvasumma seas leidub palju selliseid, kes alles mõne päeva eest esmakordselt tõstsid jala südalinna tänavasillutisele või kes julgesid seda teha alles nüüd. Kuid täna tunnevad nad end linna peremeestena, ja küllap just seetõttu nad hakkavadki heatahtlikult naljatama, kui mööduvad linnavahtidest, kelle käed selle märgiks hellebardide ümber risti on pandud, et neil ei tule pähegi vahele segada.

Iga natukese aja tagant — eriti seal, kus seisavad üliõpilased — kostab rahvasummast mõni pilkelauluke, mis leiab jalamaid sadu kaasalauljaid:

«Sõitis Prahasse legaat
ja lõi papid lahti maast:
«Või veel kukalt sügama?!
Minge paljaks pügama
kohe kogu Tšehhimaad!»»

Platsi teisel veerel aga jätkab teine lauljate kamp veelgi löövamalt:

«Preestri käest saab igamees
patud andeks kitse eest.
Härja puhul see armuvägi
on nii suur, et Juudasegi
vinnab taeva põrguleest!»

Nurkadel ja tänavaristidel, kus kohtuvad mitmesuunalised inimvoolud, tervitatakse rõõmsalt üksteist, saadakse uut jõudu oma arvurikkusest. Kindlat jõutunnet hoovab gainmudest, hüüetest ja lauludest.

Ainult hoolikalt luugistatud akendega patriitsimajad seisavad süngelt vaiksetena juubeldavate tänavate serval.

Korraga lööb Haveli turuplatsile koondunud rahvahulk kõhklema, jääb seisma — väljakule sõidab kummaline rongkäik, mille ümber karglevad ning tantsivad üliõpilased. Nad lükkavad enda ees sillutisel lamedat vankrit, mida selle ette rakendunud üliõpilased vedada aitavad. Vankrile on püstitatud kõrge troon, seda ehivad pärnaoksad ja kummalised girlandid, millega troon on vankri nurkade külge kinnitatud.

Girlandide külge on pärgamente ja pabereid lehvima riputatud. Inimesed, kes juhtuvad lähemal olema, märkavad nendel Johannes XXIII nime ja pitserit. Need paberid sarnanevad paavsti indulgentsibullaga ja neil on rippuvad pitserid. Troonil istub naine, kes on ennast lintidesse ja looridesse mähkinud, paljaste käsivarte ümber vaskvõrud, sõrmed loendamatutest sõrmustest kanged. Naise julge dekoltee siiski reedab ta — sest rinnad, mis on räbalatest meisterdatud ja roosa siidiga maskeeritud, hüplevad ägedasti prostituuti etendava habemeta üliõpilase kehal. Muidugi on sellel linnukesel peas paberist paavstitiaara ja käes tohutu suur Peetruse võti, kahtlemata mõnelt kirikuteenrilt üle löödud.

Paavst-prostituut noogutab armulikult vaatajaile, pilgutab võrgutavalt silmi ja karjub läbilõikava falsetiga:

«Ostke! Annan odavalt! Müün suurima ketseri ja liiderdaja pühasid bullasid, ketseri ja liiderdaja, kes nimetab ennast paavst Johannes XXIII-ks. Tema õige nimi on Baltazar Cossa, ta on tuntud mereröövel, piraat, mõrtsukas, mürgitaja ja vägistaja. Aga nüüd on ta ennast Kristusest kõrgemale seadnud ja annab teile raha eest andeks ka kõige kohutavama patu!»

Inimesed naeravad, hüüavad üliõpilasele teravmeelseid märkusi, kõnnivad kaasa vankriga, mille ümber kepslevad

üliõpilased pilluvad rahva sekka pilkeks tehtud indulgentse.

Kui rongkäik ületab tänavat, mis viib linnamüüri poole, satub ta korraga silm silma vastu kuninga sõjameeste suure salgaga, kelle eesotsas sammub hetmanina Valdštejni Voksa.

Rongkäik peatub, üliõpilased jätavad jalamaid tantsimise ning karjumise, naer vaikib, saabub pingeline vaikus. Inimeste näod tõmbuvad valvsas ootuses tõsiseks; rahvahulk seisab kui ühest tükist valatud, sünge, täis otsustavust.

Sel hetkel hakkab endale üliõpilaste keskelt teed rajama pikk professoritalaari kandev mees. See on Jeroným, kes sammub kuninga hetmani juurde.

«Rüütel Voksa,» ütleb ta kindlalt, «olen nende üliõpilaste professor. Ja nagu sa näed, ei hoia ma neid tagasi. Hoopis vastupidi, ma juhin neid ja vastutan nende eest.»

«Aga mina juhin jälle neid poisse,» sõnab rässakas hetman, «ja vastutan korra eest linnas. — Kuhu te tahate minna?»

«Menší Městosse, peapiiskopi lossi juurde.»

«Noh,» pöördub Voksa oma salga poole, «võtke kahte ritta! Hakake rongkäiku kaitsma!» Ta annab selle käsu ja puhkeb alles siis naerma: «Ilma meieta litsuksid inimesed teid ühe hetkega laiaks!»

Rahvahulk taipab kiiresti olukorda ja tema rinnast prahvatab korraga võimas vaimustuse- ning rõõmuhõise. Üliõpilased tormavad hetmani juurde ja tõstavad selle mehemüraka õlgadele. Ja kui palgasõdurid ümber rongkäigu asetuvad, et sellele teed vabaks teha, külvatakse nad üle lillede ja pärnaokstega, tütarlapsed suudlevad neid ja mehed patsutavad neile õlale.

Rongkäik peatub püha Haveli kiriku ees, üliõpilased ja palgasõdurid teevad rahvahulga keskel vabaks väikese platsi, ja enne kui jõutakse ümbergi vaadata, on siia kuhjatud paberitest, õlgedest, räbalatest, laastudest ja halgudest väike tuleriit.

Kui see juba leegitseb, hüppab vankrile vanem pikk üliõpilane, krahmab paavstilt-prostituudilt suure bulla, mida paavst põlvedel hoiab, ja virutab selle hoogsalt tulle:

«Nii nagu põleb see valepaavst Johannes XXIII-nda järeletehtud, ketserlik bulla,» karjub ta, «niisamuti põlegu tuhaks, varisegu põrmuks ja hävigu selle antikristuse

kõik muudki kuriteod! Ja mingu ta oma pattude eest peagi põrgusse, kus teda ootab tuleleek, mis on tuhat korda tugevam selle lõkke omast, igavese needuse tuleleek!»

«Perpat!» — «Hävigu!» käib kõuena üle väljaku.

Üliõpilane seisab ikka veel vankri ninas. Nüüd tantsisklеb tema näol leekide kuma. Kõrgele tõusevad tulekeeled oma paberist saagi kohal. Kui lõkkest tõusev tuul üliõpilase mantlit lehvitab, sarnaneb nooruk hetkeks allmaailmast pärit ingliga, kes juubeldab oma ohvri juures.

Staré Město raehärrad pidasid nõu. Nad olid magamatalekust kahvatud, nende sinakad huuled olid kõvasti kokku pigistatud, rusikasse tõmbunud käed lebasid liikumatult raelaual. Kasvas nende kannatamatus ja muutusid tungivamaks ka selle põhjused. Linnanõunik Hanfstengelile keeldus Ravensburgi suurkaupmees Runtinger saatmast piprapartiid, mille suhtes oli kindlalt kokku lepitud. Niisuguse maa teedel, kus kõik käärib rahutusest ja haiseb ketserlusest, olevat ohtlik sõita. Seda kristlast, kes rahulikult pidas kaubavahetust araablaste ja türklastega, ei maksnud küll nii araks pidada, kuid kaugus suurendab kuulujutte ja Prahast räägiti nii hulle lugusid, et ei võinud riskida ega teele saata nii tähtsat ning kallist kaupa, mille eest pidi pealegi alles pärast kättesaamist makstama. Nõunik Stumpfnagelile keelduti Regensburgist krediiti andmast; see toimekas pagar poleks nimelt iialgi nii rasva läinud, kui ta oleks pidanud leppima üksnes selle kasuga, mis ta rahvast pettes leivamüügist sai; kuid tal oli raha ka välismaal, ta ostis sealt karavanide kaupa kõiksugu trääni ja müüs kohe edasi, ilma et see värk oleks tema ladudest üldse läbi käinud. Kui see Betlema hullumeelne aimaks, et tema vildakad piiblitõlgendused ajavad sassi kogu selle vana hea sidemetevõrgu, kustkaudu voolavad kaubad ja raha, millega võiks ehitada sada Betlema kabelit, siis ta ei oleks iialgi söandanud oma mõttetut kallaletungi alustada. Kui tal aru peas oleks, taipaks ta hõlpsasti, et asja tuum ei seisa mitte piiblis ega jumalas, vaid vürtsides, kangastes, vekslites, krediitides — ühesõnaga rahas!

Raehärradel oli õnnestunud lõpuks kuninga asupaik välja nuhkida. Václav viibis Točníkis. Linna saatkond pääses kuninga jutule. Pärast nende tagasijõudmist toimus linnanõukogu koosolek. Pürjermeister kutsus istungile ka

preester Protiva, kes oli vahemeheks patriitsidest linnanõukogu ja peapiiskopi konsistooriumi vahel.

Saadikud andsid aru läbirääkimiste tulemustest. Need olid kesised: kuningas saanud küll kole vihaseks, kui kuulnud rahutustest Prahas, aga käskinud raenõukogul linnas korda pidada ja pannud kogu vastutuse selle eest raehärradele. See oligi kõik. Hanfstengel ja Strumpfnagel, kes ka saatkonda kuulusid, olid tagajärjetult püüdnud ässitada kuningat Husi, tema kuulajate ja pooldajate vastu välja astuma. Václav oli neile toorelt peale käratanud, ja kui nad sellest hoolimata olid julgenud tema tähelepanu juhtida Husi rünnakule indulgentside vastu kui rahutuste tõelisele põhjusele, oli kuningas küll ka Husi kirunud, aga mis on väärt kõige rängemadki sõnad, kui neile ei järgne tegu?

«Sõimas teda mässajaks ja tänamatuks,» seletas Stumpfnagel kibestunult, «heitis talle ette, et niisugune mees ei vääri kuninga kaitset, et Hus osutab talle, kuningale, ainult karuteeneid — aga ainult sõimuga kõik piirduski.»

«Tunneme neid kuninga vihapuhanguid,» õhkas pürjermeister. «Põuavälgud.»

«Lausa hämmastav, kuidas see Hus tal nii südames on,» lausus üks raehärradest, kuivetu vanamees, kel olid üllatavalt nooruslikud silmad, mida ümbritsesid loendamatud kortsukesed. «Pole ju erinevamaid iseloome kui kuningas ja Hus. Kuningas on tahtejõuetu, kõhklev, ebakindel — teine aga sirge ning tugev nagu mõõk. Võib-olla näeb vader Václav temas oma enese unistuste ja noorusigatsuste vastupeegeldust.»

«Lollus!» põrutas Protiva jõhkralt. «Kuningale meeldiks, kui kirik oleks allutatud tema ilmalikule võimule, aga just see saatanakabi vahibki kogu aeg Husi jutlustest välja.»

Pürjermeister laksatas lihava käega vastu lauaplaati:

«Kõneleme asjast enesest. Mulle näib, et meie saatkond ei tegutsenud kuigi osavalt. Te oleksite pidanud osatama kuninga kõige tundlikumat kohta, et varsti hakatakse kogu maailmas karjuma Prahast ja Tšehhimaast kui ketserite pesast — ja siis hüvasti keisrikroon! Sellest oleksite pidanud rääkima, ja ehkki igaüks teab, et kuningas keisrikrooni nagunii iialgi enam tagasi ei saa — ainult tema ise ei tea seda või ei taha teada.»

Stumpfnagel sai vihaseks, läks õelusest turri, meenutades täispuhutud konna:

«Nii kavalad olime ka meie! Aga ma ei soovi, et teil tuleks läbi elada seda, mis siis järgnes. Arvasime, et kuningas laseb meie peale lahti oma jahikoerad! Ta möirgas, et see kõik on alatu laim, et tegemist on ainult pappide kisklemisega, tema olevat saanud oma hetmanilt Voksalt teateid, et mitte kellelgi ei ole kõverdatud juuksekarvagi, ja polevat sugugi selge, kes kellele rohkem pinna peale käib, et tema tunneb oma prahalasi, et indulgentside müük jätkub edukalt. Ja siis kukkus ta meiega paukuma, nagu oleksime meie kõiges süüdi, et meie vastutame korra eest linnas, ja kinnitas vandega, et laseb meid rattale tõmmata, kui Prahas peaks üksainukegi tilk verd valatama!»

«Niimoodi ütles ta?» hüppas Protiva laua tagant püsti ja jäi Stumpfnagelile ahnelt otsa vahtima. Preester oli näost valge ja värises erutuse tõttu kogu kehast.

Raehärrad silmitsesid teda imestunult. Ja nende imestus muutus korraga üllatuseks, kui Protiva nägu hakkas nende silma all korraga lõtvuma, kuni sellele ilmus võidukas, kahjurõõmus naeratus:

«Noh, auväärsed linnaisad, mida te veel tahate?» Ja kui tema pilk, täis suurt rahulolu, oli libisenud üle nõunike mitte midagi mõistvate nägude, istus ta aeglaselt, võttis endale aega üldise hämmastuse nautimiseks ja hakkas siis rahulikul, ent väga rõhutatul häälel kõnelema:

«Tema kuninglik kõrgus mõtles oma ähvardust kahtlemata täiesti tõsiselt. Sellele vastavalt peame niisama tõsiselt tegutsema ka meie. Nõunik Stumpfnagel,» — ja sapine naeratus krousis Protiva suu ümber kaks tigedat kortsu — «ära karda. See pole sina, keda rattale tõmmatakse. Mida me võime teha ja peamegi tegema? Ainult ühte . . .» Ja Protiva alustas pikka-laia seletamist, mis pani kõik nõunikud rääkija poole vahtima. Järk-järgult lõid raehärrad täielikus, kahjurõõmsas rahulolus särama.

11

Rahva kogunemised raekoja ette ja tänavatele ei lakka, kuid need kannavad nüüd rahulikumat, iseteadlikumat ilmet. Preestrid ei julge enam indulgentsidest iitsata-

dagi ja võidu tunnetamine lisab inimestele jõudu, mis mõjub rahustavalt.

Helge kevadpäev võimutseb Praha linnas, magusalt ning jõuduandvalt tungib kopsudesse värske õhk, sinine taevavõlv sunnib silmi kissitama, iga kivi ja palk on kirevate värvide tõttu noorenenud ja näib tore ning ere.

Martin, Stašek ja Jan, Martin muidugi koos Johankaga ja kiviraiduritest sõpradega, seltsimehed ehitustöödelt ja Prokop ja Matouš ja töölised Püha Václavi viinamäelt ja üliõpilased ja Vojtěch koos Křivonoskaga, Křivonoska koos oma Marketaga, kui palju nimesid, nii palju mehi, noorukeid ja naisi, nii palju inimesi, kes kõmbivad, huikavad ja ähvardavad, ja nende südamejõu ees taganevad selle linna vastikud varjud, nii nagu pühime tolmust puhtaks ilusa pildi. Inimesed lähevad, naeravad ja laulavad.

Keegi hõikab:

«Lähme Betlema kabeli juurde!»

Kes seda hüüdis? Aga mis tähtsust sel on, võime minna kõikjale, kuhu meeldib. Käime läbi ka kõik ümberkaudsed kirikud, mille preestritele ei tee halba, kui nad meie arvukust ja meie jõudu meeles peavad. Kuid ei Püha Haveli ega Püha Jiljé kiriku puhul ole rohkem vaja kui ainult lauldes mööda minna. Ja siis on juba kitsas tänav ja silmade ees löövad helendama Betlema kabeli valged seinad. Üle tänava mustendab Filipp-Jakobi kiriku ukseava. Kuid mitte keegi ei heida pilkugi sinnapoole.

Korraga tunnevad kõik: nad tulid siia, et seisatada ja silmitseda Betlemma, eluvee allika hoidlat. Siit on joonud nemad ja tuhanded teisedki. Tollest hetkest peale on nad seda nestet oma südames kandnud.

Vaikselt, naeratus näol, nõnda seisavad ja vaatavad nad kabeli ust.

Ja ometi hõikab keegi rahvahulga selja tagant:

«Lähme vaatame korraks Filipp-Jakobi kirikusse!»

Äkki hüüab sedasama teine ja kolmaski hääl. Ikka uuesti ja uuesti. Keskendunud vaikuses kõlab hüüe võltsilt ning kähisevalt. Aga lõppude lõpuks pole see ju midagi muud kui tavaline üleskutse, mis on rahvahulkadele juba mitu nädalat suunda näidanud. Praegu valvab rahvas, et jumala altarid Praha kirikutes puhtaks jääksid.

Need hõiked, ehkki üksikud, juhivad viimaks tähelepanu soovitud suunas ja inimesed pöörduvad pikkamisi näoga kiriku poole, mis kõrgub kabeli vastas, on sellele

lähemal ning ometi kaugemal kui ükski teine. Sest selles kirikus on hingekarjaseks paater Vojtěch, Husi ägedamaid vaenlasi, paater Vojtěch, Jan Protiva lähim liitlane. Muide, just seda kirikut, kuigi see asub Betlemale kõige lähemal, ei ole rahvahulk seni külastanud; küllap seetõttu, et iga Husi pooldaja, kes iganes sellele väljakule on tulnud, ei ole mõtelnud millelegi muule peale armastatud kabeli. See on köitnud mõtteid, elustanud mälestusi, ja isegi suletuna, vaikivana näib siit ikka veel kõlavat magistri sõna nii päeval kui ööl.

Kui rahvahulk Filipp-Jakobi kiriku lävest üle astub, ei seleta inimeste silmad pühakoja hämaruses mitte midagi. Väljaku päikesesärast tulles sarnaneb see sammastatud koopaga. Ainult peaaltar särab kulla hiilguses ja kullatud monstrantsi, tabernaakli, ristide ja kirevaks võõbatud kujude helenduses. Siis hakkab hämaruses üha rohkem ja rohkem vilkuma vubisevaid küünlaleeke nagu sootulukesi. Need kümned küünlaleegid peegelduvad pärlitel, naiste kallihinnalistel kullaga tikitud riietel ja meeste kaelas rippuvatel kettidel; siinse kiriku pinkidel istub rikas rahvas. Valged loorid, mis patriitsiemandatel koonusekujuliste mütside küljest alla voogavad, katavad neil pehmete patsidena turja, patriitside kogukaid keresid aga varjavad kallid karusnahksed mantlid.

Kui nüüd sadadest üle läve astuvatest sammudest tõuseb väike müra, pöörduvad mõned pead kiriku ukse suunas; suurem osa pinkidel istujatest aga laseb müra kõrvust mööda, nad pigem aimavad, et nende selja taga on midagi, midagi, mis häirib nende mõnusat tukkumist, mis on ootamatu ja läheneb nüüd. Üha rohkem ja rohkem päid pöördub müra suunas, vagas harduses ristatud käed langevad rippu ja kahmavad siis pingi seljatoest kinni, silmad lähevad pärani, jõllitavad vaikivaid, halle riideid kandvaid inimesi, kes piki seinaveeri kirikusse nihkuvad.

Paater Vojtěch on parajasti oma jutluse lõppsõnade juurde jõudnud:

«... ja seepärast lähete te kõik nüüd kindlasti tõendama oma armastust paavsti vastu ja osutate talle tõhusat abi tema pühas sõjas. Niimoodi te annate ka parima vastuse jultunud mässajatele, kes söandavad ketserlikult indulgentside vastu välja astuda.»

Sel hetkel märkab ta kutsumata külalisi, kelle hulk lakkamatult kasvab. Preestri laup kattub higiga, tema kurk läheb kuivaks. Lämbuval häälel lausub ta suu veel paari silmapilgu jooksul enne valmismõeldud sõnu:

«Niimoodi te annate vastuse ka püha kiriku suurimale vaenlasele . . .» Kuid nimi, mida ta ütelda on tahtnud, jääb tal kohkumisest kurku kinni.

Juba tõusevad preestri kuulajad püsti ja lahkuvad rüsinal pinkidest, trügivad ja taanduvad kiriku külgseinte äärde, vabastades niiviisi tee ähvardavalt lähenevale hallile rahvahulgale; tungeldes vajub preestri kuulajaskond kirikust välja — saaks ainult minema!

Sõnalausumatult ning pidurdamatult sammuvad kutsumata külalised piki kitsaid käike pinkide vahel. Preestri kohkunud pilk, mis on täis õudust, libiseb üle nende karmide nägude, üle päeviliste ja käsitöösellide armetu rõivastuse, üle üliõpilaste kehvade mantlite, üle rusikasse pigistatud käte ja üle jalgade, mis näivad oma sammudega tema elulõnga mõõtvat.

Preester tunneb, kuidas tema ihu muutub nõrgaks, ta tahaks kantslist kiiresti alla joosta, kuid need hirmuäratavad inimesed on juba selle all ja ümber, trepiastmetel, kõikjal . . .

Miks ta küll võttis kuulda paater Protivat ja jutlustas täna indulgentsidest? Kuidas ta võis lasta ennast nii haprast tagatisest uinutada, et tema kirikule pole seni osaks langenud seda, mida sajad teised on juba tunda saanud? Miks Protiva talle nii kõvasti peale käis ja miks tema, Vojtěch, sõrgu vastu ei ajanud?

Nüüd plagisevad tal hambad suus, jalad käivad risti all ja ta vajub põlvili trepiservale:

«Mida . . . mida te tahate?»

Miks nad talle ei vasta? Preester ajab end püsti ja karjatab:

«Olen puutumatu isik! Olen jumala teener!»

Korraga ta kohkub — ei, seda ei oleks pidanud ütlema, see ärritab neid. Näod ümberringi on muutunud kurjakuulutavalt rangeks.

Kuid vihahüüete asemel, mida preester on oodanud, kõlab üksainus hääl, ähvardavalt rahulik ning pilkav hääl, ja see on veel halvem. Sest selle hääle põhjal tajub preester kohe, et tema ees ei ole mitte sõge rahvasumm, keda võib tüssata või hirmutada; see hääl teeb talle

selgeks, et need inimesed teavad, miks nad on tulnud ja mida nad tahavad ega tagane sellest mingi hinna eest.

«Ära võta jumala nime ilmaaegu suhu,» ütleb noor kiviraidur Martin. «Ma ei tea, kas sa oled jumala teener. Pigem näib meile, et sa oled saatana teener ja poeg ühtlasi. Sinu sõnade järgi tundsime su ära.»

«Ma ei ole mitte midagi ütelnud . . . Ainult seda, mida konsistoorium käskis . . . peapiiskopi konsistoorium . . .» Preestri huuled võbisevad ja hirmu pärast tulevad tal sõnad tükikaupa suust.

«Aga nüüd käsime sind meie,» katkestab Martin teravalt vaimuliku jutu. «Sa tõotad meile jalamaid pühaliku vandega, et jätad tänasest päevast peale paavsti indulgentsibulla kuulutamise kirikukantslist ja ei hakka indulgentse kellelegi soovitama!»

Paater Vojtěch, kes seisab trepil, tõmbub hirmunult kössi. Käed kaovad vaimulikurüü alla, pea õlgade vahele.

«Ma . . . ma ei või, mul on käsk . . .»

«Seda me juba kuulsime. Niisiis — kumba sa kavatsed kuulata: kas meid või konsistooriumi?»

«Peapiiskop on kaugel, aga meie oleme lähedal,» lausub pilkavalt käsitöösell Jan. «Tuleme pühapäeval su jutlust kuulama.»

Ähvardav inimrõngas preestri ümber tõmbub koomale. Paater Vojtěch langeb põlvili ja sirutab värisevad käed kiiresti välja:

«Kinnitan vandega . . . ei enam . . . mitte iialgi enam sõnagi! Teen kõik, mida tahate. Aga laske mul juba jumala halastuse nimel minna! Laske mul minna!»

Kuid käsitöösell Jan tõmbab preestri talaaripidi rapsti tagasi:

«Mida sa julgesid meie magistri kohta ütelda?»

«Kas sul seda kah teha kästi?»

«Taome sulle su sõnad kõrisse tagasi!»

Alles nüüd tõuseb kõikjalt sõjakisa.

Suurimas ahastuses hakkab preester vandega kinnitama:

«Mina . . . sõbrad . . . mina Husist ei piiksatanudki . . .»

«Aga keda sa mõtlesid selle kiriku suurima vaenlase all, preester?» karjub talle ägedalt Jan.

Paater Vojtěchi huuled liiguvad, kuid kohutava hirmu pärast ei saa ta sõnagi suust. Kokkupandud kätega pöörleb ta kohal ringi, otsides vähemalt ühtainukest nägu, mis halastust tõotaks. Tema pilk peatub Stašekil. Hooli-

mata vihasest ilmest ei suuda Stašeki nägu nooruki leebust varjata. Preester võtab tema põlvede ümbert kinni ja hakkab nutuselt armu paluma, tõotades, et ta enam iialgi ei tõsta häält kõrgeaulise jutlustaja vastu.

Noor käsitööselI silmitseb vastikustundega seda kintsukaapijat. Niisugune on siis tegelikult see «jumalast salvitu»! Siis teeb nooruk otsuse:

«Korda minu järel: Magister Jan Hus...»

«Magister Jan Hus...» haarab paater Vojtěch lennult ja kordab sõna-sõnalt, «... on vaga eluviisiga... ja laitmatu kuulsusega mees... keegi ei või talle ette heita... ketserlust sõnas või teos.»

Siis näeb preester, kuidas rahvahulk temast vastikustundega eemaldub. Korraga haaravad neli kätt temast kinni ja lohistavad teda käärkambri poole. Need, kes teda veavad, teevad vihase näo, karjuvad ja neavad. Kuid keset uut hirmusöösti tajub preester äkki, et parempoolne mees surub suu tema kõrva ligi, ja nüüd kuuleb ta täiesti selgesti:

«Tule täna õhtul preester Protiva poole tasu järele!»

Juba on nad Vojtěchi lahti lasknud, kolme sammu kaugusel tema ees tõotab käärkambri uks päästvat redupaika.

Paater Vojtěch taipab. Kahe hüppega on ta eesmärgil ja jookseb üle läve. Enne kui ta ukse oma selja taga kinni lööb, jääb ta veel viimasel silmapilgul seisma, pöördub ümber ja karjub rahvahulgale täiest kõrist võidukalt:

«Hus on ketser... antikristus!»

Kõrgele paiskuva murdlainena kerkivad rusikad, sirguvad seljad, ja rahvahulk mürtsatab vastu tammepuust ust, mis on raskete metall-liistudega rautatud. Kuid uks on seestpoolt juba kõvasti riivistatud. Asjatult kolgitakse rusikatega ukse pihta, asjatult kangutatakse metall-liiste; kirikus kõmiseb hõigete, ähvarduste ja needuste kõu.

«Ta põgeneb meil tagaukse kaudu käest! Jookseme kiriku tagaukse juurde!»

Needsamad krägisevad hääled, mis olid rahvahulga Filipp-Jakobi kirikusse juhtinud, kutsuvad nüüd inimesi uut eesmärki taga ajama. Jalamaid pöördub rahvahulk ümber ja tormab läbi kiriku väljapääsu poole. Ühe hetkega on kirik tühi. Ainult kolm käsitööselli koos Johanka ja mõne üliõpilasega jäävad käärkambri ukse taha valvesse.

Kes võib teada, et käärkambrist tagaukse juurde viivas võlvkäigus seisab tugev linnavahtide salk?

Kes võib teada, et ümberkaudsetes majades on peidus hellebardimeeste arvukad rühmad ja rühmakesed?

Vaevalt on ruttava rahvahulga jooksumüdin vaikinud, kui kiriku kivipõrand lööb sadade raskete sammude all üsnagi kõmisema. Hellebardid langetatud, kiivrid peas, raudplaadid rinnal — nõnda tungivad sisse nelikümmend palgasõduritest linnavahti. Keset kirikut jäävad nad pinkide vahele seisma ja lasevad pilgul tühjas ruumis ringi käia. Korraga annab lõikav käsklus neile liikumissuuna kätte. Paater Jan Protiva, kel suure kiiruga karbus peast maha on kukkunud, nii et tema kõhetu kiskjanägu nüüd selgesti ära paistab, osutab käskiva käeliigutusega inimrühmale käärkambri ukse ees:

«Võtke nad kinni!»

Ühe hetkega on noored inimesed sisse piiratud.

Protiva astub vangide juurde:

«Aa — härrad studioosused!» ütleb ta irvitades. Siis kähvab ägedalt: «Igaüks ütleb mulle oma nime!»

Üliõpilased kohmetuvad viivuks, siis aga ütlevad trotslikult ning uhkelt oma nime, mille preester hoolikalt kirja paneb.

Siis pöördub ta palgasõdurite poole:

«Need laske lahti, nad on *cives academici*[1]. Nendega õiendame arved mujal... Aga kes teie olete?» silmitseb ta kolme käsitööselli.

«Mina olen Martin...» lausub kõige vanem väärikalt; ta astub ähvardavalt lähemale ja vaatab preestrile kartmatult otsa.

«See mind ei huvita,» katkestab Protiva tema jutu, kuid korraga hakkab ta pilguga Martini nägu puurima. «Pea kinni, sind olen ma kusagil juba näinud. Tuligi meelde, sina karjusid mõne aja eest Týni väljakul? Paneme sulle ka selle arvesse.» Siis pöördub ta teiste poole. «Käsitöösellid, eks?» otsustab ta riiete põhjal. Siis annab ta palgasõduritele märku:

«Kinni siduda ja raekoja türmi!»

Kui Stašek uhke ükskõiksusega talub sõjameeste vägivalda enese kallal, kaitsevad Jan ja Martin end vihaselt ülevõimu vastu. Johanka katsub selles rüselemises Marti-

[1] Akadeemilised kodanikud *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

nile teed teha, kui aga üks palgasõduritest tütarlapse jõhkralt eemale tõukab, viskub Johanka uuesti võitlejate vahele, kuni hellebardivarrega antud hoop ta maha paiskab.

Kuid Martin seda enam ei näe, sest koos teiste käsitöösellidega on palgasõdurid temagi vastu seina surunud. Kõik kolm on läbi pekstud ja kinni köidetud, neid hoiavad kümned käed ja nad pigem visatakse kui viiakse kirikust välja.

Sellal kui üliõpilased raskesse minestusse langenud Johankat toibutavad, sellal kui palgasõdurite kahekordne ahelik Filipp-Jakobi kiriku ümber piirab, tõttavad linnavahid oma komberdavate ning tuikuvate vangidega paater Protiva juhtimisel piki kitsaid kõrvalisi tänavaid Staré Město raekoja poole.

12

Hus silmitseb erutatult Johankat, kes seisab tema laua ääres. Johanka on näost kaame ja üle lauba jookseb tal pikk veritsev kramm, kuid tema keha pole kaotanud midagi oma nõtkusest ja sitkusest, tema silmad ei kõnele valust ega hirmust. Siiralt ning selgelt vaatavad need magistrile otsa. Tütarlaps näib olevat muutunud kehastatud tähelepanuks, et imeda endasse magistri iga hääle-varjund, iga silmavälgatus.

«Kas tead, kuhu nad viidi?» küsib Hus.

«Raekotta, linnatürmi.»

«Tegid seda linnavahid?»

«Jah.»

Hus kibrutab laupa:

«Nõunikuhärrad tõttasid oma püüdlikkust tõestama.» Kuid korraga selgib tema nägu ja hääles lööb helisema puhtus, veendumus ning siiras soojus: «Püüan teha kõik, et võiksid neid võimalikult pea vabaduses näha.» Ja alles nüüd naeratab ta esimest korda: «Üks neist on vist sinu kallim, kas arvasin õigesti?»

Ka Johanka naeratab:

«Martin. See kõige vanem. Ta on kiviraidur. Iga pühapäev käime sinu jutlusi kuulamas.»

Hus vaatab talle kaua otsa. Viivu on tema pilgus valu ning kurbus. Mõtete kiires lennus kangastub talle side oma sõnade ja inimeste vahel, kes on need omaks võtnud,

kellele need on muutunud tegelikkuseks ja kes tahavad neid ellu viia. Igavene side unistuste ja ohvrite vahel, armastuse ja kannatuse vahel, tõe ja võitluse vahel. Kuid juba naaseb ta silmade ette Johanka kuju, kes seisab siin tema ees ja ootab. Sel hetkel tõuseb Hus püsti:

«Noh, lähen parandan vea, milles mina süüdi olen.»

«Süüdi?» Johanka tõstab küsivalt pea, Husi viimased sõnad on toonud tema silmadesse arusaamatuse ja hämmastuse. Kuid pikkamisi hakkab hämmastus mõistmise ees taanduma. Tütarlapse näoilme vabaneb tardumusest, siia lööb korraga särama võimsas, rõõmsas kindlustundes:

«Olen uhke selle üle, mis Martin tegi! Juhtugu mis tahes.»

Jah, see on jõud ja selle nimi on Inimene. Niisuguste inimestega võib uue maailma ehitada. Niisugustega nagu see naine tema ees, kes tuli tema poole lihtsalt ning enesestmõistetavalt. Kas pole ta selle naisega sageli kõnelnud, kuigi ei teadnud tema viibimisest oma kuulajate hulgas? Kui see naine hätta sattus, kuhu mujale pidi ta minema abi otsima, nõu küsima? Kuid ühtlasi tõi Johanka talle äärmiselt rõõmustava tõenduse, mis talle omakorda määratult abi ja jõudu andis — tõi selle üheainsa lausega! Hus silmitseb Johankat ja näeb temas kõiki, kõiki, kes ei ole mitte ainult tema kuulajad ja temalt vaimukinnituse saajad, vaid kes ühtlasi annavad ka vastuseid loendamatutele küsimustele temas endas, millest neil ei ole aimugi, kes asetavad oma kannatustekoorma tema õlgadele ja võtavad tema koorma oma turjale.

Silm silma vastu Husiga hakkab Johanka vaikses harduses uuesti rääkima:

«Sina, magister, õpetasid meid ära tundma, mis on hea ja mis on halb. Sa õpetasid meid head kaitsma, tõe eest võitlema. Ja selle eest ei suuda me sulle iialgi tänuvõlga tasuda.»

Seda ei ütle ainult Johanka huuled, seda ütlevad ka tema silmad, tema noorus ja ilu, süda ja mõistus, seda ütleb temast hoovav ülev, alistamatu elu.

Hus peaaegu suleb silmad selle ootamatult kiirgava sära ees. See on tõeline inimese ilu ja väärtus, mis siin tema ees avanes, tõotatud maa, mis januselt joob ning ühtlasi on tema tunnetuse ja äratundmisele jõudmise allikas.

Vaikus laulab juubeldavalt, võidukalt . . .
Siis puudutab Hus hüvastijätu märgiks kergelt Johanka õlga ja astub ukse poole.

13

Vangikong, kuhu Martin, Jan ja Stašek suleti, asub sügaval raekoja keldris. Sellel pole aknaava ja paksud müürid ei lase läbi ühtegi heli. Vangistatud käsitööselid istuvad ning lesivad pimeduses, neil pole võimalik isegi aja kulgemist määrata.

Stašekile näib, et nad viibivad siin juba lõpmata kaua. Pärani silmadega vahib ta ümbritsevasse pimedusse, nagu suudaks ta niimoodi selle pilkasusest läbi tungida. Pimedus lämmatab teda, ronib südameni, mis taob ägedalt ning tugevasti. Ta ei kuule teiste hingamist ja taoti näib talle, et ta on siin üksi nagu hauas. Siis hakkab süda veel ägedamalt peksma. Kuid seepeale tabab tema kõrv hääle, mida tekitab jalataldade lohisemine mööda põrandat, või kuuleb ta ehk riiete kahinat, kui keegi kätt liigutab. Ja siis rahuneb südame peksmine ja nooruk võib jälle vabamalt hingata. Ei, hirmu ta ei tunne; see on ainult tema kõikide meelte enesekaitse ebaloomuliku pimeduse ja pealesunnitud liikumatuse vastu. Seal kusagil väljas on valgus, hääled, värvid, tänavad, inimesed — seda kõike tahaks tema keha tagasi saada!

Korraga kerkib tema silmade ette isamaja, puust onn valgeks lubjatud kivivundamendil, metsane mäekülg, millele see toetub. Tuul paneb sinakashallid männid kohisema, nüüd kõlab väikese venna peenike hääl ja väravast tuleb — ema. Ei, ei, sellele ei tohi mõtelda! Praegu ei tohi seda meenutada!

«Martin!» Stašek kohkub oma karjatusest, ehkki tema huuled on ainult sosistanud sõbra nime, kutsunud appi.

«Mis on?» kostab tema paremalt käelt pimedusest. Ja ennäe, häälekõlast piisab! Ahistus kaob ja Stašekit valdab suur häbi. Ei, need kaks ei tohi teada, mis temas toimus. Tal ei ole õigust neid oma nõrkusega hädaohtu saata. Pealegi on see juba möödas. Just nagu poleks seda olnudki. Ja küll ta juba hoolitseb, et see ei korduks.

«Kas tahtsid midagi?» küsib Martini rahulik hääl uuesti.

Algul tahab Stašek ütelda, mis talle parajasti pähe tuleb, kuid järsku saab ta teadlikuks, et ta ei taha ega

võigi valetada, isegi mitte hea eesmärgi nimel. Ja enne kui ta arugi saab, ütleb ta:

«Ma kartsin, korraga tuli hirm peale!» Alles nüüd, kui ta on üles tunnistanud, tunneb ta, et on hirmust vabanenud.

«Sellest ei ole midagi,» ütleb Martin rahulikult. «Ära ise väljagi. Niisugust asja juhtub igaühega. Peaasi: kui ma ei tundnud hirmu õigel ajal, siis ei tunne me seda ka tulevikus.»

«Mida tegin, seda teeksin jalamaid jälle, kuigi ma tean juba, missuguse piruka härrad meile küpsetavad,» sõnab Jan teisest nurgast. «Lööksin sellesse ilusasse herilasepesasse sisse,» naerab ta.

Martini rahulik jutt ja Jani naer mõjuvad Stašekile jõudu andva veinina.

«Ei raehärrad ega preestrid oodanud, et inimesed võivad niimoodi häält tõsta,» lausub Jan uhkelt. «Kogu linn on juba jalul.»

«Kas mäletad?» ütleb natukese aja pärast Martin. ««Kui kõik teised keelduvad, siis võtab pahede kõrvaldamise enda kätte rahvas.»»

Husi sõnad. Martin lausub neid peaaegu harda hellusega, mis aga ei vähenda nende võimsust. Need on läbi imbunud armastusest ning tänutundest mehe vastu, kelle vaated nad omaks võtsid ja kelle seisukohti nad hoiavad nagu silmatera.

Korraga viibivad kõik Betlema kabelis. Kantslis seisab — Hus. Ta jutlustab ja tema sõnad kõlavad jälle, tungivad südamesse, säravad nagu täht, mis näitab öisele rändurile pimeduses õiget suunda.

Sel hetkel katkestab vaikuse kusagilt kõrgelt kostev ukse kriiksatus. On kuulda, kuidas keegi mööda treppi alla sammub. Ja veel midagi. Kusagilt kaugelt tungib kõrva suminat, mis sarnaneb summutatud lärmiga. See nõrk kaja tõuseb ja vajub, otsekui mässaksid väljas lained, mis raksatavad vastu raekoja müüre. Ja kui inimene, kes trepist alla tuleb, vangikongi ukse avab, võib juba eksimatult öelda, et seda lärmi teeb tuhandepäine rahvahulk, kes karjub väljas.

Kolm vangi hüppavad jalule, kui neile langeb valgus põlevast pirrust, mida vangivaht käes hoiab. Valvur toob neile kolm leivakääru ja kannutäie vett. Vangid heidavad küsivaid pilke palgasõdurile, kes kinnitab parajasti pirdu

müüriprakku. Kui see töö on tehtud, pöördub ta jälle minekule, ent just nagu pettununa vangide vaikimisest, kes talle mitte ühtegi küsimust ei esita, seisatab ta korraks lävepakul ja toriseb üle õla:

«Hus tuli raekotta.»

Juba prantsatab uks tema selja taga kinni ja riivid ragisevad, kuid kolm noorukit istuvad ikka veel tardunult, niivõrd on vangivalvuri sõnad neid rabanud.

«Tema tuli . . .»

Magister tuli. Niisiis on ta praegu kusagil nende kohal, samas majas. Kõigi kolme silmad pöörduvad madala võlvi poole. Lai naeratus paljastab Jani lumivalged hambad. Martin noogutab rahulikult, nagu kinnitaks iseendale mingit rõõmsat sõnumit. Stašeki nooruslik nägu sarnaneb oma ekstaasis poisikesetaolise ingli omaga.

Siis kohtuvad nende pilgud, ja need väljendavad ühte ning sama mõtet: «Tema on siin meiega ja meie oleme temaga, asume tema mõtetes ja südames.»

Pimedus, külmus, vanglamüüride ahistavus kaovad silmapilk, taanduvad järsku suure ning lootusrikka kindlustunde ees.

Hus ei ole lasknud oma tulekust linnanõunikele teatada. Kellegi poole vaatamata möödub ta raekoja valvuritest ja peaaegu jookseb trepist üles istungitesaali poole. Koputamata astub ta sisse.

Kõik linnanõunikud koos pürjermeistriga on siin koos. Nad seisavad kobaras suletud akende juures, mille ruudud tinisevad raekoja väljakule kogunenud tuhandepealise rahvajõugu kisast. Kuuldes ust avatavat, pöörduvad nad järsult ümber. Nad on kaamed ning kohkunud. Küllap mõtlevad, et inimesed on juba siia üles tunginud. Nüüd aga näevad nad enda ees kõigest ühtainsat meest. Nende tardumus annab pikkamisi järele ja näkku tuleb jälle jumet.

Esimesena toibub pürjermeister. Ta ruttab Husile vastu, ja püüdes häält igati rahulikuks sundida, küsib tulijalt tema soovi järele.

«Kas on tõsi, et te hoiate vangis kolme noormeest, kes võeti Filipp-Jakobi kirikus kinni?» ei viida Hus aega tseremoniaalsustega ega sissejuhatavate sõnadega.

«Kahjuks küll,» laiutab pürjermeister kahetsevalt käsi. «Need kolm saatsid jumalakojas tõsise süüteo korda.»

«Ja mis neid ootab?»

Pürjermeister kavatseb juba niisama karmilt vastata, nagu kõlas küsimus, kui väljakult hakkab veerema uus ning veelgi tugevam käralaine. Pürjermeister peatub. Hus seisab paari sammu kaugusel tema ees, seal, kuhu ta raesaali astudes seisma oli jäänud. Kuid pürjermeistrile näib, et kaugus kutsumata külalise ja raehärrade rühma vahel on suurem kui Husi ja väljas käratseva rahvahulga vahel. Justkui oleksid kõik koos magistriga siia sisse tulnud. Pürjermeister mõistab, et see, mis ta Husile vastab, on vastus neile, neile tuhandetele, kes väljas karjuvad ning ähvardavad. Ja raehärradest ei tule talle ükski appi. Kui heal meelel jätavad nad esimese sõna ütlemise temale, pürjermeistrile! Nad kõik mõtlevad ühtemoodi ja nad kõik teavad, et neil pole julgust ütelda, mis nad mõtlevad.

«Lugupeetud magister,» alustab pürjermeister ja teeb oma hääle väga lahkeks, «me pidime vahele astuma. See on ju kuninga tahtmine, et linnas just neil päevil kord valitseks. Mis puutub nendesse kolmesse, nendesse noorlesse narridesse — noh, kahtlemata kergendab nende süüd asjaolu, et neid kindlasti selleks kuulmatuks teoks ässitati . . .»

«Just nii oligi, nagu sa räägid,» katkestab Hus selle lipitseva ilukõne. «Mina ässitasin neid. Mina jutlustasin indulgentside vastu. Mina tegin selgeks, et indulgentsidega äritsemine käib risti vastu Kristuse õpetusele. Järelikult, kui keegi on ära teeninud karistuse, siis olen see mina. Seepärast nõuan, et te vabastaksite nad vanglast, ja kui tahate, olen meeleldi valmis nende asemel karistust kandma.»

Stumpfnagel vahetab Hanfstengeliga põgusa pilgu. Nad mõistavad teineteist jalamaid: kui vaid saaks Husi sõnast võtta! Kolme kiisa asemel havi pigistada! Havi, kes on siin valmis võrku pugema. Pagana kahju, et see võimalik ei ole! Ja et see võimalik ei ole, seda teab väga hästi ning suure kahjutundega ka pürjermeister. Kuigi see võimalus on väga ahvatlev, ei annaks see kõik mitte midagi, ajaks ainult niigi palava õhkkonna veelgi tulisemaks — üksainus ettevaatamatu sõna, ja võib puhkeda äike. Seepärast vehib pürjermeister tõrjuvalt käega ja vastab ohates magushapul häälel:

«Mis sa räägid, magister! Ma mõistan, su õilis süda on täis ärevust nende kolme noormehe pärast. Noh, meiegi oleme mures inimeste pärast, nende pärast ... seal all,» osutab ta akende poole. «Usu, tänapäeval on linna valitsemine ja korra eest vastutamine tänamatu amet. Aga kui sa oled juba kord siia tulnud, siis võiksid meid aidata. Kaup kauba vastu: mina ja raehärrad, keda sa siin näed, kinnitame pühalikult oma nime ja ausõnaga, et vangidele ei tehta ülekohut.» Kui ta aga näeb, et Husi kulmud üllatusest kerkivad, lisab ta kiiresti: «Neile ei tehta liiga. Ütlen selge sõnaga: neile ei tehta liiga! Aga sina osuta meile lahkust ja teata sellest inimestele raekoja ees.»

«Oleks ometi palju lihtsam, kui te vangid otsekohe vabastaksite,» vaidleb Hus löögivalmilt vastu.

«Ka mina sooviksin seda kõigest hingest,» ruttab pürjermeister vastama, «kuid kardan põhjendatult, et praegu, kus tuhanded inimesed ümbritsevad raekoda, ei mõjuks see rahustavalt. Võib-olla on vangid kibestunud, ei mõista seda kohtlemist, mida nende puhul pidi kasutatama, ütlevad midagi ja valavad õli tulle. Ei, magister, minu kohus on tegutseda ettevaatlikumalt. Usun, et inimesed rahunevad ja lähevad laiali, kui sa neile teatad, milles me kokku leppisime.»

«Ma palun, et te väljendaksite seda täpsemalt.»

«Noh, nagu ma ütlesin,» pingutab end pürjermeister, et rahulikku tooni säilitada, «vangidele ei tehta liiga.»

«Sellest ei piisa — te peate lubama, et lasete nad vabaks.»

«Aga seda ei saa ometi meie otsustada!» ütleb üks raehärradest.

«Tegelikult on nad kuninga vangid!» lisab teine.

«Küll kohus teeb otsuse!» sõnab kolmas.

Alles nüüd julgevad raehärrad protesteerima hakata.

«Hästi, ma lähen ja teatan seda inimestele,» vastab Hus lühidalt ja pöördub minekule.

«Magister! Magister!» tormab pürjermeister kiiresti ettepoole ja haarab Husi varrukast kinni. «Ärgem ometi tülitsegem sõnade pärast! Noh, hästi, niipea kui linn rahuneb ...»

«See on väga umbmääraselt öeldud,» katkestab Hus teda kuivalt.

Pürjermeister pühib laubalt higi:

«Hästi ..., Tõotan oma au ja kogu linnanõukogu nimel

vandega, et niipea kui inimesed raekoja eest laiali lähevad ja raatuse ümber valitseb vaikus, laseme vangid vabaks! Siin mu käsi selle kinnituseks!»

Hus noogutab, kuid ei võta väljasirutatud kätt vastu:

«Mulle piisab, et te kõik seda selgel sõnal ja oma au nimel tõotasite.»

Pürjermeistri väljasirutatud käsi ripub veel viivu ebakindlalt õhus. Siis — et situatsiooni piinlikkust varjata — hakkab pürjermeister oma juukseid silitama. Tema silmalaud sulguvad niivõrd, et varjavad peaaegu täiesti pilgu. Siis osutab ta akna poole:

«Niisiis — palun, magister!»

Vaevalt on Hus jõudnud akna avada, kui väljakul tekib vaikus. Hus kordab sõna-sõnalt pürjermeistri tõotust. Korraga tõuseb alt väljakult hoogne vaimustuselaine. Tuhanded hääled hüüavad Husi nime, inimesed hõiskavad, tänavad teda.

Siis tuleb Hus akna juurest ära, noogutab kergelt pürjermeistrile ja raehärradele, möödub neist ja lahkub raesaalist.

Raehärrad tormavad akende juurde. Nüüd nad enam ei karda neid pärani lahti lükata.

Rahvahulk raekoja ees taandub kahele poole ja vabastab laia tee, mida mööda Hus astub.

«Nagu Punane meri, mis taganes juutide ees,» irvitab Hanfstengel.

Inimesed, kellest Hus möödub, tervitavad teda rõõmsalt, mehed võtavad mütsi peast. Kohe tema selja taga sulgub tee jälle, kuid seekord pööravad inimesed raekoja poole selja, ja ennäe — tohutu rahvamurd hakkab korraga liikuma ning kaob aeglasel sammul väljakult.

«Oh!» pühib Stumpfnagel higist laupa. «Küll on tore, kui näed kord jälle paljast tänavasillutist!»

«Need harjuksid meid peagi kamandama!»

«Aga see ... see ... Nüüd oleks vaja Hus käsile võtta.»

Raehärrad, kes on üleelatud närvipingest vabanenud, annavad jälle voli oma kõige südamelähedasematele mõtetele.

Kuid pürjermeister kutsub nad käskiva žestiga raelaua äärde:

«Nüüd peame kiiresti tegutsema. Teen ettepaneku ...»

Kolm käsitööselli uinuvad. Pärast kõiki neid pingelisi hetki saabub mõnus lõtvumine ja alles lõtvumisega võtavad võimust väsimus ning uni.

Kivine põrand ei ole neile kõva ja unenäod neid ei häiri. Kui siin oleks valgust, võiks Martini näol näha naeratust, Jan on vajunud sügavasse unne, nagu võib seda inimesele anda üksnes hea tervis ja täielik kindlustunne, Stašeki näojooned ei ole kaotanud oma lapselikku õndsust. Nad magavad õiglase und, rahulikult ning muretult.

Sedapuhku ei ärata neid avatava ukse kriiksumine ega loitev tõrvik vangivalvuri käes, kes peab magajate kohale kummarduma, et neid äratada. Ta teeb seda imekspandava hellusega; ta ei viruta neile jalaga, vaid raputab neid õlast, ja nõnda vahivad noorukid kississilmi kollasesse tulekumasse ega olegi eriti üllatunud, kui valvur käsib neil tõusta ja talle järgneda. Tõrviku valgel näib ukseava süsimust, aga kui nad hakkavad kivitrepist üles minema, hõreneb pimedus kiiresti, väljas on ju helge päev. Nad ei katsugi vaikivalt palgasõdurilt midagi küsida. Milleks? Nad viiakse ju vanglast välja, kahtlemata saavutas magister nende vabastamise. Mingit seletust ei ole vaja.

Teel liitub nendega uusi palgasõdureid, ja kui nad jõuavad raekoja väravasse, kus päikesevalguse järsk tulv nad üle ujutab ning silmist pimedaks lööb, ümbritseb neid terve linnavahtide rühm. Juba viiakse nad üle väljaku lähimasse tänavasse. Valgeks krohvitud majaseinad helgivad eredalt, väheste jalakäijate rõivad kirendavad päikesekiirtes. Jah, nad astuvad jälle elavate maailmas!

Kuid mispärast käib nendega kaasas nii palju hellebardimehi? Nähtavasti viiakse nad lähima värava Na můstku juurde, noh, küllap seal lastakse nad vabaks, palgasõdurid lähevad vist väravavalvet välja vahetama.

Alles uudishimu, mida tunnevad üha suuremal arvul väljakule kogunevad inimesed, äratab käsitöösellide tähelepanu. Inimesed seisatavad, ühinevad siis rongkäiguga, hakkavad kõndima mõlemal pool selle kõrval, järjest uusi tuleb käies või joostes juurde, need osutavad kolmele noorukile relvastatud salga keskel ja hakkavad küsitlema palgasõdureid, kes vange viivad. Juba kostab rahvamurrust hõikeidki, palgasõdurid lisavad sammu ja koonduvad käsitöösellide ümber nagu liikuv müür.

Stašek heidab ärevа pilgu Janile, kes kõnnib tema kõrval, kuid see kehitab õlgu. Martin sammub püstipäi, näost kahvatu, silmad liikumatult ettepoole vahtimas.

Korraga muutub pilt. Rongkäik hakkab väljakult tänavasse suubuma. Rahvamurd aina tiheneb, ja mida samm edasi, seda vaevalisemaks läheb läbipääsemine. Inimeste näod muutuvad ähvardavaks ja hääled sulavad lärmiks, millest kõlab läbi üksikuid hüüdeid:

«Kuhu te nad viite?»

«Pange tähele, nad viivad poisid Nové Město hukkamispaigale!»

«Laske nad lahti! Mis nad teile on teinud?»

«Nad on ilma süüta!»

Stašek ei suuda mõista — see pole ometi võimalik! Mispärast? ... Mida need inimesed karjuvad, kui ... Martin ja Jan vaatavad teineteisele otsa. Jan noogutab kergelt, ja siis ajavad mõlemad selja sirgu, tugevad kui tammed. Sest kogu rongkäik on juba seisma jäänud, suutmata end teed tõkestava rahvasumma tõttu kitsasse tänavasse kiiluda. Palgasõdurite ülem karjub midagi ees seisvatele inimestele, kuid tema sõnad matab igast kandist kostev ning tugevnev lärm. Ülem tõmbab mõõga ja juba järgneb käsklus käsklusele — palgasõdurid pööravad hellebardide teravikud inimeste poole. Nüüd moodustavad nad kahekordse rõnga vangide ümber, suruvad samm-sammult tagasi tungleva rahvahulga, kuni nende selja taha sõiduteele jääb väike vaba ring, mille keskel on kolm käsitööselli. Järgnevad sündmused kulgevad välgukiirusel.

Iga vangi juurde hüppab kaks palgasõdurit, kes on hellebardid kõrvale visanud. Nad seovad noormeestel käed kõvasti selja taha. Esimene paar, kes hoiab kinni Stašekit, surub selle järsult põlvili. Juurde hüppab kolmas palgasõdur, kes sasib nooruki juustest käega kinni ja tõmbab tema pea kiire ropsuga kuklasse. Nagu välk selgest taevast vihiseb laias kaares mõõk, maharaiutud pea kiigub juuksepahmaka otsas, palgasõdur, kes juuksetukast kinni hoiab, suudab vaevu tasakaalu säilitada. Sellal kui peata keha vajub sillutisele kiiresti laienevasse vereloiku, mis avatud soontest aina lisa saab, tirivad teised linnavahid Jani palgasõduri ette, kes hoiab käes verist mõõka. Kõik käib nii kähku, et alles nüüd saab Jan sõna suust:

«Teie ... teie koerad ... mõrtsukad ...»

Mõõk lõikab ta sõnad koos kaelaga läbi.

Martin on järjekorras viimane. Välgukiirusel on surm tema silma all maha niitnud mõlemad sõbrad. Mitte surm — mõrtsukatöö! Julm, salakaval, argpükslik mõrtsukatöö! Kiiresti lendavad läbi pea mõtted, mis muudavad sekundid tundideks. Just nagu saavutaks inimhing surmahetkel võidu aja üle ja saaks enda käsutusse avara ruumi mälestuste jaoks, kõige lõplikuks korrastamiseks, lõppjärelduse tegemiseks ja otsuse langetamiseks. Kogu minevik tuleb välgukiirul tagasi, lendab mööda, et paljastada oma mõttekus käesoleva silmapilguni ja veel kaugemalegi — tulevikku, nendesse päevadesse, mida inimene enam ei näe. Martini vaimusilma ette kerkivad ja kaovad näod ning hääled, töö- ja õnnetuskaaslaste kujud, peitlite kõlin kiviraiumistöökojas, kimäär Týni kiriku karniisil, mille kallal ta oli töötanud, pea kohal taevas ja all tänavakuristik, ja nendesse nägemustesse, ümbritsevasse lärmisse, unistustesse ning tegelikkusesse tungib mälestustelaekast hääl, mis kõlab võimsalt ning meeldivalt — ja see hääl ütleb: «Ärge kartke neid, kes tapavad keha — hinge tappa nad ei suuda!» Hääl muutub tugevamaks, võimsamaks, nüüd lausuvad seda Martinile sajad suud, tuhanded, see kostab igast kandist, seda lausuvad talle Johanka huuled ja säravad silmad, mis pimestavad nagu päike, seda lausub talle puusepp Jíra suu; tema sõnades kõmiseb jõud, heliseb tema kirve vahe teras. Hääl kõlab valjemalt ning võimsamalt, kaigub kõuena kõikjalt: «Püha ning ainukese tõe eest taluge rõõmuga häbi, vanglat ja surma!» kõlab hääl. «Mitte teie häbi tõttu, vaid teie vaenlaste häbi ja hirmu tõttu tabab neid kohutav kohtupäev ja nad mõistetakse hukka nii elus kui surmas. Kuid teie päralt on igavene elu. Tõde võidab!»

Martin ei märka rõhuvat vaikust, mis on inimesed kivikujudeks muutnud, teda ümbritseb teine maailm, häälte, juubelduste ja rõõmude maailm. Noormees ajab selja sirgu ja tema silmad ning nägu säravad naeratusest, nii selgest ning võidukast naeratusest, et hetkeks kangestuvad isegi timukate käed. Ja otsekui paiskuks sellest naeratusest neile ootamatult õudust ja hirmu, sööstab korraga mitu palgasõdurit püstipäi seisva Martini kallale, et seda pilti oma mälust kustutada. Nad torkavad ta surnuks, nad tapavad ta, enne kui mõõgaga mees löögile pääseb.

Rahvahulk on tardunud. Inimestele näib, et kõik käis nii kähku, et nad ei jõudnud õudusest pärani silmigi pilgu-

tada. Kuid juba kerkivad pea kohale rusikad ja koos rusikatega vallanduvad hõiked. Rahvasumm hakkab lainetama, kui palgasõdurid inimesi ikka veel kaugemale surusvad. Nüüd lendab esimene kivi, selle järel teine, kolmas, terve kivirahe. Palgasõdurite kiivrid ja raudrüüd kolksuvad, hellebardivarred raksuvad. Linnavahid koonduvad kiiresti kobarasse, et kaitsta end taganemisteel raekoja õuunas. Tagumised read taanduvad küljetsi, hoiavad inimesi hellebarditeravikega eemal. Okkalist siili meenutav palgasõdurite salk hakkab endale teed murdma ja katab oma taganemist, mis üha kiiremaks muutudes kujuneb põgenemiseks.

Väikesele ümmargusele platsile jääb üksteisele kuhjatuna lebama kolm keha, kaks pead on heidetud vereloiku. Ümberringi seisvad inimesed ei suuda kohutavast vaatepildist silmi lahti kiskuda. Nagu oleks aeg korraga seisma jäänud, et lasta seda silmapilku kõikide meeltesse ja südamètesse kinnituda.

Viimaks purustab paari naise kaeblik nuuksumine kohutava tardumuse. Valulise leegina lendab nende nutt rahvahulga keskele. Ühes kohas hakkavad inimesed teed andma tütarlapsele, kes nüüd lähemale tuleb.

Pikk ja sihvakas, nõnda tuleb ta sillutisel lebavate kehade poole, kuid tema sirges rühis on õudne jäikus, nagu tõukaks seda kangestunud keha mingi julm saatus. Ta seisatab surnute juures, ise samuti surnukahvatu, ja tema silmad on pärani, et vajuks südame sügavusse tema ees avanev verine pilt. Lõdvad surnukehad, nende kohutavad haavad ja taevasse vahtivad tardunud silmad — midagi ei jää varjule Johanka pilgu eest, kõik ladestub tema teadvusse ja südamesse, kõvasti, väga kõvasti. Nagu Johanka, nõnda vajutavad ka ümberringi seisvad inimesed oma teadvusse need kolm surnut, kes viirastuvad neile unenägudes järgnevatel öödel. Kogu see pilt tungib inimestele lihasse ja verre, sööbib maapinnasse nende jalgade all ja ümberkaudsete majade valgetesse seintesse. Sellest jutustavad inimesed oma lastele, kes on veel sündimata, ja nende lastelastele, selle külvavad nad kui seemne igaveseks selle liiva savisse ja kivisse ja kogu maa rinda.

Ja siis kiinduvad Johanka silmad Martini näkku. Rahulik ning selge, justkui unne suikunud nägu vaatab naisele vastu. See on mees, keda ta armastas ja kes teda armastas. Armastus silmitseb surma ja näeb — iseennast, armastust,

üksnes armastust, lõputut ning hävitamatut armastust, mis ei tunne lahkumist ega unustusse vajumist, mis ei tunne lõppu, mis on eluga nii lahutamatult seotud, et elab kahekordse jõuga ka selle eest, kes ära kisti, elab armastajas, kes järele jäi. Armastaja säilitab oma hinges kõik ega unusta midagi.

Ärgu lasku keegi end petta pisaratest, mis nüüd Johanka silmadest purskavad — kas võibki nõuda inimeselt, et ta kaebamata taluks julma saatuselööki, kui surnu asub armastaja südamesse, et leida sealt oma elu igavene varjupaik? —, ärgu lasku keegi end petta pisaratest seal, kus armastus ja elu on võitnud surma.

Johanka ümber, kes on põlvitanud sillutisele ja surunud põse vastu kallist palet, kogunevad naised, võtavad peast valged sõbad ja rätikud, laotavad need hellalt maas lebavatele surnukehadele. Valgete tuvidena kantakse kokku linikuid, kuni need liituvad üheks valgeks vaibaks.

Mehed on võtnud kaapkübarad, baretid ja mütsid peast.

Nendes kohtades, kus valge surilina servad puutuvad kokku verise sillutisega, värvuvad nad purpurpunaseks.

16

Betlema kabeli poole liigub võimas rongkäik. Selle eesotsas sammub pikka kasvu magister Jeroným, teine teisel pool tema kõrval on Stříbro Jakoubek ja Žižka. Nende taga üliõpilased-lauljad, ja siis kannavad päevilised ja käsitöösellid oma õlgadel kolme raami surnukehadega, mis on lumivalgetesse looridesse mähitud. Kanderaamide taga sammub lõputu rahvahulk. Siin astuvad käsitööselled, sulased, linnakodanikud, üliõpilased, käsitöölised, noored ja vanad, isegi lapsed, keda emad käest kinni hoiavad.

Vaikides liigub rongkäik tummunud majade vahel, on kuulda ainult aeglaste sammude sahinat sillutisel. Tuhandete inimeste võimas vool, pidurdamatu, peatamatu. Kusagil pole näha ühtegi kuninga palgasõdurit ega linnavahti.

Siis hakkab Jeroným tugeval, kindlal häälel laulma:

«Isti sunt sancti — Need on pühad märtrid . . .»

Tema hääl kostab üle rahvahulga nagu kella helin, mis on ühtaegu tugev, ähvardav ning pidulik. Üliõpilaste koor hakkab kaasa laulma ja juba ühinevad sellega uued ning

uued hääled, kuni laulavad kõik; majaseintelt kajab laul tagasi ja taevaski pea kohal näib vägevast hümnist helisevat.

Inimesed tõstavad pilgu, silmad otsivad kanderaame ja libisevad siis helesinisele taevale, silmad, mille pilk särab ebaloomulikult nagu vande andmisel.

Kabelis seisab Hus altari ees. Ta seisab siin üksi, Betlema peremees, et võtta vastu neid, kes kinnitasid oma truudust suurima ohvri toomisega. Ta vaatab peaukse poole, mille ava on esimeste sisenejate tõttu tumedaks läänud.

Jeroným oma sõprade ja üliõpilaste-lauljatega moodustavad sissepääsu juurde spaleeri ja jätavad surnutele õiguse esimestena Betlema katuse alla jõuda. Siia, kuhu nad olid tulnud igal pühapäeval, siia tulevad nad ka täna. Ja nagu varem, nii ootab neid siin ka sedapuhku — nende magister.

Jüra koos kaaslastega viib kanderaamid altariesisele; seal võtavad mehed need ettevaatlikult õlgadelt ja asetavad kergelt ning hellalt põrandale, nagu kardaksid nad häirida surnute igavest und.

Kolm kanderaami valgete surilinade all . . . Need kandis siia lai, võimas vool, mis ujutas nüüd üle kabeli ja selle ees asuva väljaku, asetas need Husi jalgade ette, nii nagu kannab jõgi lainetesse heidetud valgeid lilli ja veeretab need kaitstud jõekäärus kaldale.

Hus silmitseb lihtsaid katafalke, millel läbi linade võib aimata kehade piirjooni, neid noori kehasid, milles veel hiljuti pulbitsesid jõud, rõõm, elu . . .

«Mu lapsed . . .» sosistavad Husi huuled ja tema silmades on valu ning kurbus. «Te andsite oma noore elu Kristuse tõe eest, te surite jumalat armastades, ja jumala armastus kingib teile igavese elu.

Ma rääkisin teile, mis on hea, ja ma rääkisin teile, mis on halb. Te tegite mu sõnad teoks. Ja see tegu tõi teile surma.»

Husi hääl muutub pikkamisi valjemaks, kuni kõlab rahvahulga peade kohal täie jõuga läbi kabeli:

«Vaadake, nad on esimesed, kes langesid jumala tõe eest! Esimesed märtrid! . . . Aga me seisame siin täna teie ees kui oma kohtunike ees, kes te meie käest küsite: «Kas me surime ilmaaegu?» Kuidas me vastame nendele surnutele?»

Husi pilgust on kadunud kurbus, mille asemele on tulnud leegitsev ekstaas:

«Me kanname vastutust teie ihuliku surma eest ja samuti teie testamendi eest, mis peab elama meis surematult, igavesti. Te pärandasite meile oma usu, oma armastuse tõe vastu, oma võitluse. Ja me võtame selle vastu, et see mitmekordistaks meie jõudu, millega me tahame igavesti seista jumala tõe eest, hoolimata oma elust ja varandusest.»

Võimsalt kõlavad Husi sõnad vaikusesse tardunud rahvahulga kohal. On vaikinud naiste nutt, tuhandetes nägudes on kogu tähelepanu koondunud päraniaetud silmadesse, mis ripuvad magistri huulte küljes.

«Sellel suurel languse ajastul, kus jumala tõde on nii haruldane nagu kalliskivi, sarnaneb iga tõeteener inimesega, kes kannab kuldset karikat läbi metsa, mis kubiseb röövlitest. Seepärast peavad kõik, kes tahavad jumala käske ellu viia, valmis olema hädaohtude, piinade ja tagakiusamiste talumiseks. Sest kulda proovitakse tules, inimesi aga alanduste leekides. Ja nagu seisab evangeeliumis: «Siis saab teile osaks palju halba vanemate, vendade ja sõprade poolt ja mõned teist tapetakse. Ja teid vihatakse kõikjal minu eest seismise pärast.»

Sest on saabumas aeg, mille kohta ütles issand: «Mitte rahu ei tulnud ma teile tooma, vaid mõõka!»»

Husi hääl müristab kabelis, kandudes peauksest eemale väljakule nagu kõuekõmin, mis vapustab maad ja taevast.

17

Žebráki lossi rüütlisaalis istub kuningas Václav polsterdatud kandetoolis. Jõuetult lebab ta keha patjadel, tema nägu on kõhn, kahvatu. Ta hingab raskelt ja surub vasaku käe aeg-ajalt südamele. Möödunud ööl oli teda jälle see neetud lämbumise- ja hirmusööst vallanud. Võib-olla põhjustab seda tänavune liiga lämmatav ning palav suvi, mis ajab keha kuumaks, mille järel see siis järsku kattub jääkülma higiga, paneb südame peksma ja laseb inimesel koraga niisugust piina tunda, nagu kruvitaks tema rinna ümber tõmmatud raudvitsa aina koomale. Siis hakkab terav valu südamest nooli laskma, muutub tugevamaks, torgib, kuni ähvardab elu enese haigevoodi külge naelutada.

See pole esimene säärane öö, mille Václav on läbi elanud, ja nad kõik sarnanevad isekeskis ühes punktis: igaüks neist ähvardab viimane olla. Sellistel silmapilkudel tunneb iga lihas ja närv surma ligiolekut ja ajus ega südames pole jõudu, mida võiks ähvardava viirastuse vastu kilbina kasutada. Alles aovalgus, mis hakkab ööpimedust sõelapõhjaks muutma, kihutab hirmu viimaks minema. Mõni päev pärast atakki hakkab keha kosuma. Siis — siis on kuningas tavaliselt rahulik; nädalaid, vahel kuidki näib talle, et ta on terve ning tugev nagu varemgi. Kuid oma südame põhjas ta ei usu seda, ta teab, et see kordub...

Keha kaotab kindluse.

Jah, nii nagu hingki, mis on selle kehaga seotud.

Kui atakiõudusest vapustatud kuningas on oma haigusest ajutiselt võitu saanud, ründavad teda uuesti sünged mõtted, millest ta enne surma kindlasti ei vabane. Atakk, mis vapustab kuninga keha, raputab ka tema hinge, et lasta selle sügavusest esile kerkida varje ja lüüasaamisi, ning alati kõige julmemal kujul: Václavi kõige kaunimate ning paremate unistuste, plaanide ja püüdluste kujul, mis elu on põrmu tallanud, puruks peksnud või välja naernud. Rooma keiser ning kuningas, Tšehhi kuningas, maa ja inimeste isand, õiglane kohtumõistja vägevate üle, nõrkade kaitsja, ustav kristlane, hea peremees, ligimesele vend ja alamate poolt armastatud — lihtsalt irvitus irvituse peale, sest piisab silmade sulgemisest, et laugude all hakkaksid tantsu lööma pildid tegelikkusest, milles kõik tema unistused ebardlikeks moonduvad.

Ta pole enam keiser, sest uhked ning vägevad kuurvürstid, riigivürstid ja linnad viskasid ta keisritroonilt, nagu peru täkk viskab oma seljast maha nõrga poisikese. Keisrikroon on tal küll veel peas,[1] kuid riigis valitseb Sigismund, tema vend, kes mängib temaga nagu kass hiirega; kui tahab, viib Václavi ära ja paneb vangi, kui tahab, laseb ta vabaks nagu jänese paeltest — ränga lunaraha eest. Nüüd on Václav vaid tiitli järgi keiser, tegelikult aga on ta isegi Tšehhi kuningriigi valitseja ainult tiitli poolest. Tema kätt juhivad teised. Neid on palju ja nad vahelduvad, vägevad ning kõrgest seisusest suuraadlikud, kelle rikkused tunduvalt ületavad kuninga kesise varanduse,

[1] Václav ei loobunud keisritiitlist ja trooninõudlustest ka pärast troonilt tagandamist. — *Tõlk.*

auväärsed prelaadid, kes dikteerivad talle Rooma käske; tugevate kuldahelatega rebivad teda jõukad kaupmehed ja liigkasuvõtjad, tema igavesed võlausaldajad, ja kui ta tahab toetuda oma lemmikutele, rüütlitele ja väikeaadlikele, kes pole teda ialgi reetnud, siis praksatab see nõrk tugi selle ilma vägevate raskuse all korraga pooleks ja mõrv ning surm laastavad kuninga sõprade ridu. Siis näeb Václav verd ning surnukahvatuid nägusid seal, kus hingasid ja elasid tema sõbrad.

Hõredaks on jäänud nende read — praegu piisaks nende loendamiseks ühe käe sõrmedest, ja temal pole enam jõudu nendele toetuda ja uuesti alustada. Kus peitub viga, kus peitub selle nurjumiste ning pettumuste ahela algus? Temas, Václavis, või väljaspool?

«Ühes ja teises,» noogutab kuningas väsinult, «ühes ja teises.» Kui tal oleks olnud nii palju jõudu, kui palju tal oli armastust ja häid kavatsusi! Kas ta ei armastanud küllaldaselt seda maad? Kas ta ei armastanud küllaldaselt inimesi?

Ei, põhjus ei ole selles.

Sageli on ta katsunud kujutleda oma isa; mis oleks teinud isa tema asemel, kuidas oleks otsustanud isa. Keiser Karli riik oli Václavi omast suurem, ja kui isa asus Tšehhimaad valitsema — veelgi nooremana kui tema poeg —, oli maa lõhki kistud suuraadlike ahnetest kätest, kes vaatasid printsile ülalt alla nagu raudrüüd kandvad hiiglased kaitsetule kääbusele. Linnade tülid aadliga polnud juba tollal mingi uudis, kuurvürstid ei olnud vähem ülbed, ja kirik? Kas ei teinud keisrile juba tollal meelehärmi reformaatorid, kui üks neist — oli see nüüd Kroměříže Milíč või Janovi Matěj? (Václav ei mäleta, kumb neist) — ründas keisrit ja nimetas teda kantslist avalikult antikristuseks?

Pidi olema valvel kallist Prantsusmaad ähvardavate sepitsuste suhtes, Itaaliast ulatusid siiagi Rooma impeeriumi taastajate fantastilised plaanid — ah, see polnud kerge aeg! Ja isa viimasel eluaastal — skisma, kirikulõhe. Tollal tegi vana ning haige Karl reisi Prantsusmaale ja võttis oma poja Václavi kaasa.

Prantsusmaa... Koos sellega tuleb kohe meelde teine nimi: Denise! Aga ei, sellele ei tohi Václav mõelda, ta peab tagasi tulema tegelikkusesse, kui tahab selle mõttest aru saada.

Jah, kõik tülikolded, vastuolud, jõud, mis õõnestasid selle maailma aluseid, olid juba varem olemas. Tuhmus maailmariigi kuulsusesära, impeerium ei suutnud noorte maade ja iseteadlike rahvaste eraldumispüüdeid enam vaos hoida, raske kuld nihutas kaubanduse ja linnad elu keskpunkti ja kõrgest soost feodaalid kaitsesid end metsikult uue elemendi vastu, kelle sünnipära sundis aadlikke nina kirtsutama, kelle raha aga ei haisenud. Ja kirik, paavst? Kristuse asemiku käte vahelt pudenes tema ülemaailmne valitsusvõim niisamuti, nagu see libises peost keisril.

Jah, ka varem oli kõik samuti nagu praegu. Ainult praegu on kõik jõulisem, ründavam, tugevneb iga päevaga, ja võib-olla ei suudaks tema, Václav, neid jõude isegi sellisel juhul ohjas hoida, kui ta oleks terve nagu purikas ja tugev kui tamm. Sest need jõud pärinevad uuest maailmast, millel pole seni veel kindlat kuju ega selgeid äärjooni, või kui tal need on, siis ei oska kuninga vanad silmad neid enam ära tunda.

Ja nõnda andis Václav alla. Kuningast sai vader Václav. Jälitatuna võitluse äikesepilvedest, mida vägevad jõud tema pea kohale koondasid, tahtis ta laskuda — inimeste juurde. Ta tõmbas selga jämedatoimse rüü, mis varjas tema kuningamantlit, ja läks nende juurde, kelle kõneaineks olid lihtsad mured: töö, nälg ja armastus. Aga siis ta tunnetas, et on sealgi — üksi. Ta aitas neid siin-seal, leidis kaastundlikku arusaamist, nad mõistsid teda — miks ei peaks vaene vaest mõistma? —, kuid see oli ka kõik. See oli kõik! Ja mida rohkemat võis ta oodatagi? Hädal ja viletsusel on oma läbinägev tarkus, ja nemad, nemad said aru, et räägivad võhikuga, eksiteele sattunud inimesega. Nad oleksid andnud talle kõik ega tahtnud tema käest midagi, sest nad said aru, et tema ei suuda, ei oska vähimatki muuta, vähimatki anda. Vaene vader Václav! Ta ei suuda ega oska, sest ta ei mõista elu, mis juba kõikjal ümberringi kuulutab oma õigust ja kuulutab seda sõnal ning keelel, mille jaoks vana maailma kõrvad on kurdid. Aga tema pärineb vanast maailmast ja on järelikult kurt ning pime, vaene vader Václav!

Alati, kui haigushoo järgsetel päevadel hakkab saabuma videvik — niisugustel hetkedel ümbritseb Václav end inimestega, kellest ta teab, et neile on võõras teesklemine ning vale. Mitte sellepärast, et need teda aidata saaksid —

teda ei saa aidata enam keegi —, kuid siis muutub kuningas vähenõudlikuks ja talle piisab, kui tema ümber viibivad just niisugused inimesed, kuigi ta oma meeleheitlikus jõuetuses neid selle kõige pärast, mida temas endas enam ei ole, sageli ka vihkab.

Ja nõnda kogunevad õhtuvaikuses minu ümber kuninganna, Lažani isand Jindřich Lefl — tean, missuguse kaastundliku leebivusega mu tark diplomaat mind sageli silmitseb! —, Dubá isand Václav ja Chlumi Jan, kaks tugevat tamme, juured tugevasti maapinnas, siirad ning vankumatud — vähemalt mina mõtlen teist nõnda ja tahan teid sellistena näha, kuigi ma teid just sellepärast kadestan —, ja siis paratamatusest tingituna veel arstirohtude keetja, kes vähemalt vaikib nagu tumm ja iialgi, mitte iialgi aidata ei suuda. Ja siis viimane — ei, ei! Hoopis esimene: narr Miserere. See on mu kõige südamelähedasem sõber ja maailma tühisuse tundja, vigane küürakas, kelle lasen enne oma surma mürgitada. Ta ei tohi minust kauem elada, sest tema on ainuke, kes mind tunneb ja mõistab.

Kuningas kallutab pead ja noogutab vanale küürakale, narrile, kes istub põrandal tema jalgade ees.

Miserere ei pööra kuningalt silmi, ja nõnda vastab ta samasuguse tumma noogutusega, nagu teaks ta täpselt, millist kuninga arvamust ta niimoodi kinnitab. Narri pealiigutus paneb kuljused tema narrimütsil kergelt helisema.

Juba hämardub, ja kui väljas omandab valgus nõrgalt kullakarva loojangueelse värvingu, siis siin sees tihenevad varjud, rõivaste värvid mähkuvad tuhkhalli sinetavusse.

Videvik nagu neelaks kõik helid. On kuulda ainult kuninga rasket hingamist. Žofiel, kes istub kuninga kõrval — väike laud arstimite ja purkidega käeulatuses —, on pea langetatud ja kolm õukondlast, kes istuvad kaugemal seina ääres, on tardunud tumma liikumatusse.

«Avage aken!»

Kuninga hääle peale kerkib tugitooli tagant musta talaari kandev kogu ja tõttab käsku täitma. See on *medicus curiae*, õukonnaarst Adalbert.

Ruumi täidab värske, niiske tuule puhang. Tuleb valgustki, nüüd kus seda enam ei varja paksud värvilised aknaklaasid.

Näib, et õhk ja valgus äratavad ka inimeste hääled selles tummade toas.

«Teie majesteet,» lausub Lažani isand Lefl, «magister Jeroným ootab ikka veel audientsi.»

Václav suleb silmalaud; ta tahab rahu, ainult rahu. Aga niipea kui tema ümber viibib inimesi, tahab alati keegi midagi ega aimagi, et vaikus ja vaikimine on suurimad hüved, mis võivad inimesele osaks saada.

Alles nüüd tõstab Žofie pea:

«Sa lubasid magistri vastu võtta. Pealegi asub Jeroným teekonnale ja palus väga, et sa ta enne ära kuulaksid.»

«Nojah, Jeroným muidugi palus väga!» Kuninga hääles hakkab kõlama ärritus. «Või veel! Piisab, kui keegi Husi talaari puudutab, ja juba leiab ta sinu näol enesele abivalmis eestkostja.»

Kuid Žofie ei pööra kuninga pahasele hääletoonile tähelepanu ja jätkab rahulikult:

«Jeroným on tõsine ja lugupeetud mees. Tema ei hakka sind tühiste asjade pärast tülitama. Ja oli aeg, kus sa heal meelel tarkade meeste sõnu kuulasid.»

«Nüüd kuulan ma naise sõna,» teeb kuningas grimassi. «Aitab! Ma ei taha mingit jutlust! Selle kuulamiseks võin Betlemma minna.»

«Kuidas siis jääb?» küsib Žofie rahulikult.

Václav ohkab:

«Las ta siis tuleb!»

Miserere viipab ukse juures seisvale paažile, kes väljub ja Jeronými sisse kutsub. Pikk mees korrapärase mehise näoga, millest õhkub siirust ja jõudu, seljas tume vabalt kukkuv mantel — nõnda sarnaneb Jeroným kauni raidkujuga. Ruumi keskel laskub ta põlvili ja noogutab tervituseks kuningale ja kuningannale.

«Räägitakse, et sa asud teekonnale?» alustab kuningas huvitult.

«Tõuse üles, magister,» lausub Žofie põlvitajale.

«Näe, ma unustasin,» naeratab kuningas virilalt. «Õnneks on mul kuninganna, kes minu eest mõtleb ja . . . ja . . . käsutab.»

«Teie majesteet,» vastab Jeroným, «ma sõidan Poolasse, Leedusse ja Venemaale. Suurvürst Vitold kutsus ülikoolide esindajad külla, et need tutvuksid ristiusu levitamise edusammudega Idas.»

«Noh, kaitsku sind jumal,» uriseb Václav. «Sinul vähemalt on veel huvi selle maailma vastu. Minul enam mitte . . . Ja mis sul veel südamel on?»

«Ma sõidan ära, aga pool mu südamest jääb siia. Jääb siia, täis muret, mu kuningas! Uuesti koonduvad pilved magister Jani ja nende kohale, kes seisavad tema kõrval võitlusväljal jumala tõe eest. Ma tulin paluma sind, majesteet, et sa oma kaitsvat kätt tema pea kohalt ära ei võtaks. Nii nagu suured kommete ja kiriku reformeerijad Waldhauser ja Milíč leidsid toe sinu keisrist isa näol — kiidetud olgu ta mälestus! —, nõnda jää sinagi Husi kaitsjaks.»

Enam ei saa selle eest põgeneda, juba on ta siin, see nimi ja inimene, kelle puhul kuningas tunneb, nagu kehastuks ning kulmineeruks tolles mehes tema, Václavi kõige ihaldatum võitlus. Husi peeglis — ja Václav vaatab alati sellesse, kui talle Hus meelde tuleb — on tema, kuninga ebaõnnestumised kõige selgemad ning kõige masendavamad, kuigi Betlema jutlustaja pole teda ainsagi hukkamõistva sõnaga puudutanud. Kuid see pole veel kõige halvem. Kõige halvem on, et Václav teab, tunneb, tunneb suurepäraselt, et Hus oskab seda, mida tema enam iialgi selgeks ei õpi, ehkki ta noorena uskus, et. küll ta selle selgeks saab: säilitada tugevana ning terviklikuna oma sisemine mina ja vajutada sellega pitserimärk maailmale.

Enesele seda tunnistamata ja vastu tahtmist on Václav Husist vaimustuses, samuti nagu ta teda sageli vihkab. Ta vihkab siis Žofietki, kui see Betlemast jutlustelt tagasi tuleb, silmad Husi sõnadest säramas. Ah, kuningal on nii palju põhjusi Husi vihata just sellepärast, et Hus on talle alati nii ustav olnud — asjatult. Ja just sellepärast olgu ta neetud, et kõik on osutunud asjatuks, asjatuks Václavi nõrkuse ning kõhklemise tõttu!

Koos Husiga kogu maailma vastu — kibe, äärmiselt kibe naer, mis sarnaneb pigem nutuga, tungib Václavi rinnust. Jah, jah, see: «Kas nüüd või ei iialgi» oli millalgi käeulatuses. Kuningriik, kus kirik teenib maad ja rahvast Václavi tugeva valitsuskepi all... Praegu on see unistus. Ei: hullumeelne sonimine! Hilja, kõik on juba hilja. Ja nüüd tekitab Husi nime kuulmine kuninga südames ainult kibedust. Kuidas kahetsust teisiti ikka maha suruda kui raevuga?

«Midagi muud ma enam ei kuulegi kui iga päev aina Hus ja Hus!» katkestab kuningas vihaselt Jeronými jutu. «Aga ma kuulen ka muid asju, millest sina mulle siin ei räägi. Sina räägid tormist, mis ähvardab su magistrit,

mina omakorda olen kuulnud tormist, mida õhutab ja levitab Hus.»

Václav sirutab käe Žofie poole, kes abivalmilt ulatab kuningale lauakeselt rohuklaasi lõhnava essentsiga; see peab hingamist hõlbustama. Václav tõmbab aroomi ahnelt ninna ja jätkab siis:

«Ma tean, Hus ise ongi ainult torm ja võitlus. Just sellepärast ma teda armastasin. Seni, kui ka minul endal oli veel jõudu. Aga mul ei ole seda enam. See on minust välja imetud... Nii kehast kui ka hingest. Praegu vajan ma üksnes rahu. Rahu, vaikust! Kas kuuled?»

«Kui laev merel tormi kätte jääb, ei tohi kipper isegi siis käsi rüppe lasta, kui ta võitlemisest märatsevate lainetega on surmani väsinud. Ja kindlasti ei sõitle ta mehi, kes haaravad kinni tüürist ja vantidest, et laeva kohutavast tormimöllust vaiksesse sadamasse viia. Hoopis vastupidi, ta kiidab nende püüdlikkust ja toetab neid.» Kõik need julged sõnad ütleb Jeroným rahulikult ning kindlalt.

Václav kallutab end tugitoolis julge rääkija poole, Žofie tõuseb hirmunult, et kuninga vihapuhangut ära hoida. Kuid siinkohal sekkub kärmesti Miserere, puudutades oma narrikepiga kergelt Jeronými mantlit:

«Jultunud mees, eks, vader Václav?» irvitab ta. «Aga olgu see talle andeks antud!» Korraga lisab ta salapäraselt: «Kas tead miks? Tema ei saa sinna midagi parata, tema usub veel, et maailma on võimalik parandada. Naeruväärt, eks?»

Kuningas turtsatab korraks ja vajub uuesti patjadesse:

«Jeroným, sina oled magistri õige õpilane! Oled tema sirgjoonelisuse ja julguse hästi ära õppinud. Muide, mille üle sa siis kurdad? Kas sa ei arva, et ma teen sinu Husi heaks küllalt, kui — ma üldse mitte midagi ei tee? Kui ma selle kõige puhul vaikin?»

«Praegu ei aita vaikimisest, kuningas,» vaatab Jeroným Václavile julgelt otsa, «sest vaenlased ei vaiki ja on koguni sõnadelt tegudele siirdunud. Nad tungivad Husi kuulajatele kallale ja panevad neid vangi. Kuid vähe sellest: Staré Město raehärrad söandasid koguni...»

Enne kui Jeroným jõuab lauset lõpetada, tormab ootamatult ning kärarikkalt saali kammerhärra ja teatab kohalviibivale magistrile tähelepanu pööramata erutatult:

«Teie majesteet, saabus saatkond Prahast, linna ja üli-

kooli esindajad. Nad paluvad tungivalt audientsi — Prahas puhkesid verised rahutused.»

Václavil libiseb rohuklaas käest ja puruneb klirisedes saali kivipõrandal. Kuningas otsib tooli käetugedelt abi ja katsub end püsti ajada:

«Mis? . . . Mis sa ütlesid? Verised rahutused . . .»

Juba astub avatud uksest sisse Staré Město pürjermeister koos raehärra Stumpfnageli ja ülikooli professori ning teoloogiadoktori Jan Boriga. See kolmik laskub põlvili, tõuseb jalamaid põrandalt, ootamata ära kuninga märguannet, ja pürjermeister hakkab kõnelema, läbemata kuningalt selleks luba küsida:

«Teie majesteet! Kohkumise ja kurbusega tuleme sinult meie raskesti katsutud linnale kaitset paluma. Pööbel haaras tänavatel võimu enda kätte, tungib kirikutesse, ähvardab kuninga ja linna palgasõdureid. Prahale on kohtupäev kätte jõudnud ja tema tänavakive on juba värvinud veri!»

«See . . . see pole õigus . . . minu linn!» Kuningas seisab nüüd vankudes tugitooli ees, teda piinab lämbumistunne ja raputavad kohkumus ning raev, mis temas võitlevad. Veel hetke on Václav kahevahel. Võib-olla pole see tõsi, võib-olla kuulis ta valesti, võib-olla näeb ta und või fantaseerib. Taeva pärast, kas nüüd variseb kokku see viimanegi, mida ta tahtis hoida? Valelik, jah, petlik ning valelik mask, kuid siiski rahu ning vaikuse mask, mis — olgugi äärmiselt nõrk — kattis seni tema silmi võimsa tormi puhkemise eest; see torm aga ähvardab minema tema ja tema kuningriigi. Ega ta tahtnudki vaikust, ta tahtis ainult pettepilti vaikusest, tahtis sulgeda silmad ja kinni toppida kõrvad, juhtugu siis ümberringi, mis juhtub! Ja nüüd oli tema petlikus vaikuses voolanud veri, nüüd hakatakse karjuma, kogu maailmas hakatakse karjuma põrgusigidikest tema riigis, kõik alused võppuvad, kroon lendab tal peast, puhkeb torm ja päästab ketist valla terve maailma vägevad jõud tema vastu.

«Ma keelasin ometi . . . keelasin . . . ma ei taha verevalamist!»

Arst hüppab kuninga juurde ja koos Žofiega sunnivad nad teda istet võtma.

Ent Lažani isand Lefl tõuseb ja põrutab saatkonnale:

«Kuidas te julgesite praegu niisuguste sõnumitega tulla? . . . Kas te ei näe, et kuningas on haige?»

Kuid kuninga väriseva käe viibe katkestab tema jutu.

«Kuidas see juhtus?» küsib Václav vaevalt kuuldaval häälel.

«Kuninga käsu kohaselt,» ruttab pürjermeister seletama, hoolikalt rõhutades sobivaid kohti oma jutus, «täpselt kuninga käsu kohaselt kandsime hoolt korra säilitamise eest linnas, niipea kui algasid esimesed rahutused . . .»

«. . . mille kutsusid välja Husi jutlused Betlemas,» täiendab nobedasti doktor Bor.

«Kõige ägedamad mässajad, kes ketseri kombel tegid äsitustööd indulgentside vastu, panime vangi. Kui me kolm nende hulgast Staré Město türmist välja viisime . . .»

«Kuhu?» sekkub julgelt Jeroným.

«Kuhu?» lööb pürjermeister hämmastunult kõhklema. «Ma ei mäleta enam korraldust . . . Nojah, kui linnavahid vange viisid, tungis neile kallale kokkujooksnud pööbel, kes katsus vange vabastada. Valvurid sattusid erakordselt ohtlikku olukorda ja pidid relvi kasutama. Sillutisele jäi kolm laipa.»

«Kolm palgasõdurit?» küsib korraga Miserere nii ilmsüütult kui võimalik.

«Ei, mitte palgasõdurit . . .» riivab pürjermeister õuenarri vihkava pilguga, kuid otsustab siis ise kiiresti seletama hakata, kartes, et Jeroným temast ette jõuab: «Pööbel tahtis vange vägivallaga meie palgasõdurite käest vabastada, aga ei või ju ometi lubada, et süüdlased õigusemõistmise käest ära võetakse!»

«Ja nõnda eelistati neilt siis elu võtta,» katkestab teda Jeroným teravalt.

«Aitab! Vait!» Kuningas, kel pole enam jõudu püsti tõusta, püüab nüüd kogu oma vihase majesteetlikkuse hääletooni panna: «Kas olete kõik hulluks läinud? Kellel ma lubasin rääkida?»

Otsemaid vaikivad kõik. Pürjermeister toibub vähehaaval hirmust hädaohu ees, millesse Jeronými rünnak ähvardas teda tõugata, Jeroným saab enesevalitsemise kiiresti tagasi ja jääb valvsalt ootama.

Kuninga pea viskleb padjal, suu ahmib õhku, vasak käsi on südamele surutud. Viimaks suudab ta jälle rääkima hakata:

«Ongi käes . . . mida kartsin . . . veri ja rahutused . . . minu kuningriigis! Verega määritud, ketserlusest rüvetatud, kogu ilma ees naeruks tehtud!»

«Teie majesteet,» kasutab doktor Bor pausi, mille on tekitanud kuningat tabanud uus haigushoog, «meie kuulus ülikool on häbist vähkpunane ketserliku nakkuse tõttu, mida levitab Hus, kahjuks ka ise Universitas Carolinae magister. Välismaised ülikoolid, saatkonnad, vaimulikud ja ilmalikud valitsejad hoiduvad meist juba nagu katkutõbistest vastikustundega eemale.»

Ja siis avaneb ka Stumpfnagelile võimalus õli tulle valada, mida ta oma tahumatul kombel teebki:

«Ja kõige tähtsam: välismaadega kauplemisel on lõpp. Keegi meile kaupu ei anna ega taha ka meilt. Meie rahamehed aga olid seni ometi meie kuninga kõige paremad võlausaldajad.»

«Kuidas sa julged, sina närune poodnikuhing?» ei suuda Chlumi isand end enam talitseda ja käratab kurjalt jultunud linnanõunikule.

«Päästa Praha, kuningas!» tõttab pürjermeister ühist rünnakut kõige õilsama lõppjäreldusega kindluse mõttes toetama. «Päästa kuningriik, päästa oma nimi ja au, sunni Hus vaikima!»

Nüüd ei jaksa ka Jeroným end enam vaos hoida ja tahab selle toore kallaletungi vastu välja astuda, kuid Žofie, kes oma suurest erutusest hoolimata on kogu aeg tähelepanelikult kuningat jälginud, peatab magistri käskiva käeliigutusega.

Just sel hetkel puhkebki torm.

«Ja seda tegi mulle Hus — mulle! Mulle!» karjub Václav. «Selle asemel et vaikida ja mulle mu heatahtlikkuse pärast tänulik olla, ei anna ta mulle rahu, maksku ma tema hullumeelsuse eest kas või terve kuningriigi ja oma krooniga... oma krooniga! Minu riik on kuulutatud ketserite pesaks! Ma ei taha temast enam midagi kuulda! Ma ei taha teda tunda — ei taha!»

Vihapalangu järsk purse on neelanud keha viimased jõuvarud, kuningas otsekui murdub, vajub tagasi tugitooli. Arst ja Žofie kummarduvad minestanu kohale, kelle pead hoiab Miserere; narri silmad on pisarais. Lefli viipe peale jooksevad kohale paažid ja tõstavad kantava tugitooli ettevaatlikult üles. Ärritatult krahmib arst kokku rohupudelikesi, mis kilksuvad tema värisevate sõrmede vahel. Sellal kui paažid ja narr kuninga välja kannavad, annab Žofie linna saatkonnale märku, et see lahkuks. Sügavaid kummardusi tehes taandub saatkond tagurpidi

uksse poole ja lahkub, nii nagu vingerdab uss, kes on oma ohvrit salvanud ja nüüd täis kõhuga, rahulolevana jälle oma kindlasse urgu kaob.

Kui saatkonna selja taga uks kinni langeb ning sulgub kärdin-paažide ja arsti järel, jäävad lossiruumi kuninganna ja Jeroným kolme aadlikuga, kes on püsti tõusnud ja nüüd lähemale tulevad.

Tõsiselt ning lugupidamisega silmitseb Jeroným Žofie pinnatud nägu, millel on valulik kahetsev ilme. Jeroným teab, et see pole kahjutunne vaese kuninga pärast, ja seda kinnitavad kohe esimesed sõnad, mis kuninganna lausub.

«Mina takistasin sind, magister. Ei lasknud sul kuningale ütelda...» Ja kuninganna naeratab kibedalt.

Isand Lefl paneb käe Jeroným õlale:

«Siin on nagunii asjatu Husi võitlust kaitsta. Nägid isegi — meie siin vaatame ainult pealt ja vaikime. Sa mõistad kindlasti, et mitte argusest.»

«Üskusime kaua aega, et kuningas jääb meiega niisama ustavalt nagu sina, armuline kuninganna,» ütleb Jeroným aupaklikul toonil.

«Tänan sind ja neid, kelle nimel sa kõneled,» vastab Žofie valuliselt naeratades. «Ma ei tea, kas olen su sõnu pälvinud, aga ühte ma tean: meil ei ole enam kuningat.»

«Oleme siin nagu saarele sattunud merehädalised,» ohkab isand Lefl. «Kuid ärgem veel meelt heitkem, magister. Kõige halvemal juhul võime meie siin koos Dubá isanda ja Chlumi isanda Janiga Husile kaitset anda oma lossides, kui kuningaloss teda ei kaitse.»

«Ja kuningalossigi jääb meil ustavaid inimesi,» lisab usaldaval toonil Dubá Václav. «Ära unusta kuninga hetmanit Jan Žižkat.»

«Kus sa sellega,» naerab Chlumi Jan. «See mees kannab juba ise selle eest hoolt, et teda ei unustataks.»

«Ka Valdštejni Voksa peale võib kindel olla,» täiendab isand Lefl. «No näed, ei olegi meid nii vähe. Sellest hoolimata arvan, et vastu kuninga tahtmist ei õnnestu meil Husi enam Prahas hoida.»

«Piisab, kui hoiame teda Tšehhimaal,» sõnab Chlum. «Meie juures on ta varjul kogu maailma eest.»

Žofie silmitseb ümbritsevaid mehi, kuidas nad seisavad, tugevad ning jõulised; kõikide siirad pilgud ristuvad, nagu ristavad sõjamehed oma mõõgad vande andmisel.

«Annaks jumal, sõbrad,» ütleb Žofie üürikese aja pärast

vaikselt ja pöördub siis Jeronými poole. «Mine nüüd, magister, mina pean haige juurde minema. Sul on pikk teekond ees. Küllap õpid oma idapoolsetelt slaavi vendadelt paljugi sellist, mis aitab sul hiljem ka meie õnnetut maad terveks teha.»

«Mine jumala rahuga,» jätab temaga hüvasti Lažani Lefl, «ja jäta hoolitsemine magistri eest nendele, kes kannavad teda mõttes ja südames niisamuti nagu sina.»

Žofie sirutab Jeronýmile käe, mida põlvili laskunud magister hardalt suudleb.

18

Praha peapiiskopi juurde on kogunenud valitud, usaldusväärne seltskond kõige kõrgematest konsistoriaalnõunikest ja Püha Vituse kapiitli eestseisuse liikmetest, et ära kuulata doktor Jan Bori aruanne audientsist kuningalossis. Sedapuhku on siin kohal ka preester Protiva, et olla käepärast Husi väljendite tagavaraga, mis ta on kirja pannud; ja kõige ärritatum külaline, kellele on osaks saanud au viibida sellel väärikal koosolekul, on võib-olla Štěpán Páleč, kelle doktor Bor on endaga kaasa toonud.

Närviline ja püsimatu professor Bor ei suutnud muidugi oma aruande esitamise ajalgi päris rahulikuks jääda, nüüd, kus ta hakkab lõpule jõudma, aga paiskab erutus mehe tugitoolist jalule ja ta hakkab kiirel tümpsuval sammul saalima prelaatide ees, kes tema sõnu ahnelt kuulavad.

«Kuningas needis Husi! Viimaks ometi needis, ütles end Husist lahti!» juubeldab Bor, vehkides oma kõhetute käsivartega õhus. «Ärgu keegi enam julgegu kuninga kuuldes selle suurketseri nime mainida. Nüüd on Hus meie hirmu ja armu alla antud! Ta kaotas viimase ning kõige tugevama toe.»

«Issanda nimi olgu kiidetud!»

«See on kogu indulgentsimüügi kõige õnnistusrikkam tulemus!»

«Hus arvestas valesti.»

«Ronis ise meie lõksu!»

Vaimustushüüdeid, naeru ja aplausi kostab nüüd igast kandist.

«Noh, aga kuidas käitusid õukonda kuuluvad Husi sõbrad, tšehhi aadlikud?» küsib üks Praha kanoonikuid.

Bor muigab võidukalt:

«Kui nad nägid, et kuningas on Husi peale hirmus vihane, olid nad vait kui sukad. Ka... ka Jeroným!»

Vana kõhetu prelaat, kelle näole teiste juubeldus on ainult mürgise grimassi toonud, tähendab nüüd kuivalt:

«Tšehhi aadlike truudus Husi vastu — noh, selle eest ei anna mina küll isegi kõige vaesemat kihelkonda mitte. Enamjaolt pooldavad nad mässajat, kes tahab kirikult varandust ära võtta. Meie maavaldused, rendimõisad ja külad liidaks tšehhi aadelkond nii meelsasti oma valdustega.»

«See oht on nüüd jäädavalt möödas,» pöördub Bor vilkalt kõneleja poole. «Nüüd paneme Husi suu lukku, ja enam ei häiri meie und mured meie benefiitside, varanduse ja mõisate pärast.»

Nüüd võtab preester Protiva südame rindu ja lausub lämbuval häälel:

«Auväärsed isad, ma panin jällegi suure hulga Husi uusi ütlusi kirja, mul on tõendid...»

Doktor Bor heidab käega ja katkestab preestri jutu:

«Pole tarvis. Kui üldse veel on tõendeid vaja, siis tõin ma täna siia parima — elusa tunnistaja! Siin ta on, Husi kunagine sõber ja võitluskaaslane, Štěpán Páleč.»

Páleč tajub kohe, et ta on sattunud kõikide kohalolevate kõrgete aukandjate huvi tulipunkti. Tema enesekindlus kaob. Ta teab, et tema laubale on kirjutatud kogu tema minevik, mida doktor Bor pealegi nii hoolimatult alla kriipsutas. Seda enam peab ta nüüd katsuma minevikku uhkelt aia taha visata.

«Auväärsed isad,» lausub Páleč väriseval ning veidi kõlatul häälel, «palun tuletage meelde seda kohta pühakirjast, kus on öeldud, et rõõm ühe eksinud hinge tagasipöördumise pärast on suurem kui üheksakümne üheksa õiglase pärast. Jah, ma eksisin ja pöördun alles nüüd tagasi nagu kadunud poeg. Vannun jumala ja kõige nimel, mis mulle püha, et mu kahetsus on siiras. Ma rebisin Husi oma südamest välja ja tahan tema vastu võidelda, kuni ta on täielikult hävitatud.»

Prelaatide pilgud pöörduvad Páleči suunas ja nüüd vahivad teda taugalikud, küll koltunud, küll lihavad, kuid eranditult külmad ning tardunud näod. Lõpuks on vana kõhetu prelaat jällegi see, kes oma hammustava häälega katkestab vaikuse, mis on Pálečile juba talumatuks muutunud:

«Pead midagi korda saatma, poeg, et me sind usuksime.»

Páleč lööb silmad maha.

Vaikides on peapiiskop seni oma külaliste tormilist vaimustust ja Páleči esinemist jälginud. Tema väikesed, raugalikesse kortsudesse uppunud teravad silmad jooksevad luuravalt üle teda ümbritsevate pinevate ning ärevate nägude. Ta ootab kannatlikult, kuni see vahepala lõpeb. Jah, nüüd saabub tema suur silmapilk! Silmapilk, mida ta nii kaua on igatsenud ja mida ta kasutab nõnda, et täielikult nautida oma suurt triumfi.

Peapiiskop tõuseb ja läheb väikeste rutakate sammudega ruumi nurgas asuva tammepuust sekretäri juurde. Värisevate sõrmedega toob ta selle seest lagedale paavsti bulla, kuid sedapuhku ta ürikut enam tagasi ei pane.

Sumin vaikib, kõikide silmad jälgivad peapiiskoppi, kes nüüd oma tugitooli poole tagasi sammub, tähtis dokument väljasirutatud kätel, nagu kannaks ta reliikviat.

Tugitooli ees jääb ta seisma ja laseb pilgul võidukalt üle kohalolijate libiseda:

«Armsad vennad Kristuses! On jõudnud kätte aeg, mida meie südamed, heade kristlaste südamed igatsusega on oodanud. Nüüd on saabunud silmapilk, millal kõikidelt altaritelt ja kõikidest kantslitest hakatakse ette lugema seda paavst Johannes XXIII bullat, hävinguks ning hukatuseks püha kiriku suurimale vaenlasele ja kahjustajale Jan Husile.»

Prelaadid tõusevad tahtmatult püsti, neid kangutab tugitoolidest jalule peapiiskopi hoogne sissejuhatus. Viimane hakkab nüüd püstipäi kirikuvande ja interdikti teksti lugema, hoides ürikut kaugel vanade kaugenägelike silmade ees. Tema hääl on kaotanud raugaliku värina, iga loetud sõnaga muutub see rahuldustundest ja uhkusest tugevamaks. Ta loeb valjusti ning kõlavalt, nagu kuulaks teda kogu maailm.

«*Ego, Johannes, servus servorum Dei* ... Mina, paavst Johannes XXIII, jumala sulaste sulane, panen kõige raskema kirikuvande alla Jan Husi, usust ära taganenud vaimuliku, eksitusse langenud ketseri, ja heidan ta igaveseks ajaks Kristuse kogudusest välja. Ühtlasi panen interdikti alla kõik paigad, kus ta iganes viibiks. Kiriku rüpest väljaviskamine tabab igaüht, kes annab talle leiba, joodab teda veega või võtab ta oma katuse alla. Samuti ei tohi

mitte keegi talle valmistada riideid ega jalanõusid ega midagi muud vajalikku. Seesama karistus tabab igaüht, kes temaga räägib, teda jalgsi või ratsa saadab või talle mingi teene osutab.

Selle bullaga on ülalmainitud Jan Hus kui kirikust väljaheidetu jäetud ilma kõikidest kiriklikest sakramentidest, ja kui ta sureb, ei tohi teda matta pühitsetud mulda, ja kui ta sureb ning maetakse niisuguses maanurgas, kus seda bullat pole välja kuulutatud, siis tuleb tema keha välja kaevata ja minema visata ...»

19

«Kõikjal, kus Hus iganes viibiks, kas linnades, lossides, külades või mõnes üksildases paigas, suletakse katedraalide, kirikute ja kloostrite uksed, ja tema kohaloleku ajal peetakse jumalateenistusi suletud uste taga, täielikult aga pannakse seisma kõikide sakramentide jagamine: ristimine, õnnistamine, viimne võidmine ja matmine.»

Preester Vojtěch seisab Filipp-Jakobi kiriku altari ees ja loeb valjusti paavsti bullat. Ta peaaegu kogeleb suurest rõõmust. Ta teeb pausi, laseb pilgul võidukalt üle kuulajate libiseda; esimestes ridades istuvad pinkidel tema koguduse liikmed: rikkad linnakodanikud, kaupmehed ja poodnikud. Nende nägudel peegeldub sama ahne rõõm ning rahulolu. Silmadega neelavad nad kirikuvande ähvardavaid sõnu preestri huultelt ja meeste lihavad kui ka peenikesed sõrmed tõmbuvad rusikasse. Preester ja kuulajad on ühel meelel: bulla ründavad sõnad vaimustavad neid, lasevad neid täie rinnaga hingata.

Pinkide vahel ja kiriku ukse juures seisab salkkond mehi, kes kannavad hämmastavalt ühesugust rõivastust; kõigil on seljas niisuguse lõikega hall karbusmantel, mis ulatub maani; mantlid on rinna kohalt kummis, seal hoiavad mehed tõenäoliselt varjul oma kübaraid. Kuid need peakatted on ilmselt väga jäigad, sest läbi riide võib selgesti aimata kõvast ainest kumera eseme äärjooni nagu sõledate kiivrite omi. Ja kui mõni mees siin-seal jalalt jalale tammub, et mugavamat asendit võtta, saadab seda toimingut räme rauakõlin. Kuid muidu on need kuulajad niisama vaiksed kui pinkidel istujad, isegi veel vaiksemad, lausa ükskõiksed.

«See bulla hakkab kehtima kakskümmend päeva pärast väljakuulutamist, milline ajavahemik antakse viimse armuna, et eksinu mõistuse pähe võtaks ja alandlikult meie kohtu ette ilmuks. Vastasel korral langeb kogu jõuga tema peale meie vanne, mille eest keegi ei pääse, nii nagu ei saa end varjata jumala viha eest.»

Preester lõpetab võidurõõmsalt kõlaval häälel. Kullas kiirgava altari taustal kõrgub tema rässakas kogu. Kõige kallim ning kõige uhkem ornaat, mille ta tänase päeva puhul selga on tõmmanud, muudab tema kerekuse vägevuseks, ja iga liigutuse puhul heidavad kullaga tikitud vaimulikurüü poordid ja käänised loendamatuid sätendavaid välgatusi.

Nüüd löövad kiriku vaikusesse võimsa vooluna sisse oreli tumedad, kõmisevad toonid.

Kaplanid, kes preestrit jumalateenistuse pidamisel abistavad, võtavad altarilaualt mõlemad kolmeharulised küünlajalad, laskuvad põlvili ja sirutavad need preestri poole. Paater Vojtěch tõmbab lühtrist ühe küünla teise järel; iga küünlaga teeb ta õhku suure ristimärgi, vehkides seejuures nii ägedalt, et leegi jälg kujutab enesest ühtainsat tulist joont. Siis murrab ta iga küünla üksikult oma pea kohal puruks ja virutab põrandale. Mida vähemaks jääb küünlaid, seda kahvatumaks muutub kuldse altari sära; samal ajal kustutavad ministrandid[1] sammaste küljes olevate lühtrite küünlad, kattes nende leegi pika kepi otsas asuva väikese torbikuga, kuni kogu kirik vajub kahvatusse hämarusse. Ainult igavese tule punane rubiin kiirgab altari kohal; see ei sätenda, vaid sarnaneb hõõguva veretilgaga, mis kurjakuulutavalt kumab.

Saabunud hämaruses kallutab preester end kleeriku poole, kes talle nüüd kolm kivi ulatab; paater Vojtěch tõstab esimese kivi pea kohale ja hetkel, millal orel nagu käsu peale vaikib, karjub ta täiest kõrist, hääles kirglik vihkamine:

«Anathema sit! Olgu neetud!»

Siis viskab ta kivi sinnapoole, kus kirikumüüride taga asub Betlema kabel.

«Nagu kivi, nõnda tabagu sind meie needus, Jan Hus, igal pool, kus sa iganes oled!»

[1] Ministrant — poisike, kes abistab katoliku preestrit jumalateenistuse ajal. — *Tõlk.*

Kolm kivi viskab preester ja kolm korda karjub ta needmissõnu häälel, milles kõlab nüüd juba võiduhõise.

Vaevalt on ta lõpetanud ja viimase kivi lendu lasknud, kui kiriku ukse juurest kostab rämedaid hõikeid. Need kõlavad jõugu hulgast, kel on nii silmatorkavalt ühesuguseid riided seljas:

«Surm Husile!»

«Ketser tulle!»

«Tehkem Betlem maatasa!»

Mantlitega jõuk lööb lainetama, mõned käed hakkavad õhus vehkima; ühe mantli hõlmad lendavad laiali, selle all helgib tuhmilt metallist rinnaplaat, mehe käes sätendab kiiver. Kisa, mis kuulajaid ehmatab, paiskab pürjelid pinkidelt püsti ja sunnib neid pead pöörama. Kuid sedapuhku möödub kohkumine kiiresti — relvade järgi tuntakse ära linna palgasõdurid. Ja nõnda, selle kindla kilbi varjus, ühinevad korraga pürjelite peenikesed kriiskavad hääled palgasõdurite kisaga. Nii tüsedad kui ka kõhnad, näiliselt sõjakuseta mehed ja naised röögivad meeletult ja kähistavad needusi. Nende kimedad hääled sulavad kokku kiriku ukse juures seisva meestejõugu lärmamisega, sest sedapuhku ei täida kirikut sissetunginud vaenlased, täna on siin omad mehed, kellele maksavad palka pürjelid, kes on patriitslike raehärrade ülalpidamisel. Aga et neil siin, jumalakojas, välgatavad relvad halvasti istuvate mantlite alt? Kes neid seda teha käskis? Kindlasti tulid nad siia selleks, et olla abiks hukatust ning hädaohtu levitava allika hävitamisel; see ähvardab nii püha kirikut kui ka patriitside julgeolekutunnet ja korda linnas.

Tiivustatuna nende eeskujust, kes asuvad päris kiriku ukse juures, hakkavad pürjelid ning palgasõdurid liikuma, kirikust välja; eest veab neid sõjakisa ja tagant tõukab ähvardav needmine, mis kõlab veel praegugi kirikuvõlvide all.

Niipea kui see inimsumm on väljakule voolanud, löövad lehvima jõugu eesotsas sammuvate meeste hallid mantlid ja paljastavad varjamatult linnavahtide relvastuse. Ja kogu see metsikult karjuv, tänitav ning relvi kõlistav vool suundub risti üle väljaku Betlema kabeli poole.

Betlema kabelis on Hus lõpetanud jutluse. Ta paneb käed kokku ja hakkab palvetama. Tema tasast häält, mis loeb issameiet, on kogu kabelis selgesti kuulda:

«. . . ja ära saada meid mitte kiusatuse sisse, vaid päästa meid ära kurjast! Sest sinu päralt on riik ja vägi ja au igavesti. Aamen.»

Magistri häälega ühineb tuhandete usklike sosin nagu summutatud jõemüha.

Juba viimaste lausete ajal on tunginud kabelisse kauge lärm, mis iga hetkega tugevneb. Kuid keegi ei liiguta ennast, keegi ei pööra pead ukse poole, enne kui palvetamine on lõpetatud. Nüüd on juba selgesti kuulda sadade jalgade tüminat väljakul, lärmi seest ulatuvad kõrvu üksikud vihased hõiked:

«Maha Betlem! Surm ketseritele!»

Alles nüüd, kus issameiest on viimanegi sõna lausutud, pööravad inimesed kabelis pea ukse poole. Ja rahulikult nagu peremehed, kes lähevad pärast päevatööd majaesisele, et ringi vaadata, eralduvad usklike hulgast kõik mehed ja sammuvad ukse poole. Sajad neist seisavad äkki kabeli uksel ja tugeva salgana selle ees. Kellelgi neist ei ole relva, ainsaks erandiks on Jan Žižka, kes on sattunud esimesse ritta; kuid temagi mõõk, mis tal ustavalt puusal ripub, puhkab tupes. Keppigi pole neil käes, kes on Betlema uksest välja tulnud, ja nende käed pole isegi rusikasse pigistatud. Nad ainult seisavad ja vaatavad ettepoole. Kuid siin ei seisa mitte meestejõuk, siia on kerkinud kehadest vall, Betlema kabeli kivimüüride pikendus; keegi ega miski ei suuda neid purustada, keegi ega miski ei suuda neist läbi tungida. Kuid see pole isegi vall, sest too asub tugevasti maapinnas. Siin aga peitub vabalt rippuvate käte lihastes, kergelt langetatud pea hoiakus, kindlalt ettepoole vaatavates silmades ja nõtkes harkisjaluseisus nii palju löögivalmidust, keskendunud jõudu ja ähvardavat otsustavust, et üksainus pilk sellele inimeste, lihaste ning südamete sajapäisele püssirohuvaadile, ja jalamaid on selge: nad ootavad ainult käsku, sädet, mis selle massi plahvatama paneb — ja siis pühib see kõik oma teelt.

Filipp-Jakobi kirikust väljatormanud märatsev jõuk on joostes juba üle poole platsi jõudnud ja asub kolmekümne sammu kaugusel Betlema kuulajate esimestest ridadest. Kuid need, kes on kõige ees jooksnud, aeglustavad korraga sammu ja jäävad siis hoopis seisma. Nad on kavatsenud võidukalt vihatud kabelisse tormata, nad ei ole oodanud, et keegi julgeb nende teele risti ette astuda. Aga nood

mehed seal . . . Miks nad rünnakule ei tule? Miks relvade nägemine neid minema ei peleta? Isegi lärm, mis väljakul kaigub, ei mõju neile! See on arusaamatu ja rabab rohkem, kui teeksid seda kaitseks tõstetud käed või vastu-rünnakukatse.

Palgasõdurite selja taga röögivad pürjelid lakkamatult ja trügivad ettepoole. Rüselev jõuk tormab oma eesmistele ridadele otsa ja selle hoog lükkab seisma jäänud palgasõdureid ettepoole, need aga punnivad süle ja seljaga vastu ja katsuvad peatada rahvasumma, kelle nad ise siia on vedanud. Siin-seal pöörab mõni juba selja ja püüab inimesi laialiaetud kätega või relvaga tagasi hoida. Kohati kostab isegi üksikuid hoiatushüüdeid:

«Tagasi! Tagasi!»

Ründava jõugu liikumine aeglustub, inimesed löövad kõhklema, jäävad seisma. Nüüd seisab siin vastamisi kaks rahvahulka — tummaks muutunud ründajad, kelle silmades hämmastus seguneb vihkamisega, ja nende vastas niisama vaikne rahvasumm Betlema ees, kelle pilgu all ründajate read hakkavad korraga taganema, nagu taandub metsloom, kui teda tabavad sadadest hõõguvatest silmaaõtest langevad tulukesed.

Ja nüüd liigatab meestemüür kabeli ees, tervikuna ning üheskoos. Liigub kõigest ühe sammu võrra ettepoole.

Jõuk väljakul pistab sedamaid karjuma:

«Appi! Nad tulevad meie peale — appi!»

Ründajate tardumus kaob ja muutub hoobilt kohutavaks segaduseks, mis annab järsku kehadele ning jalgadele üheainsa suuna: kaugemale Betlemast, kaugemale väljakust! Enne kui kabeli ees seisvad mehed arugi saavad, näevad nad juba paanilist põgenemist, mis paiskab palgasõdurid ja pürjelid ühte puntrasse, kisub nad kõik ülepeakäela lähimasse tänavasse. See imeb nad kiiresti endasse, nagu kaob vesi ämbrist, mille põhja kirves on augu löönud.

Kabeli ees seisvast meestesalgast eraldub paar üliõpilast ja noort käsitööselli, kes pistavad põgenejaid taga ajama. Kuid nad jooksevad ainult väljaku keskkohani — võimatu oleks neile, keda kihutab tagant heitumine Betlema ees seisva ning vaikiva rahvahulga nägemisest, veel suuremat hirmu nahka ajada. Ja nõnda puhkevad noormehed naerma ja tulevad teiste juurde tagasi.

Ja nagu mehed Betlema ette on tulnud, lähevad nad jälle tagasi oma kohtadele kabelis. Naised ja raugad astuvad kõrvale, et vabastada neile tee altarini, kus nad seisavad nüüd otse magistri ees, tema sõjamehed, kes sellisel kombel, ilma sõnagi lausumata teatavad oma isandale lahingu tulemuse.

Hus noogutab lahkelt ja tänab niimoodi usklikke ülesnäidatud truuduse eest.

Jumalateenistus on tegelikult juba lõppenud, kuid keegi ei kavatse Betlema pühakojast lahkuda. Ka Hus ei pöördu minekule, vaid jääb altari ette astmele seisma, silm silma vastu oma kuulajatega, kellest ta nüüd ainult peajao üle ulatub. Nad vaatavad talle otsa ja ootavad, et ta kõnelema hakkaks. Sest nad tunnevad eksimatult: magister on jäänud nende keskele, et neile veel midagi ütelda.

Ja Hus hakkab rääkima:

«Armsad vennad Kristuses! Kui ma täna kantslisse astusin, siis tegin seda selleks, et teiega — jumalaga jätta!»

Tema rahulik hääl tungib sõnatusse vaikusse, kus üksnes päraniaetud silmad ja niimoodi kinnipigistatud suud nagu siis, kui inimene tahab karjatust tagasi hoida, on vastuseks Husi sõnadele, mis panevad kõiki tarduma.

«Ma ei tahtnud teile ega enesele kurbust valmistada ja lükkasin jumalagajätu viimase silmapilguni, millal meid häiriti. — Aga enne kui ma teie juurest lahkun, tahan teile ütelda, mispärast ma nõnda teha otsustasin, ja teilt küsida, kas mu otsus on õige.»

Mitte sõnagi hiljutisest ohtlikust vahejuhtumist, mis näib nüüd kõigile juba kauge-kauge minevikuna, täiesti kõrvalisena ning tähtsusetuna. Kõik on taganenud selle uue sõnumi ees, mis kõik varasema otsekohe varju jätab.

Veel on ta siin nende keskel, veel näevad nad teda, kuid tema kogu, mis neil silmade ees seisab, varjutavad Husi sõnad jumalagajätust. Nüüd valitseb siin üksainus mõte: «Ta lahkub meie juurest...» Jah, praegu nad veel näevad teda, kuid juba nüüd hakkab Husi kuju otsekui ähmaseks muutuma ning kaduma. Algul nad ei saa aru, ei taha aru saada, aga kui ta on seda kord ütelnud, siis ei ole selles enam kahtlust, ja nende südameid läbib äge kurbuse- ning valuviirg. Korraga koondub kõikide tähelepanu tema näole, huultele ja sellele, mida ta neile rääkida kavatseb. Kõiki täidab innukas ootus, et ta neile seda kohutavat uudist selgitaks, nii et see aitaks neil võitu

saada valust ja hüljatustundest, mis on vallanud neid juba nüüd, juba nüüd, kus nende magister veel nende ees seisab.

«Täna pandi mind koos Prahaga interdikti alla,» jätkab Hus. «Seda valmistati juba kaua aega ette, ja ma teadsin seda. Noh, nüüd on see käes. Ma arutlesin niimoodi: kui ma siia jään, siis suletakse kõikide kirikute uksed, vaikivad jutlused ja mitte kellelegi ei jagata ühtegi püha sakramenti. Nõnda tahavad paavst ja tema nuuskurid mind sundida nende kohtu ette ilmuma. Aga minna kohtusse, kus kohtunik on ühtlasi ka kaebaja ja timukas, see tähendaks kindlasse surma minemist. Niisiis pöördusin ma paavsti asemel kõige kõrgema instantsi — Kristuse poole. Muidugi ei ole Kristus, kes on igale ristiinimesele isaks, nõuandjaks ja kohtumõistjaks, paavsti ja kardinalide silmis mingisugune kohtunik. Ja nõnda nad mind siis karistavadki ebaõiglase interdiktiga. Nad on kavalad kui maod ja julmad kui metsloomad. Nad mõtlesid välja karistuse, mis ei nuhtle ainult mind, vaid tabab peamiselt ning rängalt kõiki inimesi minu ümber, teid kõiki.»

Nad kuulavad teda hinge kinni pidades ja mitte kellegi mõtted ei kaldu kõrvale teerajalt, mida mööda ta neid oma sõnade ja järeldustega juhib.

«Kuidas võin ma oma südametunnistusele võtta, et teie minu pärast ei saa jumalasõna kuulata? Et teie hinged jäävad ilma sellest toidust, mis on igast muust söögist tähtsam? Et ei anta ristimissakramenti nendele, kes maailma astuvad, ega viimast tröösti nendele, kes siit lahkuvad? Kuidas võin ma taluda, et vaikiksid jutlustajad, kes peavad teid teie muredes, kannatustes ja kõhklustes kinnitama?

Ja kui ma ka siia jääksin, ma oleksin tumm ning teguvõimetu nagu inimene, kellel käed kinni seotud ja tropp suhu topitud.

Aga nüüd kaaluge, armsad vennad: kui ma Prahast lahkun, jäävad teile avatuks hingekosutuse ning -kinnituse allikad. Minu sõbrad, kelle arv on juba suur, ei lakka teile jutlusi pidamast. Nad juhivad teid piki tõeteid nagu mööda pehmeid, hästi lõhnavaid niitusid.

Kui ma Prahast lahkun, võin jätkata oma ülesande täitmist maarahva hulgas, sest kiriku võim ulatub ainult sinnani, kuhu ilmalik võim seda tungida laseb. Maarahvas võtab mind kindlasti kuulda, sest temal on samad mured

mis teil, ja samad piinad, kannatused ja valud vaevavad tema hinge mis teilgi.

Niisiis kaaluge hästi mu sõnu, ja missuguse otsuse te langetate, nõnda ma ka teen.»

Hus vaikib. Nagu tema rääkimise ajal, nii valitseb ka nüüd surmavaikus. Nutt, mis tihub naiste rinnas, kus nii kiiresti läheneva lahkumise valu südant pigistab, ei söanda huultelt kuuldavale tulla. Meestes käib võitlus ühelt poolt tulise soovi vahel magistrit Prahas hoida ja teiselt poolt tema argumentide, ah, nii arukate argumentide sõnakuuleliku omaksvõtmise vahel.

Hus ootab kaua aega. Ta kuulab seda arusaavat vaikimist, ja kuigi ta on leidnud selles juba vastuse, tahab ta seda vastust siiski sõnadesse seatuna kuulda. Tema pilk libiseb üle nende, kes talle kõige lähemal seisavad, ja peatub Žižkal.

«Noh, mis sina arvad, aadlik Trocnovist?»

Žižka ajab selja sirgu, kortsutab laupa ja vaatab Husile kindlalt otsa. Temalt küsiti, tema vastab; ta pole harjunud põiklema. Kuid veel iialgi pole ta pidanud nii rasket lahingut lööma. Aga just suurimates raskustes ilmneb tõeline mehisus. Ja mehe relv, olgu selleks mõõk või mõte, tabab kõige paremini märki siis, kui tema tee on niisama sirge nagu lendu lastud ammunoole oma:

«Sa tead, et me suudame sind siin kaitsta. Täna piisas su vaenlaste minemakihutamiseks nende eneste argusest. Kuid ma sain aru, mispärast sa tänast sündmust ainsa sõnagagi ei puudutanud. Niimoodi nad sind ründama ei hakka, sest nad teavad väga hästi, et niimoodi nad ei võida. Niimoodi ei võida nad meidki, kui me jääme siia ilma sinuta.

Samuti tead sa, et kui asi oleks ainult meie teha, ei laseks me sind iialgi ära minna. Kuid sõnad, mis sa ütlesid — vannun oma südametunnistuse nimel —, need sõnad olid nii selged ja sirged nagu mõõgahoobid. Ja mul pole kilpi, millega neid hoope tõrjuda.»

Ka Hus ei pööra kõnelejalt pilku. Tähelepanelikult kuulab ta sõjamehe sõnu ja sedagi, mida sisaldavad pausid üksikute lausete vahel; nukra kibedusega kõneleb Žižka. Hus noogutab ja pöördub mehe poole, kes seisab Žižka kõrval; see on puusepp Jíra.

«Mis sina ütled, Jíra?»

Mees vaatab magistri poole ega kõhkle vastamast. Sõnad voolavad tal suust vabalt, kui ta suurima enesestmõistetavusega oma mõtteid avaldab. Ka süda ei hakka tal kiiremini tuksuma, kui ta siin kõikide ees Husiga kõneleb. Just sellepärast ei hakka, et ta kõneleb Husiga:

«Magister, sa oled meiega alati niimoodi rääkinud, et me oleme sinust aru saanud. Sa oled rääkinud nii, nagu meiegi oleme mõtelnud, ja ütelnud seda, mida meiegi oleme tundnud. Ka täna me saame sinust aru.»

«Aga sina, Johanka?» pöördub Hus neiu poole, kes seisab puusepa kõrval. Hus ei tee seda meelega, tema pilk tabab lihtsalt lähimalseisjaid, kuid ometi on magistril hea meel, et tema küsimusele peab vastama just Johanka. Johanka, kellelt Husi sõnad olid võtnud armsama.

Johanka silmad löövad särama. Näib, et ta puhkeb Husi pilgu all õitsele. Ja ta vastab kõhklemata:

«Kui Martin vangi pandi, ütlesin ma sulle, et usun sind alati. Siis ta tapeti, kuid minu usk on jäänud endiseks. Kuidas võiksin ma praegu su sõnade õigsuses kahelda?»

Alles nüüd puruneb rahvahulka vallanud vaikus, korraga hakkavad mõned naised nuuksuma. Meestegi rinnast tõuseb raske ohe, et rõhutud südant kergendada.

Hus naeratab.

«Tänan teid, sõbrad,» ütleb ta. «Tänan teid, ja lõpuks palun teid ning tuletan teile meelde: ärge kalduge iial kõrvale tõe teelt, seiske ustavalt tõe eest, mille olete omaks võtnud, armastage üksteist ja jätke kõik omavahelised lahkhelid. Ärge laske ennast mitte millestki ega kellestki kohutada, olgu teil kindel vaim ja kartmatu süda, tugev lootus ja täiuslik armastus. Rasked katsumised ootavad meid, sest maksma jäävad apostel Pauluse sõnad: «Kõigil, kes tahavad ustavalt Kristuses elada, tuleb tagakiusamist kannatada.» Kuid niisamuti maksavad ka Lunastaja sõnad: «Te olete õndsad, kui inimesed teid vihkavad ja teie nime kui kurjuse välja tõukavad Inimesepoja pärast.» Kuulsusrikas võit saabub ainult suure võitluse järel, ja võit jääb sellele, kelle poolel on tõde.»

II

1

Augustipäikese kiired langevad peapiiskopipalee tahkkividele. Selle lubjatud seinad säravad valge, silmipimestava tasapinnana, millesse hõredalt lõikuvad kitsad teravatipulised aknad. Kuid isegi seal, kus aken on avatud, ei lase paksud, vägevad müürid suvekuumust tubadesse, milles säilib meeldiv jahedus.

Peapiiskopi kabineti põrandale joonistab hilise õhtupooliku valgus aknaavade pikaks venitatud kontuure — kaks teravalt ääristatud säravat püstkülikut, mille otsad jooksevad kokku teravaks tipuks; see terav kaar hoiabki akent müüri sees. Miski ei moonuta nende joonistuste kuju, sest kamin, mööbel ja raamatupult asuvad seinte ääres. Ja nõnda ei tõkesta miski kõndija teed, kes astub siin kühmusselgsena rahutute, raugalike sammudega, tõstes jalga teise ette täpselt valguse ja varju piiril. Peapiiskop jõuab parajasti valguslaigu teravasse tippu, pöördub seal ettevaatlikult ümber ja jalutab piki püstküliku teist äärt tagasi, nagu oleks kõige tähtsam püsida teerajal, mille päike ja vari on ette joonistanud. Langetatud päi mõõdab ta iga oma sammu ega heida pilkugi toanurgas paikneva tugitooli poole, kust ta aimab põrandale langevat oma tänase külalise sarlakpunast varju. Seal istub paavsti legaat kardinal Brancacci. Ta istub ja räägib, pöörамata vähimatki tähelepanu majaisanda rahutule jalutamisele. Brancaccile piisab selle nägemisest, kuidas tema sõnad aeg-ajalt peapiiskopi õlad vabisema panevad, kuidas väsimatu kõndija pea veel rohkem õlgade vahele tõmbub ja kuidas rauk pead raputab nagu ehmunud öökull.

«Püha isa ei ole teiega rahul,» tabab legaadi terav ning

karm hääl piitsahoobina peapiiskoppi. Vana vaimuliku käed jooksevad närviliselt piki kuldmüntidest ketti, millega ta mängib, just nagu peaks ta nüüd kogu kehaga selle külge rippuma jääma.

Peapiiskop teab väga hästi, mis nüüd järgneb. Ta teab, mida legaat sedapuhku temalt nõuab, ja — kardab. Keti teravad servad lõikuvad peopesadesse, mis münte kõvasti pigistavad. Jah, nüüd on kõik mängus: nii see kett kui ka peapiiskopkond ja muretu vanaduspõli ... Miks ta küll ei sõitnud Roudnicesse, nagu tal igal suvel kombeks on olnud. Seal ta oleks ennast lossi sulgenud, ukse riivistanud, ennast haigusega vabandanud.

Korraga tunneb ta nii ägedat nõrkushoogu, et läheb kiiresti oma tugitooli juurde ja laskub raskelt sellesse.

Jälle istuvad nad siin vastamisi nagu viimatigi, jälle on siin see sõjamehest kardinal, lärmakas ning laiaõlgne, kes mängib oma neetud pistodaga. Peapiiskopile näib, et too pistoda on seekord midagi enamat kui kallis ehe, millel juhuslikult on relva kuju; ei, seekord on see mõrtsuka puss, millel on juhuslikult ehte kuju.

Sel hetkel kisub legaadi hääl peapiiskopi süngete nägemuste võimusest:

«Hus viibib ikka veel vabaduses ja uitab juba üle aasta mööda Lõuna-Tšehhiat, ta tunneb ennast tšehhi aadlike kaitse all hästi. Interdiktist ei haugata seal koergi!»

Ongi käes! Mida vastata? Aga vastata tuleb iga hinna eest, pidagugi see kõrilõikaja peapiiskopi juttu vabandamiseks.

«Tegime, mida suutsime,» kinnitab peapiiskop väriseval häälel. «Saavutasime rohkem, kui me aasta eest lootagi julgesime. Kihutasime ta ometi Prahast välja! Jätsime ta ilma Carolinumi üliõpilastest ja Betlema kuulajatest; eemaldasime ta õukonnast, lahutasime mõjukatest sõpradest — nüüd on ta hüljatud, ihuüksi!»

Mida legaadile veel ütelda? Endine peapiiskop Zbyněk ei suutnud pooltki sellest kõigest korda saata, ent siiski kihutas kuningas ta maalt välja, kui too Husile vastu astus. Varandusegi võttis Zbyněkilt ära, aga niisugust asja — jumal hoidku! — ei taha praegune peapiiskop küll kuidagi läbi elada!

Sel hetkel avaneb vaikselt uks ja tuppa libiseb tumedat riietust kandev kleerik; ta peatub viimasel hetkel, heidab aupakliku pilgu tähtsale külalisele,

Peapiiskop ajab kohe selja sirgu ja on nüüd silm silma vastu talle alluva kleerikuga. Ühtlasi lööb tema silmades loitma meeleheitlik lootus, et on juhtunud midagi, mis võimaldaks piinlikku ning ohtlikku vestlust ehk katkestada või kuidagi soodsalt mõjutada. Sellest hoolimata käratab ta kleerikule käskivalt:

«Ma tegin ju korralduse, et mind ei tülitataks!»

Noor vaimulik lööb kohkunult kõhklema, kuid sirutab siiski kartliku liigutusega ette käe, mille värisevad sõrmed hoiavad kirja ...

«Pariisi ülikoolilt ... läkitus ...» niitsatab ta vaevalt kuuldavalt.

Peapiiskop kibrutab laupa. Esiteks Rooma, siis Pariis — see ei tõota midagi head, kui kogu maailm hakkab järsku mele eest hoolt kandma.

Kleerik, kes on paberilehe sügava kummarduse saatel peapiiskopi tugitooli kõrval seisvale lauakesele asetanud, väljub rutates.

«Gersoni käest.»

Hämmastunult ärkab peapiiskop oma mõtisklustest. Brancacci ütles need kaks sõna rõhutatud ükskõiksusega. Aga kuidas ta võis teada? ... Peapiiskopi käsi kompab kirja — see on kinni pitseeritud!

Kiiresti rullib ta poogna lahti ja heidab pilgu sissejuhatavatele ridadele, kus peab leiduma kirja autori nimi. Tõepoolest — kiri on Gersoni käest. Kaameks tõmbunud peapiiskop suunab silmad — kaks kehastunud küsimärki — Brancaccile. Üle legaadi näo libiseb ainult põgus naeratus:

«Loe valjusti ette!»

Legaat on rahul. Kiri, mille ta Pariisis endale kaudsel teel nõutas, saabus parajal ajal.

Peapiiskop täidab masinlikult legaadi käsu:

«Mina, Jean Gerson, Pariisi kõrge kooli kantsler, läkitan Praha peapiiskopile oma tervituse ja manitsuse.

Kahetsusega jälgime, et Husi ketserlus mürgitab ikka veel teie kuningriigi õhku, ja oleme täis kahtlust, kas te saate aru selle ähvardava ohu tõelisest tähendusest. Hus tõlgitseb patuselt pühakirja, et ässitada inimesi kallale tungima nii vaimulikule kui ka ilmalikule korrale, mille abil hoitakse valitsejad võimu juures ja alamad sõnakuulelikkuses. See mässaja kipub meie varanduse kallale ja püüab kiriku autoriteeti õõnestada.

Seepärast meenutame teile tungivalt, et siin ei ole tegemist tavalise moraalijutlustajaga, vaid ketserliku mässajaga, kõikidest kõige ohtlikumaga, kes tuleb viivitamatult vaikima sundida ja minema pühkida, nii et temast ei jääks siia maailma vähimatki mälestust.»

Legaat ei anna peapiiskopile mahti hinge tõmmata:

«Arvatavasti pole mul vaja sulle meenutada, et Gersoni nõuannetesse suhtub lugupidamisega ka püha isa.»

Korraga nihutab legaat oma tugitooli vastasistujale nii lähedale kui võimalik, vaatab peapiiskopile otse silma sisse, laskmata tollel oma pilgu eest kõrvale hoiduda, ja räägib aeglaselt ning rangelt:

«Püha kirik põhineb võimul ja autoriteedil. Võim — see on meie maavaldused, raha ja valitsemine. Autoriteet — see on meie käskude pime ning vastuvaidlematu täitmine. Sa lugesid ja kuulsid: neid, meie kahte vägevat tugisammast, julges Hus vapustada, õõnestada. Isegi saatan poleks suutnud teravmeelsemat ega põrgulikumat relva meie vastu välja mõelda!

Aga teie — teie ei osanud tal seda käest ära kiskuda. Kui kaua me seda sinu arvates peame kannatama? Husi keel oleks tulnud juba ammu ketserite tuleriidal tuhaks teha — et meie maailma päästa.»

Legaat nõjatub uuesti oma tugitooli korjule, kuldrist kilksatab vastu rinnapantserit. Üürikest aega naudib ta peapiiskopi hirmu ja jätkab siis juba rahulikult, kuid tema lämmatatud, mürgine hääl on veelgi ähvardavam kui äsjane müristamine:

«Ole õnnelik, et siin viibin mina. Oleksid sa selle, mis sa siin mulle lalisesid, pühale isale lagedale ladunud, oleks su käsi väga kehvasti käinud. Ja leidub meilgi inimesi, kes on veel kannatamatumad ja veel ohtlikumad. Meie Firenze ja Milaano pankurid näiteks. Kas nad endale sinu arvates veel kaua meeldida lasevad, et see teie ketserilaut mürgitab ning õõnestab kaubandust Euroopas? Ja leidub veel keegi, kes on väga huvitatud, et Euroopas rahu valitseks — Sigismund. Tema ei sarnane tõesti milleski oma vennaga ja tema juba oskab majas korda luua, kui tema huvid seda nõuavad.»

Nüüd torkab legaat peapiiskopile oma pistoda nina alla:

«Vaata — ilus osmani töö. Näed — siia on vermitud värss koraanist, ja ometi teenib see pistoda seejuures väga

hästi kristlast. Keegi Veneetsia kullassepp meisterdas käepidemele krutsifiksi. Pistoda jääb pistodaks ja kuld kullaks — nii koraani kui ristiga. Selge?»

Hirmunult ning nõutult silmitseb peapiiskop legaati:

«Selge. Nüüd on juba kõik selge. Aga . . mis ma pean . . . mis-ma pean tegema?»

Legaat tõuseb tugitoolist, kehitab ainult kergelt õlgu ja sõnab kuivalt:

«Täitma püha isa käsku. Hoolitsema, et Hus Tšehhiast meie kohtu ette . . . Konstanzi kirikukogule tuleks.»

«Aga kuningas . . .»

Legaat naeratab märkamatult:

«Paavst õpetab sõnakuulelikkust ka kuningatele. See jäägu juba minu mureks.»

Ta annab peapiiskopile märku, et too põlvili laskuks, ja kui on raugale hooletu žestiga õnnistust jaganud, pöördub minekule.

2

Praha Hradi lossisaalis, mis on ette nähtud väikesteks vastuvõttudeks, laseb lõppeva päeva nõrk valgus tuhmuda riiete ja kardinate värvidel, muudab näod kaameteks laikudeks ning mähib inimesed ja esemed tumedatesse varjudesse. Need, kes siin istuvad, vaikivad, sest parajasti on antud käsk tuled süüdata, ja juba astuvad sisse teenrid küünaldega, et pista neid seinalühtritesse ja raudsesse rõngasse, mis ripub laes kettide otsas.

Hakkavad vilkuma kümned kollased küünlaleegid, peletades eemale hämaruse, peegeldudes kuldristil keset saali tugitoolis istuva mehe rinnal ja mõõkadel, portupeedel ning rijetel, mida kannavad tema vastas istuvad kolm aadlikku.

Legaat Brancacci purpurrüü lööb nüüd sünges verises tumepunas helkima, mille tõttu tema range kondine nägu seda teravamalt silma torkab.

Lažani isand Jindřich Lefl, kes istub kahe aadliku vahel, ootab, kuni kõik teenrid on ruumist lahkunud, ja jätkab siis kannatlikult sealt, kus tuletoojate ilmumine vestluse on katkestanud:

«Ütlen veel kord, isa legaat, et tema majesteeti ei tohi tülitada. Lepi meiega; me anname sinu läkituse truult ning hoolsalt edasi. Mina kuulun kuninga krooninõukogu

eestseisusesse ja Dubá isand Václav ja Chlumi Jan on kuninga lähimad usaldusalused. Kui räägid meiega, siis on, nagu räägiksid kuningaga.»

«Ma ei näe siin mitte ühtegi krooninõukogu vaimulikku liiget,» toob legaat vastuväite. Tema hääl on külm, üleolev, tõrges. «Muide; isegi kui siin viibiks terve nõukogu koos vaimulike isadega, ei loeks see mitte midagi. Isand Lefl, mul on käsk oma läkitus isiklikult üle anda, sest ma ei tohi ilma vastuseta ära sõita. Aga vastust ei saa mulle anda mitte keegi peale kuninga enda.»

«Saan aru, isa legaat, aga palun saa ka sina aru! Tema majesteedi tervis on juba tükk aega tõsiselt ohus, ja see pole tingitud lugupidamatusest, kui ta mõnikord väga tähtsad asjad annab krooninõukogule kuninga nimel otsustada või kui kõige kuulsamadki saadikud peavad kannatama, ootama.»

«Jah, ma tean, et isegi mitu kuud ei ole olnud võimalik kuningat näha ega leida; küllap ta oli samuti — haige,» irvitab legaat, aga enne kui aadlikud selle solvava vihje vastu protesteerida jõuavad, jätkab Brancacci juba tõsisel ilmel: «Lažani isand Lefl ja isandad, võtke teadmiseks, et ma toon läkituse pühalt isalt, aga Kristuse asemik, kelle kiri mul põues on, pole harjunud ootama, kuni tema ilmalikud alamad heaks arvavad teda kuulda võtta.»

See on nagu kõrvakiil. Lažani isand Lefl hoiab end suure vaevaga vaos:

«Inimese hingele võid sa käske anda, isa, kuid ka kõige ustavama kristlase keha aheldab mõnikord voodisse kõikväeline, keda isegi sina ei saa käsutada.»

«Siis nõuan, et viiksite mu haige voodi juurde,» tõuseb legaat püsti. «Vaimulikul on õigus isegi surija juurde pääseda.»

Nüüd tõusevad ka aadlikud ärritatult oma istmetelt.

«See on ükskõik,» prahvatab Chlumi Jan, «kas sa räägid kuningaga täna või homme. Ja homseks me tagame sulle audientsi!»

Legaadi seni otsekui kivinenud näole hakkab ilmuma kummaline õel naeratus:

«Juba homme? Olete haruldased arstid, lugupeetud isandad, kui suudate nii täpselt ära arvata, millal kuninga haigus järele annab.» Siis kehitab ta kergelt õlgu. «Arvatavasti on siis tema majesteedi haiguski täiesti haruldane. Roomas me kuulsime sellest üht-teist.»

Viimased sõnad tabavad aadlikke nagu tulised söed ja tekitavad ka jalamaid ägeda vastukaja, mis kõikidest ühe korraga välja pahvatab:

«Millele sa vihjad?»

«Kuidas sa julged?»

«Ära unusta ennast, isa legaat!»

Saali täidab kära, meeste silmad vahivad vihaselt ettepoole, keegi ei märka, et juba tükk aega ei ole nad siin üksi. Alles legaadi pilk, mis kiindub millessegi aadlike selja taga, tõmbab endale ka viimaste tähelepanu. Kõik pöörduvad ümber ja — tarduvad:

«Kuninganna . . .»

Tagaukse kõrvalelükatud portjääride vahel seisab Žofie, pea püsti, nägu kaame, sarnanedes pildiga, mis on oma raamist välja astunud. Tema tume, ilma ehete ja juveelideta kleit langeb põrandani ja täiendab range nukrusega liikumatu näo surnukahvatust. Mehed vaikivad otsekohe ja kummardavad sügavalt.

«Isa legaat, palun kaalu oma nõudmise hädavajalikkust.» Kuninganna hääl on veidi tuhm, nagu mõlkis karika kõlin. «Ma ei tea, kas sinu missioonile tuleks kasuks, kui sa juba täna kuninga jutule pääseksid.»

Legaat uurib iga joonekest naise näos ja vaeb välgukiirusel tema sõnu. Ta arvab, et on kuningannast aru saanud, ja saab nüüd aru ka sellest, mis peitub kõige taga ja mis manab Žofie näole valulise kibeduse. Kuid on vaja kiiresti otsustada. Ja nõnda ta otsustabki. Ilmselt on just nüüd soodus kasutada kuninga praegust seisundit, mille põhjust — nagu Brancacci usub — ta juba täiesti kindlalt on aimanud.

«Armuline kuninganna, mul on väga kahju, et pean oma nõudmise juurde jääma. Ma ei tee seda uhkuse ega kangekaelsuse pärast. Kaalul on rohkem. Kaalul on kõik. Kaalul on Tšehhi kuningriigi elu ja surma küsimus.»

Kuninganna silmad lähevad suureks. Saalis on nii vaikne, et võib kuulda kohalolijate hingamistki. Siis hakkab Žofie aeglaselt astuma, ja kuna rüü tema jalgade liikumist varjab, siis näib, nagu libiseks üle saali põranda läbipaistev raidkuju, mida punast mantlit kandev legaat vastupandamatu jõuga ligi tõmbab. Alles kolme sammu kaugusel Brancaccist peatub kuninganna. Kogu selle aja kestel ei ole ta pööranud pilku legaadi näolt.

«Kas asi on nii hull?» küsib ta tasa.

Legaat noogutab aeglaselt.

Silmapilgu vältel libiseb Žofie pilk abitult üle ümberseisjate nägude, siis langetab kuninganna pea, läheb aeglaselt, hirmus aeglaselt lähima vaba tugitooli juurde ja võtab istet. Tema näol lasub jälle isesugune rahulik märterlik alistumus, mis raudklambrina pigistab tšehhi aadlike südant.

«Tooge kuningas siia!» lausub Žofie hauavaikuses.

Siin liigutab end legaadiski miski:

«Pigem lähen mina tema majesteedi juurde.»

Žofie näole tuleb ärevus otsekohe tagasi:

«Ei, sinna mitte! Ma tulen just kuninga juurest. Saatke sinna . . .»

«Arst?» teeb isand Lefl abivalmilt ettepaneku.

«Arst!» — Milline kibe ning julm naeratus libiseb üle kuninganna näo! — «Ei, saatke sinna tema narr, Miserere. Üksnes tema oskab kuningat siia tuua.»

Aadlikud saavad aru. Dubá Václav tõttab käsku täitma.

Brancacci silmitseb tumma inimrühma enda ees: surnukahvatut ning hingeldavat kuningannat, kes ei suuda oma pekslevat südant talitseda, isand Lefli ja Chlumi Jani, kes istuvad siin nagu kivikujud, pea norus ja sõrmed kõvasti mõõgapära ümber. Endalegi märkamatult hakkab legaat kergelt noogutama — jah, jah. Või siis nii hull on lugu teiega ja teie kuningaga! Võidurõõmus rahuldustunne täidab legaadi rinda, kui ta heidab pilgu Žofiele, kes teab, millised häbistavad silmapilgud nüüd järgnevad, kui ta silmitseb uhkeid tšehhi aadlikke, kes on asjatult püüdnud võõra pilgu eest oma kuninga haletsemisväärsust varjata. Ja need kõik, just need kõik siin on nii kaua ja kangekaelselt kaitsnud Husi, juhtinud kuninga lõtva kätt, et see kilbina varjaks toda neetud ususalgajat kiriku eest. Nad on hoidnud ja kaitsnud teda peapiiskopi, inkvisiitori ja isegi paavsti kallaletungide eest. Nii, nii, noogutab legaat — nüüd on teie laul lauldud!

«Tema majesteet kuningas!» kõlab saali tagaseina juurest, kus Dubá Václav kuningliku kõrguse ees parajasti ukse-eesriided laiali lükkab. Jalamaid tõusevad kõik istmelt ja vaatavad ukse poole . . .

Oma õuenarri, küüraka Miserere õlale toetudes seisab lävel Václav IV. Tema kodune riietus on kortsus — selge, et ta on nende rõivastega asemel lebanud. Hallid sassis juuksed tolknevad laubal ja tursunud, verd täis valgunud

põskedel; näost vaatavad tuimalt klaasised, tuhmid silmad. Keha tuigub kergelt vankuvatel jalgadel, narril on tegemist, et oma isandat püsti hoida.

Aadlikud jäävadki kummargile, tarduvad sellesse õukondlikku tervituspoosi, nagu tahaksid nad nii kaua kui võimalik hoiduda selle häbistava vaatepildi poole vaatamast, ja ka Žofie seisab noruspäi. Ainult legaadil on pea püsti, ta puurib oma pilguga ukselävel seisvat meest. Siis tõstab ta aeglaselt parema käe ja joonistab sellega enda ette õhku suure õnnistamise ristimärgi:

«Benedicat te, domine rex, Pater et Filius et Spiritus Sanctus!» [1]

Kuningas ei liiguta ennast. Tema silmad vahivad ainiti ettepoole. Vaikust ei häiri isegi riiete kahin.

Siis hakkab Václav narri õlast raputama ja osutab parema käega vaevarikast liigutust tehes legaadile. Miserere taipab ja hakkab kuningat suure vaevaga legaadi poole juhtima. Paar sammu tulevad hästi välja, kuid saali keskel Václav komistab, ja väike küürakas püüab teda asjatult jalul hoida — kuningas langeb põlvili.

Žofie katab näo ja tšehhi aadlikud tõttavad kuningat aitama. Kuid põlvitaja peatab nad pahase käeviipega:

«Jätke mind rahule! Ma pole purjus . . . Ma . . . ma põlvitasin . . . püha mehe ette.» Tema näole ilmub grimass, silmadesse tuleb tagasi elusäde, kuid see säde on õel, pilkav.

Miserere heidab legaadile süütu pilgu:

«Kas näed, kuidas keiser sind austab?»

Korraga patsatab kuningas raskelt põrandale istuma.

«Mis sa minust tahad?» lausub ta tusaselt.

«Tema pühadus paavst Johannes XXIII läkitas mu, et annaksin sulle, kuninglik kõrgus . . .»

«Keiserlik kõrgus!» karjub Václav. «Veel olen ma keiser. Veel ikka olen ma keiser!»

Legaat kehitab ükskõikselt õlgu ja jätkab, ilma et ta tiitlit parandaks:

«Pean sulle selle kirja üle andma.» Ta tõmbab oma rüü voltide vahelt kokkumurtud lehe, millel on paavsti tinapitser küljes, ja astub kuninga juurde.

---

[1] Õnnistagu sind, auline kuningas, Isa ja Poeg ja püha vaim! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*

«Teie seal Roomas kiirustate kohutaval kombel, et minult keisrikrooni ära võtta ja maha sahkerdada, ära müüa!» Kuninga mõtted keerlevad ikka veel tiitli ümber, millega legaat teda kõnetas.

«Kas sa siis ei tea, vader Václav,» seletab Miserere kaastundlikult, «et püha isa kraabib raha kokku kõikjalt, kust aga saab.»

Kuid pärast ägedat vihahoogu on kuningas nagu jahtunud ja kaotab korraga huvi legaadi vastu:

«Anna mulle padi, Miserere! Pane see siiasamasse põrandale, sina tõbras!» Siis laskub kuningas padjale, jääb põrandale istuma ega tõsta pilkugi pika, punast mantlit kandva kogu poole, kes seisab tema ees.

«Te kõik olete mu vaenlased, reetjad, vangivahid!» pomiseb kuningas endamisi. «Miserere, anna mulle veini! See on mu ainuke sõber.»

Narr täidab meeleldi käsu ja lisab:

«Sul on õigus, vein on tõesti su parim sõber: selle uimas näib maailm sulle imekaunis.»

Legaat kummardub, et kuningale paavsti läkitust ulatada.

Narr võtab lehe vastu ja tõmbab selle kuninga silme ees sirgeks.

Václav vahib nürimeelselt tähtede ridu, kuid ilmselt ei suuda jälgida lausete sülemit, mis tema silmade ees tantsib. Ta lööb kirjale käega ja tõstab alles nüüd vaevaga pilgu legaadile:

«Mis püha isa... mulle kirjutab?»

«Ta tuletab sulle meelde sinu lubadusi, kohustusi ja läkitusi,» ütleb legaat aeglaselt ning selgelt, andes sõnadele aega kuninga nüristunud meeltesse tungida, «mille kohaselt sa pidid oma maalt igasuguse ketserluse välja juurima. Ta ei tuleta sulle seda meelde esmakordselt. Viimati tegi ta seda interdiktiga, mis tabas sinu maad sellepärast, et seda tallas Husi ketserlik jalg. Kuid Hus viibib tänapäevani sinu Tšehhimaal, kuningas! Ta on vaba, karistamata, elus! Sina aga ei tee temast välja ega liiguta sõrmegi, et kustutada oma kuningriigilt needus ja ketserliku maa häbi. Kogu maailm teab juba, et Tšehhia on ketserite pesa!»

Václav lööb kõikuma, sirutab kaela jäigalt kõneleja poole, surub käed tugevasti vastu põrandat, ajab end põl-

vedele. Ja siis, just nagu tiivustatud hirmsast vihahoost, mis on pannud tal näo veel rohkem punetama ja ajanud silmad jõlli, tõuseb ta omal jõul püsti, seisab, tema suu avaneb, ahmib õhku, tahab midagi karjuda...

Legaat tõmbab silmad pilukile ja annab nüüd Václavile jnoht otse südamesse:

«Ja sina tahad veel keiser olla!»

«Minu maa pole ketserlik!» pääseb Václavil viimaks suust kähisev hüüatus; ühtlasi tõuseb ähvardavalt ka tema käsi.

Täehhi aadlikud liigutavad end, valmistudes esimese kurjakuulutava märgi puhul hoopi takistama, kuid legaadil ei pilgu silmgi, ta vastab külmalt:

«On — kuni sellel maal viibib elusana Hus.»

Ähvardavalt läheneb Václav legaadile:

«Ma mõistan, miks Hus teil pinnuks silmas on. Ta tahtis, et vaimulikud ilmalikes asjades oma ilmalike valitsejate meelevalla alla kuuluksid, tahtis, et mina oleksin oma maal tõeline kuningas ka teie üle...»

«Ka see on ketserlus,» ütleb legaat, kes pole sammugi taganenud, kuivalt vahele. «See on ainult üks loendamatutest ketseritegudest, milles Hus on süüdi.»

Hirmus kokkupõrge näib olevat vältimatu.

Korraga kõlab kuninganna Žofie selge hääl:

«Husi jutlustes ei ole seni mitte keegi vähimatki ketserlust avastanud. Ta on meie kaitse all nagu iga meie alam ja tema protsess on seni lõpetamata.»

Kuningas pöörab pea kuninganna poole: siin, siinsamas on lõppude lõpuks keegi, kellele ta võib veel käske anda. Vihaselt karjub Václav:

«Sina... sina ole vait, kui mehed räägivad! Alati tahad sa minust tugevam olla, mind õpetada!»

Žofie vaatab kuningale otsa. Tema pilgus on põlgus, mis pikkamööda nukrale kahjutundele maad annab. Selle pilgu all vajub Václav aegamisi kössi; ta tunneb, teab, et see on kahjutunne tema pärast. Seda pikka leebet pilku ei kannata ta välja ja laseb pea norgu.

Uhkelt, püstipäi lahkub kuninganna saalist.

Legaat on ükskõikselt selle intermeediumi lõppemist oodanud. Siis, laskmata kuningal hinge tõmmata, jätkab ta käskival häälel:

«Paavst Johannes XXIII ja Rooma kuningas Sigismund kutsusid Konstanzi kokku terve ristirahva kontsiili. Sina

aga sunnid Husi sinna kohtu ette ilmuma. Kui sa seda ei tee, kuulutab püha isa sinu ja su maa vastu ristisõja. Kogu maailma kristlased tõusevad tšehhide vastu ja litsuvad nad lömaks!»

Václav jõllitab ja lööb vankuma nagu välgust rabatud. Tšehhi aadlikud toetavad teda, ja siis seisavad kõik legaadi vastas, ühtse grupina, kelle ähvardav kallaletung on kokku liitnud.

«Mis sa ütlesid?» küsib kuningas vaevalt kuuldava häälega. «Ristisõda minu maa vastu? Nii... nii kaugele on asi läinud...»

Mis nüüd juhtub? Kas tormab kuningas legaadile kallale? Kas tabab Václavi haigushoog? Kas ta minestab? Aadlikud hoiavad ja toetavad teda kindlalt.

Kuid korraga kisub Václav end ootamatu jõuga lahti, rebib end nende käte vahelt vabaks, raputab nad maha, astub ühe sammu tagasi ja karjub:

«Kas kuulete?... Kas kuulete... ristisõda! Niikaua... ajavad mind taga, kuni see ajujaht mu tapab...» Ja korraga kisendab ta vihaselt tšehhi aadlikele: «See kõik on teie süü! Teie! Hooplesite, et kaitsete Husi, korrutasite seda mulle hommikust õhtuni, rääkisite mullegi augu pähe — ja nüüd, nüüd sööge ise oma supp — nüüd on see teil käes! Mina ei taha sellega vähimatki tegemist teha! Ei taha... kuulete ... mitte vähimatki! Mitte vähimatki... mitte vähimatki!»

Juba taandub ta sammhaaval ukse poole, pöördub saali keskel ümber ja komberdab, jookseb, põgeneb tuikudes...

Tema taga sulgub ukse eesriie, mille voldid veel kord lainetama löövad, siis tarduvad endisesse liikumatusse. Kuningat ei ole...

Brancacci teeb tühjaks jäänud tugitooli poole kerge kummarduse, võtab paavsti läkituse ja ulatab selle elegantse liigutusega Lažani isand Leflile:

«Andestage, isandad, minu missioon on lõppenud.»

Juba möödub ta hüljatud merehädaliste grupist ja lahkub punase mantli lehvides kergejalgsel sammul, püsti päi, uhkelt, võidukalt.

Kaugelt kostab siia Václavi hõige, mida ukse-eesriided summutavad:

«Miserere!»

Narr, kes on seni tugitooli kõrval konutanud, ajab end püsti:

«Mul on haruldaselt sobiv nimi, isandad: Miserere — heida mulle armu!» Ja tema küürakas kogu komberdab kuningale järele.

Kui kaua tšehhi aadlikud siin juba seisavad?

Lõpuks katkestab Chlumi Jani sügav hääl vaikuse:

«Vaene kuningas! Vähe on ta oma isalt pärinud. Ainuüksi hea südamega pole midagi peale hakata.»

Isand Lefl, kes ruumis mõtlikult edasi-tagasi kõnnib, tähendab kuivalt:

«Kes teab, kas keiser Karlgi tänapäeval selle kõigega toime tuleks. Maailm muutub, sõbrad, ja seda ei peata miski.»

«Hus tuleb minu juurde,» annab Dubá Václav vestlusele uue suuna. «Võtan ta oma lossi. Las nad siis katsuvad! Kaitsen teda kõikide vastu!»

Isand Lefl jätab jalutamise:

«Kuningaga on lõpp ja ma kardan, et nüüd me Husi Konstanzi eest enam kaitsta ei suuda. Võtke arvesse, et Tšehhiat ähvardab ristisõda. Jääb üksainus võimalus: pöörduda abi saamiseks kuningas Sigismundi poole.»

«Sigismundi poole?...» kerkivad üllatusest Dubá isanda kulmud.

Ka Chlum vaatab küsivalt Lefli otsa:

«Sigismund valetab isegi siis, kui magab.»

Lažani Lefl noogutab:

«Tean. Tema sõna ma ei usu, kuid tema puhul võib alati kindlalt toetuda ühele asjaolule: tema kasuahnusele. Ja peale selle on siin veel üks asi...» peatub ta hetkeks oma jutus, nagu tahaks ta enne suu avamist veel kord kaaluda nende järelduste paikapidavust, milleni ta on jõudnud. «Sigismund tahaks meeleldi juba tõeliselt kroonitud Rooma kuningas olla. Nüüd, kus ta peab koos paavstiga Konstanzi kirikukogul eesistujaks olema, vajab ta seda rohkem kui kunagi varem. Kui õnnestuks saada Václavilt nõusolek Sigismundi kroonimiseks ja kui me suudaksime Václavit veenda, et ta niimoodi oma keisrikrooni ikka veel säilitab, siis... siis ma arvan, selle eest maksaks Sigismund mis tahes...» — isand Lefl irvitab —

«raha välja arvatud muidugi. Küll aga maksaks ta — Husi julgeoleku tagamisega.[1] Ma ei mõtle tavalist kaitsekirja, ei, vaid kindlat tagatist, et Hus sõidab vabalt ning puutumatult Konstanzi ja tuleb vabalt ning puutumatult tagasi, lahgetatagu tema suhtes mis tahes kohtuotsus. — Noh, isandad, katsume seda teoks teha.»

Kui legaat mööda lossi koridore väljapääsu poole sammub, astub trepiesisest nišist tema teele vaimulik, kes kannab mantlit ja karbust. Korraga paotub kapuuts ja hämmastunud Brancacci näeb, et seisab silm silma vastu peapiiskopiga.

Peapiiskop ei viida aega tervituste ega vabandavate seletustega:

«Noh... kuidas jäi kuningaga?»

Aeglaselt valgub legaadi näole julm naeratus:

«Nüüd, isa peapiiskop, nüüd viimaks on Hus tõesti kõikidest hüljatud. Alles nüüd on ta täiesti ihuüksi!»

3

Suure metsase oru põhjas, nagu ohutus rohelises pesas, seisab väikesel kaljul Kozí Hrádek. Selle torn ja tillukesed müüritornid ei küüni orunõlvadel kasvavate mändide ja kuuskede latvadeni, ja tuul, mis üle metsade tuhiseb, ei puuduta lossihoonete kivi- ja laastukatuseid. Jäädes viimse hetkeni märkamatuks igaühele, kes selles kandis rändab, on loss nähtav ainult taevast, seniidist, kullidele, kes puude otsast lossi kohale tiirlema lendavad, põgenevatele pilvedele ja päikesele, mille kiired tema kiviseinu soojendavad.

[1] Vendade Václav IV ja Sigismundi õiguspädevuse ning tiitlite määratlemine Saksa Rahva Pühas Rooma riigis oli üsnagi keeruline ülesanne. Selle riigi eesotsas seisis keiser, kelle asetäitjaks oli Rooma kuningas, tõeline «täidesaatev» valitseja. Selle võimu väliseks tunnusmärgiks oli ainult kroonimine. Teatavasti ei loobunud Václav IV keisritiitlist ja taotlustest keisrivõimule ka pärast seda, kui ta oli tagandatud. Omal ajal aitas Václav IV Sigismundil Rooma kuninga krooni saada — tingimusel, et Sigismundi kroonimine ei toimu venna eluajal, nii et Václav IV vähemalt formaalseltki säilitaks õiguse pretendeerida võimu valdamisele impeeriumis. — *Tõlk.*

Siin on Hus varjupaiga leidnud ja juba mitu kuud elab ta siin lossiisanda, väikeaadlik Kozí Ondřej kaitse all. Kaugel kõgu ilmakärast? Mitte sugugi! Mitte miski ega keegi ei suuda maailma eemale kiskuda lakkamatult otsivast nirig võitlevast inimesest ega niisugust inimest maailmast. Ühtskonda puudutavate küsimuste ja vastuste võrk seob teda lakkamatult eluga. Alati ja kõikjal. Ka siin ei tõkesta Husi miski inimestega nii kirja kui ka sõna abil kõnelemast. Nagu oma Praha elutoas, nõnda on tal ka siin raamatuid, on sulg, ja rahulike töötingimuste tulemusena kuhjub lauale üks täiskirjutatud leht teise järel. Kirjutatud sõnad, mida Hus paberile paneb ja milles peitub nende kirjutaja süda ja hing, on jutlused, mis kõlavad kaasis, kui Husi suu on suletud. Ja Betlem? Husi ümber pole küll tema kabeli seinu, kuid teda piiravad raiesmikke ja lagendikke ümbritsevad määratud hiie- ja metsaseinad, mille vahele saabub rohkem kuulajaid, kui suurimgi katedraal mahutada suudaks. Ümberkaudsetest küladest, metsakolgastest, asulatest ja kaugematest linnadest tuleb siia iga nädal tuhandeid inimesi, et oma magistrit kuulata.

Algul jutlustas ta lossiõuel, kuid peagi osutus müüri ringgaleriist ümbritsetud plats liiga väikeseks. Nõnda pidi Hus siit mäeküljele siirduma, metsaveerde, kus seisavad vahisalgana võimsad pärnad; nende juurest avaneb lai vaade niitudele ja põldudele, mida jutlusepäeval täidavad tuhanded palverändajad. Kuid mõnikord sõidab ta jutlustama ümberkaudsetesse paikadesse. Aadliku hobune ja relvastatud kaitsesalk viivad Husi ühe- või mitmepäevasele teekonnale lõunasse, tema kodukanti, Prachaticesse, ja põhja poole kuni Rakovnikuni välja. Kõikjal leiab ta samasuguseid kuulajaid, nagu ta tunneb Betlemast. Sest tema poole pöördutakse samade küsimustega ja sama vastustenäljaga. Praha päevilise ja töötu käsitööselli hädad ning vaevad ei erine kriipsu võrragi talusulaste omadest, ja nii siin kui seal lahkuvad usklikud näljastena kihelkonna- ja kloostrikirikutest, kus neile ükski jutlustaja vaimutoitu ei paku. Kahjuks ei ole suutnud vähe tulu tõovad maakogudused oma pastoreid kinni pidada; need on jäänud meelsamini linnadesse oma egiptuse lihapottide juurde ja saatnud maale võhiklikke või rändavaid kleerikuid, et nood paari helleri eest pühapäevase jumalateenistuse maha vuristaksid. Nii siin kui seal kannab kiriklik

ja ilmalik ladvik hoolt ainult maksude ja kümnise võtmise eest, ja iga kõrgemasse seisusesse kuuluja vaevab oma alluvaid ränkraske tööga. Kus aga on kannatused ja vaevad ühesugused, seal on ka jutt ühesugune.

Hus istub suures lossisaalis, mis paikneb torni kõige kõrgemal korrusel. Ta istub raske tammepuust laua taga ja kirjutab. Mõtlikult lisandub sõnale sõna, lausetest moodustuvad read, read katavad leheküIje.

Avatud akendest tungib saali päikesepaistelise sügise magusat lõhna, millesse on segunenud vaigu- ja okaste hõngu. Läbi kitsaste aknaavade on näha metsa sinirohelust. Mahedas tuulehoos kahisevad kergelt akende all kasvavate mändide okkad ja ainult pasknääri hääl või haraka kädistamine häirib aeg-ajalt vaikust.

Vaikus, üksindus, rahu — ja mõtted, kaugeleulatuvad nagu vaade tornisaalist, kergesti üksteisega seonduvad, vabad, vallapäästetud, mis ei põrka ühelegi takistusele või salakavalale lõksule, vaid on niisama leebed nagu vaade siit kauguses rohetavale okasmetsale.

Päike seisab seniidis. Lossis valitseb vaikus, sest on pühapäevane puhkeaeg ja ei ole kedagi, kes klobistaks puukingadega mööda lossiõue kiviplaate või kääksutaks kuuride-tallide uksi. Lossiisand teab, et magister töötab, ja kannab tähelepanelikult hoolt, et keegi Husi ei tülitaks ega häiriks. Ja nõnda astub isegi vana Agathe, kes natukese aja pärast saali tuleb, vaikselt ning kikivarvul naaberlaua juurde, millele asetab lõunasöögi. Agathe püüab liikuda hääletult, kuid Hus märkab teda siiski ja tänab sõbraliku peanoogutusega. Alles siis, kui vana naine on lahkunud, tõuseb Hus ja toob toidu oma töölauale. Söömise ajal loeb ta selle läbi, mis ta täna paberile on pannud. Aeg-ajalt noogutab ta rahulolevalt, lükkab siis toidu kõrvale, haarab uuesti sule ja kirjutab ühe hooga veel mõne rea:

«Niimoodi muutub lugemine kergemaks ja kirjaoskus ei ole enam õpetatud meeste ja kirjatarkade privileeg, vaid selle õpib kergesti ära igaüks, kes tahab raamatuid lugeda ja nendest tõde otsida.»

Nõnda.

Parajasti kui ta sule käest paneb, avaneb uks ja lävel seisab Kozí isand Ondřej. Alles siis, kui ta näeb, kuidas

tööst väsinud Hus toiduvaagna uuesti käsile võtab, julgeb ta sisse astuda.

«Kas tülitan sind, magister?»

«Mitte sugugi! Lõpetasin just kirjutamise. Astu sisse ja võta istet, ole hea. Sinu seltsis on mul meeldivam süüa.»

Kuid lossiisand seisatab Husi laua ees, silmitsedes lugupidavalt lauda, mida katavad peaaegu täiesti raamatud, kirjarullid — need on kimpudeks kokku seotud — ja lahtised täiskirjutatud lehed.

«Töötad mehemoodi, magister,» ütleb ta imetledes.

Hus naeratab:

«Töötan, ja töö läheb mul hästi,» kinnitab ta rõõmsalt. «Tänu sellele rahule siin sinu juures. Koos Prahaga jätsin seljataha kõik need lõputud dispuudid ülikoolis ja vaidlused prelaatidega. Enam ei tule teisi meeldegi. Viimaks ometi võin töötada häirimatult suurte asjade kallal, mis mul ammugi kavas olid.»

«Olen väga rõõmus,» lausub Kozí Ondřej, «ja kõige rohkem just seetõttu, et kirjutad minu katuse all.»

«Kirjutasin ja kirjutan,» kinnitab Hus innukalt. «Vaata: «Postill», jutlustekogumik kõikide pühade puhuks aastas, ja ka uuesti parandatud täpne piiblitekst.» Husi käed puudutavad paberipatsakaid, tema silmad säravad ja hääles kõlab rõõmus rahulolu. «Ja kõik see on tšehhi keeles! Ka ladina keele jätsin Prahasse. Muide — loe neid viimaseid ridu!»

Hus ulatab aadlikule lehe, millele ta viimati kirjutas.

Kozí Ondřej võtab lehe hardalt kätte ja laseb silmadel üle kirjapandud järelduse joosta:

«... ja kirjaoskus ... selle õpib kergesti ära igaüks, kes tahab raamatuid lugeda ja nendest tõde otsida.» Ondřej heidab magistrile küsiva pilgu.

Hus naerab, tõuseb püsti ja hakkab saalis edasi-tagasi jalutades elavalt seletama:

«Katsusin tšehhi õigekirjutust lihtsustada ja paistab, et see õnnestus mul. Kuidas saigi inimesi lugema ja kirjutama õpetada, kui me seni nii keeruliselt kirjutasime! Vaata,» võtab Hus paberi ja kummardub laua kohale, «kui tahad vana moodi kirjutada sõna «rist», siis näeb see välja nii: «krzijzz». Siin on ju hirmus palju tarbetuid pookstave, kohmakaid konstruktsioone. Kui aga nende asemel kasutada tähtede kohal punkte, mis kaashäälikuid

peenendavad, ja kriipse, mis täishäälikuid pikendavad, kui kerge on siis kirjutada ja lugeda. Vaata: «kŕíž»!»[1]

Aadlik, kes on tähelepanelikult seletust jälginud, vaatab imetlusega Husile otsa:

«Tõepoolest, sul on õigus!»

«Kui kasutame niisuguseid eraldusmärgikesi, võime sõnadest välja jätta terve hulga ülearuseid pookstave, mis teevad muidu kirja asjatult keeruliseks ja raskelt loetavaks.»

«Aga ütle mulle üht, magister: kuidas sa saad nii paljude tähtsate ülesannete juures, mis su õlgadel lasuvad, veel niisugusele pisiasjale mõtelda?»

«See pole sugugi pisiasi,» muutub Hus tõsiseks, kaotamata seejuures oma temperamentsust. Hoopis vastupidi, nüüd kõlab tema hääl rõhutatud veenvusega: «On vaja, et inimesed ise võiksid tões kindlale otsusele jõuda. Kui nad näevad vaimulike patuelu ja oma ilmalike valitsejate kõlvatust, on vaja, et nad ise võiksid piiblist õige vastuse ja otsuse leida. Ja kui vaimulikud neile valetavad ja valskust jutlustavad, on tarvis, et inimesed võiksid nende sõnu Kristuse sõnadega võrrelda.»

«Kuid sinu kuulajad usuvad sind, magister, ka ilma lugemiseta,» naeratab aadlik.

«Usuvad... usuvad... Uskumisest mulle ei piisa!» ägestub Hus. «Kui ma tahan inimest oma pooldajaks võita, nõuan ma rohkem kui seda, et ta mind ainult usuks. Nõuan, et ta ise oma mõistusega kõik järele katsuks, et ta ise koos minuga õige lõppjärelduseni jõuaks, et ta ise aru saaks! Võtame niisuguse näite: ma oleksin väga rõõmus, kui suudaksin paavstisse uskuda,» — ta naeratab kergelt — «kui see muidugi võimalik oleks. Aga ma ei hakka iialgi paavstisse uskuma! Usun ainult jumalasse. Noh, olen loomulikult rõõmus, kui inimesed minusse usuvad, kuid on vaja, et nad usuksid sellesse, mida ma jutlustan. Ja peale selle peab neil olema võimalus pühakirjast ise kinnitust leida. Siis jõuavad nad tõe äratundmiseni, võtavad tõe omaks, ja iial ei suuda mitte keegi seda neilt ära kiskuda. See tõde ei tohi koos minuga püsida ja langeda. See peab asuma tuhandetes inimestes, sest üksnes nõnda jääb ta kestma ja võidab.»

[1] Hus oli esimene teoreetik tšehhi keele valdkonnas. Oma traktaadis «Tšehhi ortograafia» võitles ta uue kirjaviisi eest, nõudis tšehhi keele maksimaalset lähendamist rahvakeelele, võttis kasutusele diakriitilised märgid, mis tunduvalt lihtsustas õigekirja, osutas tšehhi keele kuuluvusele slaavi keelte hulka. Oma traktaatide ja luuletustega kuulub Husile silmapaistev koht tšehhi kirjakeele rajajate hulgas.

Diakriitilised märgid etendavad tähtsat osa ka kaasaegses tšehhi kirjakeeles. Kuid punktide asemel kasutatakse nüüd «linnukesi». Sõna «rist» kirjutatakse tänapäeval «kříž». — *Tõlk.*

Husi tulisus on Kozí Ondřej täielikult kaasa kiskunud. Kuid siiski ohkab ta:

«Annaks jumal, et see külv kord võrseid ajaks. Aga enne kui sa need tuhanded lugema õpetad, kulub veel palju aastaid.»

«Kas sa arvad,» ütleb Hus löögivalmilt, «et paljude aastate pärast vajatakse vähem tõe kaitsjaid ja tõe eest võitlejaid kui praegu? Võitlus alles algab.»

Hus jääb seisma ja vaatab ettepoole. Aknast avaneb talle vaade metsa suunas. Silmad näevad ainult leebet, mahedat rohelust. Algul märkab ta üksnes seda, kuid siis teritub ta pilk pikkamisi...

«Näe,» osutab ta peaga, «inimesed juba kogunevad.»

Otse ees on mets andnud maad värskele raiesmikule. Ja kõikjal kändude otsas, langetatud puutüvedel ja maapinnal on rohelus üle külvatud heledatest, kirevatest laikudest: seal ootavad loendamatud maainimesed, seljas värvikülluses rõivad.

Aadlik tuleb Husi juurde ja vaatab üle tema õla metsalagendikule:

«Sinu kuulajad saabuvad, magister,» naeratab ta rahulolevalt. «Siia ei tule enam sajad, vaid tuhanded inimesed. Iga pühapäevaga aina rohkem ja rohkem. Kõnnivad siia mitu tundi, mõned isegi kogu öö läbi. Soběslavist, Bechynést, kuid isegi Bukovost, Vodňanist ja Písekist... Sinu vaenlased arvasid, et sa jääd siin üksi, tegelikult aga on sul siin rohkem õpilasi kui Prahas.»

Läänepoolsetelt küngastelt läheneb metsalagendikule arvukas meeste- ja naistesalk: meestel-naistel on seljas oma maanurga pidurõivad, kuid võib näha ka kehvi nõelutud riideid; ent kõik on ilusasti puhtaks pestud ja parandatud. Siin-seal välgatab ka linnamoe järgi valmistatud rõivaid, sest talupoegade ja sulaste hulgas on paar käsitöölist perekondadega. Nad tulevad Sezimovo Ústíst, Radimi kloostrimaadelt, Slapist ja Libějicist; niisiis on nad siit lähikonnast ja võisid hiljem teele asuda kui need, kes pikema maa

tõttu pidid arvestama väsimust või juhuslikku viivitust teel.

«Juba näen pärna,» osutab käega vanem rühikas naine salga eesotsas. Ta sammub, ümbritsetud neljast mehest nagu ihukaitsest; nad kõik on õlakad ja sihvakad nagu kuused, isa kolme pojaga, kalevikuduja Pytel Sezimovo Ústíst.

Kalevikuduja paneb peopesa silmade kohale päikesevarjuks:

«Sul on silmad kui ilvesel, ema,» lausub ta naisele naerusui. Siis pöördub ta neiu poole, kes tema kõrval kõnnib: «Näed, jõuame õigeks ajaks, aga sina tundsid muret.»

«Ma olin teie kandis esimest korda,» seletab neiu, «ega võinud arvata, kui ma Soběslavist teie poole jõudsin, et teilt siia nii vähe maad on.»

«Aga kuidas on lugu mujal?» küsib Pytel. «Kas ka sealt tuleb nii palju inimesi kui meilt?»

«Oh, nüüd piisab ainult sellest, kui ütlen, millal magister jutlustab, ja tulevad kõik, kellel jalad all,» kinnitab neiu rõõmsalt ja hakkab siis naerma: «Aga kõige rohkem palverändajaid on sealt, kus võimutsevad vaimulikud.»

«Need teavad, mispärast nad siia tulevad,» puhkeb ka kalevikuduja naerma.

«Nendele on magistri jutlused nagu salv haavale.»

«Sa ei ole siit kandist?» küsib üks Pyteli poegi.

«Ei, olen Prahast.»

«Prahast? . . . Ja mispärast sa sealt siia tulid?» imestab teine vend.

«Mis te pärite,» peatab neid heatahtlikult ema. «Ega Johanka siin pihil ole. Raskeid päevi on ta oma elus näinud, rääkis mulle. Ei maksa meelde tuletadagi.»

«Just unustada ma ei tohi,» lausub Johanka kindlalt; ainult tema naeratus omandab kurva varjundi. «Prahas tapeti mu kallim. Ta tapeti Husi pooldamise pärast. Ja seepärast teen mina seda, mida oleks praegu teinud tema. Kõigest hoolimata ei lase ma teda teistkordselt surra!»

Salk hakkab kiiremini astuma, sest pilgu ees lööb juba kirendama lagendikul voogav inimmeri, kes suures sõõris koondub pärna ette.

Pika teekonna järel võtavad inimesed murul istet. Siinseal sõelub veel väikesi rühmi, kes otsivad vaba paika.

Üsna pärna lähedale on koondunud palverändurid Bukovost puusepp Jíra ümber, kes on nad siia toonud. Noor Tomáš Bukovost, Jíra töökaaslane, laseb pilgul õnnelikult ringi käia ja tervitab tuttavaid. Siis pöördub ta Jíra poole:

«Meid on siin kohe terve sõjavägi koos,» ütleb ta vaimustatult. «Isegi kuningas ei aja nii palju sõdalasi kokku!»

«Ja Jíra on tubli hetman, Tomáš,» naerab siinsamas istuv vanamees. «Kui palju inimesi ta meie Bukovost siia tõi!»

«Kõik toob siia magister Jan,» lausub Jíra tõsiselt. «Niimoodi nagu järgnesime talle meiegi Prahast siia.» Hellitleva pilguga silmitseb mees oma naist ja kahte last, kes tema kõrval istuvad. «Kuidas siis teisiti? Prahas võeti mult kirves ja sellega võeti mult ka leib. Siis pagendati Hus ja sellega võeti mult hing. Ja nõnda tulin ma tema kannul siia teie keskele.»

Korraga käänduvad kõik pead ühte suunda. Vaikivad jutuajamised ning kära, rahvasummale laotub vaikus. Esimestena tõusevad lähimalolijad, siis voogavate lainetena järgmised read, kuni seisavad kõik need tuhanded, nagu oleks maapind inimese pikkuse võrra kerkinud.

Pärna all seisab Hus.

Ta paneb käed kokku. Selgel häälel, mis ulatub iga kuulajani, peab ta lühikese palve:

«Õnnista meid, issand, kes me oleme siia kokku tulnud, et järele mõtelda sinu sõnade üle ja katsuda sinu tahtmist mõista.»

Siis ta noogutab:

«Istuge, sõbrad!»

Inimsumm lööb jälle lainetama, ja siis on kõik kesknedunud ning vaikides kuulamisvalmis. Ja Hus hakkab jutlustama:

«Mu sõbrad, mille poolest erineb inimene kõikidest teistest loodud olenditest? Kindlasti mõistuse poolest. Seega on inimene teistest üle, sest talle on antud mõistuse abil elu vaagida ning mõõta ja mõistuse järgi seda juhtida ning korraldada.

Kuid eelkõige on jumal andnud talle mõistuse selleks, et ta õpiks vahet tegema ja teeks vahet hea ja kurja vahel. Ja kui ta on neid mõlemaid tundma õppinud, et ta siis teeniks headust ja võitleks headuse eest, kurjust aga nuhtleks ja hävitaks.

Ma käisin teie keskel ja sageli, väga sageli kuulsin ma teid selle ilma ebaõiglusest rääkivat. Kes olid need, kelle ebaõiglusest te rääkisite? Need olid külapreestrid, kes nöörisid teilt kümnist ja raha sakramentide eest, kuid ei hoolinud vähimalgi määral teie hingevajadustest. Need olid abtid kloostrites, kust te ei leidnud halastavat ning kristlikku eestseisust, vaid niisama kalke võimumehi, nagu on ilmalikud valitsejad. Ma kuulsin teid kaebavat vägevate aadlike üle, kes kurnavad inimesi ränga teoorjusega, andamite võtmise ja maksude kogumisega, kandku nad siis Rožmbergi nime või praaligu mõne muu uhke suguvõsa nimega.

Kuulsin niimoodi rääkivat talupoegi ja sulaseid, maainimesi ja käsitöölisi, samuti väikeaadlikke. Kõikide suust kõlas üks ja sama jutt nende ebaõiglusest, kes oma seisundi tõttu peaksid valitsema nagu head isad ja hoolitsevad peremehed. Sest seda nõuab ja käsib kõikidest võimudest kõige kõrgem võim — jumala võim!

Kuid seda on vähe, kui me ebaõiglusest ainult räägime. Kui me selle üle ainult kaebame. Alles see on hea kristlane, kes nuhtleb ja hävitab ebaõiglust, mis on vastuolus jumala käskudega.

Võim ja jõud kui niisugused ei õigusta veel mitte kedagi ega kergenda nende valdaja elu vähimalgi määral. Hoopis vastupidi! Mida rohkem on inimesel võimu, seda rohkem on tal ka kohustusi jumala ja ligimese vastu. Ja tema võim on ainult abinõu, et neid kohustusi täita. Kui aga inimene oma võimu ja jõudu selleks ei kasuta, siis pole ta neid tähtsaid abinõusid väärt ja need ei kuulu talle!

Ma ütlen teile: kes ebaõiglaselt elab, kes ebaõiglaselt valitseb, see kasutab ebaõiglaselt ka oma võimu, jõudu ja varandust.

Ja kuidas me nimetame seda, kes võtab endale, mis talle ei kuulu? Vargaks — aga vargalt on tarvis tema saak tagasi võtta.

Paavst ja vaimulik, kes elavad patus ja sigitavad pahesid, ei ole paavst ega vaimulik jumala silmis, samuti nagu patune aadlik ei ole aadlik. Ja niisuguste käske, mis ei lähe ühte pühakirja õpetussõnadega, ei ole vaja kuulata. Sest sellised olendid on patu ja saatana orjad ega saa olla isandaks asjade ja elu üle, mis on jumalast. Nende kohta makkavad Kristuse ähvardavad sõnad: «Teie, vaimulikud, koos kirjatundjatega röövisite vaeseid silmakirjatsemise, vale ja pühade sakramentide müümise teel; aga teie, ilmalikud, liigkasuvõtmise, ebaõiglaste kohtuotsuste ja väljamõeldud süütegude abil!»

Vennad ja õed, avage silmad ja südamed Kristuse tõele, mis tuleb teie juurde pühakirja sõnade kaudu, ja võtke see tõde vastu, et ta paneks teie südamed võimsalt leegitsema nagu tõrviku!

Ja see tuli teie südametes on kohutav ning halastamatu, nagu on karm ning julm igasuguse vale, silmakirjatsemise ja lipitsemise vastu tõde. Selle tõe ees varisevad põrmu kõige tugevamad kindlused ja kõige kõrgemad kullamüürid, ehkki surm ja hukatus alustavad oma märatsemist, et kaitsta kogu seda antikristuse kiriku, isandate võimuahnuse ja inimeste mammonaorjuse ebakristlikku Baabüloni.

Kui seda aitavad võimsad liitlased vägivald, hukatus ja surm, siis tõe liitlased on võimsamad — ilu, rõõm, armastus!

Sest mida muud kuulutas Kristus ja mida muud tahame meie kui seda, et inimesed rahus elaksid ja töötaksid, et nad üksteist armastaksid ja austaksid, et nende silmist kaoks kurbus ja nad võiksid rõõmu tunda ilust, mis täidab seda jumala maailma oma lillede, pilvede ja taevatähtedega, samuti ka sellest kõigest, mida on loonud inimkäsi; et inimesed võiksid elust jälle rõõmu tunda, sest aus ja õiglane elu on ilus, armastusväärne ning rõõmus!

Kuid me ise peame selle poole püüdma, siis aitab meid ka jumal.

Aamen.»

Kogu Husi jutluse ajal on kuulajate seas täielik vaikus valitsenud; see kestab veel kaua pärast seda, kui Hus on lõpetanud. Alles pikkamööda saavad inimesed teadlikuks, et sõnad enam ei kõla. Just nagu oleks see teadmine pidanud kõrvadest ja südamest aeglaselt kogu kehasse levima, sest alles nüüd julgetakse liikmeid sirutada, asendit muuta.

Siis hakkavad inimesed üksteise järel püsti tõusma, kuni korraga kerkib terve see peade ja kehade meri. Sirutatakse kaela ja tõustakse kikivarvule, et mitte hetkekski silmist kaotada jutlustajat, kes nüüd pärna all olevalt kivikõrgendikult maha astub.

Ja siis kerkib rahvahulgast laul, levib kiiresti nagu tulelõõm, mis on haaranud küpse viljapõllu, ja juba müriseb laul vägevalt ning leegitsevalt. Seda laulavad tuhanded suud, tuhanded kõrid ja tuhanded südamed:

«Paavstid kui ka piiskopid,
kuningad ja hertsogid —
ühes rivis astuvad
sõtta looja vastu nad.
Aga issand naerab neid,
võtab vitsa sedamaid,
ja kui savinõu kõik need
oma vihas pihuks teeb.»

Sellal kui inimesed laulavad, läheb Hus Kozí Ondřej ja tema perekonna juurde, kes seisab sulastest ümbritsetuna pärna all. Ondřej kõrval seisab väikeaadliku riietuses vanem mees, mõõk puusal. Lossiisand paneb oma käe viimase õlale:

«Luba, magister, et toon sinu juurde tubli väikeaadliku, Hvozdno Ctibori. Ta tahtis sinuga tuttavaks saada.»

«Olen sinust palju kuulnud,» ütleb Ctibor, kellele Hus on sõbralikult naeratades kätt andnud, «aga ma pidin ise sind kuulama tulema. Nagu kõik, kellel süda muredest raske ja kes abi otsivad.»

«Millega võin sind aidata?» küsib Hus.

«Sa juba aitasidki. Sa jutlustasid ja ma kuulasin sind. Arvan, et kõik inimesed siin, igaüks tuleb mingi murega ja sa vastad igaühele, nagu oleksid sa varem tema pihtimist kuulanud. Ütle mulle, millest see tuleb, et sa meid nii hästi tunned, meid ja meie elu?»

«See on väga lihtne,» naeratab Hus, «ma armastan inimesi, ja keda me armastame, seda me ka mõistame.»

Ctibor silmitseb Husi tükk aega, siis noogutab pikaldaselt:

«Jajah. Sa jutlustad ja räägid seda, mida on vaja kuulda sulasel ja päevilisel niisamuti nagu linnakäsitöölisel ja meilgi, siinsetel Lõuna-Tšehhimaa väikeaadlikel, keda rõhub vägev Rožmberk. Nüüd ma saan aru, sa kaitsed kõiki alandatuid ja rõhutuid, ja seepärast me kõik mõistamegi sind, ükskõik, mis seisusest me oleme.»

«Püüan kaitsta inimesi,» lausub Hus lihtsalt, «kes otsivad tõde ja õiglast õnne. Rohkem midagi. Milleks muuks jumal inimese lõi?»

Sel hetkel märkab Hus üsna lähedal Jírat ja Johankat, astub kiirel sammul nende juurde ja tervitab neid südamlikult:

«Tere, Jíra! Tere, Johanka!»

Ta ei näe neid siin esimest korda, aga kunagi ei unusta ta nendega vestlemast. Nendes kahes ühineb armas Betlem tema uute kuulajatega. Ja alati on neil uudiseid: kuidas väike Honzík kirjatarkuses edusamme teeb, kui palju uusi kuulajaid Johanka on siia toonud; mälestused Prahast põimuvad küsimustega siinse maanurga inimeste, töö ja elu kohta.

Samal ajal kõlab võimsalt ning selgelt rahvahulga laul, mis voogab üle avara tasandiku, üle kõrge pärna ja viimase all seisvate inimeste, kuni vaibub kusagil metsa puude keskel. Läbi okste veerevad päikesevalguse tilgad, mis sätendavad siin-seal üksikutel sügistuulest mahavaristatud pärnalehtedel; päikeselaigud värelevad õhus nagu liblikad, helgivad ja kustuvad, kui päikesekiired metsa varju ulatuvad.

Alles üürikese aja pärast söandab Kozí Ondřej naine Husi tülitada:

«Veel üks külaline tuli sulle, magister. Kaugelt ja sulle kindlasti kallis. Ta ootab sind all meie pool.»

«Ei, olen palju lähemal,» kõlab väikeaadlikest grupi tagant tarmukas hääl, mille peale Hus hämmastunult pead pöörab. Ja juba tuleb rääkija kiirel sammul aadlike vahelt läbi, jääb Husi ette seisma ja sirutab talle oma mõlemad käed.

«Isand Lefl!» tervitab Hus sõpra rõõmsa üllatusega.

«Ma ei võinud ometi sinu jutlust kuulamata jätta, kui võtsin vaevaks Prahast siia sinu juurde tulla,» lausub Lažáni isand Lefl lõbusalt, kuid hääle rõõmus toon on kummalises vastuolus silmadega, mis vaatavad Husi murelikult ja tõsiselt.

Hus märkab seda pilku kohe.

«Mis sind siia tõi?»

«Toon sulle paar uudist. Pidasin vajalikuks, et sa neid teaksid.»

«Mis Prahas uut on? Kas Betlemaga juhtus midagi?» küsib Hus.

See on esimene asi, mis talle pähe tuleb.

«Oh ei,» heidab Lefl ohates käega. «Betlemas jutlus-

tab magister Jakoubek ja sinu kuulajad ei ole su õpilast maha jätnud. Teda kuulates kuulavad nad sind.»

Ja jääb jälle vait. Hus silmitseb uurivalt sõpra, kes ilmselt ei taha tõsist jutuajamist alustada. Siis võtab Hus tal käe alt kinni ja nad lähevad väikeaadlike juurest jalgrajale, mis lookleb piki metsaserva. Rahvahulga laul on juba vaikinud ja asendunud lahkujate vaikse kõnekõmina ning sammude müdinaga.

«Noh, räägi, palun,» lausub Hus oma sõbrale.

«Sinu vaenlased laias maailmas ei ole sind unustanud, magister, ja su sõprade kahetsemisväärseks kohuseks on sulle seda teatada. Raske ülesanne, magister, kurb ülesanne.»

Hus naeratab:

«Te ei räägiks mulle seda, kui see vajalik poleks ja kui te mind niimoodi aidata ei tahaks — mispärast sa siis kurdad?»

Lažani isand jääb seisma:

«Sul on õigus nagu alati. Noh, ärgem lükakem seda edasi, mida edasi lükata ei või!» Siis võtab ta oma mantli voltide vahelt kokkumurtud lehe ja ulatab selle Husile. «Tõin sulle ärakirja dokumendist, milles paavst Johannes XXIII ähvardab meie kuningriiki, kui sa Konstanzi kontsiilile ei ilmu.»

Ka Hus on seisma jäänud. Ta on kirja enese ette laiali laotanud ja loeb seda nüüd tähelepanelikult, rida-realt. Ta nägu jääb rahulikuks, isegi käsi ei värise, ainult silmad libisevad asjalikult vasakult paremale, vasakult paremale nagu pendel, mõõtes aega, mis on täis saanud.

Hus on kirja lõpuni lugenud.

Ta käsi koos lehega vajub alla, ta vaatab ettepoole. Et ta seisab metsaserval, avaneb talle avar vaade niitudele ja põldudele. Ainult mõned peenikesed männitüved lõikuvad sellesse pilti nagu sihvakad sambad hiiglasuures katedraalis, mis kerkib savist, kõrrepõldudelt ja rohust valge pilvemaalinguga kaetud helesinise võlvini. Kauguses sinetavad metsaste küngaste ja kinkude nõtked lained, sumedalt ja hellalt tumestab natuke nende värvirikkust sügisene õhk, milles peitub juba nähtamatult auru, mis on valmis õhtu eel kogu maastikku piimjasse uduloori mässima.

Kuid praegu on õhk selge. Praegu ulatub Husi pilk üle maastiku sinise silmapiirini, ta märkab selle ilu ja vaikust, suurt rahunenud mullapinda, mis on andnud inimestele

vilja ja puhkab, kuni küntud vagudesse külvatakse jälle seeme uueks lõikuseks. Ja ta näeb rühmade ning salkadena, haneridade ning rongkäikudena neid, kes tema jutuselt koju lähevad, inimallikad ja -ojad, kes aegamisi imbuvad maasse, mis on nad sünnitanud ja millele nad ühtlasi oma pitserit püüavad vajutada. Eluvesi, mis annab sellele maale surematuse.

«Ja sellele maale, õnnistatud maale, tahetakse tulla sõjaga — ristisõjaga . . .» Need sõnad pääsevad Husi huultelt, sest mõte haarab inimest sedavõrd, et muutub iseenesest sõnadeks.

Isand Lefl tõstab pea:

«Magister, enne kui langetad otsuse, võta arvesse kahte asjaolu: meie kindlused ja lossid kaitsevad sind alati igal ajal, kui pead paremaks sõidust loobuda ja meie keskele jääda. Kui sa aga siiski otsustad Konstanzi minna, siis ma pidasin läbirääkimisi — ma ei maini seda mitte selleks, et uhkustada, vaid sellepärast, et on kasulik, kui sa seda tead — niisiis: kuningas Václav andis oma nõusoleku Sigismundi Rooma kuningaks kroonimiseks, ja vastutasuks on Sigismund meeleldi valmis tagama sulle oma kaitsekirjaga ohutut teekonda Konstanzi ja tagasi, olenemata sellest, kuidas lõpeb sinu ülekuulamine kontsiilil.»

Hus ei pööra oma pilku maastikult ega inimestelt. Tema näoilme järgi ei saa Lefl aru, kas Hus on tema juttu üldse kuulanud. Kuid ta ei julge ka küsida ega mingil muul kombel vastust välja meelitada. Ja nõnda ta lisab, et hetke liigset tähtsust pisut vähendada:

«Vähemalt sa näed, magister, kui kõrges hinnas sa selle maailma vägevate juures oled: kuningas Václav annab sinu ohutuse eest Rooma kuningakrooni.»

Kuid isegi nüüd ei hakka Hus rääkima, nagu ei saaks tal isu tema ees avaneva panoraami vaatlemisest täis.

Ja isand Leflgi vaikib. Tal pole enam midagi ütelda. Kui ta oma mõtted kuuldavale tooks, peaks ta rääkima väga kaua, peaks rääkima sellest, kuidas ta kogu oma reisi kestel siia ja veel enne sedagi kõike väga kaua «poolt» ja «vastu» kaalus ega jõudnudki lõppjärelduseni, mis oleks teda täielikult rahuldanud. Lõppude lõpuks ei olnudki tulemuseks rohkemat kui need mõned kuivad ning asjalikud laused, mis ta Husile juba ütles.

Jah, kõik, mis ta oli rääkinud, koosnes selgetest ning täpselt piiritletud faktidest. Kuid isand Lefl on liiga palju

diplomaat ja tunneb liiga hästi maailma, et uskuda isegi kõige täpsemaid formuleeringuid. Ja inimesena on ta liiga kogenud, et mitte näha asjade välise lihtsuse taga elu kogu komplitseeritust ja muutlikkust. Elu võib sooritada kõige ootamatumaid keerdkäike, kui on tegemist selle maailma vägevate huvidega. Ja käesolevas mängus on liiga palju, liiga vägevaid mängijaid: paavst, Sigismund, kirik, raha...

Kui Hus otsustab jääda, siis rünnak ei lakka, vaid tõenäoliselt tugevneb. Rünnak Husile, kuningas Václavile, Tšehhi kuningriigile... Paavst ähvardab ristisõjaga. Võib-olla ta hirmutab, võib-olla pole tal küllaldaselt jõudu ähvardust teoks teha. Kuid samuti on võimalik, et see ei ole paljas ähvardus. Kõik sõltub Sigismundist. Lõppude lõpuks oleks see teretulnud juhus vennale ja tema riigile kallale tungida ja katsuda seda Václavilt ära võtta. Muidugi raksataksid siis mõõgad kokku. Aga kui tema, Lefl, Husile kinnitas, et tema sõbrad suudaksid magistrit oma lossides aastakümneid kaitsta, siis rääkis ta tõtt.

Kindel on igatahes see: kui Hus eelistab siia jääda, teatab ta, miks ta nõnda otsustas, ja siis pole enam võimalik vaagida hinda, mida selle eest vere ja inimelude näol tuleb maksta. Siis tuleb maksta.

Teisel pool on see imelik Sigismundi intriig Rooma krooni pärast. Leflilt — ja mitte ainult temalt, mitugi abilist pidi ta oma nõusse tõmbama — nõudis hirmsat vaeva kuningas Václavit veenda, et Sigismund juba nagunii täidab impeeriumis keisri asemiku kohuseid, et tegelikult ta juba ongi Rooma kuningas, ja kui ta tseremoniaalselt kroonitaksegi, siis ei muutu selle tõttu mitte midagi. Vaene Václav ripub küünte ja hammastega oma asjatu unistuse küljes, et saab veel tagasi keisrikrooni, mille ta surmkindlalt on jäädavalt kaotanud. Kui palju on peetud kasutuid läbirääkimisi nende kahe krooni pärast! Täiesti õigus, et Rooma kuningakroon ja keisrikroon on kaks hoopis ise asja — ja selles isand Leflil viimaks õnnestuski Václavit suure vaevaga veenda. Teist ja peamist tõde ei võinud Lefl muidugi ütelda: et Václav nagunii enam iialgi keisriks ei saa.

Miks Sigismund Václaviga nii kõrge hinna eest kokku leppis, nagu on kaitsekiri Husile, on muidugi selge — eks ikka see eelseisev Konstanzi kirikukogu, kus Sigismund

tingimata tahtis eesistuja toolil juba Rooma kuninga lugupidamist äratavas väärikuses platsi võtta.

Niisiis — jääb üle see kaitsekiri. Hm, tagatis ohutuks reisiks sinna ja tagasi. Muide, Leflile näib esiteks mõeldamatu, et kirik — kuidas seda uskuda, kui kirik aastaaastalt ja samm-sammult surub Husi üha kitsamasse ja kitsamasse puuri, mis Konstanzis peab raudraskelt kinni mürtsatama! Kuidas uskuda, et see seal uuesti avaneks ja magistri välja laseks?

Rooma kuninga tagatis! Kaitsekiri, mille taga seisab majesteet! Kui selleks majesteediks ainult poleks — Sigismund!

Aga mida muud võib välja nuruda valitsejalt peale kirjaliku lubaduse, tagatise, mis võrdub vandetõotusega?

Ei, pole mõtet rääkida seda kõike Husile, kes teab või tunneb seda niisama häsi kui tema, Lefl, ise.

Ja nõnda ei katkesta Lefl vaikust.

Hus astub oma külalise kõrvale, jääb seisma, noogutab, võib-olla tervitab maastikku, võib-olla talletab ühtlasi midagi oma hinge. Siis võtab ta sõbral uuesti käe alt kinni ja asub temaga tagasiteele.

Siin ei suuda isand Lefl end enam pidada ja küsib:

«Kuidas sa siis otsustad, magister?»

Nüüd vastab Hus kõhklemata. Tema hääl on rahulik nagu ikka:

«Tänan teid kõige eest, mis te minu heaks olete teinud nii kodu- kui välismaal. Eelkõige tänan sind. Sa oled kulutanud palju jõudu, tööd ja head tahet, et mind aidata. Ah kuidas ma otsustan?»

Korraga Hus seisatab ja jääb kuulama laulu, mida lauldes nende lähedalt möödub rühm tagasipöörduvaid jutlusekuulajaid.

«Pole midagi otsustada,» ütleb Hus vaikselt. «Kuula... Nemad on juba otsustanud.»

Nüüd ajab ka isand Lefl kõrvad kikki, et tabada laulu sõnu, sõnu, mis tõusevad sammuva salga rinnast julgelt ning kindlalt, nagu laulaks kogu avar, hävimatu, igavesti elav maa ise:

«... Antikristi võimupäevad
üsna varsti kadu näevad,
saagu see ta saatuseks —
olgem valmis võitluseks!»

Söögisaalis istub Hus koos Kozí Ondřej perekonna ja Lažani isand Lefliga laua taga. Toit on juba ära viidud, jäänud on ainult veinikann ja peekrid, kuid needki seisavad siin asjatult, sest lauasistujad peaaegu ei puudutagi neid. Kõik istuvad sõnatult, jättes Husile eesõiguse esimesena kõnelda. Kõikide mõtted keerlevad magistri ärasõidu ümber. Ainult Husi ei näi üldine rõhutud meeleolu puudutavat; tema vastas oleva lahtise akna taga hakkab saabuma õhtu, mis on täna kummaliselt vaikne ning sume. Otse vastas asuv metsaga kaetud mäenõlv on juba täielikult hämaruse võimuses, ent puude latvade kohal leegitseb taevas veretavas ehapunas. Punase õhtutaeva taustal kerkivad männiladvad teravalt esile.

«Vaadake, kui ilus see on, sõbrad!» lausub Hus.

Kuid kõik, kes pööravad oma pilgud akna poole, tunnevad ainult üht: olgu see õhtu kui tahes nõiduslik, sel õhtul ei vabane keegi rõhuvast tundest, et see on viimane, mille nad veedavad siin Husiga.

See mõte tuleb kuuldavale ka Ondřej suust:

«Nii kaua oled sa juba meie juures elanud. Ma ei oska isegi ette kujutada, et sa sõidad ära.»

Nüüd söandab ka tema naine rääkima hakata.

«Pead sa tõesti minema, magister?» Naise hääl väriseb nagu puuoks akna taga.

«Pean, õde. Aga mis te kurvastate, sõbrad, kui mulle avaneb võimalus seal rohkem korda saata, kui ma siin saan korda saata?»

«Kas sellest ei piisa, mis sa siin teed?» kostab Kozí isand, haarates kinni viimsest lootusekõrrekesest, et kallist külalist enese juures hoida. «Sa oled siin prohvetiks, apostliks! Sa näed ise neid tuhandeid inimesi, kes sinu järel käivad, ja nende arv kasvab järjest. Ilma sinuta oleksid nad selles segipaisatud maailmas kadunud ja hüljatud. Sina avad neil silmad, annad neile tagasi usu ja jõu. Tõesti, kui sa hakkaksid ühest sinule ustavate isandate lossist teise rändama, ajaksid sa lühikese ajaga kogu maa jalule.»

«Sa ei tea, kui rõõmus ma olen, et võin rääkida inimestega, kes vajavad seda oma ahistuses,» vastab Hus rahulikult, «et võin rääkida inimestega, kes olid minust kaugel, kui ma Prahas elasin, eriti rõõmus aga olen seetõttu,

et nad jutustasid mulle siin oma vajadustest ja muredest. Nad tegid mind palju targemaks. Jah, sul on õigus, ma võiksin siin kaua tuhandetele inimestele rääkida, aga seal, Konstanzis, avaneb mul võimalus kõnelda kogu maailmale.»

«On, silmapilke,» ohkab Lažani Lefl, «millal ei otsusta enam inimene, vaid saatus.»

«Saatus?» naeratab Hus. «Ei, vend, inimesed otsustavad ju ka seekord otsustasid inimesed. Inimesed Roomas, Konstanzis, Prahas, Sigismundi õukonnas, Pariisis ja jumal teab kus veel. Kuid inimesed otsustasid ka siin, just need, kes mind siin kuulasid. Nemad nad on, niisamuti nagu minu kuulajad Betlemas, kes mulle ütlevad: sa näitasid kätte haiguse allika, nüüd mine ja katsu see terveks arstida, kuni sul jõudu jätkub. Selle nõudmise eest ei tohi ma ometi kõrvale põigata!»

Mida selle peale vastata? Kõik vaikivad. Üürikese aja pärast lausub isand Lefl uuesti:

«Juba õhtupoolikul veensid sa mind, et su sõit on tingimata tarvilik. Aga ära ikkagi unusta üht: kui sa sõidad oma vaenlaste koopasse — räägin seda hoolimata tagatisest, mille ma hankisin —, ei tea lõppude lõpuks keegi, mis võib juhtuda. Mis siis, kui sa tagasi ei tule? Siin võid sa elada, tegutseda, kõnelda, õhutada, õpetada — aga mis siis, kui nad seal sinult selle kõik võtavad?»

Hus raputab pead:

«Mõistan sind. Aga ühte ei suuda nad keelata — tõe rääkimist! Ma räägin kogu ristirahvale, kogu maailmale. Mis võib sellest veel tähtsam olla? Siin on ometi võimalus, mida ma ei tohi kasutamata jätta, juhtugu siis, mis juhtub.»

«Isegi suurima ohvri hinnaga?» pärib vaikselt Ondřej.

«Ma ei tohi mõtelda suurimale ohvrile. Pean mõtlema suurimale eesmärgile, sõbrad.»

Ehapuna on juba kustumas, külmas hämaruses helendab kõigest roosakas triip. Silmapiiril muutub taevas kalgilt rohekaks, siis kaob see viimanegi värvilaik külma hallusse.

«Sinus on nii palju armastust, magister!» kostab lossiemanda hääl pimedusest, mis juba täielikult on avara saali täitnud. Inimeste piirjooni pole enam näha, ainult nende hääled tungivad Husile kõrvu.

«Inimestes on palju armastust, õde,» lausub vaikselt

Husi hääl, «rohkem, kui sa aimad. Kuidas ei peaks seda siis minus olema? Jah, ma armastan inimesi. Võib-olla peaksin ütlema: armastan jumalat inimestes. Armastan inimesi nende õnneigatsuse ja ilu üle rõõmustamise pärast, nende kannatuste ja tohutu suure armastuse pärast. Armastan neid nende surelikkuse pärast, mis neid ei takista surematuse poole püüdmast. Minu armastust inimeste vastu ei suuda tõkestada isegi nende vead ja puudused, mis on surelike inimeste tundemärkideks. Kui mulle aga ei lähe korda inimeste surelikkus oma kõikide kurbade tundemärkidega, kuidas saaks mulle korda minna ja mind kohutada surm ise? Mitte sellepärast, nagu ei armastaks ma elu, vaid just seetõttu, et ma teda armastan.

«Mispärast siis just armastus sageli nõuab, et tema eest nii ränka, mõnikord kõige rängemat hinda makstaks?» küsib naine.

«Sellepärast, et armastus ise on kõige kallim. Ta nõuab meilt alandlikkust ja loobumisi, kuid ühtlasi ka tugevust ja võitlusjulgust; ta on karm ning leppimatu meiega, ta võtab kohustuse ja sageli ka allaheitlikkuse kuju, ta toob kannatusi ja piinu, sest ta nõuab meilt üht: et me oleksime puhtad ning selged, nii et ta võiks meid tervenisti täita. Igasugune tingimuslikkus ja viimnegi «kui» peavad meilt maha langema ebasiiruse kuivanud koorikutena ja siis saab meile osaks armastuse jõud, ilu ja rõõm. Ma ei tunne sõna «ohver», kui lähen võitlema armastuse võidu eest, ja seetõttu lähen ka sedapuhku lahingusse seal, kus on vaja, et ma need sõnad kuuldavale tooksin.»

5

Kozí Hradeki kohal kõrgub selge ning pilvitu hommikutaevas. Kui okasmetsade servadel asuvate noorte puude lehed ei oleks kollaseks värvunud, siis sarnaneks tänane hommik suvise päevaga, mis oma valgust alla kallab.

Lossiõuel käib askeldamine. Teenrid saduldavad ratsusid ja rakendavad hobuseid vankrite ette. Inimeste askeldamisele ja liikumisele vajutab oma pitseri rutt ja ärevus, et kõik saaks hoolikalt ning põhjalikult tehtud, sest valmistub ju ära sõitma see, kellele nad peavad käesoleva viimse teenega kogu oma armastusest ning tähelepanust tunnistust andma.

Ruumis, mis oli Husile nii kaua töötoaks, aitavad Kozí Ondřej, tema naine ja isand Lefl Husi pakkimise juures. Eelkõige ja peamiselt on siin tegemist tema käsikirjadega. Hus sorteerib neid — ühed tahab ta kaasa võtta, teised aga Prahasse saata.

Suure patsaka käsikirju usaldab Hus isand Leflile:

«Palun, anna üle magister Jakoubekile. Ma juba teatasin talle, mis nendega teha. Kui need tema käes on, pole mul vaja käsikirjade pärast hirmu tunda; tema ei jäta neid surnud kirjatükkidena kastipõhja vedelema. Talle pole vaja enam midagi südamele panna, anna talle ainult edasi mu tervitus. Ta teab nagunii, et pean teda igavesti meeles ega kahtle temas hetkekski.»

Ondřej naine pakib hoolikalt kokku paberid, mis Hus on otsustanud kaasa võtta. Ta pakib need kui kõige kaljima kauba reisikohvrisse.

«Ja eriti panen sulle südamele korralduse Jeronýmile,» meenutab Hus veel kord Leflile. «Kui ta Leedust tagasi jõuab, ärgu sõitku minu juurde Konstanzi. Juhtugu minuga mis tahes, ma ei taha, et ta oma elu seal hädaohtu saadaks. Tema truudus ja keevalisus võiksid ta kõige arutumatele otsustele kihutada. Ta ainult suurendaks mu murekoormat ja paneks mu südametunnistuse mind rohkem vaevama. Teekond Konstanzi on minu osa, tema koht on Tšehhimaal. Ütle talle, et see on mu siiras soov.»

Hoolitsevad käed asetavad kõik nobedasti oma kohale, natukese aja pärast on laud tühi, laud, mis kuude kestel on alati käsikirjadega kaetud olnud. Kogu see sõnadest, mõtisklustest, küsimustest ja vastustest, otsingutest ja võitlusest koosnev elu on nüüd pakitud reisipaunadesse nagu lõõmav tuli konnakarpidesse, mis ei reeda oma sisu kiirgust.

«Ja muidugi,» lisab Hus, «tervita kõiki mu sõpru Prahas, mu õpilasi, sõpru ülikoolis, mu kuulajaid — eks tead isegi. Ja ärgu nad Prahas unustagu Betlemma, ärgu lasku end hirmutada ja ärgu löögu araks. Ma kirjutan neile kõigile. Tee pealt ja Konstanzist. Ärgu unustagu, et ka pärast ärasõitu olen ma nende juures oma jutlustes, sest ainult tänu neile tekkisid mu jutlused. Asi ei seisa mitte minus, vaid selles, mida ma taotlesin ja mida ka nemad tahtsid.»

«Žižka palus sulle veel edasi ütelda,» meenub Leflile, «et sa ei unustaks sõnu, mis ta sulle tookord ütles, kui sa Betlemas Prahaga hüvasti jätsid.»

«Ma ei ole neid unustanud,» noogutab Hus. «Küll ta ise teab, millal tema mõõga jaoks aeg käes on. Ja tema kätt usaldan ma samavõrd kui tema südant.»

Sel hetkel astub tuppa üks Ondřej teenreid:

«Tornivaht teatas, et siia jõudsid isandad Dubá Václav ja Chlumi Jan.»

«Just õigel ajal,» rõõmustab Lefl. «Need on su saatjad, magister; Sigismund annab sulle elava kaitsekirjana kaasa kaks sinu kõige ustavamat sõpra. Kirjaliku tagatise saad kätte veel enne Konstanzi jõudmist.»

«Meeldivamaid teekaaslasi ei osanud ma soovidagi,» nõustub Hus rõõmsalt. «Noh, lähme alla, ütleme neile: «Tere tulemast!» ja siis asume teele. Tahan alustada oma reisi niisama rõõmsalt nagu see eelseisvat päeva kuulutav hommik.»

Enne saalist lahkumist võtab ta oma võõrustajate kätest kinni ja surub neid südamlikult:

«Tänan teid, sõbrad, kõige eest. Jumal kaitsku teid!»

Hus ütleb ainult need kaks lühikest lauset, kuid tema pilgus ja siiras käepigistuses peitub rohkem, kui murelikud saatjad suudavad taluda. Ondřej langetab pea, et tema nägu näha ei oleks, tema naine puhkeb nutma.

Isand Lefl asetab oma käed leebelt lossiisanda ja -emanda õlgadele, käepigistus lõtvub, juba libisevad magistri käed neil sõrmede vahelt. Magister väljub. Ja üürikese aja pärast sõidab ta minema Kozíst, siis Tšehhimaalt . . .

Kui Hus on Kozí lossiõuel hüvasti jätnud teenrite, sõdalaste ja ümberkaudsete külade elanikega, kellest kogu hoov on tulvil, ja oma teekaaslaste Lefli, Chlumi ja Dubá isanda saatel välja sõitnud — ka Kozí Ondřej saadab teda oma valduste piirini —, märkab ta, et teeservi ääristavad tihedad spaleerid külaelanikest, kes on tulnud oma õpetajale ning sõbrale viimast korda pilku heitma. Mehed võtavad lambanahksed mütsid peast, naised langevad põlvili, lehvitades rätikuid ning nuttes.

Ja kui ratsanikest ja vankritest koosnev voor jõuab tasandikule orunõlval, tõmbavad mehed ratsutid tahtmatult pingule ja peatavad hobused: avarat välja täidab niisama suur inimmeri, nagu oli kogunenud Husi pühapäevastele jutlustele. Sõnum magistri ärasõidust oli lennanud eilsetele palverändajatele järele, pannud nende jalad tagasiteed tallama ja muutnud öö kaugemal elavatele inimestele päevaks; nad ei olnud kõhelnud pärast lühikest puhkust sinna tagasi tulla, kust nad eile pärast jutlust olid lahkunud. Nüüd on nad kõik jälle siin ja küllap on veel uusigi lisaks tulnud. Nad on kohal, ootavad, vaikivad ja ulmitsevad ainiti magistrit.

Hus ratsutab esimesena ja peatub avara läbipääsmatu inimmere ees; see asub tema teel nagu tohutu suur armastuse vall. Inimesed — tema inimesed! Talle armsa maa inimesed, tema murede ja hoolitsuse inimesed, tema vennad ja õed, tema sõdalased . . .

Vaikib vankrirataste kriuksumine, hobuste kabjad otsekui juurduvad pehmesse rohukamarasse, Husi saatjatest ei kõnele keegi, ka tuhandepealisest rahvasummast ei kosta ühtegi häält.

Hus tõuseb jalustes püsti ja tõstab käed. Tummalt õnnistab ta rahvahulka ja kõik saavad aru ning langetavad pea. Veel tükk aega pärast seda, kui ta on käed alla lasknud, mõõdab ta pilguga enese ees kirendavat peadevälja, nagu katsuks ta vähemalt silmadega igaüht hüvasti jätta.

Siis hakkab Hus kõnelema:

«Vennad ja õed! Ma tänan jumalat, et tohtisin nii kaua teie keskel viibida, jutlustada teile jumalasõna ilma ketserluse ning eksiõpetuseta. Minu sooviks oli, on ja jääb kuni surmani teie päästmine. Seepärast ärge heitke meelt ega kohkuge, kui mind nimetatakse ketseriks ja mõistetakse süüdi eksiõpetuste pärast. Te mõistate kindlasti, mispärast nad nõnda teevad ja mida nad kardavad.

Kuid minul pole tarvis neid karta, ja seepärast sõidan ma oma vaenlaste keskele, lootes Lunastajale, et ta kinnitab mu vaimu ja keha mehisuse ja tarkusega, nii et ma jääksin alati ustavaks tõele, ükskõik mis minuga ka ei juhtuks. Meie, patuste eest läks Kristus surma — miks peaksime meie hädaohu ees kõhklema?

Otsustasin kogu selle õiglase jumalatõe, mida meie pooldame, viia terve ristirahva kirikukogu ette, et seda kuuleks, vaeks ning arutaks kogu maailm. Kuid tema mõõdupuuks on siiski pühakiri, mis otsustab, kelle poolel on tõde ja õigus. Ma ütlen teile, et alistun sõnakuulelikult ning kõhklemata ja võtan õppust, kui mind pühakirja alu-

sel veendakse, et ma tegin vigu või eksisin. Vastasel korral aga asun kaitsma tunnetatud tõde ja võitlen selle eest ustavalt ning kindlalt kuni surmani.»

Peade kohal valitsev vaikus näib olevat metallist sepistatud — nii tugev ja vankumatu on see.

Ja siis — siis korraga lööb see metall igast kandist kõmisema. Kogu tuhandepealine rahvahulk hakkab käratsema, nagu põruks maa ise; vande andmiseks kerkivad tuhanded rusikasse pigistatud käed, tuhanded silmad leegitsevad ja näod lõõmavad võitlusvalmidusest. Rahvasumma kõrvulukustavast lärmist pole võimalik tabada ühtegi sõna ega lauset. Kõik sulab kokku ainsaks tormilaineks, mis sööstab Husi poole.

Ja Hus — mõistab.

Ta mõistab seda tuhandekordset vandetõotust ja tuhandekordset kinnitust, millega nad tahavad teda tagasi hoida, kaitsta. Magistri ees avaneb tohutu suur ustavuse süli, mis pakub talle kindlat varjupaika nagu ema süli. Ja kogu selle süle jõud on nii suur ning kohutav, nagu on suur ning kohutav jõud armastusel, mida miski ei hirmuta.

Ja see jõud tungib Husisse, iga hingetõmbega, iga pilguga, see tungib tema kehasse, südamesse ja hinge. Sirgelt istub ta sadulas, pea püsti, ja tema nägu tundub üha rohkem särama löövat, nagu oleks selles selges, tõsises säras koos kõik see, mida talle ustavad inimesed sellesse panevad. Kindlana ning täis imestamisväärset võimsust ajab ta end püsti nende tuhandete inimeste ees, kelle saadikuks ning sõjameheks ta on suures võitluses.

Esimestena vaikivad need, kes asuvad talle kõige lähemal, ja siis levib rahunemine üha laiemate ringidena, kuni vaikib kogu rahvasumm. Ja see vaikimine on nõusolev kinnitus, pea langetamine kindla otsuse ees, mille on teinud tema ise. Kindlasti ei saa see teistsugune ollagi kui ainult niisugune, mis magistris on küpseks saanud.

Alles nüüd langetab Hus pea ja hakkab silmitsema neid, kes seisavad talle kõige lähemal ja kes peavad talle esimestena tee vabaks andma, ta enese keskelt läbi laskma. Ta märkab puusepp Jírát, Johankat, Hvozdno Ctiborit, puusepp Tomášit Bukovost — ja siin, kui ta pilk riivab üht vanameest esimeses reas, ei pea mees enam vastu, langeb põlvili ja sirutab Husi poole kokkupandud käed:

«Magister!... Magister!... Mu süda ütleb, et sa enam tagasi ei tule!»

Kaua vaatab Hus vanamehele otsa, noogutab aeglaselt, kord, kaks korda, nagu ajaks ta mehega tummalt juttu. Siis ajab Hus selja sirgu ja esitab valjul häälel küsimuse:

«Noh, nüüd ütelge teie mulle: kas ma tegin õige otsuse enese ja teie nimel? Kui te arvate, et ma otsustasin õigesti, siis laske mul sõita.»

Aeglaselt hakkab rahvahulk Husi ees kahele poole taanduma, vabastades talle avara, lageda ning sirge tee. Niimoodi nihkuvad teineteisest eemale kaks hella peopesa, kui nad annavad kallihinnalise pärli ohtliku saatuse meelevalla alla.

Ja nõnda sõidab Hus oma inimeste keskelt — Konstanzi.

TÕRVIK

NEMAD SÕIDAVAD KONSTANZI

I

PAAVST

Just sel päeval, kui paavsti karavan Alpide jalamini jõudis, tuli udu maha. See voolas mäetippudelt alla, piimjas, hõre, aga siiski läbinähtamatu.

Päikesepaisteline ning meeldivalt sõbralik Lombardia tasandik, mida hilise oktoobrikuu hingus vaevalt puudutanud, jäi reisimeestel selja taha. Õhurikkasse kaugusse nägemist tõkestas neil kivine piir; siit peale viis tee lakkamatult ülesmäge. Tasandiku lai avarus ahenes kitsasteks orgudeks, mis olid kiltkivist ja porfüürist hallid. Piki teerada seisid vaikivate tunnimeestena ranged kuused ja raagus pöökpuude ning leppade salud.

Udu ei langenud maapinnani, vaid jäi õhku rippuma rõhtsa lävena, mis lõikas pooleks mägede nõlvad ja kattis nende tipud. Karavan liikus mäkke, lähenes udust laele. Piimja udumere seest kostis üksikuid lehmakrappide kõlksatusi, kuid loomad ise jäid nähtamatuks nagu kõik, mis asus sellest pimedaks tegevast piirist ülalpool. Kui karavan selle ületab, jääb ta samuti pimedaks; teda ümbritsevad nägematud kaljuseinad ja puudesalud, mis tihenevad ainult ebaselgeteks varjudeks; ta võib paari sammu kauguselt mööduda alpionnist, ja loom või inimene läheb tal nägematult ning kuulmatult risti üle tee.

Johannes XXIII vanker sõitis karavani keskpaigas. Paremjasti suunduti esimesse mäekurusse. Paavsti ees sõitsid sõdalased ja lõputu voorina tema kardinalid ja prelaadid. Paavsti kaariku taga venisid pikas rodus veo-

vankrid hobumoona, toidukraami ja veiniga — lepib siis itaallane saksa hapude viinamarjakobaratega? —, samuti kingitustega: paljude kirstudega, milles oli raha, juveele, kallihinnalisi kangaid, inkrusteeritud relvi, idamaiseid vürtse ja jumal teab mida veel. Mõnede esemete kohta püha isa juba teadis, kellele need on määratud, kuid suurem osa vankritele laaditud asjadest oli igaks juhuks ning kõikvõimalike ootamatuste puhuks kaasa võetud. Valiku tegemisel pidi arvestama kõige erinevamaid maitseid, ja nõnda loksusidki siin Alpide kitsasteel kõige hämmastavamad esemed. Kõige rabavam nende hulgas oli Veenuse kuju, tegelikult küll ilma käteta ja peata torso — kuid ilus, imeilus! Selle oli hiljutistel väljakaevamistel leidnud paavsti sekretär Poggio Bracciolini; ta oli sellesse niivõrd armunud, et oli paavstile nagu uni peale käinud: ta lihtsalt pidavat selle paganliku jumalanna sinna külmale võõrale maale kaasa võtma. Paavst viimaks lubas, kuigi kuju oli suur ning raske; noh, mis siis ikka, kui tema pühadusele vaja läheb, võtab ta Poggiol kuju käest. Maailmas leidub ka niisuguseid inimesi, kes lasevad end marmorist lirva eest ära osta.

See meenutas paavstile jahedust, mis oli Po madaliku niiskuse niisama järsku asendanud, nagu orgude kokkupigistatus oli neelanud tasandiku avaruse. Sellest saab veel reis! Neetud talv! Ja see on alles algus. Aga kui külm läbi kaariku nahkseinte, vilttekkide ja karusnahkade tungib, kui hakkavad valutama luud-kondid ja rind, kui keha peab tundide ja päevade kaupa liikumatult istuma nagu kott... Ja soojendamiseks on ainult mõni totter võõrastemaja ja vein!

Vein... Ei ole kuigi hea, kui inimesel on nii palju aega mõtisklemiseks. Iga sõnake võib su mõtted jumal teab kuhu viia ja ikka ning alati leiab ta tee kõige ebameeldivamate mälestuste juurde. Võta kas või praegunegi juhtum: tegelikult põhjustas just vein kogu selle neetud loo kontsiiliga ja ees ootavate kuratlike ebameeldivustega, mis võivad Johannesele maksta paavstitiaara, kui mitte rohkem. Kõige otsustavamal hetkel jäi ta Roomast ilma... veini pärast!

Kui jõuaks kokku arvata, mitu korda ta on juba Rooma pärast lahinguid löönud: võttis selle linna ära ja kaotas jälle! Esimest korda tegi ta seda kadunud paavst Aleksander V vägede ülemjuhatajana; tollal kandis Johannes

veel Baltazar Cossa nime. Ja siis, kui Aleksander suri ja Johannes tema järel paavstiks valiti (jumal teab, et Baltasar ei lasknud Aleksandrit mürgitada, nagu kurjad keeled jahvatavad), pidi ta lakkamatult sõdima igasuguste kaabakatega, keda tema kallale ässitasid mõlemad valepaavstid Pietro de Luna ja Angelo Corrario. Johannes oleks pigem oma keele suust hammustanud, kui neid kahte paavstlike nimedega Benedictus XIII ja Gregorius XII kutsunud. Toredad Kristuse asemikud küll! Benedictus kükitab oma kõhukas Avignonis ega julge sealt ninagi välja pista. Armetu vang, kes istub prantslaste kaitse all... Ja Gregorius? Kurat teab, kus ta nüüd Rimini kandis parajasti tolkneb. Aga temal enesel, Johannes XXIII-l, Aleksander V ainukesel seaduslikul pärijal, pole seisukord tegelikult küünemusta võrragi parem. Mispärast? Veini pärast. Neetud veini pärast!

Küll nõudis temalt viimane kord alles jõupingutust, et kaitsta Roomat, oma Roomat, kalli kaasmaalase, Naapoli kuninga Vladislavi vastu, kelle vaenlased olid Johannese kallale ässitanud. Kuid ta kaitses Roomat edukalt, ja kui see naapollane, hispaanlased ja prantslased talle rahu oleksid andnud, oleks ta näidanud kogu maailmale, missuguse kirikuriigi ta luua oskab! Võimsa, toreda, uhke... Ja just siis mängisid talle vembu need lollpead, kes pidasid paavsti kassat: nad panid maksu alla veini. Tõsi küll, kassa oli jälle kõhn nagu metssiga varakevadel ja polnud enam midagi leida, millelt ei oleks juba erakordselt kõrgeid makse võetud, aga — kurat võtaks! — siis oleks tulnud riskida pigem leiva kolmekordse maksu alla panemisega, ainult veinisse ei oleks tohtinud puutuda, kui oli tegemist itaallastega. Ei kestnudki kaua, kui Naapoli Vladislav võis kerge vaevaga Rooma sisse sõita, sest selle elanikud määratsesid nüüd paavsti maksukogujate ja püha isa enese vastu. Just needsamad, kes talle nädala eest igavest truudust olid vandunud. Kena igavik! Noh, siis ei jäänud Johannesel muud üle kui jalgadele tuld anda. Kõigepealt Firenzesse. Aga oli tegemist, enne kui ta pärale jõudis!

Mööda kitsaid mägiteid, läbi metsade ja ainult öösiti; pealegi sattus ta mitu korda vaenlaste jõukudele, kellele oli ükskõik, kas seal liikus palgasõdur või kardinal, sest mõlemad kõdunevad ühesuguse kiirusega, kui piik on nad sambla külge naelutanud. Kui siis kõige hullem oli vii-

maks seljataga ja ta Firenzesse jõudis, kartsid firentslased teda avalikult vastu võtta ja majutasid ta räpasesse agulisse. Püha isa ei lastud linna sissegi! Ptüi!

Nüüd polnud enam mingit nalja. Johannes XXIII pidi haput õuna hammustama: ta saatis kõikidele õukondadele läkituse, milles kurtis oma saatuse ja Kristuse asemikule ebaväärika olukorra üle. Kõige pealekäivama läkitusega — ja samuti ka kõige suurema enesesalgamisega — kutsus ta üles Saksa-Rooma kuningat Sigismundi, et see täidaks oma missiooni ja kaitseks kirikut ja selle pead ilmaliku võimuga.

Sigismundi vastus saabus kohe. Sellel kelmil pidi vastus juba varem valmis olema! Tema, kuningas Sigismund, kui kiriku sõnakuulelik poeg olevat meeleldi valmis mängu panema kogu oma vägevuse ja elugi, et püha Peetruse trooni kaitsta. Aga enne kui Rooma õigele karjasele tagasi antakse, tahab tema, Sigismund, abi osutada ka kirikule, mille skisma on kolmeks lõhestanud, ja taastada kiriku ühtsuse. Kui paavst lugemisega sinnamaani jõudis, läks ta maruvihaseks: kes siis Sigismundilt seda palub? Aidaku Johannesel Rooma tagasi saada, küll ta siis juba ise oskab kirikuga toime tulla! Kuid loomulikult haistab Sigismund juhust sealt vilja lõigata, kuhu ta ei ole külvanud; milline hiilgav võimalus ohustatud kiriku ja ristirahva kaitsjat mängida! Johannes nägi selle räpase arvestuse suurepäraselt läbi. Kuid Sigismundi kirja teine pool oli veel hullem. Saksa-Rooma kuningas kirjutas, et kirikulõhe kõrvaldamiseks ei ole teist teed kui kogu ristirahva ühine kontsiil kokku kutsuda. Kirikukogu teeb lõpu kolme paavsti valitsemisele ja seab kõik korda. Ja see loetakse teeneks, suurematuks teeneks — Sigismundile! Kontsiil kui keisririigilt abisaamise eeltingimus, see oli ju selge väljapressimine. Kontsiil, kus paavsti kõrval oleks eesistujaks Sigismund kui ilmaliku võimu pea! Kontsiil, kus kuningas jumalikus rahus paneb paavstile põõna. Kontsiil, kuhu rahvast tuleb nii paksult kokku, et Johannes XXIII neid enam talitseda ei jõua. Paavst teab ülihästi, miks Sigismundil on vaja maailma päästjat etendada, ja just nüüd, kähku, jalamaid — enne kui laguneb tema Saksa impeerium, mille ta oma vennalt Václavilt ära kiskus ja mis tema jalgade all praguneb nagu jää kevadel... Aga mis see kõik loeb, kui Johannesel on Sigismundi vaja, kui ta ilma kuningata oleks surnud mees. Noh, igaüks mängib oma mängu. Kui

see Sigismund ainult oma nina nii palju Johannese mängu ei topiks!

Ja nõnda ei jäänudki muud üle kui see kibe kontsiilipill alla neelata. Nüüd oli lugu järgmine: hoida seda neetud kirikukogu ohjas, et see Johannes XXIII-t ratsu turjalt mäha ei pillutaks. Kui asi klapiks, nii et kontsiil tagandaks mõlemad valepaavstid ja jätaks tiaara Johannese pähe! Mitte kellelgi pole selle peale rohkem õigust! Ainult laimajad võivad levitada kõiki neid alatuid kuulujutte, et tookord pärast Aleksandri surma sundinud Baltazar Cossa kardinale teda paavstiks valima. Heldeke, tookord oli alles kontsiil, lausa lust! Tal olid oma kardinalid ilusasti Bolognasse kokku toodud, seal asusid ka tema väed... Aga mida inimesed sellest hiljem välja keerutasid! Koleda läimu. Tema valimistel ei tehtud juuksekarva võrragi valskust.

Aga nüüd? Konstanz ei ole Bologna. See kroonitud kelm teadis, miks ta kontsiili asukohaks valis oma keisririigi linna. Kui paavst temaga läbirääkimisi pidas, teeskles kuningas viimase silmapilguni, et kontsiil peetakse loomulikult mõnes Itaalia linnas. Kuid seejuures oli Sigismund siiski nii kaval, et ei lasknud eneselt kontsiili asukoha valimise õigust võtta. Ta jättis paavsti rahulikult tema rasva sisse praadima, kuni Johannes pidi nõustuma Konstanziga. Paavst ei unusta neid magusavõitu naeratusi, mille saatel Sigismund talle selle kibeda pilli serveeris, kui ristirahva vaimulik ja ilmalik pea mainitud kokkuleppele jõudmiseks koguni isiklikult kohtusid.

Niisiis tuleb paavstil Konstanzis võidelda kahel rindel: ühel Sigismundi vastu ja teisel kontsiili vastu. Sinna sõidab kokku niisugune seltskond, keda Johannes küll vaevalt oleks Itaaliasse lasknud. Selle vastu võis aidata ainult üks abinõu ja paavst kasutaski seda ülimal määral: võttis kaasa kõik ustavad kardinalid ja prelaadid, keda õnnestus kätte saada. Ja neid ei olnud just vähe. Võib-olla piisab neist, et talle kontsiilil otsustavate hääletuste puhul enamus tagada. Need teda ei peta, sest vastasel korral reedaksid nad iseenda ja — mis kõige tähtsam! — kaotaksid oma prebendid. Kõige rohkem saab praegu muidugi jälle paavsti rahakassa kannatada. Aga kui kõik läheb hästi ja kiriku ühtsust hoiab jällegi ainult üks tiaara — loomulikult Johannes XXIII peas —, siis tuleb usklikel kristlastel selle eest oma tänulikkust üles näidata. Lõppude lõpuks

on see õnn ristirahvale nii suur, et vaevalt ta selle eest paavstile iialgi tasuda suudab. Aga usklikud peavad vähemalt kõigest hingest püüdma, et oma kuldrahadega selle tasumatu summa saavutamatule suurusele võimalikult ligi jõuda.

Nõndaks, külm on õnnelikult juba paavsti kontidesse tunginud. Pagana pihta, kuhu on jäänud see aeg, millal ta ratsutas palgasõduritest väe eesotsas, raudrüü seljas ja mõõk käes... Ah, siis mähkis ta kõik oma sõrme ümber! Ja mis on sellest järele jäänud? Ainult laimujutud ja kaebused, et siin-seal siiski keegi tema mõõga eest ka pääses ja siin-seal mõni trellide taha või veelgi paremasse paika sattus, kui Baltazar Cossa paavst Aleksandri nimel Roomat või Bolognat valitses. Aga kes on iganes jätnud valitsejat tõrvamata, kui ta on pidanud käskija sõna kuulama ja rahakotti kergendama? Hurjutati teda ka naiste pärast... Noh, nüüd sõidab ta koos marmorist Veenusega. Selle koha pealt ei või küll keegi talle etteheiteid teha. Võtaks kurat seda kõike!

Paavsti halvad eelaimused üle Alpide viiva tee suhtes osutusid igati põhjendatuks. Mida kõrgemale jõuti, seda kibedamaks läks külm. Õnn seegi, et lume mahatulek sedapuhku hilines. Lumesadu tabas neid alles kuuendal päeval, kui nad lähenesid Meranile. Seal loodeti esimest korda viisakalt puhata, sest öökorterid mägi- ja külavõõrastemajades — häbi rääkida. Külma pärast tuli magada, karusnahksed kasukad seljas — kellel muidugi kasukas oli —, ja kokad rassisid oma heade toiduainetega asjatult külaelanike katelde juures. Midagi mõistlikku sellest ikkagi ei tulnud. Ainult liha küpsetamine praevardas ei kukkunud läbi. Johannes XXIII needis lõputut ööd, mis langes karavanile juba varsti pärast keskpäeva ja püsis järgmise keskhommikuni. Külm, pimedus, suitsutared, kohkunud ja kohmakad mägilased, kes läksid suurte härrade nägemisest ähmi täis ja tegid siis kõike ümberpöördult, valud liigestes, üksluine toit — jäi ainult loota, et see kõik arvestatakse vähemalt puhastustule piinade hulka. Peale selle vaevas paavsti öösel unetus. Keelepeksjad räägisid, et see on talle külge jäänud varasemast ajast, millal röövliamet sundinud teda rohkem ööpimeduse hajastava katte all elama. Mingu neil keeled kärna, kes ei lakka pläramast, et omal ajal olnud praegune paavst kardetud

mereröövel ja vilunud sissetungija naiste magamistubadesse! Kus on kirja pandud, et öörahu ja öist üksindust võib kasutada ainult külma terase välgutamiseks või sooja naisekeha kaisutamiseks? Kas pole öö niisama hea, koguni kõige parem aeg selleks, et mõtiskleda, arvestada, plaanitseda? Paavsti sekretäridel olid hommikul silmad alati punased, sest nende käskija dikteeris neile kirju sageli koiduni, ning kardinalid ja paavsti nõunikud pidid alati valmis olema, et nad kesköösl nõupidamisele või audientsile kutsutakse. Jah, Johannes oli harjunud peamiselt öösel töötama ega suutnud nüüdki uinuda, ehkki ta praegu ka töötada ei suutnud. Tal polnud sedagi hingerahu, et ettelugejat kuulata. Samuti tüütasid teda ühed ja samad näod, mis tema ümber liikusid. Nagunii näeb neid Konstanzis küll ja küll! Nõnda siis istuski paavst enamasti ihuüksi ja napsitas või mängis kummalist mängu, mis talle ühel unetul ööl pähe oli tulnud: ta laskis Johannes XXIII-l juttu ajada Baltazar Cossaga. Ta rääkis vaheldumisi kummagi eest ja lõbutses suurepäraselt, võimaldades neil avaldada nende tõelisi seisukohti ja kõige salajasemaid plaane niimoodi, nagu seda ühegi sureliku kõrv polnud iialgi kuulnud ega kuulegi. Seejuures kujutles ta, missuguse näo võiks küll teha Sigismund, kui ta saaks seda kõike pealt kuulata. Mida küll annaksid selle eest Sigismund ja kõik teisedki, kes peavad kõvasti nuputama, luurama, nuhkima, ajama kokku tõendikillukesi ja -raasukesi võitluseks tema, paavsti vastu. Kui ahnelt põleksid silmad prantsuse kardinali d'Ailly kõhnas näos, ja kindlasti ei topiks oma kõrvu kinni ka paavsti itaallastest liitlased kardinalide kolleegiumis. Missuguse näo võiks küll teha kardinalisutaani kandev hellitatud poeet Zabarella, kellele pole miski uus siin päikese all ja kes silmitseb kõike oma Horatiuse ja Vergiliuse kristallpuhta Olümpose tipult? Püha isa mõtted teeksid lõpu isegi kardinali olümposlikule rahule! Kuid korraga muutus see mäng paavstile vastumeelseks: talle tuli pähe, et Konstanzi kirikukogu võib temaga niisamasuguse tembu teha. Kiiresti lõi ta risti ette ja uhtis ebameeldiva kujutelma falernusesõõmuga[1] alla.

Kui paavst järgmisel päeval Meranis oma liikuvast vangikongist välja ronis, muutus ta tuju kohe paremaks.,

[1] Falernus — Lõuna-Itaaliast pärinev veinisort, oli kuulus juba antiikajal. Sai oma nime Loode-Kampaanias asuva Ager Falernuse järgi. — *Tõlk.*

Tal oli juba kõrini piinavast tegevusetusest, mille teekond talle peale oli sundinud. Hästi, vahepeal polnud ta enda kasuks peale oma pooldajate arvuka karja kaasavedamise midagi teha saanud. Aga siin, Meranis, peab ta katsuma rohkemat korda saata.

Linn tervitas paavsti pidulikult. Kõikide kirikute kellad helisesid ja lossi juurde viivaid tänavaid ja paleeväljakut täitis rahvamurd. Inimesed tunglesid, langesid põlvili, kui neist möödus paavsti kandetool, ja hüppasid jälle kiiresti jalule, et tema pühaduse näole pilku heita. Naised karjusid hüsteeriliselt, mehed jõllitasid ja ahmisid õhku. Mis oli roomlastele igapäevaseks leivaks, see osutus siin imeks: näha paavsti siin enda keskel, käeulatuses, kõrgel Alpides! Johannes XXIII õnnistas rahvahulka sujuvate käeliigutustega; ta nõjatus niimoodi istmele, et tema nägu jäi kitsa ukse raamistusse. Lossiõuel põlvitas paavsti kandetooli ette äsjasadanud lumme Tirooli hertsog Friedrich, et paluda tema pühadust pidusöögile. Paavstil oli tegemist, et oma kärsitust varjata. Vaevalt olid viimased vaagnad laualt ära viidud, kui Johannes XXIII Friedrichil käe alt kinni võttis ja majaisanda endiseks jäänud energilisel sammul — kergelt taaruv kõnnak reetis meremeest ja ratsutajat — peosaali kõrval asuvasse alkoovi viis. Ja seal sõlmiti pikema jututa leping. Asjalikult ning ärimeeste kombel: kaup kauba vastu. Niisugust kõnet mõistsid mõlemad hästi: vana paavst, kes oskas ühesuguse tublidusega lahinguid ja arveraamatuid pidada, majandusasju, riike ja linnu valitseda, ja noor Friedrich, kes oma partneri kõrval näis jäme ning tahumatu. Nad istusid teineteise vastas, vanamees, kelle riuklevasse näkku olid igasugused elukogemused ja julmused teravaid jälgi jätnud, ja noor löömamees, kelle nägu oli niisama lihav ning värvirõõmus nagu tema Habsburgi aadlivapp. Kuid tukatite ja sõjameeste arvu kokkurehkendamine käis mõlemal ühteviisi nobedalt. Käsi peseb kätt, mina sulle, sina mulle, selles ei võinud nad eksida.

Johannes XXIII nimetas Friedrichi paavstivägede generaalkapteniks palgaga kuus tuhat tukatit aastas. Tiroollane omakorda kohustus paavsti kaitsma ning aitama nii edasisel teekonnal, Konstanzis viibimise ajal kui ka sellisel juhtumil, kui Johannes XXIII võtaks nõuks Konstanzist lahkuda. Ükskõik millal ja missuguste asjaolude tõttu see ka ei juhtuks. Friedrichile oli selge, mis-

suguse võimaliku juhuse vastu paavst ennast kindlustab, Johannes aga oli rahul, et hertsogi ilme vähimatki ei reetnud. Kanäe, selline tüse mühakas ja nii palju diplomaatilist taktitunnet! Nüüd on kõik selge. Lõpuks laskus Friedrich jälle põlvili, langetas alandlikult suure heledajuukselise pea ja Johannes XXIII õnnistas pidulikult paavstivägede uut ülemjuhatajat. Kuid veelgi tähtsamaks pidas Friedrich seda, et tema kassasse laekus sel päeval kena summa: ta sai käsirahaks poole kokkulepitud aastapalgast.

Paavst jätkas teekonda juba lootusrikkamalt ning enesekindlamalt, kuid ometi rikkus üks sündmus hirmsal kombel ta tuju. Ja mis kõige kummalisem: meeldiv sõnum Roomast. Veel Tirooli pinnal jõudis karavanile järele käskjalg teatega, et paavstiväed olid visade tapluste hinnaga vallutanud lõpuks Rooma ja sundinud selle elanikke jälle Johannese sõna kuulama. Rõõmu asemel haaras paavsti raev. Oleks see juhtunud kuu aega tagasi! Siis oleks võinud kõigele vilistada, nii Sigismundilt abiotsimisele kui ka kontsiili kokkukutsumisele ... Ptüi, kurat ja põrgu, nüüd on see kõik juba hiljaks jäänud, kirikukogu ärajätmisele ei maksa mõeldagi.

Just Tirooli piiril, mäekurus, kus tee — nüüd juba lumine ning jäätunud — hakkas mäest alla Vorarlbergi aladele viima, sõitis paavsti kaarik kiilasjääle ja kihutas allapoole, nii et nahast vankrikumm aina vappus. Kaarik lendas maasse külmunud kivi otsa, jäi pidama ja tiisel mõõtis hobueeslite külgi, kes teelt kõrvale kargasid. Kuid kaarik ei tulnud enam järele, hakkas külili vajuma, uksed mürtsatasid lahti ja Johannes paiskus ülepeakaela lumme. Kutsar tardus pukis kivikujuks. Kaarikule kõige lähemal asuvad teenrid ruttasid kohkunult ligi, kuid täis hirmu paavsti viha pärast ei julgenud nad lumes siplejat puudutada, sirutasid ainult käsi tema poole. Kõige tagatipuks juhtus see just piiriäärse kõrtsi ees, kuhu teade erakordsest võimalusest püha isa näha oli sadu mägilasi kokku toonud. Ja nüüd nad siis nägid teda ja kangestusid õudusest. Nad olid kindlad, et niisuguse sündmuse nägemine on surmapatt.

Ja nõnda müttas kõrgeauline, kuid abist ilmajäetud Johannes XXIII lumes, katsus jalule tõusta, vajus käpuli

hange. Tardunud pealtvaatajad ei saanud sõnagi suust, kuni paavst viimaks möirgas:

«Mis te passite, kuidas ma siin rabelen! Kurat teid võtaks!»

Alles nüüd hakkasid paavsti teenrite käed-jalad käima. Mägilased aga taandusid veelgi rohkem ja lõid õudusest risti ette paavsti puhul, kes kutsus appi saatanat.

Kahe päeva pärast laius mägedest laskuva karavani pilgu ees Bodeni järve avar peegelsile pind ja kaugel silmapiiril tuli nähtavale Konstanz.

II

KURTISAAN

Aacheni linna Pontuse värava valvurid lõid järsku käega rangetele eeskirjadele, erakordselt rangetele eeskirjadele, sest linnas viibis tema kõrgeausus kuningas Sigismund. Kõikidele linna väravate vahtkondadele oli tehtud korraldus saabujate ja läbisõitjate reisiload hoolikalt läbi vaadata. Kui aga Pontuse väravas peatus tõld, mille aknast vaatas välja donna Olympie — kuhu jäid kõik ettekirjutused ja korraldused? Hellebardid, mis olid hobuste ees ristatud, tõsteti auandmiseks. Valvurid vahtisid tõllas istuvat naist ammuli sui. Vahtkonnaülema parem käsi, mis sirutus tõllaukse poole, langes rippu. Hooletu liigutusega ulatas donna Olympie läbi akna oma reisiloa. Vahtkonnaülem võttis selle aupaklikult, lõi korraks lahti ja pani kohe jälle kokku, kui oli heitnud kirjale äärmiselt põgusa pilgu; ta ei suutnud oma pilku kaunilt reisijalt kuidagi lahti kiskuda. Siis tegi ta sügava kummarduse, kutsar andis hobustele piitsa ja tõld sõitis väravast sisse, möödudes hellebardimeeste ja ammuküttide spaleerist. Valvurid tardusid hetkeks, siis pöörasid pea lahkuva tõlla poole nagu päevalilled päikese suunas.

Õukonnakantseleis, mis lahutamatult Sigismundiga kõikjale kaasa rändas, lõppes töö. Kirjutajate väsinud käed ja silmad tundsid kõige selgemini kontsiili lähenemist. Täna kuhjus jälle keset lauda aukartustäratav kuhi kirju, millel puudusid üksnes allkirjad ja pitserid. Kirjade

tagaküljele märgitud aadressid[1] pakkusid äärmiselt kirevat pilti nii kutsutud külaliste tiitlite kui ka kirjade sihtkohtade poolest; viimase nädala jooksul oli neid saadetud kõikidesse Euroopa riikidesse, nii ilmalikele kui ka vaimulikele aukandjatele, alates kroonitud peadest ja lõpetades krahvidega; siin oli kirju, mis läksid tatari khaanile ja Aafrika vürstidele; kutsete, nõuannete, järelepärimiste kaos, tohutu ämblikuvõrk, mille niidid pidid kogu maailma esindajad Konstanzi tõmbama. Kirjutajad tõusid laudade tagant, sirutasid kangeks jäänud liikmeid ja hõõrusid punetavaid lauge. Keegi ei rääkinud enam; ja millest kõneldagi? Ajus kõmisesid veel kirjade ja dokumentide ilukõnelised algused ja lõpud, kõik need kulunud fraasid, mis paksu raudrüüna ümbritsesid sõnumi enese kõhna tuuma, silma ees seisid kolleegide kahvatud näod, mis nädalate kaupa põrnitsesid valgeid pabereid; päevast päeva ikka üks ja seesama töö. See kõik ei tekitanud kelleski soovi veel suud lahti teha.

Ainult ühest saalinurgast kostis kähisev hääl, mis häiris kantselei rasket, hingetut õhkkonda mingi kupleega. Hääl jorutas meloodiat ja tõi ainult kohati mõnuga kuuldavale riimijupi, vähemalt seal, kus värss oli kõige mahlakam:

«Kui lõhkeb soe ja pehme moosipirukas,
siis kõiki tõmbab ligi magus sisu.
Ent lõhkeb kõht — säh sulle pirukas! —,
kaob verinäljaselgi söögiisu.»

Ei, see ei sobinud siia üldse. Nagu öökullid, keda on kohutanud päevavalgus, pöörasid kirjutajad oma tuhkhalli näo väga vastumeelselt laulumehe poole. No muidugi, rüütlihärra! Seda võis juba arvata. Ei lauluke ega laulja kuulu üldse siia. Aga selle üle on ohtlik nuriseda, sest see kehkenpüks toodi paari päeva eest kantseleisse, ja nagu räägitakse, tema kõrgeaususe kuninga käsul. See tundub väga tõenäoline, sest ainult kõige kõrgemalt poolt antud korraldus võis sundida kantseleiülemat kirjutajaks võtma niisugust... niisugust vagabundi! Pole teisel õpetatud mehe tiitlit, vaimulikuseisust ega raha — ja tema päritolu? Niisuguseid rüütleid nagu tema tuleb tosina kohta kaksteist tükki. Ainus, mida ta omaks võib nimetada, on —

[1] Tollal ei tuntud kirjaümbrikke. Kiri kirjutati paberilehe ühele küljele, aadress teisele. Siis murti leht niiviisi kokku, et kõiki lahtisi tippe oli võimalik ühe pitseriga sulgeda. — *Tõlk.*

must minevik! Aga muidu olevat ta luuletaja ja need on praegu moes. Tore luuletaja küll! Oskab kokku klopsida vahest veelgi häbitumaid värsse kui see praegune kuplee.

Samal ajal tõmbas laulja mantli muretult selga, ja alles siis, kui oli laulu lõpetanud, pöördus ümber ja märkas kirjutajate ärritatud nägusid. Juba valmistus ta nende igavat laitmatust ründama, kuid mõtles siis ümber — ei maksa vihastada inimest, kellel kõht tühi. Rüütli näole kerkis grimass ja ta sülitas tubli lärtsaka:

«Ptüi, see on tõesti ropp laul! Prantsusmaalt pärit. Rõve nagu omal ajal sealt siia toodud haiguski. Mul on rõõm näha, et see teile ei meeldi. Kus nüüd see saab meie magusate armastuslaulude vastu! Ma näen, härrased, et olete tusased ja halvas tujus. Aga kui mõru on veel minu meel? Panna ööbik puuri ja luuletaja kantseleisse. Minu tagasihoidliku isiku näol tungis teie hulka koguni ehtne trubaduur, võib-olla viimane eksemplar sellest väljasurevast tõust. Selle asemel et laulda lossipreilide palkonite all, täna siin ja homme seal, närbun ma haisvas kantseleis, olen hanesule ja tindipoti külge seotud. Mispärast? Paari näruse rahatüki pärast. Näete, härrased . . .»

Kuid härrased ei tahtnud enam näha ega kuulda. Ja nõnda tuli rüütel Osvald von Wolkensteinil, kes oma ealt polnud riigikantseleis sugugi kõige noorem, vahtida hetke pärast ainult uksest väljatrügiva musti mantleid kandva trobikonna selgi. Rüütel saatis neid heatahtliku naeratusega, ta oli rahul, et neist nii kergesti ja paugupealt lahti sai. Viimaks olid need kaarnad ometi kadunud ja tema seisis tühjas saalis ihuüksi. Läheks ka minema — aga kuhu? Tema parem käsi sukeldus tahtmatult mantlitaskusse peenraha järele, mida nahkse tengelpunga paksude voltide vahelt kogunes kõhn virnake. Kurat võtaks, kuidas nad küll alati lendu lähevad! Kui palju on tema käte vahelt läbi käinud itaalia, inglise ja hispaania rahasid, aga kavene, armeenia, pärsia omi! Missugustes maailmanurkades on ta laulnud, sõdinud, kerjanud! Iga mündi on ta teeninud raske vaevaga, aga ikka on see nii kergesti libisenud kõrtsmike pihku, kes on jahvatanud igasuguseid euroopa ja aasia keeli kõnelda, ikka on see kadunud valgete, pruunide ja eebenmustade kaunitaride põue nii Euroopa sadamakõrtsides kui ka Oriendi lõbumajades. Ah, kus on nüüd need vallutusretkede ja võitude ajad? Sellest kõigest on järele jäänud vaid hallid juuksed meelekohtadel, tühi tasku ja almuste kerjamine tema kõrgeaususelt! Ees ootab reis Konstanzi! Seal peab rüütel kuningas Sigismundi teenima kui nuhk, tõlk ja õuelaulik. Laulik — tegelikult õuenarr. Tore supp, üks kohustus hullem kui teine. Aga mis parata — elama peab. Kel on raha, see võib endale kõike lubada, kel ei ole raha ega ka midagi müüa, see müüb iseennast. Konstanzis tuleb tal rabamist. Aga enne kui nad sinna sõidavad, otsustas kokkuhoidlik Sigismund, et ta ei hakka luuletajat asjatult toitma-katma ja käsutas rüütli seetõttu kantseleiametnikele appi. Igavene kooner ja ihnuskoi!

Kuid see kõik jättis ikka veel lahtiseks rüütli tänase õhtusöögi küsimuse: kas see sarnaneb tavalise või suure paastu aegse õhtustamisega? Ja vein? Sellele ei maksnud parem mõeldagi. Kui hästi läheb, saad mingit viletsat laga. Ja rüütlihärra sülitas sel päeval teist korda, sedapuhku juba siira vastikustundega.

Sel hetkel lükati kantselei uks ettevaatlikult paokile ja saali lävel seisis nägus poisike, kes kandis uhket paažilivreed.

«See passib siia niisama hästi nagu tort sõnnikuhunniku otsa,» käis von Wolkensteinil mõte läbi pea.

Poiss ei tundnud vähimatki hirmu, krimpsutas kantseleis valitseva haisu tõttu põlglikult nina ja pöördus üleolevalt rüütli poole:

«Hei, sõbrake, kas võid mulle ütelda, kust ma leiaksin Wolkensteini rüütlihärra?»

Ohhoo! See näis rüütlile stseenina komöödiast, kus kõige uskumatumad juhtumused näitlejaid nii kokku tõid, nagu autori näitekunstinärv just heaks arvas.

«Mis sa siis tahad? Mina see olengi,» lausus rüütel. Elu oli talle juba õpetanud, et just tegelikkus võib olla kõige fantastilisem. Paaž kaotas jalamaid kogu ülbuse ja ladus alandlikult lagedale oma sõnumi: kui kõrgeauline rüütlihärra suvatseks nii lahke olla ja võtaks vaevaks lasta ennast saata — muidugi senikaua, kui see vajalikuks osutub. Teda ootab õhtusöögile daam, kes palub, et ta nimi jääks saladuseks. Siiski ei maksa rüütlihärral oma au pärast muret tunda: tegemist on küsimusega, mis on väga oluline ja daamile pealegi erakordselt tähtis.

«Kulla sõber,» katkestas von Wolkenstein käskjala jutu, «mulle näib, et sa mainisid õhtusööki. Nojah, ma näen, et

siin on tegemist küsimusega, mis on ka mulle kole tähtis. Ma ei saa aru, miks me siin tühja juttu puhudes veel üldse vahime. Läheme ja ärme viidame aega!»

Nüüd istus rüütel Osvald von Wolkenstein donna Olympie vastas «Rohelise Pärja» võõrastemaja parimas numbritoas laua taga, mis oli lookas praadide, mitmesuguste vürtsitatud kastet sisaldavate kannude, kalade, pasteetide, maiustuste ja tumepunase burgundia veiniga täidetud peekrite all.

Õhtusöök möödus sõnatult. Külalisel polnud huvi millegi muu vastu peale oma kõhu täispuukimise — imesid ei juhtu iga päev ja seepärast tuleb neil tukast kinni kahmata! —, peoperenaine aga kasutas vastasistuja vaikimist selleks, et teda põhjalikult silmitseda. Ilmselt jäid mõlemad pooled oma tegevuse tulemusega rahule, sest kui rüütel viimaks söömise lõpetas — ta lihtsalt ei suutnud rohkem õgida — ja teenrid laua ära koristasid, vaatasid mõlemad julgustava naeratusega teineteise otsa.

Rüütel oli soodsamas olukorras: vestluse alustamine polnud tema mure. Tema oli veetud siia nagu kala õngenööri otsas, niisiis avagu kalur oma kaardid ja ütelgu, miks ta rüütli enda poole kutsus. Kuratlikult ilus naine — kahtlemata hoor, selles oli von Wolkenstein esimesest pilgust peale veendunud —, kuid hurmav, nagu rüütlihärra seejuures tunnistama pidi, nii hurmav, et võib mehe päris tusaseks teha: miks ta küll nii palju õgis ja veini kaanis? Ei, kadugu patused mõtted? Rüütel teadis liigagi hästi — selline haruldane mees ta ei ole, et niisugune linnuke teda õhtusöögi eest endale küljesoojendajaks ostaks. Aga kuidas ta oma pead ka ei vaevanud, parimagi tahtmise juures ei suutnud ta selle kummalise küllakutse tõelist põhjust ligilähedaseltki ära arvata.

«Küllap tunnete imestust, miks ma teid külla kutsusin,» katkestas donna Olympie esimesena vaikuse. «Kuid ma valisin teid pärast hoolikat järelemõtlemist. Minu nimi on Olympie. Selle nime all tuntakse mind Roomas, Firenzes, Veneetsias ja niisiis pole mul vaja sellele enam midagi lisada. Minu eesmärgiks on nüüd Konstanz.»

«Kõik kuulsused ruttavad selle linna poole,» katsus rüütel meelitada. «Aga sõita Itaaliast Konstanzi Aacheni kaudu . . .»

«Ma tulen Pariisist. Oleksite pidanud juba veini järgi ära tundma, et tegemist on prantsuse köögiga. Kuid Itaalias soovitati mulle teid.»

Von Wolkenstein kergitas küsivalt kulme.

«Teie sõbrad. Antonio Loschi ja Benedetto de Pileo.»

Ah, need nimed! Neid kuulda tähendas samasugust naudingut, nagu rüübata pärast švaabi kapsaid burgundia veini. Kolleegid-luuletajad — dramaturg Loschi ja lüüriline poeet de Pileo. Niisiis — nemad pole teda unustanud! Võib-olla ta Konstanzis koguni kohtab neid?

«Kuid see pole veel kõik. Teist rääkisid mulle isegi paavsti sekretär Poggio, samuti Paolo Vergerio ja Bruni . . .»

«Madonna!» sattus rüütel nüüd vaimustusse. «Te olete lihtsalt itaalia poeesia lilleaednik. Nende nimede meenutamisega te kogusite terve buketi kõige toredamaid lilli ja hoiate seda mu vääritu nina all. Ah, ütelge, mida kirjutavad praegu need titaanid? Värss . . . Üksainus värss, madonna, teie suust . . .»

«Kui kõik need inimesed mind tunnevad, ei tähenda see veel, et mina pean nende luuletusi tundma. Kuhu ma nõnda jõuaksin, kulla sõber? Ma hoian oma mälu tähtsamate asjade jaoks. Jah, mõned neist olid päris armsad poisid. Kuid kindlasti mäletavad nemad mind paremini kui mina neid.» Donna Olympie naeratas põgusalt. «Neil on selleks ka rohkem põhjust. Aga praegu pole asi selles. Nad andsid mulle nõu, et pöörduksin oma muredega teie poole. Te olete elukogenud mees, ja eelkõige — teie arukuse juures on teil olnud küllaldaselt võimalusi Sigismundi õukonda tundma õppida.»

Ptüi, selle kauni maski taga ei leidu poeesia raasugi! Niisuguste luuletajatega on ta kokku puutunud, ja mitte ühtegi värssi, mitte ainustki . . . Mida tema küll annaks värsside eest pärast kogu seda kantseleis hallitamist! Aga see linnuke — noh, küllap ta tunneb neid poeete teisest küljest, sellest küljest, mis on kõikide meeste puhul ühesugune, kirjutagu nad siis värsse või mitte. Rüütli hinges hakkas keema sünge viha, mida ta otsustas pigem siiski veiniga jahutada, sest muidu oleks ta tõesti tänamatu loom. Pärast niisugust õhtusööki! Kuid miks ta minu eest hoolitseb? Et ma tunnen hästi Sigismundi õukonda . . . Seda tunnen ma nii hästi, et ajab südame pahaks. Aga mis temal

sellega pistmist on? Kuid siiski... Pea kinni, plika, ega sa viimati mu kolleeg ei ole? Kelle spioon? Paavsti, Veneetsia või... Von Wolkenstein peab tähelepanelik olema, kuigi see ei ole kerge, sest burgundia vein tõuseb kuratlikult pähe. Peaks trimpamise juba jätma, kui see võimalik oleks. Aga millal sa jälle saad niisugust nektarit kõrist alla kulistada?

«Madonna, te osutate mulle erakordset au oma huviga minu isiku vastu, kuid ma olen liiga tugeva kriitikameelega, et seletada seda oma isiku veetlusjõuga. Kuigi mul on sellest väga, väga kahju.»

Donna Olympie hakkas naerma:

«Kallis sõber, ärge sundige mind viisakuse nimel ebasiiraks muutuma. Selleks võõrustaja osa mind ei kohusta. Ärgem kõndigem enam palava pudru ümber. Olge kindel: ma tean teist kõik või peaaegu kõik. Ja arvan, et selle aja jooksul, mis me siin koos mööda oleme saatnud, teate ka teie minust — kui mitte kõike, siis vähemalt kõige olulisemat.» Kuid sedapuhku oli donna Olympie naeratuses leebet kibedust. «Selles suhtes ma usun kunstnike instinkti. Ainult kord elus tahtsin ennast ühele poeedile paremana näidata, kui ma olen, aga see ei läinud läbi; ehkki armastasin teda, ja see juhtus tollal, kui olin veel noor tütarlaps. Me mõlemad oleme silmakirjatsemises liiga vilunud. Niisiis — lubage, et asun kohe asja juurde. Mul on vaja teie käest mõningaid andmeid osta. Mis tahes hinna eest, ma pole kooner — tingimist ärge kartke. Küllap te nüüd muidugi mõtlete, et keegi saatis mind. Eksite. Vajan andmeid ainult ning üksnes ise. Mul on tarvis kõike teada saada keisri kohta.»

«Sigismundi kohta? Ta pole veel keiser.»

«Rooma kuningas või keiser, lõppude lõpuks on see üks ja sama. Mul on vaja Sigismundist üht-teist teada, sest mu andmetes leidub lünki. Oma kaasmaalaste kohta, olgu see paavst või tema itaalia kardinalid — vähemalt kuni neil mingit kaalu on —, tean küllalt. Nendest võiksin pigem mina teile jutustada. Kuid Rooma kuningas on mu kollektsioonis puudulikult esindatud. Ma sõidan Konstanzi kõrget lendu tegema. Lendu omal käel, rõhutan seda veel kord. Ma tahan võimu ja raha. Need kaks käivad ikka koos. Ma ei taha isegi kõige kõrgemast soost lurjuse armuke olla, kui too jookseb juhtoina kannul, tahan jõuda tippu, nii kõrgele kui üldse võimalik. Pean täpselt teadma,

kelle peale panus panna. Arvan, et lihtsamalt ja selgemalt ei ole seda võimalik ütelda.»

Helde taevas, on see alles kiskja! Rüütel tundis käe seest nõksatust, nii et pidi äärepealt risti ette lööma. Kuid ühes ta ei kahelnud: naine rääkis tõtt, oli ühtemoodi halastamatu nii enese kui ka oma kuulaja vastu; rääkis viisnasega nagu mees mehega. Niisugused tõprad, kui nad leinevad sellise täiusliku eksemplari näol, on ju lõppeks alati agaamsed. Kuid vähemalt muudab see kogu asja lihtsamaks.

«Nagu ma aru saan,» pobises rüütel natuke pettunult, «on siin tegemist lihtsalt äritehinguga. Võiksin rääkida teile paar päeva, kuid arvan, et teile piisab täielikult ühestainsast nõuandest: hoidke Sigismundist kinni!»

«Ma ei vaja nõuandeid. Tahan temast teada, kuulda, enne kui teda näen. Küll ma siis juba ise otsustan.»

«No hästi, võtame siis järjekorras. Teid huvitab arvatavasti kõige rohkem tema välimus, iseloom, kalduvused, kuidas on ta vahekord oma naisega, kuidas...»

«*Porca Madonna*[1], rüütel, teiega peab inimesel ingli kannatus olema! See kõik, mis te siin mainisite, ei huvita mind üldse. Kas mees on ilus või inetu, see on meie ametialal ükskõik. Kui ma teda kohtan, saan tema iseloomust ja kalduvustest tunni aja jooksul rohkem teada kui teie jutust terve kuu kestel. Ja magamistoa keelepeks? Ma tulen ometi Pariisist, seal teatakse tema seda sorti seiklustest vist rohkem, kui ta ise teab... Niisiis — palun teid lahkesti juba otsustada, kas usaldate mind või ei. Kui arvate, et võite mulle oma kaupa müüa, siis ärge viitke aega!»

See naine teab, mida tahab, nii palju oli von Wolkensteinile nüüd selge. Pikkamisi sai ta oma vastupuiklemisest ja lipitsemisest võitu ja võis äri ajama hakata. Ülim aeg, et kõike veel heaks teha. Nii seadis ta end siis mugavasti tugitooli ja andis mõnuga mõista, et valmistub põhjalikku tööd tegema. Esmalt rüüpas ta veel tubli sõõmu ja tõmbas pilgeni täis veinikannu käeulatusse. Ja nüüd — jumala ja kuradi abiga — oli ta kõigeks valmis.

Juba avas ta suu, kui teda peatas naise käskiv käeliigutus:

---

[1] Kurat võtaks! *(It. k.)* — *Tõlk.*

«Kas te ei taha kõigepealt hinna suhtes kokku leppida?»

Rüütli suu klapsatas kinni. Jumala eest, see pole naine, vaid mees seelikus! Kuid siis vastas ta samasugusel toonil:

«Te küsisite, kas ma usaldan teid. Hästi. Ma usaldan. Hinna määrate teie ise vastavalt mu kauba väärtusele.»

Donna Olympie naeratas ja muutus korraga jälle väga võluvaks naiseks:

«Ärge kartke, mu sõber, te ei pettu!»

Von Wolkenstein tõstis peekri särava lühtri valguskumasse. Nüüd peegeldusid küünlaleegid burgundia veini veretaval pinnal rubiinpunaste tulukestena. Veel kord võttis kahtlus võimust — see on ju mäng tulega! Mis siis, kui ta tuhaks põleb? Ei, tema käsi hoiab ainult burgundia veini, milles peegelduvad leegid. Tarvitseb ainult peeker huultele tõsta, ja leegid värelevad jällegi ainult küünlatahtide küljes, temast hädaohutus kauguses. Nõndaks, ja peeker on tühi, vein paneb keha surisema, donna aina naeratab ja kallab karika uuesti täis. Tema, Osvald, ei peaks nii palju jooma. Tegelikult ootab teda ju luuletajale väärline ülesanne: maalida sõnadega komplitseeritud portree kõige... kõige suuremast inimesest? Ei. Aga kõige ohtlikumast! Võib-olla. Kuid kindlasti kõige ebatavalisemast inimesest kogu tema keerulises õeluses, tema inimlikkuses ja ebainimlikkuses.

«Jah, ta on inimlikki,» prahvatas rüütel ilma sissejuhatuseta, nagu üllataks ta selle avastusega just iseennast, «kui vaatleme metsikute kiskjate kombeid, mida peame ebainimlikeks ainult seetõttu, et saame nendest aru, sest näeme neid varjamatult oma silmaga. Tegelikult ei teeskle Sigismund üleüldse, sest ta ongi ainult kehastunud silmakirjatsemine. Ei maksa tähelepanu pöörata tema sõnadele, vaid tegudele. Üldse võite meest õieti tundma õppida tema tegude põhjal, need reedavad alati kõik, ja nõnda on kõige parem, kui ma räägin teile nendest.»

«Viimaks jõudsime sinna, kust oleksime pidanud alustama,» noogutas donna. «Aga te ei joo sugugi, kulla sõber!»

Rüütel tõstis peekri ja vaatas Olympiele otsa. Naine tahab teda purju joota, et ta viimsegi ettevaatuseraasu hülgaks. Aga kui see tõesti lõks on, siis istub ta juba praegugi kaelani sees. Pole mingit mõtet burgundia veinile halastada. Niisiis trimpas ta vägevasti. Ta tundis peas ja kogu kehas tuttavat ning mõnusat kergusetunnet. Ka hädaoht kaotas oma kaalu: hirm — kui palju leidub seda igas inimeses! — nõrgenes ja andis maad lapsikule muretusele. Ainult poeedi arukas plaan oskuslikult Sigismundi portree maalida lendas küll kuradile. Mõtted ja hinnangud ühinesid niisama kaootiliselt, nagu kukerpallitasid peas kujutluspildid. Viimased kerkisid mälust, alustasid kergejalgselt ringmängu ja kõige eredamad neist trügisid ette, jutustaja tahtmisest hoolimata. Jumal teab miks, kuid esimesed olid — turbanid.

«Türklane! Oi, seda koletist kardab ta kõige rohkem. Euroopa koll! Aina näkitseb Sigismundi Ungari kallal, ja nagu räägitakse, valmistub türklane kogu maailma ära võtma. Võib-olla on Sigismundil õigus. Mina seda ei mõista. Olen üsna pikka aega asiaatide hulgas ringi tuianud ja arvan, et meie oleme hullemad barbarid kui nemad. Ainult ühes suhtes jäävad nad meist maha: nad, lollpead, ei tohi veini juua! Teie terviseks, madonna!»

Kõige meelsamini oleks rüütel nüüd kurtisaanile Konstantinoopolist jutustanud. Kui suurepäraselt sobiks Olympiele vuaal, mis jätaks looritatud näost ainult piklikud mandlikujulised silmad vastu särama. Ah, lollus! Kuhu ta oma jutuga jäigi! Õigus, Konstantinoopol:

«Praegu on Bütsantsi keisririik juba nii kokku kuivanud, et tegelikult on temast ainult see üks linn järele jäänud. Sellegi kõri pigistab poolkuukummardajate ling ja hingata võib teine jaokaupa ainult sellepärast, et Osmani dünastias käib äge kisklemine võimu pärast. Konstantinoopoli keiser vahib hommikust õhtuni Lääne kui viimsé lootuskiire poole. Ärge arvake, et ajan plära ja kaldun asjast kõrvale. Just sellel on otsene seos meie kavalpeaga. Sigismund mõtleb: «Mis oleks, kui mul õnnestuks kristlikku maailma uskmatute kallaletungi vastu kaitsta?» Oh, kui hea meelega tahaks see põrguvürst inimnahas suurim messias olla! Sigismund tahaks kõik Euroopa riigid üheksainsaks tohutuks impeeriumiks kokku klopsida, mida valitseks muidugi tema — inimkonna päästja. Niisugune plaan teeks au Karl Suurelegi. Peale selle tahab ta ühendada mõlemad kristlikud kirikud, rooma- ja kreeka-katoliku. Türklasega hirmutab Sigismund Konstantinoopoli Manueli ja mauridega, kes istuvad Hispaanias nagu

torkiv pind näpus, kohutab paavsti. Mispärast kogu maailm küll ei taipa, et ainult Sigismund võib teda päästa?

Kuid praegu ei ole Lääneski õiget korda. See neetud kirikulõhe! Kristuse asemikku etendavad kolm valepaavsti. Ka siin tahab Sigismund korra majja luua, ja kui see tal läbi läheb — jälle uus teene. Ja veel missugune! Viimane kerjusmunkki peab siis Sigismundi eest ööd kui päevad palveid lugema. Palvetele ta muidugi vilistab, kuid siis peab iga riik, iga seisus, iga aadlik ja linnakodanik kukrut kergendama ja kõliseva kullaga oma tänulikkust avaldama. Seepärast ta selle Konstanzi hookuspookuse ette võttiski: ajas sinna kokku riigivalitsejaid, ülikoole, mungaordusid, igasugust seltskonda, kupatas sinna ka Johannes XXIII nagu lehma libedale jääle. Nüüd tal paavst peost ei pääse ja Sigismund hakkab teda maha parseldama nagu nuumpõrsast. Oleneb sellest, kus rohkem pakutakse ja kes rohkem maksab: kas kardinalid, kontsiil või ilmalikud võimumehed. Mu jumal, on see alles püha kirikukogu! Nüüd peab küll rüüpama!»

Donna Olympie täitis hoolitsevalt peekri. Ta ise ei joonud, kuid kuulas keskendunult ja tähelepanelikult.

«Kes võib Sigismundile etteheiteid teha? Ta tahab kaitsta kristlust osmanite vastu ja päästa maailma kirikulõhe hädadest. Nii austusväärsed plaanid puha, kui . . .»

Nüüd peaks järele jätma. Kui ta edasi räägib, siis võib juhtuda, et ta leitakse juba homme kraavist, puss turjas. Aga mis on kibe, see jäägugi kibedaks nagu äädikas! Ainult burgundia vein ei peta: mida rohkem võtad, seda maitsvam ning meeldivam ta on.

«Jah — kui ta ei teeks seda kõike enese huvides! Enese huvides, mu kaunitar, alati teeb ta kõike ainult ja üksnes enese huvides. Teadagi, ta on keiser, või peaaegu keiser, ja kui inimene kainelt mõtleb, siis ütleb ta enesele, et mida keiser teeb enese huvides, seda teeb ta tegelikult riigi huvides. Kuid anna kõige suuremalegi lollpeale paar klahvi burgundia veini ja temagi saab kohe aru, mis selle taga peitub. Sigismund on võimu peale jahti pidanud — arvan, juba sellest saadik, kui hakkas emapiima imema. Küllap ta kõõritas juba siis, ega amme käelaketi küljes järsku kuldraha ei ripu. Ta alustas üsna kehvalt — Ungari kuningana. Kuidas ta sinna troonile sai, see ise on juba terve histooria. Ja vägagi metsik. Aga see pole tähtis. Ja otsekohe hakkas ta sonima, mitte millestki muust kui

Rooma kuninga kroonist. Saksa riik, see oli tõeliselt meeldiv koppel sellele täkule. Niipea kui ta võttis pähe keisrikrooni jahtimise, ei suutnud teda enam miski tagasi hoida. Kui kuurvürstid neljateistkümne aasta eest tagandasid Sigismundi venna tšehhi Václavi, lippas meie sõber krooni järel nagu koer kondi kannul. Ta polnud ainuke — ah, need olid alles ajad! Nagu praegu on kolm paavsti, nii oli meil siis kolm Rooma kuningat. Kuid Sigismund oli kõige visam: ega teda asjatult Rooma kuningaks valitud . . . surnuaial.»

Rüütel pahvatas naerma, kui nägi, et Olympie ei taha seda uskuda:

«Jah, surnuaial. Need kuurvürstid, kelle ta ära ostis — kõikide jaoks ei jätkunud tal raha ega võimu —, pidid ta Frankfurdis kuningaks valima. Kuid Frankfurt kuulus Mainzi peapiiskopkonda, mille ülemkarjane hoidis kolmanda kuninga poole. Et valimist nurja ajada, pani peapiiskop linna interdikti alla ja Sigismund oma valijameestega leidis eest lukustatud kiriku. Nõnda tulid nad kokku ja korraldasid valimistseremoonia kiriku taga haudade vahel. See kõik ei tähendanud Sigismundile midagi ja vist oli Liiva-Hannus ise sellel missal ministrandiks, sest varsti koristas ta teise võistleja ära, ja nõnda jäi järele kõigest üksainus, tema vend Václav IV, kellele ei suudetud kuidagi selgeks teha, et keisririigis temast enam vähimatki teada ei taheta. Aga Václaviga oskas Sigismund juba toime tulla. Kas teate, et ta laskis venna juba enne seda kahel korral ära röövida ja vangi panna? Kuid Václavi olukord oli siis veelgi hullem, kui Sigismund leplikku ning ustavat venda mängis. On sedagi ette tulnud. Mis see vennaarmastus Tšehhi kuningale raha, kahjude ja järeleandmiste näol maksma läks — seda pole mõtet rääkida. Muide, Václavile oli see tollal juba peaaegu ükskõik. See on nimelt niisugune mees . . . Aga ei, see ei kuulu siia. Tol ajal ta juba peamiselt ainult jõi. Kuid sedagi tegi ta ilma tõelise naudinguta. Ütelge, madonna, kuidas on võimalik veinist meeleheidet ja kaduvustunnet ammutada?»

Ja von Wolkenstein silmitses hellitleva pilguga veinijuga, mis kannust tema peekrisse vulises.

«Kuhu ma pidama jäin, madonna? . . . Noh, juba tuli meelde. Niisiis jageles Sigismund Václaviga, et see talle Rooma kuninga tiitli annaks. Ei kestnudki kaua, kui ta surus venna vastu seina. Václav IV tunnistas pidulikult, et

Sigismund on Rooma kuningaks valitud, mis tähendas, et minu kallis isand sai keisririigi tõeliseks peremeheks. Riik kukkus talle sülle nagu küps õun. Ometi oli selles õunas kaks ussiauku. Üheks osutusid keiserliku võimu tunnusmärgid, mida Václav armsale vennale kätte ei andnud, ja see ajas tõesti hinge täis, sest nendega oleks saanud oma võimule nii toredasti välist hiilgust anda! Teiseks aga oli Václavi kangekaelsus, et Sigismund ei tohi ennast tema eluajal Rooma kuningaks kroonida.

See oli Sigismundile ükskõik, kuni tal seda vaja ei läinud. Aga nüüd, kus ta tahtis Konstanzis kogu ristirahva püha kontsiili eesistujat mängida, nüüd pidi ta tingimata oma võimutäiuse suurimas säras esinema. Tal oli tarvis krooni pähe saada, et igaüks kohe aru saaks, missuguse võimsa isandaga on tal au tegemist teha. Pidasime selles küsimuses kirjavahetust Praha õukonnaga, kulutasime kantseleis peaaegu kõik hanesuled juppideks — kasu mitte mõhku. Kuni korraga tuli juhus appi. Teate ju, madonna, mida suurem lurjus, seda rohkem tal veab. Ühel ilusal päeval ujub siis Aachenisse Václavi saadik, ja arvake ära, mis asjus! Pärast kogu seda sääsekurnamist tegi Tšehhi kuningas ise ettepaneku, et ta on nõus Sigismundi kroonimisega, kuid ainult ühel tingimusel. Ja see oli niisugune, et Sigismund ainsana suutis naeru tagasi hoida. Tõepoolest! Täpselt niimoodi, nagu pakutaks teile kotitäis tukateid ja nõutaks teilt selle eest, et viskaksite kaks krossi kirikukotti.»

Rüütel ei suutnud isegi nüüd naeru tagasi hoida ja donna Olympie pidi natuke aega kannatlikult ootama, kuni tema lõbusus muutus joodiku inertsuseks, mis hetke pärast loiult kustus. Von Wolkenstein vaatas süüdlase näoga ringi, kuid lükkas sedapuhku esmakordselt peekri tagasi, ja oli näha, et ta katsub jälle meelde tuletada, millel ta peatus. Ta ei osanud ära arvata, kas sellest, mis ta juba oli rääkinud, piisab korraliku tasu saamiseks.

«Kujutlege vaid, madonna: Sigismund pidi tagama, et Konstanzis ei tehta mingit kurja ühele tšehhi ketserile, kes on ka kirikukogule kutsutud. Asi olevat selles, et kui too jumalasalgaja elusalt Tšehhimaale tagasi ei jõua, siis ootavat Václav IV-t seal palju pahandusi. Kes sellest kõigest sotti saab, ma ei tea. Mina igatahes küll mitte. Ma ei mäleta täpselt enam selle semu nimegi, kelle pärast Tšehhimaal nii suurt hirmu tuntakse. Oli midagi sellist, nagu

Gus või Husa. Kui meie kõik kantseleis selle puhul pead vangutasime, siis leidus ometi mees, kes hetkegi pead ei murdnud, ja see oli — Sigismund. Silmagi pilgutamata tõttas ta sellele antikristusele kaitsekirja lubama. Ja tagajärg? Aachen valmistub Rooma kuninga kroonimispiduteks. Ühesõnaga — siit sõidame Konstanzi, pea ümber Rooma kuningakrooni aupaiste. Kas pole meistritöö? Ja ühtlasi ka kinnitus, et see Rooma kuningas on tõeline saatuse pailaps. Mida teile veel rääkida? Tõbras ja keiser ühes isikus, kuid seejuures . . .»

«Kuid seejuures?» virgutas naine rüütlit, kes jäi järsku toppama.

«Kuid seejuures on ta . . . Miks peaks inimene rääkima kuningast teisiti kui näiteks oma kokast, kui ta on endale pähe võtnud selle mehe portree joonistada? Võrdlus muidugi lonkab, sest mingit kokka pole mul iialgi olnud, vägevaid käsutajaid aga küll ja küll . . . Kuid Sigismund on tõesti võluv — esimesel pilgul. Teisel juba vähem, ja kellel on veel natukegi aru peas, see otsib kolmanda pilguga juba ust, mille kaudu terve nahaga jalga lasta. Oi, Sigismund oskab võluda, oma poole võita — inimene annaks tema eest kas või oma hinge! Varsti hakkab ta Sigismundi küll vihkama, kuid siiski ei lakka inimene seda meest omal viisil imetlemast. Karl IV poegadest on just tema seda isa loomujoont kõige rohkem pärinud. Aga kurat teab, millest see tuleb, et isa iga hea loomujoon on Sigismundis nii kummaliselt pahupidi pööratud. Piisaks, kui tal oleks olemas üksainuke asi: karakter. Siis võiks ta tõeline messias olla. Praegusel kujul aga sarnaneb see mees pigem saatanaga.

Sellest hoolimata ma kordan: kui tahate valida paavsti või tont teab kelle ja Sigismundi vahel — hoidke kinni viimasest. Ta pole teistest parem, kuid alati on tema see, kes lõpuks võitjaks jääb.»

Donna Olympie, kes oli kogu aeg tähelepanelikult kuulanud, noogutas nüüd arusaavalt:

«Tegite oma töö hästi, kallis sõber!»

«Kui te soovite,» sõnas rüütel, «võin kõige tähtsamad mõtted ka paberile sirgeldada. Kuid praegu ei suuda ma vist ainustki sõna loetavalt kirja panna. See on parim kompliment teie burgundialikule külalislahkusele.»

«Ärge nähke vaeva,» naeratas naine. «Esiteks ei oska ma lugeda,» — Osvald von Wolkenstein langes oma osast

välja ja ajas imestusest silmad jõlli, kuid donna ei teinud teist nägugi — «ja teiseks võite kindel olla: ma ei unusta mitte midagi. Teie andmed on lihtsalt hindamatud.»

«Oh, mis sellesse puutub,» kiirustas rüütel vastama, «siis mina ei pea neid sugugi nii haruldasteks, et teie neid hinnata ei suudaks.»

«Küllap näeme,» lausus naine paljutähendavalt, ja nüüd lõi tema nägu särama niisuguses võrgutavas veetluses, mis tundus rüütlile lihtsalt kuratlikuna. «Ma ütlesin juba enne, et maksan mis tahes hinna, vastavalt teie soovile. Teile on avanenud suur võimalus, mu sõber. Olen kõigeks valmis.»

Rüütlile hakkas koitma — siis nii odavalt tahab see naine läbi ajada! Ta pole rumal, ehkki ta ei oska lugeda. Muidugi pidi von Wolkenstein teiselt poolt tunnistama, et isegi kui tal oleks tengelpungas raha nagu raba, iialgi ei nõustuks donna Olympie müüma talle seda, mida ta praegu rüütlile otseteed pakub. Rüütel võttis kokku kogu jõu, et koondada mõtted oma kõhnale rahakotile ja kehvadele õhtusöökidele, mis teda homsest peale jälle ees ootavad, oma räpasele pugerikule, mille ta võiks luksusliku korteri vastu vahetada, oma kulunud riietele, oma . . . Lõpmatult palju hüvesid võiks ta endale lubada, kui nimetaks vägeva summa. Ka naisi. Kuid iialgi oma elus ei saaks ta muidugi niisugust oivalist kaunitari. Mitte iialgi . . . Niisugune õnnelik juhus avaneb talle kõigest üksainus kord. Jumal, jumal, nii raske on otsustada, kui soontes suriseb hea vein ja käeulatuses on niisugune iludus — ja kui inimene kõigele lisaks on eeskätt veel luuletaja! Niisugune täiuslik iludus käeulatuses — veelgi lähemal, sest donna Olympie tõusis, see aga pani rüütligi tugitoolist püsti kargama, ja siis astus naine mehe juurde, ligi, päris ligi, mõlemaid eraldav vahemaa muutus käeulatuseks selle sõna otseses mõttes, juba puudutas rüütlit kahisev kleit, mehe ninna tõusis lõhnaõlide aroomi, silmad, mis von Wolkensteinile üha lähenesid, leegitsesid, ja nende lõõsk oli tugevam kui kõik veini tulejoad kokku; magus joobumus valdas rüütli keha, ja korraga tundis ta peo all vetruvat rindu, mille kumerused dekolteest välja piilusid.

«Kui te otsustasite — mis siis ikka,» tungis rüütli kõrvu naise hääl, ja Olympie käed libisesid nöörpihiku pannaldele.

Võib-olla oli see tingitud osavast sissekulunud liigutusest, võib-olla ka üsna tüdinud toonist, mille varjamise donna oli unustanud, igatahes nägi von Wolkenstein viimsel hetkel kõike jälle õiges valguses. Ta taganes oma tugitooli juurde, pühkis laubalt higi ja lausus häälega, mis muutus iga sõnaga kainemaks ja hallimaks:

«Madonna, ma kordan teie sõnu: me oleme liiga kogenud, et endale rumalusi lubada. Peale selle olete teie liiga ilus. Milleks ma häirin oma hingerahu? Niisiis — ma määran hinna. Ei, ei, ma ei mõtle raha. Kui te maksaksite mulle ka muinasjutulise summa, vilistaks mul paari päeva pärast ikkagi tuul taskutes. Tahan teilt niisugust tasu, mis annaks pidevamat tulu ja sealjuures sellist tulu, mis makstakse välja osade kaupa. Mul on õnn mitme kuu jooksul Konstanzis teiega ühte ja sama õhku hingata. Lubage mul teid aeg-ajalt külastada ja veel, et reedate mulle vastutasuks vahel mõningaid andmeid oma allikatest. Nõnda aitate mul omakorda paremini mõista seda pea peale pööratud maailma.»

Donna Olympie kõhkles viivu, silmitses rüütlit pilukil silmadega, siis ulatas talle siiski käe:

«Nõus. Ja veel midagi: võtke vastu minu siiras imetlus teie otsuse suhtes. See on nii arukas, et ma ei tunne end üldse solvatuna.»

Siis koputas kurtisaan vastu peekrit. Järsku nagu viirastus seisis von Wolkensteini ees jälle paaž, kes oli ta õhtul sinna toonud. Veel kord kuulis rüütel naise häält, mis käskis poisil isandat saata ja viia rüütli korterisse järelejäänud kannutäis burgundia veini. Korraga tundis ta laubal jahedat öist õhku, mis pimeduseski nii hoogsalt kõrgel siravate tähtede poole vuhises.

«Olympie . . . ah! . . .».

Alles nüüd tundis rüütel Osvald von Wolkenstein, et ta on täis nagu pinal.

III

KARDINAL

Rooma kuuria kardinalilt Francesco Zabarellalt vend Anselmile, püha Franciscuse ordu mungale.

Kallis sõber!

Viibin teist nädalat teekonnal ja mul on juba kõrini sellest vastikust seltskonnast, mis koosneb iga liiki eeslitest, olgu need siis karvased ja neljajalgsed, kes kannavad meid oma turjal piki siinseid kaelamurdvalt järske mägiradasid, või puhtaks raseeritud ja kahejalgsed, kes konnade ja hiirte sõda peavad. Roomas oli mul vähemalt alati võimalik kuuria istungite ja ametliku klatši eest oma eremitaaži pageda, kus mind ustavalt ootasid vaimukad sõbrad: ülev Vergilius, võluv Ovidius ja õilis Horatius. Siin aga olen oma auväärsete vaimulike kaaslaste kitsas ringis nagu vang. See ring on oma liikmete arvult väike, kuid hoopis armetuks muudavad selle nendegi liikmete äärmiselt piiratud huvid. Mida kõrgem vaimulik, seda selgemini see avaldub. Mulle näib, et oma kõrge koha eest maksavad nad oma hingelise ja vaimse maailma ahenemisega. Nende prelaatide mõtted lasevad ringi nagu vesiämblikud lombi pinnal ja piirduvad ainult kõhumurede ning karjääriküsimustega. See aga muutub pikapeale tõesti tüütavaks.

Seda kõike ette aimates pantserdasin ennast küll vähemalt oma kahe lemmikraamatuga, Vergiliuse «Bukoolika» ja Ovidiuse «Metamorfoosidega», mida ma ei ole lasknud reisikotis hallitada, kuid selgus, et ka sellele ettenägelikkusele tõmbasid kriipsu meie mägiteekonna barbaarsed tingimused: Vergerio, mu ettelugeja, sai nohu ja see alpi nohu on niisama tohutu nagu seda põhjustanud külmad hiiglamäedki. Sa saad aru, et on küllaltki talumatu kuulata, kuidas Jupiter surelikke naisi võrgutades läbi nina räägib. Vergerio ise näib pikkamisi muutuvat ainult oma nohuse nina lisandiks ja tema nutune hääl kõlbab suurepäraselt üksnes nümf Egeria halamisi deklameerima, kes lakkamatu nutu tõttu ise veeks muutus. Kuid «Metamorfoosides» leidub vähe kohti, mis sobiksid Vergerio talendile selle praeguses seisundis. Et ma talutares suitseva pirru valgel ise loeksin, seda ei võimalda mu silmanägemine. Olen rõõmus, et ta mul vähemalt kirjutada laseb.

Niisuguses olukorras langes liisk Sinu peale. Ole mulle siis mu vaikivaks vestluskaaslaseks. Kui ma kõnelen Sinuga selles kirjas, viibime jälle koos, ehkki meid käesoleval hetkel lahutab suurem vahemaa kui kunagi enne. Kardan, et me ei näe teineteist enam iial.

Ma sain teada, et Sa lahkusid oma mungaordu kloostrist ja läksid püha Johannese kuningriiki otsima. Teadlased paigutavad selle riigi tundmatusse Aasiasse ja ilmselt asub see nii kole kaugel, et tema piirideni võib inimene küll jõuda ainult pettumusest ja lootusest võrsunud unistustes, jalgsi aga vaevalt. Seda kergemini võib tollele muinasjutulisele riigile oma kujutluses anda suurima täiuslikkuse, millest meie patuse maa puhul ei saa juttugi olla: siin on kõik liiga lähedal ning silma ees. Sa loodad sealt leida algkristliku jumalariigi, mida Sa meil ei leidnud ega võinudki leida. Nagu Sina, nõnda olen minagi teel, sõidan Konstanzi, kus me tahame kirikukogul samuti ellu viia jumalaseaduse võimu maa peal. Kuivõrd lootusrikkam on Sinu palverännak — ehkki mind närib kahtlus, et see jookseb tühja —, palverännak, mis viib kujutlematusse tundmatusse. Minu reis viib keskkonda, mida tunnen kahjuks läbini ning ülearu hästi.

Kuid meie mõlema teereiside sarnasus ei piirdu ainult mainitud püüdlemisega ühise eesmärgi poole. Leidub veel teinegi ühine joon: püha Johannese kuningriigi otsingutel loodad Sa leida koguduse, milles asus ja säilis algkristlik vaim. Aga ka Konstanzi kirikukogu peab puhastuste ja reformide kaudu taastama kiriku algse neitsilikkuse. Sa võid solvuda, kui võtan endale julguse *sub linea*[1] meelde tuletada, et praegu kutsub kirikut samuti algkristliku kombepuhtuse juurde tagasi pöörduma ka igasugune ketser, lollard ja patareen.[2] Missuguste pingutuste ja

[1] Joone all, s. t. muuseas *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

[2] Lollardid — «vaesed vennad». Keskaegne usulahk, mis tekkis 1350. a. paiku Antverpenis suure katku ajal. Algselt tegelesid lollardid just haigete eest hoolitsemise ja surnute matmisega, hiljem koondusid sektiks, kes taotles ühiskondlikku võrdsust. Kitsamas mõttes nimetatakse lollardideks John Wiclifi õpetuse pooldajaid ja Wat Tyleri ülestõusust osavõtjaid Inglismaal a. 1381.

Patareenid — osavõtjad rahvaliikumisest Põhja-Itaalias XI sajandi teisel poolel. Patareenid võitlesid simoonia ja vaimulikkonna ladviku vastu algkristliku kiriku taastamise nimel. Hiljem hakkasid nad ründama ka kõrgaadlit ja Saksa kuningriiklust, soodustades niimoodi linnvabariikide tekkimist Põhja-Itaalias.

Nii lollardid kui ka patareenid kuulutati ketseriteks. — *Tõlk.*

missuguse nobedusega nad ka selle eesmärgi poole ei rutta, nende silmad vahivad selja taha! Kui kergesti võib niisugusel juhtumil komistada. Kas Sulle ei tundu, et kõik sellised «tagasipöördumised» on väga kahtlased? Kas saan näiteks mina, vana mees, tagasi pöörduda oma noorusaastate kõikeusaldava naiivsuse juurde? Kui see võimalik oleks, küllap ma usuksin siis palju rohkem neid tagasipöördumise taotlusi, mis on praegu väga moes nii Kristuse pooldajate kui ka Antikristuse õpilaste hulgas.

Loodan, kallis sõber, et Sa ei võta liiga tõsiselt mu käesolevaid ekskursse sapisesse skeptitsismi. Nimelt juhtus minuga väike lugu, täiesti tähtsusetu sündmus, mis mõjus mu meeleolule umbes niimoodi, nagu sünnib siis, kui sööme praadi ja hammustame seejuures katki pipratera. Kuid see juhus pole tõesti seda väärt, et ma temal peatuksin. Pöördume parem endise teema juurde tagasi.

Meie ajal on olemas ainult üks tagasipöördumine, mida ma tunnistan. Ja vähe sellest, millele ma olen pühendunud kogu ihu ja hingega: see on tagasipöördumine antiikaja ilu juurde. Isegi Sinu range laitev nägu, mis järgnevaid ridu kuidagi heaks ei kiida, ei suuda mind sellest taganema sundida. Me oleme praegu alles klassikalise kunsti uuestisünni hälli juures. See kunst kerkib esile mullapinnast ja raamatukogude tolmust nagu jumalanna Veenus, kes sündis merevahust. Pole möödunud veel sadat aastatki, kui me hakkasime selle kunagise tohutu rikkuse riismeid teadlikult otsima, ja kui palju aardeid me oleme juba avastanud ja lakkamatult avastame! Kui sageli on talupoja ader, aedniku kõblas ja müürsepa kirka haakunud lumivalge marmori taha, mis hoolimata igasugustest vigastustest ja purustustest võimaldab meil heita pilku uude maailma; see on täis joobnustavat ilu, see on täiuslikkuse tipp.

Sulle ja sinusugustele näib arusaamatu, et kiriku ustav poeg tegeleb antiikaja paganate loominguga, veelgi enam, tunneb sellest rõõmu. Aga mida muud võib ilu üldse väljendada kui kiitust jumalale, kes ometi kõik lõi ja järelikult osutub ülimaks täiuslikkuseks ja kunstiski iseennast ülistab.

Natuke aega enne ärasõitu Roomast õnnestus mul näha Veenuse marmorist torsot, mille paavsti sekretär Poggio Bracciolini oli kusagilt hankinud. Kujust oli alles ainult kere koos käe- ja jalaköntidega. Kuid siiski mõjus ta oma

täiuslikkuse tõttu terviklikuna! Algselt oli see kuju kahtlemata täiesti terve. Ent kuigi ta oli kaotanud pea, kaela ja jäsemed, nii et nüüd polnud enam seegi selge, keda ta täpselt kujutas, — see lihtsalt ei lugenud. Ja kui ta oleks kaotanud ka rinnad või kõhu, iga järelejäänud kild oleks olnud ilus, omaette terviklik. Sest vähimaski killus oleks ikkagi säilinud algse vormi täiuslikkus. Ja silm silma vastu niisuguse iluga, kuigi see kuulus kunagise paganliku jumalanna torsole, tundsin ma palju suuremat harrast austust universumi looja vastu, kui vahtides kõiki neid kõhetuid pühakujusid, millega kujurid tänapäeval meie kirikuid reostavad. Ennäe, paganlik mõttelaad, mis juhtis antiikaja kujuri raiuvat kätt, ei sega vähemalgi määral mu harrast vaimustust ilust, mis oma täiuslikkusega kiidab jumalat! Samal ajal ei suuda tänapäeva kunstnikud, kuigi nende kavatsus on üdini kristlik, oma kuivetute, luukeresid meenutavate kujudega mu mõtteid kuidagi taevale viia.

Teie oma vankumatus ranguses nõuate, et ilu ideaal langeks ühte kristliku harduse ideaaliga. Täiesti õige. Kuid seejuures te ajate segi kaks asja, mis kunstis pole vähimalgi määral teineteisega seotud: sisu ja vormi!

Kui järele mõtled, siis leiad, et inimesel on kaks organit: süda, tunnete allikas, ja pea, mõistuse allikas. Mõlemad on teineteisest täiesti sõltumatud. Meie süda tunneb rõõmu kõigest ilusast, olgu selleks siis naise keha, raidkuju, laul, värss või maal, kusjuures ta üldse ei võta arvesse sisu, kui ainult vorm on ilus ja täiuslik. Täpselt samuti käsib mõistus meil vankumatult seista kiriku, tema põhialuste ja dogmade kaitsel, sest me teame, et nendel püsivad maailmakord ja kõik väärtused ning kõik ametid oma igaveses, muutumatus hierarhias. Ja me hoiame kõvasti kinni oma usulise doktriini sisust, kusjuures me ei võta arvesse vormi, milles see avaldub. Usu mind, et näiteks meie praeguse püha isa nägemine ei mõju kuigi meeltülendavalt, ja kui siis inimene langetaks kiriku kohta otsuse väliste vormide ja vahendite järgi, mida ollakse mõnikord sunnitud kasutusele võtma pühas võitluses võimu ja tunnustuse pärast, siis jõuaks ta kindlasti ühistele seisukohtadele neetud ketseritega, keda me täiesti õigustatult tuleriidale saadame.

Ja nõnda pole võimalik ka meie kunstimõistmist ega emotsionaalset tajumisvõimet sõltuvusse seada meie usta-

vusest kirikule, nii nagu ei saa kunstiteose puhul vormi ja sisu siduda. Kuidas oleks muidu võimalik, et pilk paganliku jumalanna torsole täidab mind tõeliselt harda vaimustusega, samal ajal kui alles natukese aja eest valdas mind jälestustunne, sest pidin silmitsema kirikus puunikerdust, mis kujutas madonnat Kristusega. Kardan, et kui ma poleks nii sageli tegemist teinud antiikaja peente ning hästi kasvatatud poeetidega, siis oleksin pistnud vanduma nagu pagan!

Tunnistan, et olen praegugi ärritatud ja mu süda iiveldab nähtud vaatepildi pärast, kuigi ma hästi tean, et kogu see soperdis pole väärt isegi neid tinditilku, mis ma selle peale siin kulutan. Algul ma ei tahtnud Sulle sellest rääkida, aga küllap lööb siin jällegi läbi minu austus igasuguse vormi vastu, ja nõnda ma vormi tõttu viingi kirja lõpule, sest ma ei taha jätta poolikuks ega vastuseta, mida ma käesolevas kirjas kord juba puudutasin.

Nojah, peatume siis lühidalt sellel maitsetul tühisel sündmusel!

Nimelt jõudsime täna mingisse Tirooli külasse, mille võimatut nime häälikute barbaarse kokkukuhjamise tõttu ma ei suuda kuidagi meeles pidada. Aga asi ei seisa selles. Nagu alati, kui mul selleks võimalus avaneb, katsusin siingi leida jälgi ilust, mida kunst mõnikord isegi viimases metsakolkas nähtavaks teeb. Ainsaks suuremaks ehituseks selles mahajäänud nurgas on vana kirik. Nagu kõik pühakojad siin põhjas, on see tavaline kohmakas hoone, mis meenutab sünget luukeret, mingist veetlusest ega särast pole juttugi.

Kui astusin sellesse armetusse kirikusse, pettusin veelgi rohkem: see oli lage nagu sandi hurtsik. Ainult altari kohal kõrgusid puust nikerdatud kujud — neitsi Maarja, kes hoidis süles Ristilöödu surnukeha. Vist iialgi oma elus ei ole ma näinud midagi nii jäledat! Kristus puhkas ema rüpes mingis jubedas tardumuses, nagu oleks ta liiga väikesest kirstust välja kistud, nii et tal tuli surnud peast jäsemed katki murda. Abitult rippusid ta käed, sirged ning peenikesed nagu kepid. Tema peopesadest nõrgus verd, mida barbaarne nikerdaja oli kujutanud jämedate piklike tilkadena. Jäi mulje, nagu roomaksid Kristuse haavadest vastikud punased vaglad, või õigemini, nagu ripuksid nad haavaveerte küljes, et verd imeda. Veel kohutavam verine auk, mis kubises samasugustest vaklades, haigutas Kristuse külje sees. — Pean vahemärkusena ütlema, et mõlemad kujud olid rohmakalt üle võõbatud. — Lunastaja pea rippus tagaspidi nagu surnul, suu oli poikvel, suletud silmad aukus. Kõige koledam aga oli keha ja jäsemete jäikus, algava lagunemise tundemärk. See polnud tõesti jumalapoja kuju, vaid väga loomutruu kujutis surnukehast, sest lagunemis- ja surmatunnused kogu oma rõhutatud tähtsuses võimutsesid halastamatult looduse üle. Kui hakkasin siis neitsi Maarjat silmitsema, märkasin, et tema nägu on liigagi elav, ent missugusel kombel oli siin puu elama pandud! Kujus ei olnud jumalikkuse raasugi. See oli rohmaka naise kujutis, kes tööst pahkunud, vormitute kätega hoidis Kristuse keha vaevaliselt oma tugevatel põlvedel. Inetu pea oli norus ja madonnal oli talunaise nägu, nutust tursunud — seda rõhutasid kaks kohmakat pisarat — ning valust moonutatud nägu. Niimoodi võib huuled virilaks haletsemisväärseks grimassiks kiskuda ainult kannatus. Kuid selles puusse nikerdatud kannatuses oli veel midagi: see väljapääsmatu valu oli nii meeleheitlik, et muutus juba trotsiks ning mässumeelsuseks. Ei mäleta, et oleksin kunagi näinud midagi nii jäledat kui see koletislik kuju.

Kui täpselt meenutas see mulle neid maitsetuid stseene, mida olin matustel tähele pannud: laiba eemaletõukav välimus, naiste tursunud, punased, nutetud näod kirstu ääres. — See siin oli äärmiselt loomutruu kujutis kõigest sellest, mis surnu jäigaks tõmbab ning moonutab.

Kui pöörasin pilgu sellelt nikerdatud monstrumilt, märkasin altari astmel kahte naist põlvitamas: vanaeite, kes liigutas huuli tummas palves, pisarad silmis, ja neidu, kes kahtlemata palus kallima eest, või seda, et ta varsti tanu alla saaks. Mõlema usulisest ekstaasist kirgastatud silmad vahtisid ainiti madonnat ja Kristust. Ilmselt ei häirinud kujude eemaletõukavus neid sugugi ja kogu seda nikerdatud soperdist pidasid nad jumalike olendite kujutuseks.

Mind valdasid vastikus, kaastunne ja arusaamatus, ruttasin kirikust jooksujalu minema, nagu oleksin porimülkast kuivale pääsenud. Ja veel nüüdki, ehkki sellest on mitu tundi möödas, ei suuda ma neid barbaarseid kujusid unustada. Kunagi pole minuga juhtunud, et oleksin niivõrd kaotanud võimu oma mõtete üle: need keerlevad lakkamatult selle ümber, mida tahan kõigest hingest vältida.

Ma ei saa isegi aru, kuidas võis mind nõnda vapustada soperdis, millel ei ole midagi ühist kunstiga. Kunst on ja peabki olema eelkõige ilu, mis väljendub alati harmoonilises vormis ja valmistab naudingut oma täiuslikkusega! Ainult see ülendab, õilistab ja toob hinge rõõmu- ja ülevustunde! Ja nüüd erutas mind ometi kellegi nikerdajast vussnäpu kirvetöö rohkem, kui on iialgi teinud antiikrooma meistrite täiuslik looming.

Muidugi, see on naeruväärt. Kuid sellest hoolimata loomulik: mu erutuse allikaks on ainuüksi vastumeelsus ja põlgus kõige inetu vastu. See on kõik! Ma tõesti ei tea, miks ma nii asjatult erutun.

Näe, missugust rahu ja kindlust annab tõeline kunst! Löön lahti Ovidiuse «Metamorfoosid» ja loen esimeselt leheküljelt:

> Esmalt kuldajajärk oli õitsmas, mil puudusid kohtud
> veel ning seaduse sund: kõik austasid tõtt vabal tahtel.
> Otsa ei saanud kevadpäevade hulk, soe tuul silus leebelt
> õitsvate lillede kroone, mis seemneta sündisid mullast.
> Pea oli valmimas saak, mida maapind kündmata kandis,
> valgena raskeist päist näis põld, mida keegi ei hooldand,
> piim jõesängides kord oli voolamas, kord oli nektar,
> koldsena piisutas mett kivitammede haljusest alla.

See on juba ilu! See on tõeline kunst! Piisab ainult laulvalt helisevate sõnade kuulamisest, ja juba tunned rõõmu, unustad kõik vaevad ja rasked tööd, mida on vaja, et inimene põllult saaki saaks. Sest tänapäeval, kahjuks, ei anna maa ilma kündmiseta viljapeadki. Või ma manan vaimusilma ette marmorist jumalanna mahedad ümardatud jooned, tema keha pehme kumeruse, rindade magusa voogamise, õlgade majesteetliku pinge — mida kuradit see loeb, et tegemist on paganliku iidoliga! Kuid missugune vormide ilu, tõesti jumalik, ja ma ei karda ütelda: see on jumala enese ilu!

Just niisugune kujutlus ilust ja just niisugune kunsti kriteerium on täiesti vankumatud. Nad on samast liigist, kust pärineb ka kriteerium, mida pean ainuõigeks. Kasutan seda kõige puhul ja hindan selle alusel näiteks nii meie püha kiriku hoonet kui ka meie maailma inimlikke institutsioone ja kehtivat korda. Koos nendega püsib ja variseb ka minu maailm. Hädа, kui peaks võitma see saatanlik vaim, mis nii tõpralikult juhtis selle mägilasest puunikerdaja kätt! Missugusesse sohu me upuksime!

Sest kujud, mida ma silmitsesin, olid tekkinud kõige mustemast murest ja viletsusest, mis surmkindlalt lapsepõlvest peale ümbritsesid nende armetut loojat. Kuidas siis muidu? Mida muud peale teoorjusest moonutatud kehade ja kannatustest virildatud nägude võis see puruvaene enese ümber näha? Ja oma võhikluses ei osanud ta nikerdada midagi muud peale elu tõetruu peegelduse. See surnud Kristus — see pole keegi muu kui kehvik, kes piinutus luukereks, kui oli end ära katkestanud üle jõu käiva tööga metsaraiumisel ja kivise põllulapi harimisel. Ja tema ema? Ärapiinatud maanaine, kelle puhul mingid ülevad mõtted ei tule kõne allagi; ta mõtleb ainult leivast, maisest toidust oma poja maise keha jaoks. Ja kui poeg kurnatusest sureb, itkeb ta nõutult, ja ainus mõte, mis läbi selle nutu vilksatab, on nürimeelne trots saatuse või ka isanda vastu, kelle teenistuses tema kallis poeg otsa on leidnud. Hea küll, see on tõetruudus — liigagi tõetruu! —, kuid sellest hoolimata pole see kunst! Kuhu see meid viiks? Otseteed ihulike vaevade mädasohu, kus võib tekkida ainult pikk sünge rida saatanlikke ahvatlusi, alates jumalakartmatust lootusetusest ja lõpetades trotsliku mässuga! Niisugusest madalast arusaamisest peab võrsuma vihkamine meie ja meie maailma vastu, kuid just selles maailmas me õpimegi tundma nii peent ilu. Hädа meile, hädа ilule, kui niisugused võimule tuleksid!

Kuna ma tean, et igasugune kunstilooming on ainult oma ajastu materialiseerunud vastukaja, siis näen ma ka selle barbaarse «kunstikõne» ohtlikkust. Ja just niisugune mõte on selles tirooli puunikerduses! Ehkki selle autor töötas ainult diletandi kehvade vahenditega, katsus ta teadlikult rõhutada kõiki kannatuste ja vaevade tundemärke ning läks koletislikkuseni. Nõnda tegi ta kujudele ebaproportsionaalselt suured pead, et võiks nende nägudel paremini kõiki piinu kujutada, ja lühendas vastukaaluks võõrasemalikult nende kehasid, mida tal kannatuste kujutamiseks vähem vaja läks! Need verised vaglakobarad, suured pisarad — need olid silmalaugude suurused —, see õudseks grimassiks moonutatud jumalaema suu — kui peenelt oli välja valitud kõik niisugune, mis peab vaatajat mõjutama! Peenelt? ... Missugune totrus! Primitiivne mägilane, kes seda tegi, ei saa ometi peen meister olla! Ta andis lihtsalt edasi, mida tundis. Ühesõnaga — ta lõi-

kas puusse oma armetu koeraelu, oma labase tunnetuse, oma haletsemisväärse tõe.

Kas Sulle ei tundu, et see mees, kes kindlasti arvas loovat neid kujusid jumala auks, sarnaneb suuresti selliste ketseritega, kellel puudub haridus, kujutlusvõime ja ülev mõttelaad? Nagu metssead, nõnda püherdavad need ketserid maise elu porimülkas ja õpivad sellest tundma ainult kohutavat viletsust, haigusi ja surma.

Ka kõige raskemast needusest on vähe neile vakladele, kes oma puudulike meeleelunditega nuusutavad tegelikkust, millest nad ei oska kõrgemale tõusta, ja nõnda avaneb see nende ees enesestmõistetavalt ainult oma teravate nurkade, mustade lõhede ja igasuguste puuduste näol, sest nende vaklade madal ligane maisus rikub kõik. Peale kisa vaeste viletsusest ja võimude ülekohtust muud enam ei kuulegi. Kõik meie loodud kunst, kõik ilu, millega me ehtisime altareid, meie maailma peenus, kõrged tunded ja fantaasialend — see kõik ei loe neile tuhkagi. Nad ei saa sellest aru ja vihkavad seetõttu kunsti. Vastutasuks võid nende suust kuulda kõige koletumaid nõuandeid, kuidas nemad tahaksid maailma parandada ja meid õpetada. Igavene needus tabagu neid, kes kuulutavad oma ekslikke tõdesid kas ketserlike õpetustena või niisuguste saatanlike «kunstiteoste» kaudu, nagu ma siin eest leidsin. Ükski abinõu pole küllalt julm, et neid vaikima panna, seepärast tuleb neil keel suust kiskuda ja veri soontest välja lasta. Võimatu on isegi kujutleda, kui kohutavad nad on ja missugust hirmsat hädaohtu nad ähvardavad kaela tuua . . .»

Küllalt juba! Aitab. Zabarella pani hanesule käest, kiskus pilgu suure vaevaga kirjalt lahti ja hakkas taret silmitsema. Tahumata palkseinad, vundament, millelt krohv tükati maha pudenenud, siin-seal tumedad niiskuslaigud, lähenevat koitu kuulutav jahe hämarus — kõik näis vaenulik, karm ja salakaval, meenutades õhkkonda, mis valitses seal nikerdatud puukujudega kirikus. Kardinal mässis end kõvemini mantlisse — siin hakkab juba päris külm — ja laskis pilgul toas rahutult ringi käia. Käeulatuses lebas avatud Ovidius, kuid polnud kedagi, kes oleks Zabarellale ette lugenud, tema endal aga silmad juba valutasid. Peaaegu tahtmatult sirutas ta käe raamatu järele. Küünlatule valgel lõi tema silmade ees helkima sõrmus, mille suur ovaalne kamee kattis peaaegu täielikult terve tema peenikese sõrme jätku. Hellalt kummardus Zabarella kivi

kohale. Selle helepruunil tasapinnal hõljus jumalanna Artemise õrn figuur, tuunika lehvimas ja vibu üle rinna pingule tõmmatud, nii et näis, nagu lennutaks jumalanna nooli oma nõtke rinnaga. Kardinali nägu rahunes, tõmbus naerule. Aeglaselt pööras ta kätt, et jälgida leegi vastuhelgi mänglemist kivil. Siis libises tema pilk kalliskivilt oma peenikestele pikkadele hoolitsetud sõrmedele. Ta lõi risti ette, nagu tahaks öiseid viirastusi minema peletada. Juba ilmus tema suunurkadesse kaks vagu, juba ümbritses ta huuli tavaline irooniline naeratus. Nõndaks! . . . Zabarella tõusis ja võttis riiulilt veinikannu ja karika. Mõnuga jälgis ta punast leeki, mis voolas metallkannust metallpeekrisse, pildudes helkivaid rubiinpunaseid sädemeid. Ta jõi pikkamisi. Jahedas veinis peitus tuli. Kiiresti kadus kehast külmatunne. Ta sirvis laual lebavaid pabereid, võttis hea õnne peale paar lehte kätte ja libistas pilgu üle ridade. Küllap nad tahaksid meid tasakaalust välja viia, sundida meid nende tobedaid mõtteid järgima, nendega vaidlema, neid veenma — jah, seda nad tahaksid. Kõik need reformaatorid, ketserid, need väärdjalikud hingenikerdajad! Täna öösel see ühel neist peaaegu õnnestus. Ja tema «ohvriks» polnud mingi väike vend, vaid rooma kiriku kardinal Francesco Zabarella! Jah, peaaegu . . .

«Te võiksite olla ohtlikud, hukatuslikud ja saatuslikud nii meile kui ka kogu meie maailmale, kui me laseksime teil oma mürki meile sisse joota. Kuid te olete pisikesed, jõuetud ning tühised, kuni meil on jõudu teiega toime tulla — niimoodi!» Ja Zabarella kahmas kõik lehed pihku, kägardas need kõvasti kokku ja virutas ägeda liigutusega kaminasse. Hõõguvatest halgudest, millest olid ainult punased sädemeis sätendavad skeletid järele jäänud, limpsasid ähnelt punased tulekeeled, noolisid paberite veeri. Zabarella kallas peekri täis, nautis veini tulist kibedust ja silmitses leegitsevat kirja üle karikaääre. Kui ta peekri lauale asetas, kerkis tema näole rahulolev irvitus: seal kaminas leegitseb tegelikult väike tuleriit . . .

IV

KAUPMEES

Matthias Runtinger seisis oma kontoris elumaja teisel korrusel akna all. Ta silmitses avarat neljakandilist õue, mida igast küljest ümbritsesid kuurid, tallid ja laod. Tusane novembrihommik tungis läbi külma udu, mis oli öö jooksul katused hõbehärmatisega ehtinud. Kutsarid tõid tallidest välja laia laudja ja pika karvaga hobusemürakaid. Karvad ulatusid neil kapjadeni, nende jalad näisid vägevate sammastena. Külmunud maapinnal kolksusid hobuserauad tiheda udu tõttu kumedalt. Hobuste sõõrmetest kerkis auru.

Runtingeri peremehesilm peatub tugevatel veoloomadel, libiseb üle tugevate ruumikate kõrvalhoonete, mis seisavad kindla kantsimüürina, kontrollib mehaaniliselt kutsarite töötempot ja jääb uuesti pidama kõhukate purjeriidest kummiga vankrite real: kaks, kolm . . . kuus. Neid laaditi eile hilisõhtuni. Nüüd peavad nad teele asuma Nürnbergi. Paistab, et ta seletas neile kõike piisavalt. Nagu nad Ravensburgist välja jõuavad, lähevad nad lahku: kolm vankrit sõidab Ulmi kaudu, kolm Augsburgi kaudu. Ettevaatus on tarkuse ema; kui keegi ühe karavani õnneks võtab, võib loota, et teine jõuab pärale. Juba peaks siin olema ka Klotzfuss, kes läheb oma sulastega vooride relvastatud kaitsesalgana kaasa.

Mida see Krüppelhannes seal teeb? Alles nüüd tulid talle rauad meelde? Tore lugu küll! Noh, näib, et ta hobusel on rauad korras. Seal nurgas laadivad poisid eile saabunud kaste vankritele. Annaks jumal, et need õnnelikult pärale jõuaksid! Haruldane kaup — nahktapeedid Hispaaniast. Runtinger pole veel otsustanud, kellele neid müüa: neid soovivad temalt saada nii Würtenbergi hertsog kui ka Regensburgi suurkaupmees Ohnesorg. Noh — kes rohkem maksab, see nad endale saab. Küllap hertsog on nobedam. See Ohnesorg hakkab ka üsna laialt elama! Kaupmees hakkab mõtlikult nohisema: kas see tähendab, et Ohnesorg läheb tõesti ülesmäge, ja siis oleks hea temaga kampa lüüa, või peaksin õige vaatama tema veksleid ja võlakohustusi. Uhkus tuleb enne langemist; peaksin temalt pigem kiiresti võlad sisse kasseerima. Neetud lugu, et pean just nüüd ära sõitma! Just nüüd! Aga mis siis ikka,

ega mulle sobivamat momenti hiljemgi tule. Kaupmees peab oma kauba juures olema. Istud nagu ämblik keset võrku ja tunned niitide nõrgimatki võbinat kõige kaugemaski nurgas. Saabuvad sõnumid, signaalid, mida ainult sina mõistad: seal paiskab keegi turule suure partii kaupa ja sa pead kiiresti otsustama — kas ise ka sekka lüüa või pigem eemale hoida, et mitte näppe kõrvetada. Kui sa kaupa kompad, nuusutad, siis tekivad sellestki sageli head ideed ja otsused. Kuid see kõik nõuab, et sa pead ise kohal olema. Seepärast pean sõitma — ja sõidangi. Pole midagi teha. Muidu saad kahju . . . Tegelikult küll kahju ei saa, kuid kasu jääb väiksemaks. Aga väiksem kasu seal, kus see võiks olla suurem, on samuti kahju.

Küll ta Konstanzis saadava profiidiga kahjud tasa teeb. Kindlasti. Muidu ta sinna ju ei sõidaks. Ja mis siin pikalt arutada: ta sõidaks ka siis, kui siin sel ajal kõik pea peale pöörataks. Kes tahaks niisugust võimalust maha magada? Konstanzis läheb nüüd lahti kõrgemat liiki kokakunsti harrastamine. Keedetakse-küpsetatakse karjäärireideleid, tiitleid, uusi riigipiire, valitsusi, liitlasi — ühesõnaga: aetakse suurt poliitikat . . . Aga mille sees keetaküpsetada saab? Ainult raha, selle vana tuntud rasva sees! Tohman, kes matti ei võta. Niisuguse võimaluse kasutamata jätmist ei andestaks ta endale surmatunnini; pealegi asub Konstanz käe-jala juures. Kui tahan, võin sealt igal kellaajal koju sõita. Aga ei, see poleks arukas. Ma ei tohi väiklane olla. Seal Bodeni järve ääres mängitakse kõrget mängu ja seda ei tohi silmist lasta ega unustada. Ainult jumal teab, kuidas Matthias Runtinger sellest kõigest osa võtab, aga eks ta mingil kombel ikka kaasa lööb. Ja siis ei või sellest mängust ometi mitmeks päevaks kõrvale jääda! Mõnikord piisab ühest päevast, et kõik kuradile lendaks: vanad sidemed katkevad, uued niidid ei sõlmu, ja kui sa ise kogu aeg kohal ei ole, siis leiad korraga muutunud situatsioonid eest ja hakka jälle otsast peale. Ei, peab ilusasti Konstanzis istuma, vaatama, jälgima, kuulama, andmeid koguma, sest ainult nõnda võib tabada õige momendi, millal sekka lüüa või tagasi tõmbuda. Vaimus viibib ta juba praegu rohkem Konstanzis kui siin koduses Ravensburgis.

Aga kodus? Noh, mis siis ikka . . . Tuleb äritegemine selleks ajaks Melchiori hoolde jätta. Vaene poiss, peaksin talle rohkem tähelepanu pühendama. Täiesti õigus, aga

millal? Kodus ei ole selleks aega. Millal ma perekondliku kamina juures peesitan? Trepist lähen alla ainult selleks, et süüa ja magada. Söögilauas ei julgeta mind lobisemisega tülitada; mul on alati küllalt palju muresid, pean pead murdma. Nõnda näen ma poega tegelikult ainult siin kontoris. Kuid ega ma teda siingi kuigi palju näe: ta saabub täpselt koos teiste kirjutajatega, istub oma laua taha ega tõsta nina paberite seest, enne kui läheb pärast tööd jälle koos teistega lõunale või õhtust sööma. Iialgi ei küsi poeg tema käest äriasjade kohta midagi, iialgi ei räägi Melchior talle midagi.

Ja nüüd pean ma talle usaldama kogu selle suurkaubandusliku ettevõtte juhtimise! Kas ta oskab seda vähemalt senisel tasemel hoida? Tõsi küll, Melchior on täpne, kohusetruu, usin, ei viili iialgi, ei kaeba väsimuse üle, ehkki ta on kõhetu nagu taputeivas, kuid kõik need omadused ühtekokku on auks ainult eeskujulikule kirjutajale, mitte rohkem! Kui poeg peab ise otsustama, ise äri ajama, võib ta rängalt sisse kukkuda. Äri puhul ei piisa rehkendusoskusest ja kauplemistingimuste tundmisest! Oleksin pidanud temaga muidugi juba varem kõnelema — teadsin juba hea tükk aega, et sõidan Konstanzi ja et poeg peab mind asendama. Aga alati, kui seda teha kavatsesin, silmitsesin Melchiori ja kaotasin rääkimistuju. Kust on poiss võtnud need külmad kalasilmad? Ta nägu on nagu noore rauga oma, huuled on kahvatud... Jumala eest, äri olen ma alati teha osanud, aga tublit poega mitte!

Eile õhtul ma lõpuks rääkisin talle sellest... Kurat võtaks, kui mu kadunud taat lubas mul esmakordselt tõelisse sehvtitegemisse nina pista ja ma tohtisin oma esimese iseseisva äritehingu lõpule viia, päris ime, et ma rõõmust ja uhkusest lakke ei hüpanud! Aga eile? Melchior tõstis oma elutud kalasilmad ja lausus: «Jah, isa.» See oli kõik. Ole lahke, see oli kõik! Nagu oleksin ma usaldanud talle ülesande osta tünnitäis heeringaid!

Sõitu muidugi enam edasi lükata ei saa. Mulle on jäänud ainult tänane päev, et rääkida temaga puhtsüdamlikult ja anda talle vähemalt kõige hädavajalikumad instruktsioonid.

Matthias Runtingeri selja taga kriiksub uks, mööda laudpõrandat tatsab mitu jalapaari. Sisse astuvad kirjutajad. Runtinger ei pöördu ümber ja ainult mõmiseb vastuseks nende teretusele. Siis hakkavad kolisema toolid laudade

ja pultide ääres ja kaupmehe selja taga kahisevad riided ning krabisevad paberid.

Noh, jumala abiga, ta teeb proovi!

Kaupmees pöördub ümber ja saadab kõigepealt kirjutajad kuradile. Mingu kohe ladudesse ja õuele. Kontrolligu veel kord vankritele laaditud kaupu ja saatelehti. Melchior jäägu siia.

Kirjutajad pühivad kiiresti minema, ainult Melchior jääb tühjas avaras kontoris oma laua taha istuma. Ta on rahulik ning ükskõikne nagu alati ega vaata isa poolegi. Kõhetute kondiste sõrmedega korraldab ta pabereid, sätib ritta hanesuled ja tinapulgad.

Järsku tunneb Matthias Runtinger suurt soovi kõigepealt vägevasti käratada, et seda külmaverelist poissi viimaks ometi liikuma panna. Kuid ta jõuab õigel ajal arusaamisele, et seegi oleks kahtlemata asjatu. Milleks raisata aega! Ja nõnda hakkab ta mööda kontorit edasi-tagasi kõndima, et rahuneda. Alles pärast kolmandat ümberpöördu hakkab ta kõnelema. Algul räägib ta pingutusega, tujutult, tal on tunne, et pillub herneid vastu seina, kuid natukese aja pärast kisub jutt teda kaasa. Niipea kui ta hakkab lagedale laduma oma kogemusi ning teadmisi ja nende abil saavutatud võite, unustab ta peagi oma kuulaja ja tunneb rõõmu nagu vana kiskja kunagi: ta on ju palju häid tehinguid sooritanud! Ta peatub neil, mis on kõige rohkem profiiti andnud, rõhutab kord ühte, kord teist näilist pisiasja, millest ta on saanud hiljem suurt kasu lõigata. Tema kõnnak muutub enesekindlaks, silmad laias näos löövad särama, juba on ta oma sõiduvees. Tal on tegemist, et ennast nende kangelaslike mälestuste võlust lahti kiskuda ja asja juurde asuda — kurat ja põrgu, eelkõige peab Melchiorile ometi praktilist nõu andma!

«... peamine: ära karda riski! Muidugi, selle juures pead truuks jääma põhimõttele: iialgi ära riski kõigega korraga. Seda õpetasid mulle itaallased. Suurfirmad ei saatnud iialgi kogu kaubapartiid ühe laevaga; nõnda võid kõigest ilma jääda. Sedaviisi teevad ainult könnid, kes suudavad kogu oma trääniga vaid ühe laevaköksi teele saata ja jäävad siis lootma looja peale: kui purjetab kohale, on hea, aga viiekümnel korral sajast võtavad laeva merel õnneks vanasaatan, türklased või piraadid, ja kaupmehehärra on paugupealt kerjus. Kuival maal on asi samasugune. Küllap sa panid tähele meie tänaseid kara-

vane, mis lähevad Nürnbergi — alati saadame nassvärgi kas poole partii kaupa või kahte teed mööda. Kui sul ei jätku vahendeid, et mitut voori teele saata, siis jaota kaup mitmesse ossa ja sokuta oma vankrid teiste kaupmeeste karavanide hulka. Ja siis veel: kui sa pead tingimata kaasa minema, ära sõida mööda kaubateid! Kui sa sageli oma vooridega kaasas käid, kukud varem või hiljem ikkagi mõne röövrüütli või teeröövlite jõugu küüsi, ja tead isegi, et lunaraha suurus määratakse firma jõukuse järgi! Sinu või minu naha väljaostmine tähendab sedasama mis kogu ettevõtte mahapõlemine. Saada parem oma usaldusmehed — nende käest ei ole kellelgi midagi võtta. Kui muud üle ei jää, siis usalda välismaised ostu- ja müügitehingud meie agentidele võõrsil. Kus nende aadressid kirja on pandud, seda sa arvatavasti tead. Loomulikult nõörivad nad häbematult suuri komisjonitasusid, aga lõppude lõpuks saavad nad oma profiidi meie puhaskasust, mitte kauba koguhinnast.

Kuid teiselt poolt on liigne ettevaatlikkus niisama kahjulik kui arutu risk. Võta näiteks meie kaubavedu mööda Doonaud ja meenuta kõiki neid kohutavaid jõetolle. Kuhu me jõuaksime, kui deklareeriksime laevadele laaditud kauba tõelise hulga ning kaalu! Teadagi, kui nad kauba üle loevad ja ära kaaluvad, siis on kogu laadung läinud, tollivõtjad konfiskeerivad selle, aga kõike arvesse võttes on see siiski väiksem kahju kui aasta otsa õigeid andmeid anda ja tolle kinni taguda. Muide, niisuguseid ülekaalumisi võivad nad endale ainult aeg-ajalt lubada, neist ei jätku kõikjale. Võta arvesse, et ainult käesoleval aastal käis Regensburgi tollipunktist läbi 34 000 kvintaali [1] vaske ja 35 000 vaati [2] mett. Ole lahke ja mõõda see üle!

Ole ettevaatlik tšehhi hõbeda ostmisel! Kangide kujul ei tohi seda kuningriigist välja vedada. Niisiis — ära osta seda iialgi kohapeal, vaid alles siis, kui hõbe on õnnelikult üle Tšehhi piiri jõudnud.

Ära unusta meie Nürnbergi ja Regensburgi rahavahetajaid! Pea meeles: Nürnberg kuulub piirkonda, kus on käibel reini kulden, Regensburg aga piirkonda, kus on käibel ungari kulden. Seepärast makstakse Nürnbergis rahavahetamisel ungari kuldnast mõnevõrra vähem, kui on

[1] Kvintaal — vana kaubakaaluühik, 100 naela. — *Tõlk.*
[2] Vaat — 40 pange, s. t. umbes 480 liitrit. — *Tõlk.*

tema nominaalhind, Regensburgis tehakse niisamuti reini kuldnaga. Kanna hoolt, et meie Regensburgi rahavahetaja ajaks meile kokku reini kuldnaid ja Nürnbergi rahavahetaja ungari kuldnaid. Siis saadad reini kuldnad regulaarselt Regensburgist Nürnbergi ja ungari kuldnad Regensburgi. Nad ostsid nominaalhinnast odavamalt, sina aga saad nende eest kohapeal täishinna! Kuid ära sellest kusagil hinga, keegi teine ei ole selle mõtte peale veel tulnud.

Erilist tähelepanu pööra safranile! Turg on ikka veel harjunud oriendi safraniga, aga meie ostame seda nüüd Hispaaniast ja Alam-Austriast, kus seda juba päris palju kasvatatakse. Oriendi saadetiste pakendeid on meil küllalt. Kui pakid nendesse hispaania või austria safrani ja kuulutad selle idamaiseks vürtsiks, siis võid seda müüa kallimalt, sest sa arvestad sellele juurde kõik veokulud ja tollid, nagu oleks kaup Oriendist pärit. Ma teatan sulle õigel ajal, millal ei tasu safranit enam *en gros* müüa. *En detail* aga võid seda edukalt veel kaua aega teha. Safran on üldse importkaubanduse kullaauk, selle kallale kipuvad ka väikesed poodnikukönnid ja imestavad hiljem, et nad sellega midagi ei teeni.»

Runtinger hakkas rahulolevalt naerma, kuid vaikis äkki. Küll oleks tore, kui ta võiks pojaga kõnelda nagu võrdne võrdsega, kui see kahvatu põdur poiss seal laua taga oskaks ka nii nakatavalt naerda, ja mis kõige tähtsam, kui ta teaks, mille üle ja mispärast isa naerab! Sära kaupmehe silmades kustus, ja pigem inertsi jõul, mis tekkinud mõtet liikvel hoidis, küsis Runtinger pojalt:

«Kas sa ka tead, miks väikekaupmees ei võigi safrani pealt kasu saada?»

«Muidugi, isa,» lausus Melchior enesestmõistetava, peaaegu ükskõikse rahuga. «Väikekaupmees võib kaupa osta ainult importijalt, samal ajal kui meie ja teised suurfirmad ostame safranit oma agentide kaudu otse tootja käest.»

Runtinger jäi poja laua ette seisma ja silmitses Melchiori uurivalt:

«Pea kinni, nüüd võtame pipra! Meil on seda päris suur tagavara, ma ütleksin — rohkem kui vaja. Selle all on rängad rahad kinni, pipra hind aga ei tõuse, kipub pigem langema. Kas see sulle hirmu ei tee? Mis sa arvad, kuidas oleks kõige parem toimida? Kas sellest jalamaid laod puhtaks teha, kusjuures kasu jääks minimaalseks ja tekiks

koguni hädaoht, et suur pakkumine hinna veel rohkem alla lööb, või oleks parem hinnatõusu oodata? Varem või hiljem tuleb see nagunii, aga seni lebab sellesse mahutatud raha nagu mahamaetud varandus. Mida teha?»

Alles nüüd libises üle poja näo põgus naeruvine:

«Kui lubate, isa, mùl oma arvamust avaldada, siis mina toimiksin niimoodi: kindlasti on teil õigus, et pipra hind jälle tõuseb, ja kui te Konstanzis viibite, siis saate seda tingimata enne kõiki teisi teada. Seal kuulete alati kõige värskemaid uudiseid. Niisiis — usaldades teie lahket informatsiooni, müüksin ma osa pipart kohe. Sellega ei kaota me midagi. Muidugi ei müüks ma palju, ainult sedavõrd, et turul pipra vastu huvi äratada. Samuti levitaksin ma kuulujuttu, et tahame piprast kiiresti lahti saada; kui see toob kaasa hinnalanguse, seda parem. Ja kui siis hind on langenud ning uuesti stabiliseerunud, müün maha kõik tagavarad, ilma kahju või kasu saamata. Ma müüksin selle pipra väikekaupmeestele ja võtaksin neilt kindla kohustuse, et nad, ütleme, poole aasta pärast mulle sellesama kauba tagasi müüksid, ja muidugi sama hinnaga, mille eest mina selle neile müüsin. Niisugune tehing on küllaltki laialt kasutusel. Nõnda saaksin ma selleks pooleks aastaks raha vabaks teiste tehingute sooritamiseks ja siis — vastavalt teilt saadud usaldusväärsetele andmetele — on kindlasti juba käes ka järjekordne hinnatõus. Muidugi ostan ma kogu kauba vana hinna eest tagasi ja müün selle alles siis uue, loomulikult juba palju kõrgema turuhinna eest.»

«See tähendab, et sa kasutaksid tõelist ja kunstlikku hinnalangust kauba alla pandud raha vabastamiseks, ja ühtlasi oleks sul kindel tagatis taskus, et sul on kaupa küllalt, kui seda müüa tasub.» Nüüd tõmbas Matthias Runtinger juba tabureti laua äärde ja võttis istet poja vastas; kaks nägu olid nüüd samal kõrgusel ja leegitsesid ühesuguse põneva säraga.

«Aga nüüd vaatame seda asja teisest küljest.» Kaupmees oli juba hoos ja tema hääl kõlas pealekäivalt. «Pipar jõuab meile Itaalia sadamatest Alpide kaudu ja läbib Tirooli hertsogi Friedrichi tollipunktid. Mul on andmeid, et Friedrich asus paavsti poolele. Ta pani oma lootused Johannes XXIII peale, kes on kuningas Sigismundiga niisama suur sõber nagu kass koeraga. Konstanzis lähevad need kaks nii mitmegi ühise kondi pärast purelema. Paavst

on vana kangekaelne riiukukk ja Sigismund mees, kes millegi puhul risti ette ei löö. Need kargavad teineteisele kõrri ja lõpuks jääb üks neist prügihunnikule siruli nagu kitkutud kikas. Kui Johannes XXIII kaotab, siis kaotab ühtlasi ka Friedrich, ja kaotab nii kõvasti, et ainult jumal teab, mis saab hertsogi valdustest, järelikult ka Tiroolist ja tirooli tollidest. Kui ma õigel ajal teada saaksin, missugune saatus tabab Tirooli Alpidest läbiviivat pipra- teed . . .» Runtingeri mõtted lausa lendasid, nii et suu ei jõudnud neid kuuldavale tuua. «Kas pole naljakas, kuidas suur poliitika võib mõjutada — pipralt saadavat puhaskasu?»

«Mulle meeldiks muidugi veel rohkem, kui pipar võiks mõjutada suurt poliitikat.» Melchiori silmad ahenesid kaheks kitsaks piluks ja naersid tema liikumatus näos.

«Meile, kaupmeestele, piisab, kui saame õigel ajal teada, missugust suppi kõrged isandad keedavad.» Ja Runtingeri rahulolev naer pani tema võimsa, lihava rinna vabisema. Kuid korraga ta peatus, jäi vait ja hakkas pojale ainiti otsa vahtima. Melchior ei pööranud pilku kõrvale. Matthiase vaimustushoog oli möödas ja nüüd silmitses ta Melchiori keskendunult. Talle tundus, et näeb poega esmakordselt. Kanäe, siis niisugune poeg on mul! Kes oleks võinud seda poisist arvata? Jälle istub ta Matthiase ees rahulikuna, närbununa, ükskõiksena — kuid nüüd see kõik isa enam ei peta.

Runtinger tõuseb ja hakkab aeglaselt mantlit kinni nööpima. Ja lausub siis väljumisel üle õla:

«Algul kavatsesin sinult nõuda, et saadaksid mulle korrapäraselt iga nädal teateid kõige kohta, mis meie ettevõttes toimub, ja ootaksid kõiges minu näpunäiteid. Kuid see on täiesti tarbetu. Aitab, kui saadad mulle teate selle kohta, mida tähtsaks pead, ja ainult siis, kui heaks arvad. Korrapäraselt hakkan sulle teateid saatma hoopis mina; kõige huvitava kohta, mida teada saan.»

Melchior Runtinger noogutas pead.

«Isa, palun saatke siia mõni kirjutaja,» lausus ta kontorist väljuvale kaupmehele rahulikul, otsekui unisel häälel.

V

HUS

«Saatan — saatan on meie kannul!» Punast mantlit kandev ratsanik tõusis jalustes püsti, hoides vaevaga ohjes vahuleaetud ning metsikut hobust, kes sõitja all tantsu lõi ja kapjadega külaväljakult tolmu üles keerutas. Inimesed jooksid osmikutest välja ja vahtisid kohkunult karjuvat ratsanikku ja relvastatud ratsasalka tema taga — ning märkasid alles siis uhket kandetooli, mis rippus kahe lillakate sadulatekkidega kaetud muula vahel.

«Varsti on ta siin. Saate näha suurketserit ja nõida!» kisendas ratsanik.

Kandetooli uste vahelt vaatas välja lihav raseeritud nägu. Vaimulikul aukandjal oli lilla kalott peas, väikesed silmad puurisid uudishimulikult külainimeste nägusid: missugust mõju hüütud sõnad avaldasid? Mõnutundega leidis vaimulik naiste nägudelt õudust ja hirmu. Meeste puhul aga? . . . Vaimuliku laup tõmbus kipra. Niisugustelt nürimeelsetelt, kivikõvadelt ning liikumatutelt nägudelt ei loe sa iial midagi! Vaimulik andis käega esimesele ratsanikule kannatamatult märku, et too jätkaks.

«Ta sõidab meie kannul. Ta on ennast vaimulikurüüsse mähkinud, et niimoodi hõlpsamini inimesi petta,» karjus punast mantlit kandev ratsanik. «Kuid selle rüü all peitub kohutav loitsija! Ta vaatab teile otsa ja arvab kohe teie kõige salajasemad mõtted ära. Tema pilgu all läheb emadel piim rinna sees hapuks ja meestel kaob ramm ihust. Hoidke end tema pilgu eest, pange oma majauksed riivi ja peitke lapsed! Meie kannul sõidab saatan, põrguvürst ise!»

Siis pisteti kandetooli aknast välja valge lihav käsi, millel säras ere sõrmus: käsi tegi õhus ristimärgi. Naised langesid majalävede ees põlvili, meeste rasked käed puudutasid rinda ja õlgu. Külakaplan, kes preestrimajast välja jooksis, langes tolmusele platsile põlvili.

Seepeale hakkas karavan uuesti liikuma ja kadus teekäänaku taha. Kaplan tõusis aeglaselt maast ja kloppis oma paigatud sutaani tolmust puhtaks. Ta vaatas ringi — muidugi, kõikide pilgud olid pööratud tema poole, naised vahtisid suures ahastuses, mehed kuidagi äraootavalt. Mis nõu peaks ta neile andma? Kõige meelsamini ajaks ta nad kõik kokku ja paneks oma kirikusse luku taha, et nad

oleksid tema tiiva all, kuni siit on läbi sõitnud see . . . Aga kaplan teadis, et ükski külainimene ei taha lahkuda oma osmikust. Kaplan oli nõutu ja ka ise ähmi täis. Võibolla veelgi rohkem kui kuuldud sõnum ehmatas teda kõrge vaimuliku nägemine. Veel iial polnud ta piiskoppi nii lähedalt näinud. Nõnda kehitas ta viimaks abitult õlgu ja läks preestrimajja tagasi, et paluda jumalat oma tallekesi kaitsta.

Nüüd hakkas siit ja sealt kostma laste nuttu: emad viisid oma maimukesed kiiresti tarre. Ka talupojad hakkasid liikuma, kuid nad ei järgnenud naistele, vaid kogunesid salgana keset külaväljakut. Oli, mille üle järele mõelda, sest saatan ei ole naljaasi, aga . . . aga muidugi, kes teab, mis selle taga peitub ja kas see ongi üldse tõsi. Keegi kõkutas naerda: «Kas panite tähele? Ratsanik rääkis, et see saatan olevat endale vaimulikurüü selga tõmmanud. Seda ma usun, selles rüüs tunneb saatan ennast kõige mugavamini.» Uuesti meenus meestele luksuslikus kandetoolis istunud vaimuliku lihav nägu. Kindlasti oli see keegi suur nina! Võta või tema muuladki, missugused sadulavaibad neil olid! Puha samet ja veel kuldsed narmad küljes! Ja kui nad meenutasid kogu seda luksuslikku karavani, teadsid nad järsku, et see kisakõri valetas. Ta karjus üksnes seda, mis too vanamees käskis tal kisada. Need aga valetavad alati. «Noh, hästi, aga ikkagi — mis kasu ta meie hirmutamisest sai?» — «Miks ta siis kasu ei saanud: mida rohkem me kardame, seda kergem neil valitseda! Võta või meie kaplan. Kas sa ei näinud, kuidas tal süda saapasäärde langes? Kui see lilla mantliga mees käsiks, siis roniks meie kaplan kas või puu otsa! Ja kas niisugune kuulutaks sulle siis kuradi tulekut, kui saatan tõesti teel oleks?»

Sel päeval talupojad rohkem teada ei saanudki. Siiski panid nad õhtul aknad kõvasti kinni ja riivistasid uksed, mis avanesid maantee ja läheduses asuva piiri poole. Český Lesi [1] metsaga kaetud nõlvad näisid nüüd sünkmustad ja kurjakuulutavad. Kustuva päeva valguses muutusid sinetavad kuusikud tõrvmustaks. Näis, et just sealt valgub küla peale päris põrgupimedus.

Kui öö oli küla oma hõlma mähkinud, süütasid värisevad naisekäed tubades küünlad ja veel kaua pärast südaööd kostis lavitsatelt vanainimeste palvesosinat.

Järgmisel hommikul ei läinud ükski mees tavalisel kel-

[1] Mäestik Tšehhias. — *Tõlk.*

laajal oma igapäevasele tööle. Palumiste, ähvarduste ja vannutamistega hoidsid naised neid tagasi: mehed ei tohi naisi-lapsi üksi ning kaitseta jätta, kui küla võivad tabada teab missugused õudused. Mehed seadsid kirved, naised jälle ristid uste taha käepärast.

Ja siis ta saabus! Tema tulekut ei kuulutanud vähimgi pahaendeline märk, ei sähviv välk ega väävlisuits. Juba kaugelt võis näha väikest ratsasalka ja kahte vankrit. Kui see lähemale jõudis, märgati, et esimene ratsanik kannab tõepoolest vabalt kukkuvat tumedat vaimulikurüüd. Nüüd sõitsid ratsanikud juba esimeste hurtsikute vahel.

Talupojad seisid ustel, jalad harkis, käed vastu piita, nagu annaks kõva puu puudutamine neile uut jõudu. Naised piilusid kohkunult oma meeste laiade selgade tagant.

Kui möödusid vaimulik ja teised ratsanikud, kes riiete järgi otsustades olid ilmselt aadlikud, võtsid külamehed mütsi peast — sissekulunud harjumus viis nende käed iseenesest kübara juurde. Kuid siis nägid nad midagi ootamatut: selle asemel et hoolimatult mööduda, noogutasid vaimulik ja tema kaaslased tervituseks. Ja see seninägematu asjaolu avaldas sellist mõju, mida eile ei olnud suutnud esile kutsuda kõik heeroldi ähvardused ühtekokku — nüüd võis tõesti kõike oodata! See ei ole tavaline vaimulik ja need pole tavalised aadlikud! Siin on midagi korrast ära.

Ratsanikud ja vankrid sõitsid rahulikult edasi, rattad logisesid auklikul ning kuivanud porist konarlikul teel, kuni jõudsid külaväljakule. Seal jäi karavan seisma. Külainimesed pidasid hinge kinni. Miks nad peatusid? Miks nad edasi ei sõida? Kasigu minema sellest niigi raskelt katsutud külast!

Inimesed silmitsesid ratsanikke, kes hobustelt maha tulemata hakkasid ringi vaatama. Siis osutas üks neist külakirikule ja juba nad suundusidki sinna. Ratsud peatati preestrimaja ees, mis oli kiriku külge ehitatud. Siis ronisid ratsanikud hobustelt maha ja üks neist hakkas preestrimaja ukse pihta taguma. Hoobid tabasid küla elanikke otse südamesse. Meie vaene kaplan! Naised panid käed kokku ja hakkasid vaikselt palvetama. Aga enne kui kogu selles hirmus veel sottigi saadi, avanes preestrimaja uks ja lävel seisis kaplan. Ta tõstis käed ja lõi risti ette, et ennast kaitsta. Nüüd — nüüd lõõmahtab kindlasti maapinnast leek ja saatan kaob selle lõõsas!

Kuid — ei lõõmahta mingit leeki. Nüüd lööb risti ette ka vaimulikurüüd kandev ratsanik. Meie kaplan taganeb, annab teed, ja nüüd astuvad edasi nii see teine kui ka tema kaaslased. Juba on kõik kadunud preestrimajja...

Voorimehed ronisid pukist maha, sidusid ratsud vankrivehmrite külge ja viskasid neile heinu ette.

Talumehed vaatavad üksteisele otsa. Kartus ja uudishimu võitlevad üürikest aega. Siis võtavad mehed naiste palvetest ja manitsushüüetest hoolimata üksteise järel südame rindu, lähevad aeglaselt, andes vähemalt kehahoiaku ja käeliigutustega mõista, et kartuseks pole ometi mingit põhjust.

Suures kaares mööduvad nad vankritest ja astuvad ettevaatlikult, nagu võiksid preestrimajas viibijad neid kuulda, kuni jõuavad madalate akende taha. Kuid aknaavasid katavad rasvaga immutatud põied ja läbi nende võib märgata ainult ähmaseid varje. See-eest on kuulda hääli. Jah, sees aetakse juttu, kuid — pole kuulda karjumist ega vandesõnu. Keegi isegi naerab seal! Talupoegi valdab kärsitus. Hetk hiljem on kõik esikus, kobaras saladusliku kambri ukse taga. Sel silmapilgul — otsekui oleks välk neid tabanud — avaneb nende nina ees uks ja üks võõrastest seisab lävel. Ta naeratab, ja kui kohkunud külamehed teed annavad, läheb välja. Uks jääb lahti ja esiku seina äärde kogunenud talupojad näevad oma kaplanit, kes istub külalistega lauas; otse tema vastas on see võõras vaimulik.

Uks jääb lahti ja väljaläinud mees tuleb kiiresti tagasi, paneb lauale leiba, suitsuliha ja väikese lameda vaadi, milles midagi vulksub. Mees tahab ust oma selja taga kinni tõmmata, kui võõras vaimulik pöörab pea esiku poole ja märkab talupoegi. Mehi tabab tema sügavate, tumedate silmade pilk. See tungib otse südamesse. Ja imelik, kohe kaob hingest igasugune rahutus ja ebakindlus, jääb ainult soov, et need silmad sind lakkamatult vaataksid. Ja ehkki võõra pilk on juba libisenud mehele su kõrval, ikka veel tunned selle mõju; täpselt samuti, nagu kaob räsitud pilvede varju päike, mis on su näole paistnud — selle soojus aga jääb ikka sinusse.

Ja juba järgivad nad vähimagi hirmuta ning enesele õieti aru andmata vaimuliku käeliigutust, mis kutsub neid sisse. Nad tulevad üksteise järel ja jäävad seinte

äärde seisma. Kaplani kutsel võtab kaks talupoega istet pingil, kus on veel ruumi.

Sellal kui toitu toonud mees hakkab leivapätsi otsast kääre lõikama, pöördub võõras vaimulik talupoegade poole:

«Tulite vaatama, kas ma olen ikka tõesti saatan?» Tema hääl on leebe ja vaikne. Siis lausub ta naeratades: «Noh, vaadake pealegi... Vasakul jalal mul kapja ei ole.» Nüüd hakkavad ka talupojad naerma, pööramata Husilt silmi. Viimane silmitseb neid elava, uudishimuliku pilguga:

«Kellele te kuulute?»

Talupojad ei suuda ikka veel toibuda üllatusest, et võõras vaimulik neid üldse tähele paneb, et ta nendega kõneleb. Kui siin ometi nende kaplanit ei oleks... Talupojad oskaksid muidugi võõrale vastata, kuid igaüks ootab, et teine seda teeks; enne kui nad otsusele jõuavad, vastab nende eest kaplan:

«Weideni augustiinlastele, kloostrile.»

«Niisiis on teie isandaks kirik,» noogutab Hus. Tema silmad ahenevad pisut, pilk muutub teravamaks: «Niisuguste ülemate võimu all on teil kindlasti hea elu?»

Talupojad vaikivad, sellele küsimusele ei taha nad vastata. Küsimus ei meeldi neile ja peale selle — siin on ju ka nende kaplan. Ta pole küll halb inimene, aga vaimulik jääb vaimulikuks. Kuid kaplan vaikib samuti ja vahib lauda oma nina ees. Viimaks kostab kambrinurgast pomin:

«Ah, ülemad nagu ülemad ikka. Mispärast peaksid kloostriisandad teistest paremad olema?»

«Mispärast?» kaalub Hus viivu. «Sellepärast, et eeskätt just vaimulikud peavad jumala käskude järgi elama, oma ligimesi armastama, vaeseid aitama ja alamate nagu lihaste laste eest hoolitsema.»

Ka nüüd ei pööra talupojad pilku Husilt. Tema kõneldes aga on neil siiski külmavärinad üle ihu hakanud jooksma. Kanäe, missugune vaimulik! Kui ta pole saatan, siis piisab sellest, et ta on, on — vaimulik. Valetamise järgi tunned nad alati ära.

Kuid Hus jätkab rahulikult:

«Pühade apostlite ajal olid ristikoguduses kõik asjad, mida inimene elamiseks vajas, kõikidel ühised. Ja kes siis veel peale kloostrimunkade peaksid eeskätt selle eeskuju järgi käima? Nad on ju andnud tõotuse vaesuses elada.

Kui nad aga saatuse tahtel on saanud kingiks külasid, põlde, metsi ja kalatiike, mida peaksid siis vaesed mungad selle kõigega tegema? Nad peaksid selle ometi ära jagama vaestele ja oma alamatele, et nende endi jumalakartlikud hinged jääksid mammonast rüvetamata. Nõnda jõuaksid nad pühadele apostlitele kõige lähemale. Ja niisiis püüate te kloostri võimu all asudes kindlasti kalu kloostri tiikidest, kütite kloostri metsades ja loomulikult ün teie ees lahti ka kloostri viljaaidad.»

Husi hääl kõlab endise tõsidusega, kuid tema silmades on süttinud ning loidab midagi. Jah, selline on talupoegliku kelmikuse helendus. Sellest saavad mehed kohe aru ja nüüd taipavad nad paugupealt ka sõnade mõtet. Nende suunurgad hakkavad tõmblema ja siis ei pea nad enam vastu: pahvatavad naerma. Korraga kaob nende senine ujedus ja ebakindlus. Nad hakkavad üksteisele hüüdma:

«Hei, Hannes! Millal abtihärra sind viimast korda karpkalu sööma kutsus?»

«Kord ajas metsavaht mind pool päeva metsa mööda taga, kui läksin hagu tooma — ja mina, tohman, ei teadnudki, et ta jookseb mulle ainult ütlema, tulgu ma temaga hirvejahile!»

Näe, ka võõras vaimulik naerab. Küll me teineteist mõistame! Talumehed müristavad naerda, laksavad naabrile vastu turja ja taovad mütsiga kintsu pihta. Seda ootamatut lärmi kuuldes tõmbab kaplan pea õlgade vahele ja vaatab kohkunult ringi.

Mees, kes seisab laua juures, on kogu pätsi käärudeks lõiganud. Ta annab neid oma kaaslastele ja ülejäänud käärud — talupoegadele. Nüüd pakub ta neile koguni liha: lõigaku igaüks ise. Singikäntsakas käib ühe rakkus käte vahelt teise pahklikku pihku, talupojad lõikavad ettevaatlikult õhukese viilaka ja panevad selle leivale. Kui meeldivalt lõhnab liha noatera all! Mu jumal, millal nad tõmbasid viimast korda ninna nii haruldast aroomi!

Vahepeal on kaplan täitnud väikesest vaadist veiniga tinapeekri ja kaks savikruusi, kõik nõud, mis tal on. Kuid enne leiva suhupistmist tõuseb võõras vaimulik ja paneb käed kokku:

«Õnnista, issand, seda rooga, mis sa armulikult oled meile andnud. Aamen.»

Ei, muidugi ei ole ta saatan.

Hus ja kaplan rüüpavad lonksu ja siis alustavad peeker

ning kruusid oma palverännakut ümber laua ja piki seinaveeri.

Kui kerge on siin korraga hingata! Kõik on kombes ja kõik on selge. Vein võtab keha mõnusalt soojaks. Nüüd ootavad talupojad juba kannatamatult, mida võõras preester veel räägib. Ja Hus alustabki kohe juttu:

«Läksin kord kodumail teed käies ühte kloostrisse. Mulle anti tükk kuiva leiba ja toodi lahjat õlut. Nõnda nägin ma oma silmaga, kui vaeselt mungad elavad. Heakene küll, aga siis tuli mulle mõte — küllap vist saatan pistis selle mulle pähe — neile rääkida, et mul on rikas onu, kes on juba vana ja otsib kloostrit, kes sängitaks tema keha pärast surma oma kiriku hauakabelisse. Tänutäheks pärandaks ta kindlasti oma varanduse kloostrile. Ma ei jõudnud veel lõpetadagi, kui laualt kadusid leib ja õlu ning minu ette ilmusid praad ja veinipeeker, nagu oleksin ma need paari sõnaga esile nõidunud. Võib-olla olen ma tõesti loitsija, nagu kõneles see piiskopi heerold.»

«Niisugust loitsimist me tunneme,» ütlesid talupojad vähimagi kartuseta. «Ja tunneme ka oma kloostrit. Need meie apostlid on kõik ilusasti ära jaganud: meile andsid teoorjuse ja maksude maksmise, endale jätsid lihapotid ja rahakotid!»

Nüüd viimaks otsustas kaplan sekka lüüa:

«Aulik vend, ära langeta nende kohta karmi otsust. Nad kõnelevad, mida sülg suhu toob. Nad ägestuvad küll kergesti, kuid on siiski head inimesed.»

«Jah, ma tean,» noogutas Hus. «Me juba leidsime ühise keele. Aga ma küsin neilt ka nende ülemate kohta, kas need on ka head inimesed?»

Kaplan ise ruttas vastama:

«Ka kõige paremad ülemad nõuavad tööd ja makse.»

«Ja kui need on ühtlasi vaimulikud ülemad, siis ka veel kümnist,» täiendas Hus.

«Kuid kirikul on oma väljaminekud,» vabandas kaplan, «hingede hooldamine . . .»

«Kui palju nad siis sulle maksavad, vend?»

Kaplan tegi imestunud näo:

«Mulle? Mille eest?»

«Kas sa siis maksid selle koguduse eest?»

Kaplan naeratas kurvalt:

«Seda kogudust ei võtaks endale isegi vaene Laatsarus, ka siis mitte, kui talle peale makstaks. Olen ainult kaplan

ja mind saatis siia preester, kes ei ole selles külas iialgi oma nägu näidanud. Ma elan oma kätevaevast, harin koguduse põllulappi. Vahel aitavad mind naabrid, toovad mulle kana või lambatalle.»

«Aga kui sa jagad oma naabritele ristimise või viimse võidmise sakramenti, kui sa neid pihile võtad, kas sa neilt selle eest raha ka küsid?» ei lasknud Hus oma küsimustega kaplanil hinge tõmmata.

Kaplan heitis käega:

«Kuidas ma võiksin! Nad on ju puruvaesed. Tean nende elu.»

«Aga mispärast ei tea seda Weideni kloostri abt? Mispärast tema neid niimoodi ei kohtle nagu sina?»

Kaplan tundis, kuidas ta laubale tekivad higitilgad. Lõpuks hakkas ta oma mälust kokku kraapima argumente, mida oli kuulnud kunagi nende suust, kes talle neid asju seletasid ja ta siia saatsid:

«Kuid kloostril on ometi suured kohustused. Ta peab oma kiriku eest hoolitsema, seda jumala aukiituse suurendamiseks kaunistama, tal on vaja palju inimesi oma majapidamise tarbeks, ta peab . . .» Jumal küll, kuidas see vaimulik teda masendab, mitte midagi ei suuda enam meelde tuletada!

«Kas sa siis ei mäleta, kus on kirjutatud: «Inimene, miks kannad sa hoolt kuninga eluaseme pärast? Sinu kuningas, Kristus, magab laudas, sõimes. Miks mõtled sa uhketele ja kallitele riietele? Sinu kuningas on mähitud linastesse mähkmetesse. Miks näed sa vaeva teenrite hankimisega? Sinu lunastaja juures viibivad härg ja eesel. Kui sa tahad oma kuningale midagi anda, siis anna vaestele ja nõnda annad sa temale.»»

Magister lõpetas. Kambris valitses surmavaikus. Tardunult seisid talupojad uhkava tõelätte ääres, mis avas neile uue maailma, uhiuue. See maailm oli nii selge ja särav ja mõistetav, et tekitas lausa valu ning raevu.

Ja uuesti kõlas Husi hääl, mille rahulik ülevus muutus korraga ründavaks teravuseks:

«Arva kokku mungad, kes elavad teie kloostris, ja arva kokku neile kuuluvad külad, meiereid, kalatiigid, metsad ja maksudest laekuvad tulud. Ja lõpuks arvuta, kui palju sellest kõigest langeb osaks ühele mungale. Terve hunnik raha! Terved viljamäed ja kalavirnad! Sajad ja tuhanded vaesed võiksid sellest vabalt söönuks saada. Mungad võta-

vad selle kõik liilegi liigutamata, aga need, kes munkade heaks töötavad, vaevlevad viletsuses. Ja sina ütled, et seda tehakse jumala aukiituse suurendamiseks?»

Kaplan oleks tahtnud maa alla vajuda. Ta tundis oma selja taga tuld, mis hõõgus talupoegade silmades. Mu jumal, miks katsud sa just mind nii raskesti? Miks ei või mina nende sõnade üle samasugust rõõmu tunda nagu need erutatud talupojad? Kas ei näe mina oma kehval koguduse põllulapil samasugust vaeva nagu nemadki? Kas ei käi mina koos nendega metsatöödel? Kas ei jaga mina oma koguduse liikmetega nii muret kui rõõmu? Mispärast ei või ma nendega jagada seda rõõmu, mis neid võõrast vaimulikku kuulates on vallanud? Ei, ma pean kaitsma oma isandaid, kellele ma küll ainult kümnise nõudmise puhul meelde tulen.

Kaplan ohkas:

«Meil, alamatel, ei sobi isandate üle kohut mõista.»

«Miks mitte? Kas pole siis olnud kuningaid, kelle rahvas hukka mõistis ja troonilt kukutas? Kas pole olnud paavste, kellelt ristirahvas tiaara ära võttis? See polnudki nii ammu, kui nõnda talitas kirikukogu Pisas. Juba sellepärast peame oma ülemaid mõõtma ja vaagima, et me teaksime, kas meil maksab nende käske kuulata.»

Talupojad ajasid kaela õieli. Võõra vaimuliku viimased sõnad äratasid neis väga elavat huvi. Kaplan aga raputas pead:

«Ülemad on meile jumalast seatud.»

«Palun kuula mind teraselt, vend.» Husi hääl muutus uuesti vaikseks, oli jälle leebe ja puudutas otsekui õrn käsi kaplani haavu, lohutas väikest vaimulikku kõhkluse ja ärevuse silmapilgul. «Sa ütlesid, et ülemad on meile jumalast seatud. Õigus. Aga selle kõrval ja veel enne seda pani jumal maksma oma käsud ja andis need meile pühakirja näol. Kui ülemad neid käske ei täida, kui nad annavad korraldusi ja teevad tegusid, mis käivad risti vastu jumala seadustele, kumba tuleb meil siis kuulda võtta: inimesi või jumalat?»

Kaplan hakkas alles tüki aja pärast kõnelema, kuid tema hääles ei olnud vastuvaidlemise varjugi:

«Ah, aulik vend, me oleme liiga harimatud ega suuda näha seda, mida näed sina.»

Hus silmitses talupoegi ja märkas rõõmuga, kui kindlaks ning selgeks nende pilgud olid muutunud. Siis pöördus ta kaplani poole, muhelus pigem hääles kui huultel:

«Kui vähe sa usud, vend, nendesse inimestesse, kes meid siin ümbritsevad. Muidugi, raamatuid ei ole nad lugenud, sest kogu nende aeg kulub tööle. Päikese tõusust päikese loojanguni harivad nad palehigis põldu, künnavad seda adraga, tungivad metsade sügavusse, kirved käes. Mida kõike on nad oma töö käigus avastanud! Ja pärast tööd, kui nad jõuavad koju oma naiste-laste juurde — kui hästi nad teavad, missugused kohustused neil on oma perekonna vastu ja kuidas nad neid õiglaselt täitma peavad! Tuleta meelde, mis ütles Kristus oma isale: «Tänan sind, isa, taeva ja maa valitseja, et sa oled varjanud tõe tarkade ja ettevaatlike eest ja oled selle ilmutanud väikestele ja maailmast hüljatutele.» Needap need on, vend, kelles peitub tõde, mis kord kogu maailmas võidule pääseb.»

Nüüd ühines ka kaplani pilk Husi silmitsevate talupoegade pilguga. Korraga haaras kaplani hinge suur soojus, mis tungis südamesse ja muutis silmad uduseks. Tal oli kange tahtmine Husile käsi sirutada, kuid ta peatus ootamatult nagu pühaduseteotuse ees. Ja nõnda leidsid nii tänulikkus kui ka armastus korraga väljenduse sõnades, mis olid täis lihtsat inimlikku kartust:

«Ja sina ... sina, kes sa niimoodi kõneled, sõidad Konstanzi? Kas sa ei tea ... Kas sa ei tunne ... ei tunne hirmu?»

Kaua aega vaikis Hus langetatud päi, tõstis siis silmad kõigepealt küsija poole ja laskis seepeale pilgul aeglaselt üle talupoegade nägude libiseda, nagu oli teinud vestluse algul. Igal näol peatus tema pilk hetke. Alles pärast seda hakkas ta kõnelema:

«Oma viimasel õhtusöömaajal apostlitega ütles Jeesus Kristus: «Üks teie hulgast annab mu ära.» Siis lõid kartma kõik need jüngrid, kes süüst puhtad olid. Ainult Juudas ei kartnud, sest tema oli süüdi ... Ma loodan jumala abiga, vend, et ma ei osutu Juudaseks.»

Siis tõusis Hus lauast, õnnistas kõiki sõnatult ja väljus oma kaaslaste saatel. Kaplan ja talupojad seisid liikumatult, kuni ta oli lävest üle astunud. Siis väljusid ka talupojad ja ümbritsesid Husi ja teisi hobuste selga istunud ratsanikke. Külamehed seisid paljapäi, kui väike karavan liikuma hakkas, seisid veel siiski, kui ratsud ja vankrid aeglaselt eemaldusid, aina väiksemaks ja väiksemaks muu-

tusid ning silmist kadusid. Alles siis panid talupojad lambanahksed mütsid pähe ja sammusid vaikides oma hurtsikute poole.

Ka kaplan seisis kaua aega sellel kohal, kuhu ta lauast tõustes oli jäänud. Ta toetus oma pahklike maamehekämmaldega lauaservale, vahtides üksisilmi kohta, kus veel natukese aja eest oli istunud see kummaline külaline. Peaks — peaks tema eest palvetama. Siis aga tegi kaplan teistsuguse otsuse. Ta läks riiuli juurde, kus lebas vana kulunud piibel, lehitses seda üürike aega, kuni leidis püha Matteuse evangeeliumist selle, mida otsis. Nüüd pani ta käed kokku ja luges valjusti niisugusel kombel, nagu ümbritseksid teda ikka veel tema koguduse liikmed. Kuid tegelikult ta teadis, et need teda ümbritsevadki:

«Vaata, mina läkitan teid kui lambaid kesk huntide sekka; sellepärast olge mõistlikud kui ussid ja vagurad kui tuikesed. Sest nemad annavad teid ära suurte kohtute kätte, ja peksavad teid piitsaga kogudusekodades.»

KONSTANZ EHK CONSTANTIA, MIS TÄHENDAB PÜSIVUST, USALDUSVÄÄRSUST

VI

BAABÜLON

Keskpäev oli peaaegu käes, kui Matthias Runtinger lähenes Konstanzile. Juba miil maad enne linna torkas talle silma väga elav liiklus maanteel. Mööda Reini ujusid heinu ja õlgi täiskuhjatud lodjad ja praamid. Näis, nagu kannaks suurvesi terveid kuhje; rohelistena ja kollastena libisesid need aeglaselt pärivoolu. Kaeru ja õlgi tassisid ka maainimesed, kellest Runtinger mööda sõitis. Nii mehed kui naised kandsid seljakorve, mis olid hobumoona viimse võimaluseni täis topitud. Inimene kadus täielikult oma kandami varju ja ratsanikule näis, et ta sõidab saadude vahel, mis ebatavaliselt väikestel jalgadel liiguvad ja vankudes teed annavad. Kui kaupmees paaril korral tagasi vaatas, et tolknevate õletuustide või heinapahmakate alt inimest leida, nägi ta pingutusest punetavaid nägusid, pungiaetud silmi, välkuvaid silmavalgeid ja sõgedat ahnust.

Mõned maanaised kandsid jalgupidi kinniseotud kanadest ja kukkedest moodustatud kimpe; lindude pead olid alaspidi, nokad paokil, silmi kattis kile, mis ainult aegajalt väsinult alla vajus; häälitsemiseks polnud lindudel enam jõudu.

Maanteed pidi veeres ohtralt vankreid küttepuudega, rohmakalt takutud palkidega, liivaga ja telliskividega, vastupidises suunas logistasid sõita tühjad vankrid. Aegajalt kuuldus ratsaheeroldite kähisevaid hõikeid, kes kappasid mõnest tõllast eespool ja tegid oma isandale teed vabaks. Mida lähemale eesmärgile, seda sagedamini pidi

kaupmees kõrvale põikama või hobuse peatama, et sõidukeid mööda lasta ja jalakäijatele mitte otsa ajada. Ratsu kasutas iga kord juhust, et ahmata paras tuust mõnest liikuvast heinasaost, mis tal just nina ette sattus.

Aeg-ajalt vaatas Runtinger tagasi, et ei kaoks silmist teener, kes talle järgnes. Nüüd ta oligi juba keset trügivat rahvasumma. Maantee avaruse pigistasid ahtaks Konstanzi eeslinna väikesed majad. Ümberringi kõlasid vandesõnad, ergutushüüded, hõiked. Korraga kiilusid end rahvahulka kolm ratsanikku — riiete järgi otsustades aadlikud —, kes inimsummast läbi trügisid, jagades igasse kanti piitsahoope; kostsid naiste kriiskavad hääled ja valukarjatused. Ka Runtinger oma hobusega suruti vastu majaseina, kus keegi poiss tema ratsu valjastest kinni kahmas:

«Isand, isand! Ma tean öömaja. Paremat ei oska te tahtagi. Andke mulle kümme teenarit . . .»

Äkki hakkas teda keegi jalast tirima. Kaupmees heitis sünge pilgu üle õla. Tema jalusest hoidis kinni vanaeit, kes naeratas talle hambutu suuga:

«Ma ootan teid. Tundsin kohe ära, et teie olete see õige. Niisugune mees väärib tähelepanu. Mul on teile küllakutse: teid ootab minu tuvike, sellist iludust ei ole te oma elus veel näinud. Tulge, isand, ma juhin teid. Ta ei võta kallist hinda ja te ei suuda isegi ette kujutada, mida kõike ta oskab . . .»

Lõpuks muutus tänaval jälle lahedamaks. Runtinger andis hobusele kannuseid ja vabanes mõlemast tüütusest. Kuid kõige hullem seisis tal veel ees: läbi värava linna trügida. Õnneks suhtusid valvurid oma ülesandesse pealiskaudselt. Maainimestele ei pööranud nad üldse tähelepanu, teiste saabujate puhul aga piirdusid enamasti ainult nende küsimustega: mis nimi ja kust pärit?

Kui kaupmees sõitis juba linnatänavatel, sai ta aru, et ratsutades raiskaks ta ainult aega. Ta ei tundnud linna enam äragi: kui varem võis inimene vabalt kogu Konstanzi läbi käia, ilma et tema riided oleksid vastutulijat riivanudki, siis nüüd kubises linn inimestest, hobustest ja vankritest nagu sipelgapesa, mis kepiga pahupidi pööratud. Inimjõed segunesid, põrkasid kokku, voolasid näiliselt ilma eesmärgita nagu sogane vaht, mida lained sadamamuulide vahel loksutavad. Igaüks tõttas kuhugi, kandis midagi, tuli tänavale majast või kauplusest, pöördus tagasi,

jooksis teisest mööda ja jäi jälle seisma, et hõigata kaaslast, kes kõndis tema kõrval ja kelle rahvarüsin oli eemale kiskunud. Jalgade müdinasse, hobuseraudade tümpsumisse, hõigetesse ja hüüetesse lõikusid vasaralöögid ja kirvehoobid, nii vastu puud kui ka metalli, sest kõikjal ehitati, naelutati, tahuti. Tundus, nagu töötaksid linna sisikonnas lakkamatult ning kärarikkalt sajad rähnid ja toonesepad.

Ei, sellesse saginasse Matthias Runtinger küll ei sukeldu. Tema pöörab lähimasse tänavasse paremat kätt. Seal on võõrastemaja «Kuldne Ratas» ja kõrtsmik, vana Türli, kes teda kindlasti aitab. See on vana tuttav, igati aus šveitslasest mägilane. Ta on küll jämedavõitu mees, kuid tema puhul võib kindel olla, et ta praegust konjunktuuri kurjasti ei kasuta. Vähemalt tema, Runtingeri suhtes küll mitte.

Kuid Türli võõrastemajas valitses samasugune möll nagu kogu linnas. Kuidas see oleks võinud teisiti ollagi? Õu oli vankreid ja hobuseid lausa täis kiilutud, koridorides ja ruumides käratsesid inimesed, kes lakkamatult liikusid, reisikompse kandsid, kutsareid ja hobuseid taga otsisid, sööki ja jooki nõudsid. Kõrtsiruum oli puupüsti täis, kõik lauad kinni, paljud külalised seisid, ühes käes lihatükk ja leib, teises veinikruus. Runtinger trügis suure vaevaga inimeste vahelt läbi, otsides peremeest. Ta leidis Türli ruumi teisest otsast kolde äärest. Kõrtsmik, tema naine, tütar ja isegi väike poeg väntasid praevardaid ja kogusid mahatilkuvat rasva praepannidesse. Siit, just nagu komandopunktist, jagas Türli käske sulastele, kes tulid õuest nõu küsima, kuhu paigutada üha uusi ning uusi vankreid ja hobuseid, ja teenijatüdrukutele, kes sööki ja veini ette kandsid. Oli parajasti päeva kõige kibekiirem aeg — õhtupoolik.

Võttis tükk aega, enne kui Runtingeril õnnestus sellest möllust üle karjuda ja enesele tähelepanu tõmmata. Türli silmitses teda hajameelselt, tema peas ringlesid ikka veel korraldused teenijaskonnale; siis torkas ta praevardavända lähimale teenijapiigale pihku, astus nagu kurg üle praepannide ja nõudest koormatud kandikute, keerutas end viimaks kõikidest nendest ämblikuvõrkudest välja ja raputas haruldase külalise kätt.

«Päris hullumaja, eks?» pahvatas ta mürinal naerma. «Ja päevast päeva läheb aina hullemaks. Noh — aga kui-

das sina elad? Kah Konstanzis? Sinna jõuame kõik, nagu ütleb meie surnumatja.» [1]

Runtinger, kes tundis Türlit juba sellest ajast, kui too Ravensburgis veel väikekaupmees oli — tollest peale nad teineteist sinatasidki —, usaldas kõrtsmikule, et ta sõitis siia üsna kauaks ajaks ja arvestas, et...

Türli kratsis lihavate lihunikusõrmedega oma kiilaspead:

«Tean, tean. Sa vajad ulualust. Muidugi ajame selle asja joonde, kuigi näed oma silmaga, mis siin sünnib. Küll ma selle juba korraldan. Kas sul hobuseid ka kaasas on?»

«Kaks tükki. Minu ja teenri oma.»

«See pole midagi. Halvem on, kui mulle sõidab siia külaline oma kolmekümne kronuga. Magamisega on juba kehvem lugu. Mul on vaba kõigest veel üks väike tuba laia kaheinimesevoodiga. Pead oma sulasega ühel asemel magama. Praegu magab meil igal pool kaks inimest ühel naril. Ja mis hinnasse puutub, siis on seda natuke tõstetud. Toa eest tuleb maksta kaks reini kuldnat kuus, hobuse pealt võtame kolm teenarit öö eest ja söötmine käib veel eritasu alla. Nagu näed, suurkaupmehehärra, selle kõige tõttu sa vaeseks ei jää. Kuid ära mõtle, et mina hindu tõstsin! Kus sa sellega, nüüd on kõige kohta kindlad taksid maksma pandud. Meie raenõukogu kuulutas need välja, ja ehkki meie nüüd suuremat kasu lõikame, siis nemad omakorda nöörivad jälle meie käest rasvasemaid makse. Meie linnaisad teadsid hästi, mis nad teevad, kui andsid kuningas Sigismundile altkäemaksu, et too kontsiili siin ära peaks. Eks nad pakkunud rohkem kui mitmed teised Saksa linnad, kes ka seda au noolisid. Linnaisad nimetavad seda küll auks, aga see au langeb nende laegastesse kuld- ja hõberaha näol ilusasti jälle tagasi.»

Korraga vedas ta ninaga rahulolematult õhku ja pöördus kiiresti ümber.

«Kurat võtaks! Sa, tüdruk, ole hoolsam. See äärmine põrsas hakkab juba kärssama!»

«Näed nüüd, nagu sa silma peal ei hoia...» pöördus kõrtsmik ohates uuesti kaupmehe poole. «Nõndaks, aga võta nüüd istet ja kinnita keha. Kõige parem on teha seda näe seal, lähed nendest praevarrastest mööda ja seal taga

[1] Siin on tegemist sõnamänguga. «Konstanzi» tšehhikeelseks vormiks on «Kostnice», mis tähendab muidu luukambrit. — *Tõlk.*

on laud, mida saalist ei ole näha — see on mul ainult oma tuttavate jaoks. Sa leiad sealt praegu ainult ühe selli eest. Ta on luuletaja, lubas mulle värsi meisterdada, mille lasen siis võõrastemaja uksele kirjutada. Söödan teist juba nädal aega, tühja kõhuga ei tulevat tal ühtegi riimi meelde!»

Kuid Runtinger läks kõigepealt tagasi õue, kus andis teenrile korraldusi ja pistis talle paar rahatükki pihku. Alles siis tüüris ta läbi kõrtsitoa laua juurde, mille Türli talle ennist kätte oli juhatanud. Kaupmeest ootasid juba praetud kanapoeg, leib ja vein. Teine lauasistuja ainult noogutas Runtingeri teretuse peale ja andis muudkui söögile valu, järades suurt konti, mida hoidis rasvaga määritud sõrmede vahel. Sööja ees seisis ka vägev kann, aga kui ta seda kergitas, oli selge: veini on ainult natuke põhja peal. Kann oli kerge.

Enne kui kaupmees kanapoja tükeldamisega valmis sai, et oleks mõnus pärast üksikuid portse kätte võtta, lõpetasid tema lauanaabri hambad oma töö kondi kallal. Mees viskas kondi maha ja hakkas hoolikalt sõrmi rasvast puhtaks lakkuma. Seepeale küüris ta neid veel põhjalikult leivatükiga, mille lõpuks samuti pintslisse pistis. Korraga hõõrus keegi end vastu Runtingeri jalga — üks koertest, kes kõrtsilaudade all uitasid ja toidujäänuseid otsisid.

«Oled siit linna mehi või vähemalt siit kandist, eks?» kõnetas luuletaja kaupmeest, kui oli sõrmede puhastamisega lõpule jõudnud.

«Siit kandist,» noogutas Runtinger.

«Lehter,» luksus mees, kui oli kannu põhja taeva poole pööranud ja viimase tilga ära joonud. «Konstanz on suur lehter. Selle sisse raputatakse kõik. Kui sa seisad selle veerel ega hoia kinni, siis kistakse sind keskkohta. Kuid lehtril on keskkohas auk ja see viib...» — siin kummardus kõneleja üle laua kaupmehe poole, nii et see tundis tema suust tulevat veinihõngu — «kuristikku, sõbrake, kuristikku. Niimoodi, pea siis meeles, et seda ütles sulle siin selles paigas rüütel von Wolkenstein. Ah, mis rüütel — luuletaja, sõbrake, luuletaja...»

«Eelkõige lakkekauss, siis rüütel või luuletaja,» nentis isand Matthias endamisi ega lasknud end mehel, kes alustas korraga pikka monoloogi, söömises häirida.

«Sina ei ole, sina ei ole luuletaja,» jätkas von Wolkenstein ja teeskles hajameelset, tõmmates just nagu eksi-

kombel enda ette kaupmehe veinikannu. «Sinu näost on näha, et sul on raha... Et sa aru saaksid: kes on rikas helisevate värsside poolest, selle taskus... selle taskus ei kõlise mitte iialgi kuld. Sa oled kindlasti...» Wolkenstein jäi hetkeks mõttesse, just nii üürikeseks ajaks, millest piisas Runtingerile, et oma veinikannu jälle enda ette tõmmata. Nüüd sai luuletaja pahaseks: «Sa oled kaupmees või veelgi tõenäolisemalt preester, kes on endale pürjeli riided selga tõmmanud, et tal hambaid kurku ei löödaks, kui ta tüdruku järele jookseb. Sa kardad, et ma sinu veinikannu pealt matti võtan!»

Runtinger hakkas naerma:

«Te arvasite õigesti, rüütlihärra, ma olen kaupmees. Ja kui lubate, valan teie kannu veini — teeme selle pooleks.»

Wolkensteini tusane ilme kadus jalamaid.

«Te olete suurejooneline, mu sõber!» jättis rüütel kohe kaupmehe sinatamise. «Kuid sellisel juhul te olete kas vilets kaupmees, sest teis on liiga palju arusaamist inimlikest nõrkustest, või te olete hoopis selline neetud tervete kullahunnikute kokkukühveldaja — niisugune, kes püüab ainult suuri kalu ega tee väljagi raasukestest, mida ta maimudele pillub. Ja ometi on teada, et luuletaja laseb ennast püüda raasukesega, isegi kröömikesega. Mu sõber, me oleme libud, meie, luuletajad, oleme libud!» Mehe hääl värises haledalt ja ta pidi nukruse, mis talle kurku tõusis, kiiresti alla loputama. «Ka mind osteti ära, mind, kes ma tunnen kogu maailma! Aga miks ma peaksin seda teile jutustama? Kui te teaksite, kes mind õnge võttis, siis te ei imestaks.»

«Noh, kes siis?» küsis Runtinger, kui tema lauanaaber vait jäi.

«Ei, seda ma ei või ütelda. Ma ei tohi. Mitte kellelegi, ka teile ei tohi. Ka siis ei tohi, kui te mulle veel ühe kannutäie seda haput kurejooki välja teeksite.»

Parajasti läks mööda ettekandja veiniga ja Runtinger noogutas talle, ilma et oleks enesele õieti aru andnud, miks ta seda teeb. Rüütel kahmas saagi kahe käega. Aga kui ta oli paar mehist sõõmu rüübanud, muutus ta uuesti tusaseks:

«Ei, ma ikkagi ei ütle. Isegi terve vaadi veini eest ei või ma seda reeta. Tema vihastaks.» Ja nüüd sosistas rüütel kaupmehele kõrva sisse: «Tema on — Rooma kuningas!

Sellepärast ma ei tohi sellest mitte kellelegi iitsatadagi. Mitte kellelegi. Mitte iialgi...»

Runtinger muutus kohe väga tähelepanelikuks ja hakkas joodiku jutujuppe oma peas vaagima. Mispärast ostis Sigismund endale selle poisi? Tema värsside pärast? Kes teab, seegi on võimalik, kuid Rooma kuningas on siiski väga osav ärimees, riimitud read aga ei ole just tulutoov kaup. Nii või teisiti, sellel mehel on mingid sidemed õukonnaga. Niisuguseid inimesi on isand Matthiasel vaja. Võib-olla ei osutu see kannutäis veini sugugi halvaks investeeringuks. Runtingeril oli selliste ootamatute juhtumitega häid kogemusi.

Sellal jätkas rüütel von Wolkenstein:

«Ma pean veiniga ettevaatlik olema. Kord ma juba kukkusin selle tõttu sisse, haledal kombel kukkusin sisse. Kuid too vein polnud niisugune laga nagu see siin, too oli tema majesteet burgundia vein! Tookord ma ka aina rääkisin, rääkisin, ja kui jõudsime tasumaksmiseni... Oi, sõber, need olid andmed, mida kullaga üles kaalutakse! Mina olen samuti kaupmees! Teen äri andmetega, tähtsate ja tühiste andmetega. Ja tookord tahtis see kaunitar anda mulle nende eest terve öö. Kuid mina, lollpea, keeldusin... Sellest silmapilgust peale pole ma enam luuletaja, vaid viimane kaupmeheturakas. Tahtsin saada kaupa kauba vastu, oma andmete eest tema andmeid. Ja nüüd — nüüd ei leia ma teda kusagilt. Otsin teda siin ööd kui päevad, kogu aeg, igal pool, tean, et ta on siin, aga otsida teda praegu Konstanzist nende kümnete tuhandete inimeste hulgast on niisama hea kui otsida nõela heinakuhjast. Ah, jumal, jumal, ja kui ma ta siin ilusasti leiaksingi, siis ei pakuks ta mulle enam iialgi seda, mida ta tookord pakkus... On olemas niisugune tarkusesõna, mida ma õppisin tundma kaugel Idamaal paganate juures: inimene sammub läbi elu, astub, astub ja ainult üks kord kohtub ta sellega, mida meie oskame tähistada vaid armetu sõnaga — õnn. Ja just sel hetkel on vaja, et inimene tagasi ei vaataks ega mujale ei vahiks, sest muidu läheb ta oma õnnest mööda, ja inimene, lollpea, ei teagi, et õnn on juba mööda läinud, ja enam iialgi, mitte iialgi... Tema nimi oli Olympie, Olympie... Ah, jumal, jumal küll! Alles siis, kui ma olin tema juurest lahkunud, mõistsin ma, et armastan teda meeletult. Kuni surmani, sõber.» Siis lisas ta ootamatult: «Aga ta on hoor...»

Runtingerile hakkas koitma: Sigismund peab üleval seda poissi, kes äritseb andmetega. Ilmselt on see kuninga nuhk. Niisiis tõmbas Ravensburgi firma täna vägeva loomuse! Seda uut sõprust peab jalamaid kindlustama. Kui aga isand Matthias jälle pilgu oma lauanaabrile heitis, nägi ta, et rüütli pea oli raskelt rinnale vajunud, põsed hakkasid rütmiliselt liikuma nagu sepalõõtsad ja paksud punased huuled paotusid sügava hingamise tõttu. Rüütel Osvald von Wolkenstein magas majesteetlikult. Runtinger raputas teda, esmalt õrnalt, siis tugevamini. Ei, siin polnud midagi teha. Nõnda tõusis kaupmees lauast ja läks Türlit otsima. Muide, see mees on siin võõrastemajas korteris ja Türli ei lase teda nagunii enne minema, kui ta on sissekäigu kohale värsi meisterdanud. Peremees peab ometi oma raha tagasi saama.

Niisiis piisab Runtingerile, kui ta peab silmas võõrastemaja ust; kuni ta seal redelil koogutavat maalrit ei märka, võib ta rahulik olla, sest siis leiab ta rüütli ning luuletaja alati võõrastemajast mõne veinikarika tagant. Kõht täis ja meel hea, sammus Runtinger läbi kõrtsitoa ja astus tänavale. Ta seadis sammud raekoja poole.

Nüüd, kus peavarju mure oli murtud, ei kiirustanud Runtinger enam. Ta jalutas ja laskis oma kavalatel, uudishimulikel silmadel ringi käia. Keset seda rüsinat ja möllu tundis ta ennastki nooremana. Konstanz oli tundmatuseni muutunud. Seni oli see olnud rahulik, ilus ja hästi korrastatud linn, kus rikkad kaupmehed ja linakangrud elasid toredates majades, mis meenutasid pigem paleesid, ja kus tuksus väärikalt linna ärielu pulss. Kogu Konstanz oli sarnanenud tüseda rikkaga, kes põõnutab laisalt Bodeni kaldal, et tunda mõnu päikesekiirtest ja kullasärast. Kuid praegu? Näis, et linn on vere üliküllusest hulluks läinud. Laiad tänavad olid korraga kitsaks jäänud ja väljakutest ei piisanud lakkamatult ringlevale inimkeerisele. See palavik, mis kihutas inimesi ühest kohast teise, mis pani õhu värelema ja majade kiviseinadki kumisema, erutas Runtingeri. Kuigi ta nägi praegu ainult rüsinat ja tunglemist, ent missugused võisid veel olla seda põhjustanud jõud, kui nad suutsid ühe hoobiga selle tukkuva linnakese pea peale pöörata! Tõepoolest, kahtlemata sünnib siin suuri asju, ja isand Matthias tegi hästi, et otsustas siia sõita.

Rahuldustundega mõtles ta ka Melchiorile. Seegi mure oli murtud. Melchior on tubli poiss, oma isa tõeline poeg.

Kaupmees liikus lausa tigusammul, kuid vaevalt oleks ta suutnudki kiiremini astuda, isegi kui ta oleks tahtnud. Liiklemist tänavatel aeglustasid peale rahvamurru ka majad, mis hakkasid mõnevõrra teed tõkestama. Peaaegu iga majaseina ääres asus mõni poodnikutelk, käsitöölise putka või väike laud purjeriidest katuse all, kus harjusk oma kauba oli välja pannud. Igaühe ümber surus mesilassülemina asjahuvilisi, ostjaid ja uudishimulikke, kuid ka niisuguseid tüüpe, kes isand Matthiasele meenutasid, et ta peab kätt kõvemini rahakotil hoidma. Lihamüüjate laudadel punetasid vasikaveerandikud ja soonte vahelt helkis surnult ploomirasv. Soku- ning hirvekintsudest ja metssigadest kerkis möödakäijatele ninna teravat metsloomahõngu. Kohe kõrval levitasid arstirohud ja vürtsid oma lõhnu. Kõrvad pani kumisema suurte ja väikeste vasarate mürtsumine, metalli kilksumine ja rihmade laksumine. Kõik need hääled tulid kuuldavale loendamatutest töökodadest, mis ääristasid tänavate mõlemaid külgi. Siin olid hoolega ametis sepad, mõõgameistrid, vöövalmistajad, kingsepad, tislerid ja nahaparkalid. Aeg-ajalt kostsid sellest häältekaosest üle kriiskavad hüüded, mis ülistasid oma kaupa: idamaiseid kangaid ja armujooke, muskusparfüümi, arstimeid igasuguste tõbede vastu, täiesti usaldusväärseid oraakleid ja unenägude seletajaid. Siis trügis läbi rahvahulga pasteedimüüja, kärul väike ahi, peatus tänavanurgal, et lüüa lahti kiidulaul oma värskete, soojade toodete kvaliteedile, äsja ahjust võetud linnulihapasteedile või kotlettidele. Kirikuportaalide ees oli karjakaupa kerjuseid, kes vingusid almuseid. Sandid olid oma mädanevad haavad, vigastatud ja köndistatud jäsemed kogu nende jälkuses vaatamiseks välja sättinud.

Runtinger vangutas pead — hea küll, praegu tunglevad nad kõik tänavatel, aga kuhu panevad need inimesed oma pea öösel? Kusagil peavad nad ometi magama. Isegi siis, kui kasutada ära kõik nurgad võõrastemajades, pürjelimajades, kuurides ja küünides, linnas ja eeslinnades — ikka ei majuta neid kõiki! Kui ta aga natuke aega ringi vaatas, leidis ta sellelegi küsimusele vastuse: väravavõlvide all, kangialustes, niššides, ühesõnaga kõikjal, kus mingisugune katus pea kohal oli, märkas ta pikki laudadest

kokkuklopsitud kaste ja künasid, mis olid õlgi täis. Siia toovad ööbijad õhtuks sadulatekid, vaibad ja kotid ning ronivad riietes nende alla. Praegugi leidus siin mõningaid magajaid, kes tegid tasa valvamisega veedetud ööd. Runtinger avastas veel teistsuguseidki asemeid, mis paiknesid suuremalt jaolt võõrastemajade läheduses: suured õlgedega vooderdatud veinivaadid.

Kui Runtinger möödus pürjel Johann Widi majast, märkas ta esimest tuttavat nägu, keda ta polnud küll lootnud siin näha. Kangialuses laia laua taga nägi ta meest, kelle ees seisis palju müntidest tornikesi; ilmselt koosnes iga sambake erineva väärtusega rahadest. Rahavahetaja vahetas parajasti ühele aadlikule itaalia rahasid reini kuldnateks. Tinapulgaga pidas ta lauaplaadil arvet ja laskis siis ühe mündi teise järel nobedasti sõrmede vahelt läbi libiseda. Siis vaatas ta üles ja tema pilk kohtus Runtingeri omaga. Polnud kahtlust, see oli tema, Ammerisi Firenzest. Isand Matthias ootas, kuni rahavahetaja lõpule jõuab, ja astus teretades vana tuttava juurde. Kaupmehe hämmastus tõi Ammerisi näole naeratuse: jah, meid on kaugest Itaaliast Konstanzis õige mitu meest. Maja ees «Kuuskede all» võib Runtinger leida Adigeria Francissa Bresciast, ka Bartolomeo de Bardis viibib Konstanzis ja koos paavstiga ruttas siia isegi vägevatest vägevam, Firenze pankur Cosimo de Medici.

«Ilma meieta,» muigas Ammerisi, «jääks elu siin seisma ja kontsiil kängu. Meie oleme need, kes hoolitsevad kuldse vere ringlemise eest selles linnas ja niimoodi tegelikult ka peaaegu kogu maailmas.»

Runtinger silmitses mõtlikult rahavahetaja lihtsat lauda. Siit paari sammu kaugusel müüakse samasuguselt laualt vürtse. Ja ometi panevad need viis-kuus rahavahetuslauda, mis pankurid on Konstanzis üles seadnud, maailma tõesti liikuma. Siin vahetab kõik peremeest, käärib, kasvab ja avaldab uuesti mõju rikkusele, võimule, jõule, poliitikale. Sest mehed, kes nende laudade taga istuvad, pole sugugi ainult lihtsad rahavahetajad. Mündid jooksevad nende sõrmede vahelt küll läbi, et aga üks raha teiseks vahetatakse, siis jääb natuke kulda alati nende sõrmede külge, kuni näpud on täielikult üle kullatud. Kuid kuld tõmbab jälle kulda ligi, eriti siis, kui nähtamatud sooned ühendavad iga rahavahetuslauda maa-aluste varandustega pangamajade keldrites ja rahakirstudes.

Isegi niisugune mees nagu Medici pidas kasulikuks ajutiselt Konstanzi kolida. Pankur Cosimo . . .

Runtinger tõmbab silmad kissi ja näeb korraga: rahavahetaja sõrmede vahelt ei libise läbi mitte hõbedased ja kuldsed mündikettakesed, vaid hoopis majad, külad, paleed, piiskopimitrad, kroonid, mõõgad ja mehed, valged naisekehad. Seda kõike võib siin osta, müüa, vahetada. See kõik tuleb siia, Konstanzi turule.

Ammerisi hääl toob ta tagasi argipäeva:

«Juba hakkavad sakslased meie äritegemist häirima. Baselist seadis ennast siin sisse Offenburg, kes katsub meiega konkureerida. Ja kui paavstil on kaasas Medici, siis Sigismund toovat siia Windecke. Konstanz võib uhke olla, et siia on saabunud nii palju selle maailma vägevaid.»

Selle maailma vägevaid . . . Runtinger teab, et nende sõnadega ei vihja Ammerisi paavstile ega Rooma kuningale.

Raekojas oli isand Matthiasel õnne. Ta leidis sealt mehe, keda ta otsima oli tulnud. Isand Ulrich Richenthali. Richenthalil, Konstanzi pürjelil ja väljaspool linna asuva mõisa omanikul, puudus kindel elukutse, sest ta tegutses loendamatutel erialadel. Kaubitses, pidas mõisat, sooritas keerulisi tehinguid mõne saksa hertsogi ja vürsti eest ega piirdunud sugugi ainult rahaliste tehingutega. Ta oli Nellenburgi krahvi Eberhardi suur tuttav ja Saksi hertsog Rudolf pidas teda oma sõbraks. Samuti seisis ta heal jalal Baieri Ludvigiga ja tal oli vaba sissepääs Tirooli hertsogi Friedrichi õukonda. Seejuures ei pidanud ta paljuks praegu appi tulla Konstanzi muredest koormatud raenõukogule ja linna pürjermeistrile Heinrich von Ulmile, oma isiklikule sõbrale. Kuid ta ei piirdunud rae abistamisega, vaid kirjutas ise sadu kutseid kontsiilist osavõtuks, istus siis hobuse selga ja ratsutas kahe päevaga läbi kogu Turgau maakonna, et kindlustada Konstanzi varustamist toiduainete ja hobusemoonaga.

«Täna oli mul küll peenike töö,» tervitas ta muiates oma Ravensburgi sõpra. «Määrasin kindlaks majad, kus võivad end sisse seada lõbunaised. Tead, kui palju neid juba kohal on? Selgus, et tervelt seitsesada! Ja kui palju neid veel saabub, raske ütelda! Eks need juba hoolitse, et kirikukogu asupaiga pühapaistet au sees hoida. Ja ma

lasen endal pea otsast raiuda, kui kontsiili lõpuks asjaarmastajate arv elukutseliste omast suurem ei ole. See on ahvatlev äri, ilma mingite investeeringute ja kuludeta lõika aina puhaskasu,» hirnus Richenthal. «Valisime neile asukohaks Petershauseni, terve eeslinna teisel pool Reini silda. Muide, asjal ei puudu pikantne kõrvalmaitse: oleme nimelt sunnitud ajutiselt Petershauseni kloostrisse majutama tema majesteedi, Rooma kuninga, kuni jõuame linnas korda seada maja, mille me talle välja valisime. Kuid ma arvan, et Sigismundi ei häiri Petershauseni lustlik miljöö karvavõrdki; kui ta impeeriumis mõnda linna külastab, siis võimaldavad linnaisad temal ja tema kaaskonnal alati ilma kukrut kergendamata parimas lõbumajas aega veeta. Konstanzis ümbritseme teda nende linnukestega igast kandist!»

Siis muutus Richenthal tõsiseks:

«Sa ei oska ette kujutada, kui palju muret teeb meile see kontsiil. Võta ainult kõikide külaliste majutamine! Konstanzis elas seni kuus tuhat inimest. Aga kui me nüüd kõik kokku arvame, siis saame seitsekümmend tuhat! Üle kümne korra rohkem, kui siin on põliselanikke. Juba pool aastat teeme ettevalmistusi kontsiili pidamiseks. Esimestena saabusid siia kõige suuremate ninade agendid, sekretärid ja kortermeistrid. Oli nendega alles löömist! Valisid teised oma isandatele parimad majad, meie aga pidime tantsima nende sekeldajate keskel nagu mädamunade seas, et keegi ei solvuks, kui ei saa seda maja, mida mõni teinegi tahab, sest sellel majal on kaks akent rohkem. Noh, viimaks saime need asjad joonde, teenrid naelutasid oma isandate vapid majauste kohale — ja oligi rahu majas. Kuid korraga selgub, et peale teada olnud vürstide sõidab siia veel kolm krahvi oma teenijaskonna ja kolmekümne hobusega — ja siis läheb tants uuesti lahti. Õnn seegi, et suur osa linnast mõne aasta eest maha põles ja meie patriitsid endale suuremad majad ehitasid, kui neil ennem olid, vastavalt sellele, kuidas igaühe rahakott oli vahepeal kosunud. Kujutle vaid: Heinrich Huteri maja tallidesse paigutasime Saksi vürsti kakssada hobust!» Korraga katkestas ta oma jutu. «Aga mina jahvatan siin aina oma muredest ega ole sinu omade järele küsinudki.»

Kuid Runtinger lausus, et ausalt öeldes ei ole tal mingeid suuri muresid. Ta rohkem loodab, et siin alles muresid tekkima hakkab.

«See on minu amet,» naeris kaupmees, «muresid endale kaela tõmmata ja nendega vaeva näha.»

«Räägid muredest, aga mõtled rahast,» irvitas Richenthal. «See sööt teid kõiki siia kokku tõmbas! Suuri havisid nagu sina ja veel suuremaidki, kuid samuti ka hoopis pisikesi hürilaid. Need väikesed ahnepäitsid valmistasid meile hirmus palju vaeva!» Juba alustas ta jälle oma muredest: «Võid ette kujutada, missugune mürgel meie tsunftides lahti läks, kui Konstanzi hakkas voolama käsitöölisi igast maailma nurgast. Aga saime ka sellest jagu. Tühistasime niikauaks, kui kontsiil kestab, kõik tsunftides kehtivad kitsendused; igaüks võib valmistada ja müüa, mida süda lustib. Ainult kindlad hinnad panime maksma. Meie omad rahunesid kiiresti, kui nägid seda issanda õnnistust, mis Konstanzile osaks saab. Igamees teenib nüüd ilusat raha.»

Runtinger puuris pilguga Richenthali:

«Sa ütlesid, et kehtestasite siin kindlad hinnad. Kui palju maksab teil safran?»

«Nael safranit neli reini kuldnat,» vastas Richenthal teenistusvalmilt, «kuid seda kaupa on siin terved mäed. Missugust himustad: kas Oriendist, Hispaaniast, Austriast, Lõuna-Saksamaalt . . .»

Runtinger tegi hapu näo:

«Nii et euroopa safran vallutab juba turgu?»

Kuid Richenthal ei suutnud peast välja kihutada mõtteid, mis olid teda kõik need päevad vaevanud:

«Ah, sõber, küll tahaksin, et kõik need mured oleksid mul juba seljataga. Aga nüüd nad alles algavad!»

«Mis sa arvad, mitu kuud kontsiil kestab?» küsis isand Matthias.

«Mitu kuud?» turtsatas Richenthal põlglikult. «Tahtsid vist küsida — mitu aastat?»

«Aga meil räägitakse . . .»

«Teil räägitakse,» katkestas Konstanzi pürjel pilkavalt kaupmehe jutu. «Ka keisririigis räägitakse. Paavstki räägib — ma tean, et poole aastaga on asi kombes. Kus sa sellega, nii ruttu see ei lähe. Vaata seda kõike eest või tagant — segi nagu puder ja kapsad. Kui sa teaksid, mida mina tean . . .»

Jah, seda tahaks Runtinger kõigest hingest teada. Just sellepärast ta Richenthali üles otsiski. Kaupmees asus ettevaatlikult pinda sondeerima:

«Kas kontsiil siis paavsti käpa all ei olegi?»

«Mine nüüd! Üsna varsti on paavst kontsiili käpa all. Selles malemängus on paavst väike pupsik. Kõige tähtsamateks viguriteks saavad Sigismund ja kardinalid.»

«Hm, pea kinni, mul tuli midagi meelde.» Ja Runtinger tegi näo, nagu kisuks ootamatu mõte ta peaasjast hoopis kõrvale. «Te ootate siia ka Tirooli Friedrichi?»

«Sa mõtled paavstivägede uut gonfalonieret[1]? Noh, ära mängi lolli. Näen, et tabasid otse naela pea pihta. Muidugi ootame teda. Johannes XXIII ei jõua enam kuidagi ära oodata päeva, millal tirooli piigimehed Konstanzi saabuvad. Sellest võib siin vägev virvarr puhkeda. Näib, et sa tead sellest midagi?»

«Niisama üht-teist,» tunnistas isand Matthias.

«Kuid siiski vähe, eks? Tahaksid teada rohkem, kõike. Lao lagedale, mis sind huvitab?»

«Mind?» naeris kaupmees. «Mind huvitab pipar. Pipar, mida veetakse Itaaliast Tirooli kaudu.»

«Teiste sõnadega — sind huvitavad Tirooli tollid. Siis räägigi otseselt nendest. Ja muidugi tahad sa teada, mis juhtub Friedrichiga, kui paavst ja Sigismund karvupidi kokku lähevad?»

«Just,» noogutas Runtinger.

Richenthal hakkas saalis edasi-tagasi kõndima:

«Seda on raske ennustada. Võib-olla lepivad Sigismund ja Johannes XXIII kuidagi kokku. Siis jääb kõik vana viisi. Kuid niisama hästi võib see tehing luhta minna ja siis tuleb arvatavasti paavstil kogu see nali kinni maksta. Muidugi, jumal teab, mida ta oma naha päästmiseks viimasel minutil veel teha võib. Kindlasti toetub ta tirool-lasele ja kasutab hertsogi ära; ega ta Friedrichile asjatult kuut tuhandet tukatit andnud. Ühesõnaga,» jäi Richenthal nüüd tugitoolis istuva Runtingeri ette seisma, «kui sinu pipar sõltub Tiroolist, siis pea paavsti hoolega silmas. Kuidas sa seda teed, see on juba sinu asi.»

Isand Matthias noogutas mõtlikult. Tal kipitas keelel veel tuhat küsimust, kuid sel hetkel astus saali kirjutaja, peatus aupaklikult ja heitis võõra poole kõõrpilke. Runtinger mõistis; noh, lõppude lõpuks sai ta vähemalt kõige tähtsama teada. Nõnda jättis ta kiiresti hüvasti ja väljus. Selja taga kuulis ta veel Richenthali häält, mis seletas

[1] Gonfaloniere — itaalia keeles «lipukandja»; sõjapealikute ja võimukandjate nimetus Itaalia keskaegsetes linnvabariikides. — *Tõlk.*

kirjutajale: «Ei, just vastupidi, muströstaste hind on kolm hellerit tükk, kuus aga maksavad kadakarästad . . .»

Matthias Runtinger oli igati rahul. Esimese päeva kohta päälalt. Nüüd võis ta tõesti mõnuga linnas ringi jalutada. Tagasiteel pööras ta suuremat tähelepanu inimestele kui poodidele ja majadele. Ja see oli äärmiselt kirev vaatepilt, kui tema silmade eest libisesid mööda kõige erinevamad kübarad, mütsid ja eksootilised peakatted. Hoolimata kehakusest oli Runtinger pikk mees ja nõnda avanes tema pilgule otsekui lainetav tasandik, täis meloneid, mida kannavad kaks vastupidises suunas voolavat jõge; naiste valged loorid, moodsalõikelised prantsuse torbikkübarad, mille kõrgest tipust voogab alla vuaal, itaallaste koonusmütsid, lootusetult kortsunud saksa baretid, juutide väikesed mustad mütsid, fessid ja turbanid, ümarkiivrid ja odakiivrid, siin-seal sagrised lambanahksed mütsid, mida kannavad laiade põsesarnade ning täishabemega idamaalased, mitmesugused vaimulike peakatted, mungakapuutsid ja mõne Konstanzi tänavapoisi sassis juuksetukk. Üksiku erandina märkas Runtinger ka eebenmusta nägu lumivalge turbani all. See mees kuulus mõnda eksootilisse saatkonda.

Kirev vaatepilt silmale ja igasuguste euroopa ja aasia keelte ning murrakute sumin kõrvale, see tõeline keeltesegadus meenutas kaupmehele Baabüloni.

Kui Runtinger rühkis rahvasumma keskel üle ühe Konstanzi väljaku, sattus ta korraga tantsijate sekka, kes hoidsid üksteisel käest kinni ja sõelusid kahe vile kimeda huilgamise saatel hoogsalt inimmurru sees. Kogu seda tantsivat lohet vedas mees, kes kandis musta, keha ligi liibuvat riietust; tema pead kattis karbus. Riietele ja karbusele olid valge värviga maalitud luukere kolp, ribid ja käed-jalad. Aeg-ajalt laskis surma kujutav inimene lahti talle järgneva tantsija käe ja sööstis lähimate naiste ning neidude juurde. Selle makabeiliku tantsu[1] rangete reeglite kohaselt ei tohtinud keegi surmavast suudlusest keelduda. Mees oli karbusesse ettenägelikult suuava lõiganud ja ümutas ohvrite valikul küllaltki head maitset. Naised kiljusid ja huilgasid, kui ta neid suudles ja pihast pigistas.

[1] Makabeilik tants. — Algselt oli see rituaalne tants, mis sümboliseeris maise elu kaduvust. Hiljem muutus see ilmalikuks tantsuks, mille algsest karakterist säilis ainult surma sümboliseeriva luukere mask. Seda kandis tantsu juhtiv isik. — *Tõlk.*

Runtinger mässiti lootusetult sellesse möllu. Ent koraga hakkas mürgel vaibuma, inimesed tõmbusid kõrvale ja kaupmehele avanes vaba vaade. Viimaks ometi nägi ta jälle tänavasillutist. Nüüd hakkasid sellel kapsuma hobuste kabjad. Runtinger märkas vaimulikku, kes kandis musta sutaani, teised ratsanikud olid ilmselt aadlikud. Kaupmeest köitsid tahtmatult vaimuliku silmad. Need olid tõesti ebatavalised: rahulikud, leebed. Ja nii silmadest kui ka vaimuliku rühist hoovas tugevus- ning kindlustunnet.

Inimesed arvasid ilmselt, et sõidab keegi silmapaistev kirikutegelane, kuigi vaimuliku rüül polnud ehteid ega ametitunnuseid. Kuid väärikust näis kiirgavat kogu tema olemus.

Kui ratsasalk oli läbi sõitnud, sulges rahvasumm uuesti tee ja hakkas jälle käratsema. Otse kaupmehe kõrval puhkes keegi laginal naerma. Runtinger märkas paksu munka, kes hirnus nagu hobune ja luksus õhku ahmides:

«Loll... lollpead... oh teid küll... kas teate, kellele te praegu teed andsite?... Kas teate, kes see oli? Ketser! Kõige suurem ketser, see Antikristus Tšehhimaalt!»

Runtinger kehitas õlgu. Ketser või mitte, selles Baabülonis, mis siin praegu valitses, oli võimatu isegi kuradi ja ingli vahel vahet teha.

Nüüd võttis kaupmees kursi otse «Kuldse Ratta» poole. Ta oli väsinud, hingetu, lömmis. Peab veel Melchiorile kirjutama, et pipraga tasub oodata, safraniga aga tuleb igasugustest spekulatsioonidest loobuda. Euroopa safran on juba kõikjale levinud. Kuid tervikuna võttes oli see õnnistatud päev; kiidetud olgu Jeesus Kristus.

VII

ÄIKE

Konstanzi linnanõukogu kindlustas juba varakult ulualuse ka tšehhi saatkonnale. Husi jaoks seati korda tuba Püha Pauli tänavas pagariemand Fida majas. Tuba asus teisel korrusel ja oli avar ning puhas. Valge linaga kaetud laud ja hoolikalt ülestehtud voodi rääkisid perenaise korraarmastusest. Emand Fida, eakas lesk, tervitas külalisi aupaklikult ja päris üksikasjaliselt, missugused soovid võõral on. Ilmselt avaldas talle mõju Husi vaimulikurüü.

Ka muud muljed Konstanzist rahustasid tšehhi aadlikke. Nähtavasti ei teadnud siin Husi protsessist keegi mitte midagi ja ka tema nimi ei äratanud mingit tähelepanu. Tšehhid kadusid sellesse Baabüloni nagu veetilk merre. Chlumi isand Jan hingas kergemalt. Just temal lasus peamine vastutus Husi julgeoleku eest, sest isand Jindřich Lacembok pidi kohe Sigismundi õukonna juurde sõitma, Dubá isand Václav aga ei olnud veel Aachenist tagasi jõudnud. Alles siis, kui see Konstanzi saabub, langeb Chlumi südamelt viimane kivi — toob ju Dubá isand kaasa kindlamatest kindlama dokumendi: Rooma kuninga kaitsekirja, mis tagab Husile puutumatuse.

Näis, et ainukesed, kes Konstanzis Husist välja tegid, olid jällegi tšehhid. Eelkõige Praha ülikooli professor Štěpán Páleč ja vaimulik ning osav jurist Michal de Causis, Husi kõige õelamad vaenlased. Nad viibisid juba ammu Konstanzis, ja niipea kui nad Husi saabumisest teada said, kleepisid nad kirikuustele oma mürgised süüdistuskirjad. Esimeste päevade muljete põhjal Chlum ei uskunud, et sellel oleks suuremat kaalu — inimestel oli siin palju huvitavamat teha kui ennast mingisuguste õpetatud traktaatide lugemisega vaevata. Sellest hoolimata otsustas tšehhi aadlik paavstilt audientsi paluda ja vastuabinõud tarvitusele võtta. Need kaks hakkasid juba ringi jooksma nagu marutõbised koerad ja igaüht magistri kallale ässitama.

Rooma kuninga soovituskirja tõttu pääses Chlumi isand üsna hõlpsasti püha isa jutule. Tagasi tuli ta ootamatu triumfiga: Johannes XXIII teatas, et võtab tšehhi magistri oma kaitse alla, ja kinnitas koguni, et isegi siis, kui Hus oleks paavsti lihase venna tapnud, ei tohi tema suhtes keegi midagi ette võtta. Ühtlasi vabastas paavst Husi kirikuvande alt; muidugi ei teinud ta seda ainult magistri tõttu, — vastasel korral oleks tulnud sulgeda kõik Konstanzi kirikud. Páleči ja Michali teadaanded aga rebisid linnavahid kirikuustelt maha.

Kõigest hoolimata vannutas Chlumi isand magistrit, et see esialgu kodust välja ei läheks. Ta kartis provokatsioone.

Hus ei vaielnud vastu. Argumentidele, mida Chlum talle esitas, lõi ta küll käega, kuid ta lihtsalt pidi toas istuma ja kirjutama. Oli nii palju, mida tuli kontsiili jaoks ette valmistada: oma õpetuse esitamine ja kaitsmine ning lõp-

pude lõpuks muidugi kõige tähtsam — suur kõne, mida ta tahtis kontsiilile kogunenud auväärsetele isadele pidada.

Töö edenes hästi. Keegi tema rahu ei häirinud. Chlumi isand astus küll iga päev tema poolt läbi, aga enamasti piisas talle veendumusest, et kõik on korras. Majaelanikest ei julgenud keegi võõra vaimuliku kambrisse astuda. Kõige suuremat hirmu tundis emand Fida; hommikusöögi ja õhtueine pani ta oma külalisele alati toaukse taga olevasse koridorinišši ja ainult lõunasöögi tõi kambrisse. Nõnda pidi Hus ise temaga vestlust alustama. Iga kord, kui perenaine siis kambrist lahkus, ei jõudnud emand ära imestada, kuidas ta küll sai võitu oma aukartlikust ujedusest ja enesele õieti aru andmata jutustas sellele võõrale vaimulikule kõikidest oma muredest ja kannatustest, nagu oleks see tema pihiisa. Ta ei teadnud, millest see tuli, et tema keelepaelad võõra juuresolekul nii kergesti lahti läksid, nagu oleksid neilt langenud kõik pika lesepõlve vaikimiskammitsad. Kui emand Husi kambrist lahkus, oli ta süda alati kerge ja elu tundus talle hoopis talutavam ning sõbralikum.

Mõnikord tajus Hus ise enese ümber valitseva vaikuse tühjust. Siis tõusis ta laua tagant ja läks otsima inimesi, kes selle tühjuse täidaksid. Ta laskus trepist alla, astus tavaliselt pagaritöökotta ja hakkas sellidega juttu ajama; ta ilmutas suurt huvi nende töö praktilise külje vastu. Näiteks pidid nad talle õpetama, kuidas leibu leivalabidaga ahju pannakse. Kord ehmatas Hus poolsurnuks vana teenijatüdruku, kes veeämbrit trepist üles kandis, — magister lihtsalt võttis tal pange käest ja viis selle ise ülemisele korrusele.

Ainult kord päevas täitus Husi tuba inimestest. Seda põhjustas järgmine asjaolu:

Ka oma Konstanzi korteris pidas Hus iga päev hommikumissat. Ta ei kandnud ornaati ega kasutanud jumalateenistusriistu; talle piisas valge linaga kaetud lauast, tinapeekrist ja leivatükist. Juba paari päeva pärast söandas emand Fida nendest lihtsatest jumalateenistustest osa võtta, ja pooleldi uudishimust, pooleldi oma pereemanda eeskujust nakatatuna hakkasid missal käima ka pagarisellid ja teenijatüdrukud. Husi kodused missad avaldasid seda suuremat mõju, et puudusid välised vahendid, mis jumalateenistust elamuslikumaks teevad. Siin oli tegelikult olemas üksnes vaimuliku hääl, mis luges pühakirja

ja palveid. Ja ennäe, niisuguses inimlikus lihtsuses tuli jumalakartus hoopis tõelisemalt ning siiramalt ilmsiks kui tavalise liturgia puhul kirikus, mis oli silmailuks igasuguse kirikliku kassikullaga ehitud. Aegamööda hakkas majakondsete hulka ilmuma üha uusi ja uusi nägusid — naabermajade elanikke. Tuba oli nüüd alati rahvast täis ja veel eeskojaski seisis inimesi, kes kuulasid lahtisest uksest kostvat missat. Kõiki võlus palvetava vaimuliku rahulik, tasane ning ometi võimas hääl.

Pagarimaja madal kamber muutus korraga avaraks kirikuks, mida täitis kõlaval häälel kuulutatav jumalakartus; viimane kajas võlutud kuulajate südametes vägevasti vastu. Kui Hus oma lühikese missa lõpetas, hakkasid inimesed lahkuma. Kõigepealt läksid need, kes seisid eeskojas, siis teised, läksid kikivarvul, et laudpõrandad ja trepiastmed ei kääksuks.

Kuulajaid lisandus järk-järgult, nii et Hus nende arvu suurenemist esialgu ei märganudki. Kui ta seda hiljem tähele pani, näis niisugune asi talle täiesti loomulik — kogu elu kestel oli see ikka nõnda olnud, mistõttu see ei hämmastanud teda ka siin, Konstanzis. Seepärast ei tekitanud temas imestust ka sündmus, mis ühel päeval aset leidis. Hetkel, millal inimesed hakkasid laiali minema, tegi üks kuulajaist korraga oma suu lahti. Ilmselt piinas seda meest ahistav nõutus, mida ta ise kuidagi seletada ei osanud.

«Aulik magister,» ütles ta häälel, milles oli tunda suurt kimbatust, «ma olen kuulnud, et sind süüdistatakse ketserluses. Nüüd aga olen ma juba mitmel korral su jutlusi kuulanud ega suuda kuidagi uskuda, et sinu kohta käivatel kuulujuttudel oleks tõepõhi all.»

Nüüd ei mõtelnud enam keegi äraminekule. Täis ootust pöördusid kõikide pilgud Husile. Tekkis surmavaikus. Ainult sealt, kus seisis emand Fida, kostis kohkunud õhkamine küsija jultumuse pärast, ehkki see niisuguse küsimusega oli peamiselt rõhutanud oma usaldust magistri vastu.

Kuid Husi ei paistnud niisugune pärimine sugugi pahandavat. Hoopis vastupidi, ta nägi selles tõendust, et inimesed teda tähelepanelikult kuulavad.

«Mis ametit sa pead, sõber?» küsis Hus ja vaatas mehele otse silma sisse.

«Olen puusepp,» vastas too.

«Hea küll, kujuta ette: sa paned majale katust, kuid mööda tänavat läheb inimene, kes sinu tööd silmitseb. Ja kui see inimene märkab, et katusetalad on kohalt ära nihkunud, ja juhib sellele su tähelepanu, kui ta nõuab, et sa selle vea parandaksid, sest vastasel korral võib katus kokku variseda ja kogu maja rusuhunnikuks muuta — mida sa arvaksid niisugusest inimesest, kas sa hakkaksid teda sõimama?»

Mees vastas kõhklemata:

«Mispärast ma teda sõimama peaksin? Ma tänaksin teda.»

«Näed nüüd, ka mina ei ole teinud midagi muud kui too inimene. Ma nägin pehkinud kohti kiriku hoones. Need ähvardavad variseda ja kogu ristirahva oma rusude alla matta. Kui ma aga juhtisin kiriku hooldajate ja kogu selle hoone eestseisuse tähelepanu nendele vigadele, pistsid nad mind sõimama ja needsid mu ära kui ketseri.»

Avaras kambris valitses vaikus. Inimesed seisid liikumatult ega pööranud pilku Husilt. Magister tundis, kuidas nad ootavad, et ta jätkaks. Ta mõistis nende kõhklusi ja aimas nende küsimusi. Tal polnud kombeks iialgi vastust võlgu jääda, isegi siis mitte, kui küsimus esitati tummalt. Jah, ta selgitab neile nüüd vähemalt kõige peamisema oma õpetuses:

«Usun jumala nimel, et olen kiriku ustav poeg. Aga kirik, kes kuulutab jumala seaduseks selle, mis on talle kasulik, ei ole õige kirik. Kogu ristirahvale ja järelikult ka kirikule andis seadused Kristus ise, kui aga kirik nendest kinni ei pea, kas võib niisugusel juhtumil vaikida vaimulik, kes on ju kiriku liige? Ja mis jutlustaja ma siis oleksin, kui ma ei tunneks vastutust oma vendade, vaimulikkude pattude pärast? Ka Kristus laitis juudi preestreid. Tema löödi risti, mind kutsuti kohtu ette.

Kui ma aga ei oleks vaimulik ega jutlustaja, ka siis ei tohiks ma vaikida, sest mul on silmad, et näha, ja kõrvad, et kuulda! Kuidas tohin ma vaikida ja ennast kristlaseks pidada, kui kirik on Kristuse õpetusest taganenud?

Kõiki, alates paavstist ja lõpetades viimase külapreestriga, on haaranud kullahimu, kohutav haigus, mis teeb inimesed varasteks, röövliteks ja mõrtsukateks. Mida tegema kutsus paavst Johannes XXIII ristirahvast? Tapma, sõtta minema Naapoli kuninga vastu, kes omakorda on teise paavsti, Gregorius XII palgasõdur. Aga kolmas, Benedictus XIII, kes asub Avignonis, ei tunnusta kumbagi ja kinnitab, et üksnes tema on ainuke ning seaduslik paavst. Kõik kolm panevad üksteist vande alla ja igaüks nimetab ülejäänud kahte Antikristusteks. Mille eest need kolm paavsti siis isekeskis sõdivad? Võib-olla võitlevad nad kristlaste hingede lunastamise pärast? Kindlasti mitte. Nad taplevad Rooma, maatükkide, kasude pärast. Jõleda mammona nimel kiskusid nad puruks ristirahva ühtsuse, nii et see kärises lõhki nagu templi vahetekk. Ja nüüd purelevad nad selle riismete pärast nagu koerad kondi kallal.

Missuguseid kullamägesid on neil vaja selles tohutus heitluses, kui võitlus käib kogu maailma vallutamise pärast! Neil on raha tarvis vägede ülalpidamiseks, neil on raha tarvis liitlaste ja sõprade nõutamiseks ja raha kulub kõhklejate äraostmiseks; nad ostavad endale kuningaid ja vürste, piiskoppe ja peapiiskoppe, nad jagavad tulutoovaid benefiitse, kloostreid ja diötseese oma poolehoidjatele ega hooli üldse sellest, kas need niisuguseid kingitusi väärivad. Et silma paista valitsejatena ja et neid vägevateks peetaks, on neil raha tarvis oma uhke õukonna, loendamatute õukondlaste, luksuslike rõivaste ja üha uute ning uute toretsevate tabernaaklite jaoks. Paavstide eeskujul teevad niisamuti peapiiskopid, piiskopid, abtid ja teised vaimulikud. Siit on pärit see lõbunaiselik kenadus, tolarõivastus, kuninglik luksus, kuld valjastel, sadulatel ja kannustel, mis särab eredamalt kui altaritel; siit need pidulauad roogade ja karikatega, joomingud ja purjutamine, siit need kitarrid, lüürad ja flöödid, siit need ülevoolavad veinisurutõrred, laeni täistopitud aidad ja lõhkemiseni pungil rahakotid.

Missugune hukatus levib siit kogu ristirahva hulka, kui ta näeb, et teda juhivad sellised karjased! Need on hukkaläinud karjased, kes ainult kulla ja hea söögi eest on valmis oma karja hoidma. Ja kuidas nad teda hoiavad? Nad hindavad oma tallekesi villa tiheduse järgi. Kus pügamine head noosi tõotab, seal kannavad nad tallekese eest suurt hoolt, kus aga lammas kehvaks osutub, nii et pole villa loota, seal ei tee karjased temast väljagi.»

Mitu nädalat kestnud vaikimise järel — selle aja jooksul oli kõnelnud ainult tema kirjutav sulg — voolasid nüüd sõnad Husi suust nagu paisu tagant pääsenud vood.

Ta seisis jälle kantslis, ja neid nägusid, mis talle vastu vaatasid, tundis ta ülihästi. Mis sellest, et need inimesed rääkisid teist keelt kui tema Betlema kuulajaskond, mis sellest, et ta neist ühtegi nimepidi ei tundnud, sest silmad polnud muutunud, pilgud jälgisid iga suuliigutust, näod kahvatusid ja lõid hetke pärast uuesti õhetama, ja mis kõige tähtsam — siin valitsesid jällegi Husile nii tuttav ootusärev teadmisjanu, kergendustunne, et sai selgeks see, mis käesoleva hetkeni oli tume olnud, ja jutlustaja sõnadest vastuse leidmine kipitavatele küsimustele. Husi vaimusilma ees kasvas käputäis kuulajaid inimmereks, kambri seinad nihkusid üksteisest eemale, lagi muutus kõrgeks võlviks, ta viibis jälle Betlema kabelis, sest jälle vaatasid talle otsa ootavad, teadmisjanused ja otsivad inimesed. Sügavalt mõttesse vajunud puusepa näoilme ei erinenud sugugi nende meeste näoilmest, kes tulid Prahas oma käsitöö juurest, et kuulata pühapäeval oma jutlustajat. Kui tuttav oli see naiste nägudel peegelduv hirm, mis oli kõhklevast rõõmust läbi põimitud! Hus ei märganud mingit vahet: ja mis lugesidki seal erinevused keelte või maade vahel, kus võimutses ühesugune ülekohtul ning hädadel põhinev ühiskonnakord. Hus tajus seda ja jätkas:

«Ühtemoodi näeb maailma see, kes vaatab teda inimese silmadega, ja täiesti teistmoodi see, kes silmitseb maailma läbi kullast mammonaprillide. Esimene tunneb rõõmu elust, teisele aga võib rõõmu valmistada ainult surm. Paavsti näo veab naerule iga peapiiskopi surm, sest ta teenib ju ränka raha, kui müüb karjaseta jäänud peapiiskopkonna uuesti maha. Prebendide ootajad rõõmustavad, kui tulutoovate ametikohtade senised valdajad surevad. Preester tunneb rõõmu koguduseliikme surmast, sest ta teenib matuse ja hingepalve pidamise pealt. Kuid kuld moonutab üldse asjade väärtuse. Sageli käib see risti vastu pühakirjale. Näiteks räägitakse pühakirjas küll puhastustulest, aga milleks seda puhastustuld vaja, kui igaüks võib ennast selle piinadest vabaks osta? Maksa ainult paavstile indulgentside eest ja oledki süüst ning nuhtlusest prii! Ja mille muuga on püstitatud kõik need rikkad kloostrid kui mitte selle rahaga, mis on saadud hingepalvete eest; kuid eks tähenda see jällegi hinge vabaksostmist puhastustulest! Kuid viimsel kohtupäeval — selles pole kahtlust! — ei otsusta jumal hingede

lunastuse või needmise üle nende tengelpungade kõhukuse järgi. Kirik aga mõõdab kristlasi just selle järgi.

Ja sellesama mõõdupuuga mõõdab kirik ka kõige pühamat, mis tema hoolde on usaldatud: sakramentide andmist. Vaimulikud on kehtestanud kindlad taksid ristimise, pihilevõtmise, matmise, laulatamise ja viimse võidmise eest. Ühtekokku võtavad nad kolmekümne päeva eest kolmkümmend krossi, arvatavasti Juudase mälestuseks, kes müüs Lunastaja kolmekümne hõbeseekli eest. Kui te aga heidate neile ette simooniat, siis vastavad nad, et vaimulikukohti ja prebende ei müüda ja et kui see, kes koha või prebendi saab, omal vabal tahtel selle raha lauale paneb, siis polevat see ostmine. Niisiis — kui te lähete pagari juurde, valite endale leiva, võtate selle kätte ja samal ajal või ka hiljem panete pagari letile oma vabal tahtel ning sõnagi lausumata raha, mille muuga siin asjs tegemist on kui äritehinguga: teie ostsite selle leiva ja pagar müüs ta teile!

Teistsuguseid ettekäändeid esitavad vääritud vaimulikud, kui nad sakramente müüvad. Maksta ei tulevat mitte sakramentide eest, vaid selle kehalise töö eest, mida nad sakramentide andmisel teevad. Kuid hiljem selgub, et puunikerdajale, kes on palehigis altarikuju valmistanud, makstakse vähem kui piiskopile, kes selle kuju pühitsemisel kolm korda viirukipanni viibutab. Mitu aastat peaks see piiskop põldu harima, enne kui ta niisuguse kehalise tööga niisama palju raha teeniks, kui ta praegu üheainsa hetke jooksul kokku ajab?»

Hus rääkis nõnda, nagu ta alati oli rääkinud, tõi näiteid igapäevasest elust. Ta tundis, et nad mõistavad teda, nagu teda alati oli mõistetud. Võõra keele väline rüü ei varjanud kõne elulist sisu. Lõppude lõpuks kõneles ta igas keeles ja kogu maailmale. Maailmale, mis vajas oma verdjooksvatele haavadele just niisugust arstimit. Maailmale, kus vägivald tarvitas kurjasti nii hädasid kui kannatusi. Kuigi Hus kõneles Konstanzi käsitöölistele ja teenijatüdrukutele, rääkis ta tegelikult sedasama, mida oli rääkinud talupoegadele ja sulastele Kozí Hradekis ja Krakovecis.[1] Igal pool nägi Hus inimesi, kes vajasid abi ja kes panid ta mõtlema valusate küsimuste üle, millele ta nüüd vas-

[1] Krakoveci loss kuulus Jindřich Leflile. 11. oktoobril 1414 alustas Hus sealt teekonda Konstanzi. — *Tõlk.*

tuse andis. Hus sulges viivuks silmad. Tema mõttekujutusse kerkis selgesti pilt Lõuna-Tšehhia väljadele kogunenud rahvahulgast, kellele ta oli pidanud viimase jutluse enne ärasõitu. Nüüd ta tundis, et tegelikult pole ta nende juurest üldse lahkunud, et nemad on ka siin alati temaga, tema ümber ja tema sees. Husi hääl kõlas jõuliselt ning tuliselt:

«Koos ahnusega tungisid kirikusse ka pettus, vale ja vägivald, ühe ja sama patu sigitised. Ristikiriku hoone kattus kõrgi ülbusega nagu majavammiga, mida peab varjama. Tema vundamenti aga vapustas kirikulõhe ja nõrgestasid simoonia, altkäemaksud ja liigkasuvõtmine. Alates kõige kõrgematest kirikuisandatest ja lõpetades viimase külapreestriga on nad kõik sellest hukatust toovast katkust nakatatud ja kuulutavad ketseriks igaühe, kes neile arstirohtu soovitab. Selle katuse all, mis võib iga hetk kaela variseda, tungleb hüljatud usklik ristirahvas. Kõik on unustanud usklike hingede, nende igaviku laste eest hoolitsemise, sest kõik on kõvasti ametis jahipidamisega ajutiste maiste varade peale, mis on põrm ja saavad jälle põrmuks.

Praeguses kirikus valitsevad kombed ei käi kokku Kristuse õpetusega ja vaimulikele pole inimese poeg järgimist väärivaks eeskujuks. Selle kohta käivadki pühakirja sõnad, et esimesed saavad viimasteks ja viimased esimesteks. Oo imeline jõud, mis tuleb toime sellega, et vaene, põlatud inimene tõstetakse kõrgeima kuninga poja au sisse! Kui uskumatu oleks niisugune asi, et mõni vägev kuningas siin maa peal võtaks endale pojaks kitsekarjuse! Kuid jumal võib oma pojale anda sada korda rohkem varandust kui ilmalik kuningas kitsekarjusele. Seepärast tabab kohutav nuhtlus ilmalikke ja vaimulikke võimumehi, kes omakasu pärast asendasid Kristuse seadused saatana seadustega; kuid suur autasu langeb osaks usklikele, olgugi nad praegu rõhutud ning alandatud.

Meie, kristlased, ei tohi siiski ükskõikseks jääda nende pahede suhtes ega või süüdlaste karistamist viimsepäeva kohtumõistmiseni edasi lükata, sest tegemist on pahedega, mis toovad usklikele iga päev suurt kahju. Kurjus tuleb jalamaid välja juurida ja igaüks, kes suleb oma silmad selle kohustuse ees, on samuti süüdi, otsekui oleks ta ise pattu teinud. Seepärast ei tohi me käsi rüppe lasta, vaid peame kuningate ja vürstide südametunnistusele kopu-

tama. Sest iga kuningas on saanud jumala käest võimu oma kuningriigi üle, et ta valitseks seda tões ja õiguses, et ta ei jätaks hooletusse ka oma maa vaimulikke, vaid karistaks patustajaid ka nende hulgast. Kuni aga kuningad ja vürstid seda ei tee, sest neid seob vaimulikega seesama võimu- ja kullahimu, peab seda tegema rahvas ise. Selle õiguse andis talle püha Peetrus, kes ütles vaimulikele: «Olge iga inimese teenrid! Kuningate kuningas ei tulnud maa peale mitte selleks, et inimeste üle valitseda, vaid et neid teenida ja neid päästa.»»

Hus vaikis. Kuid inimesed ei söandanud ikka veel liigutuse või ohkega katkestada vaikust, vaikust, mis näis ikka veel kaikuvat kirglikest sõnadest; viimaste vastukaja mitmekordistus kõikide kuulajate mõtetes ja südametes. Alles pikkamööda vabanesid inimesed sellest ekstaasist. Jälle ümbritsesid neid tuttavad seinad, kambrisse tungis päevavalgus ja laua ääres seisis vaimulik. Kuid õhku ja mõtteid täitis uus puhas selgus ning pidulikkus. Oli tunne nagu siis, kui esimene kevadäike on viimsed talveriismed minema pühkinud, muudab värske rohu värviküllasemaks ja taevasina tugevamaks ning tekitab inimestes tunde, et elu on joobnustavalt ilus. Just niisugune äike oli siin kambrist ja inimestest üle käinud.

VIII

HUNT JA REBANE

Kuni kontsiilil teravaid küsimusi veel arutusele ei võetud, otsustas Johannes XXIII truuks jääda oma vanale harjumusele: magada päeval ja töötada öösel. See pidi ka Konstanzis viibimise vähemalt natuke talutavamaks muutma; üks öö sarnanes teisega, kui kaminas põlesid halud ja lühtrites leegitsesid küünlad, ja ruumid piiskopilossis, kuhu paavst oli Konstanzis majutatud, olid samuti nii luksuslikud, et nad Rooma väikeste paleede interjööridest suuremat ei erinenud. Seevastu aga siinsed külmad, talvepäikesest täidetud ilmad — kes saaks neid meelekibedust tundmata võrrelda Itaalia taevaga, täis lembust ning soojust, kus lühike talv avaldub siin-seal üksnes mõne koerailma või paduvihma näol? Kuidas inimesed siin, Alpides, üldse elada suudavad, kui neil pole merd? Merd ja kõike muud, mis selle juurde kuulub!

Iga kord, kui paavst õhtu eel ärkab, püüab ta endale oma lõbuks sisendada, et akende taga pimeduse varjus on Rooma küngaste pehmed nõlvad, aiad sihvakate küpresside ja marmorist purskkaevudega, mille veevulin lõikub tsikaadide siristamisse. Niisuguste lapselike unistustega on muidugi mõttetu ennast lohutada. Akende taga valitsev raske, tihedat musta mulda meenutav pimedus ei sarnane Itaalia läbipaistva videvikuga, ja öö häälte eest hoolitseb tuul, mis vihiseb kurjalt vastu klaasruute ja piitsutab neid suurte lumeräitsakatega. Siis tõmbab Johannes XXIII vaiba lõuani ja püüab endale sisendada, et seekord ajab ta vastu, ei tõuse voodist, et ta lihtsalt ei tee väljagi ümbritseva maailma olemasolust ega sukeldu selle askeldustesse. See on lapsik, veelgi halvem, see on raugalik ja Johannes XXIII teab seda. Jah, ta teab ning tunneb, et ta on juba vana. Iialgi polnud ta mõelnud vanadusele, jumal teab, kui kaua ta oli kujutlenud, et ta kunagi ei vanane! Jah, kuni ta istus sadulas, raudrüü seljas, mõõk käes, niikaua võis ta seda veel kujutleda. Nüüd aga lebab tema väsinud, lõtv keha sulgvaiba all, padjalt kerkivad ainult terav kiskjanina ja lõug. Üksnes silmad on veel niisama elavad ning säravad nagu varem, silmad, mille all on lõdvad kotikesed, silmad keset kortsurägu, kus nahavoldikesed lõikuvad üksteisesse. Ja need silmad tahavad nii väga veel kordki Itaalia taevast näha ja jalad tahavad Kampaania aasadel kõndida!

Noh, loomulikult pöördub Johannes XXIII oma Rooma tagasi, kui... kui kõik on õnnelikult seljataga. Aga millal saabub see silmapilk? Millal? Muidugi, tal on vägi ja võimus kontsiili igal ajal laiali saata, kui ta seda soovib. Aga kui kontsiilil lähebki kõik nagu lepase reega, oma kaks-kolm kuud võtab see ikkagi. Kirikulõhe küsimus on tegelikult juba lahendatud, jääb ainult sundida mõlemat valepaavsti oma lüüasaamist ja tiaarast ilmajäämist viimaks ometi tunnistama. Aga teised küsimused? Kirikureform! See kõige pakilisem probleem tuleb kahtlemata siin klaariks teha — Johannes XXIII ongi oma plaaniga juba valmis, piisab, kui kontsiil selle heaks kiidab —, ja kõik ülejäänu? Selle ajab ta joonde Roomast oma bulladega. Niisiis polegi vaja Konstanzis kaua vahtida?

Kuid paavst teab, et ta petab ennast. Need on tema vagad soovid, aga tegelikult läheb kõik hoopis, hoopis teisiti. Kuidas? Seda teavad ainult jumal ja kurat.

Ikkagi peab õnne katsuma. Peab kõik mängu panema, et Konstanzi kirikukogu ohjas hoida, et keegi ei ohustaks tema apostelliku missiooni õigsust, et Sigismund ei tõmbaks tema plaanidele kriipsu peale, et kardinalide kolleegium ei kuulutaks ennast kontsiilil paavstist kõrgemal seisvaks instantsiks, et... Korraga tungivad Johannes XXIII-le igast kandist kallale kõik need, kes on tulnud siia oma huvisid kaitsma; väga arvukalt on juba neidki, kelle kavatsusi ta teab, aga veelgi rohkem saabub siia uusi ja hullemaid, igaühel mingi plaan, kuidas paavsti positsiooni ohustada, ja kui nad rohkem ei suuda korda saata, siis oma nina toppimisega paavsti kaartidesse segavad nad mängu ja viidavad aega.

Seni on kõik läinud nagu õlitatult, kuid Johannes XXIII on liiga kaval, et ennast säärasest asjaolust petta lasta. Sigismund vandus talle truudust ja lubas abi. Konstanz on joovastuses, et siin viibib külalisena ristikiriku pea; elanikud vaatavad tema kui rahuingli peale, ja kui mõõta kogu seda vaimustust toodud kingituste hulgaga ja tema auks sepitsetud pidulike oodidega, siis võiks ta oma positsiooni täiesti kaljukindlaks pidada. Kuid seni on kõik suurepäraselt klappinud ainult sellepärast, et — siin ei ole ju veel peaaegu mitte kedagi! Ei ole siin keisrit ega pariislasi, kelle suu on täis kirikureformi, taskud aga tühjad; viimaseid tahavad nad siin täis toppida. Ei ole siin inglasi ega šotlasi, hispaanlased pole veel kohale jõudnud... Aga itaalia kardinalid? Need on muidugi siin. On siin ja hoiavad keele ilusasti hammaste taga. Ja mida muud võib neilt oodatagi, kui nende ametikohad ja sissetulekud sõltuvad paavstist ja kui Johannes XXIII on praegu veel oma võimutäiuse tipul. Praegu veel...

Itaalia prelaadid... Oma mõtetes jagab paavst nad kahte rühma: esimesse kuuluvad kõik — peale ühe, teise aga ainult see üks. Ja kurat teab, kuid see teine tundub esimesest tugevam olevat. See ainuke on — Zabarella.

Zabarella ja prantsuse kardinal d'Ailly — see sõidab ka siia — olid need mehed, kes nõudsid kõige ägedamalt kogu ristirahva kontsiili kokkukutsumist. Nad olid selle kirikukoguga nagu valus, nad ei andnud rahu paavstile, Sigismundile, kardinalidele ega ühelegi teisele ilmalikule või kiriklikule aukandjale, kuni panidki laviini veerema. Johannes XXIII teab nende agaruse põhjust: need kaks kargavad talle kõrri ja mõlemad tahavad ühte ning

sama — paavsti tiaarat oma pähe! Kuni Johannes XXIII kindlalt troonil istub, töötavad nad temaga käsikäes nagu kõige ustavamad liitlased, peaks ta aga langema — jumal hoidku! —, pööravad nad talle kohe selja. Nende kahe liit aga meenutab ühe vankri ette rakendatud härja ja täku koostööd. Paavsti näole kerkib irvitus, kui ta mõtleb, et d'Ailly on samuti juba vana, et seda erakordselt auahnet meest on pikkade aastate kestel närbutanud suur ebaõnn. Alles neljakümne viiendal eluaastal sai d'Ailly esimese soliidse prebendi, piiskopkonna Cambrais's, ja kohe tabas teda uus äpardus: ta liitus mannetu mehikesega, Avignoni paavstiga — ja jälle seisak karjääriredelil. Alles kolme aasta eest andis Johannes XXIII talle kardinalikübara. Praegu on d'Ailly kuuskümmend neli aastat vana. Küll võis seda Euroopa kõige libedamat ning nobedamat teoloogi kibestada asjaolu, et ta kogu oma elu jooksul pidi nägema, kuidas igasugused tohmanid temast mööda rühivad! Ja nüüd ta siis muidugi traavib seda ägedamini edasi, võimu poole, kuulsuse poole. Johannes XXIII-le meenub: kui Roomas arutati kardinalikübara andmist d'Ailly'le, siis nimetas ta seda prantslast kogu kolleegiumi ees «täitmatuks lohemaoks, kelle kõri võib ainult rasvase suutäiega kinni toppida». Tollal naersid kõik ja kõige rohkem itsitas Zabarella. Nüüd aga on see lohemadu lõuad pärani ajanud, et paavstitrooni alla neelata.

D'Ailly kõrval näib Zabarella peaaegu süütu tallekesena. Kuid see on loomulikult ainult mask. Niisuguse mulje jätab see rikka patriitsiperekonna võsu oma neetult lihvitud maneeridega. Tema karjäär? Ainult mõnus jalutuskäik. Kahekümne viie aastaselt oli ta juba kahekordne doktor ja siis hakkas talle raha taskusse voolama: professuur Firenzes, advokaadipraktika, diplomaadiamet, prebendid; viiekümne ühe aasta vanuselt oli ta juba Rooma kuuria kardinal. Jumal teab, kuidas ta kõigeks aega leidis. Ainult tõelist vaimulikku ei viitsinud ta enesest teha. Niisuguse kaunishinge, luuletundja ja tulise filosoofi puhul on see muidugi tühine puudus. Zabarella võib käigu pealt tõestada, mis talle meeldib, ja kaval on ta kui kurat, ehtne pagan! See muudab Zabarella loomulikult veelgi hädaohtlikumaks.

Kui tema, Johannes XXIII, oleks niisama peenike vend nagu d'Ailly ja Zabarella, siis ei oleks tal praegu mingeid

muresid. Aga ei, ka temal on nendega natuke ühiseid jooni, ainult liiga vähe. Ajab päris naerma, kui meenutada, mida kuulujutud tema varasemast elust on suureks puhunud. Teadagi, ega ta iialgi kedagi siidkinnastega silitanud, voolas verd siin ja seal, kuid siiski tundub ta enesele apla kiskja d'Ailly kõrval üksnes rohmaka lihunikuna. See kiskjalikkus teeb prantslasest kohutava orkaani, mis pühib jäägitult kõik tõkked tolle täitmatu lohemao teelt. Kurat ja põrgu, need mõned laibad siinseal Baltazar Cossa teel ei ole mitte midagi, võrreldes laastamistööga, mida too draakon inimeste hulgas on teinud, ehkki ta ise oma käega pole seejuures verd valanud. Ja Zabarella? Sellal kui Johannes XXIII oli veel Baltazar Cossa, kirjutas ka tema värsse, valas Vergiliust lugedes pisaraid ja võttis osa filosoofilistest dispuutidest. Ent millised noad, pistodad ja mõõgad on Zabarella sepistanud oma mõtetest ja kui osavalt mõistab ta nendega endale teed teha läbi seadusetihniku, õukonnaintriigide, läbi sõprade ja vaenlaste hingede eesmärgi poole, milleni ta külmalt ning kaalutlevalt tahab jõuda!

Ohtlik võistleja!

Kuid sellest hoolimata on paavst täna just Zabarella enda juurde kutsunud.

Sellise otsuse tegemine nõudis pikka aega. Paavst kõhkles kaua, sest ta aimas: ei maksa suuremat loota, et tal õnnestub seda hunti kaunishinge nahas üle trumbata. Kuid ühelt poolt oli paavst oma loomult liiga palju sõjamees, et piirduda kähmlustega tiibadel, kui ta võis vaenlasväe tsentrumi puruks lüüa, teiselt poolt — ja see kohutas otseteed teda ennast —, tal polnud enam jõudu, et kaua luurata, jänesehaake visata, kauge maa tagant diplomaatlikult situatsiooni nuusutada. Jumala eest, pigem tahtis ta kõiges kiiresti selgusele jõuda, tahtis, et kõige hullem oleks juba seljataga. Kui ta langema pidi, siis tahtis ta seda teada! Ta oli kannatamatu, tal oli vähe aega. Ta oli vana.

Pealegi ei riskeeri ta mitte millegagi. Lihtsalt mitte millegagi. Kui Zabarella talle kibeda tõe näkku ütleb, mis see ikka loeb? Kui Johannes XXIII kardinalile kõik oma mured viimseni ära pihiks, ei kahjustaks ta end vähimalgi määral. Zabarella teab nagunii kõik, teab arvatavasti paavsti ähvardavaid suurimaidki hädaohte, millest Johannes XXIII-l aimugi ei ole. Oma kavatsustest ei reeda

Zabarella muidugi mitte midagi, püüdku paavst neid siis hea või kurjaga välja pigistada. Aga võib-olla räägib ta midagi säärast, mis talle enesele kahju ei tee, kuid mida sellest hoolimata on kasulik kuulda. Seni on ta paavsti suhtes lojaalne. Ta on usaldusväärne nõuandja, kui nõuanne midagi maksma ei lähe ja kui selle eest heldelt tasutakse. Peaks aga paavsti jalgealune tuliseks muutuma, siis ei annaks Johannes XXIII Zabarella ustavuse eest isegi poolt soldot [1]. Aga selle ajani? Miks ei peaks ta paavstile müüma — jah, just müüma, sest ilma tasuta ei kuule Johannes XXIII oma ustavate suust poolt sõnagi — mõningaid andmeid, mis on Zabarellale väärtusetud ja mis kardinali ei kahjusta?

See kõik, kuid peamiselt küll tüdimus talumatust kindlusetusetundest ning ootamisest, olid viinud paavsti nii kaugele, et ta oli kutsunud enda poole oma Rooma kardinali ning ohtliku vaenlase.

Niisiis — täna Zabarella tuleb.

Paavst kutsus kammerteenri ja tõusis voodist raske ohkega, milles resignatsioon segunes kergendustundega, et viimaks ometi ta näeb kas või seda sügavat kuristikku, kuhu ta tõugatakse, kuid näeb vähemalt selgesti.

Kui paavst — korralikult riides ja kammitud — väikesesse audientsisaali astus, tõusis nurgas asuvast tugitoolist mees, kes kandis punast kardinalirüüd. Zabarella tervitas paavsti püstitõusmisega, tuli siis lähemale ja langes püha isa ette põlvili.

«Tõuse, armas poeg,» lausus paavst põlvitajale, kui oli puudutanud kergelt tema langetatud pead ja Zabarellat õnnistanud. «Tõuse ja võta minu vastas istet. Soovisin, et sa mulle külla tuleksid, nagu soovib isa, et tema juures viibiks ta kõige targem poeg, kui tuleb langetada otsuseid tõsistes asjades. Tänan sind, et sa tulid, ja oleksin väga rõõmus, kui me vestleksime tõesti nõnda, nagu vestleb isa pojaga. Seovad meid ju ühed ning samad sõbralikud sidemed, püha kiriku sidemed.»

Zabarella tegi kerge kummarduse just nagu Johannese sõnade kinnituseks; niimoodi tänas ta komplimendi eest, mille paavst tema tarkuse kohta oli teinud. Siis hakkas ta silmitsema paavsti nägu, mis näis talle täna raugalikult lõtv. Sellelt oli maha kistud tavaline pühadusemask, mis

[1] Ühes liiris on 20 soldot. — *Tõlk.*

harilikult tiaarat paavstirüüga niiviisi ühendas, et inimene ise jäi täielikult üleva majesteetlikkuse varju. Kuid praegu ei kandnud Johannes XXIII tiaarat ega uhket mantlit ja tema nägu oma inimlikkuses oli otsekui alasti. «Niisugusest maskist hullemat ei saa ollagi,» mõtles Zabarella.

«Kõik need pidulikud tseremooniad,» jätkas paavst vaiksel, väsinud häälel, «ei ole meil seni võimaldanud siin Konstanzis rahus juttu ajada. Kuid mul on seda vaja, armas poeg! Mul on suuri muresid ja veel suuremad ebameeldivused ootavad mind ees. Sa tead niisama hästi kui mina, kes mind siin ümbritsevad. Tegelikult ei ole mul mitte kedagi, kui tunnen vajadust mõtteid vahetada. Pean rääkima iseendaga. Tõele au andes olen ma seda viimasel ajal liigagi sageli teinud!»

Zabarella vaagis hoolikalt paavsti sõnu, kuulas tema monotoonset ning rusutud häält. Paistis, et vanamees ei teeselnudki, paavst oli tõesti väsinud ning resigneerunud.

«Teie pühadus teab hästi, et minu südant ja hinge — ükskõik kui tühised nad ongi! — täidab vankumatu truudus püha isa vastu.» Kardinal ütles selle lause niimoodi, et see kõlas justkui tühi fraas. Praegu oli veel vara inimlikke noote kuulda lasta, mida vastasistuja ilmselt püüdis välja pressida. Kardinal ootas, et paavst oma kaardid lauale paneks.

Johannes XXIII noogutas ja mõtles: «Valetad, armas poeg, valetad. Kuid ega sa teisiti rääkida võigi.» Nüüd tuli paavstile mõte, mis tal veel iialgi polnud peast läbi käinud. Küll oleks tore, kui tal oleks sõber! Kui ta tõesti üksainus kord, üksainus kord elus võiks rääkida seda, mida ta mõtleb, ja kui tema vestluskaaslane maksaks talle sama mündiga! Kuid kas on tema, paavst, sellise sõbra leidmiseks lillegi liigutanud? Rääkimata säärasest sõbrast, kes oleks niisama kaval nagu see hunt punases mantlis. Muidugi, kavalus ja sõprus mahuvad harva ühe katuse alla. «Tegelikult olen ma üksi,» mõtles paavst, «nagu on üksi igaüks, kelle käes on liiga suur võim. Nagu on üksi Zabarellagi. Kuid temale ei tähenda see midagi, mulle aga küll, sest mina olen juba vana, ma ei taha enam lakkamatult lahinguid lüüa, heidelda, luurata.» Paavst heitis tahtmatult käega, et neid tarbetuid mõtteid minema peletada. Talle meenus, kuidas ta enne seda vestlust oli arut-

lenud: «Ma ei kaota midagi, kui olen siiras ja avameelne, ehkki kardinal seda ei ole ja olla ei võigi.»

«Tahaksin kuulda sinu arvamust asjade käigu kohta eelseisval kirikukogul. Tunneksin rõõmu, kui jätaksid kõrvale niisugused jutud, mida räägitakse ainult selleks, et mulle meeldida. Tahan, et räägiksid mulle — tõtt.» Enne viimast sõna tegi paavst väikese pausi; sõna «tõde» — kui naljakalt see nende mõlema puhul kõlas!

Kardinalile sai olukord viimaks enam-vähem selgeks: näib, et sedapuhku ei kavatse Johannes XXIII talle tõesti mingeid lõkse üles seada. Vanamees palub teda siin praegu tõemeeli ja . . . tunneb hirmu. Kuigi paavst end kontsiili vastu kõvasti pantserdas ja jumal teab, mis vanamehel veel varus on, endist enesekindlust tal enam ei ole. Näib, et tema jõud on otsakorral. Muidugi, ka haavatud kiskja on hädaohtlik, kuni ta veel üldse hingab. Noh, hästi, Zabarella on valmis rääkima kõigest — või peaaegu kõigest — just niimoodi, nagu ta mõtleb. Vanameest ta hellitama ei hakka, hoopis vastupidi, räägib talle eeskätt sellest, mida paavst kuulda ei taha. Pole paha, kui ta vanale suure hirmu nahka ajab. Hirm teeb nõrgaks ja kardinalil pole mingit tahtmist Johannes XXIII jõudu tugevdada. Täpne ülevaade hädaohust võimaldab küll kõige paremini kaitseks valmistuda, kuid nendele raugakätele on see relv juba liiga raske.

«Teie pühadus seadis sellele kirikukogule kolm ülesannet. Niisiis, püha isa, lubage mul neid armulikult koos teiega arutada. Kuivõrd mu nõder aru võimeline on, sedavõrd meenutaksin eeskätt kõike, mida ma iga punkti kohta tean või mida ma arvata julgen.»

Paavst elustus silmanähtavalt:

«Eelkõige on kontsiilil suur ülesanne välja juurida ketserlus, mis eriti Inglismaal ja Tšehhias . . .»

«Ah, see ei valmista küll mingit muret,» lõi kardinal käega ja katkestas hoolimatult paavsti jutu. «Ketserlus on kõikide kontsiilide ja sinodite tavaline päevakorrapunkt ja see aetakse joonde üks-kaks-kolm. Selle suhtes kehtivad ju kindlad reeglid.»

Johannes XXIII hakkas rahutult nihelema: pole midagi parata, nüüd tuleb otseteed põhilise pähkli kallale asuda:

«Siis on veel küsimus kirikureformist.»

«Viimasel ajal formuleeritakse seda järgmiselt: kirikureform nii pea kui ka liikmete suhtes,» täiendas Zabarella süütult, kusjuures ta enda ees istuvale kirikupeale pilkugi ei heitnud.

«Jah, jah, kirikureform.» — Ah, poeg, küll oled sa õel, hirmus õel. — «See on kontsiilil tõesti küsimuste küsimus, sest sellega tegeleb tänapäeval iga asjatundja.»

«Ja võhik,» naeratas Zabarella. «Vanad roomlased ütleid niisugusel puhul, et kui palju päid, nii palju arvamusi. Selles suhtes on meil tohutu eelis: me kõik oleme reformi hädavajalikkuses veendunud. Teie pühadus eelkõige, ja mul on siin au jätkata oma taotlusi samas suunas, mida pooldavad ka pariislased Gerson ja d'Ailly.» Zabarella ei vaadanud paavsti poolegi, viimane aga suunas pilgu kardinalile. «Kõik on ühel meelel küsimuse «mis» suhtes, tahkarvamusi esineb vaid küsimuse «kuidas» puhul. Jätame kõrvale võhikute lühinägelikud üleskutsed ja ähvardused. Nemad näevad ainult asjade pealispinda. Näevad, kuidas müüakse kihelkondi, abtkondi ja piiskopkondi, ja tõstavad juba kisa, et kirik on põrgu eeskoda. Viimasel ajal kohutab neid naiivseid mehikesi kõige rohkem see, et müüakse ostueesõigust prebendide suhtes, mis ei ole seni veel vabad. Tõsi küll, see häirib ka meie kleerust. Kui kujutleda, kuidas mõni väike preestrike ajab kokku oma viimased krossid ja ostab endale nende eest lõpuks õnnelikult kolmanda koha kandidaatide nimestikus, kes taotlevad suurema kihelkonna saamist, kuidas see preestrike hardalt palvetab, et kurat kõik need ära koristaks, kes temast eespool asuvad, ja kui siis korraga ilmub uus kandidaat ja laob lauale suurema summa — loomulikult on meie preestrike täiesti löödud. Jalamaid on uus pretendent kandidaat number üks, kõik kolm varasemat ootjat-lootjat aga ühe suletõmbega tema selja taha tõugatud.» Kardinal andis oma jutuga täpse kirjelduse nendest võtetest, mida Rooma kuuria hiljuti kasutama oli hakanud, et paavsti rahakassat täita. Johannes XXIII kuulas niisugùse näoga, nagu istuks ta tulistel sütel. «Samuti on tekitanud palju tarbetut kära indulgentside müük angroo. Olevat alatu ning kõlvatu müüa raha eest pattude andeksandmist, lunastust puhastustule ja põrgu piinadest!» Ka see oli Johannes XXIII-le tulutoov ettevõte. «Kuid ma ütlen veel kord, jätame kõrvale pööbli juhmaka kisa. Hoopis tähtsam on, et kõrgem vaimulikkond ise nõuab reforme, muidugi niisuguseid, mis ei piirduks pealispinnaga. Meie silmapaistvad teoloogid teavad väga hästi, et

haiguse puhul ei piisa väliste sümptoomide ravimisest, et on tarvis reformeerida aluseid, reformeerida kiriku organisatsiooni. Selle kallale tuleb asuda väga ettevaatlikult, sest kui me ümbritseme kiriku hoone tellingutega, võime põhjustada kogu ehituse kokkuvarisemise.»

«Just, just,» nõustus Johannes XXIII innukalt, millega reetis selgesti oma hirmu ähvardavate muudatuste ees.

Seda suurema mõnuga asus Zabarella nüüd oma mõtteid avaldama. «Võtame kas või meie prantslased.» Paavst sulges silmad, nagu tahaks ta end kaitsta hoobi vastu: jälle kõlavad need kaks nime! Ja juba see oligi käes. «Pariisi ülikooli kantsler Gerson on seisukohal, et kiriku olukorra eest vastutab kirikupea. See on õige seisukoht. Kuidas aga võivat ikkagi ühelt inimeselt nii suurt vastutust nõuda? Kindlasti olevat vaja, et teda abistaksid nõuannetega kõik kõrgemad kiriku esindajad, kes ühtekokku moodustavadki püha kontsiili; olevat tarvis, et nad koos paavstiga teeksid otsuseid ja koos paavstiga kannaksid ka vastutuskoormat. Gerson tsiteerib koguni piiblit, nimelt Apostlite tegude raamatut, kust ilmneb, et esimesed neli kontsiili langetasid otsuseid omal käel ja et need peeti ära koguni ilma püha Peetruseta, kes kontsiilidest osa ei võtnud.»

«Ma ei suuda enam, ei suuda,» hakkas paavst erutatult hingeldama.

«Mina oma andmete põhjal arvan,» jätkas Zabarella, «et Gerson Konstanzi ei sõida.» Siin tegi kardinal pausi, et lasta Johannes XXIII-l hinge tõmmata. «Kuid see-eest tuleb siia d'Ailly ja see on Gersoni täpne koopia, vähemalt selles küsimuses. Nad erinevad ainult ühes asjas: d'Ailly on veel suurem kiskja kui Gerson.»

«Ma ei luba!» lõid paavsti silmad välkuma ja huuled võbisema. «Ma ei luba, et kontsiil ennast paavstist kõrgemale seaks. Ah seda nad siis kõigest hingest tahavadki! Selle vastu astuvad välja mu itaallased! Nende peale võin ma kindel olla.»

Korraga vaibus paavsti vihahoog. Oma kardinalide peale võib ta kindel olla ... Aga just see, kes praegu siin tema vastas istub, koostas viie-kuue aasta eest oma kuulsa «gallikaani doktriini», mis nõudis paavsti allutamist ülemaailmsele kirikukogule. Hiljem, jah, hiljem ta sellest enam juttu ei teinud, hoopis vastupidi, pühkis enda tagant jäljed, nagu teeb rebane oma saba abil, kuid see

mees ja üldse niisugused on siis paavsti toed, tule taevas appi! Aga ei, ta ei vannu alla! Ja kui ka üks-kaks kardinali reedavad, enamik jääb talle truuks.

«Jah, pole võimatu,» kähises paavsti hääl, kuid muutus siis tugevamaks ja kõlas sõjakalt, «pole võimatu, et nad niisuguse koletu ettepaneku teevadki. Kuid asja otsustab hääletamine. Häälte arv! Võtsin seda arvesse, armas poeg, ja mul on siin prelaate musttuhat. Musttuhat! Kellelgi teisel pole neid rohkem.»

Zabarella noogutas:

«Kummaline lugu: prantslased olevat oma delegaatide arvu koguni kärpinud. Nemad arvavad, et kirikuvõim Prantsusmaal nõrgeneks, kui iga sealne maakond oma kõrgemad vaimulikud siia saadaks. Samuti nõuaks nii paljude esindajate ülalpidamine ränka raha. Nad määrasid päevarahaks kümme franki peapiiskopile, kaheksa piiskopile ja vist kolm doktorile.»

«Millest ta lobiseb?» mõtles paavst, kes Zabarella naljakalt laialivalguvat juttu enam kuigi täpselt ei kuulanud. «Mis see kõik mulle korda läheb, kui sain temalt teada kõige tähtsama uudise: prantslasi tuleb siia vähe! Just prantslasi!»

Kardinal lisas veel üht-teist, ehkki Johannes XXIII teda ei kuulanud, ja jäi siis vait, tõstis pea ning vaatas paavstile otse silma:

«Siiski ei maksa arvata, et prantslased on nii rumalad ja lasevad ennast hääletamisel ainult sellepärast üle trumbata, et paari franki kokku hoida.»

Paavsti nägu läks mossi. Mispärast nad ei peaks nii rumalad olema? Nad on rumalad ja ihnuskoid!

«Küllap nad arvestavad ühte asjaolu,» ei pööranud Zabarella silmi Johannes XXIII näolt.

«Missugust?»

«Et ei hääletata peade järgi, vaid rahvuste järgi. Itaallased, prantslased, sakslased, inglased — igaühel on üks hääl. Olgu siis itaallasi kontsiilil kas või kolmsada.»

Paavsti silmad läksid hirmust pärani:

«Niisugune asi võiks läbi minna ...»

«Pole sugugi võimatu,» kehitas Zabarella õlgu. «Vähemalt mina ei oska teisiti seletada, miks prantslased oma delegaatide arvule nii vähe rõhku panevad. Nii naiivsed nad ometi ei ole!»

Paavstile tundus, et õhk toas muutub lämmatavaks. Ta haakis kurgualuse pandla lahti. Kui palju oma poolehoidjaid ta siia oli vedanud — kui palju! Ei olnud hoolinud rahast!

«Me räägime kogu aeg reformiküsimustest,» jätkas Zabarella vankumatu rahuga, «kuid ometi on täiesti selge, et nii reform kui ka kogu kontsiili tegevus peab algama kõige tähtsamast küsimusest: kirikulõhele jäädava lõpu tegemisest.»

Nüüd oli siis see järjekorras! Johannes XXIII käed kahmasid kramplikult lauaservast:

«Kirikulõhele on juba lõpp tehtud! Ammugi lõpp tehtud! Mina olen ainus seaduslik paavst. Corrariol ja Lunal ei ole õigust . . .»

Zabarella katkestas Johannese jutu käeliigutusega, mis oli vahe nagu mõõk:

«Tegelikult pretendeerivad mõlemad, nii Benedictus kui ka Gregorius paavstitiaarale — täpsemalt öeldes: nad tõrguvad seda peast võtmast. Niisugusele olukorrale tuleb teha lõpp. Kolme paavsti lakkamatud tülid kanduvad edasi nende diötseesidesse, muudavad keeruliseks kiriklike ametikohtade jagamise, ja nende lahkhelide tagajärjed avaldavad mõju iga uskliku elule. Pole mõtet rääkidagi, missugust kahju toob kirikule, kui tema paavstid üksteist kirikuvande alla panevad ja üksteise vastu vägesid teele saadavad, nii et kristlased peavad tapma kristlasi. Ja ülejäänud kristlastelt nõutakse nende tapatalgute pidamiseks veel raha — indulgentside müümise teel.»

«Aga see kõik . . . see kõik ei puutu minusse! See käib nende kahe kohta! Mina needsin nad mõlemad ära, mina, Aleksander V ainuke seaduslik aujärjepärija. Aleksandri aga valis paavstiks püha kontsiil Pisas!»

«Keegi meist ei kahtle selles. Kuid ka teistel paavstidel on oma poolehoidjad . . .»

«Needsin ära ka need!» kraaksatas paavst, kuid Zabarella ei teinud sellest vihapuhangust väljagi.

«On tarvis arvesse võtta ka järgmist asjaolu: kui Benedictus ja Gregorius ei loobu vabatahtlikult oma nõudlustest — püha isa needused pole neid seni veel niikaugele viinud —, siis peab kontsiil ennast kõrgeimaks kohtunikuks kuulutama ja kõik kolm tagandama. Seepeale valib ta uue paavsti.»

Paavst katsus midagi öelda, kuid ta hääl jäi kurku kinni.

«See on väga tõenäoline,» jätkas kardinal rahulikult. «Kolm paavsti on juba küllaltki kaua valitsenud. Iga ilmalik valitseja on oma poliitikas sidunud ennast ühega neist. Kui valitakse üks paavst praeguse kolme hulgast, tõstavad teiste liitlased mässu. Kirikukogu ei taha ometi Euroopas sõda esile kutsuda? Kas pole kergem ennast neutraalsena näidata, troon ilma kedagi kahjustamata, ilma kedagi eelistamata vabaks teha ja seada üles uus kandidaat, keda ei koorma mingid sidemed? Oleksin õnnelik, kui tema pühadusel jätkuks nii palju kannatust, et ta jälgiks koos minuga seda väikest, kõige laiemas laastus löödud ülevaadet nendest huvidest ja jõududest, mis siin Konstanzis kokku põrkavad. Ma mõtlen ainult ilmalikke valitsejaid, kes tulevad siia oma arveid klaarima, pestkostjaid ja liitlasi otsima, mõjutama otsuseid enese kasuks küll nõuga, küll jõuga, sõlmima ja murdma lepinguid — ja see kõik ei jäta puudutamata ühtegi silmapaistvat tegelast, olgu ta ilmalik või vaimulik. Kuidas saaks sellest kõigest kõrvale jääda kontsiili peatelg: anda kogu ristirahvale viimaks ometi üksainus paavst! Siia tuleb Sigismund, siia tulevad vürstid ja impeeriumi linnade esindajad, siia saadab oma delegatsioonid kogu Saksamaa, mis sarnaneb praegu jääkatte all oleva järvega, kui see kevadiste suurvete ajal aina raksub ja praguneb. Saksamaal käib äge kisklemine, aadel tapleb linnadega ja mõlemad löövad lahingut Rooma kuningaga, kui too söandab nende suhtes oma õigustest juttu teha. Peale selle valmistavad Sigismundile suurt muret türklased, kes istuvad tal Ungaris krae vahel. Sellest ähvardavast osmani hädaohust vaatavad Euroopas kõik meelega mööda — kuni enesel vesi veel ahjus ei ole. Keisririigi põhjapiiril sõdivad poolakad ja leedulased saksa ordurüütlitega — mõlemad pooled läkitavad siia oma saatkonnad, ja siis pole muredest puudu ei Sigismundil ega kontsiilil. Kuidas on lugu Rooma kuningale päranduseks langeva valdusega, Tšehhimaaga? Seal talutavad aadlikud vend Václavit nööri otsas, ja kui tuleb tuju, pistavad ta lauta luku taha nagu küüliku! Itaaliast pole mul mõtet rääkidagi — see on löödud sajaks killuks, kuid väga teravate kantidega killuks, ja nende kantide vahelt voolab lakkamatult itaalia verd. Inglismaal käib võitlus trooni pärast, Šotimaa kuningas

on inglaste vang. Prantsusmaal istub kuningas küll troonil, kuid ta on nõdrameelne ja maad laastab sõda orleanlaste ja burgundlaste vahel. Burgundia hertsog Jean on teie pühaduse liitlane, sest kontsiil ähvardas teda Orléans'i hertsogi mõrvamise pärast kirikuvandega. Kuid orleanlased toetavad muidugi kontsiili teie pühaduse vastu. Ja samuti püüavad nad endale liitlasteks Kastiiliat ja Aragooniat, kes tülitsevad jällegi Hispaania pärast. Nõnda võiksin ma jätkata lõpmatuseni. Missugune võlur suudaks kogu selles üksteisele vastukäivate ilmalike ja vaimulike huvide kaoses korda luua? Ja missugune muu väljapääs oleks lihtsam kui sellele sassiläinud maailmale sõime sees uus süütu Lunastaja kinkida. Uus paavst, kelle minevik on valge nagu batist ja keda ei koorma vanad surmapatud!»

«Jumal küll... Jumal.... mu jumal!» mõtles paavst. «Mu jumal — see on ju sulatõsi! On. Kuid siiski... Mis ma pean tegema? Mu jumal, mis ma pean tegema?» Paavst pani käed kokku, tema meeleheitlik pilk eksles mööda tuba. Siis peatus see uuesti Zabarellal, ainsal elusolendil keset seda nähtamatut, ent siiski nii lähedal asuvat õudust.

«Aga sina, mu poeg,» lausus ta siis hoopis vaikselt, «kas sina seda ei karda? Kuid — ma tean, tean seda, sina tahad... sina loodad samuti tiaarat!»

Kardinal tõstis pilgu ja oma hämmastuseks ei leidnud Johannes XXIII tema silmadest kahjurõõmu ega võidujoovastust:

«Püha isa! Loodetavasti oli täiesti selge, et kogu minu jutus polnud midagi isiklikku. Ainult niisugune toon, mis on vaba igasugusest isiklikkusest, tuleb teineteise mõistmisele kasuks.»

Siis vaikivad mõlemad. Kui siin vähemalt kärbeski piriseks, aga on ju talv... Kes teda nüüd tituleeris? Kas see on tõesti Zabarella hääl? Paavst ei usu oma kõrvu — see hääl, nii väsinud ja inimlik...

«Püha isa,» lausus see hääl, «ma vajaksin pattude andeksandmist, sest olen täis uskmatust ja lootusetust. Vähemalt praegu olen ma niisugune. Mul on tunne, nagu oleks maailma lõpp käes. Meie maailma lõpp...»

Paavst ei teadnud, kui palju aega oli möödunud, võib-olla paar sekundit, võib-olla mitu aastat — kuid korraga istus tema vastas jälle see Zabarella, kes on rahulik,

enesekindel, kelle suud ümbritsevad vanad tuttavad kurrud, mis annavad kardinali näole alati kergelt iroonilise ilme.

«See oli pikk jutuajamine, püha isa! Liiga pikk selle armetu abi kohta, mida ta andis. Kuid teie pühadus ju kutsus mind, et ma teile nõu annaksin.»

«Ja mis siis?...» Johannes XXIII-l polnud enam sedagi jõudu, et pikemat lauset kuuldavale tuua.

«Võin teile anda ainult ühe näpunäite: oodake ära Sigismund ja katsuge tema külge haakuda nagu takjas. Kõigist nendest, kes sellele Konstanzi turniirile tulevad, on tema kõige tugevam ja niisuguseks ta ka jääb.»

See oli hea nõuanne, nii hea, et tegelikult võis seda täiesti enesestmõistetavaks pidada. Muidugi tähendas see, et juli veel nii mõnigi kibe pill alla neelata, ja kes teab, viimati leidus nende hulgas sellinegi, mis on mürgiga läbi immutatud. Nii või teisiti, ots ning surm, surm ning ots luuras igast kandist! Johannes XXIII koogutas raugalikult pead.

«Hästi... hoida kinni Sigismundist... iga hinna eest. Iga neetud hinna eest! Kuid samuti hakkavad kardinalid himustama seda... Minu tiaarat, jumal hoidku!» Paavsti hääle katkestas nuuksatus. «Armas poeg, palun sult veel ühte teenet, kes teab, võib-olla on see tähtsam kui kõik muu kokku. Palun, ava aken, ma lämbun! Ja tõmba kõrvale need neetud nišikardinad. Nendest õhkub põrgupalavust!»

Zabarella täitis paavsti soovi. Ta avas akna, tuppa tungis karge talveõhk. Lumesadu oli lakanud. Taevavõlvil sirasid tähed. Kauged, igavesed tähed maailma kohal, Konstanzi kohal... Zabarella ohkas ja tõmbas esimese niši kardinad kõrvale. Korraga tardus ta paigale nagu välgust tabatud. Ja see oligi tõesti lumivalge välk, mis tema ees helkis, marmoriks muutunud välk, oivaline antiikne torso. Helde taevas, see on ju seesama Veenus, mida ta oli Roomas paavsti lossis näinud! Niisiis on ta selle siia vedanud! Uskumatu, et vanal Baltazaril oleks nii palju tolku, et ta marmornaistest midagi taipaks... Vaevalt küll. Aga ei, siin on midagi muud peidus, jah, jah: haruldane jumalanna, see vanamees, kes pole väärt sind isegi pilguga puudutama, hakkab sinuga äri tegema. Ta ostab kellegi ära sinu eest, olümplanna!

Ta ostab kellegi ära... Zabarella kortsutas kulmu ja

vajus korraga sügavalt mõttesse. Kujult silmi pööramata hakkas ta rääkima, hoides ennast kõigest jõust vaos:

«Püha isa, mul oleks teile veel üks nõuanne. Võib-olla osutub see vägagi kasulikuks. Kuid — selle hind on kõrge.»

«Mida sa tahad?» elustus paavst jalamaid.

«Seda Veenust siin,» pöördus Zabarella näoga Johannes XXIII poole, kes pahvatas naerma. Ei, vanamehe naer oli kohatu, Zabarellale tundus see jumalanna juuresoleku tõttu peaaegu solvav!

«Saad ta endale. Ta pole küll minu oma, kuid selle asja ajan ma joonde. Aga nüüd lao see nõuanne lagedale!»

«Kui ähvardab vältimatu oht, siis jääb üle ainult üks lootus: selle saabumist edasi lükata. Venitada sellega nii kaua kui iganes võimalik. Nimelt võib selle aja jooksul ikka midagi juhtuda, mis situatsiooni mõnevõrra muudab. Teie pühadusele kujutab endast niisugust ohtu kirikulõhe arutuselevõtt. Kuidas seda edasi lükata? Muidugi niiviisi, et enne seda võetakse arutusele mõni muu küsimus. Niisiis — tuleb leida see teine küsimus. Teie pühadus puudutas meie vestluse algul ketserluse probleemi. Ma vastasin, et see on tühine asi, mis aetakse kombesse möödaminnes. Kuid meie käsutuses ei ole midagi muud peale selle tühise asja. Järelikult on tarvis see suureks puhuda. Vähemalt ajutiseks, et aega võita. Meil on kaks ketserluse juhtumit, Inglismaal ja Tšehhias. Pole mõtet surnud Wiclifiga ja teiste inglise ketseritega jändama hakata. Sellest kujuneks ainult jutuveeretamine, mis endale suuremat tähelepanu ei tõmbaks. Kuid Tšehhimaalt viibib üks ketser isiklikult siin. See on Hus, kui tohin püha isa mälu värskendada. Tema looga ma tutvusin omal ajal Roomas; tollal tegelikult algaski see Husi pikaleveninud kohtuprotsess, mis tuleb siin lõpule viia. Teie pühadus arvatavasti teab, missuguse põhjalikkusega kirik oma võrke selle ketseritõpra ümber koomale on tõmmanud. Protsess on kõik instantsid juba läbi käinud ja kõik survevahendid on ära kasutatud. Muidugi, nagu pühale isale, nõnda on mullegi selge, et siin on tegemist tavalise ketserlusega, millest võib jagu saada jalamaid ja poole päevaga. Et meid ketseri karistamisel miski ei takista, on täiesti selge. Asi ei seisa sugugi selles, nagu oleks Hus nii tähtis, aga igasugune ketserlus, vähimgi vastuhakk meie autoriteedile tuleb tingimata juba eos lämmatada. Nojah, nüüd on siis

tarvis, et teie pühadus veenaks kontsiilile kogunenud tarku ja osavaid kirikuisasid, nii et ka nemad näeksid Husis kõige suuremat hädaohtu, mis tuleb kindlasti arutusele võtta enne kirikulõhe probleemi. Me peame kogu selle juhtumi suureks paisutama, üles puhuma, peame seda kontsiilile nina alla toppima, sellest pikalt-laialt kõnelema, kuni auväärsed isad seda tähele panevad. Võib-olla tähevad nad õnge. Võib-olla . . . Kõik ülejäänu oleneb teie pühadusest. Niisugune on minu nõuanne.»

Paavst kuulas tähelepanelikult Zabarella sõnu. Kaalus neid, vaagis, kombineeris. Selles peitub lootus, pääsemislootus. See on ainuke, vilets ja peaaegu meeleheitlik, kuid siiski lootus. Tal ei jää muud üle kui Hus, see pisike liivatera, Konstanzi veski tohutute jahvatuskivide vahele visata. Ainult jumal teab, kas see suudab veskikivide jooksu aeglustada. Ja sel hetkel meenus Johannes XXIII-le veel midagi:

«Jah, Husi juhtumis peituvad tõesti võimalused, mis lasevad seda suureks paisutada. Peaksin selle üle rõõmu tundma, kuid ma ei tea, võib-olla toob see kõik mulle rohkem kahju kui kasu. Nimelt oleneb see asi Sigismundist. Rooma kuningas kaitseb seda meest. Ta tunneb Husi vastu huvi, arvatavasti Tšehhimaa pärast. Aga kurat seda teab, igatahes andis ta Husile isegi kaitsekirja.»

Zabarella naeratas:

«Selle asja pärast ei maksa teie pühadusel küll oma pead vaevata. Siin on tegemist ainult sellega, et visata Hus kontsiili ette ja panna auväärsed isad temaga tegelema. Kui oleme aega võitnud või kui teie pühadusele või Sigismundile vajalikuks osutub, siis tirime ta vaesekese sellest supist jälle välja. See annab ennast igati seada.» Kardinal hakkas juba kärsituks muutuma, pidi ta siis paavstile kogu retsepti üles kirjutama?

«Kuid ka mina ise tõotasin sedasama . . . Kui Hus Konstanzi jõudis, teatasid mulle sellest Sigismundi nimel kaks tšehhi aadlikku. Ja ma kinnitasin neile . . . ma ütlesin, et isegi niisugusel juhul, kui Hus oleks tapnud mu lihase venna, võtaksin ma ta ikkagi oma kaitse alla.»

Kardinali suu kiskus vägisi naerule. Talle meenus, et kunagi süüdistati Johannes XXIII-t oma vennanaise võrgutamises ja eksitamises. Niisiis ei maksa paavsti vennaarmastusele suuremat loota. Aga nüüd on Zabarellal sellest kõigest villand. Hommik läheneb, vaja magama heita.

«Oleks hea, kui teie pühadus enne süüdistuse tõstmist Husi vastu Sigismundiga kokku lepiks. Juhin tähelepanu asjaolule: ainult süüdistusest ei piisa, et kontsiili Husi kallale meelitada. Hus oleks tarvis vahistada, türmi pista, süüdlaseks kuulutada, torgata ta kontsiilile nina alla kui igati läbiuuritud ketserlusejuhtum, äärmiselt suure tähtsusega juhtum, mis nõuab täit tähelepanu, sest ähvardab kogu kirikut. Midagi selles vaimus. Ma muidugi ei tea, kas sellest nõdrameelsest reformaatorist annab nii kohutavat hädaohuviirastust teha... Aga nüüd võtan ma endale julguse teilt armulikult paluda: lubage mul lahkuda.»

Kardinal langes põlvili, et paavst teda õnnistaks. Johannes XXIII tegi seda hajameelselt, tema mõtted keerlesid ikka veel Zabarella kummalise ettepaneku ümber. Samuti oli ta liiga väsinud, et mõelda, mil viisil pisutki väärikalt lõpetada seda lõputut jutuajamist, mis oli avanud talle nii palju põhjatuid kuristikke, et tal hakkas lausa pea ringi käima. Selge, lootusesäde selles peitus, pisike, pisike lootusesäde. Paavstil ei jäänud muud üle kui katsuda sellestki õlekõrrest kinni haarata. Kohe hommikul läkitab ta saadikud Sigismundi juurde palvega, et Rooma kuningas protesti ei tõstaks, kui Hus juba vangi on pandud.

Kardinal, kes oli juba lahkumas, pöördus lävel ringi ja pigem teatas kuivalt, kui palus:

«Teie pühaduse loal saadan juba homme inimesed oma kuju järele.»

IX

JUMALA TALLEKE

Chlumi isand Jan ootab Husi toas magistrit. Täna on esimene kord, kus ta magistrit eest ei leia. Hus ei või kaugel olla. Tema mantel ripub seinal ja laual on laiali täiskirjutatud ning puhtad lehed, piibel ja kirjutustarbed. Chlumi isand on juba pererahva käest küsinud, kuid need ei tea midagi täpsemat: magister viibivat kindlasti majas, keegi ei ole teda väljumas näinud.

Chlumi peast ei kao mõte, et Hus ei pidanud oma sõna ja läks siiski linna. Nõnda ei jää muud üle kui oodata.

Chlum laseb pilgul toas ringi käia. Värskelt lubjatud kamber on täis valgust, vaikust ja rahu.

Nii naljakas kui see tundubki, ent just siin on saanud magister kõik need kolm nädalat segamatult töötada, mis Konstanzis on mööda saadetud. Ametlikud visiidid sooritab Chlumi isand ise, kaitsekiri Sigismundi käest jõudis õnnelikult kohale. Omavahel öeldes, Chlumi isanda tuju see kaitsekiri küll ei tõstnud. Tema oli seda teistsugusena ootnud ja ka Sigismundiga oli kokku lepitud teistsuguse kaitsekirja suhtes. See, mille Dubá isand Václav Aachenist tõi, oli lõppude lõpuks kõigest tavaline reisimehe kaitsekiri, mis ei päästnud kohtust ega süüdimõistmisest. Oleks see Chlumi teha olnud, siis nad ei oleks ilma korraliku ning täieliku kaitsekirjata siia sõitnud. Kuid nad lasksid end uinutada teekonnast läbi Saksamaa, mille jooksul midagi ei juhtunud. See oli kõiki üllatanud. Nad olid arvanud, et teisel pool Tšehhimaa piiri tungitakse neile jalamaid kallale, hakatakse neid kividega vinnima, pannakse köidikutesse, visatakse vangitorni... Kuid tegelikult tunti nende vastu kõikjal ainult uudishimu. Nürnbergis esitasid vaimulikud, linnanõunikud, mungad ja tähtsad prelaadid Husile küsimusi ja astusid temaga vaidlusse. Noh, niipea kui magister disputeerima hakkas, oli ta kohe võidumees. Mitte keegi ei saanud talle vastu. Ja veel suurem menu oli tal lihtsate inimeste juures alevites ja külades! Seetõttu nad Nürnbergis otsustasidki, et ei lähe Aacheni kaudu, mis oleks sundinud neid mitmesajamiilist ringi tegema, vaid sõidavad otseteed Konstanzi. See tundus igati aruka otsusena. Ja kui Chlum tookord Husile ütles, et tal ei ole ju veel kaitsekirja, vastas magister, et see pole peamine.

Ja ega see tõesti peamine olegi. Hus ei tulnud siia mitte kaebealusena, kes on kohtusse kutsutud. Ta ilmus Konstanzi oma vabal tahtel. Ta pole siin süüalune, vaid dispuudist osavõtja. Tegelikult on Hus ja kontsiil seaduse põhjal kaks võrdõiguslikku disputanti.

Niimoodi mõlgutab Chlumi isand Jan alati mõtteid, kui ta üksi on. Sest ehkki kõik on näiliselt parimas korras, tunneb Chlum, et oma südames ta seda siiski ei usu. Ei usu! Ilmselt on diplomaadina tegutsemine ta juba niivõrd ära rikkunud, et kõikide tema mõtiskluste lähtepunktiks on umbusk. Seda õpetab inimesele eriti Sigismundi õukonnas teeniminé.

Praegu lasub Chlumil pealegi veel suur vastutus. Tegelikult on just tema ise Husi tõeliseks, elusaks kaitsekirjaks. Temale ja Dubá isandale usaldas Rooma kuningas magistri kaitsmise.

Kuid seegi pole veel kõik. Rängemini mõistuslikest kaalutlustest ja teenistuskohustest rõhub Chlumi isanda hinge suur, tohutu suur koorem, ta tunneb Husi saatuse pärast hirmu, täiesti tavalist inimlikku hirmu, mida põhjustab ustavus ja truu armastus.

Isand Jan rahuneks alles siis, kui ta näeks Husi elusana ning vabana enda ees. Kus magister küll nii kaua võiks olla? Chlum tõuseb ja avab ukse, mille tagant viib trepp alumisele korrusele. Alt pagaritöökojast tungib kõrvu põlevate hagude pragin, kerkib ninna kuumade leibade lõhna. Kuid pole kuulda tuttavaid samme trepil.

Chlum ei võta enam istet, vaid hakkab toas edasi-tagasi kõndima. Kusagilt, arvatavasti õuelt, ulatuvad kõrvu kirvehoobid. Kodused hääled, rahuliku töö hõng, igapäevased askeldused.

Just selles rahu ja kindlustunde õhkkonnas tajub Chlumi isand korraga selgesti: kogu see heatahtlikkus, mis siin kõikjal valitseb, piirdub ainult selle majaga. Aga mida kõike tehakse väljaspool neid seinu, selle maailma vägevate kiskjate hulgas, kes praegu Konstanzis viibivad! Isand Jan ärkab otsekui unest ja saab korraga aru, kuhu ta on sattunud! Kus lõppes Husi palveränn ak!

Kui narrilt tema, vilunud diplomaat, on lasknud ennast sellel teekonnal saavutatud menust uinutada! Muidugi on tõsi, et Hus sai mängides jagu kõikidest, keda ta siia-sõidul kohtas. Ta esitas neile oma seisukohad ja nad pidid tunnistama, et tal on õigus. Kuid miks ei õnnestunud see Husil juba Prahas? Seal ta ju ka muud ei teinud, kui esitas oma vaateid, jutlustas ja veenis, ning kõik, ülikool, peapiiskop ja kuningas tunnistasid, et tal on õigus. Aga lõpuks pöörasid kõik talle selja, lasksid ta Prahast pagendada ja siia Konstanzi sõita. Mispärast? Seepärast, et keegi ei hoolinud sellest, kas Husil on õigus või mitte. Keegi ei hoolinud tõest, vaid hoopis muudest asjadest. Ülikooli professorid oleksid pidanud suu puhtaks pühkima oma prebendidest, kihelkondadest ja benefiitsidest, kui nad ei oleks end Husist lahti ütelnud, peapiiskopi oleks paavst tagandanud ja sissetulekutest ilma jätnud — ja kuningas? Václav IV, kes lakkamatult unistab kaotatud keisrikrooni

tagasisaamisest, oleks ajanud enda vastu vihale Rooma ja kõik need, kes astuksid meeleldi paavsti teenistusse ja tungiksid kallale Tšehhi kuningriigile. Niisugused on mineviku õppetunnid ja nende põhjal võib arvata, mis ootab Husi Konstanzis. Sest — kes on siin tema kohtumõistjad? Need pole sellised Baieri ja Švaabi näljarottidest külapreestrid, kellele ei juhtu midagi, kui nad juhusliku teekäija jutu peale nõusolevalt noogutavad. Nagunii ei kohtu nad temaga enam iial. Kontsiilil aga viibivad paavst ja kirikuhierarhia ladvik. Missugune «tõde» huvitab neid kohtumõistjaid Konstanzis? Kas nemad hakkavad Husiga vaidlema Wiclifi teeside üle? Või selle üle, mis on õieti kirik ja kas armulaualistele tuleb anda ainult leiba või leiba ja veini? [1] Jah, see kõik on kirja pandud Husi vastu tõstetud süüdistustes ja sellest kõigest räägivad õpetlased tarka juttu — aga kas asja tuum peitub siis selles?

Korraga kerkib Chlumi isanda vaimusilma ette väga selgesti kõik see, mis oli eelnenud Husi sõidule Konstanzi. Praegu . . . praegu näeb ta nii selgesti, lausa valutekitavalt selgesti, kuidas see aastate eest oli alanud. Sellest saadik pole hetkekski lakanud üldine kallaletung, mis Husi läbimõeldult ning sihikindlalt igast kandist sisse piiras, teda ahistas, teda järk-järgult üht positsiooni teise järel käest sundis andma, kuni surus ta vastu seina, kuhu vaenlased teda ajada tahtsidki, kuni surus Husi Konstanzi, kus ta on täielikult nende võimuses.

Kui isand Jan sel hirmutekitaval hetkel kainelt minevikku vaeb, paljastub talle julmal kujul selle tõeline olemus, mis sarnaneb halastamatu malepartiiga: ähvardus, šahh, jälle šahh ja kolmaski — sedapuhku uuelt väljalt. Kus Hus end iganes varjaski, varsti löödi teda kaitsev figuur malelaualt. See kestis seni, kuni malelauale jäi ainult valge kuningas. Siis hakati seda ahistama, aeti ta nurka, talle ei jäänud enam ühtegi vastušanssi ja järgmise käiguga siin — Konstanzis — kõlab: «Šahh ja matt!» Kui selge, päevselge ning vältimatu! Algul oli Hus võimas,

[1] Mainitud armulauaandmise kahel kombel kehtestasid Husi pooldajad Tšehhimaal 1414. aastal. Selle näiliselt formaalse aktiga rõhutati tšehhi kiriku erinevust katoliku kirikust, samuti võrdsustati sümboolselt ilmalike õigused vaimulike omadega (katoliku kirikus on armulauavein vaimuliku eesõiguseks). Seetõttu just mainitud küsimuse ümber ägedad lahingud käisidki. Hiljem tekkis hussiitide hulgas nn. kariklaste partei. Ka hussiitide sõjalippudel oli alati karika kujutis. — *Tõlk.*

tema poolel olid kõik tähtsamad vigurid: kuningas, õukond, peapiiskop, ülikool. Ta alustas kardetavat rünnakut vägagi edukalt: ta võis rääkida ja jutlustada kõike, mida tundis, mõtles ja tahtis. Kõik kaebused ja ähvardused jooksid liiva. Isegi siis, kui paavst Husi kirikuvande alla pani, ei julgenud Praha peapiiskop paavsti bullat välja kuulutada. Kes oleks söandanud kuulsa Carolinumi rektorit ketserluses süüdistada? Kuid ühel päeval lõppes tema ametiaeg rektorina ja kohe andis Rooma signaali esimeseks rünnakuks. Paavst valis Husi kaitsva ahela kõige nõrgema lüli — peapiiskopi — ja käskis tollel Husi vastu teravalt välja astuda. Peapiiskop kohkus ja kuulas sõna. Kuid tookord seisis Václav IV Husi eest, võttis ära piiskopi varanduse; kuninga ähvardused hirmutasid kõrge hingekarjase hoopis maapakku, kus ta suri. Kuidas me kõik tollal võidust rõõmu tundsime! Kuid üks vigur meie malelaualt oli ikkagi kadunud: uus peapiiskop ei julgenud Husi iialgi kaitsta. Juba võeti käsile teine vigur — kuningas Václav. Paavst oli parajasti suure indulgentside müügi välja kuulutanud. Ta vajas raha, et sõdida teise paavsti ja Naapoli kuningaga. Andke raha, et kristlased võiksid tappa kristlasi, ja teid vabastatakse viieks, kümneks, sajaks aastaks puhastustule piinadest — olenevalt sellest, kui palju te maksate! Kas võis Hus selle puhul vaikida? Ei võinud ega vaikinudki. Kuid osa indulgentside müügi puhaskasust läks kuninga kaukasse. Vaata, kuningas, Hus röövib sinult raha! Ja korraga tõusis kisa: «Hus on kiriku autoriteedi vastu mässu tõstnud, Hus on ketser! Kuidas tahad sina, kuningas, uuesti keisriks saada, kui sinu kuningriigist kerkib kogu ristirahvale ninna ketserluse vastikut haisu?» Kuningas ja õukond kohkusid, vader Václav hakkas kartma ebameeldivusi ja hädasid, mingit otsust langetada ta ei tahtnud. Haigus valmistas talle palju piina ja vein pakkus üsna vähe tröösti. Ta ei suutnud Husi enam kaitsta ega Prahas hoida. Pealinna ähvardas interdikt, kõikide jumalateenistuste, ristimiste ja matuste keelamine. Siis lahkus Hus Prahast ja kuningas pigistas vähemalt sedavõrd silma kinni — selle eest peab Hus magister Jeronými tänama —, et magister, kes paavsti kohtukutse peale kõige kõrgema instantsi, Jeesuse Kristuse poole pöördus, võis elada Prahast eemal, kaugel Lõuna-Tšehhias maainimeste keskel. Hus oligi üksi, hüljatud kuningana seisis ta lagedaks tehtud malelaual.

Jälamaid järgnesid uued käigud kolmest küljest: Sigismundilt, Pariisist ja paavstilt. Siis oli Sigismund kogu ristirahva kontsiili kokkukutsumise Konstanzi juba läbi surunud. Kas nüüd ei avanenudki Husile juhus, mida ta nii väga oli soovinud? Tõestada oma vaadete õigsust ja ajada tühja Tšehhi kuningriiki ketserluses süüdistav laim? Pealegi pidi ta saama usaldusväärse kaitsekirja Sigismundi enese käest! Prantsusmaalt ähvardas Praha uut peapiiskoppi Pariisi ülikooli kantsler, kuulus teoloog Gerson: «Hävita maa pealt Husi ketserlus ja Hus ise! Pea meeles — sõnakuulmatus tähendab kiriku reetmist!» Ja paavst saatis kuningas Václavile kirja: «Kui sa Husi välja ei anna, tulen ristisõjaga sinu kuningriigi peale!»

Selle kirja luges läbi ka Hus. Luges läbi ja... sõitis siia.

Chlumile tundub, et iialgi varem pole ta selle surmatoova malepartii kõiki käike oma mõttekujutuses nii selgesti läbi näinud. Kui palju survet, jõudu ja võimu pandi mängu ainuüksi selleks, et Hus kontsiilile tuleks, siin kõneleks ja siis jälle vabalt Tšehhimaale tagasi pöörduks! Mida kõike tehti, et saada teda Konstanzi, oma koopasse, oma võimusesse! Ja nüüd, nüüd on ta siin!

Hoop järgnes hoobile, ikka ja jälle, vahetpidamata ning korrapäraselt, nagu kõlavad seal väljas need neetud kirvehoobid. Isand Janile tundub, nagu hakkaks tema peas tööle sepikoda. Ta läheb akna juurde ja lööb selle ägedalt valla. Väikesel õuel märkab ta meest, kes lõhub puid. Juba tahab ta mehele käratada, kuid sel hetkel tunneb ta puulõhkuja ära. See on Hus.

Chlumil langes jalamaid kivi südamelt. Ta oleks äärepealt naerma pahvatanud. Näe nüüd, tema vaevab ennast murede ja süngete mõtisklustega, aga mees, kelle pärast ta kardab, lõhub rahulikult puid.

Chlum jooksis kiiresti alla ja teretas magistrit. Hus naeratas tema imestust märgates — seda tööd teeb ta iga päev. Kui kogu aeg istud ja kirjutad, siis on vaja veidi luid-liikmeid liigutada. Hus puhkes naerma:

«Kui majarahvas mind esimest korda puid lõhkumas nägi, oleksid inimesed peaaegu risti ette löönud. Küllap neil käis alles siis mõte peast läbi, et ma olen ikka tõesti ketser.»

Kuid Chlumi isanda naerutuju oli juba kadunud. Ta jutustas Husile, missugust kihutustööd teevad Konstanzis

tema tšehhidest vaenlased. Neid saabus siia üha juurde. Nende puhul Praha peapiiskopkond raha kokku ei hoidnud! Ja igaüks neist sõitis siia mõnda isiklikku arvet klaarima. Mikulovost pärinev doktor Tiem, nüüd juba Passau piiskop, tuli Husile kätte maksma selle eest, et magister ajas tal Prahas nurja hea äri indulgentsidega. Püha Filipp-Jakobi kiriku preester Nikolaus Zeiselmeister ja püha Klimenti kiriku preester Berouni Jan saabusid siia seetõttu, et mõlema koguduseliikmed jooksid üle Betlema kabelisse. Samuti viibisid siin endised Carolinumi magistrid, praegu Leipzigi ülikooli professorid Johann Münsterberg ja Peter Storch. Need ei andestanud Husile iialgi tema osavõttu Kutná Hora dekreedi ettevalmistamisest. Kui nad pidid Praha tolmu jalgadelt raputama ning koos sakslastest kolleegide ja mitmesaja üliõpilasega Tšehhimaalt lahkuma, ei suutnud nad hoopis vaesemas Leipzigis kuidagi Praha egiptuse lihapotte unustada. Ja jumal teab, kes veel oli siia tulnud ja tuleb. Kogu selle vaenlaste faalanksi ees, ent ühtlasi ka selle taga, seisis kõige ohtlikum vaenlane, Litomyšli piiskop Jan Železný.

Hus noogutas:

«Ja kõige agaram on muidugi sõber Páleč, eks?»

«Samuti ka Michal de Causis,» lisas Chlum. Kuid nende kahe puhul polnud sõnu vaja. Nii magister Jan kui ka Chlumi isand tundsid mõlemat väga hästi. Need kaks nime olid vist ainukesed, mis suutsid Chlumi isanda tasakaalust välja viia ja kogenud diplomaadi rahu röövida, niipea kui need tal iganes meelde tulid ...

Juba noore kleerikuna oli Michal de Causisel viis benefiitsi, tülinorijana ja protsessijana oskas ta alati paragrahve väänata. Kui tal õnnestus kuninga õukonda pugeda, tegi ta Václavile ettepaneku, et seab korda ja paneb käima kullakaevanduse Jílové orus. Rahaga, mis talle anti, põgenes ta Rooma. Paavsti kuurias sai ta jalamaid prokuraatori ametikohale. Selles ametis hakkas ta etendama usu kaitsjat Tšehhimaal! Tema näpud olid mängus kõikides Husi vastu tõstetud kaebustes, viimase protsessi ettevalmistamises ja süüdistuskokkuvõtte koostamises. Mis seal ikka, see mees oli vähemalt ilmne ning häbitu rott, samal ajal kui too teine ...

Kuidas küll inimene võib muutuda! Või õigemini, kui kauaks võib varjatuks jääda tema tõeline olemus, enne kui see kogu oma armetuses paljastub! Oli aeg, millal

Pálečile anti pilkenimeks «Husi isa», sest ta oli Husist hoopis ägedam! Kui vihaselt kaitses ta Wiclifi õpetust! Ta tormas alati ees ja kiskus oma kirglikkusega sageli Husigi kaasa. Ta seisis Husi poolel, kui viimane läks tülli Praha peapiiskopiga. Ta toetas Husi ka siis, kui pääses paavsti vangitornist Bolognas ja tuli tagasi Prahasse, toetas kuni ... kuni indulgentside müügini. Ka Páleč mõistis teravalt hukka indulgentsidega sahkerdava Tiemi ja keelas isegi oma Kouřima kihelkonnas paavsti indulgentsibulla ettelugemise. Kuid siis ... siis võttis kuninga õukond indulgentside müügi oma kaitse alla ja Páleč tõmbas saba jalge vahele nagu peksasaanud peni. Vastupanu jätkamine tähendas Kouřima kihelkonnast ja Praha professuurist ilmajäämisega riskimist. Kui sõbralikult tuli ta tollal Husi hoiatama! Kuid Hus vastas talle: «Ühel pool on sõber Páleč, teisel pool — sõbratar tõde. Kumma pean ma valima?» Kui alandatuna pidi Páleč end tundma, sest korraga paljastus talle enesele kogu tema mannetus! Üleöö muutus tema sõprus vihkamiseks! Tulisi jalu lippas Páleč Husi vaenlaste leeri, et kindlustada endale seal soe koht ägedate rünnakutega endise sõbra vastu! Oma helget minevikku tõrvas Páleč nüüd aina innukamalt nõgimusta reetmisega. Muhamedi usku üleläinud muulane on muhameedlasest hullem.

Kuid milleks vanu haavu lahti kiskuda? Pole mõtet seda kõike meelde tuletada. Chlum hakkas magister Jani silmitsema: Hus oli kummardunud lõhkumiseks püstiseatud kännu kohale ja kompas sõrmedega selle sõlmilisi juuri. Ta näol oli keskendunud, pingeline ilme. Siis vaatas ta Chlumi isandale otsa:

«Jändan temaga juba tükk aega. Oleks vaja siia kiil sisse taguda. Siis ta läheks kohe lõhki.» Ja juba laskis magister pilgul õues ringi käia, kuni märkas hoovinurgas rauarisu hunnikut. Ta sonkis seda saapaninaga, kummardus siis ja leidiski, mida otsis. Paar korda keerutas ta käte vahel väikest teravat rauatükki, surus selle kännu muhklike juurte vahele, tugev hoop kirvesilmaga, ja känd ploksatas lõhki nagu pähkel. Hus heitis Chlumi isandale võidurõõmsa pilgu.

Kuid isand Jan oli sünge. Juba teist korda selle päeva jooksul ei teadnud ta, kas vihastada või naerda. Ta kehitas nõutult õlgu ja jättis magistriga üsna lühidalt hüvasti.

Hus hakkas nüüd kännupooli peenemaks lõhkuma.

Kirvehoobid kõlasid jälle korrapäraselt. Nõnda peab tabama iga tema sõna, iga tema argument, iga tema tsitaat. Kirveks aga on ja jääb pühakiri, mis on tõdede tõde, kuid tõde tähendab ühtlasi ka õiglust ning korda. Kõik Pálečid, Michalid, doktorid ja prelaadid aga, kes väänavad pühakirja ja reedavad Kristust...

Hus heitis pilgu puutükkidele, mis peente pilbastena kännupoolte ümber vedelesid, lõi kirve pakusse ja läks kiiresti trepist üles oma kambrisse.

Laual lebava poolelijäänud töö lükkas ta kõrvale, võttis uue puhta lehe ja hakkas kirjutama. Ta märkis üles peapunktid suurest kirikureformi käsitlevast kõnest, mille ta tahtis kontsiilile pidada. Eeskätt peapunktid ja lühikesed märkused, kuidas neid välja arendada. Kõigepealt kindel kava:

«Kiriku allakäigu peapõhjuseks on tema taotlused valitseda kogu maailma üle. Selle saavutamiseks ta peab kasutama ilmalikke vahendeid; eelkõige vajab ta selleks raha, mida ajab kõikjalt kokku.

Teiseks põhjuseks on vaimuliku võimu ülemäärane tugevdamine.

Kolmandaks kiriku piiramatu autoriteedi printsiip.

Sellest tuleneb igasuguse kriitika eitamine. Vähimgi kriitiline märkus tembeldatakse kohe ketserluseks.»

Nii, ja nüüd käsitleb ta seda punkt-punktilt.

«Kiriku taotlus maailma valitseda avaldub paavstiriigi eksisteerimises, kindlustamises ja laiendamises. Nõnda on Peetruse järglane [1] asetanud ennast ühele pulgale ilmalike valitsejatega. Kuid ta ei taha nendega ühel pulgal olla, ta tahab nendest kõrgemal olla, ta tahab käsutada keisreid ja kuningaid ja keerata maailmapoliitika tüüriratast.»

Sulg pani ühe sõna teise järel paberile, mõtted seondusid üksteisega ja eeldustest-väidetest tekkisid iseenesest järeldused. Muidugi nõudis iga punkt põhjalikku analüüsi, kuid ta pani enese jaoks kirja — et meelest ära ei läheks — vähemalt kõige tähtsamad mõtted, et neid hiljem edasi arendada.

[1] Katoliku kirik peab esimeseks paavstiks Jeesuse jüngrit Peetrust. — *Tõlk.*

«Constantinuse kinkeürik,[1] millega paavst sai keisri käest endale ilmaliku riigi, kallas mürki kiriku kehasse. Paavst tahab inimesi valitseda, Kristus aga teenis inimesi kogu eluaeg ja suri inimsoo lunastamiseks. Kristuse asemikul on ilmalik riik, jumala pojal aga polnud paika, kuhu pead panna.

Oma ilmaliku võimu kindlustamiseks ja suurendamiseks vajab kirik ilmalikke vahendeid, see tähendab r a h a.

Paavsti kuuria on loonud kõige täiuslikuma finantssüsteemi, mis tõmbab Rooma raha kogu maailmast. Vanast kümnisevõtmisest ei piisa enam ammugi. Paavst müüb vaimulikke ametikohti, peapiiskopkondi, piiskopkondi, abtkondi ja madalamaid ametikohti kuni kõige väiksema külapreestri omani välja. Vaimulikud aga müüvad pühi sakramente, alustades ristimisest ja pihilevõtmisest ning lõpetades viimse võidmisega. Vaimulikke hüvesid antakse ilmalike asjade eest. Kõike, mille vaimulikud said jumala käest kingiks kui oma ameti pärisosa, annavad nad usklikele... raha eest!

See on simoonia, millest kogu kirik on läbi imbunud, alates paavstist ja lõpetades viimase kleerikuga.»

Sellele lisas magister veel:

«Kui kummaliselt on kirik asja tõelise mõtte pea peale pööranud, kui ta seadis maise vara kõrgemale hingede päästmisest! Selle valeliku süllapuuga mõõdab ja hukutab ta kogu maailma! Inimesi ei paigutata vaimulike kohtadele mitte nende kõlblikkuse ja väärikuse, vaid rahakoti või orjameelsuse järgi. Kõrgele ametikohale määratakse aadliku alaealine poeg; paavsti kokk või uksehoidja saab diötseesi riigis, mille elanike keeltki ta ei oska.

Ja niisamuti suhtuvad vaimulikud ka ilmalikesse: raha eest annavad nad patte andeks, kuid keelduvad matmast seda, kelle kaugas on tühi.

V a i m u l i k e e n e s e u p i t a m i n e.

Vaimulik, kes koos tuhande ametivennaga ei suuda ühtainukest kärbestki luua, seab ennast kõrgemale Kristuse

[1] Mainitud ürikus räägitakse, et sellega kingib Rooma keiser Constantinus (306—337) paavst Silvester I-le Lateraani maatüki Rooma linnas — paavstiriigi baasi — ja usaldab talle võimutäiuse linna, Itaalia ja kogu kristliku Lääne-Euroopa üle. Alles XV sajandil paljastati Constantinuse kinkeürik kui võltsing, mis oli valmistatud VIII sajandil paavstide maailmavalitsustaotluste toetamiseks. Husi ajal peeti seda dokumenti ehtsaks. — *Tõlk.*

emast. Ta hoopleb: neitsi Maarja tõi Jeesuse kõigest üks kord ilmale, meie aga loome issanda iga päev iga missa ajal uuesti.

Paavstid kuulutavad, et apostel Peetrus usaldas neile selle maailma võtmed. Paavstid rõhutavad oma pühadust, pimestavad inimesi oma oreoolisäraga, et nad ei näeks, kuidas kirik talle usaldatud võtmetega jätab avamata usklike hinged, küll aga muugib lahti nende rahakirstud ja tengelpungad.

Vaimulikud pasundavad, et nemad on pühad, et neil on meelevald hingi hukka saata või lunastada, et ilma nendeta ei pääse keegi taevasesse kuningriiki ja et kellelgi ei ole õigust neid endid karistada. Samuti seavad nad ennast sellega teistest kõrgemale, et annavad armulaual ilmalikele ainult issanda ihu, karikast rüüpamise aga jätavad enese eesõiguseks. Ehkki Kristus andis oma jüngritele nii leiba kui ka veini ja seda kommet pidas sajandite jooksul au sees ka algkristlik kirik. Aga vaimulikele on kõik hea, mis aitab neil inimesi oma kõrge ameti oreooliga pimestada.

Usklike pimestamise eesmärki teenivad ka kirikute ehtimine kulla ja karraga, kõrgete prelaatide õukonnad, ornaadid ja kirikuteenrite rõivad.

Aga mis ütleb Kristus? «Vaata, mina käin linase särgiga, vaimulikkond aga mõnuleb purpurrüüs. Mina oma surmaheitluses higistasin verd, tema aga peesitab väga luksuslikus saunas. Mina saadan öö mööda palgasõdurite pilkerahe all, tema aga prassib ja priiskab. Mina andsin suurima armastuse tõttu oma elu nende eest, kes isegi kohusetundest ei täida armastuse seadust, mille ma neile andsin.»»

Hus tahtis lisada sellele ka märkuse ilmaliku luksuse kohta. Ta kõhkles hetke: siiski jah, ka see kuulub siia:

«Luksusemürgiga nakatas kirik ka kõik teised inimesed, selle maailma vägevad. Niisuguse äärmiselt tarbetu kassikulla näitamisega ahvatletakse inimesi kirikule uusi kingitusi tegema, viiakse inimesed mõttele, et nõnda teenivad nad jumalat paremini kui vaeseid aidates. Välist hiilgust peetakse vooruseks ja nõnda langetakse raske eksituse sisse: aetakse taga suurt luksust nii riietuses kui ka ehetes. Käsitööline tahab järele jõuda pürjelile, pürjel rüütlile, rüütel suuraadlikule, suuraadlik kõrgele preaadile. Pigem teevad nad võlgu, lasevad oma majapidamise laostuda, kui mõtlevad vaestele ja nende hädadele.

Kiriku autoriteedi rõhutamine.

Kas saab oma vigu ja kuritegusid varjata, kui keelatakse usklikel nendele mõtelda? Kinnitatakse, et paavst on ilmeksimatu ja tema tahe on seadus. Seaduse üle on aga tarbetu mõtteid mõlgutada, seadusele peab pimesi alistuma. Ja kes ei alistu, see on patune ning läheb põrgusse. Niisiis on vastuvaidlematu kuulekus tunnistatud tähtsaks vooruseks. Tegelikult aga aitab see vägevate, vägevamate ja kõige vägevamate hierarhilist võimu veelgi kindlustada ning tugevdada.

Kes aga juhib tähelepanu vähimalegi mõrale või veale kiriku hoones, see neetakse ära kui ketser. Ja eks ta needmist väärigi, sest ta püüab pimestatutel silmi avada, ja kui need mõra märkavad ja seda lähemalt vaatama hakkavad, siis leiavad nad korraga, et mõra laieneb praoks, kuristikuks ning tõeliseks hukatuse- ja põrguhauaks, mis haigutab kiriku enese organismis.»

Hus tõstis silmad paberilt. Kes püüab pimestatutel silmi avada . . . Kuidas on siis võimalik: näha, teada ja — vaikida?

Ei tohi vaikida, kui oled kord nägijaks saanud. Ei või seda teha, isegi kui tahaksid. Kauemat aega ei saa ju hingegi kinni pidada, kopsud ise sunnivad sind suud lahti tegema. Kui sa aga vägivaldselt mingi välise vahendiga hingamise peatad, siis sured.

Ei tohi vaikida, kui pahede kõrvaldamise tee on nii ilmselt ja selgelt nähtav!

Uuesti kummardus Hus paberi kohale:

«Kes heast kavatsusest tiivustatuna sõitleb oma ligimeste vigu, see toimib nõnda sellepärast, et ta armastab oma ligimesi ja tahab neid aidata. Sest kui me inimest tõeliselt armastame, siis tahame teda näha igati täiuslikuna. Vigade paljastamine ajavat rahva mässama? Niimoodi süüdistati omal ajal ka Kristust: «Sa ajasid mässama kogu Juudamaa, alates Galileast ja lõpetades siin.»

Ja kui lihtne, kui ääretult lihtne on pahede kõrvaldamise tee!

Võtke kirikult ära kõik see, mis talle ei kuulu ega ole ialgi kuulunud: ilmalik võim ja kuld. Sest kindlasti peitub kõige kurja juur rahahimus. Otsekohe lakkaksid igasugune simoonia, altkäemaksude andmised-võtmised ja jäämingud soojade kohtade pärast, jalamaid jookseksid

laiali halvad karjased, kui pole enam villa, mida nende hoolde usaldatud talledelt pügada. Järele jäävad need vaimulikud, kes pole tulnud mitte valitsema, vaid usklikke teenima. Ja kiriku alusmüüriks muutub jällegi tõe ning õiguse kalju, nagu määras kindlaks issand, kui ta ütles: «Kes ei ütle ennast lahti kõikidest asjadest, mis tal on, see ei või olla hingekarjane.»»

Hus pani sule käest ja vajus mõttesse... Tõesti, kui lihtne vahend kiriku terveksravimiseks! Nii lihtne ja vältimatu nagu hommik öö järel. Kord viibis juba maa peal see, kes ütles need kõige lihtsamad sõnad ja kuulutas kõige lihtsamaid tõdesid. Vaesed armastasid teda, kuid rikkad... lõid ta risti.

Ja siia, Konstanzi, sõidavad ka sedapuhku jälle kokku Annased ja Kaivased [1], kohtunikud ja variserid...

Sel hetkel avanes uks ja ülepeakaela, ilma koputamata tormas sisse Chlumi isand Jan. Ta nägu punetas, murelikult kipras kulmude all välkusid silmad:

«Meile tulevad kummalised külalised, magister. Pürjermeister, kaks piiskoppi ja veel mõned võõrad. Rohkem au ühekorraga, kui mulle meelepärast. Nad küsisid all sinu järele.»

Hus muutus tusaseks. Ainus, mis teda pahandas, oli see, et ta tööst eemale kistakse. Just nüüd, kus see nii hästi laabus!

Trepil oli kuulda sammude müdinat. Siis astusid külalised tuppa. Neid oli seitse. Neid juhtis Konstanzi pürjermeister Heinrich von Ulm, kes võttis enda peale teiste tutvustamise ülesande: Trento piiskop, Augsburgi piiskop, paavsti audiitor Ottoboni, rüütel Hans Bodman; kahte ülejäänut ta ei tutvustanud. Bodman oli hambuni relvastatud. Esimesena võttis sõna Trento piiskop. Ta tervitas Husi ja andis talle edasi mõnede kardinalide kutse — nende nimesid ta ei maininud —, kes paluvad magistrit endale külla, et temaga juttu ajada. Sellest kutsest on teadlik püha isa ja siiatulnute ülesandeks on Hus kardinalide juurde saata.

Chlum ei lasknud silmist relvastatud Bodmani. Sellal kui piiskop kõneles, läks isand Jan akna alla, tehes niisuguse näo, et ta ei taha vestlust häirida. Salamahti vaatas ta aknast välja: maja ees seisis relvastatud ratsasalk, teised ratsanikud ajasid parajasti Püha Pauli tänavalt inimesi majadesse. Niimoodi on siis lood!

[1] Piibli järgi juudi ülempreestrid, kes mõistsid Kristuse süüdi ja andsid ta hukkamiseks Rooma asehalduri Pilatuse kätte. — *Tõlk.*

Tormakalt pöördus ta ümber, kogu tema diplomaatiline tagasihoidlikkus lendas paugupealt tuulde. Barbaarsele hoobile tuli anda vihane vastulöök:

«Härrased, kas olete teadlikud, kelle kallal te kavatsete vägivalda tarvitada? Magister on Rooma kuninga enese otsese kaitse all. Meil on Sigismundi kaitsekiri, mis tagab magistrile puutumatuse. Kes tema külge käe paneb, see paneb käe kuningliku majesteedi külge. Pidage seda meeles! Magister tuli siia omal tahtel, et teda kontsiilil kuulda võetaks. Isegi siis, kui saatan ise oleks siia ilmunud, ei tohiks teda enne puutuda, kui tema seisukohad on diaspuudil ära kuulatud! Muide, ka õukond ei soovi, et magistri asjas enne kuningliku kõrguse saabumist midagi ette võetaks.»

Hämmastunult jälgis Hus Chlumi ootamatut vihapuhangut. Ta ei näinud seda, mida isand Jan oli akna all märganud, ega osanud oma sõbra terava tooni ja ägedate sõnade põhjust enesele seletada.

Kuid seitse meest ukse juures jäid liikumatuks ja rahulikuks. Nad lasksid tšehhi aadliku lärmakad sõnad kõrvust mööda, nende näos ei liikunud ükski lihas. Kui Chlum lõpetas, ootas Trento piiskop paar silmapilku, et veenduda, kas see metsik hääl on tõesti vaikinud, siis jätkas samal rahulikul ning kannatlikul toonil, millega oli teatanud küllakutsest: see, mis ta siin magistrile teatas, on tõesti ainult küllakutse, kutse vestlema tulla, ja kuigi ta on sunnitud väga tungivalt rõhutama, et kardinalid soovivad tšehhi magistriga otsekohe kohtuda, ei peitu selles pakilisuses siiski midagi niisugust, mis oleks õigustanud kõrgest soost isandat neile siin nii... nii inetuid kahtlusfusi ja etteheiteid näkku heitma.

«Aga miks te siis nii palju palgasõdureid kaasa võtsite?» ägestus Chlumi Jan uuesti ja osutas käega akna poole. «Isand Bodam, Bodman, või kuidas ta nimi oligi, on kahtlemata nende ülem!»

Raudrüüd kandev mees tammus jalalt jalale, kergitas kulme, nagu tahaks vastata, kuid langetas siis pilgu ega lausunud sõnagi.

Kuid juba kiirustas seletama Konstanzi pürjermeister:

«Relvastatud ratsasalk on mõeldud magistri kaitsmiseks.»

«Me sõitsime läbi terve Saksa keisririigi ega vajanud mingit kaitset,» ei jäänud Chlum vastust võlgu.

«Kuid siin lasub kogu vastutus meil,» kehitas pürjermeister õlgu. «Me ei tohi riskida. Linnas on juba praegu rohkem võõraid kui kohalikke elanikke. Me ei tea, kes siia kõik kokku on tulnud ja mis võiks juhtuda.»

Enne kui Chlum jõudis vastata, sekkus Hus. Isand Jan peatus silmapilk, kuigi pidi just uute vastuväidete esitamiseks suu lahti tegema; ah, jumal, Chlum teab juba, mis nüüd järgneb, kuidas lugu lõpeb! Ka seitse saadikut suunasid oma külmad ning äraootavad pilgud magistrile.

«Ma mõistan,» ütles Hus, «auväärsed isandad tulid mind kutsuma, et ma läheksin kõrgeauliste kardinalidega vestlema. Ma saabusin teie linna selleks, et kõnelda, et kõnelda isegi kontsiili ees. Kui aga kardinalid soovivad minuga kohe vestelda, miks ei peaks ma neile vastu tulema. Teekonnal siia toimisin ma ju niisamuti.» Need sõnad ütles Hus pooleldi Chlumi poole pöördununa. «Kes minuga iganes kõnelda ja mulle küsimusi esitada tahab, sellele olen valmis alati vastama.»

Chlum langetas pea ja hakkas vuntsiotsa purema. Seitse meest noogutasid vaevalt märgatavalt. Isegi nüüd jäi nende pilk ükskõikseks.

«Lähme, isandad,» ütles Hus ja mehed astusid kõrvale, et teda läbi lasta. Otse Husi kannul väljus ka Chlumi isand.

Kui nad trepist alla läksid, astus Husi teele emand Fida. Tal oli nutetud nägu ja nüüd purskasid tal uuesti pisarad silmist. Ta katsus meeleliigutusest võitu saada ja tahtis lahkujale midagi öelda, kuid rüütel Bodman käratas tema peale toorelt. Hus õnnistas emandat. Korraga meenus talle hüvastijätt rätsep Polákiga [1]. Tema elutee iga tähtsama verstaposti juures seisis lihtne inimene, kes talle hüvasti ütles, kes nuttis ega uskunud, et ta teda veel kunagi näeb. Tänaval, mis oli inimestest tühjaks tehtud, istusid Hus ja Chlum oma hobuste selga; hämmastaval

[1] 1414. aasta oktoobri algul, mõni päev enne teeleasumist, viibis Hus Prahas. Rätsep Ondřej Polák, Betlema kabeli alatine külastaja, lausus Husile hüvastijätul: «Jumal kaitsku sind! Mulle tundub, et sa ei tule enam tagasi ...» — *Tõlk.*

kombel ootasid neid siin juba saduldatud hobused. Kui mõlemad mehed sõitma hakkasid, ümbritsesid ratsa palgasõdurid neid igast küljest.

Sõit ei kestnud kaua, natukese aja pärast oldi kohal. Ratsanikud peatusid piiskopilossi, paavsti praeguse residentsi ees. Siin juhatati Hus teisel korrusel asuvasse suurde saali. Chlumi isand Jan läks muidugi kaasa, sest ta teatas, et Sigismund ise on määranud ta Husi saatjaks ja andnud käsu viibida lakkamatult magistri kõrval. Saalis jäeti nad üksi. Kuid päris üksi nad siiski ei olnud. Kolme saaliukse juures seisid kahekaupa mõõkade ja hellebardidega relvastatud palgasõdurid, ja siis viibis seal veel keegi: kõige kaugemas saalinišis istus keegi munk, riietuse järgi otsustades frantsiskaanlane, kiilaspäine vanamees, kes vahtis nürilt enese ette ega pannud ümbrust tähelegi.

Ei võtnudki kaua aega, kui saali astus kaks kardinali. Üks neist oli vana, kõndimine valmistas talle raskusi ja pani ta hingeldama, teine oli küll noorem, kuid nii lihav, et näis: selle mehe igasugune mõeldavgi vaimuvälgatus upub rasva sisse. Chlumi isand, kes oli kasutanud Konstanzis veedetud aega mitmete silmapaistvate isikutega tutvumiseks, ei tundnud kumbagi; ilmselt ei kuulunud need esimese ega teise järgu tähtede hulka. Ja tõesti: nende vestlus Husiga osutus mannetuks ning tühiseks. Kogu see jutt oli nii ilmselt ainult suusoojaks räägitud, et mõjus Chlumi isandale võõrastavalt ja tekitas temas uusi kahtlusi. Vanamees küsis, miks ja kuidas Hus kontsiilile tuli, teine päris, kas on õige, et magister pooldavat ning levitavat valeõpetust. Pealegi küsis ta seda nii ükskõiksel häälel nagu pihiisa, kes palveränNupäeval on ära kuulanud nii palju kahetsejaid, et on kaotanud uudishimu nende patuste vastu. Neid küsimusi ei saanud tõsiselt võtta ja Hus vastaski väga napisõnaliselt: ta tuli kontsiilile ise, omal soovil ja vabatahtlikult, mingit valeõpetust ta pole käitsnud ega levitanud.

Kardinalid rohkem küsimusi ei esitanud, noogutasid nõusoleku ja hüvastijätu märgiks ja lahkusid nõnda, nagu olid tulnudki.

See arusaamatu intermeedium — seda ei saanud ometi kardinalidega vestlemiseks pidada! — äratas siiski raugast frantsiskaanlase saalinišis. Ta lööpas tšehhide juurde, ja pilgutades silmi, mis kortsuräost vaevalt välja paistsid, hakkas Husi pinnima. Näis, et ta teeb seda lapseliku uudis-

himu tõttu. Ka rohmakas lähenemisviis mõlemale tšehhile andis tunnistust mõistusest, mis vanadusest nõdraks jäänud. Tema küsimused olid lihtsameelsed ja meenutasid Husile teekonnal läbi Saksamaa kohatud maainimeste uudishimu, kes ühelt poolt kartsid, teiselt poolt aga kippusid kuulsat ketserit näpuga katsuma. Hus vastas mungale kannatlikult ning naeratades: ta armastas vanu inimesi, kelle nõtru õlgu rõhus elatud elu koorem. Siis küsis munk, kas magister väidab, et leib jääb ka pärast pühitsemist leivaks.

«Muidugi ei väida ma seda ega ole ka kunagi väitnud.»

«Räägitakse,» noogutas frantsiskaanlane, «et Tšehhimaal ei tunnistata leiva muutumist issanda ihuks pärast pühitsemist.»

«See pole küll tõsi.»

Munk tõmbas käega üle oma kiilaspea:

«Niisiis teie, õpetatud magister, usute, et leiva olemus missa ajal muutub?»

Chlumi isand ei pidanud enam vastu:

«Sa küsid juba kolmandat korda ühte ja sedasama. Magister andis sulle juba selge vastuse.»

Munga aukus silmade ähmane pilk mõõtis ehmunult Chlumi vägevat kogu:

«Andke andeks, suursugune rüütliisand, andke andeks rumalale vanamehele. *Simplex est senectus*, vanadus nüristab aru... Aga mida te arvate Kristuse isiku jumalikust ja inimlikust olemusest?» pöördus frantsiskaanlane uuesti Husi poole. «Kuidas seletada mõlema liitumist üheks?»

Hus silmitses teravalt munga nägu, seda ilmetut raugamaski. See oli tõesti üks segasemaid teoloogilisi küsimusi! Kuid sellest hoolimata vastas ta esitatud küsimusele kannatlikult ja põhjalikult.

Frantsiskaanlane noogutas, ja kui Hus oli lõpetanud, pööras munk neile aeglaselt selja ning lahkus, jättes mõlemad mehed suurde hämmastusse. Rauk ei läinud oma nišši tagasi, vaid seadis sammud ukse poole, kust parajasti sisenes paavsti ihukaitse ülem Hans Bodman:

«Auväärsed kardinalid ootavad magistrit. Teist isandat palutakse lahkelt siin saalis oodata.»

Kuid Chlum ei suutnud oma kahtlusi ja uudishimu enam vaos hoida ja küsis, kas rüütliisand teab, kes oli see munk, kes siit parajasti lahkus.

«See munk? Vend Didacus de Moxena, kõige õpetatum teoloog Hispaanias ja võib-olla kogu kristlikus maailmas. Aragoonia kuningas Ferdinand ise saatis ta siia kontsiiriumile.»

Chlumi isand ei suutnud end enam pidada ja pistis kiruma. Missugust nõrgamõistuslikku süütut lapsukest etendas neile see saatanlik kiusaja! Korraga meenus talle: selles rebasekoopas, täis lõkse ja püüniseid, peab ta armastatud magistrit seda hoolikamalt valvama. Näe, juba väljuski Hus ülema saatel saalist. Et tema, Chlum, peab siin ootama? Selles lossis pole kellelgi õigust teda käsutada. Tormakalt tõttas ta ukse poole, mis sulgus parajasti Husi selja taga. Kuid sel hetkel langetasid palgasõdurid oma hellebardid, ristasid need ja tõkestasid isand Janile tee. Chlum oleks raevust äärepealt röögatanud ja katsus hellebarde ägedalt kõrvale lükata, kuid juba jooksid kokku teised valvurid ja tšehhi aadlik leidis end teravate piikide rõngast, mis muutis ta abituks ning kaitsetuks.

Nõrga talvepäikese längus kiired tungivad läbi akende saali. Hakkab juba õhtusse kiskuma. Kuid Chlum ja Hus tulid siia hommikupoolikul... Praegu istub isand Jan ikka veel kivipingil, valvurid seisavad ikka veel kõikide uste ees, hellebardid käes. Kurat ja põrgu, küll on mehel kohutav äratundmisele jõuda, et ta on nõrk ning abitu nagu väike laps! Chlumi isand ei pööra tähelepanu aja kulgemisele, oma üksijäetusele ega tühjale kõhule. Ta mõtleb ainult magistrile. Seal kusagil nende uste taga, nende seinte taga on Hus, kuid tema ei pääse magistri juurde, ei suuda aidata, ei suuda midagi teha! Ja nemad... nemad magistrit juba lahti ei lase. Nüüd said nad ta kätte. Nüüd on ta neil peos. Hus — meie Hus! Talleke nende huntide, rebaste, nende Antikristuste koopas!

Korraga avaneb uks. Chlumi isand Jan hüppab jalule: võib-olla... Ei, uksel, kuid läve taga ja hellebardide kaitse all, seisab mingi kirjutajake. Ta teatab: suursugusel isandal ei maksa magister Jani oodata, magistril läheb veel aega.

Vaevalt on kirjutaja need sõnad maha võristanud, kui uks klõpsatab uuesti kinni. See-eest aga astuvad väljapääsu valvavad palgasõdurid kõrvale, et tšehhi aadlikule lahkumiseks teed anda.

Chlumi isand jookseb saalist välja, juba on ta trepil, kuid peatub siis, keerab hea õnne peale paremat kätt paiknevasse koridori, kiirustab, lippab, ei tee väljagi mürast, mida tekitavad kiviplaatidel tema rasked ratsasaapad. Siis lööb talle vastu jahe õhk, ta viibib lahtises sammaskäigus, kuid ta tõttab edasi, juba jälle on ta uues koridoris, mille kummaski seinas on arvukalt uksi. Isand Jan tõmbab mõõga tupest ja põrutab lapiti teraga vastu uksetahvleid nii hüva- kui ka kurakätt. Mõned pead ilmuvad ja kaovad jalamaid; kuid selle jõmpsika seal eespool võtab ta õnneks, uks annab järele ja Chlum sööstab sisse, paljastatud mõõk käes; ei puudu palju, et ta torkaks vaimulikurüüd kandva nooruki vastasseina külge, kuid juba karjub ta poisi peale, möirgab, et too ta otsekohe, jalamaid ning praegu paavsti juurde viiks! Kahvatu, lõdisev ning kohkunud vaimulik taganeb, Chlumi isand hoiab mõõgaotsa tema abaluude vahel. Jah, kleerikul ei jää muud üle kui sõna kuulata. Ta juhib Chlumi, kuni seisatab väikese ukse taga, avab selle isand Janile ja pistab aadliku selja tagant kibekiiresti plehku. Chlumi isand astub sisse; ta on väikeses salongis, kuid — pagana pihta! — see on tühi. Ei, seal on veel üks poikvel uks. Ta tungib sisse, ta on hingetu ega suuda sõnagi lausuda. Ta langetab mõõga. Tema ees, suure voodi kõrval, mille baldahhiinilt ripuvad kardinad, istub tugitoolis tema pühadus paavst Johannes XXIII. Viimase kõrval seisab keegi noormees, kes kannab tumedat ilmalikku rõivastust.

Nagu läbi udu tungib Chlumi isanda Jani teadvusse teadmine, et siin viibib peakarjane. Ta ei märka üllatust ega hirmujumet paavsti näol, ta ei märka tolle teise ilmet. Aeglaselt laskub ta põlvili, langetab pea ja kasutab seda poosi, mille etikett ette kirjutab, et vähemalt hinge tõmmata ja kõnevõimet tagasi saada.

Kui ta kuuleb tavalist *«Pax tecum, mi filii!»*[1], tõuseb ta jalule. Jah, *pontifex maximus* on käeulatuses tema ees. Kuid selle kõik jätab varju vaimusilma ette kerkiv pilt magister Janist, kes viidi saalist minema ja kes ei tulnud enam tagasi. Chlumi isand katsub oma ootamatut sissetungimist selgitada. Kuid püha isa taipab kindlasti, mis on sundinud teda nii ebatavaliselt toimima: jutt on Husist!

Püha isa mõistab, kuulab, kuidas tšehhi aadlik talle jutustab, mis juhtus, kuulab tõotusi ja kinnitusi, et Husi ei puudutata, kuulab juttu kaitsekirjast, Sigismundist, kes võttis magistri oma kaitse alla. Husi vahistamisest kui kõikide lubaduste rikkumisest... Palju, palju prahvatab Chlumi isand palvete ja vannutuste näol suust.

Kui isand Jan on lõpetanud, üllatab teda paavsti näoilme: oodatava tigeduse, nuhtleva raevu või ebainimliku kiilmuse asemel väljendab see nägu ainult kurbust, abitust, koguni härdustki!

«Poeg, poeg,» lausub nüüd paavst, «mispärast sa mind oma hinges küll süüdistad? Kas siis mina sinu magistri vangi panin? Kes ta siia kutsusid? Kardinalid. Kes lasksid ta vahistada? Kardinalid. Sina ilmselt arvad, et mina, paavst, kogu ristirahva pea, olen kõikvõimas? Mina pole midagi muud kui mängukann kardinalide käes, olen nagu nende vang, kelle saatus ei erine sinu Husi omast. Mine rahus, armas poeg. Teen sinu magistri heaks kõik, mis seisab minu võimuses, kuid ütlen sulle juba ette, et minu jõud on nõrk. See on ainult köidikutesse pandud inimese jõud. Kuid ühe asja panen ma sulle südamele: pane kõik oma lootused Rooma kuningale Sigismundile. Kui ta siia jõuab, pöördun ma sinu asjas ise tema poole. Andku jumal, et saaksime su kalli magistri jälle sinu kaitse alla usaldada!»

Chlumi isand Jan tuigub kergelt, paavsti sõnad tekitavad temas seletamatu masendustunde, ta tuigub välja, läheb vaarudes piki koridore, mööda treppe. Ikka veel hoiab ta paljastatud mõõka käes. Nüüd pistab ta selle tuppe. Mõõgateral pole enam väärtust. Sigismund... Ainsaks lootuseks ja magistri päästjaks jääb Sigismund...

Kui Chlumi isand on paavsti magamistoast lahkunud, muutub Johannes XXIII näoilme jälle endiseks. Ta pilgutab silma noormehele, kes seisab tema kõrval:

«Hull mis hull, kas pole? Niisugune on küll kõigeks võimeline. Hea, et mulle pähe turgatas teda Sigismundi juurde saata.»

Noormees irvitab:

«See nõuanne oli tõesti teie pühaduse vääriline. Just täna kandsin registrisse kuninga kirja, milles ta teatab, et temal pole selle ketseri vahistamise vastu midagi.»

Johannes XXIII naeratab leebelt:

«Ah, poeg, kui kummalised on inimesed! Nad arvavad,

[1] Rahu olgu sinuga, mu poeg! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*

et nende saatus sõltub sellest, mida nad on teinud, mida rääkinud, missuguse otsuse langetanud ja kuidas maailm nende tegusid ja sõnu hindab, kas vajub alla tõe või valega täidetud vaekauss. Narrid, narrid ... Seda kirja ma tean, armas Poggio. Egas me muidu oleks Husi täna vahi alla võtnud! Kuid ma ütlen sulle veel, ütlen sulle midagi, mida sa üldse teada ei võiks ega tohiks. Kuid kas ei ole meie kohus avada luuletajatele asjade põhiolemus ja lasta neil heita sügav pilk niisuguste kulisside taha, mida inimesed kutsuvad poliitikaks, ajalooks, saatuseks? Pane tähele ja mõtle järele: Sigismundil oli vaja, et ta kroonitaks pidulikult Rooma kuningaks, sest niimoodi suureneb tema autoriteet maailma ja eriti Konstanzi kontsiili silmis. Kuid tema vend Václav IV, kellel on nimetatud kroonile suurem õigus, ei tahtnud tema kroonimiseks luba anda. Viimaks laskis ta end siiski pehmeks rääkida ja nõustus Sigismundi kroonimisega tingimusel, et see uus Rooma kuningas kaitseb Husi kontsiilil ja lükkab ümber Tšehhi kuningriigi vastu tõstetud süüdistused ketserluses. Mina aga vastupidi tahan panna kontsiili Husi kohtuprotsessiga tegelema, et sellel kirikukogul ei tuleks mõttesse minu isiku vastu liiga suurt huvi tunda. Noh — ja mis juhtub? Sirvime nüüd natuke kalendrit. Neljandal novembril kirjutasin ma Sigismundile, et mul on tarvis Husi kohtuprotsessi alustada ja lasta Hus vahi alla võtta. Kaheksandal novembril krooniti Sigismund Aachenis. Kui ta nädal aega pärast kroonimist sai kirja minu palvega, oli Sigismundil Václaviga sõlmitud kokkuleppest saadav kasu juba taskus, täpsemalt öeldes — peas. Niisiis olid tal käed juba vabad, et uut profiiti lõigata, et mulle osutatava teenega mind ära osta. Täna, kahekümne kaheksandal, jõudis siia tema nõusolek ja niisiis võeti Hus täna vahi alla.

Kui vähe võib ühepäevaliblikas aimata orkaanidest, mis määravad juba ette kindlaks tema lennu, elu ... ja surma! Armas Poggio Bracciolini, *poeto laureate*,[1] kas sa ei tänagi mind selle eest, et pühendan sind elu ja inimeste mõistmise saladustesse? Nendesse, kuhu võivad pilku heita ainult jumalad. Teie, poeedid, olete ju nende kõige lähedasemad vennad. Ka teie loote ... mitte millestki!» Paavst hakkab kõlatult naerma. «Ja selle eest peavad teised teile maksma, näiteks mina sulle.»

[1] Loorberipärjaga kroonitud poeet *(lad. k.)*. — *Tõlk.*

Kuid see nali ei pane luuletaja nägu särama.

«Püha isa, kui ma oleksin tõesti nii lähedane jumalatele, nagu te ütlesite, siis julgeksin pärast seda, mida teie pühadus mulle praegu rääkis, küll kuulutada ...»

«Muidugi ei kuuluta sa midagi,» katkestab paavst vaikselt ta jutu, «kui sa pole jumal, vaid inimene, sest inimesed võivad nii kergesti oma peanupust ilma jääda! Kuid mul ei meeldi küll sugugi lasta luuletajatel nuppe maha võtta, eriti kui ma kaotaksin sellisel juhtumil nii suurepärase sekretäri, nagu oled sina.»

Paavst annab Poggio käe pihta kerge laksu:

«Ma tean, sa oled mu peale pahane, armas Poggio; selle marmorist Veenuse pärast, eks? Kahjuks polnud midagi teha, lugu selle kujuga oli peaaegu niisama keeruline kui Husiga. Kuid ma maksan selle sulle kinni, maksan kõvasti kinni. Mine nüüd, jäta mind üksi ja pane kõik ilusasti kirja. Jumal olgu sinuga!»

Kui uks paavsti sekretäri järel kinni on langenud, nihkuvad kerged baldahhiinikardinad voodi eest kõrvale ja nende varjust ilmuvad donna Olympie nägu, õlad ja rinnad. Paavst naeratab ja hüppab tugitoolist hämmastava kergusega jalule:

«Kas kuulsite, madonna, milliseid suuri, kogu maailma erutavaid asju juhtub? Ent siiski on need nii tühised ja takistavad meil tegelemist teiste asjadega, mis on tõesti väga suure tähtsusega! Aga nüüd pühendamegi ennast kahekesi nendele.»

X

IMPERAATOR AUGUSTUS

Viimase peatuse enne Konstanzi tegi keiser Überlingenis. See asus Bodeni järve pikliku lahe kaldal, vähem kui kolme tunni tee kaugusel reisisihist. Sellest hoolimata andis Sigismund korralduse seal lõunat süüa. Überlingenis tekkis suur segadus. Kuhu paigutada väikeses linnas üle tuhande lõunastaja? Kuid see oli lõpuks Überlingeni raenõukogu mure; hoopis hullem oli asjaolu, et niimoodi ei jõudnud keiser enne ööd Konstanzi. Kojamarssal, kellel oli reisiprogramm täpselt välja töötatud, langes meeleheitesse. Ta teadis kogemuste põhjal, mida tähendab Sigismundi pühul lõunasöök.

Keiser ja keisrinna koos lähimatest aadlikest kaaskondlastega viidi Überlingeni ainukesse esinduslikku saali, linnanõukogu istungitesaali raekojas. Saali seinad olid puutahveldisega kaetud ja nikerdatud karniisidega ehitud. Laetalad olid kirjuks värvitud ja nendel helkisid kuldselt pronksnaastud. Kõige rikkamate linnakodanikkude naised valisid veimevakkadest kõige peenemaid laudlinu, hõbevaagnaid ja tinast lauanõusid, raehärrade naised ajasid ülepeakaela kokku sööke, veine ja kokki.

Ainus, kes ei kiirustanud, oli Sigismund. Isegi söömisega oli tal aega küll. Kogu ootamatusest hoolimata suudeti lõppude lõpuks anda lõunasöök, mis koosnes viieteistkümnest roast nagu ikka. Kojamarssal mõõtis murelikult loojuva päikese ja silmapiiri vahelist üha vähenevat vahemaad ja andis käsu tõrvikuid küllaldasel määral valmis seada. Konstanzis läheb rabamiseks! Nagu nad sinna jõuavad, tuleb neil kohe valmis olla jõuluöömissaks, kus jumalateenistust peab paavst keisri juuresolekul. Enne seda tuleb ümber riietuda, õhtust süüa ... Ainuke lootus: sel ööl keegi nagunii magama ei heidagi ja hommikuks jõuab kojamarssal kontrollida, kas on korras kõik ulualused, öökorterid, tallid ... tuhande inimese jaoks! Iga kümnes neist nõuab enese käsutusse peaaegu tervet lossi.

Konstanzist vastusaadetud paadid olid Überlingeni rannas juba ammu ankrus. Seal leidus vaipadest telkidega suuri kahekümne nelja aeruga paate, kaetud venesid, suuri ja väikesi pargaseid, praame voorivankrite vedamiseks. Õhtupäikese mesikollased kiired kuldasid veesõidukite käilal asuvate püha Jüri, Christoforose või merineitsite pronkskujusid. Sõudjad konutasid heinaküünides, sest kõik trahterid olid puupüsti täis; nendes kinnitasid keha keisri palgasõdurid ja teenrid.

Lõpuks kutsus Sigismund kojamarssali enda juurde ja teatas talle, et nad jäävad sinna ka veel pärast õhtusööki. Ärasõiduks läheb täpselt tund aega enne südaööd ... Kesköömissa? Küll jõuab. Jah, las paavst ootab natuke. Kogu Konstanz, kõik peavad keisrit ootama. Mida kärsitumalt nad ootavad, seda vägevama mulje jätab neile keisri saabumine. Konstanzi sissesõidust teatab linnaisadele kojamarssal! Protsessioon täpselt eeskirjade kohaselt, õigete intervallidega, heerolditega ja nõnda edasi ... Ja tõrvikukandjaid nii arvukalt, et need moodustaksid kahel pool rongkäiku katkematu ahela.

Päikeseketas lõõmas punasena silmapiiril ega suutnud enam silmi pimestada. Siis vajus ta aeglaselt läänes kõrguvate küngaste taha. Lumi säras värvitoonides, mis ulatusid roosast ja külmrohelisest tuhkhalli siniseni. Jäätirme, mille olid lõhkunud paadikäilad, hakkas uuesti kõvaks koorikuks tõmbuma. Kojamarssal tegi kõige arukama otsuse, mida antud olukorras teha võis: ta viskas oma toast välja sekretäri ja kirjutaja ning heitis kõvale pingile pikali, et natuke aega magada.

Täpselt tund aega enne südaööd sõideti välja. Aerud laksatasid külma vette. Väikesed lained sulisesid paadiparraste all ja panid võbisema tõrvikute leegitsevad vastuhelgid. Järvest kerkis niisket külma. Ei aidanud telgid ega karusnahad. Kõige suurematel paatidel süüdati raudkorvide sees puuhalud. Kallas kadus pimedusse, Überlingen jäi selja taha, Konstanzi tulesid aga polnud ikka veel näha.

Kõige rohkem külmetas kuninganna. Ta tundis igatsust sooja kodukandi, Celje järele. Barbara, kes oli sunnitud koos Rooma kuningaga lakkamatult külmades Põhja-Alpides rändama, meenutas Kraina mägesid, mis rohelistena ning naeratavatena sooja lõuna poole vaatasid. Kuninganna ei armastanud reisimist, samuti ei armastanud ta Sigismundi. Mõlemad valmistasid ainult ebameeldivusi. Oli hea, et ta kuningannaks sai, kuid oli halb, et tal polnud aega seda seisundit põhjalikult nautida. Kui ta saaks endale kodus oma õukonna sisse seada! Sellise väikese, hubase, valitud õukondlastest koosneva õukonna. Küll ta juba valida oskaks! Ungari kavalerid ja ilusad mägilased, puha noored ja sahvtised nagu kohikuked! — Ei, see võrdlus ei kõlba kuhugi, see on ju läbini vale. — Esimestel on veres päikeselise pusta lõõm, teistel Kraina viinamarjakobarate tuli. Ühtekokku on seda tuld nii palju, et nende meeste keskel tunned ennast nagu väikeses põrgus, väikeses, hubases, meelierutavas põrgus. Korraga sai Barbara teadlikuks, et ta arutleb nagu vananev naine. Vuih! Ja ta on kõigest kahekümne kolme aastane! Aga võib-olla on ta tõepoolest juba vana, on vananenud siin, kus ta viibib otsekui põrgus, kuid kõledas, külmas põrgus, kus pakane on kaanetanud järvepinna jäise põrandaga. Ainsatena hõõguvad siin — peale süte soojenduskorvides — Barbara silmad, mis kurjalt välkudes ainiti ettepoole vahivad. Seal tema ees sõidab oma paadiga Rooma

kuningas, kes veab oma naist kui abitut kompsu, karusnahkadesse ja tekkidesse mähitud pakimütsakat kaasa. Sigismundi kogu see palagan muidugi lõbustab. Loomulikult! Aga millist vaeva peab nägema Barbara, et keset seda lakkamatut möllu ja reisimist natukenegi meelt lahutada! Sest tunda rõõmu oma abikaasa imetlemisest — see aeg on Barbaral ammugi möödas. Ta tunneb Sigismundi liiga hästi, ja viimase teatraalsus ning veetlus, millega ta oskab inimesi võluda, ei avalda enam ammu kuningannale mõju. Barbara on tuhat korda näinud, kuidas Sigismund siristab üht ja sama peibutuslaulu, täis lipitsemist ning teesklust, olgu siis tegemist mõne kurtisaaniga või Rooma kuninga krooniga.

Viimaks ilmusid Konstanzi tuled nähtavale. Sõudjad rõhusid aerudele, tüürimees, kes takti lõi, kiirendas tempot. Siis tungisid rannalt kõrvu pasunasignaalid ja ootava rahvasumma kume kära.

Üksteise järel randusid paadid Püha Konradi silla juures. Sadamatrepile oli laotatud vaip, mille veertel seisid spaleeris linnavahid. Rooma kuningat ootasid paavsti, kontsiili ja linna saadikud. Kui Sigismund jala Konstanzi pinnale tõstis, hakkasid huilgama fanfaarid ja korraga lõid kõmisema ka linna kõikide kirikute kellad. Saatkonnad ütlesid järjekorras pidulikke tervitussõnu. Pika ootamise vältel olid inimesed kõvasti külmetada saanud ja ladinakeelne jutt tuli nende siniseks tõmbunud huultelt suure vaevaga kuuldavale. Saadikute taga vahtis kannatlikult musttuhat päevavarast, kes pärast tseremoniaalset vastuvõttu pistsid karjuma ja kuningale «elagu!» hüüdma. Nüüd alustasid kojamarssal ja tseremooniameister oma peaülesande täitmist: rongkäigu ülesrivistamist. Heeroldite ja hobustel istuvate pasunameeste kannul tuli ungari ratsanike salk, kes kandis leopardinahku. Kohe nende taga sõitis kuningas valgel täkul, järgnes kuninganna kandetoolis, mis rippus kahe punase ja kuldse sadulavaibaga kaetud muula vahel, kuninganna taga — niisamuti kandetoolides — tulid Bosnia kuninganna Elisabeth ja Württembergi vürstinna Anna. Kandetoolide taga liikus kõrgest soost ratsanike rongkäik: Saksi kuurvürst Ludwig oma isikliku heeroldiga, lõputul hulgal krahve, paruneid, rüütleid, ihukaitseväelasi, palgasõdureid, õukonnadaame, paaže, kõrgeid riigiametnikke, kirjutajaid ja teenreid.

Tõrvikukandjad marssisid protsessiooniga kaasa, tõstes tulelonte pea kohale. Konstanzi lippurid langetasid kuninga auks linnalipud, pasunamehed asetasid fanfaarid huultele, trummilööjad panid trummid põrisema. Rongkäik marssis linna.

Protsessioon liikus piki tänavaid, mida palistas tunglev rahvasumm, liikus kisa, elaguhüüete, muusikariistade kõmina ja kirikukellade kumina saatel, vingerdas mööda kõveraid tänavaid, kulges risti üle väljaku ja pööras jälle ümber nurga. Pikk ja aeglane rongkäik, mida kogu ulatuses ääristasid kaks paralleelset tõrvikunööri, sarnanes suure helendava röövikuga. Tõrvikud vilkusid, pildusid sädemeid, aeg-ajalt pahvatas neist punetavat suitsu. Ja tõrvikute valgusel helkis ja sätendas kuld ning kard, lõid särama karmiinpunased ornaadid, hakkasid läikima nahkmantlid, hobuste karv ja auandmiseks tupest tõmmatud mõõkade teras.

Sirgelt, näost särades ja veetlevana istus Sigismund oma valge ratsu seljas. Loitvate tõrvikute kuma andis tema punakatele vurrudele pronksise varjundi. Ta naeratas, noogutas kord hüvakule, kord vasakule ja tervitas tõstetud parema käega, mida kattis lumivalge kinnas; selle nahksõrmedesse oli pistetud sõrmuseid, mille suured kivid sätendasid. Kivid täitsid hästi oma otstarvet, kuigi nad olid ainult värvilisest klaasist, vähemalt kõige suuremad, millega olid asendatud nende ehtsad eelkäijad; viimased oli tema kuninglik kõrgus hiljuti maha müünud või panti pannud. Kuid pealtvaatajad ei teadnud seda ega saanudki teada, ja praegu ei mõelnud sellele ka Sigismund. Tema silmad peatusid üksikutel nägudel selles rahvamurrus ja tekitasid mulje, nagu puuriks tema pilk tähendusrikkalt iga inimest. Niisuguse mulje oskas Sigismund enesest jätta, ehkki ta kogu seda vaatepilti üldse tähele ei pannud. Ta mõtles ainult sellele, et praegu sõidab ta Konstanzi. Sõidab linna, mis on lähemate kuude vältel maailma tsentrumiks. Ja tema, nüüd juba kroonitud Rooma kuningas, muutub selle tsentrumi teljeks. Tema ümber peavad keerlema hakkama kontsiil, paavst, kuningad, vürstid, saadikud, ja nende, kogu Euroopa ja kogu ristirahva esindajate näol ka kiriklik ning ilmalik poliitika, võim ja kuld, elu ja surm. Annaks jumal, et ta saaks seda kõike niimoodi keerlema panna, nagu talle meeldib.

Barbara aga surus end oma kandetoolis tugevasti patjade vahele, et jääda kardinate varju ja pääseda selle armetu pesa vahtimisest, kus tal tuleb nädalate kaupa nagu keti otsas istuda. Muul ees, muul taga ja nina ees Sigismund. Neetud saatus! Neetud igavus!

Sigismund oma isikliku kaaskonnaga sõitis kõigepealt raekotta, et seal ümber rõivastuda ja ennast natuke soojendada. Kui ta oli oma palja keha hõõguva kamina paistele seadnud, saatis ta kõik teenrid minema ja laskis kutsuda Osvald von Wolkensteini, kes keisrit juba ootas.

«Lao siis oma uudised lagedale,» tervitas Sigismund tuppa astunud luuletajat ning nuhki, kes pärast etiketikohast tervitust ilma pikema jututa tugitoolis istet võttis. Ta hakkas silmitsema paljast mehekeha kamina ees, tugevate sitkete musklitega keha, täis jõudu ning nõtkust.

«Veel oled sa traksis poiss,» mõtles Osvald von Wolkenstein, «aga varsti hakkad sa rasva minema; seda on juba praegugi näha. Ja siis lendab kogu su mehelik ilu kõikide kuradite juurde, kelle hulka sa juba ammugi nagunii kuulud. Kui sa siin praegu nõnda mu ees seisad, pole millestki aru saada, et sa oled Rooma kuningas, niisama hästi võiks sind pidada möldriselliks ja . . .»

«Noh?» virgutas Sigismund külalist, ilma et oleks peadki pööranud. Ta laskis leekidel oma haraliaetud sõrmi soojendada. Tulekuma veikles tema käsivarsi katvatel punakatel karvaudemetel.

«Uudiseid on laialt, kuninglik kõrgus,» alustas von Wolkenstein. «Hakkame ehk peale teie armsast sõbrast, pühast isast. Temal vaesekesel ei ole õnne. Vedas siia kokku terve karja prelaate, et need aitaksid tal hääletamisel võidumeheks jääda, aga need kardinalikaabakad tõmbasid teda alt: hääli ei loeta peade, vaid rahvaste kaupa. Igal rahval on üks hääl. Nii ei maksa Johannes XXIII-l võitu loota. Ta määratseb hirmu pärast. Prantslased läkitasid siia oma kõige kangekaelsema eesli, d'Ailly, ja siis veel selle voorusest krõbiks sooldunud tursa — Gersoni. Paavst lootis, et vähemalt viimane neist jääb tal siin nägemata, aga mees tuli ikkagi. Teie kõrgus teab kindlasti, missugune on d'Ailly ja Gersoni kõikide laulude refrään: «Kontsiil seisab paavstist kõrgemal!» Nad üürgavad seda nagu vana Cato, kes lakkamatult kordas, et Kartaago tuleb hävitada.

Niimoodi tahavad nad paavsti hävitada. Gerson on isegi mingi teose kirjutanud. Ta kinnitab selles, et kõlbmatut paavsti võib niihästi vangi panna kui ka hukata . . . Samuti kuulsin ma, et ta koostavat Johannes XXIII pattude ja kuritegude registrit, mingit üldist süüdistust. Kui see on tõsi, siis ei jätku niisuguse dokumendi meisterdamiseks ka kõige suurema jäära nahast . . . Nojah, muidu aga muutub meie armas Konstanz väga rõõmustaval kombel provintslikust Abderast maailma pealinnaks. Ta on nii paksuks läinud, nagu saaks ta hommepäev kolmikutega maha. Aga sellise tühja-tähjaga ei hakka ma kuninglikku kõrgust tüütama. Koostasin nimekirja kõige tähtsamatest isikutest, kes Konstanzis viibivad: märkisin ka, kuhu nad on majutatud. Teie kõrgeaususel tuleb ajutiselt Petershauseni kloostris elada, kuni teile linnas maja täielikult korda seatakse.»

«Ja kuidas läheb meie kaasmaalasel?» katkestas Sigismund rüütli jutu.

«Teie kaasmaalasel? Ah temal — Husil! Tema on juba luku taga. Paavst ei julgenud teda oma residentsis hoida, ja nõnda peeti teda algul kellegi kanteri pool vangis, kuni jõuti valmis spetsiaalse kongiga dominikaanlaste kloostris järve ääres. Mungad pidid seal kõigepealt ukse rauaga üle lööma ja aknale võre ette panema. Kongi keskele püstitati jämedatest palkidest suur puur, kuhu ta ööseks kinni pannakse. Ühesõnaga — teda hoitakse nagu silmatera. Muide, teine tšehh, kes on Husiga kaasas, tegi kohutavat lamenti, avaldas pika protestikirja, mille liimis enne teie majesteedi saabumist isegi majaseintele. On see alles tüütu sell, juba homme tahab ta tulla teie kõrguse juurde auditsiile. Vastutuse selle loo eest veeretab paavst kardinalidele, kardinalid aga paavstile. Kuid mõlemad kardavad teie kõrgeausust, ehkki paavst kinnitab, et sai Husi vahistamiseks Rooma kuningalt selgesõnalise nõusoleku.»

Sigismund naeratas:

«Nojah, midagi selles vaimus ma talle kirjutasin. Aga — selgesõnaline nõusolek? Muidugi, seda võib ka niimoodi tõlgitseda. Kuid ma formuleerisin selle ettevaatlikult, et jääks võimalus ka tagasi tõmbuda. Pean veel mõnda aega Tšehhimaaga õrnalt ümber käima. Miks ma peaksin ära tõukama . . . oma kalli päranduse!»

Von Wolkenstein torises tusaselt:

«See oleks siis kõik.»

Sigismund hakkas juba riietuma. Ta andis poeedile käsu: kutsugu teenrid sinna.

«Miks sa nii kurb oled, lüüra ja rahakoti rüütel?» küsis kuningas naerusui.

«Lüüra rüütel ma vahest veel kuidagi olen, aga rahakott põeb nii ränka tiisikust, et ... Siin on kõik kole kallis, teie kuninglik kõrgus.»

«See on jälle sinu refrään, tean küll. Noh, vaatame, mida su tõbise tengelpunga heaks teha annab. Vajad viljateri oma turteltuvikese jaoks, eks?»

Wolkenstein muutus süngeks ja raputas pead:

«Ei, enese jaoks. Kaupmehed nöörivad siin veini eest hingehinda.»

Keiser pahvatas naerma:

«Ah nii on siis lood! Turteltuvike on külm kui jää ja sina uputad ärapõlatud armastust veinikannu. Kes ta õige on? Ütle mulle ja ma ostan ta sulle.»

«Ei enam. Ta on juba ostetud.»

«Ei loe, ma maksan rohkem; sinu puhul ma ei koonerda. Kes ta siis ära ostis?»

Von Wolkenstein ohkas lootusetul häälel:

«Püha isa!»

Kui keiser raekojast väljus, ootas teda juba Konstanzi linna tervituskingitus: kaks raskest brokaadist oivalist baldahhiini. Kandjad, kes olid riietatud Konstanzi lipuvärve matkivatesse rõivastesse, tõstsid baldahhiinid jalamaid Sigismundi ja Barbara kandetooli kohale. Kui rongkäik hakkas kiriku poole liikuma, oli käes juba kolmas tund pärast südaööd.

Täpselt kell kolm algas pidulik jõuluöömissa. Väikeaadlikud ja pisikesed ametnikud ei pääsenud üldse kirikusse. Kõik pingid, vahekäigud, külglöövid ja uksealunegi olid rahvast puupüsti täis. Rahvasumma hingeõhk, lumest niiskunud karusnahkadest tõusev aur, viirukisuits ja leegitsevad küünlad, mis põlesid tuhandetena seinte ja sammaste külge kinnitatud küünlajalgades ja võlvkaartest rippuvates rataslühtrites, — see kõik muutis õhu raskeks. Otse presbüteriumi [1] ääres olid aset võtnud riikide saatkonnad ja esindajad, nende taga kireva karjana aadlikud, kõrged vaimulikud ja ülikoolide õppejõud. Kuninga ja kuninganna troonid asusid mõlemal pool altarit presbüteriumi pinkide ees, kus istusid peapiiskopid ja kõige kõrgemad kontsiilist osavõtjad.

[1] Presbüterium — plats kirikus peaaltari ees, mis kerkib muust põrandast tavaliselt astme võrra kõrgemale. Selle pikikülgedel on pingid kõrgemate vaimulike, kapiitli liikmete ja tähtsate külaliste jaoks. — *Tõlk.*

Kuid keisri troon jäi tühjaks, sest Sigismund aitas paavsti missa pidamisel, teenides teda nagu diakon. Seljas kullakasvalge vaimulikurüü, kuid keisrikroon peas, nõnda liikus ta altari ees, ulatas paavstile kord paremalt, kord vasakult poolt evangeeliumi, asetas Johannese õlgadele palliumi [1], laskus põlvili ja tõusis jälle püsti, püüdes endale oma liigutuste sujuvuse ja pooside elegantsusega inimeste tähelepanu tõmmata. Jah, ta teenis paavsti, kuid seejuures tajus ta peaaegu kehaliselt, et pealtvaatajate pilgud on koondunud temale. Täna on jumalateenistuse keskseks kujuks tema, mitte see vana ning tüsedusest kohmakas paavst, kel tiaara peas. Eriti paistis see siis silma, kui tseremoniaal seadis Sigismundi paavstiga vastamisi: väikese rauga kõrval seisis mehine, sihvakas ning tugev hiiglane. Peale liigutuste ja pooside pani Sigismund niisama suurt rõhku ka oma hääle veetlusjõule, kui ta laulvalt vastas Johannes XXIII kähisevale häälele. Sigismundi laul, mis kerkis laiast tugevast rinnast, helises nagu kirikukell; paavsti laul aga meenutas mõlkis poti plärinat. Kuid paavst pidi seda mängu kaasa tegema, ehkki ta väga hästi mõistis, miks Sigismund siin niimoodi tembutab. Niisiis mängiski paavst kaasa, ükskõikselt, professionaalse rahuga, ja ainult siis, kui Sigismund pidi põlvili laskuma, riivas ta keisrit põgusa pilguga kortsuliste laugude alt: tore pilt kõigest hoolimata — keiser põlvitab tema ees. Kuid siis oli Sigismund uuesti jalul ja põrutas evangeeliumi sõnadega vastates valjusti, erakordselt valjusti, nii et paavstki tahtmatult tema poole vaatas. Ja Sigismund laulis nii, et lubi kukkus laest: «Aga sündis neil päevil, et sõna keisrist Augustusest välja läks ...» — iga sõna võrdus märkitabava hoobiga. Seda häält kuuldes tõmbas Johannes XXIII oma ornaadi pantseri all küüru selga. Ja viimaks, viimaks pidi paavst Sigismundile koguni mõõga pihku pistma ja teda õnnistama. Keiser hoidis haljast mõõka otse enda ees, küünlahelkide säras põles selle metalltera sihvaka leegina.

[1] Pallium — katoliku kirikus paavsti või peapiiskopi ametiriietusse kuuluv õlgadelt allarippuv valge riideriba. — *Tõlk.*

Pärast kesköömissat laulis koor «Aukiitust», siis järgnes teine missa, «Valgus koidab», siis kolmas, «Üks laps on meile sündinud». Üheksa tundi ootasid, seisid, tukkusid, tammusid kirikulised jalalt jalale, enne kui jumalateenistus lõppes Peetruse suure õnnistusega, mida paavst usklikele jagas.

Väsimusest ümber kukkumas, nõnda komberdas Johannes XXIII käärkambrisse.

Sigismund, ikka veel reibas ning naeratav, kõndis nõtkel sammul kirikuvõlvide all.

Barbarale meeldis kõige rohkem mees, kes istus presbüteriumi ees diplomaatidele määratud pinkidel esimeses reas paremalt arvates kolmandana. See oli Etioopia keisri noor saadik.

See öö, mis oli vahepeal juba päevaks muutunud, näis ilmselt lõputu olevat. Sigismundi kaaskond siirdus pärast missat oma majutuspaika linnamüüride taga, Johannes XXIII aga palus keisri kohutavast väsimusest hoolimata otsekohe pärast missat, veel enne sõitu Petershausenisse endale külla.

Sigismund teadis väga hästi, et sellest kohtumisest on huvitatud eeskätt paavst. Kummalisel kombel ei kasutanud ta seda asjaolu ega lasknud end pikalt paluda. Ta oli suurepärases tujus. Pärast kõiki neid tembutusi, mis ta missa ajal oli sooritanud, tundis ta ennast erakordselt tugevana ja peale selle ahvatles teda iga võimalus, kus ta seda jõudu uuesti võis näidata.

Paavst ei võtnud teda vastu mitte piiskopilossi audientsisaalis, vaid väikeses toas, mida ta oma ajutises residentsis kasutas kõige intiimsemateks vestlusteks. Selle väikese saali kõrval oli paavsti magamistuba, kuhu viis ainult üks uks. Konstanzis veedetud kahe kuu jooksul oli paavst siin väga vähe külalisi vastu võtnud ja mehi leidus nende hulgas vaid haruharva.

Sellal kui Johannes XXIII laskis laias polsterdatud tugitoolis vähemalt oma kehal mõnusasti puhata, kõndis Sigismund toas edasi-tagasi, nagu ei tunneks ta põrmugi väsimust. Vestluse kestel, mis algas vastastikuste viisakusavaldustega, jälgisid paavsti silmad lakkamatult kuninglikku majesteeti, seda elavat pendlit, kes siia ja sinna liikus. Siiski polnud Sigismundi jalutamine ainult reipusest tingitud žest. Paavstile kippus naer peale. Talle

tegi nalja, ent tekitas ka tunnustavat imetlust, kui ta märkas, kuidas Sigismund jalutades puudutas iga kardinat ja gobelääni, mis kattis seina või rippus akna ees. Ei, tal pole vaja karta, siin pole kedagi peidus, siin ei viibi ühtegi eelseisva vestluse kõrvalist tunnistajat. Ja Rooma kuningas, kes oli parajasti viimasele kardinale müksu andnud, tuli kohe paavsti juurde ja võttis tugitoolis tema vastas istet. Nüüd oli kristliku maailma kahe kõige vägevama mehe vahel ainult väike laud, millel vedelesid mõned meelega segipaisatud dokumendid, ja siis oli seal ilmselt veel midagi, kuid seda varjas praegu pärgamendileht.

Nüüd Sigismund juba ootas, et algaks asjalik kõnelus, ja jättis paavsti hooleks jutulõnga kerimise.

Jah, Johannes XXIII-l on suur mure, mis eelkõige ja ränkraskelt tema südant rõhub: kas Sigismund võib anda talle kindla tagatise, et tunnistab teda alati ja igas olukorras ainsaks seaduslikuks paavstiks, teda ja üksnes teda? Kas Sigismund hakkab teda kui seaduslikku paavsti kaitsma? Kas keiser jätab talle täieliku vabaduse Konstanzi jääda või siit lahkuda, kui Johannes seda õigeks peab?

Sigismund vastas otsekohe. Kui palju inimesi oli ta selle võttega sisse vedanud! Nad pidasid tema nobedaid vastuseid pealiskaudsusest tingituks. Tegelikult rääkis Sigismund soravalt ja pikalt-laialt, et suust voolavate sõnade ajal hästi järele mõelda, mida ta kõnelda tahab ja kui palju ta sellest tegelikult välja ütleb. Nõnda laotas ta ka nüüd paavsti ette terve girlandi kinnitustest, tõotustest ja tõendustest, kui vankumatu on tema truudus Johannes XXIII vastu, kes on ju kadunud Aleksander V ainus seaduslikult valitud järglane, sest nii Benedictuse kui ka Gregooriuse tagandas juba Pisa kontsiil. Et Johannes on seaduslik paavst, selles pole vähimatki kahtlust. Mainitud asjaolust järeldub, et tema, Rooma kuningas, tunneb ennast lihtsalt kohustatud olevat paavsti kõikide tema käsutuses olevate jõududega kaitsma. Ja need jõud — võtku Johannes XXIII teadmiseks! — on suured, suuremad, kui võib arvata! Tunduvalt suuremad, kui võib arvata kas või paavst ise! Niisugused tagatised, mis tuginevad sõna asemel mõõgale, peaksid Johannes XXIII-le kindlasti rahustavalt mõjuma.

Paavst püüdis kõigest jõust sellist nägu teha, nagu tunneks ta tõesti rahulolu sellest ähvardavalt rõhutatud vih-

jest Rooma kuninga võimsusele. Noh, ja edasi? Kas Sigismund lisab veel midagi?

Ei, keiser vaikis ja näis arvavat, et ta on Johannesele juba ammendava vastuse andnud.

Nõnda ei jäänud paavstil muud üle kui tulla uuesti tagasi selle juurde, millest ta oli kord juba rääkinud ja millest Sigismund ilmselt meelega välja ei teinud. Ta on õnnelik, et võib end tegelikult juba käesolevast hetkest peale väljaspool hädaohtu tunda ja et tal peale selle on tegutsemiseks vabad käed. Ka viimane asjaolu on väga tähtis, sest praegu ei tea keegi, kuidas asjad kontsiilil arenema hakkavad. Igatahes võib kätte jõuda hetk, kus paavstil osutub vajalikuks oma väärikust säilitada kas või niimoodi, et ta ei lase seda kontsiili miljöös määrida.

Nii, siin see haige hammas ongi! Nüüd oli Sigismundil tegemist, et naeratust varjata.

«Järelikult arvestab teie pühadus võimalust Konstanzist oma heaksarvamise järgi ära sõita, isegi siis, kui kontsiil ei ole veel pooli asjugi lahendanud?» Keiser kallutus rahulikult ettepoole ja hakkas tähelepanelikult oma vestluskaaslast silmitsema.

Paavst lõi tahtmatult silmad maha:

«Niisugust võimalust peab paratamatult arvestama.»

«Väga tõenäoliselt tähendaks see ka ... kontsiili lõppu, selle laialisaatmist.»

«Võib tekkida olukord, kus on kasulikum ja jumalale meelepärasem kontsiil laiali saata kui lasta tal toime panna hoopis hulle asju.»

«Hullu asja nagu püha isa tagandamine kontsiili otsusega?» Sigismund istus jälle mugavalt toolikorjule nõjatudes ja rääkis täiesti rahulikult, nagu oleks jutt kõige igapäevasematest asjadest. «Teatud tingimustes võib kontsiili laialisaatmine armsale jumalale tõesti meeltmööda olla, kuid mulle ei ole see mingil tingimusel meeltmööda. Ma ei armasta niisugust pala, niisugust kogu ristirahva äranüditud ja pooltoorest kontsiili. Selliseid on juba küllalt olnud!»

Paavst kõhkles hetke. Kas ei peaks nendele teotavatele sõnadele teoloogiliste argumentidega vastu astuma? Kuid korraga ta loobus sellest mõttest. Need ei aitaks. Ta katsus hingelist tasakaalu tagasi saada ja võttis appi asjalikumad ning arukamad argumendid:

«Jutt ei ole minust. Minu suhtumine kirikukogusse on

selge. Ma ei tunnista iialgi, et kontsiil seisab paavstist kõrgemal. Juba selles, et kontsiil kutsuti kokku seadusliku paavsti eluajal, on midagi ebaloomulikku, vastikut...»

«Meie kahekesi kutsusime selle kokku,» naeratas Sigismund. «Pealegi on kirikulõhe ajal igal kristlasel õigus kontsiili kokkukutsumist nõuda.»

«Seda räägib Gerson!» pahvatas paavst. «Prantslased!» Viimaks tuli talle ometi hea mõte: «Ka selles peitub hädaoht, kui kontsiil hindab oma jõudu üle ja ajab nina püsti. Ta ei pruugi sugugi ainult minu kallale tormata! Jumal teab, ütlen seda veel kord, et jutt pole sugugi minust. Olen juba küllalt kaua alandlikult tiaara raskuse all äganud. Kuid jutt on põhimõttest, kiriku autoriteedi alusmüürist. Sest... sest see mässumürk võib levida, laiali valguda, ja siis ei peatu ta isegi kõige kõrgema ilmaliku autoriteedi ees!»

Paavsti nägu punetas, veresooned tukslesid ja silmad pilkusid hirmunult. Sigismundil hakkas peaaegu kahju vanamehest, kes teda siin nii juhmakalt kohutada püüdis. Kuid haletsemisest oskas Rooma kuningas alati ruttu jagu saada.

«Teie pühadus,» kõlas Sigismundi hääl väga rahulikult, kuid muutus iga öeldud sõnaga aina jahedamaks, «minu pärast ei tarvitse te oma pead valutada. Kontsiil tegeleb praegu ja ka edaspidi ainult kiriku asjadega. Minul... minul on oma mured, teistsugused, täiesti teistsugused mured. Õpetuses, et kontsiil seisab paavstist kõrgemal, on ka oma tõetera. Näiteks kui püha isa saaks hakkama nii seninähtamatu ettevaatamatusega, nagu on kontsiililt lahkumine enne lõppotsuste tegemist, siis võikski juhtuda, et kirikukogu sellest hoolimata, just mainitud teooria alusel, oma tööd jätkab. Ta lahendab niisugusel juhtumil küsimusi muidugi ilma paavstita ja astub võib-olla koguni püha isa vastu välja. Eriti kui ta näeb, et ristirahva ilmalik pea — käesoleval juhul minu vääritu isiku näol — tunnustab seisukohta, mille põhjal kontsiil seisab paavstist kõrgemal. Sellest hoolimata tekitaks niisugune vahejuhtum — võib-olla tal lõppude lõpuks ei olegi suuremat kaalu kui mõnel igapäevasel vahejuhtumil —, sellest hoolimata tekitaks ta kahtlemata mõningaid ebameeldivusi. Kuid mina ei armasta ebameeldivusi, mul ei ole aega ega tahtmist nendega tegelda. Mul on tähtsamad asjad ees.

Mul on vaja, et kontsiih töö läheks libedalt, mul on vaja, et see annaks lõplikke, tõhusaid ja positiivseid tulemusi. Ma ei või lubada, et seda kõike miski ohustaks või pidurdaks.»

Korraga hakkas Johannes XXIII Sigismundi silmis muutuma raugaks, kelle vajutasid ligi maad elatud aastate koorem ja vaevad. Paavst nägi küll, et Sigismund jäi istuma, et ta on meeleldi valmis püha isa juttu kuulama, kuid Johannes XXIII ei teadnud enam, mida ta keisrile veel peaks ütlema. Kuid ta peab siiski õnne katsuma. Praegu on tal suur võimalus. Kes teab, kas niisugust juhust veel kunagi tuleb? Aga mida Sigismundile ütelda? Mida välja nuputada, kui tunned juba praegu, et seda meest ninapidi ei vea? Järelikult pole mingit mõtet ettevaatlik olla, kavaldada ja teeselda. Vähemalt muudab see loo lihtsamaks.

«Saan aru — kuidas küla mulle, nõnda mina külale. Armas poeg, ka teil on oma mured. Võtame kas või selle loo tšehhi ketseriga, kellele te andsite kaitsekirja. Kontsiil pani ta vangi.»

«Kontsiil?» naeratas Sigismund nüüd uuesti.

«See pole tähtis, kes ja kuidas. Ma tean, et lõppude lõpuks leppisime meie kahekesi selles küsimuses kokku.»

«Mul on ka selline tunne,» katkestas teda Sigismund, «kuigi ma ei ole nii kindlalt veendunud, et te mu viimases kirjas sellest punktist päris õigesti aru saite.»

Paavst heitis Sigismundile ehmunud pilgu. Mis selle jutu taga peitub? Kuid siis lõi ta käega, selle lause tõttu pole mõtet suud lukku panna:

«Kuid võib-olla meeldiks teil, armas poeg, siiski oma prestiiži, oma lubaduse prestiiži säilitada. Mõtlen seda teie antud kaitsekirja Husile. Peale selle olen kuulnud, et see asi tekitavat Tšehhimaal paksu verd, kuid Tšehhia on ometi teie tulevane pärand. Olen valmis selles asjas . . .»

Sigismund ei lasknud paavstil lõpuni kõnelda:

«Nagu keisririigis ja nagu kirikus ning ristirahva hulgas, nõnda peab mul ka Tšehhimaal rahu ja kord valitsema. Ühelgi hullumeelsel ei lase ma seda rikkuda, ei Husil ega kellelgi teisel. Loon korra majja, ja mis Husiga juhtub, see mind ei huvita . . . Sellele kõigele ei maksa meil kahel raisata minutitki oma kallist ajast. Aga tema juhtumit on siiski tarvis ära kasutada, kas te ei arva seda, püha isa? Kas teie pühadusel on veel midagi südamel?»

Paavsti käed värisesid juba nähtavalt. Nüüd hakkas ta tuustima laual asuvas dokumendikuhjas ja kanäe — tõigi nähtavale paberite alla peidetud eseme. See oli väike lame hõbedast karp, mille ta värisevate sõrmedega avas. Siis tükkas ta selle üle laua Sigismundi ette. Karbis oli väike leht, maksukäsk kahesaja tuhande tukati peale, mis paavsti kassast Sigismundile välja pidi makstama.

«Ka mina omalt poolt tahan kaasa aidata selle mehe võimsuse suurendamisele, kes peab mind kaitsma.» Paavsti sõnadest oli raske aru saada, tema huuled võbisesid.

Kuningas kummardus maksukäsu kohale ja vahtis seda hulk aega üksisilmi, nii et paavstil ei olnud võimalik tema nägu näha. Kui ta end sirgu ajas, ei saanud tema ilmest vähimatki välja lugeda. Siis tõusis ta aeglaselt püsti:

«Ma näen, et teie pühadus on juba väsinud, ja ma oleksin tõesti südametu, kui takistaksin teid oma siinviibimisega kosutavat puhkust nautimast. Tänane vestlus valmistas meile erakordset rõõmu, sest selle vältel õppisime teineteist põhjalikult tundma; mis aga võiks veel rohkem meie sõprust tugevdada? Lõpetuseks tahan ütelda veel üht: kontsiil tähendab mulle ainulaadset võimalust. Saatus valmistas mulle armulikult areeni, millele on praegu pööratud kogu maailma pilgud. Saatus andis mulle ülesande, mille täitmisest ma iialgi ei loobu. Kui kirik variseb kokku, variseb minugi võim keisririigis. Kuid valitsejat, kes taastab kristluse selle kunagises ühtsuses, hakkab ümbritsema maailma päästja särav oreool. Ja siis ei leidu enam inimest, kes sellele jumalast õnnistatud mehele ei alistuks, ega rahakassat, mis tema ees lukku jääks. Ma vajan raha, lõpmata palju raha, kuid samuti vajan ma edu, kuulsust ja maailma päästja aupaistet. Sest ma tahan — ei rohkemat ega vähemat — tervet maailma. Maailma, mis on ühendatud ainsaks võimsaks impeeriumiks. Minu impeerium! Ühendatud Euroopa, mille eestvõtjas ma hakkan türklaste vastu sõdima, ja ühendatud kristlik maailm, millest ma kõrvaldan kõik skismad ja segadused ja milles ma liidan mõlemad kirikud. See on mu eesmärk ja selle eest ma ootan ka väärilist tasu. Mainitud tasu lootes kaitsen ma kontsiili — kõikide vastu!»

Kerge käeliigutusega lükkas Sigismund maksukäsu üle laua paavsti ette. Siis langes ta põlvili, et püha isa teda õnnistaks.

Kui Johannes XXIII oli üksi jäänud ja meelekohtade tukslemine aeglaselt vaibus, olid tal keisri sõnad, mida ta äärmise meeleheite tõttu nagunii vaid ähmaselt oli taibanud, ammugi meelest läinud. See-eest aga sööbis tema teadvusse asjaolu, niisugune asjaolu, mida ta ei osanud seletada ja mis kohutas teda rohkem kui kogu see pahaendeline jutuajamine: Sigismund ei võtnud raha! Sigismund... Sigismund ei võtnud raha!! Ja Johannes XXIII lõi hirmu pärast risti ette.

XI

VANG

Unenäod piinavad palavikus visklevat meest. Tema vaimusilma ees keerlevad teravakaareliste akendega kõrged valged seinad. Jah, need on minu kabeli, Betlema kabeli seinad! Aga millest see tuleb, et nad on valged? Kus on kirjad, mis ma lasksin seintele maalida? Siin kantsli kõrval peab ometi seisma: «Rohkem pead sa kuulama jumala käske kui inimeste käske...» Ja vastasseinal: «Otsi tõde, armasta tõde, kaitse tõde surmani.» Aga praegu... Valgetele seintele langevad mustad varjud. Sutaane kandvad inimesed... ja suured pintslid... ja nad võõpavad seinu valge värviga, võõpavad, võõpavad... Kuid nüüd sutaanid kadusid... Ja korraga on kõik kohad maalreid täis, nad seisavad redelitel — ja pintseldavad, pintseldavad... Jällegi säravad seintel minu kirjad, minu sõnad, ja nende hulk aina kasvab ning kasvab, juba on kõik seinad neid täis maalitud ja kabel on inimesi täis ja need hüüavad midagi, naeravad... Mida nad hüüavad? Kuidas mu peas küll kohiseb! «Las piiskopid ja preestrid tulevad nüüd, neid sõnu ei suuda nad iialgi hävitada!» Kui palju inimesi! Kõik karjuvad ja tervitavad mind, sirutavad käsi minu poole, tuhandeid käsi, mis hoiavad mõõka — kätemets, mõõkade mets! Neid on väljaski, minu pilk ei ulatu neid kõiki haarama, just nagu oleksid nad maa alt kerkinud, kõikjalt, kuni silmapiirini välja...

Hus ärkab. Kujutluspilt on kadunud, kuid magistri näol püsib ikka veel naeratus, mis saatis teda unenägude maailmast tegelikkusesse siirdumisel.

Ümberringi valitseb pimedus. Ukses oleva väikese akna kaudu tungib kongi kitsas tuhm valgusvööt. Vähimagi liigutuse puhul lõikuvad valutavatesse kederluudesse raudahelad. Vang tuleb kiiresti teadvusele. Jälle viibib ta keset karmi tegelikkust, palkidest kastis, mis on vangikongi sisse ehitatud. Ja koos teadvusega tulevad tagasi valud külje sees ja peas, mis olid magamise ajal vaibunud. Nüüd aga annavad nad end teravalt tunda, läbivad jälle ägedalt kogu keha, mis pole veel päris tuimaks muutunud.

Sedapuhku kõrvetab palavik juba hommikust saadik suud ja silmi, palavik, mille on tekitanud türmi niiskus ja jääkülmus ja kloaagist tõusev tugev lehk; vangikong asub just reomülka kohal. Valud kõhus on palju ägedamad kui eile, lihased kisuvad krampi ning südant ja hingamist ahistavad meeletud valusööstid. Tuleb kogu tahtejõud kokku võtta, et valust jagu saada, et valu su isandaks ei jääks. Vältida seda ei saa, selle eest end ära ei peida, kuid sa pead valu mõistma, selle lahti harutama, ja siis tunned selgesti, et valu sinust veel kaugeltki võitu ei saa. Kui teed endale selgeks valu teravikud ja astlad, siis kaitsed end ühtlasi sellega nende vastu. Jah, valu, sa küünid siiani, kuid mina olen kaugemal, sinust eespool, ja jään sulle igavesti kättesaamatuks — sina mind ei valitse! Veel mitte, veel kaua mitte.

Kui kongi astub vangivalvur supikausiga ja Husile «tere hommikust!» ütleb, ei märka ta vangi hääles mingit muutust. Alles siis, kui ta Husi sellest puurist välja vangikambrisse kutsub, näeb ta, millise raske vaevaga magister end jalule ajab. Juba esimene samm paneb Husi vaaruma, vangivalvur asetab supikausi viimasel hetkel maha ja püüab langeva magistri kinni. Valvur tunneb, kui äärmiselt nõrk on see inimene, keda ta toetab, ja kui ta Husi puurist valguse kätte viib, ehmub ta: magistri kollaseks tõmbunud näol on punased plekid, sarnaluud tungivad teravalt esile, silmade ümber on mustad rõngad. Jalarauad kolisevad kongi kivipõrandal.

Ent vaevalt on vang rohmakal pingil istet võtnud, kui ta pöördub palgasõduri poole rahuliku küsimusega:

«Noh, Robert, millal sa siis pulmad teed?»

Vangivalvuri nägu tõmbub laiale naerule. Kuid korraga tunneb ta häbi, et reetis oma rõõmu vangi ees. Selgest hoolimata vastab ta:

«Kui jumal annab, magister, siis kahe nädala pärast.»

«Ma pole unustanud, sõber, et lubasin sulle kirjutada väikese traktaadi abielust,» räägib Hus kähinal, kõri ja rinda põletab palavik. «Ma kirjutan sulle selle, kui ... kui jõuan. Aga see toit, ole nii hea, vii jälle ära.»

Vangivahi silmad lähevad niiskeks — jumal küll, see on alles inimene! Endal hing niidiga kaelas, kuid mõtleb veel teistele. Hea meelega küsiks temalt, kas ta midagi soovib, kuid valvur kardab, et hääl hakkab värisema ja reedab meeleliigutuse. Nõnda võtab ta kausi maast ja läheb aeglaselt ukse poole. Hus istub liikumatult, selg vastu külma seina, silmad suletud.

Palgasõdur lööb risti ette, see enam kaua vastu ei pea, jumal, ole talle armuline!

Hus märkab alles natukese aja pärast, et ta on jälle üksi. Kuigi suurem osa tema vaimujõust kulub valude ohjas hoidmiseks, jääb seda talle veel küllalt üle, et mõtiskleda sellest, mis on erutanud teda vangistamise esimesest päevast peale. Kui sa võitled, siis pead lakkamatult ettepoole vaatama. Tarbetu on tagasi vaadata ja pead murda, miks ja kuidas ja milleks sind siia toodi. Kõike, mis seni on juhtunud, pidi ta arvesse võtma ja võttiski arvesse juba tollal, kui astus Prahas välja paavsti indulgentside vastu. Kõik edasine — need on ainult tagajärjed ja tagajärgede tagajärjed. Nüüd on see kõik juba mineviku pudi-padi, mida ei saa relvana kasutada. Praegune tegelikkus on siin, tema ümber, nendes seintes, raskete riividega ukses ja jalaraudades. Ja mis ootab ees? Nüüd on ta juba kuu aega vangis olnud. Lähimatel päevadel peab Sigismund Konstanzi jõudma. Kes teab, võib-olla ta ongi juba siin? Chlumi isand ja teisedki lähevad nagunii jalamaid keisri juurde. Siin on tema kaitsekiri ... Ei, ka see kuulub mineviku pudi-padi hulka. Kuid keiser peab tagama, et Hus saaks kontsiili ees kõnelda. Sõbrad kirjutasid talle, et nad saatsid juba sõnumid Tšehhimaale. Kas sealt hakatakse Sigismundile survet avaldama. Kuningas Václav? Tema peale ei maksa loota. Aga kuninganna Žofie peale küll, too kuulas tema jutlusi Betlemas. Samuti aitavad magistrit prahalased ja Tšehhi- ning Määrimaa aadlikud. Ärgu nad ainult tarbetult oma jõudu kulutagu taotlustega, et Hus vabastataks. Nad nõudku ainult üht ning kõige tähtsamat: et ta võiks vabalt kontsiilil esineda. Sest palju tähtsam kui tema elu on see, mida ta siin rääkida tahab! Küllap nad seda mõistavad! Hirm tema elu pärast

ei tohi sõpru segadusse viia. Oma soovist on ta kirjutanud igas kirjas, mis vangivalvur Roberti vahetalitusel salakesi Husi sõprade kätte lähevad; viimased läkitavad kirjad Tšehhimaale.

Korraga tundub Husile, et ta kuuleb mingit müra, mingeid samme ... Ta avab silmad ja näeb, et tema ees seisab mitu meest. Kõik kannavad vaimulikurüüd. Hus näeb ainult nende nägusid, kes seisavad kõige ees, sest võretatud aknast tungib kongi liiga vähe valgust, et sellest piisaks kogu ruumile. Ei, niivõrd kui ta näha suudab, on need täiesti võõrad isikud.

Hus kortsutab kulmu ja püüab kõigest jõust taibata, kes need on ja kuidas nad siia sattusid. Küllap sellal, kui ta oli mõtetesse vajunud ja võitles kehalise valu mahasurumisega. Võib-olla tulid nad teatama vastust tema palvele, et ta kontsiilil esineda saaks? Aga miks neid nii palju on?

Nüüd toob palgasõdur ühele neist kirjutuspuldi ja asetab selle akna alla. Vaimulik lööb puldil lahti paberi ja seab valmis hanesuled. Hus jälgib iga liigutust ... Kui tal peas kogu aeg ei kohiseks, küllap ta saaks aru. Mispärast kõik vaikivad? Pingutusega suudab ta lämmatavast palavikujampsist aeglaselt võitu saada. Nüüd näeb ta neid juba paremini, selgemini. Eriti seda, kes seisab kõige lähemal. See on juba rauk, pikk, kõhetu, tema näonahk on nagu vana pärgament, mis teravalt esiletungivatele sarnaluudele tõmmatud. Vaimulikurüüle on rauk pika voogava mantli heitnud, et poleks võimalik tema ametiseisust kindlaks teha. Kõik teised hoiduvad temast aupaklikult eemale, seisavad tema selja taga ja vaikivad.

Nüüd käib pärgamentnäost nõksatus läbi ja kotkanina all avaneb kitsas suupragu:

«Meie ilmlõpmatu pikameelsus saatis sulle juba kahel korral formularid, mille põhjal sa pidid end lahti ütlema kõigest ketserlikust, mida sa jutlustasid ja õpetasid. Kahel korral keeldusid sa seda tegemast. Nüüd tuleme me ise seda sinult küsima. Kolmandat ja viimast korda. Kas ütled end lahti?»

Rohkem kui sõnad paelub Husi tähelepanu hääletoon, mis tundub magistri külge põletava ägeda valu kõrval hämmastavalt mahe. Tegelikult aga on see toon käskiv ning tige. Hus pingutab kõigest jõust, et rääkijast aru saada. Ta vahib rauga kitsaid huuli, mis sõnu kuuldavale

toovad, ja pikkamisi taipab ta öeldu mõtet. Ta jälgib huuli, kahte paralleelset kriipsu, mis teineteisest eemalduvad ja teineteisele lähenevad nagu kaks õhukest noatera. Suu kohal tungib vägevalt ettepoole kotkanina, mille juurelt suunduvad kahele poole hallid puhmaskulmud; viimased lõpevad terava tutiga, nagu võib näha öökullidel. Nende all asuvad silmad. Pleekinud, jäised silmad, millest õhkub külma ning raugalikku õelust. Husile näib, et see julm kondine nägu läheneb talle nagu kiskja oma saagile. Jah, selle pilguga, mis püüab tungida südamesse, on tarvis toimida samuti, nagu oli õpetanud talle tänahommikune kehaline valu. Hus vaatab raugale otse silma sisse, seab sellele ründavale pilgule vastu kogu oma jõu, ja ennäe — kusagil magistri sisemuses jääb see pilk pidama, Husi põhiolemuseni see ei küüni, edasi enam ei tungi. Ei tungi nii kaugele, et suudaks Husist võitu saada.

Nüüd võib magister ka rahulikult vastata:

«Ma ei tulnud siia mitte selleks, et end oma õpetusest lahti öelda. Kui olen eksiteel, siis näidake mulle kätte mu vead, nii et ma nendes veenduksin.»

Rauk ei pilguta silmagi ja jätkab endisel kuival häälel:

«Nüüd vastad sa küsimustele, mida me sulle ülekuulamisel esitame.»

Ülekuulamine! Hus võtab kogu jõu kokku, et saada jagu kohinast kõrvades, et saada jagu nõrkusest, mis ähvardab teda lakkamatult minestusega. Kui ta laseb end üle kuulata, siis tähendab see, et ta tunnistab end kaebealuseks ja alistub paavsti kohtule. Seda ei tohi lubada:

«Teil ei ole õigust minu üle kohut mõista.»

Kuigi tema hääl, mis tuleb kuivanud huultelt ja palavikus hõõguvast rinnast, on nõrk ning jõuetu, tekitavad need paar sõna tema ümber suurema tormi, kui oleks suutnud tõsta võimas röögatus.

Otsekohe ümbritseb teda häälte ja liigutuste kaos. Mõned kahvatud näod otsekui visatakse magistri nina alla. Teda ümbritsevad peale selle rauganäo küll laiad ning lihavad, küll kõhetud ning ahned näod mungakapuutside ja preestrimütside all, küll paksude ning niiskete, küll kahvatute ning kitsaste huulte keeris, mis lainetab ja viskleb nagu salvavate madude kobar, suud, mis karjuvad ja suurest agarusest ammuli jäävad, ja nende kohal sätendavad paarikaupa silmad, torkivad, leegitsevad, mõrtsukalikult pilukile tõmmatud ja ähvardavalt jõlliaetud silmad.

Millist nõrkust reedab niisugune äge rünnak! Miks nad karjuvad? Miks nad talle kallale tungivad? Kas ta pole siin üksi nende kõikide vastu? Nõrk, abitu, ahelates? Kuidas nad kohe vait jäävad, kui aimavad, et ta uuesti kõnelema hakkab:

«Üle kuulatakse ainult kaebealuseid ja seda tehakse kohtulaua ees. Ma ei tulnud Konstanzi kaebealusena, ma ei tulnud kui kohtusse kutsutu. Ma tulin sellepärast, et otsustasin ise tulla. Ma tulin, et esitada kontsiilile oma vaated ja õpetus. Kontsiilile, ja mitte kellelegi muule.»

Enne kui paiskub uus röökimine suudest, mis lähevad juba ammuli, viipab vana vaimulik käega — ja suud klapsatavad kinni. Ainult silmad põlevad vihkavalt.

«Pärast su vangistamist lasksime sulle ette lugeda otsuse, mille põhjal sa oled surma mõistetud. Kui sa vastama ei hakka, laseme otsuse jalamaid täide viia. Ära looda Rooma kuninga peale! See on asjatu. Enne kui tema midagi teada saab, on otsus juba täide viidud.»

Märkamatult mahendab rääkija pilku nõrk irvitus. Ah, kui hästi ta teab, mis on Husile kõige tähtsam! Ja nüüd teab ka Hus, et too rauk seda teab. Ei, kõige tähtsam ei ole mitte elu, mille kustutamisega see rauk teda ähvardab. On veel kohutavam ähvardus, ähvardus, et ta sunnitakse vaikima!

Nüüd Hus ei kõhkle, ei tohi kõhelda; ta peab neile vähemalt ütlema, mida mõtleb:

«Alustate protsessi, kuid te pole mulle süüdistust esitanud. Hakkate üle kuulama kaebealust, keda te pole kohtusse kutsunud.»

Kuid nende vastuväidete kohta teatab vana vaimulik ükskõiksel häälel, nagu enesestmõistetavatest asjadest rääkides:

«Aitab sellest, et sind kutsusid kaebealusena Rooma sinu peapiiskop ja paavsti kohus. See kõik on üks ja sama kohtuprotsess. Seda ei saanud lõpetada, kuna sa kohtusse ei ilmunud. Siia sa tulid ja siin protsess ka ... lõpetatakse.» Tagapool kihistab keegi naerda. «Kas oled nõus ennast üle kuulata laskma?»

Hus tõstab pea:

«Vastan teie küsimustele ... Pean elama päevani, millal esinen kogu kontsiili ees. Küsige!»

Esmakordselt pöörab vana vaimulik pilgu vangilt kõrvale. Käeliigutusega annab ta oma kaaslastele märku, et

need asuksid oma ülesandeid täitma. Ta ise istub toolile, mis on talle toodud. Nüüd sarnaneb ta puhkava röövlinnuga, kelle lõtvunud kehas ei paista olevat mingit julmust ega jõudu, kelle kinnivajunud silmad tekitavad mulje: ta magab. Kuid piisab vähimastki krõbinast, ja kohe avanevad need valvsad ning luuravad silmad.

Vaimulik teatab puldi tagant, et ta on valmis.

Nüüd algab kontsentreeritud rünnak. Meestejõuk lööb lainetama, läheneb vangile nagu kurjakuulutav meretõus. Üksteise järel esitavad nad küsimusi või püüavad üksteisest küsimise agaruses ette jõuda. Nendes kõikides istub suur salasoov: tabada vangi mõnelt põiklevalt vastuselt. Ülekuulajad abistavad üksteist, suruvad vastajat oma küsimustega lõksu poole, mille mõni teine pinnija on üles seadnud.

Et paremini kuulda, pöörab Hus pea iga kord sinnapoole, kust ulatub kõrvu pinniv hääl. Tema pilk libiseb näolt näole, vihast moonutatud ja viltu kistud huultele, luuravatele silmadele, mis leegitsevad õelalt.

Hus kuuleb sõnu, oma sõnu ja isegi oma lauseid, mida ta hästi mäletab. Kuid siis hakkavad tulema moonutatud laused tema teostest ja jutlustest. Siis kuuleb ta väljendeid, mida ta pole iialgi lausunud ja mis hämmastavad teda oma valelikkuse ning lihtsameelse rohmakusega.

Sada korda on ta neid kaebusi kuulnud! Sada korda on ta neid ümber lükanud! Nüüd aga peab ta seda tegema uuesti, uuesti ja kiiresti; küsimusi sajab igast kandist nagu küllusesarvest, sageli ei lasta tal isegi lõpuni rääkida.

«Sa kuulutasid, et paavst on Antikristus.»

«Vale. Ma ütlesin, et iga uhke ja patune paavst, kes äritseb benefiitsidega ja rikub niimoodi Kristuse käske, on Antikristus.»

«Kuidas sa üldse julgesid seda neetud nime püha isa nimega siduda?»

«Isegi pühale Peetrusele lausus Kristus kord: «Saatan, sa ajad mu vihale, kui . . .»»

«Sina pole Kristus, jumalateotaja säärane!» — «Et su keel niisuguse võrdluse pärast kärna läheks!»

«Sa teotasid püha isa ja ütlesid inimestele, et pole tarvis tema sõna kuulata.»

«Vastupidi! Ma ütlesin, et on tarvis paavsti sõna kuulata, muidugi tingimusel . . .»

«Kas kuulete! Tema seab tingimusi!»

«. . . tingimusel, et paavsti käsud ei lähe lahku Kristuse käskudest.»

«Nii et iga kingsepp ise otsustab, kas püha isa korraldused on õiged või valed?»

«Seda ei otsusta kingsepp, vaid pühakiri. Viimase põhjal aga võib vankumatuid otsuseid langetada ka kingsepp, kui ta pühakirja pilgu heidab, sest . . .»

«Isegi kõige õpetatumad doktorid ei söanda seda teha!»

«. . . sest igal alamal on püha õigus otsustada oma mõistuse abil oma ülemate tegude üle.»

«Mõistuse abil!» — «Kas kuulsite selgesti? Inimmõistuse abil!»

«Nii et iga käsu puhul peab ka kerjus ja sulane kõigepealt targutama hakkama?»

«Just vaestele tuli Kristus oma armuõpetust kuulutama. Ja pühakiri rõhutab mõistuse tähtsust, sest selles on ülemate kohta öeldud: «Nende tegude põhjal tunnete nad ära.»»

«See on mäss!» — «Mässule õhutamine!» — «Sa irvitad kiriku ja paavstide kõikide ediktide ja dekreetide üle!» — «Aga kuidas on lugu ilmalike ülematega, kas nende sõna ei tule ka kuulata?»

«Ainult neid käske, mis . . .»

«Aitab! Seda me juba kuulsime!» — «Niisugune sõnakuulmise tõlgendus on sulle meele järele, sest sa oled mässaja!» — «Miks sa ei kuulanud paavsti käsku, millega ta keelas sul jutlustamise sinu kabelis?»

«Piibel ei anna alust niisuguseks keelamiseks. Hoopis vastupidi! Lunastaja ütles apostlitele: «Minge maailma . . .»»

«Ja sina läksid Lõuna-Tšehhimaal küüni taha ja söödile, jutlustasid kuurides ja põldudel.» — «Pealegi olid sa juba kirikuvande all!»

«Ebaõiglane kirikuvanne muutub kiituseks prohveti sõnade järgi: «Sind neetakse, kuid sina . . .»»

«Ta uhkustab veel sellega!» — «Ja sinu jutlused! Nendega ässitasid sa inimesi mässule!»

«Parem mäss tõe nimel, kui tõe hülgamine.»

«Üksnes sina oled see õige! Pühak! Kõik teised on sinu arvates saatanad!»

«Tunnen paljusid vaimulikke, kes on nii üllad, et mina pole väärt isegi nende kingapaelu siduma.»

«Kahetse! Nimeta neist vähemalt üksainuski!»

«Stříbro Jakoubek ja . . .»

«Suurepärane! Kas kuulsite? See on toosama Antikristus, kes annab Tšehhimaal armulauda kahel kujul! Sihuke ketserluste ketserlus!»

«Minu arvates küll mitte . . .»

«Vait! Saime kätte su kirja, milles sa oled tolle ketseriga ühel nõul!»

«Sa tegid kihutustööd sakslaste, kuningriigi ustavate poegade vastu. Sa vihkad sakslasi!»

«Õiglane sakslane on mulle kallim vääritust vennast.»

«Kuid ülikoolist kihutasid sa nad minema.»

«Vastavalt Universitas Carolinae põhikirjale . . .»

«Aga Wiclif? See inglise saatan, sinu võrgutaja ja eeskuju? Sa ütlesid end tahtvat, et sinu hing läheks sinna kuhu tema omagi?»

«Ütlesin seda usus, et ta oli hea kristlane.»

«Sinu soov täitub kuhjaga. Selle eest me juba hoolitseme! Põrgus saad sa temaga kokku!»

«Ja sa julgesid kogu selle ketserliku jampsi veel hiljuti välja anda oma pamfletis, millega sa ründad kiriku ustavat poega ning oma kaasmaalast Štěpán Páležit.»

«Palun andke see teos kontsiilile arutada. Nõnda te osutate mulle parima teene!»

Miks kõik korraga vait jäid? Alles selle vaikushetke jooksul tunneb Hus, kuidas keha hõõgub palavikus ja kui piinav on uus valusööst. Hus pigistab kätega kramplikult pingiveert ja katsub sügavalt hingata, et kaitsta end nõrkushoo vastu, mis hakkab inimeste ja esemete piirjooni ähmaseks muutma. Väga aeglaselt hõreneb udu silmade ees. Hus näeb, kuidas meestejõuk kahele poole nihkub ja kuidas selle kahe grupi vahelt keegi lähemale tuleb. Hus kallutab ennast ettepoole, et tulija nägu näha — ja tunneb siis mehe ära. See on tema!

Páleč! Sõber Štěpán? Sõber Štěpán.

Páleč jääb seisma, ei tõsta pilku ja lausub lämbuval häälel, mis kähisedes ning tigedalt tuleb kõrist:

«Ma ei tunne hullemat ketserit peale Wiclifi kui see siin.»

Kui naljakalt kõlab see nendelt huultelt, mis inglise doktorit kunagi nii tuliselt kaitsesid! Nüüd räägib Páleč, kiriku ustav poeg, jälle Wiclifist. Páleči kõrvale astub hoogsal sammul mees, kes ei löö pilku maha, vaid vaatab

Husile vihkavalt otse silma sisse. See on Michal de Causis!

«See on sõge ja parandamatu ketser. Meie Pálečiga taipasime seda suurepäraselt, kui koostasime tema väljenduste põhjal süüdistusakti. Ärge uskuge teda isegi siis, kui ta end oma õpetusest lahti ütleb! Veel enne Konstanzi sõitmist kirjutas ta tšehhidele kirja, milles ütleb: «Ja kui ma peangi end oma õpetusest lahti ütlema, siis teadke, et teen seda ainult sunduse tõttu ning sõnades. Oma mõtetes ja südames ei loobu ma sellest iialgi.» Kontsiil peab Husi viivitamatult surma mõistma ja timukate kätte andma. Muidu häbistab kontsiil ennast igaveseks . . .»

Hüüded ja needused täidavad kongi.

Siis avab tugitoolis istuv rauk aeglaselt silmad, tema käsi teeb vaevalt märgatava liigutuse ja lärm vaibub silmapilkselt. Ning uuesti kõlab see kuiv vaikne hääl, külm kui surm:

«Sa astusid oma jutlustes välja indulgentside vastu, mida Johannes XXIII laskis müüa sõja ajal Naapoli Vladislaviga, valepaavst Gregoriuse liitlasega. Mis on sul selle kohta ütelda?»

Hus katsub rääkida. Kuid tema kurk ja suu on tuhkkuivad, häält ei tule. Ja siiski peab ta, peab rääkima; just nüüd on see veelgi tähtsam kui enne, keset seda haukumist. Viimaks pääsevad ta keelepaelad valla ja ta lausub kähiseval, kuid siiski arusaadaval häälel:

«Johannes XXIII kuulutas ristisõja, et kaitsta oma maiseid valdusi. Ta kuulutas sõja oma vaenlaste kui ketserite vastu, ehkki Naapoli kuningat pole keegi ketserluses süüdistanud ega hukka mõistnud. Et saada raha nende tapatalgute korraldamiseks kristlaste hulgas, hakkas see Kristuse asemik indulgentse müüma. Kes raha maksis, sellele andsid indulgentsimüüjad patud ning süüteod andeks. Mida rohkem raha keegi maksis, seda pikemaks ajaks vabastati ta puhastustulest. Rikas võis end vabaks osta mitmeks sajandiks, vaene paariks päevaks.»

«Aitab,» katkestab Husi juttu kuiv hääl. «Kas panid kõik kirja?» suunab rauk pilgu kirjutajale. Siis pöördub ta pilk jälle aeglaselt Husile. «Veel viimane küsimus. Sa kinnitad, et ilmalikel ülematel on õigus kõlvatutelt vaimulikelt varandus ära võtta?»

«Ütlesin, et vaimulikke, kes on raskesti patustanud või kes elavad kõlvatut elu, peavad ilmalikud ülemad karistama . . .»

«Küllalt! Pane kirja!» annab vaimulik kirjutajale märku. «Tooge tunnistajad siia!»

Kongis algab askeldamine. Prelaadid ja mungad tõmbuvad koomale, et ruumi teha. Sisse astuvad uued vaimulikud, nende hulgas ka keegi ilmalik.

Husil pole enam jõudu uusi saabujaid silmitseda. Kõik tema ümber hakkab kokku sulama, halliks muutuma, kohin kõrvades tugevneb. Tükati kuuleb ta veel lausutud sõnu ja fraase, Michali häält, mis kurjustab ühe tunnistajaga: «Sa vannud, et ei tea vähimatki tunnistada? Kuid sa ju ei teagi veel, mida su käest küsitakse! Mina tunnistaksin ka lihase isa vastu, kui . . .» Ent pikkamisi sulavad ka hääled kõrvade kohisemisse. Hus istub ikka veel, selg vastu seina, kuid nüüd hakkavad juba pink ja põrandki liikuma. Hus ajab silmad pärani, et puurida pilguga üha tihenevat pimedust enese ümber. Siis jääb ümberringi kõik jälle vaikseks ja uuesti kuuleb ta seda värvitut raugahäält, mis kostab talle kõrvu kaugelt, väga kaugelt. Hääl kordab midagi, vist esitab mingi küsimuse . . . Jah . . . aga mida ta küsib? Et vastata, peab küsimust kuulma. Ta vastab! Pärigu nad temalt, mida tahavad . . . Kõigele, mida ütleb ja võib ütelda see hääl, kõigele, mida ta küsib ja võib küsida, on vaja tingimata ning kõhklemata vastata üheainsa sõnaga. Ja see sõna on: EI! Viimast jõudu kokku võttes raputab Hus pead ja minestuse piiril viibides kinnitab pealiigutusega: ei, ei, ei!

Veel kord läheb tal pea selgeks, kui ta lebab põrandal ja keegi kummardub tema kohale, surub märja lapi tema laubale ja palavikus kuumavale rinnale. Tema teadvusse tungivad lausekatkendid: «. . . ta ei tohi surra . . . vastutad selle eest . . . ta ei tohi enne surra, kui on end lahti ütelnud . . .» Siis hakkab kõik pimedusse vajuma. Ent korraga hakkavad inimeste varjud ja müürid läbi paistma, kaovad hoopis ja pea kohal lööb selgena särama lõputu sinine taevavõlv, magistrit ümbritseb ääretu, vaba ning õhuküllane avarus. Ja kui ta ringi vaatab, märkab ta korraga tuttavaid inimesi: üliõpilast Prokůpekit, rätsep Polákit, päevilisi, noort aadlikku, kellel jookseb must side üle silma . . . Ja sinagi oled siin, talupoeg Jíra Kozíst . . . Ja sina, ema, minu ema! Ja teie taga seisavad sajad, tuhanded, kümned tuhanded inimesed. Teie ümbritsesite mind igast küljest, teie võtsite enda alla kõik niidud ja põllud, teie hulgad täitsid kõik Kozí Hrádeki teed. Teie kõik silmitsesite mind tõsiselt, kindlalt, julgustavalt. Alles nüüd näen ma teid, kui teid ei varja minu pilgu eest need vaimulike viirastuslikud varjud, nüüd tean, et te olite siin alati minuga, kogu selle aja jooksul pole te mind maha jätnud. Minuga on teie pilgud, näod, teie südamed, teie jõud!

Hus naeratab ja kaotab teadvuse.

XII

VESTLUS

Sel hommikul rebenes Konstanzi kattev talveudulinik ja nähtavale tuli puhas sinine taevas. Nii kaugele, kui silm ulatus, ei tumestanud laotust ükski lumepilv ja esimest korda üle mitme nädala säras linna kohal päike.

Zabarella ärkas tundega, et ta on lõpuks ometi kodus, Itaalias. See oli tore tunne, kuid see ei kestnud kaua. Korraga sai ta teadlikuks tegelikkusest, mis aga osutus samuti väga meeldivaks: «Mu jumal, ma jäin ju Bianca voodisse magama! See veel puudus!» Kardinal naeratas endamisi ja ringutas, nii mõnus oli tajuda leebet raugust kogu kehas. Siis tõusis ta ettevaatlikult, et ei ärkaks tütarlaps, kes veel magas, pea pehmes padjas. Vallandunud kuldsed juuksed voogasid näo ümber, millele Zabarella heitis viimase pilgu. Naine ja laps, tüdruk ja poiss — see kõik oli siin koos.

Ka siis, kui kardinal end riidesse pani ja pruukosti võttis — seda tegi ta juba kõrvaltoas —, ei kadunud tema vaimusilma eest pilt magavast Biancast. Eile oli tütarlaps viimaks Konstanzi jõudnud, alles nüüd meenus Zabarellale, et ta polnud Biancat tervelt kaks kuud näinud. Kui tore, et ta tuli! Seni polnud kardinal temast puudust tundnud, ent kui ta viibis käeulatuses, vajas Zabarella teda. Vajas . . . Inimene armastab silmitseda kunstiteost, mille ta on loonud; selle põhjal kontrollib ta oma oskusi, oma võimeid. Ja kui tal pole tarvis sellest enesekindlust ammutada — seda temal, Zabarellal, küll tarvis polnud —, ammutab ta sellest kahtlemata suurt rõõmu.

Bianca oli tõesti tema looming. Ta lõi niisuguse tütarlapse mitte millestki, sest tahtis seda teha ja tundis sellest rõõmu. On ju hoopis meeldivam vormida elavat inimest kui tahuda marmorist raidkuju. Selleks on vaja eraskordset peenust ja osavust, et elav materjal käte vahelt ei libiseks, ei tormaks välja piiridest, mis looja on kindlaks määranud.

Bianca oli Zabarella kirjutaja ning illuminaatori[1] tütar. See oli naljakas mehike, kes pidas ennast kaljukindlalt suureks luuletajaks: *il gran poeta.*[2] Zabarella kutsus teda pilgates *il grand' impotente*[3], sest vaene mees polnud tõesti võimeline kokku klopsima ainustki värssi, ehkki ta neelas neid tuhandete kaupa kõikides Rooma biblioteekides, kus ta iganes luulekäsikirju avastas. Selleks otstarbeks Zabarella teda enamasti kasutaski: mees pidi välja nuuskima koltunud käsikirju, millest kardinal laskis avastatud vanarooma teosed ära kirjutada. Nojah, sellel *grand' impotente'*l oli siiski küllalt rammu niuetes, et väikese Bianca sündimisele kaasa aidata. Zabarella oli tüdrukule vaderiks — vadereid valiti oodatavate kuldrahade alusel — ja päris sageli oma sekretäri käest, kuidas lapse käsi käib. Hiljem märkas ta tüdrukut mõnikord isa kirjutustoas, kus laps jälgis oma taadi illuminaatoritööd. Ta naeris ja lõi särama, kui isa osavad pintslitõmbed võlusid pärgamendile märtrite ja pühakute kujusid või akantuselehti ja girlandornamente. Pärgamendile kirjutatud teksti sisse jäetud väikesed tühjad ruudud muutusid akendeks, mille kaudu avanes vaade ilu maailma. Ja kui maalimine oli lõpetatud, sündis suurim ime: isa kleepis taevaelanike peade ümber säravad nimbused, mis ta õhukesest kuldplekist välja lõikas. Rõõm värvidest ja figuuridest oli lapsele juba hällist saadik omane, kuid Zabarella arvas, et tüdrukus ärkab hämmastavalt vara kaunite kunstide mõistmine. Sellest alates oli ta lapsele hoopis hoolitsevamaks vaderiks kui nendel paljudel juhtudel, kus tema vaderiamet piirdus tõesti ainult oodatavate kuldrahade laualeladumisega.

Tütar oli kahtlemata pärinud isa vaimustuse poeesia ja maalikunsti vastu, ja Zabarella, keda lapsed polnud kunagi huvitanud, tundis lõbu Bianca kasvatamisest. Niisugust lõbu, mida tunneb uudishimulik vaim eksperimenteerimise hetkel: mis juhtub, kui näidata sellele inimesehakatisele aeg-ajalt killukesi niisugusest maailmast, mida ta ijalgi ei avastaks armetus koduhurtsikus, kus ta kasvab? Muidugi kandis Bianca siis juba kaela, kui Zabarella viis ta kord paavsti lossi, mis oli täis raidkujusid, maale ja gobelääne; teinekord jälle laskis ta tüdrukul mängida ja vallatleda oma Rooma villa aias, hiljem kinkis Biancale lauto ja palkas tubli õpetaja, et too tüdrukule lautomängu korralikult selgeks õpetaks.

Tüdruk jumaldas Zabarellat, ja polnud ime — kui *grand' impotente* kopsud, mis rögisesid raamatukogude ja kirjutustubade tolmust, ütlesid üles —, et Bianca tuli täiesti enesestmõistetavalt oma kõikvõimsa kaitsja majja; kuhu mujale ta oleks siis pidanud minema? See sündis nelja aasta eest, kui tüdruk oli kuueteistkümne aastane.

Sellest saadik elas ta Zabarella majas. Et ta kiiresti kaunitariks sirgus ja et asi kindlam oleks, kuulutas Zabarella ta oma õetütreks ja Bianca pidi teda onuks kutsuma. Juhuslikust eksperimendist sai meeldiv ajaviide. Zabarella tundis suurt rõõmu, kui luges Biancale ette oma lemmikluuletajate värsse, ja et tal poleks vaja vaeva näha nende seletamise ning tõlkimisega — kuidas tõlge küll värsside ilu kahjustab! —, otsustas ta, et tütarlaps peab ladina keele selgeks õppima. Ja et kardinal armastas Rooma poeetide ladina keelt, hakkas ta ise seda Biancale õpetama. Nüüd ei olnud kardinalil enam ühtegi vaba hetke. Rütmi rõõm ja värsside meloodilisus, väljenduste ja metafooride ilu, mida nauditi imetlusväärsete kommentaaride saatel, viisid vaimustusse nii õpilase kui ka õpetaja. Klassikute kõrval kasutati selleks vaimseks peosöömiguks armulikult ka Dantet, loeti tema armastussonette, mis ülistasid Beatricet, ja kord isegi Abélard'i ja Héloïse'i kirjavahetust. See oli poolteise aasta eest. Abélard ja Héloïse pihtisid teineteisele, missugune tuline armupalang neid mõlemaid valdab, kuid teine Abélard ja teine Héloïse vaatasid teineteisele otsa, kui samasugune palang nende pilgud kirjaridadelt lahti kiskus. Sellest õhtust peale lakkas Bianca Zabarellat onuks kutsumast, onu asemele tuli Francesco. Ja nõnda kutsus ta kardinali alati, kui nad olid kahekesi.

Poolteise aasta eest . . .

[1] Illuminaator — raamatumaalija, kunstnik, kes valmistab raamatute jaoks värvilisi pilte. — *Tõlk.*

[2] Suur poeet *(it. k.)*. — *Tõlk.*

[3] Suur impotent *(it. k.)*. — *Tõlk.*

Kui sihikindlalt ja täpselt vormis ta Biancast inimese oma tahtmise järgi! Kui sihikindlalt ja täpselt tegi ta seda isegi siis, kui ta sellele üldse ei mõtelnud! Nüüd, kui ta laskis möödunud neljal aastal, eriti aga just viimasel, oma vaimusilma ette tõusta, nägi ta selgesti: ta oli kasvatanud Biancas arusaamist kõigest sellisest, mida ta ise armastas. Mida ta oli aimanud lapses, kes tundis rõõmu värvilistest piltidest, seda oli ta sihikindlalt arendanud õitsele puhkevas tütarlapses ja kinnistanud küpsevas naises. Ta oli õpetanud teda rõõmu tundma ilust, kunstist, rafineeritud elamustest, õpetanud teda nautima vaimu- ja fantaasiatulevärgi võlu — ja seda kõike oli õpetanud Biancale tema, tema üksi! Selle kõik andis ta Biancale niimoodi, et isoleeris ta muust maailmast, et oli ise talle õpetajaks, et tütarlaps õppis tundma rõõmu ilust ja naudingust tema, Zabarella vahendusel, et neius tekkis suur ning kirglik igatsus — selle kõige abil köitis kardinal Biancat, ent hiljem tõstis ta neiu omaenda komplitseerituse, peenuse ja nõudlikkuse tasemele. Nüüd ei olnud tal enam vaja karta, et mõni aadlikust kehkenpüks või noor täispuhutud tõlplane Bianca temalt üle lööb. Neiu vajas teda, neiu oli juba liiga harjunud tema vestlustest ja fantaasialennust saadava rafineeritud toiduga ega suutnud istuda kehvemate roogadega kaetud laua taha. Ja veel tegi Zabarella midagi, seda juba täiesti sihikindlalt, nagu ta praegu enesele tunnistama pidi: hoolimata kogu naiselikkusest, mis Bianca nii veetlevaks muutis, pani ta neiu tähelepanu ja vaimu süstemaatiliselt just niisugustes valdkondades tööle, mis kuulusid meeste huviorbiiti. Kardinalil sai harjumuseks Biancale üksikasjaliselt jutustada kõigest, mis ta tegi, siis veel õukonnaintriigidest, oma vaadetest ja plaanidest — muidugi mitte kõikidest; lustakas vormis kirjeldas ta neiule elu kuurias, samuti suure poliitika telgitaguseid, lõikava irooniaga maalis ta portreesid nii pühast isast kui ka kardinalide kolleegiumist, ja seda kõike kindla eesmärgiga: ühelt poolt oli see parim viis keerutada võlutud Bianca ees oma kavaluse säravat paabulinnusaba ja näidata, kuidas ta nende mardisantide tembutused läbi näeb, teiselt poolt oli see uus köidik, mis pidi neiut veelgi tugevamini tema külge siduma. Paratamatult tekitas see Biancas tunde, et Zabarella räägib temaga kui võrdne võrdsega; nõnda tõusis ta hierarhiaredeli ülemistele pulkadele, kuhu teda keegi teine poleks viia suutnud, ja sealt ei taht-

nud ta muidugi enam alla ronida. Itaalias oli tarvitusel kõnekäänd: «Buon cavallo e mal cavallo vuole sprone, buona femina e mala femina vuol bastone.» — «Nii heale kui ka halvale hobusele tuleb anda kannuseid, nii heale kui ka halvale naisele tuleb anda malka.» — Kuid antiikse ilu austajad põlgasid säärast talupoeglikku karmust; nemad olid juba heitnud pilgu Olümpose hiide, hiide, milles hõljus veetlevate jumalannade hingeõhk, ent ühtlasi seisid nad mõlema jalaga kindlalt maapinnal, kus elu oli selge rõõm ja armastus täis magusat veetlust. Niisugused inimesed ei näinud naises madalamat sorti olendit ega jumalannat, vaid vaba inimest, kel on samasugused vaimuanded kui mehelgi. Sest ainult niimoodi pakkus naisega suhtlemine tõelisele mehele mõnu.

Seda kõike oli kardinal andnud Biancale ja too teadis seda, või vähemalt aimas, tundis, ja nõnda rikastas Zabarella neiu vaimu ning sidus ta veelgi tugevamini enda külge. Ka nüüd pidi ta rääkima Biancale sellest, mis teda lõbustab, ja niiviisi, kuidas see teda lõbustab. Ei lugenud, et ta Bianca sellega natuke mehelikuks muutis. Mehelikkus tegi Bianca veelgi ahvatlevamaks, ehkki Zabarellal mõnel ööl tuli veenduda vastupidises.

Sel hommikul — õigemini öeldes, pärast möödunud ööd — tundis Zabarella eriti suurt rahuldust oma jõust ja oma võidust. Bianca... Tema lõi Bianca. See oli tema, kahes mõttes tema Bianca!

Siis avanes uks — Bianca astus sisse.

Kui nad olid pruukosti võtnud, avaldas Bianca soovi, et Zabarella jätkaks — kui see tal võimalik on — oma päeviku dikteerimist. See päevik oli jällegi üks Zabarella taktikalisi võtteid. Et neiul ei tekiks tunnet, nagu õpetataks teda või nagu pühendataks liiga palju aega tema lõbustamisele, küsis kardinal temalt kord, kas ta ei tahaks tema, Zabarella märkmeid kirja panna. Ta tahtvat enda jaoks üles märkida, mida huvitavat ta on kuulnud, mis kusagil on juhtunud ja mida ta ise on korda saatnud. Niisuguseid, sageli väga salajasi mõtteid ei saavat jagada ühegi sekretäriga. Bianca oli õnnelik, et võib sellele suurele mehele abiks olla. Sellest saadik sai Zabarellal kombeks dikteerida Biancale oma privaatseid kroonikamärkmeid, mida ta muidugi täiendas loendamatute kommentaaridega; just nendes avaldas ta oma vaateid ja järeldusi,

andis kiitvaid hinnanguid, kuid enamasti siiski pilkas õelalt. Neiul laskis ta loomulikult ainult fakti kirja panna, kõige muu abil aga õpetas, vaimustas ja veetles Biancat. Nõnda ühendas ta kasuliku meeldivaga. Eilegi olid nad alustanud oma kooselu uut lõiku selle tööga, mis aga oli juba õhtu eel teistsuguse kärsituse tõttu lõppenud.

Bianca, kirjutustarbed käes, võttis istet väikese puldi taga akna all. Päikesekiired mänglesid tema juustel. Tema silmad, täis imetlust ja andumust, jälgisid kardinali, kes hakkas toas edasi-tagasi kõndima. Nõnda läks tal kõnelemine kõige paremini, kui tema sihvakat ja ikka veel nõtket keha kandvad jalad astusid sellises taktis, et sammude rütm ühtis rahuliku ning erakordselt tasakaaluka kõnerütmiga.

«Niivõrd kui ma mäletan,» alustas Zabarella, «jäime eile peatuma Sigismundi saabumise juurde. Nojah, 28. detsembril toimus kontsiili istungite pidulik avamine, mille sooritas Cambrais' peapiiskop, kardinal d'Ailly. Oma jutluse aluseks valis ta tsitaadi Luuka evangeeliumi kahekümne esimesest peatükist: «Ja päevas, kuus ja tähtedes peavad imetähed olema, ja maa peal peab rahval ahastus olema ilma nõuta.» — Oleksid sa näinud, missuguse hirmu selle tsitaadi valimine kõigile nahka ajas. Eks paljudel ole süda juba praegu saapasääres ilma niisuguste sõnadetagi! Õnneks jäi d'Ailly truuks oma prantsuse maneerile, jättis ennustuse kohtumõistmisest rahvaste üle sinnapaika ja kasutas seda üksnes kui musta fooni, et selle taustal taevakehade sära välja joonistada. Ta võrdles paavsti päikesega, Rooma kuningat kuuga ja kontsiilile kogunenud auväärseid isasid siravate tähtedega. Et ta ise tahab komeet olla, mis kogu universumi nagu luuaga puhtaks pühib, sellest ta diskreetselt vaikis. See kõik oli ainult ilukõneline žongleerimine, kuid võis siiski näha, kuidas paavst kergendatult ohkas. Niisiis peetakse teda veel päikeseks, universumi keskpunktiks. Kuid see kergendusohe tõusis tema rinnast küll enneaegselt, üsna varsti ta taipab, et päikesel enesel läheb siin olemine hirmus palavaks.

Juba kahe päeva pärast võttis kontsiilil sõna sakslane Roeder, Pariisis asuva Navarra kolledži professor, ja tegi ettepaneku, et kirikukogu valiks uue paavsti. Esimest korda öeldi seda avalikult ja täiel häälel. — Kas oled millalgi tähele pannud, kuidas kivi kukub järvevette? Ta kaob ja veepind sulgub tema kohal. Kuid värisevad ringid

jooksevad järvepinnal ja selle all kõige kaugema kaldani. Näiliselt pole vähimatki juhtunud, järv jääb rahulikuks, kuid värin on siiski vapustanud iga veetilka.

Vahepeal jõudsid kohale uued kontsiilist osavõtjad, tulid Inglise kuninga esindajad ja Šoti kuninga saatkond kahe peapiiskopi, seitsme piiskopi ja suure hulga aadlike näol eesotsas Warwicki krahviga. Saabusid johanniitide ordu suurmeister Rodoselt, poolakad ja leedulased, kreeklased ja Bütsantsi keisri saadikud, ja lõpuks ilmusid Konstanzi ka need, keda meie püha isa nii kannatamatult ootas: Tirooli hertsog Friedrich suure sõjameeste salgaga, Badeni markkrahv piigimeeste saatel ja truu paavsti pooldaja Johannes, Mainzi peapiiskop. Kõige rohkem ajas kontsiili vihale asjaolu, et see prelaat kandis raudrüüd ja sõitis linna sõjasalga saatel. Ometi pole kirikukontsiilidel kombeks olnud, et hääletatakse mõõkade ja piikidega!

Kuid Johannes XXIII teadis, mida teha. Ta läks ägedaks. Niimoodi talitas ta ka üsna ammu, juba siis, kui pidas läbirääkimisi Benedictus XIII ja Gregorius XII-ga, et need ennast paavstiaust lahti ütleksid. Meie püha isa lausa määratses: need valepaavstid tagandati juba Pisas, Konstanzi kontsiil aga on ainult Pisa kontsiili jätk! Kuid kirikukogule tulnud auväärsed isad ei läinud sellele liimile — Pisa oli Pisa, aga Konstanz on Konstanz. Benedictuse ja Gregoriuse saatkond ootas värava taga, Sigismund pilgutas silma kontsiilile, kontsiil pilgutas silma Sigismundile, ja mõlemad saatkonnad sõitsid pidulikult linna. Jalamaid ja väga hea meelega teatasid nad, et nende paavstid on valmis tagasi astuma, muidugi tingimusel, et ka Johannes XXIII võtab tiaara peast.

Nüüd läks lugu tõsiseks. Paavst nägi, et ta ei suuda kontsiili ohjas hoida. Itaalia prelaatide suurest arvust polnud tal vähimatki kasu, sest kontsiilil hakatakse hääletama rahvaste järgi, mitte peade järgi. Rahvastest on paavstil käpa all ainult itaallased. Prantslased pistaksid paavsti ilma soolata pintslisse; nende uhkust puhub lõkkele Avignon. Nad on harjunud, et neil on oma püha isa, ja peale selle on kogu lugu väga keerukalt seotud nende sisepoliitikaga. Sakslased toetavad Sigismundi, inglased ei lase end kellelgi ära osta, sest nad ei sõltu Roomast. Kuid paavst ei või isegi kõikidele itaallastele kindel olla,» naeratas Zabarella leebelt. «Viimasel hetkel andis meie metsik sõber d'Ailly paavsti positsioonile uue hoobi: vai-

mulike kõrval on kontsiilil hääleõigus ka ilmalikel isikutel. Seda kinnitavad teoloogiaprofessorid, kes tunnevad oma ala loomulikult paremini kui mõni tiitlite ja prebendidega ülekülvatud vaimulikust tohman. See ettepanek tähendas jällegi prelaatide võimu nõrgendamist ja ilmaliku mõju tugevdamist. Paavst kaitses ennast: niisugune ettepanek käib risti vastu varasemate kontsiilide tavadele. Muidugi tõrjus d'Ailly selle väite osavalt tagasi. Ta ütles, et varem ei olnud ülikoole ja järelikult ka professoreid. — Ah, see oli nauditav intermeedium! D'Ailly nõudis hääleõigust kuningale, printsidele, hertsogitele ja nende saadikutele. Võid kujutleda, kuidas Sigismund ja aadlikud seda kuuldes rõõmust hüppasid! Loomulikult võeti see ettepanek vastu.

Vaene Johannes XXIII! Ta meenutas mulle metssiga, kelle jahikoerad on tihnikus sisse piiranud. Igast küljest ümbritsevad teda irevile aetud kihvad. Penid on valmis teda esimese märguande peale maha murdma. Ühel päeval said kõik neli juhtivat rahvast kontsiilil süüdistusprojekti Johannes XXIII kohta, kus paavsti kuriteod ja patud olid seitsmekümne nelja punkti all üles loetud. Et sul aimu oleks selle dokumendi armastusväärsusest, toon sulle näite. Süüdistuse esimene punkt kõlas järgmiselt: «Johannes XXIII, varem Baltazar Cossa, oli noorusest peale valetaja, liiderdaja ja mässule õhutaja.» Teine paragrahv süüdistab teda verejanulises julmuses, millele ta oli andnud voli Bologna valitsejana. Seal nööris ta linnalt suuri makse ja pidas korda türmi ning tapalava abil. Muidugi ei puudunud see, et ta mürgitas oma eelkäija Aleksander V ja sundis kardinale teda ennast paavstiks valima. On üldiselt teada, et ta ei hoolinud jumalateenistustest ega palvustest, ja kui tal tuligi missat pidada, tegi ta seda nii kähku, nagu põleks maa ta jalge all. Süüdistuse järgmine punkt kirjeldas teda kui vaeste rõhujat, õigluse vaenlast, kurjuse kaitsjat, ahnuse ja simoonia võrdkuju, benefiitside ja prebendidega sahkerdajat, ühesõnaga — kui kõikide pattude ja pahede kehastust. Ta rikkus abielu oma venna naisega, peale selle lasub tema südametunnistusel veel kahesaja neitsi, lese ja nunna võrgutamine ning vägistamine. Küprosel müüs ta johanniitide ordu suurmeistri koha viieaastasele poisikesele, Küprose kuninga sohipojale. Kuue tuhande tukati eest vabastas ta kellegi piiskopi vaimulikuvandest, et too võiks abielluda. Firentslastele

müüs ta viiekümne tuhande eest püha Ristija Johannese pea, mille võttis ära püha Silvesteri nunnakloostrilt. Ja nõnda edasi samas vaimus. Piisaks, kui sellest kõigest sajandikki tõeks osutuks. Teiselt poolt aga võiks meie püha isa rõõmust lausa lakke karata, kui osutuks tõeks üksnes sajandik osa.

Muidugi ei saadud niisugust süüdistust avalikkusele teatavaks teha. Johannes XXIII on ikkagi juba neli aastat paavstitroonil istunud ja lõppude lõpuks — paavst on paavst, olgu ta missugune tahes. Ei tohi sellisel kombel õõnestada ristirahva usaldust, mis niigi kõvasti vangub. Nõnda pisteti süüdistus kalevi alla. Las ta seal praegu seisab!

Paavst oli pigis! Mida teha? Siis tuli talle mõte — võib-olla andis talle keegi sellist nõu —, et ta katsuks kontsiili mõne teise probleemiga tegelema panna. Talle tuli mõte nihutada esiplaanile Husi kohtuprotsess.»

Zabarella pidi sel päeval juba teist korda võitlema naeratusega, mis hakkas tema suulihaseid pingutama. «Võib-olla andis talle keegi sellist nõu . . .» Kardinal asus parajasti Veenuse kuju ees, mis seisis toanurgas akna kõrval. Päikesekiired langesid torsole ja poolitasid Veenuse vasaku rinna helkivvalgeks ning varitumedaks. Varju ja valguse piir jooksis sirbikujulise kaarena üle rinnanibu ja kaenlaaluse, üle lopsakate vormidega marmorkuju. Milline ilu, milline täiuslik ilu! See väärib jumalikku imetlust ja mis tahes hinda!

Kui mees jäi vait ja peatus raidkuju ees — ta seisis seljaga Bianca poole —, siis võis seda sihvakat kardinali, kes kandis voogavat punast rüüd, viivu samuti raidkujuks pidada. Kuid veriselt helkivaks raidkujuks, kellest õhkub suursugusust, jõudu ja täisverelisust.

Bianca laskis käed rüppe. Ta ei näinud midagi muud peale Zabarella. Ta ei suutnud millelegi mõelda; sädemeid pilduv ning kõikväeline sõnade tulevärk joobnustas tal liiga tugevasti mõistust. Ta rohkem tundis. Tundis ennast õnnelikuna pärast möödunud ööd, sellel päikesepaistelisel hommikul ja mehe läheduses, kes tähendas talle nii palju. Kardinali mõtted ja vaimuteravus ümbritsesid teda nagu soojaveeallikas. Zabarella sõnad näisid täitvat kogu ruumi ja nende sõnade silmipimestav rikkus kuulus ainuüksi neile kahele. Praegu, aga veelgi rohkem eile õhtul, kui kirg katkestas nende jutuajamise, tundis ta, kui väga ta

Francescot armastab. Kõigest hiŋgest, tingimusteta, täielikult.

Sel hetkel tundis Bianca kerget ahistust — kuidas võis talle niisugune mõte just praegu pähe tulla? Talle meenusid need kaks kuud, mille jooksul ta oli viibinud Roomas üksipäini. Kuidas ta algul tundis ennast nagu paljaksvarastatu ja kuidas ta hiljem pikkamisi ning elus esmakordselt sai teadlikuks oma olemusest. Francesco ei andnud talle selleks iialgi aega, kui nad kahekesi koos olid. Siis aga võttis Biancas igatsuse kõrval maad ka isesugune rahuldustunne. Viimaks ometi avanes talle võimalus ise mõtteid mõlgutada. Ta märkas, et on rahul iseendaga sellisena, nagu ta on. Muidugi oli see kõik Francesco töö ja teene, kuid seejuures ilmnes, et tema, Bianca, on samuti inimene, kes oskab iseseisvalt mõtelda ja otsustada. Talle meenus, kuidas ta tegi enesele etteheiteid, kuidas teda vaevas halb südametunnistus. Aga ei, Francesco ju tahtis seda, Francesco tegi temast just niisuguse olendi! Hiljem sai Bianca sellest üle ja tundis ainult rõõmu. Ei, selles polnud jälgegi uhkusest, see oli ainult rõõm. Alles nüüd hakkas Biancat uuesti valdama ebamäärane süütunne. Ta tundis end süüdi, et võis niivõrd rõõmustada enese üle ilma Francescota, et võis anda nii suure väärtuse vabadustundele, mis valdas teda üksi olles.

Bianca naeratas. Ah, see ei loe vähimatki. See kõik on tingitud sellest, et ta nüüd, nüüd ja uuesti saab aru, kui kõvasti ta Francesco vaimu võimsast lennust maha jääb. Ainult sellepärast võis teda haarata kergendustunne, kui ta üksi Roomas viibis, et tal polnud võimalik oma mannetusest teadlikuks saada. Siiski oli see kõik ikkagi raske: olla täis õrnust, kui Francescot polnud kahe kuu jooksul Roomas. Küll on tore, et nad nüüd jälle koos viibivad!

Nüüd ärkas ka Zabarella oma mõtisklustest ja hakkas uuesti edasi-tagasi kõndima ning rääkima:

«Eile jutustasin sulle sellest lehmakauplemisest, mille tulemusena Sigismund meelitas Tšehhi kuninga käest magister Husile antava kaitsekirja eest välja Rooma krooni. Nojah, hiljem muudeti Hus patuoinaks, kelle ohverdamisega paavst tahtis edasi lükata arutelu kirikulõhe kõrvaldamisest. Kui tal see ei õnnestunud, muutus mainitud tšehhi jumalasalgaja uue sehvti objektiks, sedapuhku kontsiili ja Sigismundi vahel. Nad kõik pilluvad

teda nagu palli, mis käib ühe mängija käest teise kätte. Tema vaeseke lendab ühelt mängijalt teisele ega teagi, mispärast ja kuidas. Ja ega tal tegelikult suuremat kaalu olegi kui pallil . . . Mis ta muud on kui ketser! Või kui ta seda ka ei ole — siiski on ta selleks hea küllalt, et tema abil katsuksid ähvardavalt jõudu mängijad, kes teda üksteisele loobivad.

Aga nüüd pea aina naeru! Kujuta ette, see kavalpea Sigismund, kes selge sõnaga lubas Johannes XXIII-l Husi vangi panna, hakkas korraga solvunut ning kibestunut etendama. Algul tahtis ta oma nõusolekuga endale paavsti tooust võita. Kui aga meie püha isa liitlasena nulliks muutus, tuli Sigismundile mõte, et kui katsuks Husi uuesti maha parseldada — sedapuhku kontsiilile. Sigismund on neetult peenike sell; juba oma loa Husi vangistamiseks stiliseeris ta nii segaseks, et sellest võib välja lugeda nii nõusolekut kui ka keeldumist. Ja nüüd tõstis ta kisa: kuidas julges kontsiil vangi panna inimese, kellele tema andis kaitsekirja! See on ometi tema majesteedi Rooma kuninga ilmne solvamine!

Noh, see kõik on muidugi väga läbipaistev komöödia. Kui paavst mängust välja langeb, jääb prügihunnikule kaks kukke — Sigismund ja kirikukogu. Sigismund tahab kontsiili oma käpa alla saada, kuid kontsiil, kellel õnnestus Johannes XXIII eestkostmisiket turjalt heita, ei hooli uuest eestkostjast. Tema tahab ise oma asju ajada.

Ja nõnda läkski mölluks. Oli see alles lustakas vaatemäng. Auväärsed isad olid vankumatud nagu kaljud. Kõige visam oli d'Ailly. Tema kehastas Peetrust. Sa ju tead, kuidas piiblis seisab: «Sina oled Peetrus, mis tähendab kaljut.» Rauk d'Ailly tahaks nii väga Peetruse trooni istet võtta! See oleks alles paavst, jumal päästa meid kurjast! Sigismund perutas areenil nagu metsik täkk. Ta on pöörane kui saatan, ja mida kõikuvamaks ta tunneb oma jalgealust muutuvat, seda ägedamalt ta ründab. Ta tungis kardinalide kolleegiumi istungile, jooksis seal ringi, trampis jalgadega ja karjus, et tema kaitsekirja paberilipakaks muutmisega on kardinalid teinud ta kogu maailma naeruks; kuidas võetakse teda vastu Tšehhi kuningriigis, mille pärijaks ta on, kui ta ei suuda kaitsta seda Tšehhimaa poega, oma alamat? Siis ähvardas Sigismund Konstanzist ära sõita. Kardinalid kehitasid õlgu. Sigismund kukkus märatsema, et tema ei küsi kelleltki luba,

laseb oma sõjameestel vanglauksed lahti murda ja vabastab ise Husi. Kardinalid andsid Sigismundile nina peale tema enese varasema ähvardusega. Nad ütlesid, et sellisel juhtumil sõidavad ära hoopis nemad, ja nõnda ongi kontsiilil lõpp. Ühesõnaga — need kaks suurvõimu teritasid selle tšehhi hädavarese arvel hambaid. Lõpuks virutas Sigismund ukse kinni, alarmeeris oma aadlikud ja sõitis Konstanzist tõesti ära. Kuid ta ei sõitnud kaugele. Ainult Radolfzelli, kuhu on majutatud tema abikaasa õukond. Barbara embuses kaotas ta kogu sõjakuse. Delila pügas meie Simsoni juustest lagedaks. Sigismund rahunes ja hakkas kainelt kaalutlema, mida ta tegema peaks. Järgmisel päeval tuli ta linna tagasi ja leppis kardinalidega kokku, nagu poleks midagi juhtunudki. Ta jättis Husi vanglasse, kuid kahes punktis pidid kardinalid talle järele andma. Nad pidid vangi natuke viisakamasse kongi paigutama ja Husile tõotama, et tal lastakse kontsiili ees kõnelda; just viimast nõudsid nii Hus kui ka tema tšehhidest sõbrad väga kangekaelselt. Tšehhid piinavad Sigismundi nagu parmud. Tšehhi kuningriigist saadavad aadlikud siia protestikirju, Konstanzis viibijad aga tülitavad oma tulevast kuningat lakkamatult audientsidega. Nõnda pidi ta neile mõnevõrra vastu tulema. Teiselt poolt aga ei võinud ta ometi üheainsa ketseri pärast kontsiili lõhki ajada.

Niimoodi jäid siis kõik lõpuks enam-vähem rahule ja igaüks võis endamisi arvata, et ta midagi võitis. Tõeliseks võitjaks osutus muidugi kardinalide kolleegium.

Kui mõtled, et kogu see suur maskeraad — vähemalt väliselt ja silmaga nähtavalt — keerles üheainsa tundmatu vaimuliku ümber kaugelt Tšehhimaalt, siis on see küll äärmiselt lõbus ning koomiline.

Mina Husi ei tunne ega ole teda iialgi näinud, kuid ilma selletagi on mulle selge, et tegemist on täiesti tühise juhtumiga, mis tuleb muidugi kiiresti joonde ajada, eriti kui Husi ketserlikkus tõeks osutub, kuid kogu lugu ei väärі iialgi seda tähtsust, mida talle siin antakse. Husi juhtumiga puutusin ma kokku mõne aasta eest, arvan, et kaks või kolm aastat tagasi. Tollal tegeldi Rooma kuurias mingi tema protsessiga. Ma ei mäleta enam täpselt, mis seal kõne all oli. Tean ainult, et oli juttu mingisugustest raamatutest, mis Praha peapiiskop käskis Husil ära põletada. Mulle ei meeldi raamatute põletamine — see toob

alati kahju. Nojah, ma avastasin tollal selles loos mõningaid juriidilisi patustusi ja asusin Husi seisukohta toetama. Ei läinudki palju aega, kui Johannes XXIII vabastas mu selle asja uurimise kohustustest ja määras minu asemele karmima kohtuniku. Mina oleksin Husi tollal õigeks mõistnud. Tema ise Rooma muidugi ei tulnud, siis oli ta veel nii tark.

Kuid nüüd on ta neil peos. Kuna paavst arvas, et tal õnnestub Husi juhtumit suureks puhuda, alustas ta jalamaid ülekuulamisi. Husi juurde vanglasse saadeti uurimiskomisjon ja tunnistajad. Mul avanes kord võimalus tunnistajate seletustesse pilku heita. Suuremalt jaolt olid need jõledad, eriti Husi kaasmaalaste omad. Kuid nende hulgas leidus ka kurioosseid numbreid. Mäletan näiteks ühte tunnistajat — eks ta muidugi mõni tšehh oli —, kes teatas, et ta pole küll Husi jutlusi iialgi kuulnud, kuid Hus on siiski ketser ja tema, tunnistaja, on valmis igasuguseid seletusi andma.

Siis katsusin teist korda oma elus Husi aidata. Tegin talle ühe komissari kaudu ettepaneku, et ta ärgu taotlegu avalikku kohtuprotsessi. Et lahendame tüliküsimused paari teoloogi ja juristi osavõtul suletud uste taga. Pean sulle küll tunnistama — ma ei taha sulle isegi pisiasjades valetada, mu armas —, et tahtsin niimoodi ühtlasi ka paavsti vihastada. Johannes XXIII nõudis nimelt suurt avalikku kohtuprotsessi, mina oma ettepanekuga aga tahtsin tal seda nurja ajada. Õnnetuseks jäi Hus selle juurde, et tahab iga hinna eest ette astuda ja kogu kontsiilile kõnelda. Niisuguste pööraste puhul on säärane sõgedus tavaline. Nad peavad ennast inimesteks, kes on kutsutud ja seatud oma ekslike reformidega maailma päästma — ja nõnda tahavad nad ka oma kõnega selle maailma poole pöörduda. Siis võttis uurimiskomisjon Husi krõbedamalt käsile, sest selle esimeheks hakkas meie metsik d'Ailly. Komisjon pistis Husile nina alla valmis kohtuotsuse, mille põhjal ta pidi kohe hukatama, kui ta ei alistu. Nad ei saanud temast jagu. Hus jäi oma nõudmise juurde, et tahab kontsiili ees kõnelda. Ja sellesama tõotuse pressisid Sigismundilt välja ka Husi sõbrad-kaasmaalased. Noh, inimese tahtmine on tema taevariik. Jumal teab, mida see ketser sellest kontsiilist ootab. Võib-olla ta mõtleb, et teda lastakse seal tõesti kõnelda, jutlustada . . .»

Zabarella peatus Bianca kõrval ja sasis tema pehmeid kiharaid:

«Kord poisikesepõlves jooksin ma mööda ilusat raiesmikku, mis säras päikeses. Ka täna paistab päike, ja maailm ning elu näivad kaunid. Tookord jõudsin ma seal päikeseküllasel raiesmikul lameda kivi juurde, mille pöörasin teisele küljele — selle all oli ussipundar. Üllatatud maod hakkasid vingerdama, kiskusid end kerra, ajasid end sirgeks, mähkusid üksteise ümber. See sarnaneb Konstanziga. Kuid siin katsuvad need vingerdavad maod rohkem üksteist alla kugistada, ja vaene hiireke, kes nende sekka satub, on päästmatult kadunud. Nad neelavad ta alla nagu muuseas ja jätkavad kisklemist.»

Sel silmapilgul astus tuppa kammerteener ja teatas Zabarellale külalise saabumisest: auväärne isa, kardinal d'Ailly, soovib temaga kõnelda.

Zabarella oli kohe valmis ametivenda alt vedama. Nii dikteerimine kui ka Bianca olid unustatud. Sellal kui ta d'Ailly'd tervitas, katsus ta ära arvata, mis asjus külaline oli tulnud.

D'Ailly võttis istet. Just siis märkas ta neiut akna all. Kuid Zabarella heitis käega; ta ei tahtnud aega viita tutvustamisega ega seletamisega, kes see näitsik on. Ühtlasi käis tal läbi pea humoristlik mõte. Rahustava naeratuse saatel ütles ta prantslasele:

«Auväärt vend, te võite rahulikult kõnelda, sest see neiu ei oska ladina keelt.»

Zabarella oli kindel, et Bianca saab aru ja jääb kohale, et tütarlaps on talle tänulik uute kogemuste ja tähelepanekute eest, mida eelseisev vestlus annab.

Hooletu õlakehitusega võttis d'Ailly selle seletuse teadmiseks ja asus kohe asja juurde:

«Auväärne vend, tulen teie juurde kui usukomisjoni esimees ja tahan teid informeerida kohtuprotsessist, millega teatud mõttes tegelesite ka teie. Mõtlen selle all ketser Husi süüdimõistmist.»

D'Ailly hääl oli raugalikult kuiv ning kime. Zabarella pani tähele, kuidas kardinal ühe hingetõmbega asendas sõna «kohtuprotsess» sõnaga «süüdimõistmine».

«Te tegelesite sellega aastal 1411 Roomas» — niisiis teadis prantslane seda täpsemalt kui tema, Zabarella, ise — «ja tundsite huvi uurimiskomisjoni materjalide vastu ka

siin, Konstanzis.» Tema hääl kõlas nii, nagu kõneleks ta kaebealusega.

Zabarella noogutas ja tegi näo, nagu vestleksid nad ilmast.

«Mulle on väga tähtis,» jätkas d'Ailly, «et kõik mu kolleegiumivennad oleksid selles asjas ühel meelel.»

Zabarella pani tähele, et d'Ailly ei pea ilmselt sobivaks ühtegi viisakussõna ega tiitlit kasutada.

«Niisugust üksmeelt pean ma äärmiselt vajalikuks ja lausa kohustuslikuks. Pole kahtlust, et hoolimata ilmaliku võimu vahelesegamisest, mida me pidime endale veel hiljuti meeldida laskma, viiakse Husi protsess lühidalt ning karmilt lõpule. Seda tehakse tingimata, äratagu Hus pealegi ühes või teises inimeses ajutiselt enese vastu sümpaatiat.»

Zabarella neelas alla sellegi müksu. Kuigi «sümpaatia» oli küll liiga kõvasti öeldud. Tookord Roomas oli Zabarella juhindunud ometi seadusetähest ja siin, Konstanzis, ei saa rääkida niivõrd sümpaatiast, kuivõrd antipaatiast . . . Johannes XXIII vastu.

«Husi juhtum on küps inkvisitsiooni jaoks,» lõpetas kardinal karmilt.

Zabarella murdis pead, mispärast d'Ailly tunneb nii pöörast huvi Husi protsessi vastu. Ta pidi selle välja uurima:

«Igasuguse ketserlikkuse väljajuurimise hädavajalikkuses pole vist keegi rohkem veendunud kui mina. Igasugune ketserlus tuleb juba eos hävitada. Kuid arvan, et üsna hiljuti toimunud sündmus oli auväärsele vennale uueks tõenduseks, kui kergesti ja kiiresti ketseritele ots peale tehakse.»

Sellega vihjas Zabarella loole, mis juhtus D'Ailly'ga teel Konstanzi; ilma suurema uurimiseta, otsekui möödaminnes, laskis d'Ailly ära põletada kaks frantsiskaanlast, keda süüdistati ketserluses paari ähmase väljenduse alusel.

D'Ailly lõi erutatult käega:

«Auväärne vend, te alahindate Husi. See, mida ta jutlustab, on hullem kui ketserlus. See on hädaoht, mis ähvardab nii püha kirikut kui ka valitsevat maailmakorda. Uskuge, ma ei liialda. Kuulasin teda kord ise üle ja tema sõnad tekitasid minus õudust.»

Zabarella märkas õhetust, mis hakkas kerkima soone-liselt kaelalt pärgamenti meenutavale näonahale ja lohkus meelekohtadele. Pagana pihta, mis selle taga peitub? Vanamees ei tee tõesti tsirkust, miski on talle hirmu nahka ajanud! Natuke aega kuulas Zabarella tähelepanelikult kardinali tormakat ja jõnka juttu, mis voolas lakkamatult ning ägedalt d'Ailly kitsastelt huultelt. Siis ta tüdis kuulamisest ja hakkas mõtlema, mispärast see kardinal, kes kuulub kindlasti võimsaimate hulka, selle tšehhi ketseriga nii palju tegemist teeb. Jah, Hus on kirikule ohtlik, Zabarella arvab endamisi, et teab sellest võib-olla rohkem kui d'Ailly aimab, kuid kõigest hoolimata ei ole see niisugune juhtum, millega vilunud inkvisitsioon toime ei tuleks. Et Husi kohtuprotsessi puhusid suureks need, kel oli vaja sääsest elevanti teha, seda Zabarella mõistis. Aga mis kasu võis sellest saada d'Ailly? Vana äraproovitud põhimõtte järgi, et ei maksa kõige enne uurida seda, mis inimene teeb, vaid mispärast ta seda teeb, mis kasu ta sellest loodab, katsus Zabarella natuke ajusid liigutada ja — heldeke, kui lihtne see kõik oli! Paavsti, Sigismundi ja kontsiili järel oli d'Ailly ju neljas, kes tahtis Husi arvel karjääri teha, tema kulul oma positsiooni kindlustada. See oli päevselge. Nüüd siis liigub d'Ailly ringi selle vana tuntud ketserlusekolliga, et see aitaks teda esile tõsta kiriku kaitsjana ketseri vastu, kes ähvardab «kogu valitsevat maailmakorda», nagu ta siin ütles. D'Ailly tahab etendada kontsiili ees lihtsalt püha Jüri, kes tappis lohemao. Selle kiriku päästja idee on ta Sigismundilt üle võtnud. Kuid peamiselt tahab ta ise kindlaks määrata kirikukogu tegevusprogrammi ja käitumisjoont, tahab alustada kontsiili nii efektselt kui võimalik. Selle idee on ta jällegi paavstilt ja kardinalide kolleegiumilt üle võtnud. Need kolm kisklevad isekeskis, d'Ailly tahab selle ketserluselooga juhi kohale tõusta. Nüüd, kus ta näeb, et Johannes XXIII nagunii paavstitroonilt lendab, tahab ta end näidata väga teenekana, et võiks tiaarale kandideerida. Kui vana ning tüütu see kõik on!

D'Ailly hääl katkestas Zabarella mõttelõnga. Õnneks kuulis ta veel küsimuse lõppu, mille d'Ailly parajasti esitas:

«Missugune on siis teie arvamine?»

Zabarella kuulis selgesti, et kardinal küsib tema arva-

mist. Aga jumala nimel, millest ta kogu aeg rääkis? Et Zabarella prantslast ei kuulanud, peab ta nüüd kiiresti valmis mõtlema vastuse, mis võtab Husi probleemi kusagilt otsast uuesti üles ja venitab selle mingisuguse ähmase järelduseni, reetmata seda, et Zabarella küsijat ei kuulanudki.

«Auväärne vend,» alustas Zabarella aeglaselt, teeseldes suurt mõtlikkust. «Igasugune ketserlus tuleb täielikult hävitada. Pole tähtis, kas see on väike või suur, sest ka kõige väiksemast võib hõlpsasti suur hädaoht võrsuda. Seega ei näe ma põhjust, mispärast me peaksime käesolevál juhul teisiti toimima, kui toimime niisugust liiki juhtumite korral tavaliselt. Vastus kõlab: süüdimõistmine!»

Zabarella peatus. Mispärast see raugamask tema ees niiviisi naeratab? See koltunud nahaga ületõmmatud pealuu on veel kuidagimoodi talutav, kui tal on ees õel ning ebasõbralik nägu, aga tema naeratus . . .

«*Amice*,» katkestas d'Ailly vaikne, hämmastavalt vaikne ning leebe hääl vaikuse. Zabarella muutus jalamaid valvsaks. Kui kardinal nimetab teda sõbraks ja kui ta räägib nii lahkelt, siis tähendab see tegelikult tõelist ohtu! «Kõigepealt lubage mul teile ütelda, et te mu juttu üldse ei kuulanud. Te tegelesite oma mõtetega. Kahtlemata olid need tähtsad ja väärtuslikud mõtted, sest teistsuguste olemasolu ei või teie puhul eeldada. Ma katsun neid ära arvata. Küllap te mõtlesite, et mis mind õieti teie juurde tõi? Te püüdsite leida motiivi, mis andis mulle tõuke küllatulekuks ja selleks vestluseks . . . Te ei vaidle vastu. Kas tohin mõistatamist jätkata? Te jõudsite otsusele, et mind tõid siia — ütleme otseteed välja — kitsad ning egoistlikud kaalutlused, eks?» Zabarellal jooksid judinad üle selja: see mees on ehtne saatan! Kuid d'Ailly jätkas: «Ka mina otsustan teiste inimeste üle — ärgu pangu auväärne vend seda mulle pahaks — enese järgi.» Kõhetu käe kiire žestiga tõrjus ta tagasi Zabarella vastuväited. «Minust räägitakse, et ma olen . . . noh, auahne, ablas ja täitmatu. Püha isa nimetas mind kord koguni täitmatuks lohemaoks. Teen seda ega taha kinnitada, et mul oleks soov seda arvamust täielikult kummutada. Kuid sedapuhku, auväärne vend, uskuge mind: praegu ei kihuta mind tagant mitte isiklikud huvid ega egoistlik arvestus. Auväärne vend, ma lihtsalt pean teid veenma, hoiatama,

valvsusele manitsema! Siin on mängus meie pea, kogu kirik ja veel rohkemgi: terve maailm, kõik!»

Zabarella tundis ebameeldivat ängistust. Nüüd — nüüd tuleb kaela kõik see ebameeldiv ja vastik, millega ta ei taha tegemist teha. See vana kiskja vedas tema tuppa oma haisva saagi, et siin õhku mürgitada. Pole midagi parata, nüüd d'Ailly'd enam tagasi ei hoia.

Ja sedapuhkugi näis kardinal Zabarella mõtteid lugevat:

«Kui Tiberi vood suvel Roomas kokku hakkavad kuivama, siis päästame end kohutava leha eest niimoodi, et läheme peitu oma villadesse linna taga. Käesoleval juhtumil ei saa me seda endale lubada. Ketserluse lehk on mürgine.

Püha kirik on juba ammugi väga õigesti ära tundnud hädaohu, millega Hus teda ähvardab. Kirikliku kohtu kõikide instantside ja kõikide vahendite abil surusime Husi ummikteele, mis lõpeb Konstanzis. Seda tegime paavst, mina, Pariisi ülikool, Gerson; me sundisime ka Sigismundi, et ta meid aitaks. Ja nüüd, kui saime Husi siin lõpuks kätte, kui on vaja temaga kõige kiiremas korras lõpparve teha, nüüd hakkasid paavst, kuningas ja kardinalide kolleegium kasutama tema juhtumit oma võitluses võimu pärast kontsiilil. Lühinägelikud egoistid!»

D'Ailly noolis kahvatu keelega kitsaid huuli. Näis, nagu oleks sisemine lõõsk oma kumaga kuivatanud selle kondise õela pea, millelt Zabarella nüüd enam pilku ei pööranud.

«Te olete küllalt terava pilguga,» jätkas kardinal, «et näha sarnasust Husi, Wiclifi ja Pariisi Petit' vahel. Ja te teate ometi, kuhu see viis? Inglismaal maamatside mässuni, losside põletamiseni ja mõrtsukatöödeni, Pariisis pööbli hirmuvalitsuseni, Bastille' vallutamiseni ja aadlike tapmiseni.[1] Mõni usufanaatik hakkab piiblit seletama, seab oma lühinägelikus tobeduses mehaaniliselt kõrvuti kristlikud ideaalid ja tegeliku elu, hakkab evangeeliumi apostlite vaesust võrdlema eluga, mida elab tänapäeval

[1] Inglismaal puhkes 1381. aastal talurahva ülestõus, mille eesotsas seisis Wat Tyler. Ülestõusnud vallutasid Londoni.

Prantsusmaal tõusid üles Pariisi käsitöölised ja linnakehvikud aastal 1411. Ülestõusnuid juhtisid lihunik Simon Caboche ja arst Jean Troyes. Kolme aasta jooksul (1411—1413) olid Pariisis võimul ülestõusnud, kes vallutasid ka Bastille' kindluse. Viimane ehitati aastail 1369—1382 kui kuningavõimu tugi, kui kindlus ning vangla ühtlasi. — *Tõlk.*

kleerus; ta ei saa aru meie võimu missioonist ega eesmärgist, ta ei mõista neid, ja juba pistab ta hüsteeriliselt oma kohtuotsust kuulutama.

Minu arvates tegi kirik väga suure vea, et ta Wiclifi suhtes poolele teele seisma jäi. Me rahuldusime sellega, et kihutasime ta minema ülikoolist ja Oxfordist. Tal vedas: ta suri õigel ajal. Meie käed olid tollal liiga lühikesed, ei küündinud Inglismaani. Kuid sellegi vea peame parandama siin, Konstanzis.

Kõike seda, mida niisugused hullumeelsed jutlustavad, kuulab täitmatu, kade ning nürimeelne pööbel kikkis-kõrvu, sõgedate reformaatorite sõnad kisuvad säärastel inimestel käed rusikasse ja tõmbavad neil pussnoad tupest välja.»

D'Ailly silmad leegitsesid, tema huuli kõverdas õel irvitus:

«Praegu oleme jõudnud juba nii kaugele, et pidime hukka mõistma piibli kui kõige ketserlikuma raamatu. See jumala ilmutus on muutunud saatanate käes ristirahva hukutamise vahendiks. Millele tugineb kas või Huski? Pühakirjale! Ja küsib süütult: «Kas sõidab Kristuse asemik armetu eesli seljas, käib ta paljajalu ja kannab jämedatoimelist hamet?» Aga inimesed kuulavad teda, ja juba vaatavad nad kõõrdi piiskoppide ja vaimulike ornaatide ning kirikukulla poole. Inimesed, kes teavad, missugustes uhketes hoonetes meie vaimulikud elavad, kuulavad jutustust laudast, kus sündis Lunastaja. Nad näevad vaimulike konkubiine ja joomapidusid, kuid kuulavad Kristuse mäejutlust, et õndsad on vaesed. Hus ütleb neile, et nad sarnanevad Laatsarusega, kes lamab vaesena ning hüljatuna jumalakoja tolmus, — kui ahnelt kuulavad seda tuhanded, kümned tuhanded laatsarused!

Korraga müristab Hus kantslist: «Paavst pole Kristuse asemik, kui ta ei ela Kristuse õpetuse kohaselt. Inimesed, kes te usute Kristusesse, te ei pea tema kõlvatu asemiku sõna kuulama! Kõlvatute tegude järgi tunnete ära kõlvatu vaimuliku ja kõlvatu isanda, ja kes kuulab kõlvatu sõna, see kuulab saatana sõna!»

Millist põrgulikku mürki tilgutab see ketserite ketser oma kuulajate kõrvadesse! «Kellele ilmutas end Kristus esimesena,» küsib ta, «kas prelaatidele ja doktoritele või lihtsatele inimestele? Muidugi vaestele, sest ta ise oli vaene. Niisiis kuulub Kristuse õpetus eelkõige vaestele ja

tänapäeval on nemad kutsutud ja seatud kohut mõistma.» Ja nüüd ma tsiteerin Husi sõna-sõnalt: «Kuningast ja vaimulikest suurema au sees seisab jumala silmis lihtne eideke, kes ei täida jumala käske ametikohustuste tõttu, vaid teeb seda oma vaga elu pärast!»

Jah, need kõik on piibli ja teoloogi sõnad, kuid ühtlasi on see ässitaja ning mässaja jutt!»

D'Ailly ei kõrgendanud häält, kuid ometi oli Zabarellal tunne, et see mees tema vastas kisendab. Kardinali hääletoon muutus kähisevaks ning lõikavaks:

«Niimoodi kõneles Hus igal pühapäeval Prahas Betlema kabelis, kus tema jutlust kuulas iga kord kolm tuhat inimest. See polnud alandlik usklike kogudus, vaid tohutu suur rahvakoosolek.

Ja tema sõnad jäid pidama tuhandete mõtetesse, rusikatesse ja pussnugadesse. Just need sõnad peame kätte saama, peame need maa seest juurtega välja kitkuma, enne kui nad paljunevad kõike lämmatavaks umbrohuks. Peame Husile tema neetud sõnad kurku tagasi toppima, peame need hävitama, purustama, tühjaks kuulutama, Husi enese hääle abil peame need tühjaks muutma! Üksnes temal endal on võim need kahjutuks teha, kui ta end nendest lahti ütleb ja neid eitab. Nende sõnade asemel peab tema suust kajama täiel häälel: «Ärge uskuge! Ma eksisin. See, mis ma rääkisin, pole tõsi, vaid ketserlus ning vale!» Ainult teda usuvad need inimesed, kelle hinge ta jutlustega mürgitas, ainult teda usuvad nad.»

Nüüd kallutas d'Ailly end nii pealetikkuvalt oma vestluskaaslase ligi, et Zabarella tahtmatult selja sirgu ajas. Jäägu see kõhetu, vihkamist õhkuv ähvardav kolp natukegi kaugemale.

«Seepärast ma tulin teie juurde, et te toetaksite mind, aitaksite mul veenda kõiki neid põikpäiseid selle maailma vägevaid, et kõik nende intriigid kroonide ja tiaara ümber on tühi naljamäng selle kohutava hädaohu kõrval, mis ähvardab kiriku autoriteeti ja õõnestab ilmaliku võimu aluseid. Ainult hullumeelne põletab maja maha, et siis oleks võimalik kadunud tukatit tuha seest leida. Ja veel ühes asjas peate mind aitama: talitsege neid inkvisiitoreid, neid kõlupäiseid fanaatikuid, kes ei jõua kuidagi Husi tuleriidale saatmist ära oodata. Pärast kogu seda jutuajamist ei ole mul vaja teile seletada, missugune parandamatu viga see oleks, sest niimoodi me ümbritseksime

Husi neetud õpetuse märtrioreeooliga. Meil pole tarvis märter Husi, me vajame pettur Husi, kes valetas ja vedas alt nii iseennast kui ka oma pooldajaid.»

D'Ailly tõusis püsti:

«Kui me ei hävita Husi sõnu jäägitult, siis jääb sinna nurka, kus istub see tütarlaps,» — kondise sõrmega osutas ta Biancale — «lebama ainult tema läbilõigatud kõriga laip ja selle raidkuju asemel vedelevad maas killud. Mässav pööbel peksab ta vasaraga sodiks.»

Zabarella ei tõusnud, kui d'Ailly minema hakkas. Ta ei suutnud prantslase jutu peale enam ühtegi hüvastijätufraasi lausuda. Talle näis, et siit ei lahku mitte vana kardinal, luust ja lihast inimene, vaid mingi kehatu, sünget ning kurja tulevikku kuulutav kummitus. Ja see, mida ta kuulutas, jääb sellesse tuppa kui külm, ähvardav ning õel luupainaja.

Alles siis, kui uks kardinali selja taga kinni klõpsatas, tõusis Zabarella. Ta hakkas uuesti toas edasi-tagasi kõndima, kuid sedapuhku juba ägedal sammul, nagu tahaks ta sel kombel maha raputada kõike, mis oli räpase tuleaseme tuhana langenud mööblile, Zabarella riietele, Bianca lokkidele ja marmorkuju alabastrile.

D'Ailly on vana, tal on halb seedimine ja teda piinab sapipõis. Ta liialdab ning tunneb rõõmu kalmistute ja surnukambrite vaimusilma ette manamisest! Zabarella peab tuginema oma arusaamadele, kui tahab endale tulevikust pilti luua. Ei või end ometi ära nõiduda lasta sellel lohemaokrõbil, ei või käituda nagu lind, kellele siug silma sisse vahib! Ta peab siit välja vihtuma kõik need viirastused, mis see sapine vanamees esile manas.

Vaid pikkamisi vabanes Zabarella ängistustundest, mis teda d'Ailly pika ning tüütava jutu kestel oli vallanud. Kuid siiski ei suutnud ta vabaneda mõttest, et nüüd peab ta kogu selle looga tegelema hakkama. Ilmselt ei õnnestu tal enam säilitada oma senist, peaaegu ükskõikset suhtumist sellesse ketseriafäärisse. Kui ebameeldiv on vastikute asjadega tegemist teha! Ja käesolev . . . Missugust toorust, viletsust ja häda sellest august pinnale kerkib! Hus, see armetu preestrike, kes on leidnud vaestega ühise keele, kuulutab nende hädasid, sest eks need ümbritse tedagi. Ja et ta tajub vaest maailma enese ümber, siis leiab see tema rohmakates sõnades väljendusviisi, mis on niisama vaene . . . Zabarella peatus järsku. Kus ta niisuguse

nähtusega kokku puutus? See polnud ammu ... Ah, käes, juba tuli meelde! Korraga kerkis tema vaimusilma ette see eemaletõukav puunikerdus, mida ta nägi teekonnal, kui ööbis Tirooli külas. Ptüi!

Alles nüüd märkas Zabarella Biancat. Tütarlaps kirjutas midagi. Juba d'Ailly külaskäik oli kardinali pahandanud; nüüd haaras teda ärevus, et Bianca on tolle talumatu vanamehe jutu ilmselt paberile pannud. Zabarellas hakkas pead tõstma viha tüdruku vastu, kes peab ometi huvituma ainult sellest, mida räägib talle kardinal! Kuid hetkel, mil Zabarella sai teadlikuks oma edevuse tekitatud vihapuhangust, valitses ta end jällegi. Ta kiskus näo naerule ja küsis Biancalt juba täiesti rahulikult:

«Mis sa selle kohta ütled?»

Neiu tõstis silmad; need olid pärani ja näisid sügavamad ning säravamad kui muidu.

«See auväärne isa, kes siin viibis, oli väga mürgine, ja väga mürgine oli ka kõik see, mis ta rääkis. Kuid ma tahaksin kord sinu suust meeleldi kuulda kõike selle ... selle Husi kohta. Mis ta õieti tahab? Ma ei usu, et see oleks midagi alatut, kui ta on valmis selle eest surema. See kardinal rääkis Husi soovist muidugi kui kuriteost, kõik oli paha ja kole. Kuid ma ei tea ... Kas sa ei arva, et kurjategija, hoopis vastupidi, kardab surma? Kes aga tahab hea meelega surma minna? ... Ma ei tea, Francesco, tahaksin sellest kõigest rohkem teada ja tahaksin selle üle järele mõelda.»

Zabarella kuulas jahmunult. Ta ei teadnud, miks teda valdas äkki rahutus, võib-olla suurem rahutus kui d'Ailly jutu kestel. Ta tundis külmavärinaid üle selja jooksvat. Siis Biancagi ... kas neiu ei olegi enam liha tema lihast ja vaim tema vaimust? Otsekui oleks nende vahele pugenud korraga midagi võõrast, mida Zabarella ei mõista, mingi võõrdumistunne, mida ta pole aimanud. Või on kõik hoopis vastupidi? Kui Bianca kõneleb praegu just sellest, mis on Zabarellale kõige kallim ja mille pärast ta kardab?

Kas d'Ailly sünge ennustus tabas teda tõesti nagu kohtlast ja võhiklikku maameest? Kas ta on nüüd niivõrd targem, kuivõrd ta enne oli rumalam? Kas ta seda kõike ei teadnud?

Zabarella peatus veel hetkeks, veel hetkeks ei jätkunud tal julgust enesele halastamatult tõtt tunnistada, kuid see-

kestis tõesti ainult hetke, ja siis oli tal tunne, nagu oleks ta enesel maski eest kiskunud ja vaataks nüüd teravalt oma paljastatud nägu. Jah, nõnda see oli: ta nägi, kuid ei tahtnud näha, ta teadis, kuid ei tahtnud teada! Kui vastikud olid ja on talle selle maailma krambid, mis toovad päevavalgele häda, mustust, verd ja viletsust, mis sünnitavad neid hullumeelseid ning naiivseid prohveteid, kes jutlevad kokku nagu sead okse kallale. Kui koledad, riojased ja vastikud tunduvad nad talle, kuidas ta seda kõike vihkab! Husi ja ... samuti neid teisi. Neid teisi, kelle kulka Hus kuulub.

Zabarella pahvatas korraga naerma. See oli lõikav ning õel naer.

XIII

KAUPMEES JA LUULETAJA

«Bodeni kaldal rahvas prassib,
kõrtsmik veini ette tassib,
laastab taskud meil kui tuli,
oksa poogem vana suli.»

Wolkenstein möirgas täiest kõrist, loksutas veini pokaalist, mida viibutas nõrkenud käes. Ta punetas kõrtsi kaminast õhkuvast palavusest, joodud veinist ja trahterit täitvast veinihõngust. Tema joomakaaslased lõid laulu taktis peokreid ja kanne vastu lauda. Kaks Konstanzi pürjelipoega hõikasid Türlile, et see tooks reinveini — käigu kuradile see kodune lake! Nemad maksavad kõik kinni: täna kostitab siin kommerts poeesiat! Ja jalamaid lõid nad kannud Wolkensteini ja Poggio peekritega kokku. Poggio istus rüütel Osvaldi kõrval ja tõmbus iga kord viivuks kühmu, kui tema purjus sõber ülevoolavas tundekülluses ümaraske käega talle õlale patsutas.

«Aga mina ... kas mina ei tulegi arvesse?» tuikus kirjutaja Andreades, kes istus lauale tõstetud toolil. Joomisest olid tal liikmed juba kangeks jäänud ja ainult pea vajus aeg-ajalt raskelt rinnale, kui ta katsus seda pöörata ... «Mina oskan kreeka keelt, teie täikraed! Ja kreeka värsid, kreeka värsid ...» Kuid ta ei lõpetanud lauset, sest jäi korraga magama ja ainult kangestunud liikmete tõttu püsis tema keha endiselt sirge.

Teises lauaotsas luksus paks purjus frantsiskaanlane,

kes kohmakate sõrmedega püüdis valla päästa enese kõrval istuva mingitud näoga noore naise nöörpihikut. Niipea kui ta hakkas selles tegevuses teatud edu saavutama, lakkas piiga talle näppude pihta. Munk vajus kurvalt kössi ja otsis veinikannust tröösti.

«Munk, sa vana veinivaat,
tõsta julgelt üle rinna!
Kui sa peekrist aru saad,
pääsed sisse taevalinna!»

Üks konstanzlane hakkas auväärse isa kiituseks laulu jorutama, teine komberdas vaarudes munga selja taha, tõstis peekri ja laskis peenel veinijoal kloostrivenna kiilaspeale ladiseda:

«Ristin sind püha Bacchuse ja Veenuse nimel, aamen!»

«Vennad, vennad . . . » lalises ristitav.

«Haa, ma näen frantsiskaanlast,» ärkas järsku Andreades. «Me põletame frantsiskaanlased ära! Minu isand d'Ailly . . .»

«Ah sina võrgutad meil siin Brigitat!» karjuti mungale igast kandist. «Kas sul häbi ei ole, lontrus niisuke? Eilsest peale on Brigita pühak. Rootslased tõid ta siia ja kontsiil tunnistas Brigita pühakuks!»

«Ei, vennad,» kaitses end paksmagu, «see . . . see pühak oli hoopis teine, see oli raid . . . raidkuju!»

«Vaatame, ega sa viimati kivist ole,» katsusid kohe mitmed käed kõrtsis viibiva matsaka Brigita pihta pigistada. Tüdruk kiljus ja kaitses end, sest ühegi ründaja peos ei näinud ta raha sätendamas. Kui ta oli end vabaks kiskunud, selgitas ta oma käitumist rämedal ning kähiseval häälel esitatud lauluga:

«Minu kirjutaja armunäljas
tuleb õhtul, uhked riided seljas.
Palun, pistke talle tukat pihku —
ja koos teiega ma ronin põhku.»

Üks pürjelipoegadest sirutas kohe käe tukatiga Andreadese nina alla. Piiga oli ajutiselt kirjutaja kallike, kuid Andreades oli nii täis, et ei pööranud tähelepanu laulu sõnadele ega rahale.

Nüüd raksas Wolkenstein rusikaga vastu lauda, nii et kannud hüppasid ja Andreades kohkunult silmi hakkas pilgutama.

«Kõik need lirvad käigu kuradile!» röökis rüütel. «Nad

on maod, maod, ütlen ma. Ja Olympie on kõige suurem madu, kõige suurem . . . Ta oleks olnud minu oma, kui paavst poleks teda minult üle löönud. Kuradi naistekütt!»

«Ära tee sellest väljagi, mu saatusekaaslane hädas ja viletsuses,» hakkas Poggio teda rahustama. «Paavst pani pihta ka minu kallimale ja see oli ometi veel ilusam kui sinu oma.» Poggio ei olnud veel nii pommis kui teised.

«Ta ei saanud ilusam olla . . . ei saanud. Olympie on ilus nagu . . . nagu Veenus!» teatas rüütel võidukalt.

«Aga minu oma oligi Veenus,» irvitas Poggio. «Ära vihasta, ära vihasta, vennas,» rahustas ta Wolkensteini, kes valmistus oma südamedaami eest võitlusse astuma. «Ole rahulik. Ma ütlen sulle: see oli tõeline Veenus. Ainult . . . tal polnud pead otsas,» puhkes Poggio naerma.

«See ei loe,» jäi rüütel oma arvamuse juurde. «See pole peamine. Naistel ja kaladel on kõige tähtsam keskpaik. *In medio virtus!*»

«Istu!» tõmbas itaallane oma sõbra toolile tagasi. «Las ma räägin lõpuni. Ta oli marmorist. Marmorist, saad aru?»

«Ahhaa,» noogutas Wolkenstein leplikult, ehkki ta midagi ei taibanud. Kuid see oli talle täiesti ükskõik. Nüüd, kus ta oli purjus, ei suutnud ta oma murest enam võitu saada.

«Ja mina . . . mina, vana lollpea, mina . . . ära seda kellelegi räägi,» kallutas ta end Poggio ligi ja hakkas suure vaevaga sõnu ritta seadma, «mina armastan teda! Armastan. Võib-olla sellepärast, et . . . et ma teda kätte ei saanud. Oleksin võinud saada, kuid ei saanud. Aga Olympie pidas sõna, tõbras sihuke! Kui ma ta siin üles leidsin . . . andis ta mulle paar sõnumit. Head sõnumid . . . Sigismund maksis . . . maksis mulle nende eest kuninglikult. Kuid sellest hoolimata on Olympie igavene raisk. Ma ju andsin talle nõu, et hoidku kinni Rooma kuningast, mitte aga paavstist . . . ja tead, mis ta mulle ütles? Ta ütles: «Kõigepealt pean seda koorima, kes esimesena uppi lüüakse. Too teine ei jookse mul eest kuhugi.» Noh, mis sa niisuguse kohta ütled?»

Poggio noogutas tunnustavalt:

«See on vägev naine.»

«Ta läheb põrgusse,» ägas Wolkenstein, «ja Johannes XXIII samuti.»

«Paavst?» naeratas itaallane. «Mina arvan, et tema läheb taevasse.»

«Taevasse? Paavst?» ajas rüütel imestusest silmad jõlli. «*Cur non ascendat Olympum, qui toties Olympiam ascendere potuit*,» deklameeris Poggio. «Miks ei roni siis Olümposele see, kes nii palju kordi on roninud Olympiele?»

Prauhh! Wolkenstein virutas pokaali vastu maad. Nüüd viimaks prantsatas pikali ka Andreades oma tooliga. Kruuside ja peekrite metalline plärin saatis tema kukkumist kõuemürinana. Laua ümber istujatele lendas veini näkku ja riietele, joodikute pihta hakkas sadama sõimu ja rusikahoope. Ainult paksu munka ei suutnud isegi niisugune mürgel äratada. Konstanzlastest kostitajad tõusid laua tagant. Pole nad siin selleks, et niisugused lakku täis tõprad nende riideid rikuksid! Nad kutsusid Türli ja tasusid arve.

See tõi Wolkensteinile uuesti aru pähe. Pürjelipoegade lahkumine tähendab ju joomingu lõppu! Kas Poggiol on raha? Itaallane hakkas naerma ja pööras tühjad taskud pahupidi. Aga kas ei pasundanud rüütliisand just praegu, et Sigismund maksnud talle hiljuti kuninglikult?

Wolkenstein muutus tusaseks. Hiljuti... See on muidugi tõsi. Aga kui võtta arvesse tema vajadusi, siis oli see tegelikult ammu, väga ammu. Kui inimene jääb ilma Olympiest, siis peab ta end ju teistmoodi lohutama, kuid Konstanzis ei saa inimene ilma rahata mitte midagi. Eriti palju maksab armastus.

Nüüd oli hea nõu kallis. Poggio arvas, et ei jää muud üle kui koju minna, ent rüütlile tundus see nõuanne väga pentsik: lahkuda nüüd, kus pidu alles algab! Korraga tuli talle midagi pähe. Ta palus sõpra, et too teda ootaks; ta tuleb kohe tagasi ja kindlasti mingi noosiga. Siis hakkas ta mööda trahterit tuigerdama, tõugates kõrvale inimesi ja toole, mis talle teele ette jäid, kuni leidis Türli: kõrtsmik peab talle ütlema, kus magab see... see kaupmees... kuidas ta nimi nüüd oligi... Rul... Run... Runtinger! Jah, Runtinger! Tema, rüütel von Wolkensteinil, on kaupmehele tähtis sõnum teatada. Et on juba neljas tund pärast südaööd? See ei loe. Kõrtsmik näeb oma silmaga, et kaupmees ei hakka pahandama.

Ja nõnda juhtuski, et õiglase isanda Matthias Runtingeri jumalakartlikku und häiris vägev lärm, mida põhjustas tema kambrisse vajunud Wolkenstein.

Kaupmees ärkas ja süütas kiiresti küünla, sest kogu

kes seisis keset kambrit ja tuikus ebakindlatel jalgadel, oli vait ja ainult hingeldas raskelt.

«Ah, rüütliisand,» tundis Runtinger nüüd ära õlse külalise, kellega tal olid juba oma kogemused. Möödunud nädalate jooksul oli kaupmees investeerinud sellesse mehesse mitugi kannutäit veini, kuid polnud seni tollelt Sigismundi nuhilt kuulnud midagi seesugust, mis oleks need kulutused ära tasunud. Kuid kaupmees suutis kannatlikuks jääda ja nõnda oli ta kannatlik praegugi, hoolimata sellest, et see lurjus ta nii ülbelt oli äratanud. Eks katsu uuesti uinuda, kui su pea on puupüsti pulki täis...

«Noh?» ergutas kaupmees külalist.

Rüütel hakkas nohisema:

«Mul on raha vaja, sõbrake. Hädasti... on vaja...»

«Aga mul on jälle uudiseid vaja,» vastas Runtinger kuivalt.

«Eks ma siis teatan sulle üht-teist,» pomises Wolkenstein. «Paavsti laul on varsti lauldud. Üsna varsti. Mõndagi teatakse juba ja mõndagi valmistatakse ette.»

«Seda juttu, rüütliisand, puhute mulle juba tükk aega.»

«Tükk aega... ahaa. No kui tükk aega, siis tükk aega. Aga nüüd on mul vaja ühtainust väikest kuldtukatit.»

Runtinger ohkas:

«Ainult lollid pillavad raha, targad ostavad raha eest. Kas teil mulle midagi müüa ei ole?»

«Müüa? Kui teada tahad, siis on küll. Kus see tukat on?»

Kaupmees kergitas end küünarnukile, pistis käe padja alla ja tõi lagedale rahakoti. Siis õngitses ta sellest tukati ja hoidis seda küünlaleegi valguses, nii et münt kiiskavalt helkima lõi. Wolkensteini näole ujus magus naeratus:

«Tõesti — see on tema ise. Olgu siis... Selle eest annan mõ sulle nõu: piiskopilossi kõrval, kolmas maja vasakut kätt — seda kutsutakse «Kolme Viinamarjakobara» majaks —, elab Olympie. Tema teab kõik. Kui paavst tahab midagi ette võtta, millest kellelgi teisel veel aimugi ei ole, siis Olympie juba teab seda. Sest voodis, sõbrake, saab naine kõik teada. Niisiis, mine sinna ja küsi — aga külla minnes võta seesama tengelpung kaasa, sest see on suur — noh, küllap tead isegi, mida küsida. Aga nüüd anna see tukat siia!»

Runtingeri kartused läksid täide. Kuigi purjus luuletaja tuigerdas minema, ei maksnud magamisele enam mõteldagi. Isand Matthias muutus rahutuks. Kui ta kuulebki sellelt meestemõrralt üht-teist paavsti kohta, on see ainult algus. Siis peab jätkama niitide otsimist, mis viivad püha isa juurest Tirooli Friedrichi ja Friedrichi juurest Sigismundi juurde. Ja alles selle kõige tagant võivad Tirooli tollid ja pipar paistma hakata. Tööd-tegemist kuhjaga! Aga ilmselt ei tohi seda enam edasi lükata.

Kaupmees tõusis asemelt ja riietus. Inimene tunneb ennast hirmus jõuetuna, kui ta tegevusetult voodis lesib. Aeg, see kallis aeg aina kaob. Ei jätku teist magamisekski. Pealegi hakkab tunni aja pärast valgeks minema. Vaja alla minna, Türli kõrtsituppa.

Kuid isegi kõrtsmikuga ei saanud mõistlikku juttu ajada. Trahter oli juba pikkamisi tühjaks valgunud ja Türli oli surmani väsinud. Igal öösel teeni külalisi peaaegu hommikuni, ja nagu taevaserv õhetama lööb, juba on kõrts uusi inimesi täis! Ja teenijad — häbi rääkida. Piigad on nüüd meeste järele nagu hullud. Mida niisugune tüdruk pidi varem ausa tööga nädal otsa teenima, selle summa saab ta praegu paari minutiga. Ja selleks pole vaja muud kui heida ainult selili. Kaabakaid on siin nagu kärbseid: õgivad aina süüa, kupeldavad teenijapiigasid ja on nende sutenööride ks. Siia Konstanzi on kõikjalt kokku ujunud lontrusi, kel taskud raha täis. Raha aga hukutab igaühe. Pürjelite tütred ei taha riiete ja ehete poolest libudest maha jääda ja magatavad raha eest rikkaid külalisi, vaesed tüdrukud aga müüvad ennast värava taga ja teekraavides. Ausat tööd ei taha enam keegi teha. Seda peetakse purulolliks, kes katkestab ennast paari krossi eest, kui kõikjal võib raha kokku ajada igasuguste hõlpsate seatempudega.

«Raha vedelevat nüüd ju tänaval,» nohises Türli, «prunkivat ainult kummarduda, nagu räägivad meie teenijatüdrukud. Ja nad kummarduvad hea meelega, raisad!»

Tubli kõrtsmik oli vihane ja seadis urisedes kruuse paigale. Need olid puhtaks loputatud pesupalis, kus vesi oli veinist tumedaks muutunud. Türli andis selgesti mõista, et tema on tänaseks oma töö lõpetanud ja tahab ka rahu saada.

Nõnda sammus Runtinger läbi kõrtsiruumi, kus kaks sulast laudu pühkisid, toole paigale seadsid ja viimaseid

magavaid joodikuid välja viskasid. Parajasti kallutasid nad küllakile laua, millelt prantsatas põrandale just Runtingeri jalgade ette surnukahvatu noormees, kes kandis kirjutajarõivastust. Kaupmees astus joodikust üle, läbis kiiresti koridori ja laskis õues karastaval öötuulel endale näkku puhuda. Ta nõjatus vastu väravat ja hingas sügavalt.

Õisel taevavõlvil sirasid tähed. Idas hakkas kahvatu koidukuma pimedust eemale peletama ja taevakehade sära nõrgendama. Ilmaruumi täitev suur vaikus paitas mahedasti kõrva. Siiski ulatusid kauge kajana siia ka linnast kostvad ebamäärased hääled. Alles selle taustal muutus vaikus tõeliseks vaikuseks.

Tüki aja pärast märkas Runtinger, et vastu teist väravapoolt nõjatub samuti keegi, kes tõmbab kopsudesse värsket koiduõhku. See oli sihvakas noormees, tumedad ilmalikuriided seljas; itaalia moe järgi kammitud juuksed langesid tal lahtiselt õlgadele. Isand Matthias ei teadnud, kui kaua nad kahekesi vaikides juba olid seisnud. Korraga kuulis ta noormehe häält. Näis, et see jutt polnud määratud temale, Runtingerile; noormees paistis kõnelevat iseendaga, ehkki ta —hääle järgi otsustades— polnud purjus:

«Konstanz magab praegu. Nüüd, kus hommikuni on jäänud vähe aega, pool tundi või tund. Unne raugenud inimkehad on end sirgu ajanud ja konksu tõmmanud. Üks on purjus ega tea ööd-ilma, teine vabanes alles hommiku eel südamevalust, unustas oma hirmu, valu ja mured. Armunud ei aimagi, et jäid teineteise kaissu magama. Mõrtsukas ja tema ohver, kaebealune ja kohtunik ei näe sellest unski, et algav päev nad silm silma vastu seab. Kaunis on öö, öö ja uni . . .»

Kummalisel kombel ei häirinud see Runtingeri, et noormees katkestas vaikuse. Tema hääl ja sõnad sobisid selle ööga ning selle silmapilguga. Kuuldud jutt oli naljakas, mõnevõrra arusaamatu, aga peab siis inimene alati kõigest aru saama? Tema, Runtinger, ei ole kogu elu jooksul muud teinud, kui oma mõistust vaevanud; ta ei ole mõistust hetkegi puhata lasknud, ta on kihutanud seda mööda lõputuid arvude tulpi ja läbi otsatute kalkulatsioonide. Miks ei võiks ta korrakski seda kõike unustada? Ja nõnda, nagu ta seal värava najal seisis, pööras ta pea rahulikult oma õise naabri poole:

«Te räägite nagu luuletaja, sõbrake.» Ta püüdis seda kuidagi lahkelt ütelda.

«Kahjuks ma olengi luuletaja.» Noormehe hääles oli kuulda naeru. «Kuid see pole meeldiv amet.»

Runtingeri tuju langes pisut. Pärast Wolkensteini külaskäiku oli tal poeetidest kõrini. Kuid siis ta mõtles, et mis noormees sinna ikka parata võib, ja otsustas vestlust sõbralikult jätkata:

«Ma ei tunne teie ametit, kuid mulle näib, et te kaebate ilmaaegu selle üle. Millega te siis tegelete? Lõbutsete, nuputate. Mis teil puudub, selle mõtlete välja; mida olemas ei ole, selle loote. Meil teistel on kõik hoopis teistmoodi! Võtame kas või mindki. Olen kaupmees. Võin arvestada ainult seda, mis tegelikult olemas on. Ainult sellele kulutan ma jõudu, ainult selle pärast näen vaeva ja rassin. Tegelik elu on harva meelakkumine. Aga teil? Mis on teil pistmist tegeliku eluga?»

Nüüd hakkas noormees naerma.

«Oi, kulla vennas, just vastupidi! Meie, luuletajad, ripume nii kõvasti tegelikkuse küljes nagu vasikas lehma nisa otsas. Ja kes ennast sellest allikast lahti kisub, see võib küll toime tulla meeldivate värsikeste tegemisega, aga tõeline luuletaja ta ei ole.

Meile ei piisa isegi sellest teie tegelikkusest! Me tungime sügavamale ja kaugemale. Me oleme nagu mutid, kaabime ka maapinna all, millelt teie pilk tagasi põrkab, ja tahame kõige olemuseni jõuda. Jumal teab, mispärast me seda teeme. Me lihtsalt oleme niisugused. Me oleme nagu vastsündinud, kelle õrna nahka ärritab nõrgimgi puudutus, mida teie paks nahk üldse ei tunne. Meile valmistavad valu ka sellised piinad, mis meid vähimalgi määral otseselt ei riiva, ja meid vaevavad rahutus ning hirm, millest teil aimugi ei ole. Aga kõige tähtsam: me oleme uudishimulikud nagu ahvid. Kõige suhtes. Näiteks: mis on õieti elu ja mis on surm?

Me püüame seda selgeks teha nii endale kui ka teile, ehkki te seda üldse ei vääri. Te ei ole uudishimulikud, vähemalt selle küsimuse suhtes küll mitte sugugi. Ja kui lüdime siis petliku koõre alt lagedale tegelikkuse tuuma, ei taha te seda mõista ega uskuda . . . või siis haistate kohe hädaohtu. Hea, kui lööte käega ja ütlete: «Väljamõeldised, fantaasia!» Kui te aga taipate, siis hakkate meid jälitama, nii et me vahel ei jõua pakkugi joosta. Miks te pagendasite Ovidiuse, Dante ja teab kelle veel? Unistuste pärast, sõbrake, ei nuhelda. Nuheldakse ainult tegelikkuse ja tõe pärast.»

Nüüd ei saanud Runtinger sellest poisist enam üldse aru. Kuid siiski oli tal kahju, kui luuletaja lõpetas. Tal oli tunne, et just praegu oli ta kuulnud midagi seesugust, mis on täielikult väljaspool tema maailma. Midagi seesugust, mis on mõnevõrra udune, salapärane, kuid seejuures ometi uus, ahvatlev, ebatavaline — näiteks kas või juba sellepärast, et kogu sellesse jutusse ei saa lülitada ühtegi lauset rahast. See kõik on midagi niisugust, mida ei saa müüa, osta ega kinni maksta. See kõik on null, seda ei saa käega katsuda ega ära kaaluda, kuid — kurat võtaks! — siiski peitub selles midagi ülevat!

Aovidevik võimaldas Runtingeril juba itaallase näojooni näha. Just nüüd kerkis sellele näole grimass:

«Ajasin tühja plära, sõbrake, eks? Ja kui ma napsi olen võtnud, siis räägin alati palju. Mul ei vea ja kõige rohkem saite teie sellepärast kannatada, et ma ei suutnud end täis juua. Just teie kukkusite parajasti minu küüsi, kui mul oli kange tahtmine rääkida. Sõber, kellega ma purjutasin, jäi varsti purupommi. Ja siis kadus temagi mul käest, läks kellegi kergeuskliku tohmani käest raha välja pressima ega tulnud enam tagasi.»

Silmagi pilgutamata võttis Runtinger selle «kergeuskliku tohmani» teadmiseks. Kanäe, see itaallane on rüütel von Wolkensteini sõber! Ilmselt erinevad isegi luuletajad üksteisest.

Korraga tõusis hoovinurgast hirmus lärm. Keegi sell ronis küünist lagedale, riided õlgi täis nagu hernehirmutisel, ja tiris kättpidi vastupuiklevat tüdrukut.

«Ta ajas käe mu taskusse,» karjus mees, «võttis mu raha ära! Tukati eest võiksin magada peapiiskopi enda armukesega . . .»

Kisendav paar lähenes, ja kui õlekõrred mehe juustest ja vuntsidest maha pudenesid, tundsid Runtinger ja Poggio ühe korraga ära rüütel von Wolkensteini. Kõrtsiteenrid jooksid talli poole. Itaallane tõmbas Runtingeri varrukast ja vedas ta õuest kiiresti minema:

«Lähme, mul on sellest kõigest kõrini!»

Nüüd lonkisid nad piki tänavaid, mis olid veel pooltühjad. Siin-seal tuli neile vastu pakikandjaid liha- ja leivakorvidega. Kõige sagedamini aga juhtus neile vastu

joobnuid, ühekaupa ja salguti, nii mehi kui ka naisi, naisi sassiaetud juustega ja rebitud riietega, mehi verise näoga. Paaris kohas nägid nad majaseina ääres siruli keha — joobnud või surnud? Kes sellest küsis!

Oli juba suur valge, kui nad jõudsid väljakule katedraali ees. Poggio läks risti üle tühja platsi ja seadis sammud väikese maja poole, mille üks ots oli torni nurga külge ehitatud. Siis viipas ta Runtingerile, et too talle järgneks. Majast tuli välja hallipäine võtmemees ja avas neile trepiukse, mille kaudu pääses torni.

Isand Matthias ei tundnud enam iseennast ära. Lobises pool ööd hullu luuletajaga — muidugi ei lobisenud tema, vaid see itaallane —, siis laskis ennast mööda tänavaid vedada ja nüüd — kurat võtaks! — kõmbib sellest neetult järsust trepist üles torni tippu. Ja seejuures kamandab too teine teda nii enesestmõistetavalt, veab teda nagu koera nööri otsas, küsimata, kas Runtingeril on tahtmistki torni ronida, ja ilma et oleks veel oma nimegi öelnud . . .

Puuhh! Viimaks on nad tipus.

Vaikides pööras Poggio Runtingeri näo ida poole. Päike oli alles madalal silmapiiri kohal ja seetõttu võis veel vaadata otse sellesse roosasse kettasse, mis oli hommikuudusse mähkunud; lähemal aga oli õhk juba selge. Maapinnal olevate majade ja lühikeste kitsaste tänavate rägastik meenutas kevadist järvejääd, kui see lagunema hakkab. Ja nende jääpragude vahele olid kuhjunud hooned nagu saarekesed, mille pind on kurruline ning sakiline ja mis torkab silma kõrgete teravate viilkatustega ning puurib õhku tornitippudega nagu nõeltega.

Alles siit võis selgesti näha, kui väike ja kokkusurutud on see linn. Vaevalt hakkas pilk mööda katuseharju libisema, kui põrkaski juba kindlusemüüridele. Reini jõgi ja Bodeni järv piirasid kahest küljest seda kivikuhilat, mis seisis kokkupressitult, kindlalt ning valvsalt, kuid ühtlasi ka liikumatult ning kõhklevalt. Üksnes siin-seal vaatasid mõned majad, väikesed lossid ja laohooned üle sisemüüri, nagu mõõdaksid nad vahemaad endi ja välismüüri vahel, nagu kaaluksid nad, kas nad on ikka väljaspool hädaohtu. Ainult kolmes kohas sirutas linn oma kivist katsesarved ettevaatlikult üle märja veepiiri: kahele väikesele saarele Konstanzi sisereidil ja silla näol üle Reini jõe kohas, kus teisel kaldal asus Petershauseni eeslinn. Kaugemale ei julgenud Konstanz tungida. Linna idaküljel sätendas hom-

mikupäikeses Bodeni järve tohutu suur, rahulik, majestoetlik veepind, Konstanzi meri, nagu võõrad kaupmehed linnaelanikke pilkasid. Teises küljes, müüride taga, muutus tasandik aeglaselt madalateks mägedeks ja küngasteks, mille nõlvadel veel midagi ei haljendanud. Maastik oli kesade ja mulluse kulu tõttu pruun; pruunid olid ka põllud ja pruunid olid lainetavad katusedki. Kuid see pruun maastik ei olnud enam talviselt surnud; sulanud lumest ja talvevihmadest niiske savi näis soe ning kobe, näis käärivat ning uueks külviks valmis olevat. Kõige rohkem oli kevadet tunda õhus, mis kõditas ninasõõrmeid mullalõhnaga ja kopsudesse tungides sundis inimest veel ahnemalt ning sügavamalt hingama. Maa ja taevas näisid olevat lagedad — veel enamgi: alasti — ja tormakas tuul sasis kuivanud kulu, et maapinda äratada.

Kui hõlpsalt ja kergesti võis unustada siin kõik inimesed, kes elasid seal all! Linn paistis siit nukumajakeste kobarana, millega hiiglaste lapsed kalatiigi kaldal olid mänginud. Nad olid oma mänguasjad ilusasti ühte hunnikusse pannud ja siis ära läinud. Kuid veel minneski olid nad torganud siin-seal ümbruskonnas maapinda kloostrite ja kirikute torne. Kõige kaugemal kõrgus Gottliebeni piiskopilinnuse torn.

Muidugi polnud Runtinger avanevast vaatest niivõrd kaasa kistud kui tema sõber. Siiski respekteeris ta itaallase vaikimist ja silmitses ka ise ilusat ning meeltülendavat vaatepilti. Tänavu ei lase kevad end kaua oodata . . .

Viimaks kiskus Poggio end toredast vaatest lahti ja lausus:

«Tahtsin kord jälle linnale pilku heita. Siit saab inimene hea ülevaate. Näete, teie ees on Konstanz ehk Constantia, mis tähendab «püsivus», kuid laiemas mõttes ka «usaldusväärsus», «truudus». Tegelikkuses aga,» krimpsutas luuletaja nägu, «pole sellest siin jälgegi, sõber. Kõigest sellest pole siin tuhkagi!

Siia sõitsid kokku selle maailma vägevad. Nad tõid kaasa oma võimu, oma privileegid ja oma raha. Nad on valitsemishimulised, uhked ja ahned. Ja mida tahab igaüks siit kaasa viia? Rohkem võimu, rohkem privileege, rohkem raha . . .

Ent kuidas seda kõike saavutada, kui saak pole suuremaks läinud? Oo, küll juba nõu leitakse! Tugevam neelab alla nõrgema, häbematum tõukab kõrvale viisakama. Kul-

lamäed ja privileegikuhjad pannakse liikuma, neid lükatakse kokku ja pillutakse laiali, kuni kõige sõjakamad ja kõige tugevamad käed need enese ette kokku kraabivad.

Ja seda löömingut troonide, riigipiiride ja rahakassade pärast nimetatakse pühaks kontsiiliks. Kirikutes palutakse õnnistust tema tegutsemisele ja jumalakartlikud kroonikud kirjutavad: «Kontsiilile tulid kokku kogu ristirahva esindajad, et nõu pidada, kuidas taastada maa peal jumalariik.»

Nende kõrval, kes kannavad kuningakrooni, tiaarat, hertsogi- või vürstikrooni, sõitis siia kokku kroonimata võimumehi; viimastel pole kuld mitte pea ümber, nemad istuvad selle otsas. Ja nende tagumikkude all kuld aina kasvab nagu iseenesest, sest seda kastab lühinägelike rumalus ja nende palgehigi, kes teevad rasket tööd ja näevad vaeva. Need kroonimata kuningad sõitsid siia samuti selleks, et maailm omavahel ära jaotada, riigipiire nihutada ja kehtiva korra aluseid kohendada; ja need tähtsad isikud seal ülal tipus ei aimagi, kuidas libiseb maapind nende jalgade all ja kuidas nad nihutatakse sinna, kuhu soovivad neid paigutada kullakottide omanikud.

Aga ka need viimased ei seisa veel selle maailma aluspõhjal. Nende jalgade all asub suur ning kõrge püramiid ja alles tolle sünge ning vaikiv alus on kõige põhjaks. Seal on need võimetud, tummad ja kurdid ... õigemini öeldes need, kellelt on igasugune võim ja otsustamine ära võetud, kes on tummaks ja kurdiks tehtud. Neid on ääretult palju, kaugelt rohkem kui valitsevasse ladvikusse kuulujaid. Ja siiski imevad verd nende soontest ja kurnavad neid just nood, kes istuvad seal — seal tipus. Vägevate võim, kes valitsevad kulla, mõõga ja risti abil, pärineb sellest massist, kasvab ning tugevneb just selle massi arvel, kes aga sellest kõigest midagi ei tea; nendele, kes moodustavad maailma aluse, on jäetud ainult kõrvad käskude kuulamiseks ja silmad pisarate valamiseks. Kuid siis, jah, siis on neil veel süda valu tundmiseks, ent südamest tekivad ka trots ja vihkamine. Aga need, kes on valitsejate hiilgusest pimestatud ja nende käskudest kurdistatud, ei näe selles maailmas võimutsevat pettust läbi. Mitte keegi ei ütle neile, kes on nende viletsuses süüdi.

Mitte keegi? Vaadake, sõber, sinna! Kas näete seda kloostrit? See on dominikaanlaste klooster. Seal tornis on ahelatesse needitud mees, kes julges tõtt kõnelda kõi-

kidele abitutele, pimedaks ja kurdiks tehtutele. Tema vaatas maailma lihtsa inimese silmadega ja tema süda ei talunud valet ega pettust. Ta nägi kõike lihtsalt ning selgelt niisugusena, nagu see tegelikult on. Ja kui ta jõudis tõe äratundmiseni, hakkas ta sellest valjul häälel rääkima. Et ta oli lihtne mees, siis rääkis ta lihtsatele inimestele ja need mõistsid teda.

Ja hirm valdas selle maailma vägevaid, kes olid Konstanzi kogunenud, ja nad andsid ta kohtu alla. Paavst, keda ma teenin, Rooma kuningas ja kardinalid. Nende kohtuotsus on kohutav. Sest selle mehe kuritegu ... Kas saab olla midagi kohutavamat, ohtlikumat ja hukutavamat kui rumalatele — tõtt rääkida? Abituid rumalaid on kogu maailmas miljoneid, võimsaid tarkpäid kõigest mõni tuhat.

Selle mehe saatus, kes ise on maailma saatuseks ...»

Just sel hetkel mattis Poggio hääle kellahelin. Runtinger nägi, kuidas luuletaja huuled paar silmapilku veel liikusid, kuid sõnu polnud enam kuulda.

XIV

PÜSIVUS, USALDUSVÄÄRSUS, TRUUDUS

Kirikukellade helina saatel pidas kontsiili täiskogu Konstanzi katedraalis istungit. Kõige kõrgematel troonidel istusid paavst ja Rooma kuningas, poodiumil oli koosoleku juhataja tugitooli vajunud Antiookia patriarh Jean Mauroux. Kolme korrusena paigutatud tugitoole kirikuseinte ääres täitsid kardinalid ja vaimulikkonna ladvik. Pingid olid enese alla võtnud doktorid, ülikoolide professorid, mungaordude esindajad ja väikeaadlikest ilmalikud. Vürstid ja hertsogid olid kuninga lähedusse paigutatud.

Istungit alustati jumalateenistusega. Ja seda suuremaks kasvas pinge, mida rohkem lähenes kombetalituse lõpp: *«Ite missa est.»* [1] Kõik teadsid, et Johannes XXIII oli kardinalide kolleegiumi koostatud tiaarast lahtiütlemise projekti Jean Mauroux' käest juba vastu võtnud. Täna pidi paavst selle välja kuulutama.

Missa lõppes, tekkis sumin nagu ikka, kui inimesed end

[1] «Minge, jumalateenistus on lõppenud.» Katoliku missa lõpetamisvormel. — *Tõlk.*

mugavamalt istuma seavad ja oma rüüd kohendavad. Siis vaibus sumin; näis, nagu istuksid kirikus ainult kivikujud. Üksnes kulla ja hõbeda sära, ornaatide valevus ja rõivaste kirevus, alates sarlakpunastest kardinalirüüdest ja lõpetades mustade sutaanide ja aadlike kirjulaiguliste riietega, sätendasid ning võbisesid värviliste tulekeeltena. Kõikide pilgud olid suunatud paavstile. Polnud kuulda köhatusi ega jalgade sahinat.

Ja ennäe — Johannes XXIII tõstab pea ja laseb pilgul aeglaselt üle terve kontsiili libiseda. Tema nägu on liikumatu, huuled kokku pigistatud. Siis võtab ta aeglaselt suure pärgamendi, hoiab seda kahe käega. Käed on kindlad, ei värise, paavst hakkab lugema:

«Ego Johannes papa XXIII servus servorum Dei quietem totius populi christiani . . .» Paavsti hääl oli rahulik, kuid sellest õhkus jäist külmust. «Mina, paavst Johannes XXIII, jumala sulaste sulane, tõotan kogu ristirahva rahu ja päästmise heaks ja vannun pühalikult jumala, kiriku ja sellesama püha kontsiili ees, et annan omal tahtel, vabalt ja ilma igasuguse surveavalduseta tiaara ja Peetruse võtmed selle kontsiili kätte.» Katedraalis tõusis sumin. Paavst tegi pausi, heitis kontsiilile oma vanadest külmadest silmadest pilgu. Sumin katkes nagu lõigatult ja Johannes XXIII jätkas. «Kuid tingimusel, et niisamuti ütlevad ennast omavoliliselt võetud tiitlitest lahti Petrus de Luna, kes nimetas ennast Benedictus XIII-ks, ja Angelus de Corrario, kes võttis endale nimeks Gregorius XII, tehku nad seda kas isiklikult või oma täievoliliste esindajate kaudu. Selle sammu astun ma kiriku hüvanguks, et taastataks selle ühtsus ja et tehtaks igaveseks lõpp suurele kirikulõhele.»

Katedraalis tõusis lärm. Inimesed hüppasid jalule, lõid risti ette, mõned hakkasid valjusti palvetama ja igast kandist hüüti paavstile õnnistuse- ja tänusõnu. Sigismund ei suutnud oma erutust talitseda. Nüüd oli ta oma eesmärgile tükk maad lähemale jõudnud! Ta tõusis, pani oma krooni troonile, tõttas paavsti trooni juurde, langes seal põlvili, kummardus ja andis Johannese tuhvlile suud.

Liikumatult ning tardunult vahtis paavst ettepoole. Üle Rooma kuninga selja, üle rõõmustavate kardinalide peade, üle lehvitavate ja õnnistavate käte tungis tema külm, muutumatu pilk.

Alles siis, kui Johannes XXIII oli koju, piiskopilossi tagasi jõudnud, kui ta oli kõik kammerteenrid minema kihutanud ja end oma magamistuppa sulgenud, andis ta oma raevule voli. Ta trampis, jagas rusikahoope mööblieesmetele, mis talle jalgu jäid, karjus, needis kardinale, Sigismundi, kontsiili . . . Siis vajus ta tugitooli — hingetuna ja võhm väljas. Nüüd, kus märatsemishoog oli kulutanud ta jõu, tundis ta end murtuna, muserdatuna, armetuna. Ta tundis ahistust, hirmu, ahmis õhku . . . Ei, ei! Ta peab ennast kokku võtma. Niimoodi mängib ta kõik mäha, ja ometi pole tema laul veel sugugi lauldud! Tänane lahtiütlemine, jah, selle nad surusid läbi, aga . . . aga see on lahtiütlemine tingimusega! Tingimusega. Mis sellest, et mõlema valepaavsti saatkonnad olid juba oma neetud käskijatelt lubaduse toonud: nemad alistuvad kontsiili otsusele. Kuid ees seisab veel formaalne asjaajamine, mõlemad mehed peavad nimetama oma täievolilised esindajad . . . ei, see kõik ei lähe nii libedasti. Võib tuua vastuväiteid, valepaavstide esindajad tunnustamata jätta, nende volitused kahtluse alla seada. Nõnda võidab igatahes aega, kuid mõnikord on aeg kõik! Tahtmatult meenus talle Zabarella õpetus.

Ta peab kohe sekretäri kutsuma, põhipunktid kirja panema, ainult suurtes joontes ja kiiresti, et poleks enam vaja sellele mõelda.

Paavst kutsus kammerteenri ja käskis tal sekretär Poggio jalamaid sinna saata. Kuid homme . . . jah, homme annavad tema juristid sellele, mis ta täna enese jaoks visandab, lõpliku kuju. Aga selle ajani . . . Korraga tundis ta üksinduse talumatut ahistust. Ta kutsus uuesti teenri: saatku silmapilk donna Olympie järele! Olympie ja vein — kui talumatu on see ootamine homseni . . .

Kui Poggio paavsti ette astus, hakkas Johannes XXIII kohe dikteerima, tehes seda rahulikult ja tasakaalukalt nagu alati:

«Esiteks on vaja hankida tagatis, et niinimetatud Benedictus XIII tõepoolest loobub oma pretensioonidest paavstitroonile ja et ta ütleb seda isiklikult. Ta teatas, et ei hakka volinikku nimetama, kuid teeb ettepaneku kohtumiseks Nizzas, kus ta on nõus oma võimu kontsiili esindajatele üle andma. Mina vastan selle peale: pole võimalik, et üks paavst ütleb lahti isiklikult, teine aga volinike kaudu. Teen ettepaneku, et sõidan ise Nizzasse. Nüüd on mul kaks

võimalust: kui Sigismund laseb mind sinna sõita, siis . . .» Siin naeratas Johannes XXIII viimaks esimest korda selle päeva jooksul. «Ei, edasi ei tule midagi. Pane kirja teine võimalus, et ta ei lase mind sinna. Siis on jälle kaks teed: loomulikult teen ma ettepaneku kogu kontsiil Nizzasse üle viia. Kahjuks on üpris uskumatu, et kontsiil sinna koliks. Kui ta seda ei tee, siis pistan mina jonnima, kuni kontsiil on ise sunnitud Benedictusele survet avaldama, et too oma volinikud siia saadaks. Ja see võib õige pikale venida.»

Poggio väsis kirjutamisest ja hakkas mõtlikult paavsti silmitsema. Johannes XXIII tabas tema pilgu ja muutus rahutuks.

«Mis on? Millele sa mõtled?» küsis ta tusaselt.

«Püha isa dikteeris mulle praegu oma väga peenelt ning kavalalt sepitsetud plaanide ja võimaluste peajooned. See on nagu ämblikuvõrk, mis on metsas kahe puu vahele tõmmatud. Iga heie on ise kohas mõlema tüve külge kinnitatud, kogu ämblikuvõrk on igas sõlmekohas kahe- või kolmekordse niidiga tugevdatud. Kuid ma näen ka teekäijat. Ta on tugev, rohmakas, punapäine hiiglane. Ta sammub hoogsalt ning kõrvalekaldumatult oma eesmärgi poole. Tema tee viib kahe puu vahelt läbi. Ta ei märkagi ämblikuvõrku ja marsib sellest läbi.»

Paavst raputas pead, nagu tahaks eemale peletada sõnu, mis kajana veel õhus ringi lendasid. Siis pigistas hirmtal uuesti kõri kinni. Hetkeks tõstis temas pead soov Poggiot lüüa, noormees välja kihutada. Kuid ei, nõnda ei kihuta välja seda, mis sekretär oli talle öelnud.

Täiesti õige, seda peab arvestama, seda hoolimatut ning karmi teekäijat. Kuid sellisel juhul . . . sellisel juhul jääks talle ainult üks võimalus: jõuda iga hinna eest Prantsusmaale — jah, just Benedictuse Prantsusmaale! Sest peale Johannese verivaenlaste on ju Prantsusmaal ka Burgundia hertsog oma valdustega. Nüüd oleks ta kohustatud paavsti selle eest aitama, et Johannes XXIII kaitses omal ajal teda, kui hertsog laskis orleaanlaste juhi mõrvata. Surma eest — elu. Jah, Burgundia oleks viimne kants. Aga selle võimaluseni — andku jumal! — on võib-olla veel küllalt aega . . . võib-olla.

Ah, neid muresid sajab talle kaela igast kandist!

Väsinult vajus paavst tugitooli. Ei, ta ei tohi paanikasse sattuda. Ta peab kasutama üht võtet teise järel, liikuma

kukesammul nagu mööda ragisevat jääd. Täna on ta endale vähemalt kõik võimalused selgeks teinud, täna ta rohkem teha ei suuda. Aga homme . . . jah, homme annavad sellele lihvi, viimistlevad selle üksikasjadeni tema juristid. Nõnda.

Tülpinud käeliigutusega laskis ta Poggio minema. Kui Olympie ometi kiiremini tuleks! Paavst kutsus kammerteenri.

«Kas Felipello pole veel tagasi jõudnud?»

Felipello kuulus paavsti noorimate paažide hulka. Oma lapselikus usus suhtus ta Johannes XXIII-sse tõesti kui isasse ja peale selle pühasse mehesse. Seepärast kasutas paavst teda käskjalana kõige intiimsemate sõnumite kätteteimetamisel.

Kammerteener laskis tuppa poisikese, kes ootas juba ukse taga.

«Noh?» kummardus paavst hämmastunult veidi ettepoole, kui nägi käskjalga üksipäini.

Felipello langes aupaklikult põlvili:

«Püha isa! Suursugust daami, kelle järele püha isa mind saatis, et teda siin pihile võtta, polnud kodus . . .» Poiss märkas, kuidas paavsti nägu lõi vihast punetama, ja lisas: «Pole parata, püha isa. Ta ei ela enam seal. Ta olevat täna ära kolinud, ilma et oleks kellelegi ütelnud, kuhu . . .» Viimasel hetkel jõudis Felipello käed näo ette tõsta. Johannes XXIII viskas teda palveraamatuga, mille kahmas lualt.

Nagu igal õhtul, nii märkis Matthias Runtinger tänagi oma väljaminekud üles. Need olid sedapuhku küllaltki suured, kuid sellest hoolimata säras kaupmehe nägu paberi kohal:

1 reini kulden sulasenaisele majast «Kolm Viinamarjakobarat» — selle eest sai ta teada ümberkolinud donna Olympie uue aadressi;

2 tukatit Olympie toatüdrukule — selle eest võimaldas tüdruk kaupmehel oma käskijannaga kohtuda;

100 tukatit — donna üheainsa sõna eest!

Runtinger hakkas nohisema: see oli tõesti soolane hind. Kuid küllap kord selgub, et ta ei maksnud siiski liiga palju. Oli see lirva alles ettevaatlik. Runtinger pinnis teda, seadis üles lõkse, tõotas ja ähvardas siis jälle jutuajamise jalamaid lõpetada — miski ei mõiganud. Donna ainult

naeris ja tegi lõpuks kaupmehele ettepaneku: kõikide nende ilusate kuldrahade eest, mis kümne tukati kaupa tulbaks laotud, ütleb ta üheainsa nime, selle inimese nime, kes on viimasel ajal paavsti kõige sagedamini külastanud. Isand Matthias riskeeris, nad lõid käed kokku. Tema pilk rippus donna Olympie huultel nagu kimalane lilleõiel, kuni ta viimaks kuulis:

«Friedrich!»

Siis ikkagi! Pärast esimest rõõmuhoogu tundis Runtinger kerget pettumust. Seda oli ta isegi aimanud, koguni arvestanud! Aga ei, see ei loe, nüüd oli vankumatult kinnitust leidnud, et ta on õigetel jälgedel. Ja siis andis see naine talle veel ilma rahata näpunäite, et ta hoiaks silma peal paavsti ühel paažil. Kuidas ta nimi nüüd oligi? Ahaa! Felipello! Selle informatsiooniga ei osanud Runtinger midagi peale hakata, ent mingi mõte sellel kindlasti pidi olema, kui Olympie talle seda niisuguses seoses ütles. Ja sellest tekkisid uued väljaminekud:

2 tukatit paavsti tallipoistele,

5 tukatit tallmeistri abile ja

10 tukatit tallmeistrile — selle eest võeti Matthiase teener Christoph paavsti tallidesse tallipoisiks.

5 tukatit Christophile — pool sellest tasust, mille ta saab tervenisti kätte siis, kui on saanud tuttavaks Felipelloga ja võitnud tema usalduse.

Christoph on libe poiss. Ega ta asjatult ole juba viisteist aastat Ravensburgi firmas teeninud.

Nõnda! Rahulolevalt laskis Runtinger pilgul üle märkmete libiseda. Tänase päeva jooksul oli ta puhast ning täpset tööd teinud. See on tegelikkus, mida korralik ärimees peab arvestama, mu armas luuletaja sealt tornitipust! Su jutt oli ilus ja hea oli seda kuulata, eriti seal kõrgel pilvede all, kuid elama ... elama peab siiski maapinnal. Aga maapinnal põimub üksteisega nii palju teeradu ja rajakesi, siin peab õiged jäljed välja nuhkima ja lakkamatult, lakkamatult neid mööda edasi minema. Ja selle õige tee nuhkis ta täna välja. Selle alguses on paavst ja lõpus — pipar. Nüüd ta hakkab astuma; neid jälgi ta silmist ei lase. Runtinger mõtles nii pinevalt, et laup tõmbus kortsu. Kõige selle põhjal, mis isand Matthias oli eri allikatest teada saanud, oli paavsti laul lauldud. Tiaara kaotamisele võis järgneda ka peanupust ilmajäämine. Kui paavst kavatseb midagi ette võtta, peab tal olema abimehi. Sellesse

osse passib sajatukatiline nimi: Tirooli Friedrich. Kes aga paavsti kõige rohkem vastu seina suruvad? Kontsiil ja peamiselt Sigismund. Niisiis on vaja Sigismundi tähelepanu Friedrichile pöörata. Las kuningas peab hertsogit silmas! Ja kui see tiroollane ja püha isa midagi ette võtavad, siis hüppab Sigismund turja nii Friedrichile kui ka Tiroolile. Mida teeb iga anastaja vallutatud maaga? Lüpsab sealt raha, eelkõige igasuguste kõrgendatud maksude ja tollide näol. Ja kui tõusevad tollid, siis tõuseb ka pipra hind. Melchior, pojake, sina kogud meie vana tagavara kokku ja hakkad seda müüma uue hinnaga, millele lisad ilusasti ka tollimaksu, nagu oleksime oma pipra, kalli pipra, verivärskelt kohale vedanud!

Niimoodi näeb välja tegelik elu, õnnistatud, mahlane, rasvane ...

Kuid niimoodi näeb välja ka ... Ja nüüd muutus isand Matthias kõigest hoolimata viimaks natuke tusaseks, kui ta oma väljaminekud kokku arvas: 124 tukatit ja 1 reini kulden.

Kui ta kohtas õhtusöögil rüütel Osvald von Wolkensteini, tutvustas ta viimast põhjalikult oma uusimate tähelepanekutega. Õnneks oli rüütel sedapuhku kaine ja pani kaupmehe iga sõna kõrva taha. Rüütel istus nagu tulistel sütel, jõudmata ära oodata, millal pääseks juba lippama Sigismundi poole — sõnumitega, mis lõhnasid kulla järele. Ainult ühest asjast ei saanud ta aru: miks Runtinger talle seda nii üksikasjaliselt räägib, miks ta käib niisuguse varandusega lausa priiskavalt ümber ega taha selle eest mitte midagi?

Isand Matthias silmitses naeratades luuletaja umbusklikku nägu:

«Rüütliisand, ilmselt ei mahu teie pähe mõte, et ärimees võiks teha midagi oma kuninga heaks ilma tasuta ja ilma kasuta. Olen rõõmus, kui kaupmees jätab seekord puhastulu ... luuletajale.»

Samal õhtul võttis Eberhard Windecke, Rooma kuninga pankur, rahatuus ning suurkaupmees, nõuks, et läheb külla rahavahetaja Ammerisile, kes esindas ametlikult Firenze pankureid, kuid mitteametlikult pidas sidemeid ja tegutses pahatihti salaja käsikäes Genua, Ravenna, Bologna ja Lombardiaga, isegi Veneetsiaga, kellega teised linnad seisid sõjajalal. Rahal on juba kord oma eriline rahvusvahe-

line karakter ja seda ei või mingil kombel kohalike maaisandate hullumeelsele ning kõikuvale poliitikale allutada.

Seepärast oli ka Windecke kindel, et leiab Ammerisiga kiiresti ühise keele. Miks ei peaks seda leidma saksa suurkaubandus — eksport, import, transiit — itaalia suurkaubandusega! Need pankurid polnud seni isiklikult veel kohtunud, kuid siiski tundsid nad juba ammu teineteise tegevussfääre, garantiisid ja rahaallikaid. Ammerisil olid väga täpselt arvel kõik Windecke ja Windeckel omakorda kõik Ammerisi pangad, kaevandused, kaubalaod, sadamad, laevad, kangakudumistöökojad ja rahakirstud, mis andsid nii ühele kui ka teisele jõukuse, tähtsuse ja võimu. Lihased vennad poleks võinud teineteist paremini tunda. Niisiis polnud sugugi karta, et nad kokkuleppele ei jõua, sest eesmärk oli mõlemal ühine; küsimusse tuli ainult see, missugune osa kasust kummagi kaukasse libiseb. Selle klaarimine aga ei lähe kuigi libedalt. Loomulikult katsub kumbki suurema osa kuludest teise õlgadele veeretada. Selles suhtes on Windecke paremas olukorras, sest tema võib kõnelda Rooma kuninga ja impeeriumi nimel. Et mainitud tähtsust ka väliselt rõhutada, pani Windecke tänase kohtumise puhuks selga oma kõige uhkemad, soobli-nahaga ääristatud brokaatrõivad, riputas kaela raske kuldketi riigikotkaga, Sigismundi kingitusega — selle kingituse oli Rooma kuningas endale küll lausa kuninglikult kinni lasknud maksta —, ja pistis sõrmedesse kõige massiivsemad ning kõige suuremate kalliskividega ehitud sõrmused, mis tema varakambris leidusid.

Nüüd astus ta trepist üles, tore ja kullast säramas nagu elustunud rikkuse ning vägevuse puuslik, ja puusliku kombel oli ta ka kohmakas ning kange, sest brokaatrõivaste pantser pigistas jäigalt keha ja oli liikumisel takistuseks.

Kui teener tema ees söögitoa ukse avas, sammus peremees talle nobedasti vastu. Tegelikult Ammerisi ei sammunud, vaid hõljus: tal oli seljas kergest pehmest riidest rüü, mis oma sarlakpunase värvusega meenutas kardinalimantlit. Itaallase kiire kõnnak pani vabalt langeva rüü voldid lainetama, ülikond jättis talle täieliku liikumisvabaduse. See näiliselt lihtne rüü oli ilma ainsagi ehteta, kuid Windecke nägi esimese pilguga, kui erakordselt kallist riidest see oli õmmeldud.

Ammerisi ise juhtis külalise laua äärde, kus Windecke ettevaatlikult laskus pehmelt polsterdatud tugitooli. Kui ta istet oli võtnud, kerkis brokaatkuue jäik kaelus kõrgemale ja surus pankurit kõvasti lõua alt. Ent juba hakkasid pehmed varrukaotsad võõrustaja käte ümber hõljuma, käed nihutasid külalise ette nobedasti vaagnaid ja napakesi külmade eelroogadega, kalasüldiga, kirevate salatite ja majoneesidega.

Et külaline võiks häirimatult süüa, võttis võõrustaja enese peale meelelahutuse eest hoolitsemise. Loomulikult rääkis ta sellest, mis külalist huvitas. Rääkis natuke ühte või teist oma itaalia kolleegi taga, jutustas Lombardia rahavahetajate uusimatest kogemustest, kuid eelkõige jälgis hoolikalt, et Windeckel oleks kogu aeg nina ees täis taldrik, kus eelroogadele järgnesid linnuliha, praad ja lõpuks jahutoidud. Ja muidugi vein, punane tuline vein, mis oli kohusetruult oivalistesse vermitud peekritesse kallatud. Ammerisi ise toitu peaaegu ei puudutanud. Ainult siis, kui teener tõi lauale keedetud puuvilja jääkillukestega, hakkas ta tõelise maiasmokana elevandiluust orgiga värvikaid marju õngitsema, imedes gurmaanlikult jahedaid ploome ning kirsse, silmad nautivalt kissis.

Windecke sõi mehemoodi. Miski ei lisa niivõrd enesekindlust ega vähenda närvilisust kui korralikult täissöödud kõht. Samuti võidab niimoodi aega järelemõtlemiseks, kuidas sellest rääkima hakata, mille pärast ta siia oli tulnud. Söömise ajal jälgis Windecke vargsi itaallast ja hindas tema vastupanujõudu. Ei, sellest näiliselt pealiskaudsest kergusest ei tohi end petta lasta! Ta oli ju näinud Ammerisi pilku, mis oli teda saalilävel nobedasti pealaest jalatallani mõõtnud. Praegu teeskleb itaallane, et ta ei näe; kuidas Windecket ärritab ebamugav kuub. Ammerisi ei näi tähelegi panevat, kuidas sakslase sõrmed, sõrmuste tõttu jäigad ning kohmakad, ei suuda mõnikord edukalt käsitseda neid pisikesi orke, nuge ja lusikaid, millega peab taldriku kohal žongleerima.

Windecke teadis, et ta on kohmakas, kuid see ei häirinud teda. Ta oli teinud hädast vooruse ega kavatsenud sellest taganeda. Tal oleks olnud lootusetu selle itaallasest silmamoondajaga mingit ümbernurgajuttu ajama hakata; ta otsustas otseteed asja juurde minna ja kõike õige nimega nimetada. Siis ei saa too teine tal vähemalt kõrvale põigata.

Kui ta oli siis pesnud sõrmi vaagnas, mida hoidis teener, ja kui teine toapoiss oli ta kämblad batisträtikuga ära kuivatanud, nõjatas Windecke küünarnukid lauaservale ja hakkas kohe peale:

«Noh, kui rääkida asjast: küllap jagate minu arvamist, et kontsiil on lagunemise piiril.»

Ammerisi naeratas:

«Firenzes on kasutusel niisugune kõnekäänd: sügisel on prohvet tõtt kuulutama kange — algul langevad lehed, siis tulevad talv ja hanged.»

«Meie muidugi ei tohi seda lubada,» ei lasknud Windecke ennast häirida. Meie ja teie huvid nõuavad, et kontsiil enne laiali ei läheks, kui ta on oma eesmärgile jõudnud. See tähendab, kui ta on Euroopa uuesti ühendanud ja siin korra jalule seadnud. Kui aga auväärsed isad meil käest plehku pistavad, siis kanduvad kõik lahendamata tülid Euroopa riikidesse ja see tähendab lakkamatuid rahutusi, tülisid, võitlusi, mis muudavad riigipiire, nii et iga hetk puhkevad aina uued sõjad, mis löövad kaubandusel jalad alt. Täna liitlased, homme vaenlased, ja kõik niisugused lakkamatud muutused on meile nuhtluseks. Aga muidugi ei ole mul tarvis teid selles veenda. Kahju oleks sellele aega raisata.»

«Küll aga ei tohiks olla kahju raisata aega nende marineeritud oliivide maitsmisele,» nihutas Ammerisi külalise ette vaagna roheliste marjadega õlis. «Kui kallate need üle prantsuse veiniga . . .» Ent sellele oli ka Windecke juba mõelnud.

«Teate, mis minul mõttes on,» jätkas sakslane, kui oli võtnud viisakusest ühe oliivi, mis talle muide üldse ei maitsenud. «Olukord on juba niigi lihtsalt talumatu. Kui ma mõtlen, et kauba pealt, mida me mööda Reini veame, võetakse kuuskümmend neli korda tolli! Mis Doonausse puutub, siis seal on lugu veel hullem. Niisugustel silmapilkudel näen ma paju ahvatlevat Sigismundi poliitikas: tema võiks sellele kõigele jäädavalt lõpu teha, kui . . .» Kas ta siis ei suudagi seda itaallasest tola asjalikku vestlusse tõmmata? Alles nüüd märkas Windecke ainukest ehet, mida Ammerisi kandis. See oli kitsas sõrmus, mille küljes oli peenike kett; keti otsas rippus suur lihvitud smaragd. Itaallane kõlgutas kalliskivi ja hoidis seda aeg-ajalt küünlaleegi valguses, nii et see lõi rohelise helgiga sätendama.

«Ärge ainult kartke suuri asju suurte nimedega mainida,» aitas võõrustaja oma külalist. «Ma olen ju vanade roomlaste järeltulija ja mõistan seda, mis teil meeles mõlgub. Jah, see oleks väga ilus ja meile kasulik, kui sellest Euroopa riikide kaosest tekiks jälle üksainus suur maailmariik. Ma ei tea üldse kaunimat unenägu, kui on see vana, ikka ja jälle kangastuv Vana-Rooma impeeriumi hallutsinatsioon. Kuid . . . kuid unenägudel on üks ebameeldiv omadus: kui te ärkate, siis nad kaovad. Ja sellest impeeriumi loomise unest on Euroopa rahvad kahjuks juba ärganud ja ma kardan, et täielikult.» Nüüd tegi itaallane lõbusa grimassi. «Kas te ka teate, kes nad sellest unest üles raputas?»

Windecke märkas, et vestlus libiseb jälle asjalikelt küsimustelt piiritute targutuste valdkonda, ja kortsutas kulmu.

«Noh, eks ikka meie!» Ammerisi surus smaragdi ühe silma vastu, teise silma tõmbas pilukile, ja siis nägi ta välja nagu õel ühesilmaline basilisk. «Meie, meie, kaupmehed, äratasime rahvad sellest nõiduseunest; meie, kellel oleks just nüüd kõige rohkem vaja niisugust ühtset impeeriumi. Linnakaupmees ja pankur räägivad igal maal, olgu see kui tahes väike: «Siin sellel maalapil teenin mina raha, määran kindlaks hinnad ja reguleerin sisse- ja väljavedu. Ja selle kohta ei ole kellelgi sõnakestki ütelda.» Rahvastel pole enam lusti ühe laua ümber koos istuda ja perekonnapea sõna kuulata. Meie raha on äratanud neis iseteadvuse ja sõltumatuse. Rahvad on saanud täiskasvanuks, meie abiga on nad saanud täiskasvanuks, sõber, ja nad tahavad oma soovi järgi elada. Mis sa siin tänapäeval maailmariigist unistad! Niisugusel tohutul impeeriumil peaks olema üksainus ligitõmbav raskuspunkt, mis asuks keskpaigas. Aga vaadake tänapäeva maailma: Antverpen, Brügge, Hamburg, Genua, Veneetsia — tänapäeval ei voola raha keskpaika, vaid sadamate poole, keisririigi piiride poole ja üle nendegi. Kulla raskus rõhub keisririiki, kuni see raginal tükkideks laguneb. Ei, meil ei maksa võimatust asjast unistada; meile peab piisama, kui suudame selles peatumatus arengus vähemalt üleliigset kaostki ära hoida. See tähendab: me peame talitsema seda igavest kiinijooksmist, mida tekitavad vägevate maaisandate kitsalt isiklikud huvid, sest eks need lõiku mõnevõrra ka meie plaanidesse ja kalkulatsioonidesse. Ja sellel teel jõuame hea tüki maad edasi, kui peatame kontsiili hüsteedama.

rilise jampsimise ja taastame kirikukogu istungitel korra ja rahu.»

«Niisiis oleme selles ühel meelel, et tahame kontsiili koos hoida ja tegutseda lasta,» tüüris Windecke aeglaselt jutuajamise peaküsimuse poole. «Nojah, kes ähvardab kontsiili kõige rohkem? Paavst. Ja kellel on kõige rohkem ilmalikku võimu, et kontsiili kaitsta? Rooma kuningal. Ma ei ütle seda mitte sellepärast, et ma tema pankur olen.»

Ammerisi nõustus:

«Usun heameelega, sest ei teie ega mina räägi ainult oma nimel. Kui te kaitseksite üksnes kuninga huvisid, siis ma oleksin pannud teid paavsti pankuri Mediciga juttu puhuma. Kuid mina räägin siin põhiliselt ikkagi itaalia kaupmeeste huvide ja teie saksa kaupmeeste huvide nimel, eks ole? Ja kui me seda niimoodi võtame, siis pean tunnistama, et Sigismund on kõige sobivam tööriist, keda võime kasutada, et kaitsta kontsiili lagunemise eest.»

«Kuid nagu kõige puhul, nõnda on sellekski vaja raha, aga Sigismundi tasku on tühi.» Lõpuks jõudsid nad peaküsimuse juurde; Windecke süda läks kohe kergemaks.

«See-eest on teie oma täis,» tähendas Ammerisi rahulikult.

«Meie oma... No muidugi, eks seal üht-teist leidu. Aga sellest hoolimata ei pea saksa kaubandus üksipäini finantseerima ettevõtet, millest saavad kasu ka teised.»

«See meenutab mulle ühte lõbusat lugu abielumehest, kes nõudis oma naise armukestelt, et need aitaksid tal uut abieluvoodit muretseda.»

«Ma koostasin selle kohta teatud projekti,» jätkas Windecke, kes oli kindlalt nõuks võtnud, et ta ei lase ennast jalge alla võetud teelt enam kõrvale vedada. «Me võiksime üheskoos selle põhipunktid läbi arutada. Niisiis esiteks: paavst pakkus Sigismundile kakssada tuhat tukatit. Kuningas lükkas selle altkäemaksu tagasi.»

«Noh, ja siis?» küsis Ammerisi, kuigi ta juba teadis, mis järgneb.

«See itaallaste raha, mida Sigismund vastu ei võtnud, tuleb kõigest hoolimata kahjude hulka arvata. Olla kahesaja tuhande omanik ja sellest rahast loobuda — kogu kahju nelisada tuhat.»

«Kuidas, palun?» tõstis itaallane üllatunult pilgu.

Kuid nüüd puhkes Windecke naerma:

«Meie pool öeldakse niimoodi: kui kaotate tukati, siis kaotate ka võimaluse temaga teist tukatit lisaks teenida.»

«Mulle meeldiks siiski rohkem,» irvitas firentslane, «kui me loobuksime kõnekäändude küljes rippumisest ja räägiksime ainult kahesajast tuhandest.»

«Olgu nii, aga küllap te märkasite, et ma rääkisin sellest selge sõnaga kui itaallaste rahast, mida me oleksime võinud kätte saada.»

«Te teadsite, mispärast te selle tagasi lükkasite,» kehitas Ammerisi õlgu. «Ilmaaegu see ei sündinud.»

«Te soovitasite,» jätkas Windecke kangekaelselt, «et me nimetaksime asju nende õigete nimedega. Niisiis — on tõsiasi, et see oli itaallaste raha.»

«Olgu nii. Võtame selle kohustuse vastu. Edasi!»

«Edasi. Siin viibivad Badeni markkrahv, Tirooli Friedrich ja Mainzi peapiiskop. Need kõik saabusid Konstanzi relvastatud kaaskondadega ja kuuluvad Johannes XXIII poolehoidjate leeri. Seepärast peab Sigismundil vähemalt niisama tugev sõjavägi olema, et ta saaks paavsti pooldajaid talitseda, kui midagi peaks juhtuma.»

«Selle peale mingu sakslaste raha,» tähendas Ammerisi kuivalt. «Ainuüksi sakslaste raha.» Ta lausus seda niisugusel toonil, et Windecke pidas tarbetuks mingist kulude jagamisest rääkima hakata. «Siis on siin veel terve hulk punkte: altkäemaksud mitmetele kontsiilist osavõtjatele...»

«Niisuguseid väljaminekuid on meil samuti,» pareeris Ammerisi.

Windecke ohkas. On siin aga neetult palav! Küünlad kütavad õhku, vein soojendab kõhtu ja kõigele lisaks veel need pagana rõivad! Ole nagu leiliruumis, samal ajal kui vastasistuja on reibas nagu vestluse algulgi.

«Lõpuks jääb üle veel üks asi, kuigi me võime sellest praegu ainult teoreetiliselt rääkida. Ma ei oska üldse aimata, milleks Johannes XXIII veel võimeline on. Kui kiskja hinge vaagub, siis rehmib ja pureb ta huupi kõike, mis talle silma puutub. Võib tekkida olukord, kus Rooma kuningas peab relvastatud jõuga sekka lööma, et siin korda pidada. Aga sellisel juhtumil me niisuguse asjaga küll nõus ei ole, et ainuüksi meie oma finantsid mängu paneme. Siis on ju tegemist kõikide ühiste huvidega.»

«Nõustun sellega täielikult,» kinnitas Ammerisi. «Arvestage meid kui poolte kulude kandjaid.»

«Minu arvates on poolest vähe.» — Ei ole tõesti kerge selle itaallasega asju ajada. — «Võtke arvesse, et kõige

raskem töö tuleb teha meie meestel, kusjuures nad võivad ka oma peanupust ilma jääda. Seepärast palume, et te võtaksite enda peale kaks kolmandikku kuludest.»

Ammerisi lausus mõtlikult:

«Mul on raske teile selle peale silmapilkselt vastata, peaksin ka teistelt küsima.»

Kuid Windecke oli selles punktis järeleandmatu:

«Peate selle otsustama kohe. Me ei tea päeva ega tundi. Võtame näiteks kas või paavsti tänase lahtiütlemise Peetruse troonist. Ma ei usu seda. Kurat teab, mis selle taga peitub.»

Näis, et Ammerisi on täielikult oma smaragdi värvimängu vaatlemisse vajunud; ta kiigutas kalliskivi küünlaleegi ees. Korraga viskas ta selle veidi üles, püüdis kinni ja pigistas tugevasti rusikasse:

«Olgu, riskeerin. Võtan teie tingimuse ka teiste nimel vastu, kuid — ka meil on üks tingimus.»

Windecke kergitas kulme: mida see vereimeja temalt veel tahab?

«Tõotage, et likvideerite nii või teisiti selle tšehhi ketseri!»

Windecke suu pidi üllatusest äärepealt ammuli vajuma. Ega see pankur viimati mõni ümberrõivastunud kardinal ole? Kuid eelkõige peab siiski saagi kallale kargama, kui seda nii odavasti pakutakse. Järelemõtlemiseks on hiljem aega küllalt:

«Loomulikult võtan teie tingimuse vastu ja tõotan, et seda pooldab täielikult ka Rooma kuningas. Oleme siis kõiges kokku leppinud?» sirutas ta oma parema käe kannatamatult itaallase poole.

Alles pärast tugevat käepigistust võttis Windecke vana mõttelõnga üles:

«Olge nii lahke ja ütelge mulle, mispärast te just Husi nii väga tähtsaks peate? Mis ajast peale te kiriku ja selle tülide vastu huvi tunnete?»

«Kiriku?» naeratas Ammerisi. «Eksite, sõber, me tunneme huvi üksnes kaubanduse ja selle tuleviku vastu.»

«Kuid ma ei saa aru, kuidas see sõltub . . .»

«Rohkem kui arvate,» katkestas Ammerisi tema jutu. «Tubli kaupmees peab tänapäeval hästi kursis olema kõigega, ka teoloogiaga. Kujutlege näiteks, milline hoop see oleks Veneetsia kaubandusele, kui türklased ühel ilusal päeval ristiusku läheksid ega võtaks enam vangi jumalakartlikke palverändajaid, keda veneetslased siis vangipõlvest vabaks ostavad ja sugulastele tagasi müüvad. Näh, mis ma räägin — müüvad. Nad on vahemeesteks vangide vabastamisel uskmatute käest, ja selles tegevuses abistavad neid eriti agaralt mungad.»

Kuid Windecke ei lasknud jutukal itaallasel kõrvale põigelda vastuse andmisest küsimusele, mis tal kuidagi meelest ei läinud:

«Ei, oodake, aga mis on Husil pistmist teie suurkaubandusega?»

«Mitte vähematki. Kuid suurkaubandusel on pistmist kogu maailmaga. Aitab sellest, kui te ei unusta üht asja: oma lubadust Husi suhtes.»

Ammerisi pigistas käe rusikasse ja pööras põidla allapoole. Sellise žestiga andsid vanad roomlased gladiaatorile käsu, et ta tapaks oma võidetud vastase:

«Muide, mul on tunne, et te pole mu kreeka veini veel maitsnud.»

Konstanzi kohal kõrgus pilvine öötaevas. Ühtegi tähte ei vilkunud. Bodeni järve poolt lõõtsus juba kevadiselt soe tuul. See tegi vere rahutuks ja pani põsed õhetama.

Kurat ja põrgu, viha, kahetsus, trots ja kurb hüljatustunne lausa märatsevad isand von Wolkensteini rinnas. Kas võib veel suuremat ebaõnne olla? Mis aitavad siin tengelpungas kõlisevad kuldrahad? Sedapuhku tahtis ta oma uudiste eest midagi muud. Tahtis, et Sigismund ostaks talle . . . Olympie! Rooma kuningas lubas seda teha tollal, kui Olympie oli juba ostetud. Kuidas see punapea täna hirnus, kui Wolkenstein oma sooviga lagedale tuli! Kuningas puistas lauale kõik tukatid, mis tal rahakotis leidusid, ja hakkas rüütlit naerust lämbudes . . . haletsema! Mis kuradi pärast käivad rüütlil neelud niisuguse kauba järele, mis on juba võõrastes kätes? Tollal olid need käed vägagi tugevad, kuid nüüd . . . nüüd on nad veelgi tugevamad! Sigismund müristas naerda nagu vanasaatan. Punapäine lurjus! Olympie on nüüd kuninga jagu. Röövel! Vana jäär niisuke! Seelikukütt!

Wolkenstein puhkis raevust, mis tema samme kiirendas. Nüüd puhus vinge tuul talle otse näkku. Ta oli juba sillal, mis ühendas Konstanzi Petershauseni eeslinnaga. Raskelt lõõtsutades nõjatus ta käsipuule. Järvepind oli süsimust ja sulas kokku pimedusse uppunud kaldaga. Oli

vaid kuulda, kuidas tuul veeretas musti voogusid vastu sillaposte ja veskite seismapandud vesirattaid.

Kui rüütel niimoodi sillal seisis, tundis ta, kuidas temassegi imbub süsimust pimedus. Ainult kusagil rinna sees hõõgus veel süsi tuha all. See asus sügaval südames. Korraga uhkas temast üle haletsussööst. Ta tundis end eidelikult nõrgana, tundis lohutamatut valu nagu petetud laps. Pista kas või töinama. Võtaks kurat seda kõike! Mis parata, see on uskumatu, et tema, von Wolkenstein, ihaldab... niisugust, just niisugust lirvat! Kuid kõikide kuradite nimel, ta tahab Olympiet, igatseb tema järele, igatseb... Küllap sellepärast, et ta seda kurtisaani ei võtnud, et ta võis võtta, aga ei võtnud! Jumal teab, kuidas see juhtus, kuid tema, mees, kel on olnud seiklusi nii paljude naistega, on nüüd... Korraga läks rüütli meel härdaks, sest südamest, mis rinnas valutas — heldeke, see lihtsalt voolas üle õrnusest ja hellusest —, kerkis magus valu kurku, kippus lämmatama! Tahtmatult tõstis ta käed ja pani ettevaatlikult kokku; peopesade vahelt vuhises talle näkku tuult, nii mahedalt, kergelt, õrnalt. Just niisugune oli see tunne, niisugune... tabamatu, imepärane. Ja just tema rinnas asus see, temas, igasuguse sopa ja poriga määritud poisi südames. Ja selle tunde tekitas... h o o r! Nagu oleks sellel kõigel vähimatki tähtsust! Armastusel on ükskõik, missugusesse südamesse ta tungib ja kelle ta põlema pistab. Armastus... Wolkenstein tegi grimassi, nagu oleks tal korraga selle sõna pärast häbi hakanud

Ja mis tal sellest kasu on? Mis on tal sellest kõigest kasu, et tema südames on ootamatult nii palju ilu, nii palju rikkust? Kui Olympie teaks, kui ta oskaks mõista, et see on palju väärtuslikum kogu sellest kullast, mida ta iganes on saanud ja saab nende tõbraste käest! Nüüd hakkas rüütel laginal naerma, kui kujutles, et praegu võiks ta pakkuda Olympiele armastust... raha asemel! Ta naeris ja naeris ja tema naer muutus aina kibedamaks ning õelamaks.

Sel hetkel tundis ta, kuidas kellegi pehme käsi tal küünarnuki alla puges. Rüütlile tõusis ninna odava lõhnaõli roosiaroomi.

«Tule minuga kaasa!» Naise hääl oli nooruslik, kuid kähises kõvasti. «Mina oskan niisuguseid asju, mis su veel rohkem naerma ajavad. Tule, sa ei kahetse!»

Ei, isand von Wolkenstein ei hakka kahetsema, ta ei kahetse enam midagi. Sest kõik on sigadus ja sopp. See eit ei ole tollest teisest halvem. Ja tema ise ei ole ka midagi muud kui ainult lurjus.

«Lähme pealegi.» Ja rüütel kahmas ühe käega libust kinni, teise käe aga vajutas ettenägelikult tengelpungale.

Samal ööl, nagu paljudel eelnenud öödelgi — ja jumal teab, kui palju niisuguseid öid veel ees ootab —, kõndis vang dominikaanlaste kloostri kongis edasi-tagasi. Vahel ta magas, vahel oli ärkvel, kuid hetkekski ei kadunud tal peast mõte, et tuleb põhjalikult valmistuda viimaseks lahinguks, lahinguks oma veendumuste eest, palju tähtsamaks lahinguks, kui oli võitlus oma vabaduse ja elu eest. Too võitlus oli juba kaotatud ja tolle tähtsus oli väike. Lahingut õiguse eest kõnelda kogu maailmale ei tohi kaotada.

Ei tohi — see oli ainus, mida Hus nüüd lakkamatult silmade ees hoidis. Ei tohi! Ei tohi! — Aja jooksul muutus see nii vankumatuks tõsiasjaks, et Husi mõtted sellega enam ei tegelnud, just nagu oleks see olnud aja raiskamine. Nüüd tuleb iga minutit kasutada kõne jaoks, mille ta peab kontsiilile. Sõnad on juba ammu lauseteks reastunud ja laused rivistuvad järeldusteks ning otsusteks. Sõnad, laused ja otsused, mis on Husi peas, pärinevad tuhandetest südametest, nendelt inimestelt, kes kuulasid teda Betlema kabeli katuse ja Lõuna-Tšehhimaa taevalaotuse all. Nüüd jääb ainult üle nende verest, tulest ja rauast võimas vasar sepistada, millega ta siin, Konstantzis, hakkab koputama maailma südametunnistusele. Sepp ise on vangis, viibib paksude müüride taga ja kannab ahelaid, kuid tema vaim, vaba ning murdumatu, taob relva, taob seda nii päeval kui ööl...

XV

ROOS JA PIPAR

Linna haaras rahutus. Selle tõi kaasa märtsituul, mis oli küllastunud ärkavate põldude ja niitude kevadhõngust. Joobnustav õhk pani kopsud energilisemalt tööle, veri lõi pulbitsema, silmadesse tekkis uudishimulik helk ja armunud muutusid tulisemaks.

Väljakutel ja tänavatel kõlasid heeroldite hüüded selgemini, sest neid ei summutanud enam sallid ega paksud riided. Vürtsidega kaubitsejatelt hakati tunduvalt rohkem armujooke nõudma. Hämarates pugerikkudes, varjul linnavahtide pilgu eest, istusid targad vanamehed: veel puudub väike kübe, siis avastavad nad oma tiiglites kindlasti tarkade kivi. Salauste kaudu ja kokkulepitud signaalide peale lasti sisse neid, kes tahtsid oma tukatite eest teada saada saladust, kuidas tavalist metalli kullaks muuta.

Elavnes taskuvaraste tegevus, kaklused kõrtsides ja öistel tänavatel said uue hoo. Tööd tuli juurde habemeajajatel ja soonetasujatel, kuni turjas haigutav pussihaav ravimist tarbetuks ei muutnud. Bodeni järvest tõmbasid kalurid nüüd võrkudega sagedamini pinnale uppunute surnukehasid, enesetapjaid või mõrvatuid. Konstanzi kalmistu nurk, mis oli eraldatud patustele, kes panid ise käe oma elu külge, kattus sadade uute küngastega; nende all puhkasid neetud surnukehad.

Kuid kevadine rahutus ei piirdunud kõrtside ja vargapoistega, vaid murdis ustest ja treppide kaudu paleedesse, teenijatubadesse, relvaladudesse, veinikeldritesse, kantseleidesse, isegi suursuguste isikute söögisaalidesse ja magamistubadesse. Huuled sosistasid vargsi kuulujutte, inimesed pistsid pead kokku, et salajuttu ajada, ja vastupidi, vestlus katkes nagu lõigatult, kui lähenes mõni soovimatu uudishimulik.

Sigismundi nuhid hoidsid silma peal Tirooli Friedrichi asupaigal. Kuid hertsog väljus väga harva majast; ta lahutas meelt koduste prassimiste ja joomingutega, mis kahtlasi jutte silmas pidades olid täiesti süütud. Muidugi tegi ta selle teisiti tasa. Sigismund aina irvitas, kui kuulas aruandeid selle lihuniku kombel tahumatu hertsogi rõõmupidudest, mis andsid tunnistust napist leidlikkusest. Ilmselt ei ületanud hertsogi fantaasia Petershauseni lõbumajade praktika taset.

Friedrichi külaskäigud paavsti poole lakkasid järsku. Kummaline! Samuti näis ka Johannes XXIII nüüd endassesulgunud, mediteerivat eluviisi harrastavat. Need kaks nähtust üheskoos tundusid kahtlased.

Peale selle levisid linnas kulutulena mitmesugused kuulujutud: Sigismundi kokk olevat tabatud hetkel, kui tahtnud paavsti käsul oma isanda toidusse mürki puistata; Konstanzi olevat saabunud palju ümberrõivastatud tšehhe, et vabastada oma kaasmaalast, kes siin ketserina vangis istuvat; möödunud ööl põgenenud paavst; Sigismundi ihukaitsjad raiunud mõõkadega tükkideks noore Etioopia saadiku, kelle nad olid tabanud kuninganna Barbara voodist; dominikaanlaste kloostri katusele lennanud nii palju öökulle ja kakke, et nad äratanud oma kisa ja uhuutamisega kõik mungad unest; plaanitsetavat kõikide Johannes XXIII pooldajate mahanottimist. Muidki sellelaadseid surmkindlalt õigeid teateid ja ennustusi oli lõpmatult.

Eriti laialt levis niisuguseid kõlakaid, mis rääkisid paavstist ja tema kardinalidest. Asi läks nii kaugele, et mitmed paavsti pooldajad kadusid linnast. Ei, neid ei mõrvatud, vaid nad pakkisid ootamatult oma kompsud kokku ja sõitsid minema. Selline uudis lendas siis linnas jalamaid suust suhu, tänu varustajatele ja kaupmeestele, kes jäid kundest ilma.

Siis otsustas Sigismund vahele astuda. Ta külastas nii Johannes XXIII-t kui ka hertsog Friedrichi ja viis jutu liikvel olevatele kõlakatele. Ta kõneles neist kui totratest, igasuguse tõepõhjata kuulujuttudest. Kui lühinägelikud on inimesed ja kui madalalt nad hindavad paavsti arukust! Püha isa pole iialgi nii sõge, et haududa millegi sellise kallal, mis võiks ähvardada kontsiili istungeid ja edukaid saavutusi. Kes võtab oma südametunnistusele midagi niisugust, see tõmbab endale kaela kogu kristliku maailma viha ja eelkõige Rooma kuninga hirmuäratava jõu. Relvastatud jõu! Ja see, kes niisugusele inimesele mingit abi osutab, jääb siis muidugi ilma oma maavaldustest ja võib-olla peanupustki.

Johannes XXIII ja Tirooli Friedrich kuulasid seda kuninga ähvardavat monoloogi niisuguse näoga, nagu räägiks Sigismund täiesti olematutest ning muinasjutulistest asjadest, millega nendel ei ole vähimatki pistmist. Mõlemad pooled lahkusid naeratades ja vastastikuste ustavus- ning truudusvannetega.

Kuid paavst ei piirdunud sellega. Ta otsustas silmapaistvalt demonstreerida, et tema hea suhtumine Rooma kuningasse ei ole karvavõrdki muutunud. Samuti tahtis ta näidata, et tunneb ennast täielikult selle vägevuse valdajana, mis talle ikka veel kuulub. Keset paastuaega, Laetare-

pühapäeval,[1] teatas ta, et vana traditsiooni järgides annab ta välja pühitsetud kuldroosi. Selle aususe ja moraalse puhtuse sümboliga tõstsid paavstid igal aastal esile inimese, kes mõlema vooruse tõttu niisugust esiletõstmist kõige rohkem pälvis. Pidulikule rituaalile kutsus paavst Rooma kuninga kogu õukonnaga ja peale vaimulike aukandjate ka kõik ilmalikud saatkonnad ja saadikud.

Märtsipäike, mis juba kergelt soojendas, meelitas pühapäeva õhtupoolikul palju inimesi tänavatele, mida need täitsid kireva, kärarikka ja rahutu elava vooluna. Kõik need ojad ja nired suundusid katedraali poole. Seal oli jälle oodata suurt vaatemängu. Kirikuesine väljak oli tühjaks tehtud ja linna palgasõdurid hoidsid seda vabana. Nendest möödusid jalgsi, hobuste ja muulade seljas või kandetoolides kõik need kõrgest soost, ametist ja funktsioonist pühitsetud isikud, kes olid valitud paavsti pidulikust tseremooniast osa võtma. Palgasõdurite aheliku taga tungles uudishimulik rahvahulk, kes väljaku ülejäänud osa täitis, lakkamatult kasvas ja juba platsile suubuvatesse tänavatessegi ulatus. Palgasõdurite ees sammusid nagu peopesal kardinalid, peapiiskopid, piiskopid ja abtid, kes kandsid purpurpunaseid sutaane ja kullaga ehitud valgeid rüüsid, kardinalikübaraid, mille tutilised paelad olid lõua all sõlme seotud, ja teravatipulisi mitrasid; ülikoolide professoritel olid baretid peas ja kuldketid kaela ümber, aadlikud kandsid reite ümber liibuvaid punutud pükse, nokakujuliste ninadega kingi ja rinnal raskeid ehteid; kuubede puhvkäistesse olid jäetud lõhed, küünarnukkide juurest rippusid põlvedeni ulatuvad siilud, mis olid karusnahkadega ääristatud ja tikitud vappidega ehitud. Teised, eriti kõrgaadlist pärinevad õukondlased, kandsid raudrüüd. Prantsuse rüütlitel oli kiivri asemel peas paksust riidest baret või pika nokatsi ja jaanalinnusulgedega pehme kübar.

Veel kirevamat pilti pakkusid välismaised saatkonnad. Venelaste hiiglaslikele kogudele lisasid vägevust määratu suured saarmanahast kasukad, mille hõlmu hoidsid koos rinnale kinnitatud hõbesõled, kuna pikkust andsid meestele juurde kõrged karusnahast mütsid, mis läksid ülespoole laiemaks. Poola rüütlid sarnanesid suurte röövlindudega, sest nende raudrüüde turjast kerkisid pea kohale

[1] Keskajal kutsuti pühapäevi nende evangeeliumisalmide esimeste sõnade järgi, millega pühapäevast missat alustati. «Laetare» tähendab «rõõmustage». — *Tõlk.*

metallvardad, mis olid linnusulgedega ehitud. Hallijuukselised ning ranged rootslased äratasid tähelepanu ainult karusnahast mütsidega, millel oli mitu püstist teravat nurka. Saksa rüütliordu liikmed kandsid raudrüüd, mis kattis neid pealaest jalatallani; siledad ämbrikujulised kiivrid, millesse olid lõigatud ainult silmapilud, muutsid rüütlid liikuvate metallkujude sarnaseks; nende raudrüüd kattis üksnes tohutu suure ristiga valge mantel. Rahvahulk lõi uudishimust lainetama, kui möödus Etioopia saadik, peas lumivalge turban, millele oli kinnitatud paradiisilinnusaba suure kalliskiviga. Saadiku silmad olid laiselt pilukil, pilk loid ning väsinud, ainult aeg-ajalt välgatasid silmavalged selles tõmmus näos. Naised pidasid hinge kinni, kui see suursugune metslane nende poole vaatas. Näe, ei paista kusagilt, et oleks teine mõõkadega tükkideks raiutud!

Kuid juba tõmbas endale tähelepanu teine vaatepilt: Maroko sultani saatkond — huu, tõelised mooramehed! Aga kes on siis need kotkaninaga habemikud, kelle näonahk on nagu kollane vaha? Need olevat pärit kaugest Süüriast! Kus too maa asub? Kui palju kulda nad on endale kaela riputanud, isegi kõrvade külge!

Hertsogid ja vürstid ratsutasid kohale oma kaaskondadega. Paažid aitasid oma isandad hobustelt maha ja siis rivistusid kaaskondlased kirikuukse juures spaleeri.

Viimastena saabusid paavst ja Sigismund kuningannaga. Inimesed — vähemalt need, kes eespool seisid ja kellel selleks ruumi jätkus — langesid põlvili ja hakkasid hurraa hüüdma.

Kui püha isa ja Rooma kuningas läbi katedraali oma trooni poole sammusid, tõusid kõik inimesed pinkidelt püsti, tornis lõid kirikukellad helisema, kooril hakkas orel ürgama. Selle puuviled huilgasid, tuues kuuldavale majesteetlikke toone, mis reastusid nagu kaljumürakad ja ühinesid siis võimsas harmoonias, nii kuidas paiskas neid katedraali võlvide alla orelimängija, kes rusikate ja küünarnukkidega vajutas klahvidele. Siis, sel silmapilgul, kui ristirahva mõlemad peamehed istet võtsid, vaikis orel ja koorilt tungis kõrvu mahe taevalik muusika. Need, kes sellest aru said, kikitasid kõrvu. Suur orkester! Suur orkester kirikus. Ilmselt kavatses Johannes XXIII seekord luksusliku teatrietenduse anda. Põhimeloodiat mängisid keelpillid: timpan, tsitter, kahe ristamisi asetseva kee-

lega böömi tiib [1] ja viis lautot. Nende õrnade hääl-tega ühinesid fidulad [2], rotad [3] ja tromba marina [4]. Koori-pealselt voolas alla õrn, mahe meloodia, millesse lõikusid aeg-ajalt tromboonide helisevad hõiked, pasunate hõbe-dane hääl ja sarvede pehme igatsus. Ent juba hakkas laulukoor rahulikult ning ülevalt laulma neljahäälset *faux-bourdon*'i, kus eriti võimsalt tulid esile bassid.

Muusika täitis katedraali oma üleva võiduka ilu ja har-mooniaga, mis nii hästi sobis kokku kullas säravate alta-rite ja luksusse uppuvate rüüdega ning tekitas kuulajais kõrgeid, ebamaiseid tundeid ja mõtteid, nii et inimesed langetasid tahtmatult pea ja lõid silmad maha, varjates sel kombel oma inimlikku uhkust.

Korraga jääb muusika vait. Paavst Johannes XXIII tõu-seb tugitoolist ja sammub altari poole. Tema kõrge lumi-valge kolmekordne tiaara, mille koonus kiiskab kullas, kiigub sujuvalt sammude taktis. Juba läheb paavst mööda astmeid altari ette, pöörab siis näo kuulajate poole ja tõstab parema käe. Küünalde valguses lööb sätendama suur kuldne roos, millel on vermitud õiekarikas, vars ja lehed. Metall helgib tulede säras ja kuld torkab vaatajaile silma. Sel hetkel hakkavad helisema väikesed hõbedast kellukesed, mis on neljakaupa keppide külge riputatud. Ministrandid viibutavad neid. Inimesed langevad põlvili nagu ülestõstmise ajal. [5] Siis ulatatakse paavstile pühavee-astja ja õnnistuste saatel piserdab ta kullast roosi pühit-setud veega.

Viimaks jõuab kätte suur silmapilk: Johannes XXIII tõstab pea ja laseb pilgul aeglaselt üle kuulajate nägude libiseda; need on põnevil, uudishimulikud, ootusärevad. Pühitsetud roosi võib saada ainult see, kellel peale ihal-

---

[1] Böömi tiib — paljude keeltega näpitsi mängitav muusika-riist, millel kaks keelt teineteise suhtes risti asetatud. — *Tõlk.*

[2] Fidula — suure viiuliga sarnanev keelpill (5 keelt). — *Tõlk.*

[3] Rota — tänapäeva viiuliga sarnanev keelpill. — *Tõlk.*

[4] Tromba marina — pikka kolmnurkset püramiidi mee-nutav keelpill (tavaliselt 2 keelt), mida mängiti näpitsi. Andis tugeva trompetilise heli. Keskajal kasutati seda ka laevadel. Sel-lest tema nimigi (*mare* — meri). — *Tõlk.*

[5] Ülestõstmine e. elevatsioon — rooma-katoliku missas õnnistatud (ning rituaali kohaselt seega Kristuse ihuks ja vereks muutunud) leiva ja viina ülestõstmine rahvale nägemiseks ja kummardamiseks. — *Tõlk.*

datud vooruste on suursugune päritolu ja tugev võim. Mitutki hertsogit, vürsti ja koguni kardinali sütitab loo-tusesäde. Viimaks jääb paavsti pilk pidama. Kõikide sil-mad vahivad samas suunas. Johannes XXIII pilk puurib Sigismundi. Siis kerge noogutus — ja Rooma kuningas tõuseb oma troonilt, sammub altari juurde ja langeb püha isa ette põlvili.

«Võta vastu, poeg,» kõlab paavsti hääl surmvaikseks muutunud katedraalis, «see puhtuse ja vooruse sümbol kui tõend ja kinnitus, et kogu ristirahva hulgast oled just sina välja valitud kui isik, kes seda kõige rohkem pälvib. Sinu mõtted ja süda on leitud puhtad olevat, nagu on puhas selle roosi kuld. Ja nõnda, nagu sa oled selle pälvi-nud kogu oma senise eluga, nõnda ole selle väärikaks val-dajaks ta tulevikus. Õnnistan sind isa ja poja ja püha vaimu nimel. Aamen.»

Kuningas langetab pea põrandani, suudleb paavsti tuhv-lit ja läheb tagasi oma tugitooli juurde, kandes roosi enda ees nagu reliikviat. Jälle heliseb katedraal muusikast ja laulust, võlvide all kaigub kirikukellade hääl.

Alles siis algas suur missa.

Kogu jumalateenistuse jooksul istus Sigismund oma troonil ja hoidis kullast roosi käes. Tema liikumatu, tasa-kaalukas nägu ei reetnud ühtegi tema mõtet — ja ometi, mis kõik oleks küll Johannes XXIII andnud, kui ta oleks võinud teada saada, millele Rooma kuningas parajasti mõtleb! Kuid Sigismundi silmad vahtisid liikumatult pühitsetud lille kullast karikasse ja tema näos ei tuksa-tanud ükski lihas. Siiski läbis hetke pärast ta lauge kerge võbin, ta tundis, et keegi silmitseb teda tähelepanelikult. Kindlasti polnud see mõni neist sadadest võõraste inimeste pilkudest, mille tähelepanemata jätmisega kuningas oli juba harjunud. Seda pilku tajus ta peaaegu füüsiliselt. Ta tõstis pea ja tema vaade kohtus Barbara omaga. Kuninganna vaatas teda ainiti oma suurte säravate silmadega, milles välkusid kahjurõõmsad, pilkavad sädemed. Sigismund naeratas vaevalt märgatavalt ja kallutas roosi kergelt kuninganna poole — jah, Barbarale pidi see kindlasti haljakas pilt olema: puhtuse sümbol tema mehe käes! Kuid kuningas mõõtis talle sama mõõduga tagasi . . . Sigismund tegi väga keskendunud näo ja hakkas Barbara pilku oma pilguga juhtima, nagu veaks ta kuningannat oma vaatega kättpidi, kuni jõudis sinna, kuhu ta jõuda tahtis: altari

kõrvale asetatud pinkide kõige äärmise otsani. Seal istus Etioopia saadik, lumivalge turban peas. Nüüd võis Sigismund omakorda naerva pilguga Barbarat silmitseda.

Pärast missat rivistusid kõik katedraali ees rongkäiguks. Ainult paavst läks otseteed oma lossi, et seal Sigismundi oodata. Kuid enne pidi kuningas läbi linna sõitma, et näidata ennast rahvale kuldse roosiga.

Rongkäigu eesotsas ratsutasid kakskümmend kolm tromboonimängijat ja nelikümmend vilepuhujat. Nende taga sõitsid valgel täkul Rooma kuningas, kes hoidis käes kuldbrokaadisse mähitud roosi. Siis järgnes kuninganna kandetool ja lõputu rida suursuguseid ratsanikke oma kaaskondadega. Nagu pikk madu roomas see kullast, relvadest, hiilgusest, värvidest ja sulgedest kirendav rongkäik läbi tänavate ja üle väljakute, mida täitis rahvamurd. Inimesed võtsid mütsid peast ja näitasid rongkäigule näpuga. Sigismund hoidis roosi ülestõstetud käes, et igaüks seda näeks. Pole sugugi paha esitada uut järjekordset kinnitust oma majesteetlikkusest. Ta naeratas ja tema naeratus näis lahke valitseja armuliku naeratusena, kuid tegelikult tõi selle ta näole hoopis teine asi: see kullast lill polnud ju midagi muud kui uus altkäemaksu vorm. Kord katsus paavst anda seda kahesaja tuhande tukati näol, mille Sigismund tagasi lükkas. Täna aga korraldas ta asja niimoodi, et Sigismund pidi kingituse vastu võtma. Ja pealegi sai Johannes XXIII veel sedagi kasu, et võis avalikult näidata, kui soojad suhted nende mõlema vahel valitsevad!

Suuri käänakuid tehes jõudis rongkäik viimaks paavsti residentsi ette. Sigismund tuli hobuselt maha ja läks lahtisele balustraadile, mis oli ehitud kuldsete draperiide ja valge rippuva batistiga. Jäi sinna seisma, seljas hermeliiniga kaunistatud punane mantel, peas keisrikroon ja käes kuldne roos. Ta seisis majesteetlikuna, säravana, ulatudes vaatajate peadest tublisti kõrgemale; lossiplats lausa mustendas inimmurrust.

Sel hetkel avanes rõdu uks ja sealt tuli piiskop, peas kõrge kullatud mitra ja käes suur rist, talle järgnesid kaks piiskoppi pikkade põlevate küünaldega ja lõpuks kuus kardinali, seljas punased mantlid. Kõik nad astusid kahele poole balustraadi võlvide alla, et paavstile ruumi teha. Johannes XXIIII tuli aeglasel sammul rõdu kaitse-

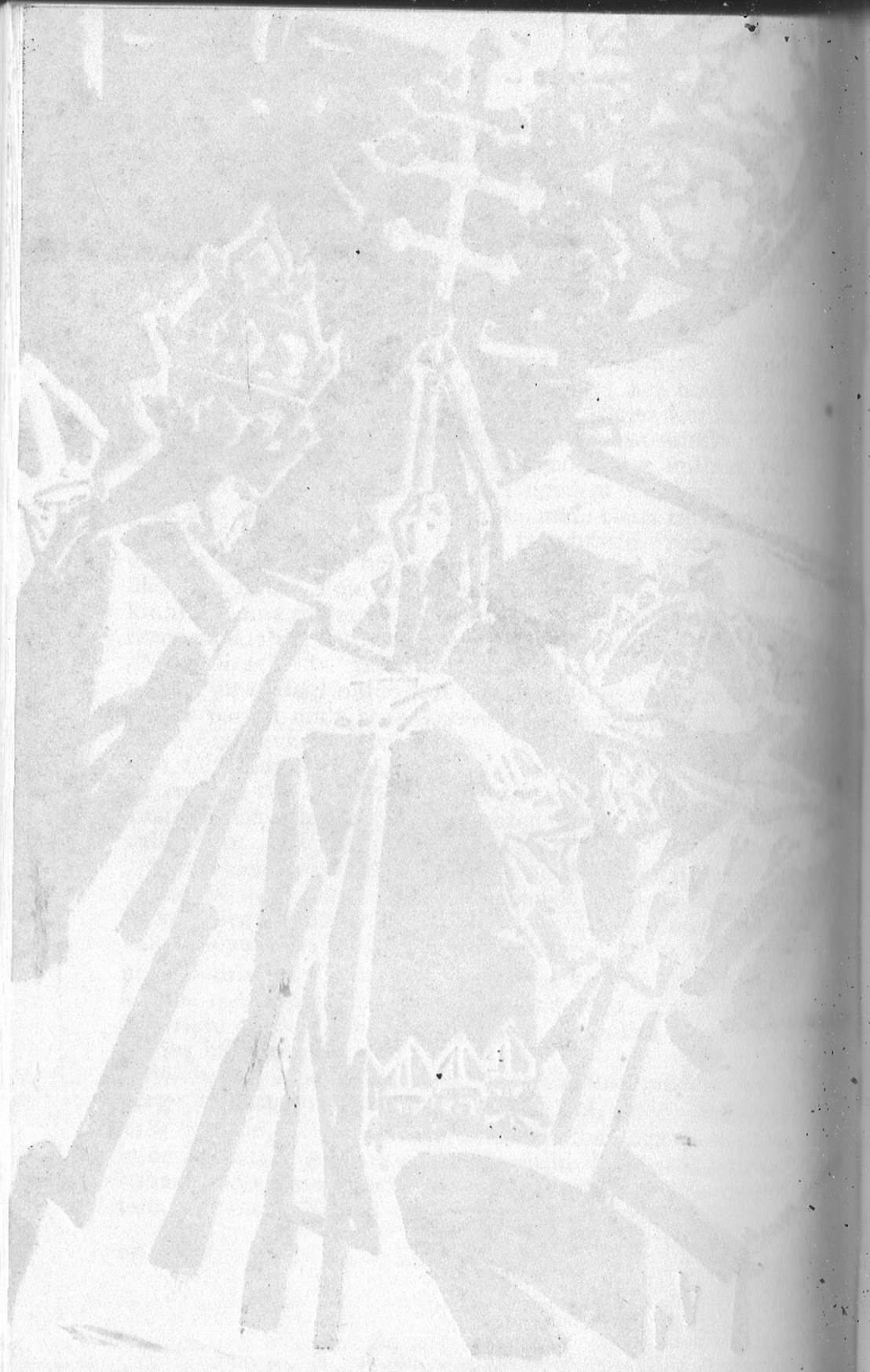

võre äärde ja pani oma lumivalgetes kinnastes käed brokaatpadjale, mis asetati talle võreveerele. Parema käe nimetissõrmes helkis tal suur kalliskivi. Siis oleks sammaskoda otsekui leegitsema löönud. Selle võtsid täielikult enda alla paavsti lauljad, kes kandsid kümneid põlevaid tõrvikuid. Tihenevas õhtuhämaruses muutus rõdu lõõmavaks koopaks, kus tulest puutumatult seisid kõik need pühad, rikkad ning vägevad mehed.

Ja siis hakkas paavst esimesena laulma:
«Sit nomen Domini benedictum!» [1]
Võimsalt vastas talle lauljate koor:
«Ex hoc, nunc et usque in saeculum!» [2]

Siin kõnelesid maailmale jumal ja sajandid. Siin ei seisnud rahvahulga silma all mitte enam Johannes XXIII, vaid paavst, karjane ja hingede valitseja, Kristuse asemik, kuningate kuningas, kehastunud jumalus. Pühitsetud ametist valgustatud inimese nägu vaheldub sajandist sajandisse, kuid jääb alati üheks ja samaks: vägevaks, kõikvõimsaks, puutumatuks.

Ja inimesed langesid põlvili, lõid risti ette, vahtisid üksisilmi rõdu poole ja nende nägu säras meeleliigutusest, imestusest ja vaimustusest. Nüüd seisid siin kivikujudena ega julgenud hingatagi kõik need, kes veel minuti eest olid levitanud kuulujutte Johannes XXIII kuritegudest, kõik need, kes kogu eluaeg olid kirunud kümnisemaksu, mida kirik neilt nööris, kõik need, kelles oli tekitanud äärmiselt suurt meelepaha nende dekaani [3] lakkamatu pummeldamine või külapreestri liiderlikkus, ja isegi need, kes hästi teadsid, missugune ahnus, aplus ja julmus peitub kiriku hiilgava ning särava pealispinna all. Need kõik olid nüüd ühevõrra pimestatud sellest särast, mida tekitasid kuld ja tuli, särast, mis ammutas jõudu sajandeid kestnud võimutäiusest.

Nüüd tõstis paavst parema käe, kus helkis sõrmus, ja joonistas õhku kolm suurt risti:
«Benedicat vos Pater et Filius et Spiritus sanctus!» [4]
Koor vastas võimsalt:
«Amen!»

---

[1] Kiidetud olgu issanda nimi! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*
[2] Nüüd ja ikka ja igavesti! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*
[3] Dekaan — vanem vaimulik. — *Tõlk.*
[4] Õnnistagu teid isa ja poeg ja püha vaim! *(Lad. k.)* — *Tõlk.*

Zabarella seisis balustraadi vasaku serva ääres. Siit avanes talle hea vaade nii näitlejatele rõdul kui ka pealtvaatajatele lossi ees. Sügava mulje jättis talle vaatemängu esteetiline külg. Tema silma ja kõrva rõõmustasid hiilgav toredus ning suurepärane ansamblimäng kogu etenduse kestel, mis esitati sajandite jooksul kujunenud traditsioonide vaimus. Siin avaldas tõesti vägevat mõju vaatemäng, milles kõlas ja säras jumalateenrite majesteetlikkus ja nende võimu igipõlisus. Kuidas küll masendab ning muserdab kombetalituste toreduse ning hiilguse ränk koorem neid armetuid hingi seal all! Kui kohkunud ja ähmi täis on nad! Kui täielikult kuuluvad nad meie meelevalla alla! Neil pole vahendit, millega ennast kaitsta! Vaesekesed, veel on teiega üpris kerge hakkama saada, juhtida teie mõtteid selles suunas, kuhu meil on vaja neid juhtida.

Ja need kaks suurt näitlejat siin on igati oma ülesande kõrgusel! Zabarella jäi paavsti silmitsema. Ilmselt laskis Johannes XXIII ennast oma näitlejaosast kaasa kiskuda. Väga mõistetav. Kes kehastab kõikvõimast valitsejat ja tahaks nii meeleldi selline olla ja selliseks jääda, sulab täielikult kokku oma osaga. Kardinal pidi tunnistama: täna oli vana Baltazar Cossa erakordselt jumalik, isegi Sigismundi kohalolek ei kiskunud teda sellest kujutlusest välja. Aga mis teeb siis Rooma kuningas?

Enne kui Zabarella suutis sellele mõtlema hakata, vajus balustraad hämarusse. Tseremoonia lõppes ja tõrvikukandjad lahkusid rõdult, et paavstile ja kuningale teed anda. Mõlemaid majesteete nagu rahvale vaatamiseks seatud puuslikke ümbritsev kullasära tuhmus; puuslikud muutusid inimesteks, kui nad hakkasid ukse poole sammuma. Lõppes etendus ja lõppes ka lummus. Zabarella pidi naerma enese üle, sest alles nüüd sai ta teadlikuks, et tegelikult tuli isegi temal ennast oma küünilisuse abil kaitsta hiljutise lummuse vastu, mis ähvardas temast võitu saada.

Samuti tuli ka Sigismund alles nüüd kainesse tegelikkusse tagasi. See ei valmistanud talle rõõmu. Seal väljas joobnustas teda teadmine oma võimust ja majesteetlikkusest, teda täitis alati vaimustus, kui ta võis täielikult anduda oma suurele unistusele maailmavalitsemisest; niisugustel silmapilkudel tundis ta end tõelise keisrina! Praegu aga nägi ta enese ees paavsti selga, mis oli uuesti kühmu vajunud, vana rebase selga, kes oli teda tegelikult

kogu päeva oma vankri ees rakkes hoidnud. Kui nad rõdult lahkusid ja saali astusid, näis Sigismundile, et ta loeb Johannes XXIII näolt ilmset rahulolu ja kahjurõõmu. Sellele tuleb lõpp teha. Veel kord silmitses Rooma kuningas roosi, mida ta käes hoidis. Hetkeks oli tal kahju, kui ta mõtles, missugust head raha selle kullakamaka eest võiks saada. Juhtub harva, et inimesele kukub sülle ese, mida võib nii kasulikult pantida. Kuid — pole midagi parata! Sigismund vaatas ringi ja tema valik langes prelaadile, kes juhtus lähedal olema. Ta küsis, mis on vaimuliku nimi; see osutus Konstanzi katedraali dekaaniks. Sigismund naeratas ja ulatas talle ettekavatsetult hooletu liigutusega kullast roosi kui Rooma kuninga kingituse neitsi Maarjale peaaltaril. Dekaani suu vajus imestusest pärani. Sigismund vaatas Johannes XXIII poole. Paavst kahvatas ja pigistas huuled kõvasti kokku.

Järgmise pühapäeva õhtupoolikul täitis Konstanzi tänavaid jälle enneolematu tunglemine. Seekord aga voolas rahvamurd hoopis teises suunas: läbi Turgau värava Paradiisiniidule, mis asus linnamüüri taga. Pidustusi oli Konstanz näinud enam kui küllalt, aga tänane oli midagi erakordset! Tirooli hertsog Friedrich korraldab suure turniiri, kuhu ta on kõik kuulsad rüütlid kokku kutsunud. Ka Rooma kuningas oma õukonnaga võtab osa. See on alles vaatepilt! Juba nädal otsa olid puusepad kõrgest soost pealtvaatajatele tribüüni kokku klopsinud. Laupäeval olid nad hakanud niidule tribüünide taha suuri pikki telke püstitama, et härrased pärast rüütlimänge kohe lauda võiksid istuda. Issand jumal, eile olid lihunikud kohe laiad sihid läbi loomakarjade raiunud! Pärast olid kokad kogu öö oma ahjude ja kollete ääres higistanud.

Väike Fritz, kes tänu suurkaupmees Mundtprati lõuendiladude valitseja lugupeetud isand Wendischi kõrgele protektsioonile oli võetud hertsogi kööki kokapoisiks, nojah, seesama Fritz tõi laupäeva õhtul koju pika nimekirja roogadest, mida pidusöögil pakutakse. Terve pere ja naabridki kogunesid poisi ümber ja kuulasid hardas vaimustuses lõputut loetelu. Esimene roog: munasupp safrani, mee ja pipraga, tatratangupuder, lambaliha sibulaga, praetud kana hautatud õuntega. Teine roog: sardiinid õlis rosinatega, praetud hani peediga, keedetud angerjas piprakastmes, praetud heeringas sinepiga. Kolmas roog . . .

«Fritz, jäta naljad,» lõid kuulajad risti ette, kuid kokapoiss jätkas rahulikult:

«Marineeritud kala munasalati ja peterselliga, vormiroog linnulihast redistega, soolatud pardkala, seasink kurgiga, tarretis mandlitega, omlett meega.»

Viimaks ometi jõudis Fritz lõpuni.

Kõik hirnusid: heldeke, peavad nendel isandatel alles maod olema! Ime, et nad lõhki ei lähe! Kuid kokapoiss vandus kõikide pühakute nimel, et kogu see söögivirn pannakse homme lauale. Keset lauda asetatakse suur soolatoos ja kes istub sellest arvates laua ülevalpoolses otsas, saab igast toidust terve kuhja nina ette; alumisel poolel istujatel on kombeks kõikidest roogadest hoopis vähem ette võtta. Mõned kõige paremad road küll vahel soolatoosist allapoole ei jõuagi, kuid see-eest võivad alumised ennast teistest toitudest kurguni täis õgida.

«Mina istuksin alati soolatoosist allapoole,» kinnitas keegi naabritest. «Kui ma võin valida suurema seasingi ja suurema austamise vahel, siis võtan singi.»

«Kuule, sina tseremooniameister, kuidas sa paigutaksid Rooma kuninga ja paavsti, kui nad peaksid ühes lauas istuma?»

Kokapoiss naeratas kohmetult.

«Noh, pea siis meeles, kavalpea,» õpetas küsija teda abivalmilt. «Kroonile ja tiaarale paneksid nina alla soolatoosi, et nad roogasid kinni ei pistaks, ise aga kükitaksid oma paksmagudega alumisse lauaotsa ja — tooge aga siia oma annid jumalale, ristirahvas! Kas sulle pole seda siis veel selgeks õpetatud?»

Kuid siis sekkus pahur naabrinaine, kes pidas ennast teistest targemaks, sest tema õetütre mees oli kellegi kardinali juurde teenriks palgatud. Nüüd tuligi naine oma tarkusega lagedale: pidusöömingul istuvad tema majesteet kuningas ja püha isa alati eraldi oma lauas ja roa, mida nad ei ole täielikult ära söönud, saadavad nad lauakaaslastele, keda tahavad eriti esile tõsta. Tema sugulane, teener Thomas . . .

Kuid naljahammas katkestas naise jutu:

«Mina tahaksin neid portse näha, millest paavsti ja Sigismundi jõud üle ei käi. Nad on valmis kogu maailma ainsa lõnksuga alla neelama!»

Sel õhtupoolikul keerles läbi värava ruttavate inimeste jutt peamiselt selle ümber, missugust meelelahutust neile

küll sedapuhku pakutakse. Liikusid kuuldused, et hertsog Friedrich olevat lasknud kohale vedada palju vaate tirooli veini, mida hakatakse rahvale ilma rahata jagama! Niisugune sõnum sundis juba samme kiirendama. Väravaaluses tekkis trügimine. Mehed valisid siin endale tüdrukuid, keda saaks selles rüsinas pigistada. Kohe värava taga valgus rahvasumm lehvikukujuliselt laiali ja suundus niidule püstitatud telkide poole. Inimeste pilgud otsisid peamiselt neid kuulsaid lubatud veinivaate. Varsti oli niit rahvast täis, linnast aga trügisid aina uued salgad juurde. Kiiruga püstitatud telgid, puldid ja lauad roogadega piirati jalamaid sisse ja müüjad aina karjusid, et ärgu inimesed nende putkasid uppi tõugaku. Sellest hoolimata, et siin pidi kõige eest maksma sama hinda mis linnaski, ärkas kõikides soov midagi osta. Kes teab, võib-olla on siin kaup parem, ja kuidas seda pidu veel toredamini pidada kui niimoodi, et õgime kõhu kõvasti täis. Tuju tõusis veelgi, kui selgus, et kuuldused veinist ei olnud tühi lori. Siin nad on! Siinsamas! Selles kasesalus, puude ja põõsaste varjus, asuvad laudadel ümmargused vaadid, suured ja väikesed, ja puuvasaraga kopsitakse neile kraane külge. Toksimine on nii tihe, nagu oleks salusse laskunud terve rähniparv. Elagu Tirooli hertsog!

Niit jäi rahvast kohe hõredamaks ja muutus säravamaks, sest nüüd kirendasid siin peamiselt eredad naiste rõivad. Mehed ümbritsesid kõrtsmikke. Nende sõbrataridel, pruutidel ja naistel oli nüüd vähemalt aega poodides ja telkides põhjalikult ringi vaadata. Polnud siin ju ainult toitu müügiks välja pandud; eks olnud siin ka poodnikud riidekangaste, rõivaste ja looridega. Väledate sõrmede vahel lõi ahvatlevalt lainetama Veneetsia siid, Lucca samet ja uhkelt jäik hõbedaga läbikootud brokaat. Teiselt letilt tõusis ninna juukseõli roosilõhna. Ja kui ilusaid vermitud sõlgi pakub seal see eebenmust pagan! Ja seal — no mis sa kostad! Müüakse parajasti koonusekujulisi burgundia naistekübaraid! Naised voorisid nende sadade ahvatlevate esemete keskel ja heitsid pahaseid pilke kasesalu poole, kus rahakottide ja tengelpungade valdajad raiskasid nii tarbetult raha äärmiselt tühisele naudingule. Veini anti seal küll muidu, kuid hea jook nõudis suupistet, ja pekki ning sinki juba ilma rahata ei antud.

Just õigel ajal hakkas mitmelt poolt kõlama tantsumuusikat. Kolm-neli vilepuhujat ja trummilööja alustasid

mängimist. Nad tabasid õige silmapilgu: noormehed olid jõudnud juba janu kustutada. Vanemaid mehi nagunii veiniankrute juurest ära ei too, ja kui nad juba purjus on, võtavad naised neil vähemalt need reini kuldnad käest, mida nad ise tingimata ära tahavad kulutada. Noored moodustasid paarikaupa ringi, asetasid käed teineteise õlgadele või võtsid teineteisel piha ümbert kinni ja ring hakkas liikuma, kord edasi, kord kõrvale. Poisid laulsid:

«Sa kuula mind,
mu laululind:
koos ehitame kodu!
Küll eluteil
siis võrsub meil
ka lapsi terve rodu!»

Tüdrukud plaksutasid taktis käsi, siis laulsid vastu:

«Mul kamber suur
kui linnupuur,
kel silmad on, see nähku!
Sa kuula mind,
ei taha sind,
ma pistan kambrist plehku!»

Lapsed ja emandad kogunesid silmamoondajate, mustkunstnike ja maduinimeste ümber, kes kasutasid ära iga vaba maalapi kaubaputkade vahel, et oma vaip sinna laiali laotada ja kunsttükke esitada.

Niit kaikus kaubapakkujate hõigetest, laulust, vile- ja torupillihelidest ja keegi ei pööranud tähelepanu aegajalt kõlavatele fanfaaridele, mis teatasid kõrgest soost isandate saabumisest pidulikule turniirile. Nende jaoks oli ette nähtud ümber niidu kulgev tee. See viis värava juurde, mille kaudu pääses tribüünile ja taraga ümbritsetud turniiriväljakule. Kuid neid ülesmukitud nukke olid inimesed linnas küllalt näinud. Siin läheb rahvas neid alles siis vaatama, kui nad turniiriga algust teevad. See on ju lihtsale inimesele lausa rõõm, kui ta näeb, kuidas mõnikord ka isand vastu vahtimist saab. Ehkki on teada, et siin tohibki ainult isand isandale vatti anda. Kahju igast hoobist, mis mööda läheb!

Pärastlõunane päike tõotas ka sooja õhtut ja see kõik sobis hästi kokku kevadega, mis sedapuhku oli saabunud nobedasti ja nii palavana, et muutis elu lõbusaks ning muretuks. Tagaplaanil laiuv linngi näis täna värvirikkam ja noorem.

Längus päikesekiired kuldasid ka brokaadist baldahhiini paavsti magamistoas. Kuid Johannes XXIII oli hüljanud oma vana harjumuse töötada öösel ja magada päeval. Voodi oli puutumata ja paavst istus tugitoolis, kuna Felipello siblis tema ees halli räbalakuhja laiali. Nüüd õngitses ta sellest välja halli jämedatoimse karbusega kitli; selle juurde kuulusid paigatud püksid, siis lai paksust nahast vöörihm ja pikad mahakäänatud sääreotstega ratsasaapad. Nende voldid olid jäigaks muutunud ja tolmu täis. Siis sorteeris paaž sellest kuhjast välja teise samasuguse ülikonna, ainult väiksema. Räbalate alt tuli nähtavale ka raske palgasõduriamb. Nii, oligi kõik. Poiss oli kahvatu, tema kohkunud pilk langes kord põrandal vedelevale räbalakuhjale, kord paavstile.

Johannes XXIII kummardus ja võttis sõrmeotstega ettevaatlikult kitlinurgast kinni. Riie haises higi ja mustuse järele. Ptüi! Vastikustunne pani paavsti nägu krimpsutama, kuid korraga tõusis ta püsti ja andis paažile käsu:

«Pane mind riidesse!»

Sellal kui Felipello teda rõivastas, küsis paavst veel kord:

«On see mees usaldusväärne?»

Poisi häält ahistas tagasihoitud nutt:

«Jumal näeb, teie pühadus!»

«Kes ta on?»

«Tema nimi on Christoph. Ta on tallipoiss. Jumalakartlik ja tubli mees ja teie pühadusele surmani ustav. Valisin ta pärast seda, kui olin teda kaua aega silmas pidanud. Oma käitumisega võitis ta täielikult minu usalduse.»

Nüüd seisis paavsti magamistoas keset lumivalgeid rüüsid, mis ta oli seljast võtnud, vana hallis kulunud riietuses palgasõdur, peas karbus, mis jättis kogu näo varju, vöörihma küljes karuse nööri otsas amb.

Felipello ei suutnud end enam vaos hoida ja puhkes nutma. Kuid Johannes XXIII käratas talle:

«Nüüd pane sina end riidesse. Aga kähku!»

Rahvahulk niidul hakkas sagima. Fanfaarid kuulutasid turniiri algust. Inimesed trügisid madala tara äärde, mis piiras turniiriväljakut kolmest küljest. Neljandal küljel kõrgus astmeline tribüün, mis oli ette nähtud kuninga õukonnale ja aadlikele.

Enne kui esimesed võistlejad väljakule kihutasid, jäi inimestel aega ringi vaadata. Nad juhtisid üksteise tähelepanu Sigismundile ja Barbarale, siis Tirooli Friedrichile, kes kui võõrustaja ja tänase peo korraldaja istus kuninganna vasakul käel. Ta oli täna erakordselt elav ja lihtsalt suurepärases tujus.

«Mina tema asemel oleksin küll maruvihane,» irvitas talupoeg Füssli. «Pärast tänast päeva peab tema rahakassa välja nägema nagu ait kevadel.»

Aga need teised seal tribüünil? Lihtsalt ülesmukitud nukud, kellel kallid riided ja raudrüüd seljas. Kõik ühesugused, olgu mees või naine. Heldeke, missugused suured isandad!

«Nendel on kindlasti rohkem raha kui kogu keisririigi kõikidel linnakodanikel ja külaelanikel kokku.»

«Sina, tohman!» andis sepp Bäuerlein naabrile müksu ribide vahele. «Käed, mis kogu aeg töötavad, ei saagi raha kinni hoida. Nendel aga on õrnad käekesed, millel ei leidu ühtegi rakku.»

Väike matsakas Margareta, kes hoidis kinni oma Kuhballist, pikast kõhetust vöötegijasellist, ajas end kikivarvule ja näitas Kuhballile naist, kes istus parempoolsel tribüünil kolmandas reas. Tollel oli peas moodne koonusekujuline burgundia kübar, mille tipust voogas alla pikk lainetav loor.

«Vaata, see sobiks mulle! Ja ometi kannab seda niisugune vanaeit. Kui pulmad teeme, siis ostad mulle sellise burgundia kübara.»

Noormees, kes seni rahutult siia-sinna oli käänelnud, et näha kõike, mida avanev vaatepilt pakub, vajus kössi:

«Kas sa ka tead, mu armas, kui palju see maksab? Selle ostmiseks peaksin aasta otsa tööd tegema ega tohiks isegi süüa.»

«Ja ka sel juhul peaksid sa kübara ilma loorita ostma,» hakkas naerma vilunud naabrinaine. «Niisuguse loori eest peaksid veel aasta otsa orjama.»

Margareta kortsutas kulmu:

«Mina ei tea, aga tündersepp Velin meie kõrvalmajast ostis oma naisele brokaadist nöörpihiku ja . . .»

«Mis sa Velini eite räägid,» lõi naabrinaine sekka. «Too ajab ainult moodi taga! Aga tema vanamehele ei anna kaenam ükski lihunik ega kaupmees midagi võlgu. Eit lööb kõik läbi!»

Nüüd hakkas nende selja taga kähisema laitev raugahääl:

«Kõik naised on nüüd peast segi läinud! Igaüks mukib ennast, et aadlipreilide ja lirvadega sammu pidada. Igaüks tahab loore ja hilpe, mida näeb.»

Õnneks sõitsid väljakule esimesed ratsanikud. Heerold tegi teatavaks nende nimed ja tiitlid. Rahvahulka läbis pettumustunne: rüütlid hoidsid käes turniiriodasid, mille teravikud olid takkudesse mässitud. Nojah, teadagi, et kullakesed viga ei saaks! Küllap siin näeb ainult tavalist pusimist. Odad raksatasid vastu kilpe ja rinnapantsereid, tõsteti siis üles ja ratsanikud sõitsid teineteisest mööda. Võistlusraja lõpul pöördusid rüütlid kohmakalt ümber ja kappasid uuesti teineteise poole.

«Ongi siruli!»

Kuhball, kes oli tänulik isegi nii väikese närvikõdi eest, pistis vaimustatult kätega vehkima, kuni lõi Margaretal, kes end tema kaenla all kartlikult kössi kiskus, kübara loppi. Võidetud rüütli juurde, kes oma raudrüüs abituna maas lebas, jooksid teenrid, et teda jalule tõsta. Sellal lendasid tribüünilt võitja ette mõned lilled ja rätikud ja muidugi ka üks kinnas — rüütli südamedaamilt.

Võistlejad vahetusid paarikaupa, kuid barjääride taga seisvate pealtvaatajate huvi hakkas turniiri vastu aegamisi nõrgenema. Mis siin ikka vahtida, kui nad ei võitle teravate odade ja mõõkadega. Selle puhul on küll ilmaaegu kontsiili arvesse võetud. Kirik ei armasta ehtsaid duelle. Jumal teab, miks ta just selle koha pealt nii hell on! Nendel, kelle pilgule avanes plats, kus rüütleid turniiriks ette valmistati, oli hoopis lõbusam jälgida, kuidas sulased ja tallipoisid oma raudrüüs isandaid hobuste selga vinnasid. Kolmest pikast palgist oli püstitatud kõrge püramiid, mille tipus rippus plokk. Viimasest käis üle köis, mille otsas oli konks. Kui rüütel oli sikutatud nii kõrgele, et hobune võis tema jalgade alt läbi sõita, siis meenutas pantserikandja vaatajatele raudset vorstijurakat, mis kõlgub abitult nööri otsas.

«Kui nad ta sinna niimoodi rippuma jätaksid, vaat see oleks juba midagi! Ta ei suudaks lillegi liigutada!»

Kuid sulaste lihaselised käsivarred lasksid köit alati kuulekalt ning õigel ajal järele, kuni rüütel istus sadulas.

Päike hakkas juba õhtusse kalduma, kui turniiril alustati uut ning huvipakkuvat võistlust: pärja torkamist.

Võistlusraja kohale püstitati kerge võllas, mille ristpalgilt lasti rippu nööri otsa seotud pärg. Ratsanik pidi võlla alt läbi galopeerima ja seejuures odaga pärga torkama. Igaüks sooritas mitu sõitu ja õnnestunud torgete suurem arv määras võitja. Esimesena läks võistlema peoperemees ise, kes valis endale rivaaliks kuninganna noore venna, Celje krahvi. Noor ratsamees võitis ühe sõidu teise järel, kohmakal tiroollasel aga oli täna ilmselt must päev. Inimesed barjääride taga naersid tema üle, ja kui ta pärast häbistavat lüüasaamist tribüünile tagasi läks, muutus ta ilmselt sealgi nöögete märklauaks, sest inimesed nägid, kuidas ta oma istmel rahutult kibeles, üürikese aja pärast koguni püsti tõusis ja kuninglike külalistega hüvasti jättis, kusjuures ta viimastele midagi tähtsat ütles.

«Läheb õhtusööki keetma. Friedrich läheb sinu Fritzi aitama,» naeris naaber, kes seisis väikese kokapoisi ema kõrval.

Inimesed lahkusid barjääride äärest, niit hakkas rahvamurrule uuesti kitsaks jääma. Lettidel ja putkades läideti tõrvikud, vilepuhujad lõid jälle tantsuloo lahti. Veinivaatide ümber algas rüsin. Üksikute tantsude vaheajal tõid poisid sinna ka oma tüdrukud. Hämarus tihenes, kuid õhk oli nagu soojemaks läinud. Või tuli see veinist ja soojadest inimkehadest, mis rüsinas ja tantsu ajal üksteise ligi suruti? Ühte veiniankrut ümbritsevas rahvasummas loovis taputeibasarnane Kuhball, ülestõstetud käed inimeste peade kohal. Ta kandis kahte kannu, ja kuigi ta neist kiruvatele inimestele veini kaela loksutas, jõudis ta suurema osa siiski oma Margaretale viia! Kui Paradiisiniit ainult nii väike poleks olnud! Kasesalu oli rahvast tulvil ja ka putkade tumedast varjust ilmus valguse kätte lakkamatult paarikesi, kes otsisid endale vaikset omaette nurgakest. Pettunud paarikesed läksid uuesti tagasi vilepuhujate juurde, ent kui nad olid vihaselt tantsu vihtunud, hakkas rahutuks tegev igatsus neid veel rohkem piinama, sest tantsides läksid kuumaks poisi peopesad, mis tüdruku pihta pigistasid, tüdruku ümmargune õlg põletas poisi sõrmi, ja kui tantsu ajal tuli neiu üles tõsta, surusid pehmed täidlased rinnad end vastu poisi rinda. Ja kõige tagatipuks läks just siis lahti tants suudlustega! Nõnda rändasid paarikesed uuesti putkade taha, põõsaste ja kaskede vahele, ja siis oli juba ükskõik, kas kolme sammu kaugusel sosistati ja õhati või mitte, pidi ainult endale ütlema:

«Pimedus on ümberringi, keset seda pimedust, mu kallis, oleme me kahekesi.» Polnud midagi näha ega kuuldagi, kui soontes kohisesid vein ja veri.

Veiniankrute juures purjutajad hakkasid võtma mõõdukas tempos. Esimene janu oli kustutatud, möödas oli ka sellest tingitud aplus, et veini anti ilma rahata. Nüüd võis veini maitsta juba mekutades ja sõõmude vahel ka törts juttu ajada. Tündersepp Velin uputas veinisse oma kurbust ehtimishimulise abikaasa pärast ja torises lakkamatult sellest hukatusest, mille kontsiil endaga kaasa oli toonud. See lõhub auväärse abielu tükkideks! Igaks juhuks niisutas ta oma muresid põhjalikult — ega kõrtsmik talle homme linnas nagunii võla peale anna. «Missugune tubli naine ta oli, aga nüüd näeb teiste seljas neid neetud hilpe, ja jalamaid: osta mulle, osta mulle! Ja kui ei osta sina, siis ostab mõni teine. Olen veel küllalt noor, et pattu teha.»

«Siin... siin sa ei saa ju pattu teha,» tuli tüse Türli kurtja juurde, «tead isegi, et Konstanz on praegu püha linn — püha! Siin on paavst ja kirikukogu ja... ja järelikult võid sa juua ja libudega põhus püherdada ja kõik su patud on sulle andeks antud.»

Kuid murelik mees ajas ikka oma joru, kirus kontsiili, Konstanzi ja kõiki, kes olid siia kokku tulnud. Tema kitsa kõhna näo ees, mis oli joomisest kahvatu, tolknes juuksesalk nagu leinalint.

«Aga tirooli veini jood küll,» naeris Bäuerlein, «ehkki kirud isandaid.»

«Friedrichi ma ei kiru,» vaidles Velin, «see on juhuslikult hea isand. Isegi... isegi teenarit ei nõua veini eest!»

«Hm, sa ütled hea isand,» lausus Bäuerlein, kes suurimagi purjutamise kestel säilitas selge aru ja võttis nüüd hoogu jutu jätkamiseks. Teised täitsid ohates oma kannu: jälle hakkab see vana toriseja ja maailmatark peale. Pane tähele, need tema jutud viivad selle sepast nuriseja kord veel inkvisitsiooni kätte!

«Isandad on üldse väga head,» alustas Bäuerlein mõtlikult. «Missuguseid toredaid pidusid nad on meile juba korraldanud! Igal pühapäeval, eks? Ja missuguseid kaupu meil siin on! Samuti maksavad isandad hästi, seda peab tunnistama! Iga sulane ja päeviline teenib nüüd nädalaga rohkem, kui ta teenis varem kuu aja jooksul. Ja peale selle on siin veel kõrtsmikud, libud ja tants, et sul ei jääks minutitki... järelemõtlemiseks. Tead, järelemõtlemiseks,

milleks see kõik, mispärast see kõik? Noh, enamikku nad veavadki alt. Nagu sinu puhul näha. Sa ei mõtle, sa ei näe, ainult jood. Isandatel pole kombeks asja ees, teist taga raha loopida ja pealegi veel meile, vaestele. Selle taga peab ometi midagi peituma, eks? Mis sa arvad?» Bäuerlein ohkas — mis sa ilmaaegu ikka räägid. Ja nõnda rüüpas ta mehise sõõmu. Teda... teda isandad purju ei pane.

Kui lahe ja kerge oli sõita sel õhtul mööda Konstanzi inimtühje tänavaid! Ja Runtingeri teener Christoph vajas seda rohkem kui kunagi varem. Ta kannustas oma ratsut, paavsti tallidest pärinevat väledat traavlit, ja peatas hobuse alles «Kuldse Ratta» võõrastemaja ees. Kuid isand Matthiast ei olnud oma toas ja kaks teenrit, kes ainukestena polnud Paradiisiniidule pummeldama läinud, ei teadnud, kuhu kaupmeheisand võis minna. Lühikese kaalutlemise järel otsustas Christoph, et jätab hobuse ajutiselt paavsti tallidesse tagasi viimata. Ta viis traavli võõrastemaja talli Runtingeri kahe hobuse kõrvale ja pistis hea õnne peale pooljoostes Paradiisiniidu suunas lippama. Teenrite ütlust mööda pidi seal täna kogu Konstanz koos olema.

Hingeldades trügis Christoph liikuva rahvamurru keskel, sirutas kaela, vahtis ümberringi — asi paistis täiesti lootusetu olevat. Kuid sõnum, mille ta pidi oma isandale teatavaks tegema, kihutas teda ühest kohast teise. Kui ta selle õigel ajal üle annab, saab ta selle eest kindlasti rohkem kui viis tukatit, kuid teiselt poolt vananeb sõnum iga tunniga ja see oleks tõesti nöök, kui ta vananeks niivõrd, et enam viit tukatitki sisse ei tooks. Ei, poekeste juurest ta isand Runtingeri otsima ei hakka. Mis niisugusel suurkaupmehel seal teha oleks? Kui ta aga mõne tuttavaga siin rahvasummas ringi jalutab — issand hoidku! —, siis võib Christoph teda hommikuni taga ajada! Aga jalutamisest kaupmees siiski suuremat ei hooli. Christoph jõudis kasesaluni ja nägi ridamisi paiknevaid lõkkeid, mis heitsid kuma puutüvedele. Iga lõkke ääres istus inimesi, enamasti mehi. Siit võis Runtingeri juba ennem leida. Ei jäänud muud üle kui lõkked järjekorras läbi käia.

Kuid niisugune ettevõte osutus üsnagi raskeks. Hakkas ta joodikutele otsa vahtima, kihutati ta jalamaid jõhkralt minema või — seda juhtus sagedamini ja see oli hoopis

hullem — kutsuti purjutamisest osa võtma. Raske oli tagasi lükata — joodikud muutuvad kergesti pealetükkivaks —, ja nõnda kadus lonks lonksu järel truu teenri kõhtu. Väsinud kehale ja tühjale kõhule mõjus vein kiiresti. Üürikese aja pärast hakkas Christoph kasesalus ringi tõllerdama, kusjuures ta püsis püsti rohkem veini kui oma nõtkuvate jalgade tõttu. Lõkked tantsisid tal silmade ees, iga purjutaja näis talle Runtingerina, kuni ta polnud meest täpsemalt vaadata jõudnud. Lakkamatult komistas ta põõsastest väljaulatuvatele jalgadele ja siis tungis Christophi kõrvu nii toorest sõimu kui ka naisehääle kiljumist. Puuh! Oli see alles kannatuste rada!

Siis komistas ta mingi mutimullahunniku otsa ja prantsatas samblale. Ei, ta peab kohe tõusma ja otsimist jätkama, kuid... kuid sellest ei saa asja! Ei saa...

«See on kah nina kõvasti täis tõmmanud,» kuulis Christoph enese kõrval mehehäält. Ta vaatas ringi ja nägi, et oli jäänud ankrusse kahe nooruki kõrvale, kes kandsid jämedatoimseid paigatud riideid. Käes hoidsid nad veinikannu. Habetunud näos välkusid silmad. Christophi pilgu ees lõid mõlemad mehepead tantsu, kord oli neid neli, kord üksainuke, kuid natukese aja pärast sai kõik kombesse ja kummalgi mehel oli ainult üks pea õlgadel. Lähemal istuv mees pakkus Christophile kannu, kuid teine tõmbas esimese väljasirutatud käe tagasi:

«Jäta. Tal on oma jagu käes.»

Christoph katsus kõigest jõust toibuda. Tema sõnum torkis teda lakkamatult. Ta ähkis ja puhkis, pööritas abitult silmi. Üks meestest patsutas talle heatahtlikult seljale:

«See läheb mööda, kulla vend. Veel enne kui naise võtad...»

Rohkem nad Christophist välja ei teinud ja jätkasid oma jutuajamist. Christoph võitles kangekaelselt pealetikkuva unega ja hakkas seepärast vestlejate hääli kuulama, et nõnda ennast ärkvel hoida. Sellest hoolimata läksid tal hetkeliste tukastuste vältel laused sageli kaduma ja ta kõrvu ulatusid suuremal või vähemal määral seosetud katkendid...

«... vedasin nädal otsa kive ja saime hädavaevalt söönuks, aga kui nädalas oli peale pühapäeva veel mõni pidupäev ja ma ei saanud tööd teha, siis pidime lastega kerjama minema...»

«Minul kukkus kord kirves kaevu ja ma ei suutnud aasta jooksul nii palju teenida, et uut osta. Oleksin siia nälja kätte surnud. Nõnda olengi sellest saadik päevaline.»

«... nagu see komejant siin lõpeb, oleme jälle sealsamas, kus olime.»

«Ei ole — mina olen ikka ilma kirveta. Kui nädalas kordki killu liha hamba alla saaks ...»

«Kõigil peaksid kirved olema. Tead, miks?»

«Kuss! Sa ei või teadagi, kui juba keegi on meie jutu ära kuulanud ... »

«... nõnda jäin sinna hetkeks seisma, aga tema kaapis kuldrahad kokku nagu krablidega. Rahad särasid ta laual kuldselt nagu kanapojad. Ja mina ütlesin endale, et üheainsa kuldraha eest võiks kogu perekond pool aastat elada.»

«... ja kui ta meid õnnistas, lugesin ma kokku sõrmused tema käppadel.»

«... jajah, kui korralikult keedad, siis sünnib süüa küll. Mina kaevasin kord välja kärvanud koera, tal oli karv juba maha tulnud, aga minu vanamoor ütleb ...»

«... jah, kerge on ütelda, et nõua oma õigust. Aga kui sul pole sada kahtkümmend krossi välja panna, siis ei lasta sinu tunnistajaid kohtusse. Õiglus on ainult nende jaoks, kellel taskud rahast pungil ...»

«... tead, võin talle vastu nina anda, jalgadega trampida ja ütelda: «Hei, isand rahavahetaja, tahan seda hõbedaks vahetada!»»

See ainus sõna tabas Christophi piitsahoobina! Helde taevas, et ta ise kohe selle peale ei tulnud. Kust mujalt ta siis oma isandat veel otsima peaks? Ta krahmas kätega rohust kinni, vedas end põlvedele, tõusis vankudes jalgadele:

«Sõbrad, kus on siin ... kust ma võin leida rahavahetaja? Teate, ükskõik missuguse ... nii, üldse, mõne rahavahetaja.»

Mõlemad mehed silmitsesid teda hämmastunult. Christoph oli kärsitu. Võib-olla ei väljendanud ta ennast küllalt selgesti? Nüüd seisis ta juba kindlalt jalgadel, pühkis käeseljaga süljest märga suud:

«Ma otsin isandat ... noh, rahavahetajaisandat. Te just rääkisite nendest.»

Mehed pahvatasid naerma:

«Siit meie hulgast sa teda ei leia. Mine nende suurte telkide juurde kõrgete isandate sekka. Võid teda meie poolt tervitada. Ütle talle, et ...»

Kuid Christoph ei kuulanud enam. Ta läks, nagu jalad võtsid. Väike puhkus ja tukkumine olid talle siiski kasuks tulnud. Ta tuikus risti üle niidu sinnapoole, kus kaugusses valendasid suured sadadest tõrvikutest valgustatud telgid.

Ühes väiksemas kõrvaltelgis istus laua taga isand Matthias Runtinger ja ajas sõbralikult juttu firentslase Ammerisi ja Bartolomeo de Bardisega. Nad rääkisid parajasti krediitide ja laenude lombardia süsteemist, kui Runtingeri juurde tuli teener sõnumiga, et lugupeetud isandat ootab väljas keegi tundmatu. Kaupmees tõusis vastumeelselt, aga kui ta märkas telgiukse palakate vahel Christophi nägu, kiirendas ta sammu. Ta võttis teenril õlast kinni ja viis ta kiiresti kõrvale:

«Noh?»

«Paavst sõitis minema. Ümberrõivastunult ja koos paažiga. Õhtul.»

«Kas tead kuhu?» pigistasid Runtingeri sõrmed Christophi õlga.

«Ma ise juhtisin ta Schaffhausenisse viivale teele.»

Isand Runtinger oskas kihutada, kui oli vaja. Jalamaid võttis ta laenuks hobuse, pistis piki niiduserva traavima ja jättis ratsu hooleks, kes nägi pimeduses paremini teed kui kaupmees, lamavatest paarikestest, joodikutest, vagudest ja kraavidest ülehüppamise. Christoph, kes istus hobusel Runtingeri selja taga, hoides oma isanda vööst kätega kinni, luges endamisi hingepalvet ja jättis vaimus hüvasti naise ning lastega.

Ja uuesti läks võõrastemajas «Kuldne Ratas» möll lahti. Rüütliisand von Wolkenstein? Ei, pole siin. Pole enam üldse siin. Reisis täna minema. Jah, Konstanzist minema. Ütles ...

Runtinger pööras hobuse kohe ümber — ime, et ta teenrit maha ei pillutanud —, ja traavis tuldud teed tagasi.

Ja nõnda ka ei võinudki märgata värskelt maalitud kirja võõrastemaja ukse kohal, mis pilkases pimeduses asjatult kuulutas:

«Unenäona kaovad naised ja raha,
ainult vein ei jäta sind iialgi maha.»

Jah, isand von Wolkenstein oli täitnud lubaduse, mille ta oli Türlile andnud, ja nõnda võis ta lahkuda linnast, kuhu jättis nii palju raha ja viimase väikese killukese oma südamest.

Kirudes pöördus Runtinger niidul asuvate telkide juurde tagasi. Jälle tarbetu ajaraisk! Nendest, kellel oli vaba ligipääs Sigismundi juurde, oli Wolkenstein ainus, keda Runtinger tundis. Mis nüüd teha? Muidugi, niisuguse uudise puhul piisab, kui see kuninga kõige pisemale kirjutajale ära rääkida. Too lippaks tulisi jalu seda sõnumit Sigismundile viima. Eriti veel siis, kui isand Matthias ei tunne mingit huvi selle vastu, et just temale jääks tähtsa teate tooja au. Tema ei hooli sellest, et kuningas talle õlale patsutaks või mingi autasu annaks; küll ta end juba ise autasustab. Kuid enne seda on ometi vaja kuningale teatada. Korraga meenus Runtingerile Sigismundi pankur Windecke, kellele Ammerisi teda täna möödaminnes oli tutvustanud. Jah, nõnda ta teebki!

Ta andis Christophile käsu, et too pankuri üles otsiks. See võttis tükk aega. Ka Runtinger ise päris Windecke järele, oli nagu tulistel sütel. Aeg lendab, iga hetkega kaugeneb paavst Konstanzist, iga hetkega suureneb tema edumaa ja väheneb talle järelejõudmise võimalus!

Viimaks oli Windecke leitud. Tema näost võis näha, et see tülitamine polnud talle meeltmööda. Kuid pilk kaupmehe tõsisele, kindlale näole muutis pankuri tähelepanelikuks. Ärgu lugupeetud isand pahaks pangu, kuid temal, Runtingeril, on tingimata tarvis teada, kas Tirooli hertsog viibib veel siin peol? Windecke kortsutas laupa, vaatas veel kord uurivalt kaupmehele otse silma sisse, kuid hakkas siis midagi aimama ja vastas üle ootuste lahkelt:

«Ei, hertsog oli turniiril, palus end vabandada ja siis ... hm ... siis ta enam nähtavale ei ilmunud. Räägiti midagi, et tema tervis polevat hea, kuid tegelikult ei tundnud keegi selle vastu huvi. Veini juures ju suuremat ei mõtelda, eriti kui ...»

Kuid Runtinger ei lasknud pankurit lõpuni rääkida. Lühikeste ja täpsete lausetega teatas ta kõik, mida oli Christophilt kuulnud. Silmapilk kadus Windecke Sigismundi telki.

Viimaks ometi!

Isand Matthias asus koduteele. Nüüd kõndis ta aeglaselt ja tõmbas mõnuga kopsudesse õhku, mis alles nüüd, koidu

eel, oli nii meeldivalt jahedaks muutunud. Ta jalutas nagu rahulolev peremees, kes on oma majapidamise eest hästi hoolt kandnud. Christoph kõndis temast paar sammu tagapool, samuti heas tujus, sest tema isand oli tõesti heldeks osutunud: lubatud viie tukati asemel oli ta andnud kümme.

Nimelt ei tundnud Runtinger mingit huvi oma sõnumi mõju vastu. Seda kõige tähtsamat, mis nüüd pidi juhtuma, mida ta oli eeldanud ja milleks kaasa aidanud, ta juba teadis. Kõik muu ei läinud talle korda, kuigi tegemist oli looga, mis kohutas kõiki öiseid purjutajaid kuninga telgis ja ka väljaspool seda. Telklaagris puhkes jalamaid lärm ja kaos. Üldisest kisast purskas kõrgemale Sigismundi röökimine nagu raevu ja needuste geiser. Mehed jooksid hobuste juurde, kuninga telgist lidusid välja paljad naised, riided süles.

Kuid see kõik ei huvitanud enam mõlemat palverändajat, kes jalutasid üle niidu; viimane oli nüüd tühi nagu kõrtsisaal hommikul pärast tantsupidu. Ainult metsaveerel leegitsesid veel lõkked, mida ümbritsesid istuvate inimeste varjud, ja putkade taga ning teekraavides kattis tihe pimedus unne suikunud paarikesi.

Üsna tee lõpul, peaaegu linnavärava ees, kihutas Runtingerist veel kord mööda saatus, mille ta oli liikuma pannud. Kumeda kabjaplaginaga traavis temast mööda kavalkaad. Keegi esimestes ridades sõitev ratsanik hoidis käes tõrvikut, mille valgel isand Matthias tundis ära ratsasalga juhi — Rooma kuninga.

XVI

LÕKS

Vaevalt hakkas koiduvalgus ööpimedust eemale peletama, kui ungari palgasõdurid marssisid Konstanzi kõikide väravate juurde. Linnavahid kihutati tooreIt minema ja linn suleti õhukindlalt.

Konstanz ise sarnanes erutatud sipelgapesaga. Juba varahommikul teati kõnelda, et öösel olid ära sõitnud mitu itaalia kardinali ja sajad paavsti õukonda kuuluvad isikud. Nad olid esitanud valvuritele paavsti lubakirja ja lasknud endale värava avada. Korraga levis kulutulena teade paavsti põgenemisest. Kaupmehed ja poodnikud

pakkisid kaubad kiiresti kokku ja peitsid need keldritesse ning ladudesse tugevate lukkude-riivide taha. Hakatakse riisuma! Kontsiil lagunes! Paavsti poolehoidjad ja kõik itaallased jäävad ilma oma varandusest ja — kes teab — võib-olla ka peast! Pööbel kavatseb pürjelitega arveid õiendada! Päästkù end, kes saab! Suletud väravate ette tänavatele kuhjus inimsumm, kes tahtis jalga lasta. Ungarlased tõmbasid tupest mõõgad ja palgasõdurid pöörasid haliseva inimtulva vastu hellebardid.

Majade akendele ilmusid kohkunud näod, kirstudest kadusid mõõgad ja noad: mehed kinnitasid need vöö külge. Ahnete kuulajate salk piiras jalamaid sisse igaühe, kellest arvati, et ta teab mõnda uudist või oskab mingit nõu anda.

Siis lõi sekka Sigismund ise. Ta istus hobuse selga ja hakkas pfaltskrahv Ludwigi ja oma ungari ratsanike saatel mööda tänavaid sõitma. Tema ees liikusid ratsa trompetipuhujad. Rooma kuningas peatus kõikjal, kuhu inimesed olid kokku kogunenud, ja seletas ise, et kontsiil jätkab istungeid rahus ja väljaspool ohtu, et kellelgi ei maksa karta oma elu ega varanduse pärast, kui ta kehtiva korra vastu välja ei astu. Kuid mässajate ja hirmusõnumite levitajate peanupud raiutakse halastamatult maha. Seesugune saatus tabab ka igaüht, kes katsub keelust üle astudes linnast lahkuda. Kaupmehed tehku poed jalamaid lahti ja ladugu kaubad uuesti lettidele, vastasel korral võetakse neil kõik käest. Nõnda ratsutas Sigismund väsimatult mööda platse ning väljakuid ja rahustas ärevaid meeli ähvarduste, palvete ja siin-seal ka naljasõnaga. Inimesed kuulasid jahmunult seda väsimatut, metsikut ratsanikku, keda nad olid harjunud nägema tema suursuguses majesteetlikkuses, kui ta tavaliselt läbi linna sõitis. Enne kui nad toibusid, oli Sigismund juba teises kohas ja karjus ning seletas seal uuesti.

Hämmastus muutus pikkamisi rahunemiseks, tuliseks läinud pead hakkasid jahtuma.

Runtinger väljus oma korterist, mis asus ühe linnavärava lähedal, ja vaatas uudishimulikult ringi. Just sel silmapilgul kappas värava juurde suur salk kuninga ratsamehi, kes olid hambuni relvastatud. Kaupmees astus ühe ratsaniku juurde:

«Kuhu nüüd, sõber?»

Sõjamees irvitas:

«Sõidame paavstitobu ja toda tirooli kaabakat taga ajama. Toome nad kõrvupidi siia nagu jänesed.»

Runtinger noogutas ja läks võõrastemajja tagasi. Seal istus ta rahulikult laua taha ja hakkas kirjutama kirja, mille Christoph pidi jalamaid koju viima, kui linnaväravad uuesti avatakse.

«Armas poeg,» kirjutas Runtinger, «nõua kohe tagasi pipratagavarad, mis sa teatud ajaks oma kaupmeestest klientidele üle andsid. Siis oota minu korraldust, millal ja missuguse hinna eest seda müüma hakata.» Mis veel? Aitab sellest. Armunud pilguga silmitses kaupmees neid kolme kirjarida. Kõigest kolm rida, aga kui palju nad sisaldavad! Kuid kestnud luuramist, pinget, väikesi, pisikesi sekkumisi alati õigel hetkel — need on seemned, mis ettenägelikult külvatud. Nüüd nad võrsuvad. Võrsuvad ja kannavad — andku jumal! — rikkalikku saaki. Ja Ravensburgi firma hoolitseb lõikuse eest.

Isand Matthias naeratas. Talle meenus, kuidas Melchior oli omal ajal öelnud, et talle ei meeldi nii väga, kui poliitika määrab pipra hinna, hoopis parema meelega näeks ta, et pipar juhib poliitikat. Ja näed, pojake, jõudsime selle aja ära oodata . . .

Kaks tundi kihutas Sigismund mööda Konstanzi tänavaid. Siis pöördus ta oma paleesse tagasi, hääl kähisemas, ise magamata ööst kole väsinud, kuid südamepõhjas ikkagi rahul. Vähemalt lõtvus nüüd viimaks see pikaajaline pinge. Puruloll Johannes XXIII raius selle katki. Küllap tal ütlesid närvid üles. Polnud paha plaan: jõuda Burgundia aladele, kust ta oleks siis teatanud, et tühistab oma lahtiütlemise paavstitiaarast ja saadab kontsiili laiali. Seepeale oleks ta esitanud tingimused, et tunnistagu ristirahvas teda oma peana ja jumal teab mis veel.

Muidugi oleks ka Friedrich tasu saanud. See mägihertsog unistas juba ammu oma valduste suurendamisest, juba ammu oli tal himu Tirooli piire kõvasti laiemale nihutada. Noh, ei vea sellel kavalpeal! Õnn veel, et tema, Sigismund, kõik nii kähku teada sai. See Windecke on tubli poiss, jumal teab, kust ta selle välja nuuskis.

Kõik need sündmused erutasid tugevasti ka tšehhi aadlikke. Juba koos kuningaga oli Aachenist kohale jõudnud Dubá isand Václav, samuti viibisid Konstanzis isand Lacembok ja Husi õpilane ning noorem ülikoolikolleeg Jan Kardinál. Ka mitmed aadlikud Tšehhi- ja Määrimaalt olid

oma kaaskondadega siia sõitnud. Siiski panid kõik suurimad lootused Chlumi isandale, kes oli kõige kauem Konstanzis viibinud ja juba nii palju vaeva näinud, et Husi saatust kergendada.

Niipea kui olukord hakkas natukegi stabiliseeruma, tõttas Chlum kõigèpealt Konstanzi piiskopi juurde, kellele kontsiil oli pannud vastutuse tšehhi vangi eest. Ta leidis piiskopi nõutuna ja erutatuna. Järsule küsimusele vastas kahekümne seitsme aastane piiskop ärritatud õlakehitusega: kes peab ennast selles supis süüdlaseks tunnistama? Tegelikult oli Hus paavsti vang. Kui levis kuuldus Johannes XXIII põgenemisest, tuli vanglaülem piiskopile türmivõtmeid üle andma. Aga mis tema nendega peale pidi hakkama? Ega piiskop saanud siis oma paari sulasega Husi valvama minna? Seepärast saatis ta võtmed kontsiili esindajatele, kuid need läkitasid talle võtmed tagasi. Polnud ju veel teada, kas kontsiil üldse oma istungeid jätkabki. Kardinalid teatasid, et ei taha Husiga mingit tegemist teha. Noor piiskop kihistas naeru: oli isegi paar sellist tundi, mille vältel vanglas valvureid polnudki. Vahel näitasid nägu paar jumal teab missuguse kardinali saadetud vangivahti, siis kutsuti nad jälle ära, üürikeseks ajaks asendasid neid linna palgasõdurid ja siis tolgendasid all dominikaanlaste kloostris jälle mingid sõjamehed, kuid piiskopil polnud õrna aimugi, kes või mis nad olid! Oma nõutuses langetas ta arvatavasti kõige arukama otsuse: saatis vanglavõtmed Rooma kuningale.

Chlumi isand Jan ei uskunud oma kõrvu. Võis siis oodata veel midagi paremat kui see, mida ta nüüd kuulis? Husist on järelikult saanud ... jah, see on selge ja kaljukindel — Hus on praegusel hetkel Sigismundi võimuses! Ta on selle mehe kätes, kes andis talle kaitsekirja, lubas teda kaitsta ja võitles — nagu nad usaldusväärsetest allikatest teavad — Husi vabastamise pärast paavsti ja kardinalidega. Nüüd aga on just need abitud, esimene pistis plehku ja teised on kohkunud ning nõutud. Tšehhi aadlikud otsustasid kohe kuningalt audientsi paluda.

Kuid kuninga residentsi eestubades polnud tänase palavikulise hommiku askeldus veel vaibunud. Õukond oli ikka veel löögivalmis, uksehoidjat piirasid audientsile soovijad. Välissaatkondade liikmed, üksikud kardinalid, linna võimukandjad — kõik tunglesid siin, kõndisid edasi-tagasi, ja uusi tuli üha juurde. Nende keskel sõelusid kammerhärrad, palgasõdurite ülemad ja käskjalad, kes alles asusid teele või olid tagasi jõudnud, riided ja säärsaapad tolmused, näod higist ja porist kriimulised.

Lõpuks suutsid tšehhi ja määri aadlikud kuninga kantsleri juurde tungida, kes seisis pealetikkuvate palujate parvest ümbritsetuna keset saali. Kui Chlumi isand võttis sõna ja esitas soovi audientsi saamiseks, haaras kantsler pea käte vahele — ta näis juba päris otsas olevat: isandad ärgu pangu pahaks, aga ei ole vähimatki lootust, et tema majesteet neid täna vastu võtaks. Tuleb ometi aru saada ... pärast seda kõike, mis täna on juhtunud! Võtmed ... missugused võtmed? Ahaa, dominikaanlaste kloostri türmi võtmed. Jah, need toodi siia ja anti ... noh, kindlasti sellele, kellele vaja, vist ungari palgasõdurite ülemale. Tema kuninglik kõrgus teadis seda. Surmkindlalt. Ja kuningas andis Husi asjus ka juba vastavad korraldused. Kantsler mäletab koguni, et tema majesteet käskis oma sõjameestel veel täna dominikaanlaste kloostrisse minna. Kas isandatele piisab sellest? Kõike, mis ta neile on rääkinud, võivad nad pidada usaldusväärseimaks informatsiooniks ... Ja uuesti summutasid läbematud tunglejad oma küsimustega kantsleri hääle.

Kui Chlum oma kaaslastega sellest möllust välja sai ja nad jälle all tänaval värsket õhku hingasid, tundus neile, et kõik, mis nad olid kuulnud, tegelikult ainult kinnitab nende õigustatud lootusi. Niisiis täna, lõppude lõpuks rohkem kui kolme kuu pärast, saab magister vabaks! Pääseb vabadusse! On vaba ja jälle nende keskel! See näis kujuteldamatu, ent siiski ei asunud Husi vabakssaamise teel enam ühtegi tõket. Mehed vaikisid, aga vaatasid üksteisele otsa, nagu murraksid nad pead ja uuriksid hoolikalt küsimust: mis võiks seda eile veel täiesti kujuteldamatut õnne takistada või kaugemale nihutada? Kuid midagi niisugust nad ei leidnud. Ja nõnda seadsid kõik peaaegu korraga sõnagi lausumata sammud Püha Pauli tänava poole. On kõige parem, kui magister jälle emand Fida juurde korterisse asub. Nüüd on vaja ainult korraldada, et seal kõik võimalikult ruttu korda seataks, sest kõige hiljem täna õhtul on magister jälle omade keskel.

Ka dominikaanlaste kloostris oli õhkkond täis pinget. See ei peatunud isegi Husi kongiläve ees. Husi elamistingimused olid nüüd juba paremad. Keldrist, mille õhku mürgitas peldikulehk, oli ta paigutatud avarasse ruumi kõige

ülemisel korrusel. Nagu ta sõprade käest teada sai, tehti seda Sigismundi survel. Ka toit muutus paremaks. Hus hakkas kiiresti kosuma. Valud kõhus olid juba täielikult lakanud ja ainult õhtu eel tõusis veel kerge palavik. Samuti sai ta loa kirjutada, ööseks anti talle isegi lamp ja vangivalvurid tõid talle järjekindlalt sõprade käest sõnumeid. Nõnda oli ta igati kursis kõige tähtsamate küsimustega, mis kontsiilil meeli erutasid. Ta oli kuulnud, et Johannes XXIII loobus paavstitroonist, ta teadis, missugused kuulujutud linnas ringlesid. Viimase kolme päeva jooksul erutas teda ka see, mis toimus kloostris ja tema kongi ümber. Tema valvurid kutsuti ilmselt nii äkki ära, et nad ei jõudnud temaga hüvastigi jätta, ja mehed, kes nende asemele tulid, vahetati omakorda uute poolt välja. Vanade valvurite äraminek, kes olid talle lähedaseks muutunud ja kellega ta oli sõbraks saanud, tegi talle küll tuska — peamiselt sellepärast, et nüüd katkesid tal kõik sidemed välismaailmaga —, kuid seevastu tähendas valitsev peataolek kindlasti, et oli juhtunud midagi väga murrangulist. Kaks korda unustati talle isegi süüa tuua.

Kuid täna hommikupoolikul pistis talle keegi lõpuks ukse alt kongi Chlumi kirja, mis teatas paavsti põgenemisest. Kirja lõpul seisis: «Andku jumal, et kohtuksime Sinuga juba täna vabaduses! Kuningas saadab oma mehed Sulle järele.»

Hus jälgis pärastlõunase päikese heidetud varju, mis libises üle kivipõranda ja kasvas õhtu lähenemisega aina pikemaks. Ta ei mõtelnud vanglale ega sellele, et võib täna jälle vaba mehena oma sõprade poole minna. Ta mõtles oma kõnele, mille kallal ta oli töötanud, kui ta Fida majast välja meelitati ja vangi pandi. Nüüd kirjutab ta selle paremini, loogilisemalt ning ründavamalt, sest oma vaimus on ta töötanud selle kallal kõik need kuud, mis ta on vangis viibinud, ka palaviku- ja valuhoogude ajal, ka siis, kui tal lubati kirjutada, märkmeid ja täiendusi paberile panna, ja isegi nendes kirjades, mis ta saatis sõpradele Konstanzis ja kodumaal. Vanglamüürid ja jalarauad võisid aheldada keha, kuid ialgi ei suutnud nad mõtet köidikuisse panna.

Ainus, mida ta meelsasti teada tahaks: kas tema ärakuulamine kontsiili ees korraldatakse teadusliku dispuudi näol, nagu on kombeks ülikoolis, või lubatakse tal lihtsalt rääkida ja esitada oma vaated ning seisukohad kõne seos

vabas vormis. Viimane oleks muidugi parem, aga ega dispuudilgi viga ole. Peab muretsema endale vajalikud raamatud, siis oma piiblitõlke ja märkmed, mis jäid tema tuppa Fida majas. On need veel seal? Lõppude lõpuks võib ta selle juba täna õhtul kindlaks teha.

Põrandale langeva õhtupäikese valgus tuhmus ja hakkas videvikuvarjudesse mattuma. Jälle jäetakse ta söögita ja valguseta. Kuid täna õhtustab ta sõpradega.

Oli juba täiesti pime, kui ta kuulis viimaks arvukate sammude kõma oma kongile lähenemas.

Hus tõusis kiiresti ja korjas laualt kokku viimastel päevadel täiskirjutatud paberilehed. Rullikeeratud poognad käes, nõnda seisis ta ukse vastas, mille lukuaugus hakkas ragisema raske raudvõti.

Kui uks avanes, ilmus lävele ungari hetmani hiiglaslik kogu. Tema laiade õlgade taga võis ähmaselt näha paari palgasõdurit. Hus ohkas kergendatult: ta tundis rõivaste järgi ära kuninga sõjamehed.

Hetmani viipe peale väljus Hus, paberid käes. Sigismundi palgasõdurite saatel läks ta mööda koridori ja treppidest alla. Kloostrihoone ees mähkis algava öö jahedus ta oma hõlma. Tänaval vilkusid tõrvikud; nende leegid peegeldusid kümnete sõjameeste raudrüüdel ja kiivritel.

Nad ümbritsesid teda igast küljest. Hus läks jala, hobust ta ei tahtnud kasutada, sest kartis nõrkusehooge. Alles nüüd märkas ta, et palgasõdurid polnud vaevaks võtnud isegi tema jalaraudu ära võtta. Vist oli ta kohe kongist lahkumisel keti mehaaniliselt pihku kahmanud, et saaks kõndima hakata.

Ta ei saanud aru ega teadnud, kuhu teda viiakse. Kõigepealt kindlasti kuninga juurde. Ööpimeduses lõi helkima veepind. On see Bodeni järv? Ei, öötaeva foonil kerkib esile silla siluett . . . Järelikult on see Rein. Nad viivad ta jõekaldale. Seal on mõned paadid sõiduvalmis ja siis valgub sõjameeste raudne vool nende poole. Ungari hetman aitab Husil ühte paati ronida. Elab siis kuningas jälle väljaspool Konstanzi? Hus katsub hetmanilt küsida. Teeb seda algul saksa, siis ladina keeles, mida kasutatakse Ungari õukonnas. Kuid ungarlane kehitab õlgu ja vaikib. Ilmselt ei saa ta aru.

Kui aga Sigismund on uuesti Petershauseni eeslinna asunud, miks nad siis silla kaudu ei lähe? Küllap kuningas peatub praegu mõnes kaugemas suvelossis . . .

Öö on soe, otsekui eitaks märtsikuu siin maakohas oma kevadist sünnipära ja kuulutaks juba suve kättejõudmist. Kuud ei ole, kuid tähed siravad nii selgelt, et nende sära helgib vastu ka aerudest kurrutatud veepinnal.

Kui kaua nad sõidavad? Hus ei tea. Ta on liiga hõivatud mõttest: mida Sigismundile ütelda? Kõigepealt peab kuningas kaasa aitama, et avalik ärakuulamine saaks teoks. Nüüd pole ju selleks enam vähimatki takistust. Ei paavsti ega kardinale. Kõik on Sigismundi võimuses.

Paadid kanduvad jõe keskelt aegamisi kõrvale ja pööravad ninad kalda poole.

Randuvad.

Kui Hus kaldale astub, märkab ta öise taevavõlvi taustal mingi kindluse vägevat siluetti. Selle massiivne kogu näib raskelt kerkivat maapinnast, katuse kohal kõrguvad paksud tornid.

Hus tunneb hetmani julgustavat patsutust käsivarrel. «Gottlieben,» lausub ungarlane tugeva madjari aktsendiga.

Juba ümbritsevad Husi jällegi palgasõdurid, juhivad ta lossi väravast sisse, viivad piki kivikoridori ja trepist üles. Trepp on algul avar, lai, ent kui seda mööda on jõutud juba viiendale korrusele, aheneb see kitsaks kiviseks keerdtrepiks. Astmete spiraal viib kõndija üha kõrgemale, kõndimisele ei näi lõppu tulevatki.

Viimaks lõpeb trepp. Husi ees avaneb suure ümmarguse vangikongi uks. Palgasõdur valgustab ruumi tõrvikuga. Seal on ainult laud, tool ja koiku õlekotiga. Müürisse magamisaseme kohal on kinnitatud raske raudrõngas ketiga. Palgasõdurid viivad Husi koiku juurde, kaks meest tõstavad ta parema käe ja aheldavad selle rõngast rippuva ketiga. Raudne käevõru plaksatab randme ümber kinni.

Siis pööravad kõik minekule ja lahkuvad. Tugeva ukse lukk kriiksub.

Aknast hoovab kongi niisket kevadõhku.

Kaks ja pool kuud hoiti Husi Gottliebeni piiskopilinnuses vangis. Kaks ja pool kuud üksikvangistust, mille jooksul tema juurde ei lastud kedagi peale nende, kes käisid teda ikka ja jälle üle kuulamas. Temalt võeti võimalus kirjutada ja vangivalvuriteks olid ungarlased, kelle keelt ta ei osanud. Igasugune side välismaailmaga katkes. Ainus, mis seal vaheldus, oli päev ja öö. Päeva pikenemise järgi otsustas vang aja kulgemise üle. Õhus oli tunda juba suve

ja torniaknast avanev vaade selgesse kaugusse, maailma, kus kogu aeg toimusid väga tähtsad asjad, pani südame valutama. Jumal teab, mida kõike seal otsustati, sepitseti või väänati. Kahtlemata ka tema, Husi saatust.

Kuid sellest ei tunginud midagi läbi Gottliebeni paksude müüride. Väljas lendas aeg, virgutas inimeste samme, nende plaane ja tegusid, seal aga oli aeg seisma jäänud.

Kaheks ja pooleks kuuks jäi Hus pimedaks, kelle silmad nägid, ja kurdiks, kelle kõrvad kuulsid.

Ta ei teadnud ega saanudki teada, et Sigismundi sõjamehed tõid Konstanzi tagasi Johannes XXIII, kellele nad Breisachis Reini ääres järele jõudsid, kui paavst valmistus Prantsusmaa-poolsele kaldale putkama. Seal pidas paavsti viimasel minutil kinni Tirooli hertsog Friedrich ise; tollele ajas hirmu nahka sõda, mille Rooma kuningas tema vastu välja oli kuulutanud; hertsog kaotas usu paavsti šanssidesse, andis Johannes XXIII Sigismundi kätte, et nõnda vähemalt viimasel silmapilgul kahetsust ilmutada ja ennast päästa. Kuid see ei aidanud hertsogit küünemusta võrragi. Sigismund võttis temalt ära kõik tema maavaldused, kaasa arvatud Tirool, mille ta jalamaid endale krahmas. Kuid sellest ei teadnud Hus midagi. Küll aga teadis seda Runtinger, kes müüs nüüd oma poja Melchioriga rõõmsasti vana pipart uue hinna eest. Sest Tiroolis tõusid tõesti kohe tollid, mis pidid aitama kuninga alalõpmata näljast rahakassat toita.

Hus ei teadnud sedagi, et mõned päevad viibis ta ühe katuse all endise paavstiga, kes ajutiselt Gottliebenis vangis istus.

Kuid ta ei saanud teada niisuguseidki asju, mis teda hoopis rohkem puudutasid. Ta ei teadnud, et Prahast sõitis Konstanzi Jeroným, et teda aidata. Ustavatest ustavaim, nii tark ning õpetatud kui ka tuline ning julge mees. Teoloog, jurist ja diplomaat ühes isikus. Reisis läbi pool maailma, ei kartnud prelaate ega kuningaid, vaidles ning pidas sõnasõda Pariisi ja Viini ülikooliga, peapiiskopi ja Roomaga. Sõitis läbi pool maailma, kuni jõudis — sinna. Kui talle sai kiiresti selgeks, et seal pole võimalik Sigismundilt ega kontsiililt Husile abi nõutada, otsustas ta Tšehhimaale tagasi minna, et sealt abi organiseerida. Tagasiteel tunti ta Tšehhimaa piiril ära, kuigi ta oli ettevaatuse mõttes tavaliseks ränduriks ümber rõivastunud. Köidikuis toodi ta Konstanzi tagasi. Nüüd oli ta vang nagu seegi

mees, kellele ta appi oli rutanud. Kuid Hus ei teadnud seda . . .

Samuti ei teadnud ta, et vahepeal mõistis kontsiil pidulikult hukka inglise doktori John Wiclifi kõik teosed ja kogu tema õpetuse. Kuid Wiclifi hukkamõist võrdus tegelikult Husi süüdimõistmisega.

Hus ei saanud teada sedagi, mis toimus parajasti Tšehhimaal; seal laienes kulutulena armulauaandmine kahel kombel ja sealt saabus Sigismundile üha arvukamalt ägedaid proteste, vannutusi ja peaaegu ähvardusi. Aadli maapäevad ja ametikandjate nõupidamised nii Tšehhi- kui ka Määrimaal saatsid ühe kirja teise järel; nende all olid sajad pitserid. Ka Poolast kostis protestihääli. Sigismund ei võinud sellele kõigele käega lüüa. Tema tulevane pärand oleks võinud tal sedamoodi kergesti vett vedama minna! Muidugi, Husi vanglast vabastamisele ei maksnud mõeldagi, ehkki see ei käinud tal praegu üle jõu. Kuid siis oleks kontsiil sõrad vastu ajanud ja auväärsed isad oleksid laiali sõitnud. Ka Windecke ja pankuriisandad nõudsid — jumal teab mispärast — Husi pead või vähemalt eluaegset vangistust sellele ketserile. Kuid ühes punktis pidi ta tšehhidele vastu tulema ja sellega pidi ka kontsiil nõustuma: Husi ärakuulamine on avalik. Üldse näis, nagu oleks just see palju tähtsam kui tema elu — vähemalt Husile endale küll kindlasti. Jumal teab, mida ta sellest enesele lootis!

Hus ei saanud teada tšehhi aadlike meeleheitlikest pingutustest, kes lakkamatult piirasid kuninga audientsisaali ning lisasid kaalu Tšehhi kuningriigist saabuvate protestide ja ähvarduste rõhuvale raskusele, samal ajal kui Husi noorem ülikoolikolleeg Jan Kardinál sõlmis sidemeid poola professoritega ja võitis need tšehhide liitlasteks ning abilisteks.

Sellest kõigest ei teadnud ega saanudki Hus mitte midagi teada. Ta luges päevi ning nädalaid ja mõtles ning ootas, ootas ning mõtles: millal teda ära kuulatakse? Hommikust õhtuni ja sageli uneski piinas teda see mõte.

Kuid õnnetuseks ei teadnud ta sedagi, mida pidanuks eelkõige teadma, et kontsiil pidi lõppude lõpuks Rooma kuninga survel järeleandmisi tegema ja oli juba Husi ärakuulamise päevagi kindlaks määranud.

Kuid õnneks ei teadnud ta ka seda, et d'Ailly ja Gerson olid ärakuulamise käigu suhtes juba kokku leppinud. Seepärast võis Hus ikka veel pead murda: kas see toimub õpetatud dispuudi vormis, kus vastatakse, küsitakse, argumenteeritakse ja veendakse, või suure jutluse näol, milles ta kõik oma mõtted esile toob. Ta ei teadnud Gersoni lakoonilistest sõnadest, mille järgi ketseritega diskuteerides ei saa mõistlikke argumente arvestada, sest need on täiesti erinevatest ja võltsidest põhiprintsiipidest tuletatud. Ainus keel, millest nad aru saavad, on tule ja mõõga keel. Hus ei kuulnud ka d'Ailly'd, kes ütles: «Rääkima ei hakka tema, rääkima hakkame meie. Konstanzis ei tohi maailm tema suust kuulda midagi peale sõnade: «Ütlen lahti!»»

Korraga muutus Husi toitmine paremaks; söök oli maitsvam ja seda oli küllaldaselt. Üldse hakati tema füüsilisele seisundile tähelepanu pöörama. Tal lubati rohkem liikuda; ta tohtis jalutada kindluse alumiste korruste koridorides ja paar korda külastas teda arst, kes päris tema tervise järele ja pani ette tal aadrit lasta.

Hus kosus kiiresti, sügavad lohud põsenukkide all hakkasid kaduma. Ainult habemenuga ei antud talle; ta ei saanud end raseerida.

Kaua ei osanud ta endale selle ebatavalise hoolitsemise põhjust seletada, kuni talle kord öeldi, et ta viiakse kontsiili ette. Asi seisis selles, et maailm võiks veenduda: kaebealusega on korralikult ja inimlikult ümber käidud.

Niisiis tõesti — ärakuulamine! Avalik ärakuulamine kontsiili ees!

Varsti pärast seda viidi ta linna tagasi ja paigutati frantsiskaanlaste kloostrisse, kus peeti kontsiili täiskogu istungeid. Seal pidi ka avalik ärakuulamine aset leidma. Teda valvati küll nüüdki hoolikalt, kuid kloostrikong, mis talle anti, oli avar ning valge ja ase oli pehme. Endiseks jäi ainult see, et ta oli välismaailmast täielikult ära lõigatud. Husi vangivalvurite kamandamine usaldati eriti rangele ning kartmatule sõjamehele, Riia piiskopile Johann Wallenrodile.

Aga mis luges see kõik määratu eelise kõrval, mille eest Hus oli valmis kõike ohverdama, ka elu: ta räägib, ta võib rääkida kontsiilil viibivatele inimestele ja koputada niimoodi kogu maailma südametunnistusele!

XVII

ÄRAKUULAMINE

Frantsiskaanlaste kloostri avar refektoorium [1] oli täis pinke ja kõige mitmekesisemaid toole, mis olid kogu kloostrist sinna kokku toodud. Rooma kuninga jaoks oli abti tugitool saali otsseina äärde paigutatud. Paremal pool keskel asus religiooni järelekatsumise komisjoni esimehe kardinal d'Ailly koht; tema juhatas tänast istungit. Tema paremal käel oli Zabarella tugitool, kes pidi kirjutajatele istungi protokolli dikteerima.

Refektooriumi pikiseintes asuvatest kõrgetest akendest hoovab ruumi juunipäikese rikkalikku valgust. Täna särab päike selges, pilvitus taevas. Kuldne valgus paneb helkima prelaatide talaarid, rüüd, mantlid ja aadlike uhked rõivad. Aegamisi täitub saal inimestest, kes võtavad istet pinkidel, kõnnivad edasi-tagasi ja koonduvad uuesti vestlevateks rühmadeks. Purpur, kuld ja lumivalged rüüd torkavad kleerikute mustade ning munkade hallide ja pruunide sutaanide kõrval teravalt silma. Refektoorium on täis kõnekõminat ja sammude sahinat.

Aeg-ajalt vaibub sumin, kui sisse astub mõni kõrge aukandja — peapiiskop või kardinal. Ukse juures seisavad mõned Konstanzi raehärrad ja väga rikkad pürjelid, kes ootavad, kuni prelaadid ja aadlikud on kohad sisse võtnud, et siis vaadata, kuhu ennast poetada. Pingid on pikkamisi juba viimase kohani täis saanud, ainult tugitoolid ootavad veel kõige kõrgemaid aukandjaid.

---

[1] Refektoorium — söögisaal katoliku kloostrites. — *Tõlk.*

Sel hetkel hakkab päevavalgus kummaliselt tuhmuma, tõmbub kollakaks ja muutub aegamisi nõrgemaks. Jutuajamine katkeb, pilgud pöörduvad akende poole, siis vaadatakse üksteisele otsa. Üürikese aja pärast valitseb saalis vaikus, inimesed istuvad ja seisavad tardunult, liikumatult. Valgus võtab oranžika varjundi, siis saabub videvik ja muudab näod surnukahvatuks, värvilõõsk riietel kustub. Päikesevarjutus! ... Nägudel peegeldub rahutus ja õudus. Keegi lööbki risti ette. Nüüd on juba päris hämar.

Sel silmapilgul astub saali kardinal d'Ailly Zabarella saatel. Punane mantel seljas, väike kardinalimüts peas, väike rist kuldketiga kaelas, sammub ta ükskõikselt ning rahulikult läbi saali. Ta suundub otseteed oma tugitooli poole, kus võtab istet, ja torkab nina aega viitmata paberitesse, mis lebavad madalal puldil istme ees. Ainult hetkeks tõstab ta pilgu, et lasta sellel libiseda üle ridade vastasseina ääres. Korraga jääb tema pilk pidama, ta noogutab kergelt. Niisamuti vastab talle omalt poolt Gerson. Kardinali enesekindla käitumise mõjul julgevad ka inimesed end jälle liigutada ja rääkima hakata. Ja näe, valguski hakkab juba oma tuhkhalli värvi kaotama, tema heledus taastub.

Kohe täidab saali kõnekõmin: jumala märk! Hoiatus ja vihaavaldus ketseri pärast, kes viibib ikka veel elusana ning karistamatuna selle linna müüride vahel.

Siis tõusevad kõik püsti: saabub Rooma kuningas. Ka tema ei kanna ühtegi ametitunnust. Temaga on kaasas suur hulk õukondlasi ja aadlikke. Nende hulgas Chlumi isand Jan, isandad Dubá Václav, Lacembok, magister Kardinál ja teised.

Vaevalt on kuningas istet võtnud, kui d'Ailly avab kõiki vastavaid formaalsusi silmas pidades istungi. Siis annab ta käeviipega märku, et kaebealune sisse toodaks. Kõikide pead pöörduvad ukse suunas, inimesed sirutavad kaela. Jah, juba tuuaksegi!

Hus astub sisse kahe palgasõduri saatel, kes viivad ta saali keskele. Sinna jätavad nad ta seisma ja tõmbuvad eemale.

Sajad pilgud puurivad Husi, uurivad tema nägu, jumet, silmi ja rühti. Tema välimus on igati korralik, eriti kui arvestada, et ta toodi sinna vangikongist! Ah, kui palju hoolitsust on tema peale raisatud! Kirikukogu on pettunud; oodati armetut inimvaret, kes vangub oma patukoorma ja selle karistuse raskuse all, mille on vajutanud tema õlgadele vangistus ja mis nüüd veelgi vägevama raskusega teda rõhuma peaks. Pettumus muutub vihaks. Neetud ketser! See pole midagi muud kui sõge jultumus, mis laseb teda siin meie ees sirge seljaga seista! Ammu oleks tulnud ta ära põletada. Noh, täna teeme talle otsa peale.

Ka Hus silmitseb nägusid, mis teda ümbritsevad. Ta märkab kuningat ja näeb oma tšehhi sõpru; ta tunneb d'Ailly's ära vanamehe, kes teda tookord, kui ta nii haige oli, vanglas üle kuulas. Siis libiseb tema pilk auväärsete isade nägudele ... Ta tunneb, millist vihkamist neist õhkub, kuid ega ta ju midagi muud oodanudki. Kuid siiski jõudis ta lõpuks saavutada peamise ning kõige tähtsama: nüüd võib ta neile kõnelda! Tal pole nendega vähimatki ühist peale dispuudi, kus kõlavad argumendid, tsitaadid ja õpetussõnad pühakirjast, mis on ristiusu aluseks ning järelikult ka tema ja nende seisukohtade aluseks. Kui nad võidavad teda nende relvadega, alistub ta rõõmuga ja laseb ennast õpetada. Kuid vähemalt nad kuulevad teda! Kuulevad teda vahetult, ilma igasugustelt tunnistajatelt pärinevate moonutamisteta. Ja lausutud sõna muutub ju alati teatud määral materiaalseks. See ei kao ja elab oma elu edasi. Elab!

Sel silmapilgul tõuseb kardinal d'Ailly, hoiab vanade kaugenägelike silmade ees väljasirutatud käega paberilehte ja hakkab peasüüdistust ette lugema. Tema hääl on kime ning kuiv, nagu kostaks see luukere kolbast:

«Magister Jan Husi, Praha ülikooli vabade kunstide doktorit ja teoloogiabakalaureust, keda te näete siin enese ees, süüdistatakse õigusega ketserluses. Tema ketserlus on avaldunud kolmel viisil: esiteks eksiõpetuse kuulutamise näol, teiseks sõnakuulmatuses kirikliku võimu suhtes ja kolmandaks mässamises oma ema, püha kiriku vastu. Kõigi mainitud punktide alusel on ta näidanud ennast kiriku vääritu pojana.

Esimese punkti juurde: tema eksiõpetuse tõenditeks on väljavõtted tema teostest ja usaldusväärsete tunnistajate seletused. Tema kõige hullemaks ketserlikuks seisukohaks on kinnitus, et kirik võib väga hästi ka ilma paavstita läbi saada, jah, ta söandab koguni viidata praegusele olukorrale, et kirik eksisteerib rahulikult ka nüüd, pärast Baltazar Cossa, endise Johannes XXIII tagandamist just

meie kontsiili poolt. Kas saab olla veel selgemat tõendit, kui diametraalselt erinevad tema ja meie arusaamad küsimuses, mis on püha kirik?

Teise punkti juurde: sõnakuulmatusest on ta ise küllalt näiteid andnud oma tegudega. Ta ei kuulanud kõige kõrgemate instantside käsku jutluste lõpetamiseks Betlema kabelis, ta tõrkus tunnistamast kiriklikke karistusi, anateemat ja interdikti, mille alla pani ta Praha peapiiskop ja hiljem Rooma kuuria. See-eest sai ta hakkama hirmsa jumalateotusega, ta apelleeris Kristusele, instantsile, mis on tundmatu kanoonilisele õigusele. Kas ei ole see irvitamine jurisprudentsi aluste üle, millel baseerub meie kiriku vägevus?

Kolmanda punkti juurde: tema mäss on avaldunud nii tegudes kui ka sõnades, millega ta aastate jooksul on rünnanud kirikut, keda kehastavad paavst, kardinalid, prelaadid ja kogu kiriklik hierarhia. Oma mässulisi mõtteid ja üleskutseid on ta laialt levitanud harimatu pööbli hulgas, küttes niimoodi üles selle madalaid kirgi ja ihasid. Niisugune pööbli mäss ähvardaks murda vaimuliku seisuse võimu, sest selle eesmärgiks on kirikuvarade äravõtmine ja nende pagendamine, kes niisugusele teole vastupanu osutaksid.

Seepärast tõstab kogu ristirahvas, kes on sellel pühal kontsiilil Konstanzis esindatud, siin minu suu kaudu süüdistuse Jan Husi kui paadunud ja parandamatu ketseri vastu . . . Jan Hus, kas tunnistad ennast selles süüdi, mida käesolevas aktis sulle süüks pannakse?»

Surmavaikuses, mis saabub pärast süüdistuse ähvardavaid lõppsõnu, kõlab korraga tugevalt ning selgelt Husi hääl:

«Tahan vastata süüdistusele punkt punkti järel, sest . . .»

«Vasta küsimusele, mille ma sulle esitasin,» katkestab d'Ailly teravalt tema jutu. «Kas tunnistad end süüdi?»

«Võin tõestada, et . . .»

Kuid kardinal segab uuesti vahele:

«Me pole siia selleks kokku tulnud, et sinuga diskuteerida, vaid et sinu üle kohut mõista. Sinu kõne olgu: jah, jah — ei, ei. Küsin sinult viimast korda: kas tunnistad ennast süüdi aktis loetletud kuritegudes?»

Uhkustundega tahaks Hus paljugi sellest omaks võtta, mida süüdistus sisaldab! Kuid nad peaksid talle võimaluse andma seletada ja põhjendada, miks ta on seda teinud ja

jutlustanud. Aga ennast süüdi tunnistada? Milles? Ta ei tea, mida tema tegevuses ja õpetuses võiks kuritegelikuks pidada. Ja ta vastab nõnda, nagu temalt nõuti, ainsa sõnaga:

«Ei.»

Otsekohe on saal täis lärmi, needusi ja jalgadega trampimist. Seda kostab igast kandist. Isegi d'Ailly käskiv žest ei suuda seda summutada. Alles siis, kui Sigismund käe tõstab, jääb lärm aegamisi nõrgemaks, kuni vaibub õelaks sosistamiseks. D'Ailly ootab veel üürike aega ja annab siis märku noorele vaimulikule oma vasakul käel:

«Nüüd loeme ette kaebealuse teostest pärinevad väljavõtted ja tunnistajate teated.»

Vaimulik tõuseb, tal on käes üsna paks dokumentide kaust. Monotoonsel ninahäälel, mis aeg-ajalt meenutab liturgiat pidava preestri kulunud kõnemaneeri, hakkab ta lugema pikka kokkuvõtet tunnistustest, pöörates valge lihava käega ühe lehe teise järel. Üksikute kohtade puhul tõuseb pinkidel kära, hõigatakse kommentaare või avaldatakse valjusti pahameelt. Juba kõlavad ka niisugused hüüded:

«Selge ketserlus! Saatan!»

Hus jälgib tunnistuste ettelugemist. Kõik on kirjas, algusest peale, kui tema vastu oli tõstnud süüdistuse peapiiskopi konsistoorium. Tema ütlused, nagu need on kirja pannud ja ette kandnud nuhid, keda Praha kapiitel oli läkitanud Betlemma tema jutlusi kuulama. Arvukalt leidub tsitaate tema teostest, siis lühike analüüs tema õpetusest, kus jõutakse järeldusele, et see on seotud Wiclifi õpetusega; lõpuks tuleb ka tunnistaja Páleči hoolikalt kokkuseatud soperdis, jah, see on Páleči töö, kuigi tunnistajate nimed kanoonilise õiguse tavade järgi maha vaikitakse. Kuid Hus tunneb ära stiili ja sõnastuse.

Kui palju kordi on ta kõikidele niisugustele küsimustele vastanud! Praha ülikoolis, konsistooriumi ees ja viimati vanglas, kus teda ikka ja jälle külastasid nii religiooni järelekatsumise komisjon tervikuna kui ka selle üksikud liikmed. Kui palju kordi on ta seletanud, ennast kaitsnud, argumenteerinud ja viidanud allikatele ning pühakirjale. Ja nüüd siin . . . Tal ei lasta kõnelda, temalt ei küsita üksikute punktide kohta. Nõutakse ainult, et ta vastaks kõikidele küsimustele ühe sõnaga. Nõnda ei saa ta vastu vaielda ei siis, kui lugeja hääl esitab valetunnistusi, ega ka siis,

kui tsitaat on õige, aga ilma kommentaarideta või kontekstist nõnda välja rebitud, et kogu mõte on moonutatud.

Tunnistuste lugemine venib lõpmata pikale. Hus on juba lakanud neid kuulamast. Ta silmitseb inimesi enda ees, niivõrd kui ta pead pööramata neid pilguga haarata suudab. Ta näeb neid, näeb neid nende kallihinnalistes rõivastes ja rüüdes, maailma isandaid. Ta näeb uhkeid aadlikke ja kõrgeid prelaate, näeb alamvaimulike teenistusvalmilt ning alandlikult küüru tõmmatud selgi, näeb professoreid — ja näeb silmi: kurje ning ükskõikseid, jääkülmi ja leegitsevaid või ebakindlalt ekslevaid, näeb nende raugastunud, närtsinud hingi. Ja need on siis siia kokku tulnud, et reformeerida kirikut, parandada maailma ja anda sellele tagasi puhas kristlik elulaad. Ennäe, head kristlased küll! Kindlasti parimatest parimad, sest nad kõik on ometi kõrged, kõrgeimad aukandjad. Ah, kuidas küll kehtivad nende kohta prohvet Jeremia sõnad: «Nende näod on kaljustki kõvemad!»

Ja need Kristuse kiriku eeskujulikud pojad ei luba tal isegi kõnelda, ehkki kuningate kuningas ka kõige armetumale inimesele alati lahkelt vastu tuli, et teda ära kuulata tema kannatustes ja hüljatuses.

Kuid nemad ei luba tal kõnelda, ehkki nad suure suuga kuulutavad, et nende eesmärk on sama mis temalgi. Ehkki ta toob neile ja maailmale abinõu, mis neid otsekohe eesmärgile lähemale viiks. Ta teab seda ega tunne selle üle mingit upsakust, sest tema abinõu on arstirohi, mis igaühele kättesaadav, igaühele, kes oskab lugeda või loetavat kuulata. Need on piibli sõnad, lihtsad ning igivanad, armastuse seadus, inimese seadus, mis on kõrgemal ilmalike isandate ja ülemate kõikidest seadustest. Kuid nad ei lase tal seda siin kuulutada. Ta teab väga hästi, mispärast. See on liiga rängalt vastuolus nende seadustega, ja inimene, kes julgeb seda paljastada, on nende silmis tõesti ähvardav ketser.

Hus tunneb, kuidas teda valdab meeleheitlik kibedus nagu inimest, kes märkab välguvalgel enese ees avanemas lootusetuse kuristikku. Niisugune on siis see ärakuulamine, mille nimel ta välja sõitis, kindlat kaitset pakkuva kodumaa maha jättis, ärakuulamine, mille nimel ta talus kuude kaupa vangistust, mille nimel oli valmis kindlasse surma minema!

Korraga märkab ta, et lugeva vaimuliku hääl on juba vaikinud. Nüüd kõneleb jälle d'Ailly. Hus tõstab pea. Jah, kardinali jutt on määratud temale.

«Võid sa neid tunnistusi ümber lükata?» küsib temalt kardinal.

Hus teab juba ette, et igasugune katse ulatuslikumaks kaitseks on asjatu. Nõnda piirdub ta üldise vastusega:

«Palju sellest, mis siin ette loeti, on tõsi. Ülejäänu on poolenisti tõsi või siis erapoolikute tunnistajate otsene vale. Esimene osa vajaks täiendamist põhjendustega, teine vastuargumentidega. Ma teeksin seda, kui siin toimuks tõeline ärakuulamine.»

Jälle lõi saal hüüetest kaikuma. Keegi prelaat kallutas end istmel ettepoole ja karjus Husile:

«Kuidas see siis ärakuulamine pole? Sa ometi kõneled, ja me kuulame sind.»

Hus vastas talle:

«Ärakuulamise puhul antakse inimesele aega, et ta räägiks nii palju, kui on vaja kuulajatele ammendavate vastuste andmiseks.»

Pärast neid sõnu muutus refektooriumi täitev lärm vihaseks karjumiseks, millesse segunes raevukaid hõikeid kuningatrooni lähedusest, kus seisid tšehhi aadlikud. Ja jällegi õnnestus alles Sigismundil seda kära vaigistada.

«Etteloetud tunnistuste paikapidavust ja usaldusväärsust uurisime hoolikalt,» võttis d'Ailly uuesti sõna. «Tõendiks selle kohta, et me kandsime erakordselt hoolt käesoleva süüasja õiglase arutamise eest, olgu öeldud: me ise jätsime kõrvale kümneid süüdistavaid asjaolusid, kui nende tõetruudust varjutas vähimgi kahtlus.

Et süüdistuse paikapidavus on meile nüüd täiesti selge, siis jääb üle õiglase karistusmäära kindlakstegemine. Kaebealune Jan Hus — ja see on järjekordne näide tema loendamatutest eksimustest — ei tunnista, et meie kohtul oleks õigust temale kui ketserile kõige kõrgemat karistust määrata ja teda ilmalikkudele võimudele üle anda.

Jan Hus, ma soovin, et sa selle auväärse kontsiili ees valjul häälel oma vastuväiteid kordaksid.»

Sedapuhku täitis Hus kardinali soovi jalamaid:

«Evangeeliumi seadus kehtib kindlasti kõikide kristlaste, järelikult ka paavsti ja tema esindaja kohta. Evangeeliumi seadus käsib eksinut karistada, ja kui ta oma sõnakuulmatusest ei loobu, teda eneste hulgast minema ajada. Nii-

moodi ei rikuta vähimalgi määral põhilist käsku, ja see kõlab: «Ära tapa!»»

Nüüd puhkes kõikjal naer. Talle karjuti:

«Kardad!» — «See on rünnak meie püha inkvisitsiooni vastu!» — «Nüüd olid küll kärmas vastama, kui tahtsid oma nahka päästa!»

Püstipäi ja tugeval häälel hüüdis Hus:

«Ma ei räägi seda hirmu pärast. Tahan sellega ainult viidata teie järjekordsele eksimusele.»

Näis, nagu oleksid seinad ja võlvidki karjuma hakanud. Siis lõikas sellest kaosest läbi terav, ründav hääl; see kuulus Gersonile:

«Iga sõnaga kirjutad sa alla oma surmaotsusele! Oled sa hulluks läinud?»

Hus kasutas hetkelist vaikust ja vastas:

«Ma otsustasin omal tahtel Konstanzi tulla. Ma ei tulnud selleks, et siin vaikida.»

«Valetad!» karjuti talle. «Midagi sa ei otsustanud, sa pidid tulema!»

Enne kui Hus end kaitsta suutis, kõlas vastus sealt, kust auväärsed isad seda ei oodanud: kuninga tugitooli läheduses astus ette Chlumi isand Jan. Tema nägu oli tulipunane ja hääl värises erutusest:

«Te valetate! Mitte kellelgi maailmas ei olnud nii palju jõudu, et magister Jani vastu tema tahtmist siia tuua. Ma ei kuulu kõige võimsamate tšehhi aadlike hulka, kuid ka mina oleksin suutnud teda kas või mitu aastat ja kas või mõlema kuninga [1] vastu kaitsta!»

«Andke ta meile vaid tagasi,» karjus Dubá Václav, «siis näete, et terve maailm ei kisu teda meie käest ära!»

Ka ülejäänud tšehhid hakkasid karjuma ja ähvardama.

Saal jäi algul tummaks. Kuidas julgevad ilmalikud isandad kirikukogul üldse suud lahti teha! Ja veel niisugusel kombel! Vähkpunane Sigismund talitses end, kuigi tal oli kange tahtmine tšehhidele kurjalt peale põrutada. Tema käed pigistasid nii kõvasti toolileeni, et sõrmenukid tõmbusid valgeks.

Kuid korraga toibus kontsiil. Tormi, mis nüüd puhkes, ei suutnud vaigistada ei d'Ailly käskiv hääl ega kuninga

[1] Mõlema kuninga all mõtleb Chlum Václav IV-t ja Sigismundi. — *Tõlk.*

hüüded. Vaimulikud ronisid pinkidele, vehkisid kätega ja valasid nii Husi kui ka tšehhi aadlikud aina uute ja uute needuste, süüdistuste ja küsimustega üle.

Kuid Hus vaikis. Nüüd oli juba kõik täiesti mõttetu. Kogu ärakuulamisel oli ilmselt üksainus eesmärk — teda hirmutada, masendada, et ta alla annaks.

Viimaks, kui Sigismund oli ähvardanud, et laseb kõik välja ajada, kes ei ole kohtutribunali liikmed, õnnestus vaikust jalule seada. D'Ailly, keda äsjane intsident oli mõnevõrra roopast välja viinud, palus, et kohalolijad esitaksid oma küsimused järjekorras. Nõnda tahtis ta asja arutamise korda kindlustada, kuid vaevalt oli ta lõpetanud, kui tal oma sõnade pärast kõhe hakkas.

Tema eelaimus täitus jalamaid. Ühelt pingilt tõusis keegi prantsuse piiskop ja soovis uudishimust lämbudes kaebealuse suust täpsemalt kuulda, mida too mõtleb kiriku varade äravõtmise all.

D'Ailly pigistas huuled kokku ja vahtis küsijat nii kurjalt, nagu tahaks ta piiskopi sõnu veel suus peatada. Neetud tohman! Just niisugust asja pidi ta küsima, et see nüüd laialt teatavaks saaks. Kas piiskop siis ei taipa, et kõik, millest siin räägitakse, levib surmkindlalt üle terve maailma. D'Ailly heitis pilgu Gersonile, kuid too kehitas ainult õlgu. Muidugi, mis viga Husi maha karjuda, aga piiskoppi pole sugugi nii kerge vaikima sundida.

Ja Hus vastaski juba:

«Maised varad on usaldatud inimestele selleks, et nad kasutaksid neid enese ja oma ligimeste hüvanguks. Järelikult ei ole inimesed niivõrd nende varade omanikud, kuivõrd valitsejad. Ja kui nad neid hästi ei valitse, tuleb need varad neilt ära võtta. Sest siis on nad ju kurjategijad, kes on omastanud selle, mis neile, kõlvatutele, ei kuulu. Niisiis — kui ülemad, ja eriti vaimulikud ülemad . . .»

Kuid nüüd astus d'Ailly juba vahele, sest sedapuhku kuulas kirikukogu pineva tähelepanuga:

«See ei kuulu siia ja sel ei ole ka usuasjadega midagi pistmist!»

See vaheleastumine oli hädaabinõu ja igaks juhuks tuli d'Ailly jalamaid lagedale uue küsimusega, mida ta oli juba tükk aega tagavaraks hoidnud, arvestades, et istungist võtab osa Rooma kuningas. Nüüd lausus ta rahuliku ja teeseldult tülpinud häälega:

«Käesolevale ülekuulamisele kulutatud aeg on inimliku kannatuse piiri juba kaugelt ületanud. Niisiis — lõpetuseks tahaksin sulle veel ühe küsimuse esitada. Jan Hus, sa oled mitu korda kinnitanud, et halb paavst, piiskop või preester on kõlvatu ja et niisugusel ei ole õigust oma ametit pidada. Kas sa oled samal arvamisel ka ilmalike ülemate suhtes? Noh, näiteks — kuninga suhtes?»

«Kui kuningas püherdab pattudes, siis pole ta kuningas jumala silmis.»

D'Ailly, kes oli ettepoole kallutunud, et Husi vastust paremini kuulda, ajas end kiiresti sirgu ja pööras näo kuningatrooni poole. Kuid see oli ... tühi! Sigismund, kes oli sellest lõputust jorutamisest tüdinud, seisis saali seina ääres akna all, selg kontsiili poole, ja vestles seal lõbusasti kahe õukondlasega. Kardinal kõhkles hetke, siis andis lähimale prelaadile märku, et too juhiks kuninga tähelepanu ülekuulamisele. Kontsiil ootas suures põnevuses. Kui Sigismund oli oma tugitoolis istet võtnud, palus d'Ailly Husi, et ta oma viimast seisukohta valjusti ning sõna-sõnalt kordaks. Viivu vaatas Hus kardinalile otse silma sisse. D'Ailly pilgus säras triumf. Hus nägi ülesseatud püünist, kuid kordas oma kinnitust sõnagi muutmata.

Kõik vaatasid nüüd uudishimulikult kuningat.

Ka Sigismund taipas. Ta kõhkles hetke, siis pahvatas naerma, nii et tema täidlaste huulte vahelt helkisid valged kiskjahambad:

«Armas poeg, kes siis elab ilma patuta?»

Enne kui kontsiil kuninga ootamatust vastusest toibus, tungis d'Ailly juba Husile ägedalt kallale:

«Sulle pole sellest küllalt, et teotad ja õõnestad vaimulikku seisust, nüüd tahad sa isegi kuningat porri tõugata!»

Ja siis andis ta vaba voli prelaatidele, kes hakkasid Husi kisa, lärmi ja sõimuga üle külvama.

D'Ailly kuulutas vaheaja, tõusis püsti ja seadis sammud Sigismundi poole.

Kui Hus pärast vaheaega uuesti kontsiili ette toodi, pöördus d'Ailly kohe kaebealuse poole järgmiste sõnadega:

«Jan Hus, sinu ees on kaks teed: kas annad ennast täielikult ning tingimusteta kontsiili armulikkuse hooleks ja lepid tema otsusega — sellisel juhtumil kohtleb kirikukogu sind austusest kohalviibiva Rooma kuninga vastu ja

sinu hea käekäigu huvides leebelt ning inimlikult; või jääd endiselt oma eksiarvamustele truuks ja saad uuesti tunda meelekibedust, samuti nagu täna. Kui su otsus langeb esimese tee kasuks, siis võidad sa niisuguse sõnakuulelikkusega meie südamed. Kui sa aga otsustad valida teise tee, siis jäta igasugune lootus. Ketserluse patus oled sa nagunii süüdi ja säärase teoga kinnitad sa ainult oma parandamatut sõgedust. Meil ei jää siis muud üle kui toimida nõnda, nagu ketseritega ikka toimitakse: sind tuleriidal põletada.»

Kuulajaskond ei hakanud enam käratsema. Nüüd jäid üle veel ainult formaalsused. Surmaotsus oli nagunii ammu valmis ja alla kirjutatud. Jäi muidugi lootus, et see ketser vaimusilma ees leegitsevat tuleriita nähes mõistuse pähe võtab ja oma sõgedusest loobub. Ainult vähesed saalisviibijaist teadsid, et senine asjakäik, mis oli teistele nii dramaatiline tundunud, oli olnud üksnes tähtsusetu sissejuhatus peamisele: nüüd pidi selguma, kas tegi tänane surve ohvri nii pehmeks, et ta vannub alla.

Vist küll esimest korda tänase päeva jooksul tundis d'Ailly, kuidas erutus tal südame peksma pani. Ta jäi oma tardunud asendisse, rippus pilkudega Husi huulte küljes, nagu võiks ta kogu oma tahtejõuga välja pressida need paar nii igatsetud ja hädavajalikku sõna, millega Hus saaks kõik tehtud meelehärmi veel heaks muuta. Paar sõna: «Ütlen lahti!»

Ka Gerson ootas. Muidugi ilma sellise kange usuta, mis oli kardinalil. Gerson teadis juba Pariisi kogemustest, kuidas niisugusest sädemest, mis hõõgub mõne fanaatilise teoloogi südames, võib puhkeda kindlusi ja losse haarav ning isandaid ja teenreid lämmatav tulekahju. Kuid ühtlasi teadis ta, et mõõga halastamatu võim suutis alati lühema või pikema aja jooksul korra jälle jalule seada. Ja Gerson ei teadnud tõesti paremaid vahendeid kui tuli ja mõõk.

Sigismundki tundis ahistust. Kui see tšehhi hullumeelne end oma õpetusest lahti ütleks, langeks kuningal kivi südamelt. Vastasel korral tuleb sellest loost palju pahandusi. Need tšehhi aadlikud, kes siin tema tugitooli lähedal seisavad, on sünged nagu kõuepilved. Neetud Hus! Kuidas võib mõni inimene sääraste sõgeduste küljes rippuda, mis talle endale ainult häda kaela tõmbavad? Ohverdab ennast oma fantaasiate eest, ja kui ta neist ei loobu, mis ta sel-

lega saavutab? Ainult surma. Noh, hästi, surgu siis. Aga kes hakkab hiljem seda suppi helpima, mille Hus oma surmaga keedab? Kes muu kui tema, Sigismund! Võtaks kurat seda kõike! . . .

Ka Zabarella oli uudishimulik, kuid mitte niivõrd Husi vastuse suhtes, sest ta oli ette kindel, et too mees ei taga-ne. D'Ailly ajab seda asja kohmakalt, ründab Husi liiga saamatult. Hoopis rohkem huvitas Zabarellat, kui marru see kardinalist rebane küll võib minna. Lõppude lõpuks on ju nüüd mängus d'Ailly edasine karjäär, mille eesmärgiks on paavstitiaara! Pärast Johannes XXIII tagandamist on see ihaldatud aare prantslasel üsnagi käeulatuses. Kui ta suudaks Husi sundida lahti ütlema — milliseks tohutuks teeneks see d'Ailly'le kiriku ees loetaks! Kõik need ähvardavad käärimised, mille kohta saabub sõnumeid Tšehhi kuningriigist ja teistestki maadest, saaksid ränga hoobi, kui see pööbli ketserlik pühak ning juht end oma õpetusest lahti ütleks. Zabarella märkas, et hämmastaval kombel suhtub ta kogu sellesse loosse nagu millessegi säärasesse, mis talle sugugi korda ei lähe, ehkki d'Ailly lüüasaamine on just talle väga suure tähtsusega! Kui hakatakse Johannes XXIII järglast valima, ei ole ohtlikumat konkurenti kui d'Ailly! Ja Hus — kas ei ole see mees talle, Zabarellale, niisama ohtlik kui kõikidele teistelegi? Sellest kõigest hoolimata pidi Zabarella endale tunnistama, et ta tunneb end pigem pealtvaatajana kui kohtunikuna või kiriku tulise teenrina Husi suhtes, kes õõnestab oma ketserlusega kiriku müüre. Zabarella naeratas. Nagu alati, jah, nagu alati. Jõuab ta üldse seda päeva ära oodata, millal teda miski hingepõhjani vapustaks? Olgu see siis hea või halb, armastus või vihkamine. Selleks peaks muidugi . . . tõepoolest millessegi jäägitult ja ennastohverdavalt uskuma. Nagu see seal, kes on praegu kaebealune. See suudab uskuda. Nii kõvasti uskuda, et suudab selle eest surra. Surra . . . Küllap ta siis suudaks selle eest eladagi . . . Näe, juba ta vastabki!

«Auväärsed isad!» alustas Hus. «Ma tulin siia oma vabal tahtel. Ma ei tulnud sugugi sellepärast, et oma vaateid ja õpetust kangekaelselt kaitsta, ma tahtsin esitada need teile hindamiseks: olen ma kunagi midagi ebaõiget või ekslikku kuulutanud? Kuid selleks on vaja, et te mind tõeliselt ära kuulaksite, et ma võiksin kõik oma seisukohad esitada ja neid põhjendada. Kui minu argumendid ei pea

paika ja kui need pühakirjast pärinevate ainumaksvate ning üldtunnustatud tõendustega kummutatakse, tahan sõnakuulelikult kontsiili otsusele alistuda. Niisiis — juhtige mind õigele teele ja ma ütlen end oma vaadetest lahti!»

D'Ailly kahvatu nägu muutus veelgi kahvatumaks. Ta pigistas suu nii tugevasti kinni, et sinakashallid huuled hetkeks hoopis kadusid. Kuid siiski suutis ta end veel vaos hoida:

«Jan Hus, sa ei saa aru või — jumal hoidku! — ei taha aru saada. Sa kuulsid meie kategoorilist käsku. Selle asemel aga soovid sa õigele teele juhatamist. Ärka üles! Magister Jan, sa ise oled õpetlane. Niisiis — siin manitsevad sind rohkem kui kuussada teoloogiadoktorit, kes tegelesid sinu juhtumiga. Need kõik jõudsid seisukohtadele, mis on süüdistuses ära toodud. Ja nende manitsus kõlab ühest suust: «Ütle lahti! Ütle lahti, Jan Hus! Ütle lahti!»»

Hus vaikis. Ta seisis kahvatuna, kuid sirge seljaga, liikumatult. Ta sarnanes raidkujuga, millele skulptori peitel on just äsja viimaste tugevate hoopidega lõpliku viimistluse andnud.

Sel hetkel hüüdis talle keegi teisest kandist kimedalt ning käskivalt:

«Vali: kas lahtiütlemine ja elu — või mäss ja surm!»

Hus ei teadnud, et see oli Gerson, kelle närvid ei pidanud enam vastu. Ta pööras pea hääle suunas ja vastas vaikselt ning rahulikult:

«Niisuguste asjade puhul ei ole mul midagi valida. Ma võin valida ainult tõe ja vale, truuduse ja reetmise vahel. Usun ja loodan kindlalt, et ma ei ole iialgi mingit ketserlust õpetanud ega jutlustanud. Kuidas võin ma siis lahti ütelda, kui te pole mind vastupidises veennud?»

Nüüd sekkus ka Sigismund. Tema tegi seda loomulikult omal viisil:

«Magister Hus, võta ometi mõistus pähe! Kas sa pead ennast siis tervest sellest kõige targemate kirikuisade kontsiilist targemaks? Annan sulle sedasama nõu mis auväärne kardinalgi. Ja miks ei taha sa end lahti ütelda eksiõpetusest, mida sa — oleme nõus seda uskuma — polegi kuulutanud? Mina sinu asemel ütleksin rahulikult lahti. Vaata, kui ma end millestki lahti ütlen, siis ei tähenda see veel, et ma varem seda pooldasin.»

Nüüd naeratas Hus esimest korda:

«Kuninglik kõrgus, lahti ütelda võib siiski ainult sellest, mida inimene enne on rääkinud, kuulutanud ... Olen liigutatud teie majesteedi hoolitsusest minu eest. See avaldus kord juba siis, kui teie kuninglik kõrgus andis mulle kaitsekirja.»

Sigismund heitis magistrile uuriva pilgu: mida see mees sellega ütelda tahtis? Kuid Hus jätkas:

«Kõigest hoolimata jään selle juurde, mis ma juba ütlesin. Ma ei või ennast lahti öelda sõnadest, mida teie nimetate ketserlikeks, sest need sõnad tuginevad Kristuse õpetusele. Olen alati valmis tarku õpetussõnu kuulama. Kuid ma ei või alistuda inimeste käskudele, kui ma niimoodi toimides rikun jumala käske.»

Alles nüüd puhkes saalis jälle koletu lärm ning kisa. Mõned vaimulikud jooksid pinkide vahelt välja, et Husile kallale tormata; naabrid tirisid neid kätest ja riietest tagasi.

Siis tõusis kardinal d'Ailly, et tähelepanu endale tõmmata, ja kui see tal natukese aja pärast õnnestus, tegi ta kontsiilile ettepaneku: palvetada kiriku kunagise poja hinge eest, kes on oma emale selja pööranud ja endale tema viha tõmmanud. Kõik jäid üllatunult vait ja alles d'Ailly esimesed palvesõnad paljastasid neile kardinali kummalise ettepaneku tõelise palge: kardinali suust kostis hingepalve... surnule. Kõik hakkasid meelsasti kaasa pobisema.

Pärast palvet saabus rõhuv vaikus. Istungit juhatav kardinal ei esitanud enam ühtegi küsimust, ta vaikis, kuid ei tõusnud ka tugitoolist. Keegi ei teadnud, mis nüüd järgneb. Kõik oli ju ometi tehtud ja otsustatud! Ainult Zabarella aimas seda rasket võitlust, mis käis d'Ailly liikumatu lubivalge näo nagu maski varjus. Ta vist hakkas teadlikuks saama oma kaotusest. Kaotusest ja vältimatutest tagajärgedest, mida nii talle kui ka kirikule toob kaasa Husi surm.

Küllap selleks, et pikka pausi ära kasutada, ja ilmselt nähes, et nüüd on viimane võimalus, tõusis tagumisest reast keegi professoritalaari kandev mees ja palus sõna. Ebakindlal häälel, millele ta kõigest jõust püüdis veenvat värvingut anda, teatas ta, et peab vajalikuks siin avalikult ja vandega kinnitades ütelda, et kõike, mis ta on Husi vastu rääkinud, on ta teinud tõearmastusest, mingit isiklikku viha tal kaebealuse vastu ei ole. Ta toimis nõnda, et

jäädа truuks oma vandele kui teoloogiadoktor, ja tegi seda kõike püha kiriku aupaiste suurendamiseks.

Hus tõstis imestunult pilgu. Ta tundis selle hääle kohe esimeste sõnade järel ära. Jah, ta ei eksinud: see oli sõber Páleč!

Pärast Páleči seletust saabus ängistav vaikus. D'Ailly andis talle hooletu käeliigutusega märku istet võtta. Siis käskis ta kutsuda vangivalvurid.

Kui Hus kuulis oma selja taga lähenevate palgasõdurite samme, laskis ta pilgul viimast korda üle kontsiili libiseda: kuningas, kardinalid, prelaadid... Siis ta noogutas:

«Olen valmis jumala kohtu ette astuma: tema mõistab kohut nii minu kui ka teie üle.»

Tšehhi aadlikud jäid tiheda kobarana liikumatult seisma. Nad ei olnud suutelised lahkuma paigast, kus nad nii palju arusaamatut julmust olid läbi elanud. Nad teadsid, et nüüd on kõik otsas. Ent kuidas lahkuda siit, kus veel praegugi kõlab magistri rahulik hääl, mis lämmatas nüüd aadlikemälus täielikult kõikide vaenlaste palju valjema karjumise. Ja nõnda nad seisid ning vaikisid, vaatasid maha ja mõtlesid siiski kõik ühte ja sama. Refektoorium valgus pikkamisi tühjaks. Ainult päris lähedal nende selja taga seletas keegi veel midagi. Tema hääl oli hirmus tuttav. See oli kõlav, kergelt kähisev hääl — kuninga hääl! Ja see hääl lausus:

«... kui ta tõotabki end lahti ütelda, ärge uskuge teda! Kui ta Tšehhimaale tagasi pöördub, ajab ta seal kogu kuningriigi mässama. Sundige ta lahti ütlema, siis aga pistke ta kusagil ohutus paigas luku ja riivi taha!»

«Selleks juhtumiks on kohtuotsus juba valmis: eluaegne vangistus,» vastas keegi Sigismundile.

Siis küsis keegi:

«Aga Jeroným?»

Kuningas kihistas naeru:

«Tollega tuleme ühe päeva jooksul toime. Too on ainult õpilane, see aga oli õpetaja.»

Tšehhi aadlike pilgud kohtusid täis otsusekindlust.

Zabarella ei saanud võitu kiusatusest d'Ailly'd saata. Ei või ju ometi oma konkurendi lüüasaamist nautimata jätta. Kiidusõnu puistates avaldas ta oma vaimustust selle kohta, kuidas kardinal oli ärakuulamist juhatanud ja kogu aeg olukorra peremeheks jäänud.

«Kuid üks asi õnnestus teil ikkagi suurepäraselt, auväärne vend. Hus ei saanud tõepoolest kõnelda. Tema sõnu aga kartsite te ometi kõige rohkem.»

Kuid d'Ailly oli nii löödud, et ei tahtnud Zabarella viisakas vormis väljendatud mürgiseid pisteid tõrjudagi. Tal polnud soovi ega jõudu oma lüüasaamist varjata:

«Husi sõnad? Need kõlasid nagu mürin! Ikka ja jälle korrati neid tunnistajate seletustes, ja mida neis polnud, selle laskis too piiskopitohman oma küsimusega lisada. Kuid sellest hoolimata — Husi sõnad oleksid võinud sada korda sagedamini kõlada, kui me oleksime suutnud teda sundida lahti ütlema. Nüüd piisab sellest, et nad siin üksainus kord kõlasid, sest tema märtrisurm paneb need tuhandekordselt kõlama.»

«Ma ei taha auväärse venna ja teiste aulike isade tarkust kahtluse alla seada,» tähendas Zabarella süütult, «kuid kardan, et tänasel ülekuulamisel rakendatud äärmiselt teravmeelne surve tekitas tolles põikpeas ainult trotsi. Kes teab, võib-olla mõni teine viis . . .»

D'Ailly jäi korraga seisma . . .

«Kes on võitleva kiriku tõeliselt tuline poeg, see ei tunne ketserite kohtlemisel teist viisi. Võib-olla on teile rohkem meeltmööda teistsugune, erinev meetod. Küllap teile sobiks selle ketserliku barbari veenmine ilma kireta,» — siinkohal ta naeratas natuke — «sest kirge teis ei ole. Võib-olla pakuks see teile isegi lõbu! Niisugune mõistuslik, jahe veenmiskatse sellise tulise mehe puhul, nagu on Hus.» Kuid siis muutus d'Ailly hääl uuesti tõsiseks ja ta kinnitas: «Kui te tõesti arvate, et selles peitub kübekegi lootust, siis on teie püha kohus seda järele katsuda!»

XVIII

KIUSAJA

Paar päeva pärast ärakuulamist läks Zabarella frantsiskaanlaste kloostrisse ja laskis ennast Husi kongi juhatada. Ta leidis Husi kahvatuna ja tunduvalt kõhnununa. Kuid tervituste vahetamise ajal pani ta tähele, et Husi hääl polnud muutunud. Ei hääl ega pilk. Need mõlemad olid kindlad ja rahulikud nagu ennegi. Need mõlemad, millele annab inimeses jõudu rohkem hing kui keha.

Zabarella laskis vangivalvuril tabureti tuua, sest kongis oli ainult koiku ja laud. Ta seadis end mugavalt istuma, niivõrd kui kõva pink seda võimaldas, ja hakkas rääkima. Kardinal püüdis tugevdada oma hääletooniga muljet, et räägib sõber, kes on külla tulnud. Ta tahtis vestlusele nii ruttu kui võimalik seltskondliku kèskustelu ilmet anda. Oli tähtis Husi niisugusesse meeleollu viia, et ta unustaks kongi, trellid ja riivid, samuti ka kohtunikud ja vangla. Ta pidi Husi nii kaugele viima, et too kõneleks temaga kui võrdne võrdsega. Ja kui see on saavutatud, sunnib Zabarella teda relva haarama ja astub siis kahevõitlusse.

«See ärakuulamine — õigemini see, mida niimoodi kutsuti — tekitas muidugi suure pettumuse. Ka mulle. Tunnistan, et tundsin sinu vastu väga suurt huvi. Seda tõendab muide seegi, et tulin siia sinu juurde, frantsiskaanlaste kloostrisse. Kahju, et me varem vestelda pole saanud.»

Zabarella ootas silmapilgu, kas Hus selle peale midagi lausub. Kui too aga vaikis, jätkas kardinal:

«See on muidugi naljakas. Tegelikult peaksite sina ja d'Ailly teineteist lausa suurepäraselt mõistma. Kui teada tahad — aga sellega ma sulle küll vaevalt midagi uut ütlen —, see vana rebane on ju ammust ajast äge reformaator. Näiteks oli Baltazar Cossa tagandamine eelkõige tema teene. Samuti peab ta lugu teadusest, tegeleb kirglikult astronoomiaga ja peale selle maateadusega. Ta on kirjutanud väga tähelepanuväärse teose «Compendium cosmographiae». Omavahel öeldes: ma ei tunne tema vastu suuremat sümpaatiat, kuid isegi mina pean tunnistama, et ta on meie õpetatud maailma silmapaistvamaid mehi . . . Nojah, mingi väike erinevus teie kahe vahel siiski on.» Zabarella naeratas ja ootas, et ka Hus nüüd viimaks midagi ütleks. Kuid Hus vaikis ja vaatas nagu ennegi kardinali rahulike, sügavate silmadega, mis näisid nüüd veelgi sügavamad, sest nad olid aukus ja neid ümbritsesid tumedad rõngad; silmalaud punetasid.

Meelsasti oleks Zabarella oma senise monoloogi juba katkestanud. Selle asemel aga asus ta ärakuulamise mõningate üksikasjade juurde. Muidugi niimoodi, et nad mõlemad kõneleksid sellest nüüd kui inimesed, kes on asjast üle ja vahetavad selle kohta sõbralikult mõtteid.

«Arvatavasti ei tulnud sulle üllatusena, et sa meie kallid sõbrad kontsiilil päris põhjalikult jahmuma panid? Kui sa poleks ka iialgi ütelnud midagi muud peale nende kahe

asja — apelleerimine Kristusele ja õigus kõlvatutelt vaimulikelt varandus ära võtta —, sellest oleks enam kui küllalt olnud. Kas sa mõistad, mida niisugustest seisukohtadest võib järeldada?

Sul pole tarvis mulle korrata, et Kristus on meile kõigile kõrgeimaks kohtunikuks. Ma tean seda. Muide, sellesama apellatsiooniettepanekuga tuldi meil Firenzes kord juba enne sind lagedale. Aga kohtutel on mõnevõrra ebamugav asju ajada, kui nende kõige kõrgem instants asub kättesaamatus taevas. Iga kaebealune, kes kaotaks protsessi siin maa peal, võiks ju lõppude lõpuks apelleerida taevasele instantsile, ja sellisel juhtumil tuleks meil üle parda visata kogu jurisdiktsioon, millel baseerub kirik. Pole ime, et nad pahaseks said, kui sa neile seda ütlesid. Mida muud nad oleksid pidanud tegema?»

«Aga mida muud oleksin mina pidanud tegema?» vastas Hus rahuliku küsimusega.

«Või see teine probleem,» jätkas Zabarella, nagu poleks Hus sõnagi lausunud. «Niivõrd kui mulle tunnistajate seletustest meelde jäi, kinnitasid sa, et vaimulik, kes ei täida oma kohustusi ja jumala käskudest lakkamatult üle astub, pole vaimulik . . .»

«Pole õige vaimulik jumala silmis,» täiendas Hus. Kuid Zabarella ei lasknud ennast häirida:

«. . . ja et temalt võib ja tulebki tema varandus ära võtta. Palun, ütle, kes seda tegema peaks?»

«Ilmalik võim.»

«Ilmalik võim . . . Hm . . . Missugusest tiitlist peale?»

«Nagu ilmalik isand allub hingeasjades vaimulikule, nõnda peab vaimulik alluma ilmalikes asjades oma ilmalikule isandale, kuningale . . .»

Zabarella naeratas:

«Ma ei usu, et ilmalikud isandad vaimulike karistamisel üleliia suurt agarust üles näitaksid.»

«Kui nad seda ei tee, siis leidub teisi, kes selle asja nende eest joonde ajavad.»

«Kas sa mõtled nende teiste all õpetlasi? Filosoofe? Või veel kedagi muud?»

«Kui ma Konstanzi poole sõitsin, esitasid talupojad mulle ühes külas sama küsimuse. Ma vastasin neile: jumal varjas tõde tarkade ja ettevaatlike eest, kuid avaldas selle lihtsatele inimestele ja maailma poolt hüljatutele. Esimesed, kes võtsid kuulda Jeesuse Kristuse õpetust ja

nõuandeid, et minna maailma paremaks muutma, olid enamikus vaesed kalurid.»

Zabarella nõksatas oma istmel tahtmatult tahapoole. Alles nüüd tundis ta esmakordselt, milline kohutav hädaoht peitub selles kurnatud, habemesse kasvanud ja abitus mehes, kes istub tema vastas. Ja kui rahuliku, kindla häälega ta seda räägib! Tema pilkki on siiras ja rahulik. Nendes silmades pole vale ega teeskluse kübet isegi enese ees. Füüsilise nõrkuse tõttu küll poolpimedad, kuid neist kiirgab jõudu ning helgust.

Zabarella lõi silmad maha. Ta ei suutnud Husi pilku välja kannatada. Ta vaikis viivu ja vaikis ka Hus.

«Sa pühendusid liiga ühekülgselt ainult kirikliku võimu piitsutamisele. Ilmalikul võimul on täpselt samad vead,» alustas kardinal tüki aja pärast uuesti jutuajamist.

«Ma piitsutasin ka ilmaliku võimu pahesid, aulik isa. Kuid vaimulikud on või vähemalt peaksid olema ilmalikele juhatajateks ja nõuandjateks. Õpetajate vead aga võivad palju rohkem kurja tekitada kui õpilaste patustused. Just seepärast on vaja vaimulikele erilist tähelepanu pöörata.»

«Niisiis lähed sa ihuüksi maailma kõige tugevama, kõige kindlama ja kõige vankumatuma võimu vastu. Me hoiame ja kanname sajandeid kestnud traditsioone, millel püsib kristlus.»

«Mulle ei loe see, et kirik on kõige tugevam võim,» kostis Hus. «Mulle on tähtis asjaolu, et temal lasub kõige suurem vastutus ja et temal on kõige suuremad võimalused. Õnnistusrikkad võimalused! Ja kas ma lähen ihuüksi selle võimu vastu? Ma pole üksi, auväärne isa.»

«Loomulikult. Leidub ju teisigi sinusuguseid.»

«Ma ei mõtle nende teiste all ülejäänud reformaatoreid,» vastas Hus leebelt. «Ma mõtlen oma pooldajaid kodumaal. Neid on juba palju, väga palju, auväärne isa, neid on tuhandeid!»

Zabarella laup tõmbus kipra. Jälle see kole viirastus. Kardinal oli juba tujust ära, kui ta ütles:

«Sa tahaksid maailma ühe käeliigutusega ümber pöörata. Kuid maailm areneb pikkamisi, armas poeg. Selle vigugi võib ainult pikkamisi parandada. Igasuguste muudatuste teel seisab põline ja katsumustes karastatud vaenlane: harjumus!»

Hus raputas pead:

«Harjumus ei muuda pühaks ega vabanda midagi. Ka libu kaitseb ennast seletusega, et tal on harjumuseks hoorata. Harjumus on ainult tõke, mille inimene peab kõrvale heitma nagu muudki tõkked.»

See argumentatsioon, osav ning karune ühtlasi, tegi kardinali tuju uuesti heaks.

«Vaata, praegu paljastasid sa ühe oma põhilistest iseloomujoontest. Vabanda, et ütlen otse välja: ühe oma käitumise ja mõtlemise põhilistest vigadest. Sa oled liiga sirgjooneline! Selles suhtes erined sa printsipiaalselt,» — Zabarella muigas — «just pühadest kirikuisadest. Sul puuduvad kiriku sajanditepikkused kogemused. Kuhu me jõuaksime, sõber, kui me käituksime sinu moodi? Me mõlemad oleme haritud inimesed ja saame muidugi aru, et kiriku meetodites on palju udust, meelega ähmaseks tehtut, mis loomulikult näib evangeeliumi lihtsameelsest naiivsusest hirmus kaugel asuvat. Aga kas tahab tavaline usklik siis «arusaamist»? Tema tahab pimestamist! Pimestamist nõidusliku loitsimise abil! Võtame kas või meie keerulised rituaalid, mis teevad jumalateenistusest suurepärase teatrietenduse uhkelt ehitud kirikus. Loomulikult tehakse seda kõike issanda ülistamiseks!»

Siinkohal tähendas Hus vaikselt:

«Enne siiasõitu ma jutlustasin ja pidasin missat põldudel, vainudel pärna all ... Mind tulid kuulama sajad usklikud: talupojad, väikeaadlikud, sulased, mehed ja naised. Ja nende silmades leegitses niisugune vaimustus, mida ma pole kõige uhkemates katedraalides kunagi näinud.»

Zabarella kortsutas kulmu. Kuid kehitas siis õlgu ja jätkas:

«Ma ei mõtle üksnes välist vormi. Palju muudki, mida me lõppude lõpuks peame tegema ja rääkima, on ju sellisteks vahenditeks muudetud, mida püha ning õilis eesmärk pühitseb või vähemalt vabandab ja seletab. Kumb on siis tähtsam? Kindlasti eesmärk, mitte abinõu. Kas sa ei suuda siis ette kujutada, et mõnikord võib ka vale — jah, ma ei karda seda ütelda — õilis olla, kui ta teeb head? Kui sa sellest aru saaksid, suhtuksid sa meisse õiglasemalt. Sa teed meile ülekohut just oma lihtsameelse sirgjoonelisuse tõttu.»

Kuid Hus raputas pead:

«Niisugust argumentatsiooni ma ei mõista, aulik isa. Minu arvates on õigus pühal Paulusel, kes oma kirjas

Rooma rahvale ütleb: «Ialgi ei tohi me kurja teha headuse nimel.» Mina usun, et inimene ei tohi valetada, ehkki ta sellega võiks kogu maailma päästa. Sest kui inimene tohiks valetada — sündigu see siis mis tahes õilsa eesmärgi nimel —, siis tähendaks see, et võib valetada, et vale on lubatud, isegi õigustatud ja et vale pole patt. Kuid psalmides seisab kirjas: «Sa kaotad maa pealt valet rääkijad» ja «Issandale on valelik inimene vastik».»

Zabarella ohkas:

«Armas poeg, sul on üks suur viga: sa võtad kõike liiga sõna-sõnalt. Evangeelium kubiseb näidetest, missugune on õiglane elu. Kuid need on ainult eeskujuks ja näpunäiteks. Sina aga klopsiksid neist suurima rõõmuga kokku range seaduseraamatu. Ära unusta, et elul, mis on meie religioonist tükk maad vanem, on oma seadused. Meie kiriku jõud seisab just selles, et ta oskab pikameelselt ja targalt ära arvata, mida võib surelikult inimeselt nõuda. Kahju, et sa oled nii palju aega pärgamentidele ja paberitele kulutanud ... Pigem oleksid võinud elu jälgida ja sellest õppida.»

Nüüd oli Hus see, kes naeratas. Zabarellal polnud midagi parata, see naeratus oli nii leebe ja sõbralik, et kardinal ei saanud end parimagi tahtmise juures solvatuna tunda. Ja nõnda naeratas temagi tunnustavalt:

«Anna andeks, ma unustasin. No muidugi õppisid sa elust enesest, õppisid.» Vähemalt ühes punktis oli d'Ailly'l õigus: selle ketseriga on huvitav vestelda.

«Jah, ma õppisin palju,» lausus Hus. «Olin veel väike poiss, kui sõitsin iga nädal koos isaga meie külast Prachaticesse.[1] Mu isa oli veovoorimees. Ja nõnda me sõitsime küla teoorjade, väiketalupoegade ja sulaste keskelt rikkasse kaubalinna. Töö, higi ja rakkus käte maailmast luksuse ja kulla riiki. Hiljem tulin ma Prahasse ja leidsin seal jällegi eest need kaks maailma. Alati, igal pool ja kogu maailmas need kaks. Ikka kaks ja ikka needsamad ja ikka ägedas võitluses elu ja surma peale.»

Hus jäi vait, tema silmad vahtisid ainiti põrandat, nagu heietaks ta nüüd tummalt oma mälestusi.

Zabarella polnud endaga rahul. Korraga tundis ta end väga ebamugavalt selle lihtsa, liiga lihtsa jutu tõttu. Vest-

---

[1] Hus sündis 1371. aastal Lõuna-Tšehhias Husineci külas Prachatice linna lähedal. — *Tõlk.*

lus ei arenenud veel ikka niimoodi nagu vaja. See mees tema vastas oli kuidagi range ning leebe ühtlasi. Ilmselt fanaatik ja seejuures inimlik, hämmastavalt inimlik. Niisugusel pinnal aga tundis Zabarella end ebakindlalt. Kuid ikkagi pidi katsuma ühist keelt leida:

«Magister Jan, ütle mulle siiralt ja lihtsalt, niimoodi nagu siis, kui sa kõneleksid tavalise talupojaga, keda sa ennist mainisid, ütle mulle, mispärast sa tegelikult kogu oma suurt võitlust alustasid?»

Hus vaatas küsijale tõsiselt otsa:

«Mispärast? Armastuse pärast, auväärne isa.»

«Armastuse pärast?»

«Armastuse pärast jumala vastu, mis on ometi seesama mis armastus inimeste vastu. Ma armastan inimesi. Kõik muu tuli siis juba iseenesest. Armastus pole nimelt passiivne tunne, armastus nõuab millegi loomist, nõuab ehitamist, võitlemist. Ja see on suur, väga suur rõõm.»

Kardinal pidi ennast kõigest jõust pingutama, et vältida alistumist nende sõnade lihtsale veetlusele. Kõik, mida see mees rääkis, oli ju oma olemuselt naiivne. Kuid vaja teda veel pinnida:

«Kas teeb see sind siis nii tugevaks, et sa ei tunne hirmu kehalise surma ees?»

Hus noogutas aeglaselt:

«Muidugi tunnen ma mõnikord hirmu. Isegi suurt hirmu. See on elu, mis minus võitleb. Elu ei taha iialgi surra. Kuid — see seal on tugevam. Muide:

> Igaühe tee kord lõpeb, täis saab aeg, mis meile antud,
> aga õilsa elu kiidab mälestus, mis austust väärib.»

Zabarella ajas silmad pungi:

«Mis ... mis see oli?»

«Värss Vergiliuse «Aeneisist»,» vastas Hus lihtsalt.

Kardinal tõmbas tahtmatult käega üle lauba. Selle ketseri suust, kelle jutt meenutas rohkem talupoja kui vaimuliku oma, oli Zabarella küll kõike muud uskunud kuulvat kui Rooma klassiku värsse. Kõik lootused kergest võidust eksiteele sattunud kohtlase üle, mida ta seni oli hellitanud, pühiti nagu peoga. Nüüd kasutab see kohtlane siin oma seisukohtade kinnitamiseks ... Vergiliust! Husi näilisel lihtsameelsusel pole ilmselt vähimatki pistmist naiivsusega. Hoopis vastupidi! See on ju ülima rafineerituse õis! Ei jää muud üle, kui tuleb ka ennast sellele vastavalt häälestada. Kuid ühtlasi valdas Zabarellat kergendustunne: niisuguse partneriga võib ta oma kõige tavalisemal kombel vestelda. Tal pole vaja oma juttu enam pööbli arusaamade tasemeni lihtsustada. Vastupidi, nüüd räägib ta selle ketseriga täiesti avameelselt ja julma selgusega, mis iseloomustab võimukate juttu, kellel pole vaja teeselda:

«Magister, pöördume parem tagasi sinu õpetuse ning selle olemuse juurde. Usud sa siis tõesti, et torm, mille sa tahtmatult valla päästad, neid sinu vaeseid aitab? Päevilisi, sulaseid, talupoegi? Kui rängalt sa eksid! Need on kindlasti viimased, kes sellest mingit kasu saavad. Sina lähed kiriku vastu, kuid mina silmitsesin viimase ärakuulamise ajal sinu liitlasi, tšehhi aadlikke. Tea: nemad on esimestena jaol, kui tehtaks algust kiriku varade äravõtmisega. Ja aadli selja taga luuravad juba linnad. Niisamuti nagu läks meil Itaalias, kus praegu eksisteerivad juba linnvabariigid, kes palkavad aadlikke kui kondotjeere oma vägesid juhatama. Jah, valitsejad võivad vahelduda, kuid igal juhul läheb võim vägevate käest uuesti vägevate kätte. Ja rahvas, Hus, need sinu pühad vaesed, neil pole selle kõige puhul võimalik iitsatadagi, ei nüüd ega tulevikus. Valitsemine pole nende amet ega saagi olla. Neile on määratud teistsugune saatus: töötada ja anda keisrile, mis keisri kohus, ja jumalale, mis jumala kohus. Sa näed, et ma tsiteerin sinu autoriteetset allikat — pühakirja. Loomulikult kuulub kristliku kiriku vaimulike kohustuste hulka ka oma alamate heaolu ja nende hingede päästmise eest hoolitsemine. Kuid see on ka kõik, mida me nende heaks võime teha ja peame tegema.

Sa rääkisid natukese aja eest, et Kristus valis oma jüngriteks kalurid. Kuid see on ju ainult sümbol, kõige kaunim ja kõige õpetlikum sümbol! Jah, ta valis kalurid — hingede püüdjad —, et need maailma valitseksid. Kuid sellisteks võivad olla ainult niisugused inimesed, kes suudavad hinge kõige paremini mõista, kes on kõige haritumad, kõige kogenenumad ja järelikult ka kõige kohasemad valitsema. Just need parimatest parimad on koondunud pühasse kirikusse. Nii selle kõrgetesse ametitesse kui ka selle ülikoolidesse! Kas sa ennast siis nende väljavalitute hulka ei arvagi? Kas sina ülikooli magister ei olegi? Mispärast tahad sa nimetu, abitu ja rumala massi hulka kaduda? Mispärast lülitad sa ennast välja meie keskkonnast? Kas ei ole meie kõige kõrgema tarkuse valdajad?

Kas ei ole meie kõige tähtsamate ülesannete sooritamiseks määratud? Kirik on inimvaimu kõige hinnalisemate aarete igavene hoidja ja ilmalikud valitsejad teenivad teda sõnakuulelikult oma ilmaliku võimuga.

Silmitse ainult, mis ümbritseb sind kõikjal, vaata ringi ja heida pilk ka kaugesse minevikku — missugust ilu, missuguseid toredaid ja surematuid aardeid me oleme loonud ja veelgi loome! Kunstis ja teaduses, ühiskonnakorralduses ja seadusandluses! Kuidas me iga raidkujuga, poeemiga, ehitusega, teadusliku avastuse ja leiutisega, mis on tulnud meie käte või meie poolt õnnistatud käte alt, laiendame üha uute lilledega jumala maailma paradiislikke peenraid! Juba lisame sellele kartuseta ka antiikkunsti suurepäraseid teoseid, sest meie jõud on jagu saanud ka nende paganlikust vaimust. Me oleme rakendanud need oma võiduvankri ette, mille kohal kõrgub ristimärk.

Kas on siis selle kõige kõrval üldse mingit tähtsust mõnel meie eksimusel, mida me pidime siin-seal paratamatult tegema, sest ka meie oleme ainult inimesed? Mida tähendavad selle kõige kõrval paar valimatut vahendit, üks patune vaimulik, halb tegu ja mõnikord kahjuks — ma ei kõhkle seda õige nimega nimetamast — ka üksik kuritöö? Need on ju ainult inimlikult mõistetavad pisikesed plekid meie ülla teose säraval pealispinnal. See teos aga lunastab oma missiooniga iga niisuguse ajutise nõrkuse!

Kuid sina oled koondanud oma tähelepanu just neile pisipuudustele ja sulgenud silmad suure terviku suhtes. Mina... mina näen mõlemaid. Julgen koguni ütelda, et näen rohkem varje kui sina, sest asun valgusallikale lähemal; aga kui ma järgiksin sinu eeskuju, siis süüdistataks mind kahtlemata veel hullemas ketserluses kui sind. Kuid see-eest on mul midagi, mis sinul puudub: mul on ülevaade tervikust kogu selle täiuslikkuses, kus pisikeste plekkide kõrval, mida astronoomid on isegi päikesel leidnud, särab igavesti ja ületamatu eredusega meie teose ilu ja vägevus.»

Vaimustus, mis Zabarellat rääkides oli haaranud, sundis teda taburetilt püsti tõusma, ja nõnda seisis ta seal, kardinalimantel seljas, majesteetlik ja täis hoogu, istuva Husi ees, kelle must riietus laskis viimast kongimüüri varjuga peaaegu kokku sulada; särav raidkuju seisis tumeda lösutava kuheliku ees, millest torkas silma ainult kollakasvalge näolapp.

«Saan teie jutust väga hästi aru, auväärne isa,» lausus Hus natukese aja pärast vaikselt. «See on väga selge võimumehe jutt.»

«Jah, see on võimumehe jutt,» kinnitas kardinal, «ja sulle teeb see vist hirmu, sest meie võim tabas sindki. Aga mõtle järele ja saa aru: võim on hädavajalik! Mida oleksid väärt kõige üllamad mõtted ja teadmised, kogu meie tarkus, kui me ei suudaks neile just võimu abil jõudu lisada? See õnnistusrikas võim ongi selleks vormiks, milles me jumalat ja inimesi teenime. Ja usu: valitsemine ja kõige eest vastutamine on raske koorem.»

Nüüd tõstis Hus pilgu ja jäi rääkijat rangelt silmitsema:

«Miks te siis võtsite nii palju võimu ja rikkust oma turjale? Kristus seda kindlasti teie õlgadele ei pannud, sest ta ütles: «Kes ei loobu kõigest, mis tal on, see ei või minu jünger olla.» Ja teie vastutus? Miks ei või igaüks ise jumala ees nii enese kui ka oma tegude eest vastutada? Kui ta pattu on teinud, siis ei suuda teda ükski indulgents ega hingepalvemissa süüst puhtaks pesta.»

Zabarellas hakkas raev pead tõstma:

«Sa heidad mulle ette, et ma kõnelen võimumehe juttu. Kuid sina räägid jälle santide ja kerjuste keelel!» Ei, ta pidi ennast vaos hoidma, kui tahtis eesmärgile jõuda. Vägisi sundis ta ennast rahulikuks. «Ma tean, mis sind lakkamatult häirib, ja mõistan seda, vähemalt osaliselt. Sul on tõesti puhas süda ja sa oled äärmiselt inimlik. Su süda lihtsalt valutab hädade pärast, mis tabavad vahel vaeseid nende liiga suure lihtsameelsuse ja abituse tõttu. On väga õige, kui sa neile kaasa tunned, sellest saame ka meie aru. Aga sa eksid, kui mõtled neid niimoodi aidata, et annad neile õiguse ise oma saatuse üle otsustada. Just sellega sa teedki neile kõige rohkem kahju. Rumalatena — ehkki nad selles süüdi ei ole — ei oskaks nad piiri pidada. Nad lõhuksid, rüüstaksid ja laastaksid meie haritud ühiskonna suurepärase hoone, mille katus ju lõppude lõpuks vaeseidki varjab. Kas sa üldse kujutled, missugune anarhia siis maad võtaks, kui saaks teoks nii uskumatu asi, et ka harimata inimesed valitsema pääseksid? Kõik need, kes ei oska midagi peale musta töö — ja olgu nad õnnistatud, kui nad seda tööd hästi teevad —, kõik need, kes ei tunne seadusi, kes ei taipa tuhkagi seatud ilmakorrast, kes pole kunagi valitsenud, ei oska valitseda ega õpi seda kunsti iialgi selgeks? Häving, hukatus ja kaos oleksid niisuguse

valitsemise ainsad tagajärjed. Hukatus, mida me iialgi ei tohi lubada, sest see hävitaks maailma kõik aated ja kogu ilu. Ja samuti hävitaks see needki, kelle eest sa nii väga seisad. Need hukkuksid esimestena, sest lahingus langevad eelkõige nõrgimad.

Niisiis, mõtle veel kord ja lõplikult järele: kas tahad kuuluda arhitektide hulka, kes oma peene ja valitud maitsega ehitavad, kaunistavad ja täiustavad maailma, või tahad jääda pimestatud hulluks, kes seda maailma kõikide hukatuseks ja jumala meelepahaks ning vihaks lõhub?

Enne kui sa vastad, panen ma sulle veel midagi südamele: viska metsa kogu see neetud uhkus, mis on sind seni su ketserlikus lunastajamissioonis taga kihutanud, mis on sulle sisendanud mõtte, et sa oled prohvet ja maailma päästja. Hoopis vastupidi, võta endale abiks kogu alandlikkus, Jan Hus, kogu alandlikkus, mida sa võtta suudad! Hülga võltsmärterluse armetu oreool ja võta alandlikult vastu ülesanne, mis sulle sobib ja mille jaoks sind kõlvuliseks muudab su vaim ja su haridus: tule tagasi meie hulka, omade keskele! Usu, ka seal on sul vaja alandlikkust, sest ainult see võimaldab meil vastutusrikka valitsemise kogu koormat kanda. Tule alandlikuna meie, alandlike hulka!»

Hus vaikis kaua langetatud päi. Siis ütles vaikselt, pead tõstmata:

«Jah, mul on vaja alandlikkust. Tohutu suurt alandlikkust.»

Kardinal pidas hinge kinni: need ootamatult rahulikud, nõusolevad sõnad... Ta pidi end talitsema, nii kange tahtmine oli tal Husi paluda, et see oma viimaseid sõnu kordaks. Niisiis oli tal kõikide argumentide ja nende kirgliku esitamise varal lõpuks ometi õnnestunud Husi vastupanu murda! Võit, mida kardinal peaaegu enam ei lootnudki saavutada, näis korraga käeulatuses asuvat. See näis uskumatu, kuid nüüd ei maksnud aega raisata mõtisklustele, kuidas see sülle oli langenud. Pidi kiiresti seda ootamatut pööret kasutama. Küllap oli kõige parem jalamaid praktiliste järelduste juurde asuda:

«Tegemist on sinu eluga, magister, seepärast ei hakka ma raiskama aega oma suure rõõmu väljendamiseks, mida sinu vastus minus tekitas. Pigem käsitlen sinu vastust. Niisiis, missugune on ainus ja otsene järeldus, mis sellest tuleneb? «Taganeda ja lahti ütelda!» lausuks d'Ailly. Mina

ütlen: avalikult välja kuulutada oma püha, õnnistatud otsus alandlikuks ja sõnakuulelikuks muutumise kohta. Küll me üheskoos sellise sõnastuse välja nuputame, milles sa väljendad ähmaselt allaheitlikkust, kuid ei võimalda enese üle triumfeerida kohtunikel, kellest enamik pole väärt sinu kingapaelugi kinni siduma. Just vastupidi, sulle langeb osaks suur au ja kiitus, mida pälvib tark, kes — olgugi viimasel minutil — õigele teele tagasi pöördub...»

Sel hetkel märkas kardinal, et ka Hus oli püsti tõusnud. Ta seisis sirgelt oma koiku juures ja tema kahvatust kõhnast näost vaatasid silmad, mille pilk väljendas arusaamatust. Kuid aegamisi koondus silmadesse nii palju tugevust ja võimsat jõudu, et need peatasid erutatult edasi-tagasi kõndiva kardinali. Nõnda jäigi Zabarella magistriga silm silma vastu seisma. Hus hakkas rääkima:

«Mulle näib, et teie kõrgeausus ei saanud minust hästi aru. Muidugi ütlesin ma, et praegu on mul eelkõige tarvis alandlikkust. Suurt alandlikkust, et ma ei laseks ennast ära meelitada kohalt, mis mulle kuulub. Et ma ei laseks ennast ära meelitada isegi selle kõigega, mis te mulle siin rääkisite. Ei, auväärne isa, alandliku koht on alandlike keskel. Ma ei kaotanud alandlikkust, kui ma kannatasin, ma ei kaotanud seda, kui ma võitlesin ja ründasin. Aga ma kaotaksin selle, kui ma teid kuulda võtaksin. Ma ei lisa oma jõudu teie jõule, vaid teenin selle abil neid, kes on jõuetud. Olen teinud seda kogu oma elu kestel ja teen seda ka oma surma kaudu. Ma aitan neid — kas või kõige ennastohverdavamal viisil —, et nende jõuetus muutuks vägevuseks, ja siis on nende võim kord suurem teie omast, sest nende võim on parem ja õiglasem.

Te kirjeldasite mulle siin, auväärne isa, väga täpselt, v ä g a t ä p s e l t, milles seisab teie võim: see püsib ilmalikul võimul, kullal ja mõõgal. Te ütlesite, et teie võim teenib jumalat, kuid mina ütlen, et see teenib teie endi huve. Teie troone ja rahakassasid. Kuid ei tule teenida mitte kuldvasikat, vaid inimest, ja ei tule armastada võimu võimu pärast, vaid jällegi ainult selle tõttu, et inimesele head teha. Sest kuidas on meil võimalik armastada jumalat? Üksnes nõnda, et armastame inimest! Ja mis on maa peal sellest veel tähtsam? See armastus on ülim, aga kui jõuab kätte aeg, muutub armastus mõõgakski, sest ka Kristus ütles omal ajal: «Mitte rahu ei tulnud ma teile tooma, vaid mõõka.»

Te kutsusite mind, auväärne isa, omade keskele tagasi pöörduma, kutsusite mind oma maise võimu ja kuulsuse uhkesse telki, mis hiilgab kullas ja karras, aga kus südametes valitseb tühjus ning kõledus. Kuid mina *ö l e n* omade keskel, kelle kohta käivad Kristuse sõnad mäejutlusest: «Sellepärast ei pea teie mitte muretsema ja ütlema: Mis peame meie sööma? Ehk mis peame meie jooma? Ehk miska peame meie endid katma? Aga nõudke esiti jumalariiki ja tema õigust, siis seda kõike peab teile pealegi antama.» Ja *s e l l e k s* on mul vaja suurt alandlikkust, auväärne isa, et ma ei lakkaks õigust taga nõudmast; kus tarvis — armastusega, ja kus tarvis — mõõgaga.

Niisugust alandlikkust vajan ma, auväärne isa. Ja ma loodan, et säilitan selle viimse hingetõmbeni, sest ainult see annab mulle jõudu ning võimsat tuge.»

Zabarella seisis nagu kivikuju. Pettumus, millega segunesid löödud auahnus ja nukrus, röövisid temalt kõnevõime. Ja mida ta võiski veel ütelda? Selle elava kalju vastu osutus kõik asjatuks.

Kardinal vahtis kangestunult Husile otsa. Ja kui ta vaatas niimoodi seda nägu enda ees, teravalt esiletungivate põsenukkidega nägu, lõikehaavaga sarnanevat suud, pikaks kasvanud juukseid ning habet ja aukuvajunud silmi, — meenus talle korraga puust nikerdatud Kristuse kuju, mida ta oli näinud oma teekonnal Konstanzi. Äkki näis talle selgeks saavat nii selle mõte kui ka . . . ilu! Ilu piinades ja kannatustes, ilu, millest oli täielikult läbi imbunud puunikerdaja kavatsus. Ka selle elava näo oli julmalt välja nikerdanud elu ise, viinud vormi ja sisu harmoonilisse kooskõlla. Ähvardavasse ning ilusasse ühtlasi.

Nagu seal, nii oli siingi silmades kohutav trots ja koos sellega — ei, ta ei eksinud, nendes oli ka — kaastunne! Kaastunne!! Ja Zabarella teadis, et Hus tunneb kaasa temale, tema ülearususele ning tühisusele.

Kardinal taganes tagurpidi ukseni, koputas, ja vangivaht avas ukse. Zabarella huuled laususid masinlikult midagi lahtiütlemisvormelist, mille kontsiil lubas Husile veel esitada ja mis on leebemaïest leebem. Siis tundis kardinal jala all uksepakku, pöördus kiiresti ümber ja lahkus.

Kui Zabarella koju jõudis, vajus ta oma kirjutuslaua taha tugitooli. Peas ja südames valitses jäine tühjus, silmad vahtisid tardunud pilgul enda ette. Alles natukese

aja pärast märkas ta valget paberilehte, mis lebas dokumentide kuhjal. Enne seda siin ei olnud. Zabarella võttis selle ükskõikselt ja heitis pilgu kirjale. Ta tundis ära Bianca käekirja. Teda läbis nõrk kergendustunne. Et kuidagi jälle endist tasakaalu leida, hakkas ta lugema. Ennäe, see on ju kiri Biancalt . . . Kardinali pilk libises üle esimeste ridade, siis aga hakkas ta juba kiiresti lugema:

«Kui sa täna koju jõuad, ei leia Sa mind enam siit. Andesta, et ma ei vaevu otsima taktitundelisi sõnu, mille abil Sulle jutustada, mispärast ma ära lähen. Vormil on ju nii vähe kaalu, kui olen otsustanud nii suure tähtsusega sammu astuda!

Kõigepealt tahan Sind tänada. See kõik, mida ma praegu oskan, tean ja mõistan, mida ma olen võimeline tähele panema ja endale seletama — seda kõike õpetasid mulle Sina. Sina tegid minust inimese, tõelise mõtleva, tundeküllase inimese. Üksipäini, selles keskkonnas, millest ma Sinu juurde tulin, poleks ma iialgi praegusele tasemele jõudnud. Ja seepärast poleks ma ka elust iialgi nii palju võtta osanud. Sa näitasid mulle elu kogu selle mitmetahulises ilus ja värvikuses. Sa õpetasid mind elu lahtiste silmadega vaatama.

Samuti andsid Sa mulle tüki enesest oma tunnetes. Ei, ei, ma tean, et see oli ainult tükk, sest tervet Sa ei suuda anda. Kuid sellest ei taha ma praegu rääkida. See teeks mulle liiga suurt valu ja sellel ei ole midagi ühist asjaga, millest tahan Sulle rääkida ja pean rääkima.

Ka selle eest tänan Sind, Francesco. Võib-olla peaksin tänulikkusest Sinu juurde jääma — aga ei, niisugune mõte on Sulle kindlasti vastuvõtmatu. See on liiga madal ja armetu, eks? Sina ju tänulikkust ei vaja.

Kas pean Sulle ütlema, mispärast ma ära lähen? Olen veendunud, et ei. Sa tead seda isegi. Jälgisin Sind hoolikalt kogu selle aja, mille veetsin Sinuga Konstanzis. Tead, sellest päevast alates, kui Sa kardinal d'Ailly'ga Husist rääkisid. Iialgi ei unusta ma seda päeva . . . Ma nägin, kuidas Sa tujust ära läksid, nägin Su varjatud kurbust ja mõttesse vajumist. Ja sain aru, mis Sinus toimub. Mõistsin, et teed kokkuvõtet oma elust. Ja et Sa pole rahul. Et tunned — andesta —, et Sa ei lähe enam edasi. Ja mis veel hullem — et oled läinud mööda vale teed. See on küll kuhjaga täis veetlevaid ning huvitavaid tähiseid ja käänakuid, kuïd see tee on eesmärgita, see on tarbetu tee. Ma

nägin valuga, kuidas Sa said aru, et Sul pole jõudu sellelt teelt lahkuda, ajada ennast sirgu ja minna teises suunas, mis viib eesmärgi poole.

Mul on Sinust kahju, hirmus kahju, vaene Francesco. Sest sellest hetkest peale, kui Sa sellest kõigest esmakordselt teadlikuks said, kaotas Sinu edasine elu oma mõtte. Sa ei saa enam ilust muretut naudingut tunda, iial ei leia Sa eneses enam nii palju jõudu, et võtta ette midagi sellist, mis täidaks Su elu tühjuse. Sinus peituv suur igavene tuli ei suuda iial kedagi süüdata, pärast igakordset lõõmatust tunned Sa alati, kui ülearune ja tarbetu on selline vuhvatus. Sest sa ei suuda millessegi uskuda ja sa ei suuda ennast jäägitult millelegi pühendada.

Armastusest Sinu vastu oleksin nii meeleldi siia jäänud, et aidata Sind hetkedel, mis Sind ootavad. Kuid armastusest elu vastu — elu vastu, mida just Sina lasksid mul tundma ning hindama õppida — pean ma ära minema. On see egoistlik? Ei. See on ainult — vajalik. Ma pean ära minema, sest ma ei taha ega või rahulduda selle saatusega, mis Sind ootab. Ma pean nimelt — elama. Elama! Mitte ainult pealt vaatama, kuidas Sa lakkamatult ja igavesti ainult... pealt vaatad. Juba selle kõige pärast, mis Sa mulle oled andnud, millega Sa mind oled kujundanud, on mu kohus seda hoida tarbetu raiskumineku eest, on mu kohus seda levitada ja see uuesti elule tagasi anda. Ma ei tea veel kuidas. Võib-olla oma laste näol, keda ma tahan saada. Võib-olla ka teisiti. Kuid tunnen kahjuks surmkindlalt, et nii Sina kui ka mina — me oleme seni elult ainult võtnud. Selleks et ma võiksin tõeliselt õnnelik olla — õnnelik täisverelisest elust —, pean õppima ka andma. Tead — ennast ohverdama. Seda aga ei õpi ma Sinu juures iialgi.

Ja seepärast — jumalaga.»

Paberileht kukkus Zabarellal sõrmede vahelt, mis hakkasid ootamatult värisema. Tema suu, millel mängles tavaline irooniline muie, tõmbus kibestunud vaokeseks. Ja tema pea hakkas aeglaselt kõnkuma, üles-alla, üles-alla, nagu kinnitaks ta mingi erakordselt tähtsa asja puhul, et see on täiesti tõsi.

Tema selja taga kustus aeglaselt päike, mille viimased kiired riivasid marmorist Veenust, lumivalget ja ilusat oma igavesti külmas ning surnud täiuslikkuses.

XIX

ARVEÕIENDUS

Juulikuu algul võimutses Konstanzis kõrvetav suvine leitsak. Päev päeva järel koorus koidupunast ühtemoodi särav helesinine pilvitu taevalaotus. Juba hommikupoolikul hakkas majaseintest ja katustest, mis olid päikesest kuumaks köetud, palavust õhkuma.

Ainult frantsiskaanlaste kloostri müürid pidasid kõrvetavatele päikesekiirtele vastu. Sellesse kivipantserisse oli jäänud tubli tagavara talvisest maapinnast sinna imbunud külma ja kitsaste akende kaudu siseruumidesse tungiv leitsakuline õhk ei suutnud kivipõrandaid ega pakse seinu soojaks kütta.

Leitsak ning jahedus asusid uuesti Husi nõrgestatud keha vastupanujõudu ründama. Ent nagu pahaloomuline kasvaja ei suuda areneda sureva rauga närtsinud kehas, nii ei suutnud ka valud nüüd Husi vapustada. Nendele oli jäänud vähe aega nagu hukkamõistetulegi, kõigest üksainus, viimane päev.

Kindlasti kujuneb see päev kõige pikemaks: vangi teadvus ei hooli enam silmapilgust, millal valgus eraldub pimedusest — öö ja päev sulavad kokku üheks pikaks ärkvelolekuks.

Aja venitab pikemaks mõttelend ja ruumgi muutub ääretuks, sest täna, Husi viimasel elupäeval, toovad mälestused tema kongi ammuseid sündmusi ja kaugeid inimesi, kellele ta peab veel palju asju ära seletama, kelle käest ta peab veel palju teada saama.

Sinna kongi tuli Husi juurde veel kord ka kogu kontsiil, sedapuhku dokumendi näol, mille laskis üle anda kardinal Zabarella.

Hus pidi jagu saama ka sellest kiusatusest. See polnud tõesti väike asi. Sest surmast pääsemine oli ju käeulatuses. Oma viimases ettepanekus läks kontsiil järeleandmise äärmise piirini. Hus pidi end lahti ütlema oma õpetuse nendest punktidest, mille puhul ta võttis omaks, et on neid kuulutanud. Kõigest ülejäänust — ja see moodustas enamiku —, mille kohta ta väitis, et see on valena tema arvele pandud, või et see on esitatud teisiti, kui tema seda mõtles, ei pea ta ennast lahti ütlema. Piisab, kui ta kinnitab vandega, et ei hakka tulevikus oma õpetust kuulutama.

Suurtes joontes kattus see ettepanek nõuandega, mida talle ärakuulamisel oli soovitanud Rooma kuningas. Tollal oli ta selle tagasi lükanud — aga nüüd? Sellest ajast peale polnud midagi muutunud.

Hus pani dokumendi käest. Kuid selle sõnad hoidsid teda siiski oma võimuses. Ta ei mõtelnud ettepaneku sisule; ta mõtiskles selle üle, missugusest tohutust vaevanägemisest räägib selle dokumendi olemasolu. Kontsiili vaevanägemisest sundida teda kõikide vahenditega lahti ütlema. Vangikongis ja ärakuulamisel katsuti seda teha kurjaga, nüüd katsutakse õnne leebusest täidetud lubadustega. Sest praegu pakuvad nad talle lahtiütlemise eest tõesti kõige kõrgemat hinda — elu.

Elu...

Ei, sellele ei tohi praegu mõelda. Elu on liiga suur aare, ta ei tohi oma tähelepanu selle ahvatlustele koondada. Sisaldab ju elu eneses nii palju imesid, mis vangilt juba ammu ära on võetud — võimalust ust avada ja väljuda, käia ilma jalaraudadeta, seada oma sammud paremat või vasakut kätt, nagu just tahad! Silmitseda haljendavat maad ja sinist taevast, silmitseda inimeste nägusid. Ja — kuulata inimesi, rääkida nendega! Mis aga on kõige oivalisem: elu lubab, et sa talle ise omalt poolt midagi juurde annad.

Ei, sellele ei tohi praegu mõelda. Ei tohi mõelda täna, millal ta võib selle kõige vastu asetada vaid oma vaimu, mis piinleb vaevas ja üksinduses. Täna, kus kahaneb tema kehaline jõud võitluses mõttega lähenevast surmast. Sest viimseks tõendiks, et temas ikka veel elab elu, on asjaolu, et see elu ei lepi surmamõttega. Ta tahab elada! Elada!

Aeg-ajalt kattub Husi laup higiga, siis jooksevad üle ihu külmavärinad, mis panevad lihased tõmblema. Süda peksab kord meeletult, kord ainult tuksub nõrgalt.

Vahel paneb Hus käed palveks kokku ja tema suu kutsub appi pühakirja sõnu:

«Ja saatan viis ta kõrge mäe otsa ja näitas talle maailma kõiki kuningriike ja ütles: «Kummarda mind ja see kõik on sinu!»»

Siis nõrgeneb pikkamisi kohin kõrvades ja kujutluspildid reastuvad jälle sihikindlate mõtete kannul.

Nüüd läheb Hus uuesti dokumendi juurde, silmitseb sellel leiduvat kahte sõna: «Ütle lahti!» Niipea kui magister siirdub oma isiku juurest oma ülesande juurde, kaob kiiresti isegi kehaline valu.

Ütle lahti ja päästa oma elu...

Ei, ei, neid kahte asja ei või ometi teineteisega siduda. Loomulikult on nad seotud, kuid ainult oma tagajärgede poolest, muidu mitte! Ainult tema vaenlased seavad need mõlemad seotult tema vaimusilma ette, seotult surmaähvardusega, et teda hirmutada. Kuid nüüd peab ta kumbagi neist lahus uurima, nagu nad ka tegelikus elus teineteisest lahus esinevad.

«Ütle lahti!» käskisid ja soovitasid mitme kuu jooksul sajad talaari kandvad ja kõrgete ametitunnustega ehitud kohtunikud. Nendega ta enam kõnelema ei hakka. Nüüd peab ta nõu nendega, kes andsid talle noorpõlvest peale õppetunde oma kannatuste, oma valude ja rõõmudega, alandlikkuse ja trotsiga, isegi oma vigadega, millesse neid tõukasid hädad ja ülekohus või siis pimedus, millega olid löödud nende abitud silmad.

Tulge minu juurde, astuge lähemale, päris lähedale... KäsitööselI Martin oma kahe sõbraga, kelle nime ma ei tea, kuid kelle nägu ma ei unusta surmatunnini. Teate, surmatunnini, see tähendab homseni. Te olite veel nii noored, kui te minu eest surite. Te asusite kusagil mu kuulajate hulgas, ma isegi ei tundnud teid... Tollal jutlustasin ma indulgentside müümise vastu. Te kuulasite mind ja tegite mu sõnade järgi. Ja maksite selle eest oma peaga. Mitte mina, vaid teie.

Ja tule sina, päeviline Štěpán, sul on veel teivas käes. Sa tulid joostes palgiparvetuselt, et minna kümnete omataolistega kaitsma minu Betlemma, kui peapiiskopi palgasõdurid seda laastata ja sulgeda tahtsid.

Siin olete teie, mullatöölised Püha Vituse viinamäelt; teid vedasid minema ja nottisid maha Meisseni palgasõdurid! Näete, mässulised aadlikud kutsusid meissenlased kohale, et nende abiga Václav IV-lt Prahat ära võtta. Hiljem jõudsid aadlikud kuningaga kokkuleppele, kuid teid see surnuist enam ei äratanud. [1]

Ja siin oled sina, sünge väikeaadlik, keda ma nägin sageli Betlema pinkidel istumas. Siis läksid sa Poolasse sõ-

[1] Oma valitsusajal (1378—1419) tuli Václav IV-l mitu korda sõdida tšehhi suuraadliga. Aastal 1401 ulatus see võitlus isegi Praha müürideni. Halastamatu laastamisega paistsid silma just Meisseni markkrahvi sõdalased. — *Tõlk.*

dima. Kuningas saatis su sinna, et sa koos teistega aitaksid Saksa Ordu rüütlitel Poolamaad alistada. Kuid te pöörasite mõõgad rüütlite vastu.[1] Kui sa tagasi jõudsid, olid ühe silma lahingutandrile jätnud, kuid tõid kaasa midagi hoopis tähtsamat: su pilk oli muutunud nii teravaks, et sellest peale tundsid sa alati ära õige poole, mida vaja kaitsta.

Ah . . . ema! Mu ema! Kas sa näed oma poega? Sa vaikid, kuid mul kõlavad ikka veel kõrvus sõnad, millega sa nii sageli oma jutu lõpetasid: «Andku jumal, aamen!»

Aga sina, rätsep Polák, sa ütlesid, et ei näe mind enam elavana. Tead, tookord, kui ma alustasin teekonda Konstanzi. Kuid ometi me näeme teineteist. Vähemalt mina näen sind hästi. Ja ka sinu naabrit Marekit, kelle luudliikmed raekoja piinakambris puruks murti, kui ta linnanõunike ebaõiglust hakkas paljastama. Ma näen ka ühekäelist kalurit Jůzat; teine käsi raiuti tal otsast, kui ta talvel näljas oli ja pagari putkast endale leiba võttis. Näen sindki, Kuba, sinu nelja lapsega, keda sa nii väga armastasid. Teile kõigile piisas ühest sügisesest külmetamisest, sest te olite alatoitlusest kurnatud. Lõikusest saadik ei leidnud sa tööd ja kolme päevaga oli teil kõigil lõpp. Sinagi oled siin, ustav Jíra, sinagi, Johanka . . .

Teid on üha rohkem, te tulete mu juurde igast kandist. Niisketest keldritest, agulist, kus taudine sooõhk külma ja tuulega teie laudonnidesse tungib, te tulete siia vangikongidest ja häbipostide küljest, töökodadest ja ehitustelt, kus te tassite palke ja kive uhkete kirikute jaoks, te tulete Lõuna-Tšehhia põldudelt, küladest ja väikeaadlike linnustest, mis vaaguvad hinge Rožmberkidest suurnike lämmatavas pigistuses. Koos teiega tuleb siia põllumulla lõhn, teie töö abil viljakandvaks muudetud maa lõhn, koos teiega tulevad metsade varjud, pärnade mesine aroom ja mesilaste sumisemine. Kogu minu ja teie kodumaa tuleb koos teiega. Siia — minu juurde.

Ja mina, kes ma tahtsin teie käest küsida, kas ma võin lahti ütelda, ma ei küsi seda. Juba ammu ütlesite te mulle kõik. Juba ammu andsite vastuse.

Kuidas ma võiksin?

---

[1] Jan Žižka, kellest on siin jutt, võttis aastal 1410 Poola vägede ridades osa Grünwaldi lahingust. Saavutatud võidu puhul saatis Hus Poola kuningale õnnitluskirja. — *Tõlk.*

Lahti võib ütelda ainult sõnadest, kuid see ei tähenda midagi.

Ma ei või ennast lahti ütelda teie hädadest ja kannatustest, mis tõesti olid ja on olemas. Ja sõnad ei ole ju midagi muud kui hääl, mille just need olemasolevad hädad minu suust kõlama on pannud.

Kui ma kruusi vastu kivi puruks löön ja hüüan: «Näe, tegin kruusi katki!» — millest võin ma end siis lahti ütelda? Võin ainult need lausutud sõnad tagasi võtta, kuid kildudeks löödud kruus jääb endiselt maapinnale vedelema.

Nõnda on löödud puruks teie hing, rõõm, armastus ja elu. Mina oma sõnadega väljendasin ainult kannatajate valu ja nimetasin õige nimega türannide kuritegusid. Endiselt jäävad haavad teie kehasse ja teie südamesse. Iialgi ei saa keegi ennast nendest lahti ütelda!

Valede kassikulla varjus, mis niisugust lahtiütlemist kataks, reedaksin ma teid. Sest ma salgaksin teid ära nagu Peetrus Kristuse. Ma salgaksin ära kõik selle, mida te õpetasite mulle oma eluga, millele mina oma sõnadega ainult vormi andsin. Ja minu sõnadest ammutasite omakorda jälle teie virgutust, jõudu ja usku inimesse. Kuidas võiksin ma seda teilt nüüd röövida? Aga oma sõnu maha salates teeksin ma just seda.

Miks ei saa minust aru auväärsed isad, kes ütlevad, et ma olevat sõge ning parandamatu? Kui nad tõestavad mulle, et käsi, mis piitsaga nüpeldab inimese turja, ei ole süüdi seljale tekkinud verises vorbis, siis ei hakka ma seda kätt sõitlema. Sest kogu oma elu jooksul ei ole ma midagi muud teinud.

Kogu oma elu jooksul ei ole ma midagi muud teinud kui ainult seda kuulutanud.

Vabalt hingava Husi rind tõusis ja vajus rahulikult ning rütmiliselt. Nüüd oli kõik selge. Ilmne ja selge.

Ja ometi ei saanud sellest aru kõik need targad, kogenud ja kavalad kirikuisad. Nad ei tahtnud aru saada. Veel enamgi: nad ei julgenud aru saada! Sest ka nemad olid elujanused, ent kuidas sundida siis elu vabatahtlikult ning teadlikult iseenese vastu kätt tõstma?

Seepärast nad ei julgenudki aru saada, miks ta lükkab tagasi pimeda alistumise käsule ja miks ta tahab, et nad teda veenaksid. Nõnda oleksid nad pidanud koos temaga kõige sügavamate juurteni tungima, kus oleks ilmsiks tul-

nud põhjuste ja tagajärgede seos, seos, mis oli nende valitsemisele nii hädaohtlik. Nad eelistasid jutlustamist pimestatud silmadele ja kurdistatud kõrvadele. Nad eelistasid kõrvalekaldumist teelt, mida näitas inimestele pühakiri. Mis see luges, et piibel oli aluseks nii talle kui ka tema kohtunikele? Kohtunikud ei julgenud tema sõnadest tulenevaid järeldusi ja õigeid otsuseid vaagida. Selle asemel võtsid nad tarvitusele käskivad sõnad, oma ilmaliku võimu ja oma vägivalla seaduse sõnad.

Päev kaldus juba õhtusse, kui vangivaht juhatas Husi kongi Chlumi isanda Jani, Dubá isanda Václavi ja Praha magistri Jan Kardináli.

Kõik andsid Husile kätt. Nende käepigistused olid tugevad ja tummad, sest nende kaudu leidsid väljenduse nii tervitus kui ka jumalagajätt; selleks polnud sõnu vaja.

Siis võtsid nad tema ümber istet ja ta vaatas igaühele kordamööda otsa ning naeratas, et neid lohutada. Ta polnud nende tulekust üllatatudki, ehkki seni polnud tema sõpradest kedagi tema juurde lastud. Tänane päev oli ilmselt erandlik päev . . . homse tõttu.

See oli Chlumi Jan, kes pidas siiski vajalikuks selgitada, mida Hus ei kavatsenudki pärida:

«Ega nad oleks meil tulla lubanud, kui nad ei arvaks, et see nende eesmärgile kasuks tuleb. Nad palusid meid, et meiegi katsuksime sind pehmeks rääkida. Muidugi ei mõtlegi me seda teha, kuid kasutasime võimalust, et sind näha.»

Hus noogutas:

«Kui te oleksite ka ütelnud, et te mind keelitama ei hakka — ma arvan, et nad teist seda nagunii ei usu —, oleksid nad ise teid palunud, et te ikkagi läheksite. Nad loodavad, et juba teie nägemine murrab mu vastupanu. Nad teavad, et ma teid armastan ja et te oma siinolekuga meenutate mulle kodumaad ja igatsust selle järele. Need kirikuisad on väga suured kiusajad ja tahavad teidki kiusamisvahenditeks muuta. Kuid meid ei tohi sõprade nägemine ometi nõrgestada? See peab meile ainult veel rohkem jõudu andma. Kuigi üksnes viimseks teekonnaks.»

Sõbrad said aru, et nende sõnadega aitas Hus tegelikult neid. Ja abi nad vajasidki. Nende huuled olid kõvasti kinni pigistatud ja sõrmed puupinkide servade ümber

krampunud. Neil oli tunne, et pisarad, mida nad kõigest jõust tagasi hoiavad, voolavad neil tulikuumadena üle kogu keha. Ehkki nad püüdsid kivikõvad olla, valdas neid raudseid mehi suur kurbus ja trots.

Siis hakkas Dubá isand Václav rääkima Sigismundist, viis jutu teemale, mis ainukesena veel suutis sügavat meelehärdust nii kohutavaks raevuks muuta, milleks inimene üldse on võimeline. Ta rääkis kuninga reetlikkusest, ikka ja jälle tuli ta tagasi selle väärtusetu paberilipaka juurde, milleks osutus kuninga kaitsekiri. Samuti rääkis ta Sigismundi sõnadest, mida ta oli pärast ärakuulamise lõppu frantsiskaanlaste kloostris juhuslikult kuulnud. Alles nüüd muutus tema hääl tugevamaks, kui ta ähvardavalt lausus, et neid kuninga sõnu peavad kuulma kõik kogu Tšehhi kuningriigis ja et neid ei andestata talle iialgi. Need sõnad taovad tšehhid kord Sigismundile mõõgateraga kõrri tagasi.

Kui Dubá Václav oli lõpetanud, ei maininud Hus kuningat enam poole sõnagagi; praegu ümbritsesid teda sõbrad ja ta mõtles neile. Ta tänas neid selle eest, et nad olid kogu Konstanzis oldud aja jooksul teda aidanud ja tema eest isegi siis seisnud, kui prelaadid ärakuulamisel tema peale karjusid.

Chlumi Jan tundis end kohustatud olevat aru andma, mida nad tollest saadik Husi saatuse kergendamiseks olid ette võtnud, kuid Hus lõi käega:

«Meie lühike kohtumisaeg kuulub meile. Räägime parem teist.»

Aadlikud lasksid pea norgu ja jäid vait.

Hus tõusis, astus Chlumi juurde ja pani käe tema õlale. See puudutus sundis ka isand Jani istmelt püsti tõusma. Nüüd seisid mõlemad Janid nii ligistikku, et peaaegu kuulsid teineteise südametukseid.

Hus naeratas: väike mees seisab koguka laiaõlalise aadliku vastas. Ometi näis Chlumile, et tema vaatab magistrile alt üles.

«Tunnista, sõber,» lausus Hus leebelt, «et sul on veel midagi südamel.» Ja kui Chlum vaikis, jätkas Hus: «Ma ütlen selle sinu eest välja. Sa tulid siia lootusega, et võibolla leidub siiski mõni võimalus, kuidas ma saaksin oma elu päästa. Ja tahad minult nüüd küsida, kas pole mingit teed ausaks taganemiseks.»

Chlumi Jan, kahvatu ja huuled võbisemas, noogutas pead.

«Ma mõistan sind, sõber.» Husi hääl oli lausa valutekitavalt sõbralik. «Usu mind ja ära kurvasta: ma ei või. Sa ei taha ju — just sellepärast, et sa mind armastad —, et ma reedaksin kõik need, kes mind meie kodumaal uskusid? Kes andsid mulle tarkuse ja jõu, milleta ma ei oleks see, kes ma olen. Kujutle, et ma olen nende poeg, ja sa jõuad tõele äärmiselt lähedale. Ja mõtle nüüd: kas võib siis reeta isa? Kas see oleks veel mingi elu, mis on ostetud tuhandete isade reetmise hinnaga!

Mõtle, missugusesse segadusse ma nad oma lahtiütlemisega viiksin. Kui ma oma sõnadega neil silmad avasin, siis kataks mu lahtiütlemine need uuesti halli kaega. Vähemalt ajutiseks. Kuid meil kellelgi pole õigust aega raisata, kui tõttame paremat maailma looma.

Lõpuks, mu sõbrad, mu kallid ja nii lähedased sõbrad, palun ma teilt andestust. Sest homme — vastu oma tahtmist — pean ma teid kurvastama.»

Siis embas magister kõiki ja nad asusid kiiresti minekule, näod kõrvale pööratud. Kongi põrand põrus nende sammudest.

Ainult magister Kardinál pöördus ukselävel ümber, kõhkles hetke ja küsis siis Husilt väriseva häälega, kas see ei sooviks teda natuke aega kuulata.

Hus tajus tema hääles suurt meeleheidet; ta kuulis küll sõbra sõnu, kuid veelgi rohkem õpilase anuvat palvet, kes oma meeleheites põgeneb õpetaja juurde. Tõesti, see, kes teda praegu aidata tahtis, vajas ka ise abi ja seda ei võinud talle keelata.

Hus noogutas. Noor professor jooksis kiiresti tema juurde ja Hus suutis viimasel hetkel takistada Kardináli põlvili langemast.

«Rahune, vend,» ütles Hus. «Vaata mind. Ma olen rahulik, ehkki su nimeks on Kardinál, minul aga on kardinalidega halvad kogemused.»

Kuid Jan Kardinál laskis Husi lohutava nalja kõrvust mööda ja hakkas kõike hingesse ladestunut välja puistama: ütelgu Hus end lahti! Ütelgu elava jumala nimel end lahti kõigest, mida ta on kuulutanud! Ega ta sellega tõde ära salga! Vastutus valevande eest ei lange ju mitte temale, vaid tema kohtunikele, kes teda selleks sunnivad! Kas ei päästnud püha Paulus end põgenemisega märtrisurmast, et jätkata tõe teenimist? Et jätkata tõe teenimist!

«Oma vaidluses apelleerisid sa Kristusele!» Magister Kardinál peaaegu karjus juba. «Niisiis joo tühjaks ka see kibedusekarikas, võta kanda näilise lahtiütlemise häbi. Kuid tuleta meelde, et just Kristus ise ütles: «Ja sulle saab osaks veel ägedamalt usu eest võidelda.» Sa pead ennast hoidma suure võitluse jaoks, mis nüüd alles algab! Kuidas see kõlbab, et sa vabatahtlikult surma minnes lahkud võitlejate ridadest?»

Sedapuhku lõi Hus surnukahvatuks:

«Kallis poeg, oma armastuses minu vastu oled sa hullem kiusaja kui saatan.»

Ah, kui kirjeldamatult valus oli näha korraga enese ees lähenevat võitlust ja ometi pidi enne seda — mõõga käest viskama! Jumal küll, missugune kohutav kiusatus, kui need pühad argumendid ähvardasid viimsedki kõhklused äärepealt üles kaaluda. See õnnetu Kardinál oskas nii meeleheitliku täpsusega just Husi kõige tundlikumat kohta tabada! Kardinál ... Higist nõretav ning minestuse piiril viibiv Hus toibus pikkamisi. Kardinál ja kardinal! Esimene kiusab heaga, teine kurjaga. Ja siiski saavad mõlemad ühe ja sama vastuse. Ja nõnda lausub ta nüüd Kardinálile, kes ei kanna kardinalimantlit:

«Kui sa vale abil võiksid kogu maailma päästa, ei tohiks sa ka siis valet kasutada. Nõnda ei või lunastada seisukohti, mis on meile pühamatest pühamad.»

Hetke pärast olid sõbrad lahkunud. Veel ikka nägi ja kuulis Hus neid oma kongis viibivat, ehkki nad kõndisid juba mööda Konstanzi tänavaid.

Nad lahkusid kurvalt ja neis pesitses sünge viha tema kohtunike vastu. Oma vaimus nägi Hus, kuidas nad kord kodumaale tagasi jõuavad, kuidas nad oma viha ning trotsi kaasa viivad ja kuidas viha ning trotsi leidub ka nendes tuhandetes inimestes, kelle keskele tema enam ei pöördu.

Korraga valdas Husi ähvardav eelaimus hävitavast tormist, mis puhkeb, kui teda enam elavate kirjas ei ole. Ta nägi oma sõnu lihaks saavat tuhandete rusikate ja tuhandete mõõkade näol. Ta nägi ristisõdalaste salku, kes jooksevad tormi, et neid sõnu välja juurida. Ta nägi verd, tulelõõma ja suitsu, mis mähib endasse tema kodumaa ja võib-olla terve maailma. Kogu seda häda, hävingut ja hu-

katust võiksid need, kes valitsevad maailma mõõga ja kulla abil, vabalt ära hoida, kui nad taipaksid, et need kaks vahendit neid ei kaitse, kui nad taipaksid, et juba praegu viibivad nad surma võimuses, et nad ongi juba surnud, ilma seda teadmata. Kuid nad lükkavad seda hetke viimse hingetõmbeni ja mis tahes kohutava hinna eest edasi. Sest nad ei taipa, nad ei või ega tohi taibata, sest nad ei suuda oma kullast loobuda ega oma relvi maha panna. Nõnda tuleb need neil võitlusega käest võtta. Ei piisa ühest lahingust, võit saabub alles pika ohvriterohke verevalamise järel. Ja tema, Husi märtrisurm kiirendab ning sütitab selle võitluse puhkemist ja vana maailma hävingut. Kui ta lahti ei ütle, siis on ta esimene, kes ennast ohvriks tuues torkab põleva pirru valmisseatud puuriita.

Ja praegune palavikuline hirmusööst on viimane, mis teda veel ründab. See vaibub kiiresti. Ei, kõik läheb nii nagu vaja. Samuti mõlgutas ta mõtteid ka tookord, kui pidi Kozí Hrádekis otsustama, kas jääda rahulikult kodumaale sealse prohvetina väikeses mastaabis oma head tööd tegema või tuua oma õpetus siia Konstanzi kontsiilile kogu maailma silma alla. Ta otsustas ja otsustas õigesti.

Ja nüüdki otsustas ta õigesti. Pole suuremat inimlikku kurbust kui kurbus valatud inimvere pärast, kuid võitluseta ei saa maailma muuta.

Õhtu uppus juba pimedusse. Vangivalvur, kes tõi Husile viimse õhtusöögi — täna lisandus kõigele sõna viimne! —, tuletas meelde, et Hus võib endale pihiisa paluda.

Sel hetkel meenus Husile, mis ta oma elu järelejäänud tundidel veel korda tahtis saata. Mainitud võimalustki pidi selleks kasutama.

Ta palus vangivalvurilt: lasku piiskop Wallenrod Štěpán Páleč siia tulla. Tollele mehele tahab ta pihtida.

Kui vangivalvur oli lahkunud, sõi Hus õhtust ja võttis siis istet, et veel viimast kirja kodumaalastele kirjutada:

«Magister Jan Hus, jumala teener, kõikidele ustavatele tšehhidele.

Tunnen rõõmu sellest ajast, mis mulle on jäänud, sest saan teile veel selle kirja kirjutada. Palun teid, ärge kohkuge, kui kuulete minu surmast. Ärge mõtelge minule kui surnule, vaid kui elavale, sest ma elan edasi teie tegudes. Seepärast soovin teile eelkõige, et te üksteist armastaksite ja ustavalt seisaksite jumala tõe eest. Ärge laske

ennast vaenlaste ähvardustest ja käskudest kohutada: nad lendavad laiali nagu koiliblikad ja purunevad nagu ämblikuvõrk. Ärge kartke ka valusid ega kannatusi. Sest kirjutatud on: «See, kes tahab minu järel käia, salaku ennast ära, võtku oma rist ja järgnegu mulle.» Uskuge, ka mina ei taandunud vaenlaste ähvarduste ees ega ütelnud ennast lahti oma õpetuse ainsastki seisukohast.

Teie endi maapealse heaolu nimel palun ma teid, aadlikud, et te oleksite vaeste vastu armulised ja valitseksite õiglaselt oma alamate üle. Palun pürjeleid, et nad õiglaselt kaubitseksid, ja käsitöölisi, et nad oma tööd hästi teeksid. Palun magistreid, et nad oma õpilasi innukalt õpetaksid, ja palun õpilasi, et nad õpetajaid kuulaksid. Kui te üksteist armastate ja aitate, siis annate niimoodi kõik tunnistust oma armastusest jumala vastu.

Siis on mul teile omalt poolt kaks palvet:

Ärge unustage mu kallist Betlemma, kõlagu seal ikka jumalasõna. Ja siis, võtke pärast kodumaale jõudmist tänutundes oma perre Chlumi isand Jan, Dubá isand Václav ja teised, kes kaitsesid mind siin ustavalt, sageli ihuüksi, Rooma kuninga ja kogu kontsiili vastu, kus mind ainukestena toetasid veel mõned poolakad. Oo, kui te oleksite näinud seda kirikukogu, kes nimetas ennast kõige pühamaks ja peale selle veel ilmeksimatuks!

Kuid ärgem mõtelgem enam halvale, mis on meil seljataga, vaid mõtelgem heale, mida toob meile igavene elu, kui me seda pälvime.

Ma jätan teiega jumalaga. Paluge minu eest, nagu palun mina teie eest siin vanglas, seistes juba maise elu piiril. Ma loodan, et homme saabuv surm teeb mind patust puhtaks ja et armuline jumal ei leia minus mingit ketserlust.

Aamen.»

Hus pani sule käest, kuid veel kaua silmitses ta kirja. Neid ridu hakkavad uurima nende pilgud, kes seda kirja kodumaal loevad. Seal kohtuvad nende pilgud tema pilgu jäljega.

Hus ei teadnud, kas ta oli väsimusest suigatanud või liiga sügavalt mõttesse vajunud, ent korraga ta märkas, et tema ees seisab Páleč.

Nõrgalt valgustatud kongi hämaruses muutis must talaar Páleči piirjooned ähmaseks. Ta seisis liikumatult, käed mantli voltidesse peidetud, pea langetatud.

Hus silmitses teda kaua-kaua. Siis hakkas ta Pálečiga rääkima ja kõneles temaga kaua-kaua ilma suud avamata. Viimaks ei talunud Páleč enam lõputut vaikust ja küsis rõhutud häälel, mis tahtis otsekui kõrvale põigelda ja peitu pugeda, mis suust vaevalt kuuldavale tuli:

«Mis sa minust tahad, magister?»

Alles nüüd hakkas Hus kuuldavalt kõnelema, nagu oleksid Páleči sõnad tema hingesügavuses toimuva vestluse iseendaga pinnale tõstnud, kus juttu juba ka kuulda võib:

«Tahtsin sinult paluda, et sa mulle andeks annaksid . . .»

Páleč tõstis kohkunult pilgu.

«Me vaidlesime sageli,» jätkas Hus, «ja mõnikord läksin ma väga ägedaks. Tean, et kord — siinsamas türmis — ütlesin ma, et sa moonutasid mõningaid minu seisukohti. Ma nimetasin sind võltsijaks. Ma ei taha niimoodi . . . lahkuda. Palun, anna mulle andeks.»

Jõllis silmi vahtis Páleč Husile otsa. Teda valdas kange tahtmine ümber keerata, põgeneda, otsekohe, selle inimese, tema pilgu ja sõnade eest pakku joosta. Kuid jalgades polnud jõudu, ta ei suutnud end liigutada, seisis nagu põranda külge naelutatud. Korraga ümbritsesid, piirasid, ründasid teda kõik need sõimusõnad ja needused, millega ta Husi iganes oli üle külvanud. Ja Hus ütleb talle . . . Ei, see pole, see ei või olla inimene, see peab olema kättemaksev saatan; ainult saatan võib seda ütelda ja peabki ütlema. Saatan! Saatan! Páleč karjus selle sõna magistrile:

«Saatan!»

Ja vaikselt, väga vaikselt vastas talle Hus:

«Ma ei ole saatan, olen ainult inimene. Ja sinagi oled inimene, ja sinagi oled inimene. Sul on raske. Juba väga pikka aega on sul raske. Ma teadsin seda ja seepärast kutsusin su siia. Sõber Štěpán, kas ma saan sind kuidagi aidata?»

Korraga hakkas Páleči hingest nagu imeväel kaduma kogu äsjane talumatu ahistus, õudus ja hirm. Kehasse ja südamesse tungis rahulik vabanemistunne. Pikkamisi ja leebelt nagu kuivanud mullale langev udu. See kestis ikka veel, ikka veel — kuni Páleč järsku taipas, millest see oli tingitud. Millest ja kelle poolt! Siis paiskus tema rinnast kramplik nutt, ta pöördus ümber ja põgenes, põgenes ülepeakaela . . .

Kindlasti on südaöö juba ammugi möödas. Hus on ärkvel, kõnnib väikeses kongis edasi-tagasi või istub, selg vastu seina nõjatatud, ja vaatab avasilmi pimedusse, sest pird on ammugi söeks põlenud. Korraga puudutab ta käega tahtmatult suud ja leiab, et ta naeratab.

Ja miks ei peaks ta naeratama?

Kas pole talle osaks saanud kaks suurimat kingitust: vabadus ja inimeste armastus?

Jah, ta on vaba, ehkki need, kes mõtlevad oma võimutäiuses, et vabadus tähendab voli teha seda, mida nad ise heaks arvavad, panid ta vangi. Kuid tema on vaba selle sõna tõelises tähenduses, nagu inimene, kellel on voli vabalt otsustada jumalale meelepäraste ülesannete täitmise üle, sest nõndaviisi teenib ta inimest ja inimese heaolu. Temalgi oli voli vabalt otsustada ja ta kasutas seda, langetas otsuse.

Ja veel — ta pole üksi. Tema pole üksi, nagu on ja jäävad üksi kõik need, kes on ennast ise oma võimu süngesse türmi vangi pannud. Kui palju inimesi on temaga! Kui palju tuhandeid! Kümneid tuhandeid! Ta jäi tugevaks seepärast, et need kõik on temaga, ja selle maailma vägevad kogu oma võimuga on nii lõpmatult nõrgad ja armetud, sest nad kõik on tegelikult ihuüksi.

Hus naeratab pimedusse, sest temale on see täis valgust.

See valgus on tugevam koidukumast, mis hakkab öövidevikust läbi tungima ja langeb kõigepealt lahtiütlemisdokumendile; viimane lebab pooleks käristatult laual. See valgus on tugevam kui päev, mis läheneb, läheneb ja läheneb, kuni päike lööb linna kohal täie jõuga särama.

See päev on kuues juuli.

MÄRKUS

Keskaegse inimese ainsaks sõnavaraks oli religioossete väljendite terminoloogia. Selle piibelliku sõnavaraga väljendas ta oma vaateid, oma filosoofiat. Siiski võib tänapäeva lugejale näida, et mitmed Husi vaated ja seisukohad, nagu need käesolevas romaanis esitatud, on mõnevõrra liiga modernselt ja tänapäevaste arusaamade kohaselt kõlama pandud. Näiteks Husi vaated inimese vabaduse kohta, Husi käsitus kiriku poliitika ja selle materiaalse baasi seotusest jne. Seepärast on tarvis selge sõnaga rõhutada, et kõik Husi vaated ja seisukohad, deviisid ja teesid, olgu need siis väljendatud tema sõnade, mõtete või tegude kaudu, tuginevad alati rangelt allikmaterjalidele, milleks olid Husi teosed, jutlused, kirjad, ülikoolis promotsioonidel ja dispuutidel ning lõpuks Konstanzis ülekuulamistel avaldatud mõtted.

M. V. K.

JÄRELSÕNA

Tšehhi rahvuskangelase Jan Husi (1371—1415) biograafia ei sisalda kirevaid seiklusi, duelle ega keskaegset eksootikat. Tema lühike elu möödus jutlustajana Prahas ja Lõuna-Tšehhias. Järgnesid vangikong Konstanzis ja surm tuleriidal. Ja siiski oli Husi elu kangelastegu, mis sooritati maa- ja linnakehvistu parema tuleviku nimel. See kangelastegu sööbis Husi pooldajate mällu ja südamesse. 1419. aastal alanud revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad hakkasid end nimetama hussiitideks. Peaaegu kakskümmend aastat võitlesid nad, relv käes, õiguse eest luua uus ühiskond, kus poleks kohta rõhujatel. Esmakordselt maailma ajaloos, kuigi vaid lühikeseks ajaks, tegid taboriidid (kõige radikaalsemate sotsiaalsete muudatuste eest võitlejad hussiitide hulgas) teoks põlise unistuse klassideta ühiskonnast. Tolleaegsetes oludes aga puudusid eeldused nii murranguliste sotsiaalsete ümberkorralduste konsolideerimiseks. Sellest hoolimata vapustas hussiitlik revolutsiooniline liikumine tugevasti kehtivat feodaalset korda Euroopas. Hussiitlikud ideed elasid edasi tšehhi rahva hulgas ka järgnevatel sajanditel, kujunesid selleks revolutsiooniliste traditsioonide allikaks, millest ammutasid jõudu nii ülestõusnud talupojad, töölisliikumine kui ka Tšehhoslovakkia Kommunistlik Partei. Pärast töölisklassi võimuletulekut Tšehhoslovakkias 1948. aastal rõhutas Klement Gottwald sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ja hussiitliku traditsiooni tugevat sidet. Ta ütles: «Kui meie rahvas on kunagi uuesti lähenenud oma hussiitliku perioodi hiilgeaegadele, siis sünnib see just tänapäeval.»

Sotsialistlik Tšehhoslovakkia on oma rahvuskangelase paljud unistused tegelikkuseks muutnud. Samuti kannab rahvavõim hoolt Husi mälestuse jäädvustamise eest. 1954. aastal restaureeriti Betlema kabel, kus magister omal ajal jutlustas. Iga aasta 6. juulil, Husi surmapäeval, süüdatakse kogu maal lõkked. Tšehhoslovakkia Teaduste Akadeemial on käsil Husi «Kogutud teoste» väljaand-

mine. Magistri elu ja loomingu uurimine marksistliku ajalookäsituse seisukohtadelt on avanud mitmeid uusi aspekte, näidates Husi suurt võitlust selle tõelisel kujul.

Uusimad uurimused kinnitavad eelkõige Husi tihedat sidet lihtrahvaga. Pärinedes vaese talupoja perekonnast, mõistis ta väga hästi maa- ja linnakehvikute hädasid, keda rõhusid nii feodaalid kui ka sakslastest koosnev linnapatritsiaat. Teravatest sotsiaalsetest, poliitilistest, rahvuslikest ja kiriklikest vastuoludest lõhestatud Tšehhi kuningriigis aga kuulus suurima ekspluateerija «au» siiski katoliiklikule vaimulikkonnale. Kiriku käes oli kolmandik kõikidest maavaldustest, kirik kurnas halastamatult tšehhi rahvast, pidurdas hariduse, teaduse ja kunstide arengut.

Oma jutlustes astus Hus teravalt välja katoliku kiriku vastu ja nõudis selle reformeerimist. Senised käsitlused on kujutanud Husi selles tegevuses põhiliselt ainult inglise õpetlase John Wiclifi seisukohtade propageerijana. Viimaste uurimuste valgusel aga ilmneb selgesti, et Hus oli palju rahvalähedasem võitleja kui tema inglasest õpetaja, et Hus ei piirdunud teoreetiliste filosofeeringutega, vaid taotles mõtete teokstegemist praktikas. Inglise talurahvasõjast osavõtjate enamik ei teadnud Wiclifi teostest midagi, Husi teosed aga olid kogu hussiitliku liikumise allikaks ja toeks. Ja lõpuks ei astunud Wiclif iialgi avalikku võitlusse kirikuga, nagu tegi seda Hus, algul Tšehhimaal, hiljem Konstanzi kontsiilil. Otsustas ju Hus sõita kirikukogule sellepärast, et uskus oma argumentide jõusse, kuid samuti oli ta jõudnud veendumusele, et tema võitlus pole ainult eraasi, vaid kogu tšehhi rahva võitlus parema tuleviku eest.

Husi tähtsus seisab eelkõige selles, et oma teoste ja mehise eluga lõi ta ühise aluse kõikide nende ühiskondlike rühmituste ideoloogiale, kes kiriku ja suurfeodaalide vastu välja astusid. Ehkki Hus iialgi ei nõudnud feodaalse korra täielikku likvideerimist, vaid ainult senise ekspluateerimise leevendamist, sisaldas tema õpetus siiski ka neid elemente, millest hussiitliku liikumise ajal tehti vägagi revolutsioonilisi järeldusi.

Et Husi elu juba möödunud sajandil paelus tšehhi kirjanikke, on muidugi igati mõistetav. Silmapaistvate teoste loomiseks sellel teemal aga puudusid tingimused. Ühelt poolt ei suutnud tšehhi kodanlik ajalookäsitlus peale idealistlike kontseptsioonide midagi anda, teiselt poolt aga pidas Austria tsensuur Husi meenutamistki ebasoovitavaks nähtuseks. Näiteks töötas poeet-demokraat Karel Sabina 1840-ndatel aastatel oma romaani «Hussiidid» kuus korda ümber, ja kuus korda andis tsensuur kirjanikule tema manuskripti tagasi. 1848. aasta revolutsiooni tõttu õnnestus Josef Kajetán Tylil lavale tuua näidend magistri elust, 1911. a. ilmus ka Alois Jiráseki draama samal teemal. Nende aluseks olid kodanliku ajaloolase F. Palacký kontseptsioonid. Nõnda ei leidnudki mainitud suur teema enne rahvavõimu kehtestamist väärilist kujutamist tšehhi kirjanduses.

1948. aastal avanesid tšehhi kirjandusele uued perspektiivid. Tuntud tšehhi kaasaegne kirjanik Miloš V. Kratochvíl asus Jan Husist romaani looma.

Niisuguseks tähtsaks ülesandeks on raske veel parema ettevalmistusega autorit leida. Miloš Václav Kratochvíl (sünd. 6. jaanuaril

1904) pärines ajaloolase-arhivaari perekonnast ja otsustas juba keskkooliõpilasena oma isa jälgedesse astuda. Ta lõpetas Praha ülikooli ajaloofakulteedi ja spetsiaalse arhiivinduskooli. Viisteist aastat töötas ta Praha linnaarhiivis, uuris põhjalikult hussiitliku liikumise ajalugu ja avaldas mitu teaduslikku tööd.

Kirjanduslikku tegevust alustas M. V. Kratochvíl 1938. aastal novellikoguga «Eksirännak». Sellele järgnesid romaanid «Üksik löömamees» (1941) ja «Kuningas tõmbab särgi selga» (1945). Nende romaanide peategelasi — üksikut kondotjeeri ja kuningas Václav IV-t — kujutab kirjanik sisemiselt lõhestatud indiviididena, kes on vastuolus oma ajaga või langevad selle ohvriks.

Pärast Tšehhoslovakkia vabastamist fašistlikust ikkest lülitus kirjanik aktiivselt uue, sotsialistliku kultuuri loojate ridadesse. Ta võttis osa oma rahva mineviku ümberhindamisest marksistliku ajalookäsituse positsioonidelt, hakkas hoopis teisiti mõistma isiku osa ajaloos. Selle uue ajaloomõistmise seisukohalt ongi ta kirjutanud oma hussiitide triloogia («Tõrvik» — 1950, «Magister Jan» — 1951 ja «Hussiidid» — 1955), mille kaks esimest raamatut käsitlevad Jan Husi elu ja võitlust, viimane köide aga ülestõusnud rahva võitu võõraste vägivallavalitsejate üle. Samuti pärinevad Kratochvíli sulest Jan Husi ning viimase suurte järglaste Jan Žižka ja Jan Želivský biograafiad. Koos režissöör O. Vavraga kirjutas ta stsenaariumid filmidele «Jan Hus», «Jan Žižka» ja «Kõikide vastu». Neid filme on näinud ka eesti kinokülastajad. Lastele on kirjanik kirjutanud «Hussiitide kroonika». Noorte tõeliseks lemmikraamatuks on aga kujunenud Kratochvíli romaan «Jan Korneliuse imetlusväärsed juhtumused ja seiklused» (1954), mis on Tšehhoslovakkias ilmunud mitmes trükis ja leidnud tõlgetena tee ka väljapoole kirjaniku kodumaad.

Kirjaniku viimased pikemad jutustused «Veronika» (1956) ja «Komödiant» (1962) kujutavad kunstnike ja kunsti saatust Kolmekümneaastase sõja süngel taustal. Ühtlasi kinnitavad need, et Kratochvíli talent sisaldab veel senitundmatuid reserve, mis lasevad sellelt tšehhi ajaloolise proosa meistrilt veel paljutki oodata.

Kratochvíli romaanid «Magister Jan» ja «Tõrvik» kuuluvad silmapaistvate teoste hulka tšehhi kaasaegses proosas. Esmakordselt tšehhi belletristikas on siin kujutatud Jan Husi ajaloolises tõepärasuses kui sotsiaalset reformaatorit ja kohkumatut võitlejat kiriku despotismi vastu. Et viimane osutus ka feodaalse korra vägevaks toeks, siis kõigutas Hus oma õpetusega tegelikult kogu tolleaegse ühiskonna alussambaid. Just selles seisab Husi ja Konstanzi kontsiili vahelise konflikti olemus, kuid selles seisab ka Husi elu ja võitluse suurus ning progressiivsus.

Kratochvíli teos tšehhi rahvuskangelasest on oma loomult täiesti uut tüüpi ajalooline romaan, mis baseerub marksistlikul ajalookäsitusel. Sellest tulenevalt avab autor teose käigus lugejale need põhilised tegurid ja vastuolud, mis määrasid ajastu ilme, mis sundisid isegi nii tugevaid ning näiliselt sõltumatuid võimumehi nagu Rooma kuningas Sigismund või paavst Johannes XXIII tegutsema ikkagi ainult oma klassi huvides. Väga õpetlik on jälgida Sigismundi ja paavsti võitlust Konstanzi kontsiilil. Väliselt paistab, et tegemist on kahe surmavaenlasega (nõnda on kodanlikud ajaloolased asja sageli serveerinudki), tõeliselt aga on mõlemad ühte-

moodi huvitatud kehtiva feodaalse korra kindlustamisest. «Printsipiaalne vastuolu» seisab ainult selles, kumb neist selles ühiskondlikus korras esimest viiulit mängib. Niipea kui paavst on kaotanud, pole «vastuolust» enam jälgegi järele jäänud. Meenutagem, et kontsiil resümeeris paavst Johannes XXIII vastu tõstetud süüdistused loendamatutes kuritegudes järgmiselt: «Ta on kehastunud saatan.» Sellest õigest otsusest hoolimata juhtus temaga ainult nii palju, et ta tagandati paavstitroonilt ja nimetati uuesti kardinal Baltazar Cossaks. Kardinalide kolleegiumi kõige auväärsema liikmena elas ta oma surmani 1419. aastal ühes Firenze kaunis lossis. Talle korraldati uhked matused. «Saatan» Hus aga saadeti tuleriidale, sest temas nähti õigusega nende rõhutud klasside esindajat, kes olid vaenulikud feodaalsele korrale.

Või võtame teise näite: pankur Windecke ja pankur Ammerisi kohtumine. Üks on sakslane, teine itaallane, üks finantseerib Sigismundi, teine paavsti. Näiliselt jälle vaenulikesse leeridesse kuuluvad mehed, tegelikult aga kujuneva kodanluse esindajad, kes ühiste majanduslike huvide tõttu ka kiiresti ühise keele leiavad. Tuleb ju Windecke Ammerisiga kokku leppima, kui suure osa kuludest kannavad Itaalia pankurid, et aidata paavsti põgenemise korral Sigismundil kontsiili lagunemist ära hoida. «Mässaja» Hus aga segab edukat äritegemist ja tema suhtes pole pankuritel samuti lahkarvamusi: kas tuleriidale või eluks ajaks vangi. Igatahes — teelt ära!

Toodud näited illustreerivad Kratochvíli meetodit uue ajaloolise romaani loomisel. Üksikisikud on oma klassi tüüpilised esindajad, kelle tegutsemist ei määra «sõltumatu tahe», «jumala sõrm» või muu selletaoline kattevari, vaid ühiskondlik-majanduslikud tegurid. Seejuures on kirjanik andnud kõik selle kunstiliste kujude ja sündmustiku kaudu, maalides lugejale niimoodi tõetruu pildi Euroopa XV sajandi alguse ühiskonnast.

Romaani lehekülgedel annab Kratochvíl läbilõike tolleaegsest feodaalsest hierarhiast, mille tipus asuvad tahtejõuetu kuningas Václav IV ja tema võimuahne ning reetlik vend Sigismund, kõige alumisel redelipulgal aga seisavad maa- ja linnakehvikud, tulevased hussiidid. Nende äärmuste vahel paiknevad aadlikud Chlumi Jan, Dubá Václav, Lažani Lefl, Tirooli hertsog Friedrich, kaupmees Runtinger, pankurid Windecke ja Ammerisi, kurtisaan Olympie, rüütel-luuletaja Wolkenstein, kõrtsmik Türli jt.

Kõige õnnestunumad on siiski vaimulike kujud. Mereröövlist paavst Johannes XXIII, kiskjalik fanaatik kardinal d'Ailly, intrigaan Zabarella, reetur Páleč, nuhk Protiva — kõigi nende iseloomustamiseks on kirjanik leidnud värvikaid detaile.

Kõik need isikud grupeeruvad romaanis Husi kui peategelase ümber, mõjutavad üht- või teistviisi tema saatuse kujunemist. Kõige räpasemat osa Husi hävitamises etendasid katoliku vaimulikud, kelle tegevuse tõetruu kujutamine muudab Kratochvíli romaani ühtlasi ka tugevaks antiklerikaalseks teoseks.

Katoliku kirik on sajandeid mustanud Husi elu ja tegevust, püüdnud magistri mälestust tšehhi rahva südamest kustutada. Veel 1925. aastal, kui tšehhi kodanlus tahtis Husi 510. surma-aastapäeva ulatusliku tähistamisega rahva «sõpra» etendada, kuulutas paavst selle Vatikani-vastaseks teoks ja kutsus oma nuntsiuse Prahast

ära. Katoliku kiriku käsituses on Hus ketser ning mässaja, kes pooldas vägivalla kasutamist rahva rõhujate vastu. Kratochvíli loodud Husis aga näeme tulist rahvatribuuni, tõelist rahvuskangelast.

Hoolimata teose traagilisest lõpust, jääb lugejas kõlama Husi elust ja võitlusest õhkuv mehine ning vaimustav kangelaslikkus, mida nii tabavalt on iseloomustanud teine suur humanist, Erasmus Rotterdamist, kellele kuuluvad sõnad: «Ta hävitati, kuid teda ei võidetud!»

TÕLKIJA

SISUKORD

MAGISTER JAN TÖRVIK

Nemad sõidavad Konstanzi

I Paavst 187
II Kurtisaan 196
III Kardinal 212
IV Kaupmees 222
V Hus 230

Konstanz ehk Constantia, mis tähendab püsivust, usaldusväärsust

VI Baabülon 241
VII Äike 256
VIII Hunt ja rebane 265
IX Jumala talleke 282
X Imperaator Augustus 305
XI Vang 320
XII Vestlus 334
XIII Kaupmees ja luuletaja 355
XIV Püsivus, usaldusväärsus, truudus ... 367
XV Roos ja pipar 383
XVI Lõks 409

Kohus

XVII Ärakuulamine 421
XVIII Kiusaja 436
XIX Arveõiendus 451
Märkus 464
Järelsõna 465

Милош В. Кратохвил

МАГИСТР ЯН

ФАКЕЛЬ

На эстонском языке

Иллюстрации А. Сальдре

Оформление Р. Пангсеппа

Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja A. Ravel

Kunstiline toimetaja R. Pangsepp

Tehniline toimetaja A. Sepp

Korrektorid E. Tuulik ja A. Nurmoja

Ladumisele antud 19. VIII 1964. Trükkimisele antud 18. XII 1964. Paber 54×84, 1/16.
Trükipoognaid 29,5. Tingtrükipoognaid 24,2.
Arvestuspoognaid 26,87. Trükiarv 20 000.
Tellimise nr. 2554.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 1.53

7—3